

ТАВРІЙСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЯЦУХ ОЛЕНА ОЛЕКСІЇВНА

УДК 338.434:336 (043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ДОМІНАНТИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: ТЕОРІЯ,
МЕТОДОЛОГІЯ І ПРАКТИКА**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит
Економічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 О.О. Яцух

Науковий консультант:

Дем'яненко Микола Якович,

доктор економічних наук, професор,

академік НААН України, заслужений

діяч науки і техніки України

Дисертація є ідентичною іншим

примірникам дисертації

Вчений секретар спеціалізованої

вченої ради Д 64.055.02

І.М. Герашенко

Харків – 2019

АНОТАЦІЯ

Яцух О. О. Домінанти фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств: теорія, методологія і практика. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Таврійський державний агротехнологічний університет. – Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Харків, 2019.

У дисертації вирішено важливу наукову проблему щодо формування теоретико-методологічних положень, розвитку методичних підходів та розроблення практичних рекомендацій з обґрунтування і використання домінант фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств у контексті стратегічного розвитку аграрного сектору національної економіки.

Вперше обґрунтовано концепцію формування системи фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств: на засадах системного та ситуаційного підходів до її побудови, спрямованої на посилення ролі самофінансування сільськогосподарських підприємств для забезпечення їх діяльності достатніми обсягами власних фінансових ресурсів, що ґрунтується на фінансовій гнучкості структури їх джерел та доповнюється сучасними формами фінансового забезпечення (банківським кредитуванням, фінансовим лізингом, форвардними угодами та операціями з товарними й фінансовими аграрними розписками); з пріоритетністю стратегічної спрямованості державної фінансової політики щодо стимулювання оновлення основних засобів сільськогосподарських підприємств, що дозволить здійснити перехід на вищий технологічний рівень із використанням сучасних інноваційних технологій виробництва, переробки та зберігання сільськогосподарської продукції для розширення експортного потенціалу галузі.

Вперше сформовано методологічний підхід до оцінки вартості позикових фінансових ресурсів, залучених у виробничу діяльність сільськогосподарських підприємств, з урахуванням етапів, особливих принципів, класифікації, ціни та ключових умов залучення, що забезпечують структурну гнучкість варіативності прийняття управлінських рішень про використання зовнішніх джерел фінансування за домінантними формами – кредитні, форвардні, лізингові операції та операції з товарними й фінансовими аграрними розписками – в залежності від цільової спрямованості позики.

Вперше запропоновано показник «соціально-економічне навантаження на один гектар сільськогосподарських угідь», як теоретичне положення податкової політики, що узагальнює усі складові податкового навантаження та соціальні виплати сільськогосподарських підприємств, з урахуванням особливостей виробництва продукції, використання певної системи оподаткування й нормативно-грошової оцінки землі, та дає можливість створити рівні умови з оподаткування для всіх виробників сільськогосподарської продукції і збільшити обсяг податкових надходжень до усіх рівнів бюджетної системи.

Вперше введено поняття «аграрний форвард» у понятійно-категоріальний апарат методології фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств, під яким запропоновано визначати дієву форму державного фінансування й регулювання процесу виробництва як додаткового джерела залучення фінансових ресурсів в господарську діяльність сільськогосподарських підприємств на умовах попереднього чітко зафіксованого авансу із подальшим гарантованим викупом та остаточним розрахунком при отриманні готової сільськогосподарської продукції із урахуванням кон'юнктури ринкової ціни на аграрному ринку на момент поставки.

Удосконалено методологічний підхід до оцінки якості фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств, який на відміну від

існуючих передбачає застосування обґрунтованої системи значущих показників, виділених з використанням методу експертних оцінок за системою показників, що оцінюють фінансовий стан, та динамічних показників, що відображають їх зміну у часі, об'єднаних в інтегральний показник методом адитивної згортки, що дозволить визначити рівень якості діючої системи фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств.

Удосконалено методичний підхід до оцінювання рівня самофінансування сільськогосподарських підприємств й проведення превентивної діагностики їх фінансового стану, відмінністю якого є використання обґрунтованої мінімально достатньої системи часткових та інтегральних показників з урахуванням факторів забезпеченості власними коштами, прибутковості діяльності, ефективності розподілу джерел фінансування та використання фінансових ресурсів, маневреності власних коштів та ліквідності підприємства, з інтерпретацією за якісними рівнями, що дасть змогу прогнозувати достатній рівень самофінансування на мікроекономічному рівні та діагностування фінансового стану на мезоекономічному рівні.

Удосконалено методичне забезпечення аналізу фінансових результатів діяльності та фінансового стану сільськогосподарських підприємств, особливістю якого є визначення в динаміці: кореляційно-регресійної залежності факторів впливу на формування прибутку; середніх економіко-фінансових показників результатів господарювання та ступеню оновлення основних засобів виробниками сільськогосподарської продукції на основі статистичного групування за величиною використаних площ сільськогосподарських угідь; врахування структури наявних фінансових ресурсів підприємств із інтерпретацією результатів оцінки ліквідності узагальненого балансу у динаміці; ідентифікації негативних факторів впливу на фінансове забезпечення з домінуванням фактору амортизаційних відрахувань, що дозволяє комплексно прогнозувати якість фінансового

забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств та розробляти їх стратегічні та тактичні плани фінансування й визначати пріоритетні напрями державної фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств.

Набули подальшого розвитку визначення поняття «фінансове забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств», особливістю якого є врахування єдності фінансового механізму та інститутів, що його реалізують, та, зберігаючи сталість та прогнозованість виконання своїх функцій, розглядається як система фінансових відносин та забезпечує доступ до фінансових джерел для реалізації стратегії розвитку підприємств аграрного сектору економіки України з базуванням на основних домінантах фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств.

Набув подальшого розвитку вибір домінант фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств, особливістю якого є врахування їх цільової спрямованості та показника ефекту фінансового важеля для обґрунтування форм залучення фінансових ресурсів, що сприятиме формуванню фінансового забезпечення відповідно до можливостей та потреб сільськогосподарських підприємств і особливостей державної фінансової політики.

Набув подальшого розвитку зміст та послідовність етапів процесу визначення фінансової конкурентоспроможності великих сільськогосподарських підприємств (аграрних холдингів) щодо світової глобалізації ринку продовольчої продукції, який на відміну від існуючих враховує фактори конкурентоспроможності в агробізнесі та аналітичну функцію інтегрального показника конкурентоспроможності, за якою здійснюється оцінка місця великих сільськогосподарських підприємств України на світовому аграрному ринку та визначення їх потенційних можливостей залучення іноземних інвестицій.

Набуло подальшого розвитку визначення доцільних сценаріїв обґрунтування домінант фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств, що на відміну від існуючих враховує

основні важелі впливу на їх фінансове забезпечення та базується на поєднанні засобів когнітивного й регресійного моделювання і дозволяє здійснювати вибір ефективних варіантів фінансового забезпечення оновлення основних засобів.

Набула подальшого розвитку процедура використання форвардних контрактів для формування фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств, особливістю якої є врахування: умов залучення фінансових ресурсів, видів сільськогосподарської продукції, визначення ефективності, методів розрахунку, видів страхового забезпечення, обсягів фінансових витрат форвардних контрактів, що дозволяє цілеспрямовано використовувати новітній фінансовий інструмент – аграрний форвард – для поповнення оборотних активів.

Набуло подальшого розвитку методичне забезпечення використання аграрних розписок як інноваційної домінанти фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств, особливість якого полягає в обґрунтуванні ціноутворення на майбутню сільськогосподарську продукцію, що є предметом застави аграрної розписки і дозволить активізувати процес формування фінансових ресурсів за складовою оборотних засобів та підвищить їх ліквідність.

Теоретико-методологічною основою дисертації є фундаментальні положення економічної та інституціональної теорії, теорії фінансів, державного регулювання економікою, регіональної економіки та системного аналізу. Для вирішення поставлених задач використано такі методи пізнання економічних явищ та процесів: *гносеологічного аналізу (контент - аналізу)* – для визначення сутності фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств; *теоретичного узагальнення, синтезу, індукції та дедукції* – для обґрунтування сутності державного регулювання розвитку аграрного сектору економіки, впровадження світової практики підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств; *структурно-логічного аналізу* – для формування цілісного підходу в проведених дослідженнях; *порівняння* – для

виділення особливостей фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств в ретроспективі; *множинного регресійного аналізу* – для виявлення факторів впливу на функціонування механізму фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств та формалізації факторів впливу, взаємозв'язків між складовими імітаційної моделі з використанням інструментів регулювання; *багатовимірний факторний аналіз* – для виявлення показників оцінювання рівня фінансового самозабезпечення сільськогосподарських підприємств; *карти Кохонена* – для групування сільськогосподарських підприємств за рівнем фінансового забезпечення; *статистичний метод* – для обробки інформації, що характеризує сучасний стан галузі та динаміку показників розвитку сільськогосподарських підприємств, факторів впливу на якість фінансового забезпечення; експертного опитування, адитивної згортки – для побудови інтегрального показника якості фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств; *метод ієрархій* – для визначення взаємозалежності між проблемами, притаманними системі фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств; *когнітивного моделювання* – для визначення пріоритетності дії факторів фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств на побудову ефективної системи відтворення основних засобів на якісно новій технологічній основі; *метод експертних оцінок, SWOT-аналіз* – для обґрунтування вибору альтернативних джерел залучення фінансових ресурсів у діяльність сільськогосподарських підприємств. Використані методи наукового пізнання дозволили забезпечити концептуальну єдність наукового дослідження.

Ключові слова: домінанти фінансового забезпечення, сільськогосподарські підприємства, державна фінансова політика, податкова політика, кредит, фінансові ресурси, форвард, страхування, фінансовий лізинг, аграрні розписки, фінансова конкурентоспроможність великих сільськогосподарських підприємств.

SUMMARY

Iatsukh O. O. Financial support dominants of agricultural enterprises: theory, methodology, practice. - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Economics in specialty 08.00.08 - Money, finance and credit. - Tavria state agrotechnological university. - Simon Kuznets Kharkiv national economic university, Kharkiv, 2019.

The important scientific problem concerning the formation of theoretical and methodological provisions, the development of methodological approaches and the development of practical recommendations for the substantiation and use of dominant financial support for the activities of agricultural enterprises in the context of strategic development of the agricultural sector of the national economy have been decided in the dissertation.

The concept of forming a financial support system for agricultural enterprises has been substantiated for the first time: on the basis of a systematic and situational approach to its construction, aimed at enhancing the role of self-financing of agricultural enterprises to ensure their activity with sufficient amounts of their own financial resources, based on the financial flexibility of the structure of their sources and complementarity financial security (bank lending, financial leasing, forward contracts and transactions with commodity and financial agrarian receipts); with the priority of the strategic orientation of the state financial policy to stimulate the renewal of fixed assets of agricultural enterprises, which will allow the transition to a higher technological level using modern innovative technologies of production, processing and storage of agricultural products to expand the export potential of the industry.

The methodological approach to estimating the value of borrowed financial resources involved in agricultural productive activities has been formed for the first time, taking into account the stages, specific principles, classification, price and key conditions of attraction, which provide structural flexibility in the variability of managerial decisions for the use of external sources of financing. credit, forward,

leasing and commodity and financial agrarian receipts transactions - depending on the target movanosti loan.

Theoretical provisions of tax policy have been developed for the first time, which consisted of using the additionally proposed indicator “socio-economic load per hectare of agricultural land”, which summarizes all components of the tax burden and social payments of agricultural enterprises, taking into account peculiarities of production production, taxation - monetary valuation of land, which makes it possible to create equal conditions for taxation for all agricultural producers and increase tax revenue to all levels of the budget system.

The concept of "agrarian forward" in the conceptual and categorical apparatus of the methodology of financial support of agricultural enterprises has been introduced for the first time, under which it is proposed to understand the effective form of state financing and regulation of the production process as an additional source of attracting financial resources in the economic activities of agricultural enterprises on the basis of the previous purchase and final payment upon receipt of finished agricultural products and taking into account the market price in the agricultural market at the time of delivery.

Methodological approach to the assessment of the quality of financial support of agricultural enterprises has been improved, which, unlike the existing ones, involves the use of a reasonable system of significant indicators, selected using the method of expert evaluation of the system of indicators that assess financial condition and dynamic indicators that reflect their changes over time and combined into an integral taxonomic indicator that will allow to determine the quality level of the current financial security system at the micro and macroeconomic level with the State, budget and tax policy.

The methodological support of the analysis of the financial results of the activity and the financial condition of agricultural enterprises has been improved. average economic and financial indicators of economic results and degree of updating of fixed assets by agricultural producers on the basis of statistical grouping by size of utilized agricultural area; taking into account the structure of

the available financial resources of enterprises with the interpretation of the results of the assessment of the liquidity balance in the dynamics, which allows to comprehensively predict the quality of financial support for the activities of agricultural enterprises and develop their strategic and tactical financing plans and identify priority directions of state financial support for agricultural enterprises.

Methodical approach to estimation of the level of self-financing of agricultural enterprises and carrying out of preventive diagnostics of their financial condition has been improved, the difference is the use of a reasonable minimum sufficient system of partial and integral indicators, taking into account the factors of security of own funds, profitability of activity, efficiency of distribution of sources of financing and use of financial resources, maneuverability of own funds and liquidity of the enterprise, with interpretation of qualitative levels, which will provide self-financing at the microeconomic level and diagnosis of financial status at the mesoeconomic level.

The concept of "financial support for the activity of agricultural enterprises" has been further developed the peculiarity of which is taking into account the unity of the financial mechanism and the institutions that implement it, and, while maintaining the constancy and predictability of its functions, is considered as a system of financial relations and provides access to financial sources for the implementation of the strategy of development of enterprises of the agrarian sector of the economy of Ukraine based on the main financial dominant provision of agricultural enterprises.

The choice of dominants of financial support for the activity of agricultural enterprises, which is peculiar to their targeting and the indicator of the effect of financial leverage, has been further developed in order to substantiate the forms of attraction of financial resources, which will contribute to the formation of financial security in accordance with the capabilities and needs of agricultural enterprises and the peculiarities of public financial policy.

The content and sequence of stages of the process of determining the financial competitiveness of large agricultural enterprises (agricultural holdings)

have been further developed in relation to the global globalization of the food market, which, unlike the existing ones, takes into account the specific factors of competitiveness in agribusiness and the analytical function of the integrability Ukrainian agricultural enterprises in the world agricultural market and definition their potential for attracting foreign investment.

Defining the feasible scenarios for substantiating the financial support of agricultural enterprises has been further developed, which, unlike the existing ones, takes into account the main levers of influence on their financial security and is based on the combination of cognitive and regression modeling tools and allows to choose the effective options for the financial means of updating.

The procedure for the use of forward contracts for the formation of financial support for agricultural enterprises has been further developed, the peculiarity of which is to take into account: conditions of attraction of financial resources, types of agricultural products, determination of efficiency, methods of calculation, types of insurance, volumes of financial expenses of forward contracts, which allows purposefully to use the newest financial instrument - agrarian forward - to increase the turnover of circulating assets.

The methodological support of the use of agricultural receipts as a dominant of financial support of agricultural enterprises has been further developed, the peculiarity of which is to justify the pricing of future agricultural products, which is the subject of collateral of the agrarian receipt and will allow to intensify the process of formation of financial resources by the component of circulating assets and will increase their liquidity.

The theoretical and methodological basis of the dissertation is the fundamental provisions of economic and institutional theory, theory of finance, state regulation of the economy, regional economy and systematic analysis. The following methods of cognition of economic phenomena and processes were used to solve these tasks: *epistemological analysis (content analysis)* - to determine the nature of financial support of agricultural enterprises; *theoretical generalization, synthesis, induction and deduction* - to substantiate the essence of state regulation

of the development of the agricultural sector of the economy, the introduction of world practice of supporting the development of agricultural enterprises; *structural and logical analysis* - to form a holistic approach in the conducted research; comparison - to highlight the features of financial support for agricultural enterprises in retrospect; *multiple regression analysis* - to identify the factors influencing the functioning of the financial support mechanism of agricultural enterprises and formalize the factors of influence, the relationship between the components of the simulation model using regulatory tools; *multivariate factor analysis* - to identify indicators of assessing the level of financial self-sufficiency of agricultural enterprises; *Kohonen Cards* - for grouping agricultural enterprises by level of financial security; *statistical method* - for processing information characterizing the current state of the industry and the dynamics of indicators of development of agricultural enterprises and factors that have an impact on the quality of financial support at the national and local levels; *of economic and mathematical modeling* - to build an integral indicator of the quality of financial support of agricultural enterprises; *method of hierarchies* - to establish interdependence between problems inherent in the financial support system of agricultural enterprises; *of cognitive modeling* - to determine the priority of the factors of financial support of agricultural enterprises to build an effective system of reproduction of fixed assets on a qualitatively new technological basis; *peer review method, SWOT analysis* - to justify the choice of alternative sources of financial resources involvement in the GWP activity. The methods of scientific knowledge used allowed to ensure conceptual unity of scientific research.

Keywords: financial support dominant, agricultural enterprises, state financial policy, fiscal policy, credit, financial resources, forward, insurance, financial leasing, agricultural receipts, financial competitiveness of large agricultural enterprises.

Список публікацій здобувача.

Монографії та розділи у колективних монографіях

1. Яцух О. О. Фінансове забезпечення сільськогосподарських підприємств: монографія. Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2018. 467 с. (Рецензію д. е. н., проф. Л. І. Катан на монографію О. О. Яцух надруковано: *Економіка АПК*. 2019. № 4 (294). С. 124 – 126).

2. Яцух О. О. Проблеми фінансового забезпечення промислового садівництва та основні чинники її вирішення. *Економіка та організація промислового садівництва України*: монографія / ред. О. М. Шестопаль. Київ: ННЦ ІАЕ, 2010. С. 277–288. *Особистий внесок: визначені основні джерела фінансування промислового садівництва.*

3. Яцух О. О., Синяєва Л. В., Радченко Н. Г. Механізм кредитування суб'єктів господарювання аграрного сектору в Україні: монографія. Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2018. С. 127 – 173. *Особистий внесок: визначені умови залучення додаткових фінансових ресурсів на основі форвардних та лізингових операцій.*

4. Яцух О. О., Аблязова Е. З. Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, як фіскальний інструмент. монографія: Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2018. 204 с. *Особистий внесок: визначена методика оцінки майна для розрахунку податку на нерухоме майно на прикладі селищної ради.*

5. Яцух О. О., Трусова Н. В., Когут І. А. Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій в умовах підвищення самостійності регіонів: монографія / наук. ред. та кер. кол. авт., к.е.н., О. О. Яцух. Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2019. 337 с. *Особистий внесок.: визначено деструктивні фактори якості фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств та сформовано методологічний підхід до оцінки такої якості; обгрунтовано вибір домінант фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств та визначено його альтернативні джерела.*

Статті у наукових фахових виданнях України

6. Яцух О. О. Особливості кредитної політики в аграрному секторі. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. Серія: Економічні науки. 2007. Вип. 55. С. 293–296.

7. Яцух О. О. Особливості державного фінансування галузі садівництва. *Вісник Львівського національного аграрного університету*. Серія: Економіка АПК. 2009. № 16 (1). С. 94–98.

8. Яцух О. О. Основні напрямки розвитку фінансової політики щодо державного фінансування аграрного сектору економіки. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. Серія: Економічні науки. 2009. Вип. 85. С. 390–394.

9. Яцух О. О. Особливості державної політики щодо фінансової підтримки аграрного сектору економіки. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2010. № 3 (11). С. 523–526.

10. Яцух О. О. Фінансова підтримка як механізм державного регулювання аграрного сектору економіки. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2011. № 1 (13). С. 525–533.

11. Яцух О. О., Дмитров М. І. Проблеми та перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення. *Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції*. 2011. № 3. С. 33–36. *Особистий внесок: запропоновані наукові підходи до створення умов існування та розвитку недержавного пенсійного забезпечення, як соціально необхідного продукту.*

12. Яцух О. О. Оцінка діючої системи Державної підтримки сільськогосподарських галузей у Мелітопольському районі Запорізької області. *Збірник наукових праць Таврійського державного*

агротехнологічного університету. Серія: Економічні науки. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2011. № 3 (15) С. 297–305.

13. Яцух О. О. Особливості формування фінансових ресурсів в аграрному секторі. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2012. № 1(17). Т. 2. С. 279–285.

14. Яцух О. О. Державна підтримка агрострахування в Україні: проблеми та перспективи. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2013. № 4 (24). С. 255–260.

15. Яцух О. О. Стійкий фінансовий стан підприємств як передумова фінансового забезпечення розвитку аграрного сектору економіки. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2013. № 2 (22). Т. 6. С. 418–435.

16. Яцух О. О. Проблеми та перспективи державної політики щодо напрямів і обсягів бюджетної підтримки розвитку аграрного сектору економіки. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2014. № 4 (28). С. 251–257.

17. Яцух О. О. Шляхи оптимізації податкового навантаження для суб'єктів господарської діяльності в аграрному секторі економіки України. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2015. № 1 (29). С. 187–191.

18. Яцух О. О. Оцінка основних чинників впливу на формування прибутку сільськогосподарських підприємств. *Приазовський економічний вісник: електрон. наук. фахове вид.* 2018. № 5 (10). С. 410–417. URL: http://rev.kpu.zp.ua/journals/2018/5_10.

19. Яцух О. О. Захарова Н. Ю. Фінансовий стан підприємства та методика його оцінки. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Економіка і управління. 2018. № 3. Т. 29 (68). С. 173–180. *Особистий внесок: визначено особливості розрахунку показників фінансового стану сільськогосподарських підприємств.*

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз

20. Iatsukh O. State police financial support of development of agricultural sector. *Promising problems of economics and management: Collection of scientific articles. Publishing house «BREEZE. (Canada). 2015. P. 324–328.*

21. Яцух О. О. Теоретичне та нормативно-правове забезпечення лізингових операцій. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Вид–во Мелітопольська типографія «Люкс», 2016. № 3 (32). С. 302–310. (*Index Copernicus*).

22. Iatsukh O. Budget policy of development of Ukraine's agrarian sector: achievements, trends and prospects. *Trends in der Entwicklung der nationalen und internationalen Wissenschaft: Sammelwerk der wissenschaftlichen artikel. Verlag SWG imex GmbH. (Germany). 2016. S. 168–173.*

23. Яцух О. О. Ринок агрострахування в Україні: стан та перспективи. *Економіка та суспільство: електрон. наук. фахове вид.* 2016. Вип. 7. С. 866–872. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua>. (*Index Copernicus*).

24. Яцух О. О. Оцінка діючого механізму залучення фінансових ресурсів в аграрний сектор економіки на умовах фінансового лізингу. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: економічні науки. Вид–во Мелітопольська типографія «Люкс», 2017. № 3 (35). С. 347–356. (*Index Copernicus*).

25. Iatsukh O., Demchenko I. The problem of unprofitable activity of enterprises in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4, No. 2. P. 64–69. (*Web of Science*). *Особистий внесок: визначено фінансові результати діяльності сільськогосподарських підприємств та виявлено залежності рівня прибутковості їх операційної діяльності від рівня інфляції в країні.*

26. Яцух О. О. Вплив нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення на податкове навантаження товаровиробників. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2018. № 1 (36). С. 306–316. (*Index Copernicus*).

27. Iatsukh O., Demchenko I., Zakharova N., Tsap V. Agricultural development of Ukraine as the basis for ensure its food security. *Технологичний аудит и резервы производства*. 2018. № 2/5 (40). С. 37–44. (*Index Copernicus*). *Особистий внесок: визначено вплив державної підтримки на формування продовольчої безпеки України. Наведено стратегічні цілі розвитку аграрного сектору економіки України та найбільш суттєві загрози.*

28. Яцух О. О. Оцінка діючого механізму форвардних операцій та його аналітичне забезпечення. *Держава та регіони*. Серія: Економіка та підприємництво. 2018. № 2 (101). С. 104–114. (*Index Copernicus*).

29. Яцух О. О. Механізм запровадження форвардних операцій аграрним фондом на ринку України та оцінка його ефективності. *Ефективна економіка: електрон. наук. фахове вид.* 2018. № 5. URL: <http://www.economynauka.com.ua/?op=1&z=6350>. (*Index Copernicus*).

30. Яцух О. О. Теоретичні засади фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2018. № 3 (38). С. 310–316. (*Index Copernicus*).

31. Яцух О. О. Особливості нормативно–правового забезпечення адміністрування плати за землю для товаровиробників сільськогосподарської продукції. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 35. Ч. 2. С. 129–134. (*Index Copernicus*).

32. Яцух О. О. Сутність та зміст фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств. *Всеукраїнський науково-виробничий журнал: «Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики»*. 2018. № 10 (38). С. 133-145. (*Google Scholar*).

33. Яцух О. О. Державна політика щодо фінансового забезпечення розвитку аграрного сектору економіки. *Збірник наукових праць Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана. Вчені записки*. Київ. КНЕУ, 2018. №19. С. 218–232. (*Google Scholar, Reseach Bible*).

34. Яцух О. О. Когнітивне моделювання факторів впливу на процеси формування і відтворення основних засобів сільськогосподарських підприємств. *Управління розвитком*. 2018. Вип. 4. Т. 16. С. 73–87. (*JournalTOCs, SciLit, РИНЦ*).

35. Яцух О. О. Оцінка вартості позичених фінансових ресурсів, залучених у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств. *Науково-виробничий журнал. Інноваційна економіка*. 2019. Вип. 1–2. (78). С. 194–205. (*Index Copernicus*).

36. Яцух О. О. Методичний підхід до визначення фінансової конкурентоспроможності великих сільськогосподарських підприємств (аграрних холдингів) на світовому аграрному ринку. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2019. № 4 (267). С. 151 – 174. (*Росія, РИНЦ*).

Матеріали наукових конференцій

37. Яцух О. О. Організація кредитування сільськогосподарських підприємств. *Ринкова трансформація соціально-економічних відносин в АПК: тези доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції* (м.

Мелітополь, 13-15 червня 2005 р.). Запоріжжя: Видавництво ГУ «ЗІДМУ», 2005. С. 257–258.

38. Яцух О. О. Форвардні операції як ефективний фінансовий інструмент в аграрному секторі економіки. *Розвиток і регулювання ринків сільськогосподарської продукції та продовольства: матеріали П'ятої міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених* (м. Київ, 2013 р.). Київ: Національний науковий центр «ІАЕ», 2013. С. 212 – 217.

39. Яцух О. О. Проблеми залучення кредитних ресурсів в аграрний сектор. *Фінансування та кредитування аграрного сектора: проблеми та перспективи: тези доповідей I Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Мелітополь 4–6 вересня 2006 р.). Мелітополь: Видавництво ГУ «ЗІДМУ», 2006. С. 145–147.

40. Iatsukh O. Economic efficiency of agricultural production and its impact on the financial support of the agricultural sector of Ukraine's economy. *Teoria i praktyka-znaczenie badań naukowych: zbior raportow naukowych*. (Lublin, 29–31 June, 2013.). Lublin: z. o. o. «Diamond trading tour», 2013. P. 69–73.

41. Яцух О. О. Problems of financial support and incentives business activities in agricultural sector. *Фінансово-економічні проблеми розвитку сільських територій: тези міжнародної науково-практичної конференції* (м. Мелітополь 6–7 травня 2014 р.). Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2014. С. 30–33.

42. Яцух О. О. Оцінка деяких змін в державній політиці щодо фінансового забезпечення місцевих бюджетів сільських територій. *Національне виробництво й економіка в умовах реформування: стан і перспективи інноваційного розвитку та міжрегіональної інтеграції: збірник наукових праць* (м. Кам'янець–Подільський 30 жовтня 2015 р.). Тернопіль: Крок, 2015. С. 368–370.

43. Яцух О. О. Основні засади та проблеми формування податкової політики в аграрному секторі економіки. *Фундаментальні та прикладні проблеми підприємницької діяльності в аграрному секторі: матеріали*

Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків 24 квітня 2015 р.). Харків: ХНАУ, 2015. С. 162–165.

44. Яцух О. О. Вплив бюджетно-фіскальної політики на сталий розвиток місцевих бюджетів аграрних регіонів. *Виклики та перспективи розвитку нової економіки на світовому, державному та регіональному рівнях*: збірн. мат. X Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя 15–16 жовтня 2015 р.). Запоріжжя: Видавництво ЗНУ, 2015. С. 370–371.

45. Яцух О. О. Механізм запровадження форвардних операцій на аграрному ринку та оцінка його ефективності. *Сучасні технології управління підприємством та можливості використання інформаційних систем: стан, проблеми, перспективи*: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції та *Актуальні соціально-економічні та правові проблеми розвитку України та її регіонів*: матеріали VI Міжнародного круглого столу (м. Одеса 29–30 квітня 2015 р.). Одеса: ТОВ «Лерадрук», 2015 р. С. 70–73.

46. Яцух О. О. Strategy and tactics of the agrarian sector's state financial policy. *International scientific conference. Formation of modern economic area: benefits, risks, implementation mechanism*: conference proceedings. (Tbilisi, 29 April, 2016.). Tbilisi: SSOTU, 2016. С. 276–280.

47. Яцух О. О. Фіскальна політика як регулятор інвестиційного процесу в аграрному секторі економіки. *Стратегії розвитку: інвестиційний вимір*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 18 листопада 2016 р.). Київ: НУХТ, 2016. С. 75–78.

48. Яцух О. О. Державна політика щодо використання спеціального режиму оподаткування ПДВ в аграрному секторі економіки. *Актуальні питання та перспективи економічного розвитку держави*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 5-6 лютого 2016 р.). Дніпропетровськ: НО «Перспектива», 2016. Ч. 2. С. 74–77.

49. Яцух О. О., Кірчева А. В. Фінансова політика держави та інструменти її реалізації в аграрному секторі економіки. *Управління*

соціально-економічним розвитком держави та регіонів: збірник матеріалів XI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя 13-14 квітня 2017 р.). Запоріжжя: Видавництво ЗНУ, 2017. С. 300–301. Особистий внесок: дана оцінка фінансової політики підтримки сільськогосподарських підприємств.

50. Яцух О. О. Проблеми залучення додаткового капіталу в господарську діяльність суб'єктів господарювання аграрного сектору економіки. *Соціально-економічні проблеми розвитку бізнесу та місцевого самоврядування: тези міжнародної науково-практичної конференції (м. Мелітополь, 14-15 червня 2018 р.). Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2018. С. 367–369.*

51. Яцух О. О. Домінанти фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств. *Проблеми та перспективи фінансового забезпечення аграрного сектору: вітчизняний та зарубіжний досвід: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 13-14 вересня 2018 р.). Київ: ЦП «КОМПРИНТ», 2018. С. 189–191.*

52. Яцух О. О. Комплексний методологічний підхід щодо оцінки вартості залучення фінансових ресурсів в господарську діяльність сільськогосподарських підприємств. *Виклики та перспективи розвитку нової економіки на світовому, державному та регіональному рівнях: збірник матеріалів XIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя 25–26 жовтня 2018 р.). Запоріжжя: Видавництво ЗНУ, 2018. С. 272–273.*

53. Яцух О. О. Порівняльні умови залучення додаткових коштів сільськогосподарськими підприємствами України. *Глобальні принципи фінансового, облікового та аналітичного забезпечення аграрного сектора економіки: міжнародна науково-практична конференція (м. Харків, 8–9 листопада 2018 р.). Харків: ХНАУ, 2018. Вип. 1. С. 204–205.*

54. Яцух О. О. Особливості використання нормативної грошової оцінки земельних ділянок сільськогосподарськими товаровиробниками при нарахуванні податкових зобов'язань. *Європейський вектор розвитку*

бухгалтерського обліку, фінансів та оподаткування в аграрному секторі економіки: матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ 7 грудня 2018 р.). Київ: ННЦ «ІАЕ», 2018. С. 217–219.

55. Яцух О. О. Інституційно-фінансове забезпечення стратегічних напрямів розширення експортних операцій з сільськогосподарською продукцією. *Актуальні проблеми сучасного бізнесу: обліково-фінансовий та управлінський аспекти: матеріали I Міжнародної науково-практичної інтернет – конференції (м. Львів 19-21 березня 2019 р.). Львів: ЛНАУ, 2019. Ч. 2. С. 297–299.*

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	25
ВСТУП.....	27
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	
1.1. Сутність і зміст фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств та особливості їх функціонування...	42
1.2. Теоретичні аспекти інституціонального забезпечення механізму фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств на засадах узгодження ринкових і державних регуляторів їх розвитку	64
1.3. Передумови формування та цільові орієнтири фінансової політики щодо державного регулювання фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств	96
Висновки до розділу 1.....	111
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	
2.1. Концепція формування системи фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств.....	114
2.2. Методологічний підхід до оцінки якості фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств	146
2.3. Методичний підхід до оцінювання рівня самофінансування сільськогосподарських підприємств	169
2.4. Методологічний підхід до оцінки вартості позикових фінансових ресурсів, залучених у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств	182
Висновки до розділу 2.....	203
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО Й ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ НА МАКРОЕКОНОМІЧНОМУ РІВНІ	
3.1. Аналіз фінансових результатів діяльності й фінансового стану сільськогосподарських підприємств та визначення деструктивних факторів якості їх забезпечення	206

3.2. Оцінка та аналіз інституціонального середовища державної фінансової політики щодо підтримки сільськогосподарських підприємств.....	234
3.3. Вплив податкової політики на формування доходів сільськогосподарських підприємств	260
Висновки до розділу 3.....	280
РОЗДІЛ 4. ДОМІНАНТИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В ПРОЦЕСІ ЗАЛУЧЕННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ	
4.1. Інституціональне забезпечення та аналітичні аспекти системи кредитування і страхування сільськогосподарських підприємств	283
4.2. Діагностика дієвості форвардних операцій для забезпечення фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств.....	316
4.3. Використання операцій з фінансового лізингу для оновлення основних засобів сільськогосподарськими підприємствами	337
4.4. Використання аграрних розписок сільськогосподарськими підприємствами для поповнення оборотних засобів	352
Висновки до розділу 4.....	370
РОЗДІЛ 5. ЕМПІРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОМІНАНТ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	
5.1. Моделювання впливу домінант фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств на оновлення основних засобів	374
5.2. Методичний підхід до визначення фінансової конкурентоспроможності великих сільськогосподарських підприємств (аграрних холдингів) на світовому аграрному ринку.....	395
5.3. Обґрунтування альтернативних джерел залучення міжнародних фінансових ресурсів в господарську діяльність сільськогосподарських підприємств.....	410
Висновки до розділу 5.....	423
ВИСНОВКИ.....	426
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	436
ДОДАТКИ	499

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АПК	Аграрно-промисловий комплекс
ВВП	Валовий внутрішній продукт
ВЕД	Вид економічної діяльності
ВП	Валова продукція
ВРУ	Верховна Рада України
ДСС України	Державна служба статистики України
ДП ДПЗКУ	Державне підприємство «Державна продовольчо-зернова корпорація України»
ДП Держрезерв-насінфонд	Державне підприємство «Державний резервний насінневий фонд України»
ДР	Державне регулювання
ДФС	Державна фіскальна служба України
ЕФК	Ефект фінансового важеля
ЄС	Європейський Союз
ЄБРР	Європейський банк реконструкції і розвитку
ЄІБ	Європейський інвестиційний банк
КМУ	Кабінет Міністрів України
КПКВК	Код програмної класифікації видатків та кредитування
ЛК	Лізингова компанія
НААН	Національна академія аграрних наук України
НБУ	Національний банк України
НП(С)БО	Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку
НУФ	Німецько-український фонд
Мінагрополітики	Міністерство аграрної політики та продовольства України
ММСП	Програма з кредитування мікро-, малих та середніх підприємств
МСБО	Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку

МТР	Матеріально-технічні ресурси
МФО	Міжнародні фінансові організації
ОЕСР	Організація з економічного співробітництва та розвитку
ОЗ	Основні засоби
ОТГ	Об'єднана територіальна громада
ПАТ	Публічне акціонерне товариство
ПДВ	Податок на додану вартість
ПДФО	Податок на доходи фізичних осіб
ПКУ	Податковий кодекс України
РР	Ринкове регулювання
СГП	Сільськогосподарське підприємство
с-г виробник	Сільськогосподарський товаровиробник
с-г продукція	Сільськогосподарська продукція
СОТ	Світова організація торгівлі
УААН	Українська академія аграрних наук
ФЗДСГП	Фінансове забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств
ФПС	Форвардна процентна ставка
IFC	Міжнародна фінансова корпорація
USAID	Агенство США з міжнародного розвитку

ВСТУП

Сільське господарство – одна з найважливіших галузей України, яка в умовах фінансової та економічної криз стала суттєвим донором для державного і місцевих бюджетів. Проте такий результат не є стійким, особливо що стосується фінансових показників діяльності сільськогосподарських підприємств та їх здатності до оновлення матеріально-технічної бази виробництва, застосування сучасних технологій переробки та зберігання продукції, виготовлення конкурентоспроможної на світовому продовольчому ринку кінцевої продукції з високим ступенем переробки. Пошук та оптимізація джерел фінансових ресурсів для зазначених цілей, відповідно до Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 р., затвердженої розпорядженням Кабінету Міністерства України від 30.12.2015 р. № 1437-р., є першочерговою проблемою, що вимагає комплексної оцінки та вдосконалення діючої системи фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств з урахуванням її сучасних домінант на засадах визначення стратегічних цілей розвитку аграрного сектору національної економіки країни щодо дії ринкових регуляторів її функціонування та вимог світової торгівлі. Саме тому актуальність теми дисертації обумовлена її спрямованістю на вирішення науково-прикладної проблеми, пов'язаної з визначенням пріоритетів фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств на основі розробки теоретико-методологічних положень, методичного забезпечення і практичних рекомендацій.

Наукове підґрунтя фундаментальних засад ефективної фінансової політики сталого розвитку економіки України та фінансового забезпечення діяльності підприємств сформовано у наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких: І. Бланк, Ю. Брігхем, Ван Хорн Дж К, О. Василик, І. Вахович, Н. Внукова, Ю. Воробйов, І. Зятковський,

О. Кириленко, М. Крупка, О. Колодізев, А. Крисоватий, В. Кудряшов, Л. Лазебник, М. Міллер, В. Опарін, А. Поддєрьогін, Л. Сидельникова, Р. Слав'юк, О. Терещенко, І. Ткачук, О. Тулай, В. Федосов, С. Юрій, Н. Ясинська та ін.

У період реформування аграрного сектору економіки та його адаптації до ринкових умов суттєвий внесок у розвиток теоретичних, методологічних засад та методичних підходів фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств здійснили такі вітчизняні й зарубіжні вчені як: В. Аранчій, О. Боднар, Л. Вдовенко, П. Гайдуцький, О. Гривківська, О. Гудзь, Д. Гелбрейт, М. Дем'яненко, Є. Еразм, В. Жук, Л. Катан, Г. Кірейцев, М. Кісіль, С. Кваша, М. Кропивко, П. Лайко, Ю. Лупенко, М. Малік, В. Месель-Веселяк, Л. Молдован, О. Непочатенко, О. Олійник, Н. Правдюк, П. Саблук, В. Синчак, В. Ситник, П. Стецюк, Н. Танклевська, Н. Трусова, О. Ульянченко, Л. Худолій, А. Чаянов, А. Чупіс, О. Шпикуляк, О. Шпичак, В. Юрчишин та ін. В умовах мінливості внутрішньодержавної політики, світових викликів щодо розвитку продовольчого ринку постає нагальна необхідність розширення теоретико - методологічного базису, методичного забезпечення та практичних рекомендацій щодо формування системи фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств, здатної забезпечити їх прибуткове функціонування на основі сучасних домінант фінансування

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана у відповідності з планами наукових досліджень Таврійського державного агротехнологічного університету згідно з науково-дослідними роботами: «Трансформування організаційно-економічних відносин до соціально орієнтованих ринкових умов в АПК» (номер державної реєстрації 0102U000690, 2001–2005 рр.), в межах якої автором розроблено теоретико-методологічні засади фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств з урахуванням умов державної політики щодо підтримки галузі, визначено основні джерела

фінансування капітальних вкладень, сформовано рекомендації щодо підвищення ефективності діяльності підприємств на основі застосування перспективних форм інтеграції з переробною галуззю; «Фінансове та інформаційне забезпечення АПК в ринкових умовах» (номер державної реєстрації 0104U006836, 2004–2008 рр.), за якою автором проаналізовано діючий механізм залучення фінансових ресурсів в господарську діяльність сільськогосподарських підприємств на основі банківського кредитування із врахуванням дії Державної програми щодо часткового відшкодуванням відсотків за кредитною ставкою та розроблено методичні рекомендації з використанням кредитних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами; «Розробити науково-прикладні основи аграрної соціальної політики в умовах трансформації АПК до соціально орієнтованих ринкових умов» (номер державної реєстрації 0104U006837, 2004–2008 рр.), за якою автором удосконалено механізм застосування державних програм з підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств та сформовано методичні рекомендації із залучення додаткових фінансових ресурсів в їх господарську діяльність за рахунок бюджетних коштів, оцінено результати діючих програм та визначено їх економічну доцільність; «Фінансово-кредитне забезпечення відтворення в АПК» (номер державної реєстрації 0107U008976, 2007–2010 рр.), межах якої автором обґрунтовано стратегічні напрями державної фінансової підтримки аграрного сектору економіки та надано науково-методичні рекомендації з удосконалення механізму державного управління процесами фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств в контексті інтеграції України у світовий економічний простір; «Розробити теоретичні та методологічні основи формування ефективної системи фінансового регулювання та стимулювання підприємницької діяльності в аграрному секторі» (номер державної реєстрації 0111U002539, 2011–2015 рр.), за якою автором обґрунтовано науково-методологічний підхід до формування ефективної державної політики управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств, проведено

порівняльний моніторинг механізму залучення додаткових фінансових ресурсів на основі діючих угод-позик, здійснено комплексну оцінку фінансових результатів та фінансового стану сільськогосподарських підприємств, обґрунтовано основні напрями їх покращення, розроблено теоретико-методологічні засади оцінки вартості залучення фінансових ресурсів із різних джерел; «Розробити науково-методичні основи фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій в умовах підвищення самостійності регіонів» (номер державної реєстрації 0116U002742, 2016-2020 рр.), в межах якої автором узагальнено в динаміці систему розподілу податкових платежів між різними рівнями бюджетної системи країни, визначено вплив податкової політики в аграрному секторі економіки на рівень формування місцевих бюджетів, зокрема новостворених місцевих об'єднаних територіальних громад, сформовано методичні рекомендації з розширення бази податкових надходжень місцевих бюджетів; «Розробити теоретичні та методологічні засади залучення фінансових ресурсів сільськогосподарськими товаровиробниками» (номер державної реєстрації 0118U100541, 2018-2019 рр.), за якою автором проведено комплексний моніторинг діючих механізмів домінуючих джерел залучення фінансових ресурсів в господарську діяльність сільськогосподарських підприємств з використанням банківського кредиту, операцій з фінансового лізингу, форвардних операцій та операцій з товарними і фінансовими розписками, сформовано науково-практичні рекомендації з оптимізації всіх джерел фінансових ресурсів для виробників сільськогосподарської продукції, в тому числі із використанням бюджетних коштів; «Розробка теоретичних та методологічних засад щодо вдосконалення діючої системи оподаткування аграрного сектору економіки України» (номер державної реєстрації 0118U100540, 2018-2019 рр.), в межах якої автором проаналізовано діючу систему оподаткування аграрного сектору економіки України та обґрунтовано методичні рекомендації з оптимізації податкового навантаження сільськогосподарських підприємств.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є формування теоретико-методологічних положень, розвиток методичних підходів та розроблення практичних рекомендацій щодо обґрунтування і використання домінант фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств у контексті стратегічного розвитку аграрного сектору національної економіки.

Відповідно до мети у роботі поставлено такі теоретичні, науково-методичні та практичні завдання:

узагальнити зміст та розвинути визначення поняття «фінансове забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств» з урахуванням особливостей та проблем їх функціонування в сучасних ринкових умовах;

узагальнити теоретичні засади інституціонального забезпечення механізму фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств на засадах узгодження державних і ринкових регуляторів (інструментів);

визначити передумови формування та цільові орієнтири державної фінансової політики щодо фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств;

обґрунтувати і згенерувати концепцію формування системи фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств;

сформувати методологічний підхід до оцінки якості фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств;

удосконалити методичний підхід до оцінювання рівня самофінансування сільськогосподарських підприємств;

розробити методологічний підхід до оцінки вартості позикових фінансових ресурсів в господарську діяльність сільськогосподарських підприємств;

розробити методичне забезпечення аналізу фінансових результатів діяльності та фінансового стану сільськогосподарських підприємств на мезоекономічному рівні;

визначити вплив інституціонального середовища щодо державної фінансової підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств;

удосконалити теоретичні положення податкової політики щодо сільськогосподарських підприємств;

проаналізувати банківське кредитування діяльності сільськогосподарських підприємств та визначити особливості, проблеми та роль страхування у системі їх фінансового забезпечення;

уточнити понятійно-категоріальний апарат фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств щодо поняття «аграрний форвард»;

розробити та обґрунтувати процедуру використання форвардних контрактів для формування фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств;

узагальнити умови залучення фінансових ресурсів на оновлення основних засобів за операціями фінансового лізингу;

розвинути методичне забезпечення використання аграрних розписок як домінант фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств;

обґрунтувати вибір домінант фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств;

визначити доцільні сценарії обґрунтування домінант фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств щодо залучення фінансових ресурсів в їх господарську діяльність;

удосконалити зміст та розробити послідовність етапів процесу визначення фінансової конкурентоспроможності великих сільськогосподарських підприємств на світовому аграрному ринку для визначення потенційних можливостей залучення іноземних інвестицій;

узагальнити підходи та обґрунтувати вибір альтернативних джерел залучення міжнародних фінансових ресурсів в діяльність сільськогосподарських підприємств.

Об'єктом дослідження є процес фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств.

Предмет дослідження – теоретичні положення, концептуальні засади, методологічні та методичні підходи й практичні рекомендації щодо формування фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств з урахуванням його сучасних домінант.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дисертації є фундаментальні положення економічної та інституціональної теорії, теорії фінансів, державного регулювання економікою, регіональної економіки та системного аналізу. Для вирішення поставлених задач використано такі методи пізнання економічних явищ та процесів: *гносеологічного аналізу (контент - аналізу)* – для визначення сутності фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств; *теоретичного узагальнення, синтезу, індукції та дедукції* – для обґрунтування сутності державного регулювання розвитку аграрного сектору економіки, впровадження світової практики підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств; *структурно-логічного аналізу* – для формування цілісного підходу в проведених дослідженнях; *порівняння* – для виділення особливостей фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств в ретроспективі; *множинного регресійного аналізу* – для виявлення факторів впливу на функціонування механізму фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств та формалізації факторів впливу, взаємозв'язків між складовими імітаційної моделі з використанням інструментів регулювання; *багатовимірний факторний аналіз* – для виявлення показників оцінювання рівня фінансового самозабезпечення сільськогосподарських підприємств; *карти Кохонена* – для групування сільськогосподарських підприємств за рівнем фінансового забезпечення; *статистичний метод* – для обробки інформації, що характеризує сучасний стан галузі та динаміку показників розвитку сільськогосподарських підприємств, факторів впливу на якість фінансового забезпечення; експертного опитування, адитивної згортки – для побудови інтегрального показника якості фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств; *метод ієрархій* – для визначення

взаємозалежності між проблемами, притаманними системі фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств; *когнітивного моделювання* – для визначення пріоритетності дії факторів фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств на побудову ефективної системи відтворення основних засобів на якісно новій технологічній основі; *метод експертних оцінок, SWOT-аналіз* – для обґрунтування вибору альтернативних джерел залучення фінансових ресурсів у діяльність сільськогосподарських підприємств. Використані методи наукового пізнання дозволили забезпечити концептуальну єдність наукового дослідження.

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові акти, що регламентують інституціональне забезпечення функціонування аграрного сектору національної економіки в цілому та фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств зокрема: аналітичні матеріали Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державної податкової служби України, Національного банку України, ПАТ «Аграрний фонд», аналітичні доповіді та стратегічні розробки Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» НААНУ, Національного інституту стратегічних досліджень; офіційні дані Державної служби статистики України; аудиторські висновки Рахункової палати України; річні звітні та первинні дані обліку сільськогосподарських підприємств; наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених; результати самостійно проведених автором досліджень щодо теоретичного аспекту та практики використання фінансових ресурсів.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертаційній роботі запропоновано нове вирішення наукової проблеми, що полягає в формуванні теоретико-методологічних положень, розвитку методичних підходів та розробленні практичних рекомендацій щодо обґрунтування і використання домінант фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств у контексті стратегічного розвитку аграрного сектору

національної економіки. Проведене дослідження дозволило отримати низку нових результатів, що полягають у такому:

вперше:

обґрунтовано концепцію формування системи фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств: на засадах системного та ситуаційного підходів до її побудови, спрямованої на посилення ролі самофінансування сільськогосподарських підприємств для забезпечення їх діяльності достатніми обсягами власних фінансових ресурсів, що ґрунтується на фінансовій гнучкості структури їх джерел та доповнюється сучасними формами фінансового забезпечення (банківським кредитуванням, фінансовим лізингом, форвардними угодами та операціями з товарними й фінансовими аграрними розписками); з пріоритетністю стратегічної спрямованості державної фінансової політики щодо стимулювання оновлення основних засобів сільськогосподарських підприємств, що дозволить здійснити перехід на вищий технологічний рівень із використанням сучасних інноваційних технологій виробництва, переробки та зберігання сільськогосподарської продукції для розширення експортного потенціалу галузі;

сформовано методологічний підхід до оцінки вартості позикових фінансових ресурсів, залучених у виробничу діяльність сільськогосподарських підприємств, з урахуванням етапів, особливих принципів, класифікації, ціни та ключових умов залучення, що забезпечують структурну гнучкість варіативності прийняття управлінських рішень про використання зовнішніх джерел фінансування за домінантними формами – кредитні, форвардні, лізингові операції та операції з товарними й фінансовими аграрними розписками – в залежності від цільової спрямованості позики;

запропоновано показник «соціально-економічне навантаження на один гектар сільськогосподарських угідь», як теоретичне положення податкової політики, що узагальнює усі складові податкового навантаження та соціальні

виплати сільськогосподарських підприємств, з урахуванням особливостей виробництва продукції, використанням певної системи оподаткування й нормативно-грошової оцінки землі, та дає можливість створити рівні умови з оподаткування для всіх виробників сільськогосподарської продукції і збільшити обсяг податкових надходжень до усіх рівнів бюджетної системи;

введено поняття «аграрний форвард» у понятійно-категоріальний апарат методології фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств, під яким запропоновано визначати дієву форму державного фінансування й регулювання процесу виробництва як додаткового джерела залучення фінансових ресурсів в господарську діяльність сільськогосподарських підприємств на умовах попереднього чітко зафіксованого авансу із подальшим гарантованим викупом та остаточним розрахунком при отриманні готової сільськогосподарської продукції із урахуванням кон'юнктури ринкової ціни на аграрному ринку на момент поставки;

удосконалено:

методологічний підхід до оцінки якості фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств, який на відміну від існуючих передбачає застосування обґрунтованої системи значущих показників, виділених з використанням методу експертних оцінок за системою показників, що оцінюють фінансовий стан, та динамічних показників, що відображають їх зміну у часі, об'єднаних в інтегральний показник методом адитивної згортки, що дозволить визначити рівень якості діючої системи фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств;

методичний підхід до оцінювання рівня самофінансування сільськогосподарських підприємств й проведення превентивної діагностики їх фінансового стану, відмінністю якого є використання обґрунтованої мінімально достатньої системи часткових та інтегральних показників з урахуванням факторів забезпеченості власними коштами, прибутковості діяльності, ефективності розподілу джерел фінансування та використання

фінансових ресурсів, маневреності власних коштів та ліквідності підприємства, з інтерпретацією за якісними рівнями, що дасть змогу прогнозувати достатній рівень самофінансування на мікроекономічному рівні та діагностування фінансового стану на мезоекономічному рівні;

методичне забезпечення аналізу фінансових результатів діяльності та фінансового стану сільськогосподарських підприємств, особливістю якого є визначення в динаміці: кореляційно-регресійної залежності факторів впливу на формування прибутку; середніх економіко-фінансових показників результатів господарювання та ступеню оновлення основних засобів виробниками сільськогосподарської продукції на основі статистичного групування за величиною використаних площ сільськогосподарських угідь; врахування структури наявних фінансових ресурсів підприємств із інтерпретацією результатів оцінки ліквідності узагальненого балансу у динаміці; ідентифікації негативних факторів впливу на фінансове забезпечення з домінуванням фактору амортизаційних відрахувань, що дозволяє комплексно прогнозувати якість фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств та розробляти їх стратегічні та тактичні плани фінансування й визначати пріоритетні напрями державної фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств;

набули подальшого розвитку:

визначення поняття «фінансове забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств», особливістю якого є врахування єдності фінансового механізму та інститутів, що його реалізують, та зберігаючи сталість та прогнозованість виконання своїх функцій, розглядається як система фінансових відносин та забезпечує доступ до фінансових джерел для реалізації стратегії розвитку підприємств аграрного сектору економіки України з базуванням на основних домінантах фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств;

вибір домінант фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств, особливістю якого є врахування їх

цільової спрямованості та показника ефекту фінансового важеля для обґрунтування форм залучення фінансових ресурсів, що сприятиме формуванню фінансового забезпечення відповідно до можливостей та потреб сільськогосподарських підприємств і особливостей державної фінансової політики;

зміст та послідовність етапів процесу визначення фінансової конкурентоспроможності великих сільськогосподарських підприємств (аграрних холдингів) щодо світової глобалізації ринку продовольчої продукції, який на відміну від існуючих враховує фактори конкурентоспроможності в агробізнесі та аналітичну функцію інтегрального показника конкурентоспроможності, за якою здійснюється оцінка місця великих сільськогосподарських підприємств України на світовому аграрному ринку та визначення їх потенційних можливостей залучення іноземних інвестицій;

визначення доцільних сценаріїв обґрунтування домінант фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств, що на відміну від існуючих враховує основні важелі впливу на їх фінансове забезпечення та базується на поєднанні засобів когнітивного й регресійного моделювання і дозволяє здійснювати вибір ефективних варіантів фінансового забезпечення оновлення основних засобів;

процедура використання форвардних контрактів для формування фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств, особливістю якої є врахування: умов залучення фінансових ресурсів, видів сільськогосподарської продукції, визначення ефективності, методів розрахунку, видів страхового забезпечення, обсягів фінансових витрат форвардних контрактів, що дозволяє цілеспрямовано використовувати новітній фінансовий інструмент – аграрний форвард – для поповнення оборотних активів;

методичне забезпечення використання аграрних розписок як інноваційної домінанти фінансового забезпечення сільськогосподарських

підприємств, особливість якого полягає в обґрунтуванні ціноутворення на майбутню сільськогосподарську продукцію, що є предметом застави аграрної розписки і дозволить активізувати процес формування фінансових ресурсів за складовою оборотних засобів та підвищить їх ліквідність.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що запропоновані науково-практичні розробки можуть бути використані як рекомендації при обґрунтуванні стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств; формуванні цілей та пріоритетів державної політики фінансової підтримки розвитку аграрного сектору економіки; опрацюванні соціально-економічних критеріїв щодо податкової політики, як по відношенню до товаровиробників сільськогосподарської продукції, так і по формуванню системи надходжень до місцевих бюджетів сільської місцевості, а також при обґрунтуванні оптимізації податкового навантаження сільськогосподарських підприємств.

Обґрунтовані автором пропозиції щодо удосконалення фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств використано: Міністерством аграрної політики та продовольства України (довідка № 37-21-15/5986 від 05.03.2019 р.), Громадською спілкою «Аграрний Союз України» (довідка № 247 від 18.10.2017 р.), Громадською організацією «Інститут податкових реформ» (довідка № 24 від 17.05.2018 р.), Департаментом агропромислового розвитку Запорізької обласної державної адміністрації (довідка №2060/01-00 від 26.12.2018 р.), Управлінням агропромислового розвитку Мелітопольської РДА Запорізької області (довідка про впровадження №03-31/431 від 21.12.2018 р), Якимівською селищною радою Якимівського району Запорізької області (довідка № 1005/1 від 15.06.2018 р.), в практичній діяльності Державного підприємства «Дослідне господарство «Відродження» Донецької державної сільськогосподарської дослідної станції НААН України (довідка №08/204 від 08.08.2017р.) та ПП «АСКОН» Якимівського району Запорізької області (довідка № 132 від 14.07.2017 р.).

Результати дослідження здобувача використовуються в навчальному процесі Таврійського державного агротехнологічного університету при підготовці фахівців освітнього ступеня «Бакалавр» спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» при викладанні навчальних дисциплін «Фінанси», «Фінанси підприємств», «Податкова система» та освітнього ступеня «Магістр» спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» з дисципліни «Фінансовий менеджмент» (довідка № 55/6-496 від 04.03.2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є завершеним науковим дослідженням. Наукові положення, розробки, результати, висновки і рекомендації, що виносяться на захист, одержані автором самостійно. Особистий внесок у працях, опублікованих у співавторстві, наведено у списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення науково-методологічні та практичні результати дисертаційного дослідження оприлюднено на 19 міжнародних конференціях, основними з яких є такі: II Міжнародна науково-практична конференція «Ринкова трансформація соціально-економічних відносин в АПК» (м. Мелітополь, 2005 р.); X Міжнародна науково-практична конференція «Виклики та перспективи розвитку нової економіки на світовому, державному та регіональному рівнях» (м. Запоріжжя, 2015 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Фундаментальні та прикладні проблеми підприємницької діяльності в аграрному секторі» (м. Харків, 2015 р.); X Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні технології управління підприємством та можливості використання інформаційних систем: стан, проблеми, перспективи» та VI Міжнародний круглий стіл «Актуальні соціально-економічні та правові проблеми розвитку України та її регіонів» (м. Одеса, 2015 р.); «Національне виробництво й економіка в умовах реформування: стан і перспективи інноваційного розвитку та міжрегіональної інтеграції» (м. Кам'янець-Подільський, 2015 р.); Міжнародна науково-практична конференція

«Актуальні питання та перспективи економічного розвитку держави» (м. Дніпропетровськ, 2016 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Стратегії розвитку: інвестиційний вимір» (м. Київ, 2016 р.); Trends in der Entwicklung der nationalen und internationalen Wissenschaft: Sammelwerk der wissenschaftlichen artikel (Deutschland, 2016 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Формування сучасного економічного простору: переваги, ризики, механізми реалізації» (м. Тбілісі, 2016 р.); XI Міжнародна науково-практична конференція «Управління соціально-економічним розвитком держави та регіонів» (м. Запоріжжя, 2017 р.); II Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми та перспективи фінансового забезпечення аграрного сектору: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Київ, 2018 р.); International Research and Practice Conference «Modern development pathes of agricultural production: trends and innovations» (Melitopol, 2018 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Глобальні принципи фінансового, облікового та аналітичного забезпечення аграрного сектора економіки» (м. Харків, 2018 р.); XI Міжнародна науково-практична конференція «Європейський вектор розвитку бухгалтерського обліку, фінансів та оподаткування в аграрному секторі економіки» (м. Київ, 2018 р.); I Міжнародна науково-практична інтернет - конференція «Актуальні проблеми сучасного бізнесу: обліково-фінансовий та управлінський аспекти» (м. Львів, 2019 р.).

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації 686 сторінок (28,5 ум-друк. арк.), у тому числі основний текст 408 сторінок (16,92 ум-друк. арк.). Дисертаційна робота містить 75 таблиць, з них 4 таблиці займають 4 повних сторінки, 72 рисунки, з яких 1 рисунок займає 1 повну сторінку. Список використаних джерел з 643 найменувань представлено на 63 сторінках; 25 додатків подано на 186 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Сутність і зміст фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств та особливості їх функціонування

Сільське господарство є традиційною стратегічною галуззю національної економіки України, яке прямо впливає на розмір внутрішнього валового продукту (ВВП), на валютні надходження до країни, на рівень життя населення у сільській місцевості, на кількісні та якісні показники харчування. За даними офіційної державної статистики у 2017 р., саме в цій галузі створюється понад 11 % валової доданої вартості, формується 40 % загального обсягу роздрібного товарообігу та більше 16,5 % оптового. В товарній структурі зовнішньої торгівлі на експорт продуктів рослинного, тваринного походження, в тому числі жирів та олії, а також готових харчових продуктів припадає 38,4 %, що дорівнює 16 686,5 млн дол. США. Проте в аграрному секторі економіки країни зосереджено лише 3,3 % основних засобів, порівняно з усіма видами економічної діяльності, а рівень їх зношеності перевищує 37 %; зайнято лише 600 тис. населення із 13 млн мешканців сільської місцевості, а прямі інвестиції склали лише 18,2 млн дол. США проти 6 339,8 млн дол. США, задіяних у всій економіці країни [1, 2]. Аграрна галузь зазнає постійного впливу політичних і фінансових криз, проте і досі залишається інвестиційно привабливою як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку.

В умовах постійно існуючих соціально-економічних суперечностей щодо формування і розподілу фінансових ресурсів перед суспільством стоїть завдання сформувати стійкий аграрний сектор національної економіки, спроможний гарантувати продовольчу безпеку країни, нарощувати її

експортний потенціал, у контексті перебудови суспільних відносин формувати конкурентоспроможні рівноправні підприємницькі структури.

Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств передбачає можливість їх ефективного функціонування в умовах ринкової економіки. Це означає, що їх виробнича діяльність повинна найповніше відповідати споживчому попиту, забезпечувати максимальну окупність засобів виробництва та вкладеного капіталу. Ефективне реформування аграрної економіки, її структурне перетворення з якісним оновленням засобів виробництва, ринкової та соціальної інфраструктури завжди базується на відповідному фінансовому забезпеченні [3].

Вагому роль у розвитку аграрного сектора економіки відіграє рівень фінансового забезпечення відтворення виробничого процесу сільськогосподарських підприємств. Таке сприяння господарській діяльності полягає у забезпеченні фінансовими ресурсами безперервності процесу виробництва суб'єктів господарювання, оновленні їх виробничих фондів, збільшенні накопичень і підвищенні ефективності виробництва [4].

Дослідженню поняття «фінансове забезпечення» присвячено чимало наукових праць. Вагомий внесок у вивчення окремих аспектів цього терміна на макро- і на макрорівнях зроблено у працях вітчизняних науковців І. Бланка [5], М. Білик [6], П. Буряка [6], О. Василика [7], І. Вахович [8], Н. Внукової [9], Ю. Воробйова [10] І. Зятковського [11], О. Кириленко [12], М. Крупки [13], О. Колодізева [14], А. Крисоватого [15], В. Кудряшова [16], Лазебник Л [17], С. Львовчкіна [18], В. Опаріна [19], А. Поддєрьогіна [20], Р. Слав'юка [21], О. Терещенко [22], І. Ткачук [23] О. Тулай [24], В. Федосова [25], С. Юрія [25], Н. Ясинської [26] та ін.

Фінансове забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств набуває особливого змісту й методичних підходів з огляду на специфіку аграрного сектора економіки. Значну увагу на становленні і розвитку системи фінансового забезпечення аграрного бізнесу в перехідних ринкових умовах, а саме на сутності, формах, інструментах і напрямках її

вдосконалення, зосередили відомі вітчизняні вчені, серед яких: О. Боднар [27], Л.О. Вдовенко [28] П. Гайдуцький [29], О. Гривківська [30], О. Гудзь [31], М. Дем'яненко [32], В. Жук [33], Л. Катан [34], Г. Кірейцев [35], М. Кісіль [36], С. Кваша [37], М. Кропивко [38], П. Лайко [39], Ю. Лупенко [40], М. Малік [41], В. Месель-Веселяк [42], Л. Молдован [43], О. Непочатенко [44] О. Олійник [45], Д. Олійник [46], Н. Правдюк [47], П. Саблук [38], В. Синчак [48], В. Ситник [49], П. Стецюк [50], Н. Танклевська [51], Н. Трусова [52], О. Ульяновченко [53], Л. Худолій [54], А. Чаянов [55], А. Чупіс [56], О. Шпикуляк [57], О. Шпичак [58], В. Юрчишин [59] та ін. Проте сучасний динамічний розвиток ринкових відносин вимагає постійного уточнення їх сутності, визначення й удосконалення концептуальних засад фінансового забезпечення діяльності СГП з урахуванням внутрішніх і зовнішніх викликів фінансової системи та суспільно-політичних загроз.

В науковій літературі відсутнє однозначне трактування поняття «фінансове забезпечення». Фінансове забезпечення розвитку – це економічна категорія, що характеризує систему заходів організаційного, правового, інформаційного характеру, спрямовану на концентрацію фінансових ресурсів задля вирішення глобальних економічних, соціальних та екологічних проблем як держави, так і регіонів [60].

Фінансове забезпечення найчастіше розглядають як сукупність джерел і форм фінансування розвитку підприємств [7], як метод фінансового механізму, за допомогою якого формують і використовують фонди коштів і який характеризує зміст впливу фінансів на різні аспекти економічного розвитку [61].

Дем'яненко М. наголошує на тому, що фінансове забезпечення – це система фінансових відносин, які здійснюються за допомогою залучення та використання фінансових ресурсів. Виходячи з цього усвідомлюємо, що його складовою є фінансові ресурси. Фінансове забезпечення є одним із складових елементів фінансового (фінансово-кредитного) механізму поряд з

управлінням фінансовою діяльністю, фінансовим регулюванням, фінансовим плануванням і прогнозуванням [32].

С. Гладій розглядає цей термін як узагальнюючий метод інвестування через фінансові форми як конкретні прояви категорій фінансової сфери, зовнішнього вияву механізму та його структурних елементів. Він виділяє такі методи інвестування: повне самофінансування, лізинг, акціонерне, венчурне, кредитне, бюджетне та змішане фінансування [62]. І. Козій зазначає, що фінансове забезпечення є складовою фінансового механізму й передбачає формування та використання фінансових ресурсів підприємств за допомогою оптимізації співвідношення всіх його форм і дає змогу створити такі обсяги фінансових ресурсів господарської діяльності, від яких підприємство мало б змогу функціонувати не тільки беззбитково, але і підвищувати ефективність діяльності та зміцнювати економіку країни загалом [63].

Бачення Д. Олійника дещо відрізняється від попередніх. На його думку, фінансове забезпечення – це організація через визначення обсягу фінансових ресурсів, науково обґрунтованого їх прогнозування, створення фінансових резервів і нормативно-правового забезпечення [46, с.5].

Фінансове забезпечення СГП характеризує такий стан фінансових ресурсів, за якого підприємство може перерозподіляти грошові кошти для забезпечення безперервного процесу фінансово-господарської діяльності, а також оновлення та розширення своїх фондів, тобто задовольняти потреби підприємства відповідно до стратегії його розвитку. О. Кашенко стверджує, що фінансування – це забезпечення необхідними фінансовими ресурсами витрат на розвиток національного господарства, які здійснюються за рахунок власних коштів суб'єктів господарювання, асигнувань з державного бюджету та інших фінансових джерел [64].

На думку М. Лишанського, без стабільного й ефективного фінансового забезпечення виробництва неможливо досягти високих фінансових результатів, проведення інтеграційних процесів у галузі. Крім того, на думку автора, механізм фінансового забезпечення не є «застиглим», він має

постійно вдосконалюватися. Розрізняють забезпечувальну та регулювальну дію фінансової підтримки діяльності сільськогосподарських підприємств [65, с. 4]. Перша виявляється у встановленні джерел фінансування, тобто покриття повсякденних потреб, і характеризує пасивний вплив фінансового забезпечення. Регулятивна дія – активна і реалізується через виділення достатніх обсягів коштів та через конкретну форму фінансового забезпечення діяльності підприємств [54].

На базі узагальнення значної кількості існуючих наукових підходів щодо визначення категорії «фінансове забезпечення», які представлено у додатку А., виділені основні складові поняття, а саме: визначення, зміст та призначення. Найчастіше зазначену категорію розглядають як: процес формування, розподілу і цільового використання фінансових ресурсів; систему методів, способів, форм фінансування діяльності підприємств; складову фінансового механізму та ін.; та якій притаманні функції регулювання, формування доходів і фондів підприємства та задоволення фінансових потреб суспільства.

На думку автора на функціональний склад фінансового забезпечення впливають особливості сільськогосподарського виробництва та постійні зміни економічних умов, а його ключовою основою є фінансові ресурси. Згідно з позицією багатьох науковців, фінансове забезпечення – це метод фінансового механізму, за допомогою якого формують, розподіляють й використовують фінансові ресурси та який відображає сутність впливу фінансів на різнопланові вектори економічного розвитку. В цьому контексті необхідно визначити основні фактори впливу на розвиток СГП.

У наукових підходах окреслено концептуальні засади фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств: система фінансування, яка полягає у формуванні достатніх для ефективної діяльності підприємства грошових фондів; оптимальне поєднання різних елементів (за джерелами) фінансового забезпечення; ефективне використання фінансових ресурсів за пріоритетними напрямками розвитку; організація розрахункових

відносин, що відповідають критерію взаємної оптимальності для сторін, які укладають угоди; збільшення можливостей застосування інноваційних фінансових інструментів завдяки поступовому збільшенню їх кількості та покращенню якості [66].

Враховуючи постійні зміни в нормативно-правовій базі функціонування сільськогосподарських підприємств, потужний вплив на їхній розвиток економічної, фінансової, соціальної та міжнародної політики, важливим фактором побудови ефективної системи фінансового забезпечення їх діяльності, є обґрунтування та застосування актуальних наукових підходів. У цьому випадку: системний підхід є одним із головних напрямів методології спеціального наукового пізнання та соціальної практики, мета і завдання якого полягають у дослідженнях певних об'єктів як складних систем. Такий підхід сприяє створенню адекватного формулювання суті досліджуваних проблем у конкретних науках і вибору ефективних шляхів їх вирішення [67, с. 35].

Системний підхід як загальнонауковий методологічний напрямок щодо розробки методів та способів теоретичних досліджень складно організованих об'єктів [67, с. 4] дає змогу сформулювати комплексне уявлення про систему фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств і здійснити якісний аналіз діючих форм залучення фінансових ресурсів на основі функціонування цілісних об'єктів.

Суть основних принципів системного підходу пов'язана по-перше, з цілісністю, що дає змогу розглядати систему одночасно і як єдине ціле, і як підсистему вищих рівнів; по-друге, ієрархічністю, яка свідчить про множини складових (принаймні двох), розташованих на основі підпорядкованості елементів нижчого рівня елементам вищого; по-третє, структуризацією, що дає змогу аналізувати елементи системи та їх взаємозв'язки в рамках конкретної організаційної структури [68, с. 3].

Саме системний підхід дозволить комплексно сприйняти механізм дії та процес управління всіма складовими системи фінансового забезпечення

діяльності сільськогосподарських підприємств на рівні фінансової системи країни та світу. Важливо, щоби ця діяльність врахувала логічну гнучкість у прийнятті актуальних управлінських рішень й їх адаптацію до змін зовнішніх і внутрішніх факторів у межах тактичних і стратегічних цілей.

Суть функціонального підходу полягає у визначенні функцій, якими має володіти підприємство для задоволення власних потреб. Цей підхід орієнтує підсистеми підприємства (структурні підрозділи, окремих робітників) на виконання закріплених за ними функцій, тому дозволяє спрогнозувати кінцевий результат його діяльності [69]. В нашому випадку необхідно визначити пріоритетні функціональні цілі й завдання сільськогосподарських підприємств і поєднати їх з чинною системою фінансування.

Оскільки сільськогосподарські підприємства постійно знаходяться під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів (державної політики, зокрема бюджетної та податкової, кон'юнктури світового продовольчого та фінансового ринків, зміни вартості ресурсів та ін.), то мають врахувати дію цих системних викликів при прийнятті управлінських рішень, зокрема при виборі тих чи інших напрямів фінансування своєї діяльності. Саме тому виправданим є застосування методів предметного підходу при вирішенні завдань удосконалення існуючих систем шляхом їх доопрацювання за результатами маркетингових досліджень, прогресу науки та техніки в даній галузі, аналізу зауважень і пропозицій споживачів. Методи предметного підходу необхідно застосовувати з урахуванням того, що їх результатом може виявитися «застаріле рішення», оскільки за час удосконалення існуючої системи ситуація може докорінно змінитися, поставивши під сумнів існування самої системи заданого типу [69].

Процесний підхід характеризується до застосуванням горизонтальної організаційної структури, побудова якої узгоджується із цілим рядом бізнес-процесів на підприємстві [70, с. 54] та з зовнішнім середовищем. Цей підхід фокусується на підрозділах підприємства, задіяних у всіх стадіях

виробництва продукції та орієнтованих на кінцевий результат – отримання прибутку [69]. Такий підхід дозволяє узгоджувати систему фінансування діяльності підприємства в часовому просторі та приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо мобілізації і використання джерел фінансування в залежності від виробничих потреб.

Ситуаційний підхід базується на врахуванні в управлінні набору обставин, що впливають на ефективність її функціонування організації. Найважливішим при цьому є виявлення ключових ситуаційних чинників, які суттєво впливають на конкурентоспроможність організації у переважній більшості випадків [71, с. 44]. Особливістю цього підходу можна вважати також те, що він передбачає не лише визначення факторів, які зумовлюють виникнення певної ситуації, а й встановлення їх пріоритетності, сили впливу, з'ясування можливих наслідків та загроз [70, с. 56]. Ситуаційний підхід дозволяє зосередити увагу на реальних практичних викликах, обставинах, пов'язаних із прийняттям управлінських рішень щодо обрання тієї чи іншої системи фінансування сільськогосподарських підприємств з метою оптимізації їх дії та підвищення ефективності управління загалом.

Інтеграційний підхід є принципово важливим, оскільки представляє собою «креативне поєднання ключових компонентів розвитку – соціального, економічного та екологічного з міжгалузевими пріоритетами, і не є просто їх сумою. Він передбачає взаємодію учасників процесу створення спільної перспективи, у тому числі перспективи для зацікавлених сторін, що беруть участь в процесі» [72]. У випадку функціонування системи фінансування сільськогосподарських підприємств, це поєднання інтересів усіх учасників щодо формування, використання та розподілу ресурсів на основі визначення їх вартості та соціально-економічного призначення.

При обґрунтуванні вибору тієї чи іншої системи фінансування діяльності сільськогосподарських підприємств на особливій увазі заслуговує динамічний підхід, який визначає необхідність аналізу не тільки самого об'єкта управління, а й причинно-наслідкових зв'язків розвитку ситуації.

Застосування механізмів цього підходу до управління визначає необхідність ретроспективного аналізу поведінки аналогічних досліджуваних об'єктів [69]. Динамічний підхід враховує постійний рух підприємства, перехід від стану рівноваги та збалансованості до флуктуації (коливання у виборі вектора розвитку), біфуркації (наростання незадоволення певним станом розвитку всередині підприємства або необхідність виконання ринкових вимог), формування різних векторів (альтернативних сценаріїв розвитку підприємства, які не завжди підлягають керуванню). Кожна із ситуацій розглядається як стан підприємства в певний момент часу [73, с. 84].

Редукційний підхід полягає в дослідженні складного явища шляхом спрощення структурних складових системи [74, с. 70] і дозволяє виокремити важелі впливу на управління процесом.

Уніфікований підхід – це об'єднання або створення єдиної системи функціонування подібних елементів або діяльність підприємства, спрямована на вироблення певних норм, що однаково регулюють відносини за видами стратегій. Цей підхід дає змогу оцінювати ефективність впровадження різних видів стратегій розвитку в діяльність підприємства шляхом виділення послідовних етапів їх реалізації [75, с. 58].

Комплексний підхід дозволяє обирати методичний інструментарій за ідентифікацією виду ризикового випадку на підставі матриці «ризик – втрати» і виділяти ймовірні ризикові фактори й наслідки їх впливу, що є основою прогнозування рівня ризику й визначення методу його мінімізації на певному етапі реалізації проекту [76, с. 30].

Комплексний концептуальний науково-методологічний підхід спрямований на вирішення поточних і стратегічних питань ефективного функціонування системи фінансового забезпечення з урахуванням ситуаційних підходів (щодо внутрішніх і зовнішніх факторів впливу на систему в цілому, її гнучкості відповідно до зміни соціально-економічної політики держави) та особливостей синергетичного методу.

Синергічний критерій надає методологічні можливості для опрацювання способів організації синергії і пропонує залучати й активізувати механізми самоорганізації [77].

Проектний підхід ґрунтується на делегуванні повноважень і призначенні відповідальних за досягнення поставлених цілей осіб (як правило, це менеджер проекту та ключові учасники команди) [70, с. 55]. Відповідальність за прийняття рішення покладається на всіх суб'єктів фінансових відносин щодо залучення і використання фінансових ресурсів із визначенням їх ефективності. При цьому беруться до уваги розроблені та прийняті державні концепції, стратегічні і тактичні рішення.

Підхід до оцінки рівня економічної безпеки визначається на основі економічного стану і його економічних ресурсів. Перевага підходу полягає в установленні нормативного значення множини фінансового-економічних показників, які дозволяють оцінити стан підприємства [78, с. 193].

Оцінювальний підхід складається з трьох загальновідомих підходів: витратний – сукупність методів оцінювання вартості об'єкта, що ґрунтуються на визначенні його витрат (скоригована балансова вартість); дохідний – базується на визначенні очікуваних доходів від об'єкта оцінювання; порівняльний – на зіставленні об'єкта з аналогічними об'єктами, стосовно яких існує інформація про ціни [79, с. 9-10].

У низці економічних джерел фінансове забезпечення у відтворювальному процесі розглядається як форма покриття витрат за рахунок використання фінансових ресурсів, кількості й визначення джерел на основі вартості ресурсів, що мобілізуються економічними суб'єктами, включаючи державу.

На підставі вищезазначеного, автором для розуміння фундаментальної сутності досліджувальної теми дисертаційної роботи, узагальнено науково-методологічні підходи до визначення поняття «фінансове забезпечення діяльності підприємств» (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Підходи до визначення поняття «фінансове забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств»

Згідно з представленими на рис. 1.1 підходів до визначення фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств автором доведено багатогранність, багатифункціональність та комплексна змістовність поняття, що дасть можливість сформувати власне визначення.

Науковці виділяють різні форми фінансового забезпечення підприємств, проте умовно їх можна узагальнити за чотирма напрямками: самофінансування, бюджетне фінансування, кредитування й страхування та інвестування [5, 6, 19, 32, 60]. Процес фінансового забезпечення є достатньо складним, та знаходиться в постійному русі, під впливом внутрішніх та зовнішніх змін інституціонального забезпечення, що відображається на формах та видах залучення фінансових ресурсів, запропонованих на фінансовому ринку.

В економічній літературі не тільки відсутній єдиний підхід щодо визначення фінансового забезпечення, а й розходяться думки науковців «при визначенні форм і елементів фінансового забезпечення» [66].

Сутність фінансового впливу через систему фінансового забезпечення полягає у виборі його форм і встановленні оптимального співвідношення між ними. Кожна форма має свою сферу застосування, свої переваги і недоліки [80, с. 102]. До основних форм фінансового забезпечення сільськогосподарської діяльності в Україні, за допомогою використання яких відбувається формування фінансових ресурсів, вчені найчастіше відносять самофінансування, кредитування, державну підтримку та інвестування.

Так С. Юрій зазначає, що в сучасних умовах фінансове забезпечення діяльності підприємств здійснюється переважно в трьох формах: самофінансування, тобто використання власних ресурсів для розвитку суб'єктів господарювання; кредитування на основі мобілізації і перерозподілу тимчасово вільних коштів; бюджетне фінансування на безповоротній основі за рахунок коштів державного і місцевого бюджетів [80]. М. Дем'яненко виділяє чотири форми фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств: самофінансування, кредитування, безповоротне фінансування, додаткове гарантійне забезпечення [81].

На основі узагальнення теоретичних та практичних досліджень [28-59] автором схематично зображено систему фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств яка представлена на рис. 1.2.

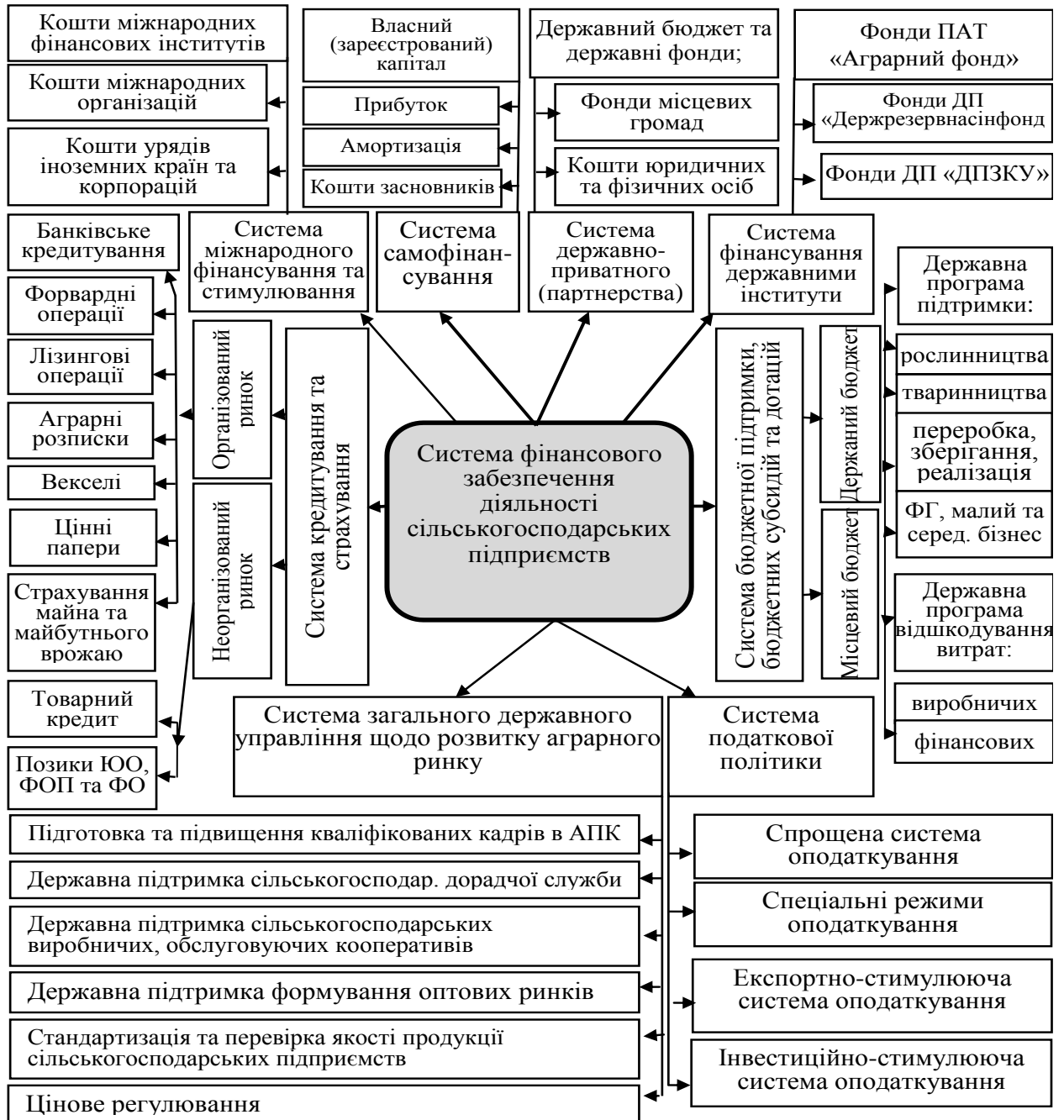

Рис. 1.2. Система фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств

За даними, рис. 1.2, основними складовими системи фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств на думку автора є: самофінансування; державне фінансування з поділом на бюджетну підтримку, спеціальні режими оподаткування та фінансування загальнодержавного управління, фінансування державними інституціями; кредитування й страхування; державно-приватне партнерство; міжнародне

фінансування та стимулювання. Найважливішою формою фінансового забезпечення є самофінансування за принципом самоокупності, в межах якого використовуються власний капітал, кошти засновників, чистий прибуток, амортизаційні нарахування. Система кредитування функціонує на організованих і неорганізованих ринках кредитних ресурсів із виокремленням системи страхування майбутнього урожаю, майна та фінансово-виробничих ризиків. Державне фінансування репрезентоване системою бюджетної підтримки, системою чинної податкової політики із виокремленням спрощеної системи та спеціальних режимів оподаткування, а також податково-митною системою спрямованою на експортне та інвестиційне стимулювання. Інвестування представлене системами міжнародного фінансування і стимулювання та спільного інвестування, в тому числі з застосуванням принципово нової форми фінансування на умовах державно-приватного партнерства.

На основі узагальнення наукової літератури, статистичної інформації та особистих спостережень автором виокремлено домінанти (від лат. *dominantis* – панівний), найважливіші складові системи фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств: самофінансування, банківське кредитування, фінансування із застосуванням форвардних операцій, фінансового лізингу, аграрних розписок та державне фінансування, в т.ч. спеціальні режими оподаткування.

Сучасні реалії ринкової економіки, суспільні трансформації в країні та суттєвий розвиток міжнародних відносин дають сільськогосподарським підприємствам можливість значно розширити коло джерел і форм залучення фінансових ресурсів. Ці форми доповнюють одна одну і в реальних умовах окремо майже не існують. Надзвичайно важливим є те, у який спосіб здійснюється залучення фінансових ресурсів, в яких формах вони рухаються, на яких умовах виділяються.

Встановлено, що проблема фінансового забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств полягає не у відсутності фінансових

ресурсів взагалі, а в доступності до них з причин високої вартості, а також у формах і методах їх розподілу. Отже, при виборі й обґрунтуванні джерел фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств необхідно проводити повну та всебічну оцінку їх можливих позитивних і негативних факторів впливу на господарську діяльність з точки зору ефективності їх використання. Концептуальною основою обґрунтування використання різних джерел фінансування є вартісний критерій їх оцінки. Проте основним недоліком цього критерію є не можливість врахування цілого ряду чинників, зокрема соціальних, психологічних, а в деякому розумінні й економічних. Вартісні методи оцінки не завжди враховують потенційні можливості альтернативного використання фінансових ресурсів при виборі найбільш дешевого джерела фінансування. Також не береться до уваги і характер впливу використаних коштів на зміну структури капіталу з певного джерела. Крім того, вартісна оцінка хоча й враховує дію чинників ризику, проте не завжди дозволяє передбачити можливі несприятливі події [60]. Чинниками ризиків можуть бути час та несприятливі події, настання яких здається малоімовірним, тому вони лише частково беруться до уваги при розрахунку вартості капіталу, але часто їх вплив може перевищити прогнозоване значення.

Узагальнюючи наведені наукові підходи (рис. 1.1), опрацьовані автором визначення науковців щодо сутності і призначення категорії (додаток А), виокремленні домінанти ФЗДСГП (рис.1.2), автором запропонована власна трактовка зазначеної економічної категорії на мегарівні. Фінансове забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств – це система організації та здійснення фінансових відносин, спрямованих на формування ефективного механізму залучення у діяльність галузевих підприємств фінансових ресурсів, їх використання з метою отримання максимального прибутку та виконання фінансово-економічних і соціальних функцій як суб'єкта господарювання в системі суспільно-економічних відносин країни та світу.

Фінансове забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств на мікроекономічному рівні запропоновано розглядати, як процес залучення та використання фінансових ресурсів на основі нормативно-правового регламентованого механізму з використанням дієвих методів, форм залучення фінансових ресурсів, що знаходяться під постійним впливом внутрішнього та зовнішнього фінансового середовища, регулюється державними і ринковими інструментами й важелями.

Авторський підхід до визначення сутності фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств враховує складну мінливу систему фінансових відносин щодо залучення та використання фінансових ресурсів з урахуванням діючих систем, зорієнтовану на покращення кінцевого фінансового результату господарської діяльності, а саме зростання прибутку та розвитку підприємницької діяльності. Системне дослідження фінансового забезпечення аграрного сектора передбачає врахування специфіки сільськогосподарського виробництва, а саме: вплив природних чинників на результати господарювання, сезонність виробництва, тривалість виробничого циклу, дефіцит вільних коштів, висока капіталомісткість. Це обумовлює певні особливості залучення фінансових ресурсів та розробку дієвих механізмів їх використання.

Фінансове забезпечення господарської діяльності підприємства спрямоване на вирішення таких основних задач: фінансове забезпечення поточної виробничо-господарської діяльності; пошук резервів збільшення доходів, прибутку, підвищення рентабельності й платоспроможності; виконання фінансових зобов'язань перед іншими суб'єктами господарювання, бюджетом, банками; мобілізація фінансових ресурсів в обсязі, необхідному для фінансування виробничого розвитку, збільшення власного капіталу; контроль за ефективним цільовим розподілом та використанням фінансових ресурсів [22, с. 73].

Автором на основі теоретичних та практичних досліджень представлених на сторінках дисертації методом структурно-логічного аналізу

сформовано передумови формування державної фінансової політики щодо фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств, який представлено на рис. 1.3.

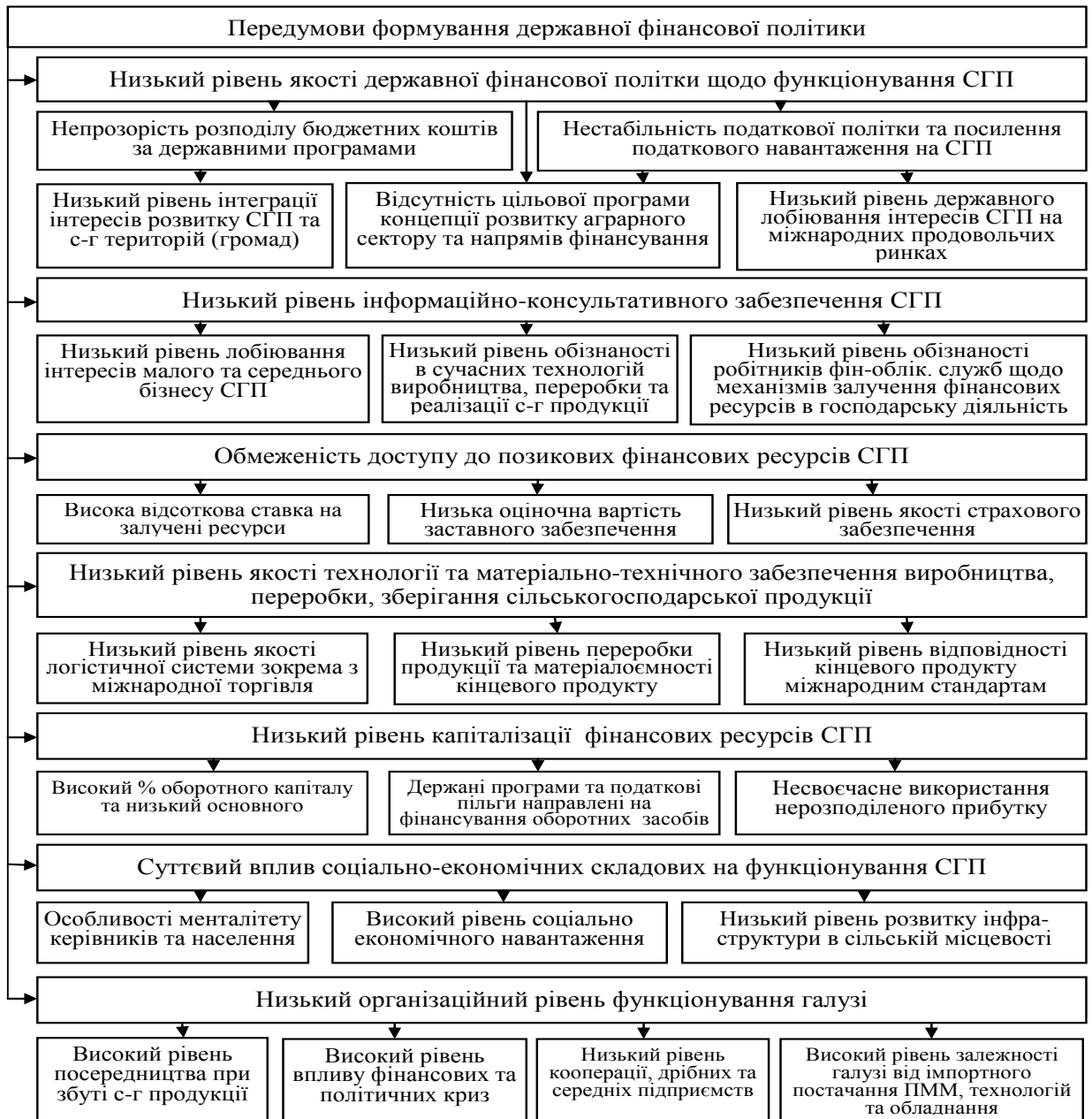

Рис. 1.3. Передумови формування державної фінансової політики щодо фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств

Встановлено, що основною проблемою фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств є низький рівень якості державного регулювання розвитку аграрного сектору економіки в цілому та частково сільськогосподарських підприємств, зокрема не визначено чіткі

стратегічні цілі розвитку, а значить і напрямів державного фінансування, присутня непрозорість розподілу бюджетних коштів за державними програмами. Крім того, на виробників сільськогосподарської продукції негативно впливає нестабільність податкової політики та посилення в останні роки податкового навантаження. Необхідно також зазначити низький рівень інформаційно-консультативного забезпечення надходження існуючих джерел фінансових ресурсів, зокрема, міжнародного походження. На фінансове забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств негативно впливає обмеженість доступу до додаткових фінансових ресурсів, зокрема, висока вартість кредитних ресурсів, низька оціночна вартість заставного забезпечення та недостатній рівень страхового захисту. Низький рівень капіталізації фінансових ресурсів сільськогосподарськими підприємствами призводить до застосування низького рівня технологій та технологічного забезпечення виробництва, переробки та зберігання сільськогосподарської продукції. Особливо необхідно виділити притаманні галузі соціально-економічні проблеми, пов'язані з менталітетом керівників підприємств та населення, що проживає в сільській місцевості, а також низькому рівню розвитку інфраструктури в цій місцевості.

Регулятивна дія вирішення зазначених проблем реалізується шляхом виділення достатніх коштів через конкретну форму фінансового забезпечення. В свою чергу, уніфікація основних стратегічних цілей розвитку системи фінансового забезпечення на основі комплексного концептуального підходу дозволяє: уникнути конфлікту інтересів, узгодити соціальні, економічні, екологічні та технологічні цілі на коротко- й довгострокову перспективу; збалансувати інтереси суб'єктів розподілу і перерозподілу внутрішнього ВВП, виготовленого в аграрній сфері, як з боку держави, місцевих територіальних громад, так і з боку виробників сільськогосподарської продукції, а також населення, яке працює в аграрному секторі та проживає в сільській місцевості.

Як свідчать дослідження [114-117] сільськогосподарські підприємства діють у специфічних умовах, які впливають на процес фінансового забезпечення. Особливості сільськогосподарського виробництва та визначення їх впливу на фінансове забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств представлено на рис. 1.4.

Рис. 1.4. Проблеми й особливості діяльності сільськогосподарських підприємств та визначення їх впливу на фінансове забезпечення

На рис. 1.4 представлені основні проблеми функціонування сільськогосподарських підприємств які автором умовно поділені на: технологічні, природно-екологічні, економічні фінансові, організаційні та

соціально-демографічні. Вони прямо впливають на кожний етап фінансового забезпечення, зокрема, на формування фінансових ресурсів їх нагромадження та використання, а також особливості контролю на основі визначення ефективності їх використання.

Об'єктами розподілу, інструментами якого виступають фінансові ресурси, є валовий внутрішній продукт, створений в аграрному секторі економіки. Суб'єктами такого розподілу виступають, з одного боку, держава та місцеві громади, з іншого – суб'єкти господарювання різних форм власності та організаційно-правових форм, а також населення, у вигляді так званих домогосподарств. В теперішній час на цей розподіл суттєво впливають інші держави та міжнародні фінансові інститути. Процес такого розподілу завжди пов'язаний з фінансовими протиріччями, які виникають між суб'єктами розподілу ВВП, створеного в аграрному секторі економіки. Автором співставлено фінансово-економічні інтереси суб'єктів розподілу ВВП на основі визначення їх мети та основних цілей (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Співставлення фінансово-економічних інтересів суб'єктів розподілу ВВП створеного в аграрному секторі економіки

Мета й цілі держави	Мета й цілі СГП
Рівні умови господарювання для всіх суб'єктів	Отримання максимального прибутку
Наповнення місцевих та державних бюджетів	Оптимізація оподаткування
Соціальна справедливість бізнесу	Розширення бізнесу
Забезпечення сталого розвитку економіки та суспільства: екологічна безпека, ефективність використання та збереження родючості ґрунтів; забезпечення купівельної спроможності, встановлення мінімальної заробітної плати, забезпечення соціального захисту; безпека продуктів харчування, збереження людського капіталу, розвиток сільських територій	НАСЕЛЕННЯ Максимально ефективне використання наявних ресурсів: природних; трудових; матеріальних; фінансових
Забезпечення національної безпеки держави, в т. ч. на світовому рівні	Вихід на нові ринки, в т. ч. на світові
Регулювання ціноутворення, паритет цін, державні інтервенції	Максимальна ціна на реалізовану продукцію, послуги
Розвиток і регулювання страхового ринку	Страховий захист майна, майбутнього врожаю, фінансових ризиків
Побудова сучасної інфраструктури, податки	Пошук оптимальних умов та ринків збуту власної продукції

Узагальнюючи узгодження фінансово-економічних інтересів суб'єктів розподілу ВВП створеного в аграрному секторі економіки представлені у табл. 1.1. Особливу роль необхідно приділити інтересам населення, яке працює в даній галузі і проживає в сільській місцевості. Зокрема, ці інтереси пов'язані з підвищенням заробітної плати, орендної плати за земельні ділянки, покращанням умов праці, удосконаленням соціальної інфраструктури в сільській місцевості, зниженням цін на продукти харчування, їх екологічної безпеки та безпеки навколишнього середовища.

Фінансові відносини – це основа, фундамент, на якому формуються економічні процеси в суспільстві. Оскільки об'єкт фінансових відносин – це обмежена величина, суб'єкти розподілу є численними, то зазвичай таким відносинам притаманний достатньо суперечливий характер, оскільки кожний суб'єкт прагне отримати якомога більше вигід, проте це можна зробити лише за рахунок інших суб'єктів, які мають такі ж інтереси [25, с. 26-28].

Беручи до уваги їх сутність, держава може активно впливати на економічний та соціальний розвиток СГП. Фінансові відносини – це єдиний цілісний організм, у якому всі елементи взаємопов'язані і, як правило, доповнюють один одного, а тому зміна хоча б одного елемента, або його складової, зазвичай спричиняє відчутні перетворення всієї системи, що суттєво впливає на вектори економічного розвитку країни [7].

У теперішній час не існує єдиних науково встановлених показників оптимальних пропорцій розподілу ВВП, тому для оцінки застосовують два основних макроекономічних показника: обсяг ВВП на одну особу й темпи зростання ВВП; на макрорівні для розуміння розвитку всієї системи: прибуток галузі, кількість і відсоток збиткових підприємств, кількість зайнятого населення, середній рівень заробітної плати, розмір податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів.

Суб'єкти господарювання мають на меті одержання максимального прибутку, населення – одержання максимальної заробітної плати й соціального захисту, гідних умов праці, держава, а також новостворені

об'єднані територіальні громади – очікують максимальні суми податкових надходжень від платників податків.

Розгляд зазначених проблем потребує врахування стратегічної ролі та специфічних особливостей аграрної галузі в умовах розвитку ринкових відносин. З одного боку, необхідно забезпечити спроможність галузі до самофінансування та самодостатності відтворення ресурсів, а також потенційні можливості додаткового залучення інвестицій на фінансовому ринку (банківська система, страховий ринок, лізингові компанії та ін.). З іншого боку, першочерговою метою країни є гарантування продовольчої безпеки на основі виробництва необхідної кількості продуктів харчування для населення та їх доступності з урахуванням прогнозованого та регульованого ціноутворення. В останні роки значна увага приділяється спроможності галузі наповнювати державний бюджет України та формуванню доходів місцевих бюджетів на основі концепції розвитку сільськогосподарських територій. Ключовим моментом є формування та розвиток агробізнесу в сільській місцевості, як основної «селоутворюючої» структури, оскільки саме на нього держава покладає значні соціальні зобов'язання щодо підтримки місцевого населення через механізм одержання доходів від використання земельних та майнових паїв. Першочерговим питанням є також посилення експортного потенціалу галузі, що прямо впливає на торговельний баланс країни та курс національної валюти.

Науковець Л. Худолій неодноразово наголошувала, що, розробляючи та впроваджуючи в життя механізми фінансового забезпечення розвитку галузі, необхідно обов'язково враховувати, в якій фазі економічного циклу перебуває галузь, який характер має попит і пропозиція на основних аграрних ринках, якою мірою може здійснюватися державна підтримка галузі. Підкреслюючи, що автоматичне перенесення інструментів і важелів, які застосовуються в інших країнах, на терени української економіки є недоцільним, навіть за умов, що там вони показали себе ефективно. Адже об'єктивно фінансово-економічні механізми в різних країнах, у різний час, на

різних етапах розвитку галузей будуть різними і далеко не завжди адекватними українським умовам [118, с. 11].

Рівень економічної безпеки визначається індикаторами, які є пороговими значеннями певних показників системи. Індикатори можуть бути частковими, які характеризують певний напрям, та узагальненими, що дають можливість оцінити стан підприємства в цілому з позиції його привабливості для потенційних інвесторів [119, с. 193].

Визначення змісту, сутності та існуючих проблем фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств дозволяє комплексно підійти до формування вимог щодо інституціонального забезпечення створення діючого, ефективного механізму фінансування виробництва сільськогосподарської продукції. В свою чергу, визначення складових, домінуючих форм залучення та використання фінансових ресурсів дозволить всебічно підійти до оцінки якості фінансового забезпечення на основі дослідження механізму залучення фінансових ресурсів з різних джерел, та сформувані науково-практичні рекомендації з оптимізації їх форм, враховуючи їх цільову спрямованість, доступність та вартість.

1.2. Теоретичні аспекти інституціонального забезпечення механізму фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств на засадах узгодження ринкових і державних регуляторів їх розвитку

Фінансове забезпечення господарської діяльності полягає у: фінансовій підтримці безперервності виробництва; розширенні виробничих фондів (основних та оборотних) суб'єктів господарювання; активному впливі на підвищення продуктивності праці, зниження собівартості продукції, збільшення накопичень і підвищення ефективності виробництва. Фінансове забезпечення – це частина фінансового механізму, покликаною супроводжувати розподільні та перерозподільні процеси з метою утворення

доходів і фондів коштів підприємства. Фінансове забезпечення спрямоване на формування дієвого механізму залучення і використання фінансових ресурсів у господарській діяльності галузевих підприємств з метою виконання фінансово-економічних і соціальних функцій.

В економічній літературі поняття «механізм фінансового забезпечення» використовується досить широко, проте існують різні думки щодо його специфіки відносно сільськогосподарських підприємств, не чітко сформовані його складові, форми та фактори впливу. Серед розмаїття визначень і підходів учених та практиків найбільшої уваги заслуговують такі погляди на розуміння його суті. Найчастіше під механізмом фінансового забезпечення підприємств розуміють сукупність фінансових відносин направлених на використання різних форм і методів, фінансових інструментів, зовнішніх й внутрішніх факторів та важелів впливу щодо залучення й використання фінансових ресурсів в господарській діяльності підприємств. Матеріальним відображенням фінансових відносин є грошові потоки, організація та спрямування яких відбувається за певними правилами, що й характеризує систему фінансового управління. На підставі цього підходу сам механізм розуміють як організаційне відображення фінансових відносин. Механізм фінансового забезпечення розуміють як сукупність методів і форм, інструментів, прийомів і важелів впливу на формування та рух фінансових ресурсів підприємства. Він відображає зовнішню дію функціонування фінансів, характеризує їх як вирішальний фактор впливу на економічний стан підприємства. Завдяки такому аспекту існує можливість чітко окреслити структуру фінансового механізму.

В. Федосов [25], В. Опарін [19], О. Василик [7] вважають, що механізм фінансового забезпечення включає дві підсистеми (фінансово-кредитне забезпечення і регулювання), які функціонують взаємопов'язано на основі організаційної структури і важелів впливу з метою оптимального залучення, використання та розподілу фінансових ресурсів на макроекономічному та мезоекономічному рівні.

На думку автора, при визначенні зазначеної категорії необхідно розглядати її на основі двох домінуючих підходів. З одного боку, механізм фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств – це система фінансових форм, методів, важелів та інструментів, які використовують у фінансовій політиці держави і підприємства згідно нормативного, правового та інформаційного забезпечення. З іншого боку, механізм фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств – це сукупність фінансових взаємовідносин між суб'єктами та об'єктами із застосування методів та форм залучення фінансових ресурсів для безперервності процесу виробництва з метою оптимізації впливу на кінцевий результат діяльності. Цей механізм становить систему встановлених державою форм та методів організації фінансових відносин і чутливо реагує на поточний стан економіки та соціальної сфери країни. Структуру механізму складають форми і методи (стимулювання й обмеження) та фактори впливу, пов'язані з внутрішнім та зовнішнім ринковим середовищем.

На основі розглянутих особливостей встановлено, що основна мета дії механізму фінансового забезпечення діяльності – це формування, раціональне використання й нагромадження фінансових ресурсів у процесі господарської діяльності для ефективного функціонування підприємств.

Фінансове забезпечення полягає у виділенні певної суми фінансових ресурсів з метою вирішення окремих фінансово-господарських завдань суб'єкта господарювання. При цьому розрізняють забезпечувальну і регулятивну його дію. Перша проявляється у встановленні джерел фінансування, тобто покриття повсякденних потреб, і характеризує пасивний вплив фінансового забезпечення. Друга дія пов'язана із системою регулювання механізму фінансового забезпечення діяльності підприємств, яка здійснюється на основі державної політики щодо розвитку аграрного сектору економіки, ринкових методів регулювання та знаходиться під впливом міжнародних інститутів та інституцій. Основними елементами механізму фінансового забезпечення є методи, форми залучення фінансових

ресурсів, інструменти та важелі впливу. Видами забезпечення дії виступають організаційно-інституційні, нормативно-правові та інформаційні ресурси. Методами регулювання дії є різні види фінансового контролю та фінансових стимулів і санкцій. Структурно-логічна побудова механізму фінансового забезпечення діяльності СГП представлена на рис. 1.5.

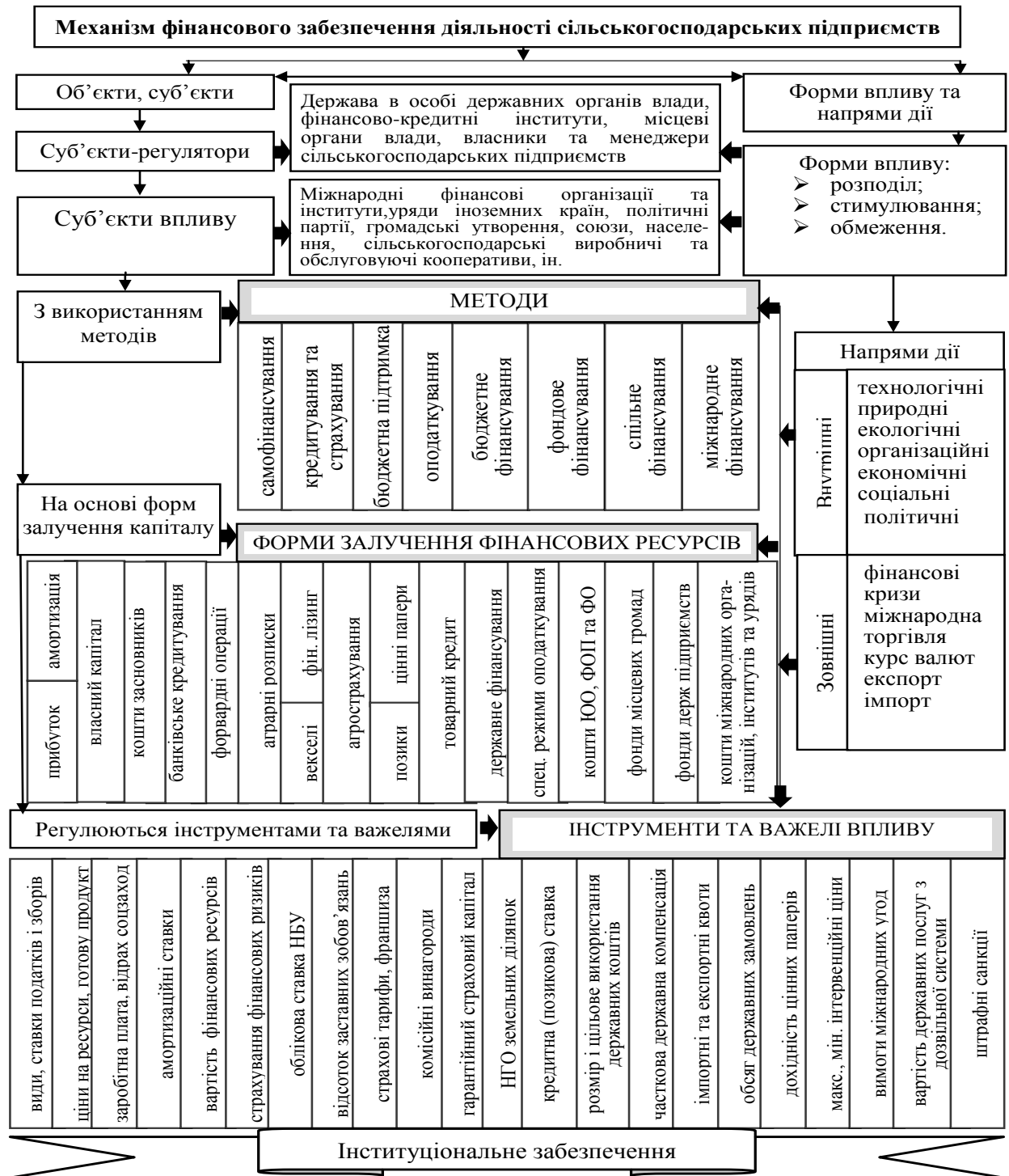

Рис. 1.5. Структурно-логічна побудова механізму фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств

Відповідно до рис. 1.5 механізм фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств реалізує об'єкти та суб'єкти впливу та суб'єкти-регулятори за допомогою відповідних методів і форм залучення фінансових ресурсів, які підлягають регулюванню за допомогою державних та ринкових інструментів. Основними методами фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств є: самофінансування, кредитування та страхування, бюджетне фінансування, оподаткування, фондове фінансування, сумісне інвестування та міжнародне фінансування. Формами впливу на цю систему є: розподіл ресурсів, стимулювання, обмеження та інформаційне забезпечення. Особливу увагу при формуванні механізму фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств необхідно звернути на зовнішні (фінансова нестабільність, значна залежність галузі від курсових коливань національної валюти, посилення вимог міжнародної торгівлі, мінливість ринку експортно-імпорتنих операцій) та внутрішньогалузеві фактори впливу (технологічні особливості галузі, природні, екологічні, організаційні, економічні, соціальні та політичні).

Джерелами формування фінансових ресурсів можуть бути як власні, так і залучені кошти. У першому випадку враховують нерозподілений прибуток, амортизаційні відрахування, ліквідацію чи продаж частини майна. Залучені ресурси формують із державних джерел, банківського кредитування, аграрних розписок тощо. Державні фінансові програми підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств спрямовуються на конкретні цілі й стимулюють розвиток інноваційної діяльності виробників. Однак ці джерела не вирішують проблем фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств, оскільки під впливом економічної ситуації в країні їх фінансові потреби зростають [121].

Розуміння дії механізму фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств сформовано автором на основі узгодження основних елементів які представлено у табл. 1.2.

**Елементи механізму фінансового забезпечення діяльності
сільськогосподарських підприємств**

Складові механізму	Елементи складових механізму	Види складових механізму
Алгоритм реалізації механізму ФЗДСГП	Методи фінансового забезпечення	самофінансування; сумісне державно-приватне (партнерство) інвестування; фінансування державними інститутами; міжнародне фінансування й стимулювання; кредитування та страхування; бюджетна підтримка (асигнування); фіскальна політика; загальне державне управління щодо розвитку інфраструктури аграрного ринку
	Форми залучення фінансових ресурсів	державні програми; кредитування; страхування; форвардні (спотові) операції; лізинг; цінні папери, акції; франчайзинг; аграрні розписки; товарний кредит; позики юридичних та фізичних осіб; збільшення статутного капіталу; кошти міжнародних фінансових інститутів і міжнародних організацій, урядів іноземних країн та корпорацій; власний капітал, прибуток, кошти засновників, дивіденди; кошти державного бюджету та фонди місцевих громад; фонди ПАТ «Аграрний фонд», ДП «ДПЗКУ»; державні програми підтримки розвитку тваринництва, рослинництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції; державна підтримка фермерських господарств малого та середнього бізнесу; державне замовлення; спрощена система оподаткування та спеціальні режими; державна підтримка формування аграрних оптових ринків; підготовка кваліфікованих кадрів; цінове регулювання
	Інструменти (важелі) впливу	ставки податків; податкові пільги, облікова ставка НБУ, кредитний відсоток, лізинговий платіж, страхові ставки, відшкодування, франшиза, розмір державної підтримки, мінімальна заробітна плата, види та розмір амортизаційних нарахувань
Види забезпечення дії механізму ФЗДСГП	Нормативно-правове забезпечення	Конституція України; кодекси України (Господарський, Цивільний, Кодекс законів про працю, Господарсько-процесуальний, Податковий, Бюджетний та ін.), закони та постанови (Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України), укази Президента України, накази, розпорядження, інструкції, методичні рекомендації міністерств і відомств, статутні документи суб'єктів господарювання, міжнародні угоди, концепції, державні програми розвитку та інші документи
	Інституціональне забезпечення	органи державного управління, суспільного контролю, фінансові інституції та сільськогосподарські підприємства
	Інформаційне забезпечення	статистична звітність, офіційні сайти державних органів, висновки органів контролю, наукові рекомендації, інформація фондових бірж, інформація НБУ
Методи регулювання механізму ФЗДСГП	Фінансові стимули	різні фонди (розвитку малого та середнього бізнесу; розвитку територій); сумісне фінансування; бюджетне фінансування (часткове, повне) пріоритетних сфер економіки
	Фінансовий контроль	державний, суспільний та внутрішній фінансовий контроль
	Фінансові санкції	штрафи, пені, арешт майна, тощо

Основними складовими механізму наведеного у табл. 1.2 є алгоритм його реалізації, види забезпечення та методи регулювання. Алгоритм реалізації механізму фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств здійснюється за допомогою методів, форм та інструментів. Для реалізації даного механізму задіяне нормативно-правове, інституціональне та інформаційне забезпечення. Методами регулювання такого механізму є фінансові стимули, різні види фінансового контролю та фінансових санкцій.

Фінансове забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств залежить від ефективності діючої системи регулювання та стимулювання, що здійснюється різними суб'єктами інституціонального середовища. Реалізація фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств відбувається під впливом діючих інституційних норм, які є основою механізму регулювання фінансових відносин на основі узгодження ринкових і державних регуляторів розвитку аграрної галузі.

Інституціоналізм зародився в США на рубежі XIX-XX ст., та знайшов своє перше відображення в наукових працях Т. Веблена [124] і Дж. Коммонса [125]. Представник цієї теорії та автор терміна «інституціоналізм» У. Гамільтон писав: «Інститути – це словесний символ для ліпшого опису низки суспільних звичаїв. Вони означають переважний і постійний спосіб мислення, який став звичкою для групи або звичаєм для народу, є сплетінням і безперервною основою інститутів» [126].

У словнику сучасної економіки Массачусетського технологічного інституту наведено наступне визначення: «Інституційна економіка – це тип економічного аналізу, який акцентує увагу на ролі соціальних, політичних та економічних організацій при детермінуванні економічних явищ» [127].

Дж. Ходжсон [123] наголошує на п'яти методологічних положеннях інституціоналізму, сформульованих ще У. Гамільтоном [126] у 1919 р.: еволюційний характер економіки; практична спрямованість теорії із зведенням її до рекомендацій економічної політики; завдання економіста –

вивчення інститутів; міждисциплінарний підхід; відмова від теорії «людина – максимізатор корисності» як нереальної і помилкової концепції [126].

Економічний інститут фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств та механізми його дії необхідно розглядати як систему правил і норм, у межах яких відбувається формування залучення і використання фінансових ресурсів, на основі оптимізації їх джерел з метою одержання максимального економічного і соціального ефекту, приросту доданої вартості, збільшення прибутку й посилення конкурентоспроможності.

Особливістю сучасного етапу зміни інституційного середовища є суттєвий зовнішній вплив, який здійснюється через політико-правові та дипломатичні канали. Цей етап характеризується також активізацією міжнародної інтеграції України зобов'язаннями відповідно до угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і його державами-членами. Згідно з нею Україна зобов'язалася забезпечувати поступову адаптацію свого законодавства до досягнень співтовариства (*acquis communautaire*), наближення до регуляторних стандартів Європейського союзу (ЄС) та гармонізацію з ними [128].

Інституціональна парадигма сприяння розвитку ефективного аграрного-продовольчого ринку у контексті розбудови політики регулювання, інституційного забезпечення повинна передбачати: обмеження адміністрування ринків виключно ситуаціями, які загрожують продовольчій безпеці; врахування інтересів виробників і споживачів в однаковому обсязі; гарантування доходів виробника через забезпечення прибутковості авансованого у виробництво капіталу, враховуючи вартість землі, на рівні середньої в економіці держави; оптимізацію кількісно-якісних характеристик ринкової інфраструктури; сприяння активізації процесів кооперування, перш за все формування кооперативних каналів збуту сільгосппродукції; удосконалення системи прогнозування ринків, моніторингу ситуацій,

підвищення ефективності біржової системи; законодавче врегулювання функцій ринкових і державних інститутів [129].

Розглядаючи категорію інституціоналізму як методологічну основу наукового позиціонування й розвитку теорії регулювання, науковці зазначають, що в інституційній системі слід розрізняти інститути-правила й інститути-організації, які виконують роль безпосередніх учасників підприємницького процесу й упорядковують його [40].

Інституційний механізм фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств, це повна «технологія» поєднання інтересів всіх суб'єктів фінансових відносин, з одного боку, регламентовані державою, з іншого боку, знаходяться під постійним впливом ринкових законів. Головним завданням інституційного механізму регулювання є координація господарської діяльності у контексті формування обмежень і стимулів господарського порядку як передвісників відповідного рівня раціональності у використанні ресурсів і продукування благ. За допомогою цього механізму здійснюється економічний вибір, приймаються господарські рішення, які передують отриманню підприємницького результату [40].

Інститути формуються під дією механізмів соціально-економічної еволюції, а інститут підприємництва залежить, зокрема, від соціальних конструктів, національних ментальних ознак. В свою чергу аграрне підприємництво стосовно його позиціонування відносно інституційних механізмів зазнає дії: об'єктивних ринкових інститутів (механізм ринкового саморегулювання або «невидима рука»); державно-управлінських інститутів (державне регулювання - ДР); внутрішніх організаційних правил – інституцій (внутрішньогосподарське регулювання). Йому притаманні зміни, які варто характеризувати як незрілі з неадекватним національній ідентичності інституційним середовищем. Причинами такого стану є відсутність ефективної нормативно-правової бази, незавершеність реформ, модифікація старих інститутів й створення нових. Автором сформовано основні напрями інституціонального забезпечення механізму фінансування діяльності

сільськогосподарських підприємств та визначено інститути й інституції, що формують їх сталий розвиток (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Інституціональне забезпечення механізму фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств

Інституціональне забезпечення сталого розвитку сільського господарства	Економічно-фінансовий розвиток	Удосконалення системи державної підтримки аграрного сектора	Інститути сталого розвитку сільського господарства. Державні та приватні інститути.	Інститут дорадництва	Інституції сталого розвитку сільського господарства: держава, об'єднанні громади, державні підприємства, виробники сільськогосподарської продукції, громадські організації, спілки, державні установи.	Правові та нормативні акти
		Удосконалення системи кредитного забезпечення та розвиток системи страхування аграрних ризиків		Інститут державного управління		Правові та нормативні акти
		Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств		Інститут місцевої влади		Норми
		Формування інвестиційного стимулювання податкової політики		Інститут власності на ресурси		Регламенти
		Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі		Інститут споживання		Стандарти
		Залучення коштів міжнародних організацій та установ, урядів інших країн у сумісних проектах		Інститут інформаційного забезпечення		Концепції та стратегії
		Структурна трансформація та підготовка ринку малих, середніх виробників сільськогосподарської продукції		Інститут логістико-маркетингової служби		Міжнародні угоди, вимоги
		Розширення напрямків державно-приватного партнерства з фінансування аграрної економіки		Інститут страхування		Міжнародні угоди, вимоги
		Розвиток мережі сільськогосподарських обслуговуючих та виробничих кооперативів		Інститут кредитування		Внутрішні угоди
	Побудова на умовах державно-приватного партнерства	Інститут фінансового лізингу		Внутрішні угоди		
	Розвиток логістичної інфраструктури й створення локальних аграрних ринків	Інститут громадських професійних об'єднань		Цільові програми		
	Розвиток дорадчих й інформаційних послуг	Інститут державно-приватного партнерства		Цільові програми		
	Розширення експортних операцій	Інститут охорони навколишнього природного середовища та диверсифікації джерел енергії		Програми розвитку регіонів		
	Забезпечення поновлення та вдосконалення зрошувальних систем	Інститут ринкового саморегулювання		Економічні закони		
	Створення експертної системи науково-практичних розробок	Інститут форвардних операцій		Економічні закони		
	Створення ефективної інформаційно-маркетингової системи	Інститут соціального розвитку		Інвестиційні проекти		
	Соціально-демографічний розвиток	Гарантування продовольчої безпеки		Інститут економічного розвитку		Інвестиційні проекти
		Зростання виробництва продуктів дитячого харчування та збільшення його споживання				
		Зростання заробітної плати				
	Екологічний розвиток	Збереження довкілля та родючості ґрунтів		Інститут ціноутворення		Інвестиційні проекти
		Посилення санітарних і фітосанітарних заходів				
		Покращення якості й безпечності харчових продуктів				
		Розробка нових технологій виробництва продукції рослинництва, адаптованих до змін клімату				

У табл. 1.3 сформовані основні напрямки удосконалення інституціонального забезпечення механізму фінансування сільськогосподарських підприємств, спрямовані на економічно-фінансовий, організаційний, соціально-демографічний та екологічний розвиток, а також виділено інститути, які забезпечують функціонування цього механізму.

Фінансове регулювання проводиться за допомогою фінансових інструментів. Одні з них діють у процесі вилучення частини доходів – податки, а також внески у державні цільові фонди та корпоративні централізовані фонди. Це інструменти первинного впливу. Другі, навпаки, впливають шляхом збільшення ресурсів, а саме: банківські позики і державні субсидії та інвестиції. Це інструменти вторинного впливу. При цьому дія фінансових інструментів може мати як загальний для всіх суб'єктів характер (на основі рівня оподаткування й однакового підходу до кредитування та безповоротного фінансування), так і селективний (на основі диференційованого підходу). Переважає селективний, бо саме він є основою збалансування інтересів і суперечностей у суспільстві, а також виступає головною формою здійснення фінансової політики [80, с. 104-105].

Від самого запровадження самоврядування в Україні воно було недосконалим, тепер його проблеми суттєво загострились через низку факторів й обставин, починаючи з законодавства і завершуючи правосвідомістю громадян. Спостерігається низький рівень цивілізованості суспільства, що характеризується дефіцитом економічної культури, зокрема: консерватизмом мислення; відсутністю розуміння структури та механізмів ринкової економіки й очікуванням швидкої реакції на зміну обставин; безініціативністю; звичкою до безвідповідальності; недбалим ставленням до інституцій, правил і законів; схильністю до патерналізму [50].

Вітчизняній системі фінансово-економічних відносин щодо політики регулювання аграрного ринку властиве державне регламентування, тобто державні інституції мають значний вплив на розвиток цих відносин, незважаючи на ринковий характер економіки (табл. 1.4. та табл. Б.1-Б.5,

додаток Б). Тому механізми регулювання ринку не забезпечують головного – соціального інтересу жити на селі, працювати в аграрній сфері.

Таблиця 1.4

**Напрями інституціонально-регуляторного забезпечення
самофінансування діяльності сільськогосподарських підприємств**

Інструменти	Напрями інституційно-регуляторного забезпечення	Вид регулювання
Прибуток	Система визначення доходів, групування витрат, калькулювання собівартості й формування фінансового результату	РР
	Визначення фінансового результату на підставі Податкового кодексу України, НС (БО), МНС (БО), калькулювання собівартості сільськогосподарської продукції, робіт і послуг на основі методичних рекомендацій	ДР
Амортизація	Вибір методу нарахування амортизації (прямолінійний або акумулятивний, прискорений), способу перенесення зношеності на витрати, тощо	РР
	Методи нарахування амортизації, максимальні та мінімальні терміни використання основних засобів, критерії визначення складу основних засобів відповідно до Податкового кодексу України, НС (БО), МНС (БО)	ДР
Кошти засновників	Використання власних коштів засновників, необхідних на короткострокову перспективу, поповнення обігових коштів та дотримання технологічних норм процесу виробництва	РР
	Державна політика підтримки розвитку бізнесу, порядок оподаткування власних коштів, легалізація доходів засновників, порядок використання коштів під час банкрутства чи санації	ДР
Формування власного (зареєстрованого) капіталу (фінансовими ресурсами чи передача майна до статутного капіталу)	Порядок внесення та виведення фінансових ресурсів до статутного капіталу мінімального граничного розміру; система оподаткування під час формування капіталу	ДР
	Формування статутного капіталу при створенні підприємства чи його діяльності, визначення частки засновників та прав на прийняття важливих рішень при управлінні підприємством	РР
Дивіденди, спрямовані на збільшення статутного капіталу	Розмір і ставка податку на дивіденди, виведений капітал – залежно від виду системи оподаткування діяльності та організаційно-правової форми суб'єкта господарювання	ДР
	Необхідність і порядок модернізації виробництва та дотримання вимог якості продукції відповідно до ринкових умов та міжнародних норм і стандартів	РР

Автором за даними, наведеними у табл. 1.4 та табл. Б.1-табл. Б.5, додатку Б представлено основні напрями інституціонального регулювання

діючих форм фінансового забезпечення, зокрема самофінансування, кредитування, страхування, міжнародного фінансування та стимулювання, а також відносно нової форми спільного державно-приватного партнерства.

Для стабільного функціонування ринкової економіки державному інституту відведена роль постійного регулятора зі збалансування та узгодження суспільно-економічних інтересів на основі формування, розподілу та використання наявних фінансових ресурсів у пріоритетних галузях. Цілі і завдання такого регулювання відрізняються типами економічних систем і періодами їх розвитку.

У науковій літературі найчастіше виокремлюють командно-адміністративну, ринкову та змішану економічні системи. Кожній з них притаманний свій механізм фінансового забезпечення та регулювання суспільно-економічних інтересів. У командно-адміністративній системі, в якій тривалий час розвивалась Україна, перебуваючи у складі СРСР, формування і розподіл ВВП та національного багатства здійснювались на основі планово-командного механізму. Тому використання фінансових ресурсів узгоджувала та здійснювала держава за допомогою певної мережі відомчих інститутів і міжгалузевих спеціалізованих високо інтегрованих об'єднань. На основі всеохоплюючого директивного планування саме вони визначали обсяги потреб, що мали бути задоволені різними видами створюваних благ, і пріоритети розподілу фінансово-економічних ресурсів між галузями економіки. У 1980-1990 рр. аграрна галузь мала найкращі результати з валового виробництва та урожайності сільськогосподарських культур та високі показники продуктивності тварин, значні темпи оновлення матеріально-технічної бази виробництва, в тому числі із переробки та зберігання сільськогосподарської продукції. У той же час існували: низький рівень продуктивності праці та її оплати; звужений асортимент та низька якість виготовленої продукції; нерозвинута мережа каналів її реалізації, зокрема в напрямку міжнародної торгівлі. Тоді командно-адміністративна

система не змогла протистояти зовнішнім фінансово-економічним загрозам, що призвело до руйнування як економіки та її галузей, так і країни в цілому.

У ринковій економіці механізм фінансового забезпечення базується на організації та функціонуванні відносин між суб'єктами господарювання на принципах саморегулювання, економічної свободи, суперництва й конкурентоспроможності, взаємодії попиту і пропозиції, вільного ціноутворення. Проте це не усуває необхідності узгодження суспільних потреб і фінансових ресурсів у межах всієї національної економіки, саме тому потрібен регулятор, здатний забезпечити таке збалансування. Цю роль бере на себе держава в особі державних інститутів та інституцій. Необхідно зауважити, що в ринковій економіці вважається недоцільним пряме державне втручання у функціонування будь-яких ринкових складових (попит, пропозиція, ціна), оскільки це порушує зв'язок між ними, руйнує ринок. Ціни встановлюють і регулюють суб'єкти ринку на основі попиту та пропозиції: максимальну ціну визначає рівень попиту споживачів на товари чи послуги, а мінімальну – розмір індивідуальних витрат виробництва та реалізації товарів і послуг. Але ринок – як цілісна система з високим ступенем взаємозв'язку складових – не завжди може самостійно налагодити дієвий механізм саморегулювання. Адже ці складові постійно перебувають у русі та еволюційному розвитку: під впливом як внутрішніх факторів – суспільних інтересів щодо розподілу фінансових ресурсів і монополістичними прагненнями учасників ринку, так і зовнішніх чинників – загроз наднаціональних капіталів. Тоді ключові важелі регулювання надаються державним інституціям.

У вітчизняній науковій літературі протягом двох останніх десятиріч відзначалось, що Україна знаходиться на перехідному етапі – від командно-адміністративної до ринкової економіки. Враховуючи непростий досвід розвитку національної економіки, на думку автора, їй притаманний змішаний тип управління, який базується на формуванні та розвитку різних форм

власності та на органічному поєднанні ринкових і державних регуляторів, механізмів та важелів.

Основними регуляторами економічних процесів у змішаній системі управління виступають ринковий механізм, основний регулятор економічних процесів, та державне регулювання доповнене ринковими важелями. Система поєднує гнучкість ринкового саморегулювання, що забезпечує високу економічну ефективність виробництва, можливість задоволення численних і невідкладних потреб суб'єктів господарювання і стійкість державного управління, спрямованого на задоволення соціально-економічних потреб суспільства. На думку автора, ця система максимально забезпечує реалізацію таких макроекономічних цілей, як: ефективності, конкурентоздатності, соціальної справедливості, стабільного економічного зростання.

В країнах з високо розвинутою ринковою економікою на першому місці стоїть інститут соціального партнерства поряд із ринковими і державними макроекономічними регуляторами. На нього покладено функцію узгодження загальнодержавних і інтересів суспільства у соціально-економічній сфері (рівень доходів, соціального забезпечення, умов праці та рівня працевлаштування). Країнам з недостатньо розвинутими ринковими відносинами найчастіше притаманний змішаного типу механізм макроекономічного регулювання ринкової економіки, тобто одночасно використовується і ринкові регулятори й важелі державного впливу на економіку (державне регулювання), корпоративне управління та інститут соціального партнерства.

Кожен суб'єкт господарської діяльності самостійно формує власний механізм фінансового забезпечення. У зв'язку з цим розрізняють дві системи регулювання ринку: ринкової саморегуляції та державного регулювання.

Предметом державного регулювання насамперед є прийняття законів, які, з одного боку, покликані гарантувати рівноправні умови для всіх суб'єктів ринку, дотримання економічної свободи, перешкоджати

монополізму, недобросовісній конкуренції, а з іншого, – сприяти поповненню державного бюджету, вирішувати соціальні проблеми, підвищувати якість і конкурентоспроможність вітчизняних товарів і послуг. Саме державі належить основна роль у регулюванні цін на товари й послуги як економічними, так і адміністративними методами. Економічні методи реалізуються через податки (у т. ч. універсальні та специфічні акцизи), створення відповідної законодавчої бази щодо формування цін, платоспроможності покупців тощо. Адміністративні методи реалізуються шляхом встановлення фіксованих й регульованих цін на окремі товари та контролю за ними, надання дотацій, компенсацій, через антимонопольні заходи тощо.

Регулювання, як економічний інститут, формує підвалини й забезпечує передумови ефективності ринку та підприємницьких утворень. Для цього застосовується спеціальний інструментарій, яким володіє держава, тому здебільшого в економічній теорії й на практиці регулювання позиціонується як функція держави так і уповноважені нею органи. Об'єктом впливу для регулювання економічного інституту, який впроваджує політику держави в практику ринку, є: ринкові (підприємницькі) структури, ринок, як інституціональна система їх взаємодій, а також ресурси, капітал і праця. Держава при цьому традиційно виступає головним агентом формування організаційно-економічного механізму поєднання функцій підприємств, ресурсів і законів ринку для оптимізації факторів задоволення потреб суспільства.

Регулювання – це функція стратегічного управління розвитком галузей економіки, зокрема за рахунок створення сприятливих інституційних умов для розвитку підприємницької діяльності. Тому необхідно зосередити увагу на взаємодоповнюваності цих інститутів, адже регулювання – це інструменти управління [40, с. 67-70].

Фінансові чинники в ринкових обставинах набувають нового змісту: з адміністративно розподільчих, що опосередковували рух матеріальних

ресурсів, вони перетворюються у важливий регулятор економічних процесів у суспільстві [130, с. 3].

Суттєвого розвитку, особливо в перехідний період, набуває захисна функція фінансів. Як свідчить світовий досвід, сільськогосподарські підприємства не можуть нормально функціонувати в умовах конкуренції без фінансового захисту на державному рівні [30, с. 3].

Необхідно констатувати той факт, що перед державою постають вимоги соціального захисту населення, підтримки продовольчої безпеки, якості продуктів харчування, екологічної безпеки, національної безпеки та розвитку галузі в цілому на основі її експортної спрямованості.

Фінансове регулювання діяльності сільськогосподарських підприємств виявляється у трьох напрямках. Суть першого напрямку полягає у тому, що за допомогою фінансових інструментів встановлюються певні пропорції розподілу та перерозподілу доходів юридичних і фізичних осіб, що впливає на їх забезпеченість фінансовими ресурсами. Другий напрям пов'язаний із встановленням відповідних правил і можливостей залучення кредитних ресурсів на основі регулювання грошової маси та вартості грошей. Третій напрям – інтегрований – полягає в тому, що, встановлюючи певні пропорції розподілу доходів і можливості доступу до ресурсів, регулювання детермінує відповідну систему економічних інтересів. Отже, можна стимулювати одні суб'єкти (або певні сфери діяльності) і стримувати інших [80, с. 104-105].

Мета фінансового забезпечення полягає у виділенні певної суми фінансових ресурсів на вирішення необхідних завдань фінансової політики на основі його забезпечувальної і регуляторної дії. Перша виявляється у формуванні в достатньому обсязі джерел фінансування підприємств. Друга характеризує активний вплив фінансового забезпечення на вирішення конкретних задач і проблем.

У науковій літературі найчастіше виділяють такі форми фінансового забезпечення: самофінансування, залучення акціонерного капіталу, кредитування, безповоротне фінансування [80, с. 97-98].

На розвиток яких впливає: ринковий механізм саморегулювання та ціноутворення на основі попиту і пропозиції на інвестиційних ринках; державне нормативно-правове регулювання інвестиційної діяльності; внутрішній механізм регулювання інвестиційної діяльності суб'єкта (за основними напрямками інвестування здійснюється за допомогою розробленої інвестиційної стратегії та цільової інвестиційної політики, внутрішніх нормативів та вимог до інвестиційної діяльності за окремими її аспектами); система конкретних способів управління, за допомогою яких передбачається досягнення визначених результатів [130, с. 280].

В умовах ринкової економіки нормально можуть почувати себе лише ті підприємства, які здатні проводити свою діяльність прибутково й більш ефективно, ніж конкуренти. Цього можна досягти лише за умов, коли товаровиробники сформують свої доходи на належному рівні, повною мірою використавши сприятливу кон'юнктуру і можливості інфраструктури ринків, або коли держава фінансово підтримує їх як таких, що підлягають статусу пріоритетних (часто в обмін на обмеження свободи їх підприємницької діяльності). У різні періоди функціонування економіки співвідношення між ринковими й державними механізмами регулювання аграрних підприємств переважно залежить від кон'юнктури ринку, від намірів держави щодо підтримки галузі, від можливостей бюджетних виплат [54, с. 9].

Перша й основна форма фінансового забезпечення, самофінансування, – це ефективне використання власних коштів у господарській діяльності й отримання такого прибутку, який після сплати податкових платежів і зборів, покриття видатків і витрат дозволить забезпечити потреби розширеного відтворення. Власний капітал є основною для самофінансування, залежить від форми власності і може бути приватним, пайовим, акціонерним.

Важливим принципом самофінансування підприємств є забезпечення розширеного відтворення, матеріального стимулювання працівників і вирішення соціальних питань за рахунок власних фінансових ресурсів (прибутку, амортизаційних відрахувань). При самофінансуванні не лише

відшкодовуються витрати на виробництво і продаж продукції, вносяться платежі до бюджету, вирішуються питання соціального розвитку і матеріального стимулювання працівників, як при самоокупності, а й фінансуються капітальні вкладення, приріст власних оборотних активів та інші витрати з розширення виробництва за рахунок власних фінансових ресурсів. Водночас самофінансування не виключає залучення довгострокових кредитів на основі поворотності й платності. Фінансування з бюджету таких підприємств на розширення виробництва не практикується.

За розрахунками економістів, для функціонування на умовах самофінансування підприємства мають забезпечувати рентабельність 30-35%. Такий рівень рентабельності є відносною величиною і залежить від віку й ступеня зношеності основних фондів підприємства, які підлягають заміні. Зі збільшенням обсягів заміщуваних основних фондів підприємствам необхідно збільшувати розмір накопичень (прибутку) як основного джерела для їх фінансування, що призводить, як правило, до підвищення рівня рентабельності, і навпаки [119].

Оптимізація фінансових відносин направлена на взаємодію усіх фінансових категорій (дохід, прибуток, норми амортизації, оборотні засоби, позикові кошти, податкові зобов'язання), норм, пільг, санкцій та інших фінансових важелів. Важливим у процесі управління фінансами підприємств є визначення такої потреби в оборотних коштах, яка забезпечуватиме мінімально необхідні розміри виробничих запасів, незавершеного виробництва, залишків готової продукції для виконання виробничої програми. За браком власних оборотних коштів для поточного інвестування необхідно визначити потребу в позикових коштах [131].

Безпосередніми завданнями управління фінансами підприємств є формування та правильний розподіл виручки від реалізації продукції для відновлення оборотних коштів, формування амортизаційного фонду, валового та чистого доходу. Кожне підприємство прагне забезпечити ліквідність оборотних активів для своєчасного погашення короткострокової

кредиторської заборгованості. Тому своєчасне та повне надходження виручки від реалізації продукції, робіт, послуг постійно контролюють фінансові менеджери [132].

Механізм фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств на основі самофінансування здійснюється за допомогою таких форм: прибуток, амортизація, кошти засновників, формування зареєстрованого (статутного) капіталу, дивідендів, спрямованих на збільшення статного капіталу.

Автором узагальнено напрями узгодження інструментів державного та ринкового регулювання з самофінансування як основної форми фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств, які представлено у табл. 1.5.

Таблиця 1.5

Напрями узгодження інструментів державного та ринкового регулювання джерелами самофінансування діяльності сільськогосподарських підприємств

Джерело	Інструмент	ДР	РР
Прибуток	Ціна на ресурси		+
	Ціна на готову продукцію, роботи, послуги		+
	Заробітна плата (мінімальна та ринкова)	+	+
	Відрахування на соціальні заходи	+	
	Види і ставки податків і зборів	+	
	Ставка податку на прибуток	+	
Амортизація	Ставка амортизаційних відрахувань	+	
	Методи амортизаційної політики	+	+
	Фонд амортизаційних відрахувань	+	
Кошти засновників	Ціна на фінансові ресурси		+
	Сума гарантування вкладів фізичних осіб	+	
	Страховання фінансових ризиків		+
Формування зареєстрованого (статутного) капіталу	Мінімальний розмір статутного капіталу	+	
	Ставки ПДФО та ВЗ	+	
	Управління статутною часткою		+
Розподілений прибуток, дивіденди, спрямовані на збільшення статного капіталу	Ціна на фінансові ресурси		+
	Ставки та види податків, на отримані дивіденди (податок на виведений капітал)	+	

Дані, наведені у табл. 1.5, свідчать, що узгодження інструментів ринкового та державного регулювання з фінансового забезпечення відбувається за певними напрямками. Державне регулювання формування прибутку сільськогосподарських підприємств здійснюється за допомогою таких інструментів: встановленням певних видів податків та їх ставок; визначенням розмірів мінімальної заробітної плати, мінімальної та максимальної суми відрахувань на соціальні заходи. Ринкове – на основі сформованого під впливом попиту і пропозицій на ринку механізму визначення ціни на ресурси, на готову продукцію, роботи, послуги. Державне регулювання амортизаційної політики застосовує податкові ставки і методи, тоді як ринкове регулювання направлене на вибір методу нарахування амортизації, формування й використання фонду амортизаційних відрахувань суб'єктів господарювання.

Державне регулювання залучення коштів засновників відбувається через механізм формування зареєстрованого (статутного) капіталу і здійснюється за допомогою такого інструменту, як управління часткою діяльності сільськогосподарського підприємства. Ринкове регулювання відбувається за допомогою таких інструментів, як ціна на фінансові ресурси на фінансовому ринку та страхування цих залучень від фінансових ризиків. Державне регулювання при формуванні статутного капіталу відбувається за допомогою встановлення його мінімального розміру для суб'єкта господарювання, ставок на податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), виведений капітал тощо. При розподілі прибутку, при спрямуванні дивідендів на збільшення статутного капіталу інструментом ринкового регулювання є ціна на фінансові ресурси на фінансовому ринку, а інструментами державного регулювання є ставки та види податків при отриманні дивідендів (податку на виведений капітал).

Управління фінансами включає також сферу фінансового забезпечення капітальних вкладень на технічне переобладнання, реконструкцію та розширення виробничих потужностей підприємств. У цьому разі фінансисти

мають точно визначити: власні джерела фінансування капітальних вкладень, передовсім розмір можливого власного амортизаційного фонду та розміру наявного й очікуваного чистого прибутку; можливі джерела позикових коштів, які можуть бути сформовані і від емісії цінних паперів [133].

Важливе місце в системі економічної зацікавленості й мотивації до постійного удосконалення сільськогосподарського виробництва посідає цінове стимулювання. Державне регулювання цін на внутрішньому ринку сільськогосподарської продукції здійснюється шляхом підтримки рівня цін і доходів у вигляді субсидій на часткову компенсацію витрат виробництва учасників державних програм. Застосування механізму кредитування через заставні закупівлі є більш ефективнішим, більш вигіднішим для виробника, оскільки передбачає певні маневри з власним товаром для одержання більшої вигоди. Інтервенційні операції та заставні закупівлі є системою цінових регуляторів, у якій поєднуються тактика і стратегія державної політики на ринку зерна. Товарні та фінансові інтервенції зумовлюють довгострокове регулювання ринку оскільки накопичення й використання інтервенційних запасів триває понад один рік. Водночас держава може застосовувати заставні закупівлі, що виконують функцію короткострокового кредитування діяльності СГП [27, с. 290].

Регулювання цін на матеріально-технічні ресурси (МТР) здійснюється через виділення субсидій на відшкодування витрат на закупівлю мінеральних добрив, отрутохімікатів, медикаментів, сільськогосподарських машин, насіння, проведення меліоративних робіт тощо [24, с. 43].

Бюджетне фінансування (як форма фінансового забезпечення) полягає у виділенні державних коштів на безповоротній і безоплатній основі. Головним видом державного фінансування є бюджетні асигнування для підтримки певних сфер діяльності. Тобто це – витрати, метою яких є одержання майбутніх вигод. Така інвестиційна діяльність спрямована на вирішення найважливіших завдань розвитку підприємств.

Фінансовий лізинг також є ваговою складовою фінансового забезпечення. Його суть – комплекс майнових відносин (операції купівлі-продажу, оренди, кредиту та інвестування), що складаються у зв'язку з передачею елементів основного капіталу у тимчасове користування.

Кожна з форм фінансового забезпечення має свої особливості застосування, а держава через відповідну політику може впливати на них. Фінансове забезпечення передбачає формування та використання фінансових ресурсів підприємств за допомогою оптимізації співвідношення всіх його форм [134]. Державні інвестиції в економіку можуть здійснюватися у формі безповоротного бюджетного фінансування, а також проводитися на кредитній основі на умовах платності та повернення [80, с. 103-104].

Бюджетна політика повинна бути спрямована на: підвищення ефективного витрачання державних коштів, особливо тих, що надходять від експорту; масштабне інвестування в національні проекти; переорієнтацію державних коштів на структурну, технологічну й вартісну перебудову економіки [135, с. 102].

В умовах ринку розподільна функція фінансів набуває суто юридичного характеру. Розподільний механізм регулюється певними законами, і лише відповідно до них у суб'єктів господарювання, незалежно від форми їх організації і власності, може бути вилучено частину новоствореної вартості. Вилучення новоствореної вартості здебільшого проводиться через податки [130].

Механізм фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств з використанням коштів бюджетного фінансування відбувається за допомогою таких форм: бюджетні асигнування, державні фонди, форми непрямого державного управління, спрощені та спеціальні системи оподаткування. Автором представлено узгодження напрямів інструментів державного та ринкового регулювання з фінансовим забезпеченням (державним фінансуванням) діяльності сільськогосподарських підприємств, що відображено у табл. 1.6.

Таблиця 1.6

**Напрями узгодження інструментів державного та ринкового
регулювання бюджетного фінансування діяльності СГП**

Форми	Інструменти	ДР	РР
<i>Бюджетні асигнування</i>			
Державні програми підтримки: тваринництва, рослинництва, переробки та зберігання продукції	Розмір і напрям використання державних коштів	+	
Державна підтримка фермерських господарств			
Державне відшкодування фінансових витрат (% за кредитами)	Міжнародні угоди та вимоги		+
Надання фінансових запозичень			
<i>Державні фонди</i>			
Форвардні та інтервенційні операції ПАТ «Аграрний фонд»	Мінімальні та максимальні інтервенційні ціни	+	
	Розмір товарних інтервенцій	+	
	Біржова ціна на с-г продукцію		+
	Страхові тарифи та розмір франшизи		+
	Розмір трансакційних витрат		+
	Відсоток за користування коштами	+	
Форвардні та спотові операції ДП ДПЗКУ	Розмір товарних партій с-г продукції		+
	Ринкова ціна на с-г продукцію		+
	Страхові тарифи та франшиза		+
	Відсоток за користування коштами		+
Державні насінневі резерви ДП «Держрезевнасінфонд»	Розмір насінневих партій с/г продукції	+	
	Ринкова ціна на с-г продукцію	+	
<i>Форми непрямого державного управління</i>			
Підготовка та підвищення кваліфікації кадрів для АПК	Розмір і напрями використання коштів	+	
Державна підтримка системи сільськогосподарського дорадництва	Міжнародні угоди та вимоги		+
Державна підтримка с-г виробничо-обслуговуючих кооперативів	Розмір і напрями використання коштів	+	
Державна підтримка інфраструктури оптових ринків	Види і ставки податків	+	
Стандартизація та перевірка якості продукції СГП	Розмір і напрями використання коштів	+	
Цінове регулювання	Ринкові ціни на с-г продукцію		+
	Ринкові ціни на матеріальні ресурси		+
	Розмір мінімальної та максимальної інтервенційної ціни	+	
	Розмір дотацій на платоспроможність	+	
	Встановлення міжгалузевго паритету цін	+	
<i>Система оподаткування</i>			
Спрощена система оподаткування	Види і ставки податків	+	
Податкові спеціальні режими	Види і ставки податків	+	
	Пільгове оподаткування	+	
Експортно-стимульовальне оподаткування	Види та ставки податків, мито	+	
Інвестиційно-стимульовальне оподаткування	Пільгове оподаткування	+	

Наведені у табл. 1.6, матеріали свідчать, що узгодження інструментів державного та ринкового регулювання з бюджетного фінансування відбувається за певними напрямками: бюджетні асигнування, державні фонди, форми непрямого державного управління та оподаткування. Ринкове регулювання державних програм підтримки тваринництва, рослинництва, переробки та збереження продукції, державної підтримки фермерських господарств, зокрема сімейних фермерських, державні програми з відшкодування фінансових витрат (сплачені відсотки за банківськими кредитами), а також надання фінансових запозичень відбуваються на основі дотримання міжнародних норм і вимог та укладених угод між Україною та іншими країнами, при цьому інструментом державного регулювання є величина використання державних коштів.

Система оподаткування здійснюється на основі таких форм фінансового забезпечення: застосування спрощеної системи оподаткування; запровадження спеціальних податкових режимів; експортно-стимулювальне та інвестиційно-стимулююче оподаткування, державне регулювання яких залучає інструменти – види і ставки податків, надання пільг, встановлення розміру мита.

Принциповою вихідною умовою побудови податкової системи для аграрного сектора економіки має бути максимальне врахування специфіки сільськогосподарського виробництва та його інтеграційних зв'язків з переробною галуззю [130].

Досить цікавими є отримані результати наукових досліджень наведені у науковій праці [135, с. 481] про результати ситуація із субсидуванням сільського господарств за допомогою спеціальних режимів оподаткування: «за результатами ранжування, ця галузь знаходиться на другій позиції, але до 2006 р. спостерігалось постійне зростання обсягу субсидій. Далі державна підтримка знижувалася й у 2009 р. становила 4,9 %. Вважаємо, що причинами цього може бути: вступ України в 2008 р. до СОТ, де порядок прямого й непрямого субсидування є досить жорстким і контрольованим;

підготовка країни до проведення Євро-2012, що потребувало великих капітальних вкладень в інші галузі; достатньо глибока фінансово-економічна криза, яка обмежила спроможність уряду виділяти додаткові фінансові ресурси на підтримку сільського господарства [135, с. 473]. Фіскальний результат діяльності підприємств по виробництву продуктів харчування (сплачені до бюджету податки) певною мірою компенсував втрати бюджету внаслідок пільгового оподаткування сільського господарства. Зі свого боку торгівля (як окремий ВЕД) залучена до реалізації продукції попередніх аналізованих видів діяльності. У результаті виникає логічний зв'язок між наданими пільгами, субсидіями та отриманими фіскальними, економічними й соціальними ефектами в системі державних фінансів [135, с. 481].

Автором встановлено, що на аграрному ринку державними інституціями здійснюються форвардні та інтервенційні операції (ПАТ «Аграрний фонд»), спотові й форвардні операції (ПАТ «Державна продовольча зернова компанія України» – ПАТ ДПЗКУ), створюють насінневі державні резерви (ДП «Держрезервнасінфонд»). При форвардних та інтервенційних операціях здійснюваних ПАТ «Аграрний фонд», державне регулювання фінансового забезпечення відбувається через встановлення мінімальної та максимальної інтервенційної ціни, розмір самих товарних інтервенцій, відсоток за користування авансовими коштами. Ринкове регулювання при форвардних операціях з цим фондом здійснюється за допомогою встановлення біржових цін на сільськогосподарську продукцію, страхових тарифів та розмірів франшиз при страхуванні майбутнього урожаю, а також розміру трансакційних витрат за оформлення й супроводження форвардних операцій. Інструментами ринкового регулювання при форвардних і спотових операціях із ДП ДПЗКУ є розмір товарних партій сільськогосподарської продукції, ринкова ціна на продукцію, страхові тарифи й франшизи, відсотки за користування авансовими коштами. Державне регулювання формування насінневих запасів ДП «Держрезервнасінфонд» відбувається на основі таких інструментів, як

формування необхідного обсягу насінневих партій сільськогосподарських культур і встановлення ринкової ціни на насіннєву продукцію.

Через інструмент державного регулювання розміру та напряму використання державних коштів упорядковуються такі форми непрямого державного управління, як: підготовка та підвищення кваліфікації кадрів для АПК; державна підтримка сільськогосподарського дорадництва; державна підтримка сільськогосподарських виробничо-обслуговуючих кооперативів; державна підтримка інфраструктури оптових сільськогосподарських ринків; стандартизація та перевірка якості продукції сільського господарства.

Інструментами ринкового регулювання є міжнародні угоди та вимоги до таких форм непрямого державного управління як: підготовка та підвищення кваліфікації кадрів для АПК та державна підтримка сільськогосподарського дорадництва. Державне регулювання через інструмент фінансового забезпечення видів і ставок податків проводиться стосовно державної підтримки сільськогосподарських виробничо-обслуговуючих кооперативів, державної підтримки інфраструктури оптових сільськогосподарських ринків.

Розвиток аграрної сфери неможливий без розвинутої інфраструктури інформаційного забезпечення, основою якої має стати мережа регіональних інформаційно-аналітичних центрів, діяльність яких спрямована на: забезпечення доступу до інформації (правової, нормативно-довідкової, маркетингової, науково-технічної, комерційної) у процесі функціонування підприємств; надання консультаційних послуг щодо стану продовольчого і сировинного ринків та тенденцій їх розвитку, кон'юнктури цін, управління підприємством, участі у виставках, підготовки кадрів [130, с. 48].

Пріоритетними напрямками державної фінансової підтримки аграрного сектора економіки є стимулювання технічного оновлення сільського господарства, яке полягає в державній фінансовій підтримці інноваційної діяльності і здійснюватиметься шляхом: фінансування наукових і дослідно-конструкторських робіт і впровадження інновацій; сприяння інтенсифікації

трансферту технологій; надання консультативних послуг у сфері інновацій і технологій; створення мережі технопарків і технополісів [130, с. 47].

Функціонування і розвиток сільського господарства як стратегічної галузі національної економіки України значною мірою залежить від організації кредитних відносин в аграрній сфері. Під кредитними відносинами сільськогосподарських підприємств розуміють економічні відносини, які виникають у процесі кредитування аграрного виробництва та спрямовані на забезпечення потреб сільськогосподарських підприємств у кредитних ресурсах на умовах, що враховують базові принципи кредитування та об'єктивні вимоги галузі щодо обґрунтованості строку, обсягу, вартості кредиту, своєчасності його надходження, порядку погашення й сплати відсотків за користування ним. Причому через свою специфіку саме сільське господарство потребує врахування об'єктивних специфічних вимог галузі і належної організації її кредитного обслуговування [60, с. 61-66].

Важливим фактором, який впливає на організацію кредитних відносин в аграрному секторі економіки, є багатогалузевий характер сільськогосподарської діяльності.

Механізм фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств на основі кредитування й страхування реалізується у таких формах: кредитування, страхування, сумісне державно-приватне фінансування (партнерство), міжнародне фінансування, стимулювання. Узгодження інструментів державного та ринкового регулювання з фінансового забезпечення кредитування та страхування відбувається за певними напрямками.

Автором узагальнено напрями узгодження інструментів державного (ДР) й ринкового регулювання (РР) з фінансового забезпечення (кредитування й страхування) діяльності сільськогосподарських підприємств представлено у табл. 1.7.

Таблиця 1.7

**Напрями узгодження інструментів державного та ринкового
регулювання системи кредитування й страхування діяльності СГП**

Інструменти	Важелі регулювання	ДР	РР
<i>Кредитування</i>			
Банківське кредитування	Облікова ставка НБУ	+	
	Кредитна ставка		+
	Часткове державне відшкодування ставки	+	
	Відсоток за банківське обслуговування		+
	Страхові тарифи й розмір франшизи		+
Кредити інших фінансових установ	Оціночна вартість заставного майна		+
	Ціна на фінансові ресурси		+
Форвардні й спотові операції	Вартість державних послуг з ліцензування	+	
	Ціна на фінансові ресурси		+
	Ставки податків та пільги на експортні операції	+	
Фінансовий лізинг	Страхові тарифи й розмір франшизи		+
	Ціна на фінансові ресурси		+
	Ставка акцизного податку, ввізного мита, ПДВ	+	
	Державне відшкодування вартості об'єкта лізингу	+	
Аграрні розписки	Страхові тарифи й розмір франшизи		+
	Ціна на фінансові ресурси		+
Векселі	Страхові тарифи й франшиза		+
	Ціна на фінансові ресурси		+
Цінні папери	Розмір банківських послуг на обслуговування Вексельних операцій		+
	Ринкова вартість цінних паперів		+
	Види й ставки податків при операціях з цінними паперами	+	
	<i>Страхування</i>		
Страхування майбутнього врожаю (урожайність, витрати)	Страхові тарифи й розмір франшизи		+
	Гарантійний капітал		+
	Державне відшкодування вартості страхових тарифів	+	
Страхування майна	Страхові тарифи й розмір франшизи; Гарантійний капітал		+
Страхування виробничих і фінансових ризиків			+
<i>Сумісне державно-приватне фінансування (партнерство)</i>			
Державний бюджет	Ціна на фінансові ресурси		+
Державні фонди	Види й ставки податків	+	
Фонди місцевих громад	Пільгове оподаткування	+	
Кошти юридичних і фізичних осіб	Відсоток на вкладені кошти		+
	Розмір гарантійних фондів	+	
<i>Міжнародне фінансування й стимулювання</i>			
Кошти міжнародних фінансових інституцій	Ціна на фінансові ресурси		+
	Види й ставки податків	+	
Кошти міжнародних організацій	Пільгове оподаткування	+	
Кошти урядів іноземних країн та корпорацій	Відсоток на вкладені кошти		+
	Розмір і види державних гарантій	+	

Матеріали, наведені у табл. 1.7 свідчать, що кредитування здійснюється на основі таких форм фінансового забезпечення: банківське

кредитування, кредитування іншими фінансовими установами, форвардні та спотові операції, фінансовий лізинг, аграрні розписки, векселі, цінні папери. Інструментами державного регулювання є облікова ставка НБУ та часткове відшкодування відсоткової ставки за банківським договорами кредитування через застосування форми фінансового забезпечення – банківське кредитування; вартість державних послуг ліцензування та дозвільної системи державних інститутів, що регулюють кредитні та інші фінансові установи; ставки податків та пільги на експортні операції регулюють форвардні та спотові операції; ставка акцизного податку, ввізного мита, податок на додану вартість (ПДВ) та державне відшкодування вартості об'єкта лізингу є державним регулятором фінансового лізингу; через інструменти, види й ставки податків при реалізації цінних паперів державою регулюється форма фінансового забезпечення цінних паперів.

Ринкове регулювання фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств через механізм кредитування здійснюється через форми: банківське кредитування (інструментами є: кредитна ставка, відсоток за банківське обслуговування, страхові тарифи та розмір франшизи, вартість оцінки заставного майна); кредитування іншими фінансовими установами (інструмент – ціна на фінансові ресурси); здійснення форвардних та спотових операцій, фінансового лізингу та аграрних розписок регулюються такими ринковими інструментами, як ціна на фінансові ресурси, страхові тарифи та розмір франшизи; вексельні операції (інструменти – ціна на фінансові ресурси, розмір банківських послуг на обслуговування вексельних операцій); інструментами ринкового регулювання такої форми фінансового забезпечення, як цінні папери, є види та ставки податків при операціях із цінними паперами.

Державне регулювання фінансового забезпечення страхування діяльності сільськогосподарських підприємств здійснюється через інструмент державного відшкодування вартості страхових тарифів при встановлених розмірах франшиз, страхування майбутнього урожаю – форми,

властивої тільки аграрній галузі. Більшість інструментів відноситься до ринкового регулювання фінансового забезпечення підприємств: страхові тарифи й розмір франшизи, гарантійний капітал до форми страхування майбутнього урожаю (урожайність, витрати, ціна реалізації, тощо) та форм страхування майна, страхування виробничих і фінансових ризиків.

Спільне державно-приватне фінансування (партнерство) діяльності сільськогосподарських підприємств узгоджується інструментами державного регулювання: види й ставки податків, пільгове оподаткування, розмір гарантійних фондів таких форм, як державні фонди, фонди місцевих громад, кошти юридичних та фізичних осіб. Інструментами ринкового регулювання є: ціна на фінансові ресурси, відсоток на вкладені кошти таких форм, як державний бюджет, кошти юридичних та фізичних осіб.

Інструментами ринкового регулювання фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємства є ціна на фінансові ресурси, відсоток на вкладені кошти таких форм їх залучення – кошти міжнародних фінансових інституцій, кошти урядів іноземних країн і корпорацій. Державними регуляторами фінансового забезпечення є інструменти – види й ставки податків, пільгове оподаткування, розмір і види державних гарантій; форми – кошти міжнародних фінансових інституцій, кошти міжнародних організацій та кошти урядів іноземних країн і корпорацій.

Не достатньо розвинутими для аграрного сектора економіки в ринкових умовах залишаються інноваційні форми кредитних відносин. Висока ціна, складний механізм залучення стримує попит підприємств на фінансові й кредитні ресурси. Ціна різного роду кредитних ресурсів наближається до рівня рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств. Дослідження свідчать, що проблема кредитування сільськогосподарського виробництва має комплексний характер. Тому швидко вирішити її неможливо – потрібен системний підхід, який максимально враховуватиме специфіку агропромислового виробництва як суб'єкта кредитування [130, с. 3].

Галузеве виробництво найбільш вразливе для стихійних лих, вплив яких інколи буває настільки сильним, що поодинці господарства не можуть подолати їх наслідки і забезпечити безперервність відтворювального процесу. Втрата підприємствами горизонтальних і вертикальних зв'язків посилює цей ризик. Тому страхування стає важливим інструментом поповнення частини втрачених коштів [130, с. 4].

Формувати страховий фонд у кожному господарстві недоцільно, оскільки це пов'язано із вилученням значної частки фінансових ресурсів зі сфери виробництва. Водночас, концентруючи значну частину фінансових ресурсів, страхові компанії мають можливість спрямовувати їх у ті регіони і господарства, які зазнали збитків унаслідок стихійних лих. Тому страхування є економічно вигідним і для страхувальника, і для страховика [130, с.5].

У сфері зовнішньоекономічної діяльності державна політика розвитку сільського господарства насамперед спрямовується на нарощування експортного потенціалу, розвиток торговельних, науково-технічних, виробничо-технологічних, інформаційних зв'язків з іноземними країнами та на забезпечення сприятливих умов для іноземної інвестиційної діяльності, пов'язаної з новими технологіями, створенням спільного виробництва конкурентоздатної продукції та продукції, що замінює імпорту.

Сільськогосподарські підприємства, які експортують власну продукцію, стимулюються шляхом організації пільгового кредитування експортної діяльності; створення сприятливих умов страхування кредитів для експортних операцій; запровадження митних пільг і преференцій для експортної продукції з підвищеним ступенем переробки, що забезпечуватиме високу ефективність експорту й створення можливостей для її реалізації на іноземних ринках; надання фінансової допомоги для участі в міжнародних виставках і ярмарках [130, с. 46].

Відзначено, що основою забезпечення дії фінансового механізму є взаємозв'язок фінансових інструментів. Індикатори засвідчують певний фінансовий стан, на основі якого приймаються відповідні рішення і

застосовуються певні інструменти. Надалі ті ж індикатори відображають результативність прийнятих рішень і дієвість фінансових інструментів. Визначивши цей взаємозв'язок, необхідно правильно, з урахуванням установлених вимог, обрати фінансові індикатори й створити відповідні інструменти. Водночас слід зазначити, що теорія і практика вже сформували відповідну систему фінансових індикаторів та інструментів. І хоча цілком можливе виявлення їх нових форм, основним завданням є використання тих, які найбільш ефективні для країни і найбільш сумісні з її умовами [80, с. 96].

Запровадження постійного моніторингу державної фінансової підтримки аграрної сфери АПК та механізмів регулювання діяльності в цьому секторі економіки дозволить відстежувати його зміни та напрями розвитку на державному, регіональному і галузевому рівнях та своєчасно застосовувати важелі державного фінансового регулювання з метою покращання економічних умов ефективної діяльності сільськогосподарських підприємств [130, с. 48].

Визначенні автором теоретичні аспекти інституціонального забезпечення механізму фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств на підставі узгодження ринкових і державних регуляторів їх розвитку є передумовою для формування цільових державних орієнтирів підтримки сільськогосподарських підприємств.

1.3. Передумови формування та цільові орієнтири фінансової політики щодо державного регулювання фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств

Сільське господарство є однією з найважливіших галузей національного господарства України, яка в першу чергу реагує на всі фінансово-економічні, політичні та соціальні зміни у суспільстві, тому потребує виваженої державної підтримки та комплексного регулювання задля розвитку й ефективного функціонування. Сучасні вимоги світового

ринку та динамічні соціально-економічні процеси в країні зумовлюють суттєву переорієнтацію фундаментальних підходів до напрямів і сутності фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств. Протягом останніх 28-ми років в аграрному секторі економіки відбулися суттєві перетворення, такі, як: реалізовано реформи щодо майнової належності земельних і виробничих ресурсів; відбулася зміна організаційно-правових форм господарювання, зокрема майже до мінімуму скоротилась частка державної власності; проведено комплексне реформування податкової політики; суттєво переорієнтувалися ринки збуту сільськогосподарської продукції – із внутрішнього споживання й торгівлі з країнами колишнього СРСР на нові світові ринки, які посилюють вимоги до якості продукції. Перед суспільством також постали нові виклики щодо: земельної реформи; створення, розвитку й зростання ролі новостворених об'єднаних громад у сільській місцевості; міграції робочої сили та ін.

Аграрний сектор є системоутворюючим у національній економіці України. Він формує засади збереження суверенітету держави та національної безпеки, продовольчу, фінансово-економічну, екологічну й енергетичну безпеку, сприяє розвитку суміжних, технологічно пов'язаних галузей національної економіки країни, прямо впливає на якість життя населення та розвиток сільських територій. Саме тому проблема державної політики щодо фінансової підтримки сталого розвитку аграрного сектора є багатоплановою. Її вирішення передусім полягає у формуванні сучасної дієвої системи фінансового забезпечення, яка сприятиме посиленню конкурентоспроможності національних виробників сільськогосподарської продукції та соціально-економічному розвитку сільських територій.

Проблеми формування фінансової політики сталого розвитку України та фінансового забезпечення діяльності підприємств досліджували відомі вітчизняні вчені, серед яких: І. Бланк [138], О. Василик [139], Ю. Воробйов [60], В. Кудряшов [16], О. Кириленко [140], С. Львовчкін [18], І. Ткачук [23], О. Тулай [24], В. Федосов [141], С. Юрій [141] та ін. Проблеми та

особливості фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств знайшли відображення у наукових працях таких вчених: О. Гудзь [142], М. Дем'яненко [32], В. Жук [143], М. Кропивко [38], Ю. Лупенко [144], М. Малік [41], В. Месель-Веселяк [42], О. Олійник [46], П. Саблук [144], Ю. Стецюк [145], Л. Худолій [54] та ін.

В умовах фінансової і політичної кризи, глобального впливу світових фінансових інституцій, жорсткої внутрішньої та міжнародної конкуренції настає нагальна потреба узагальнити існуючі виклики, поглибити розуміння залежності розвитку сільськогосподарських підприємств від виваженої фінансової політики держави в аграрному секторі економіки України, окреслити стратегічні напрями формування державної політики щодо фінансового забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств.

Державна підтримка виробництва сільськогосподарської продукції є однією зі складових системи державного регулювання і за своїм змістом включає різні форми, способи й інструменти впливу на функціонування аграрних підприємств зокрема і сільських територій загалом. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» визначає основи державної політики у бюджетній, кредитній, ціновій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення [146].

Державне регулювання об'єднує такі складові: адміністративно-правовий вплив, заходи обмежувального характеру – товарна та фінансова інтервенція, фінансова підтримка виробників сільськогосподарської продукції у формі бюджетної позики; кредитна підтримка, податкова преференція. Розроблена Міністерством аграрної політики та продовольства України Стратегія розвитку аграрного сектора економіки України на період до 2020 р., [147] розроблена Міністерством аграрної політики та продовольства України, орієнтована на формування ефективного соціально спрямованого сектора економіки держави, здатного задовольнити потреби

внутрішнього ринку й забезпечити провідні позиції на світовому ринку сільськогосподарської продукції та продовольства. При цьому за основу береться багатоукладність галузі, що на даному етапі розвитку вимагає формування різних категорій господарств («селоутворюючих» господарств), власники яких проживають у сільській місцевості.

У працях сучасних науковців застосовуються різні терміни та категорії щодо державної підтримки аграрного сектора. Найчастіше трапляються й узагальнюються такі поняття: державне фінансування, державна допомога, державна фінансова політика, державне фінансове регулювання. У Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 р. цей термін чітко не визначений [146]. Проте, у прийнятому у 2014 р. Законі України «Про державну підтримку суб'єктів господарювання» (на основі ратифікованої Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом з атомної енергії) сказано: «державна допомога суб'єктам господарювання – це підтримка у будь-якій формі суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, що спотворює економічну конкуренцію або загрожує спотворенням, створюючи переваги для виробництва окремих видів товарів чи провадження окремих видів господарської діяльності» [148]. Визначення сутності зазначених вище понять наведено у додатку В.

Характеризуючи національну систему державної підтримки аграрного сектора в умовах членства України в СОТ, М. Дем'яненко підкреслює необхідність уточнення основних напрямів і пріоритетів державної підтримки. Так, наприклад, пріоритетними напрямками при підтримці основної діяльності сільськогосподарських підприємств, мають бути: виробництво продукції рослинництва і тваринництва, що забезпечують продовольчу безпеку країни; продуктів дитячого харчування та для окремих соціально незахищених верств населення. Державна підтримка інвестиційної діяльності має бути спрямована на відтворення ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств до рівня, який забезпечує їх

конкурентоспроможність; створення сучасної виробничої інфраструктури (меліоративних систем, підприємств з переробки та зберігання сільськогосподарської продукції, систем зв'язку тощо) та створення інтеграційних формувань за участю промислового, банківського капіталу, інституційних та індивідуальних інвесторів, а також розвиток нових виробництв на основі місцевих ресурсів і сировини. Державну підтримку інноваційному розвитку галузі необхідно спрямувати найперше на: селекцію у рослинництві й тваринництві; впровадження сучасних технологій; підготовку кваліфікованих кадрів для села; виробництво нових видів продукції та розширення їх асортименту; розвиток освіти й аграрної науки. Приоритетним також є фінансування розвитку територій та аграрного ринку, зокрема: покращання підприємств соціальної інфраструктури; створення умов для закріплення молоді у селі; будівництво транспортних комунікацій; розширення інфраструктури аграрного ринку [32, с. 12].

Вітчизняні науковці вважають, що еволюція державної підтримки сільськогосподарських підприємств має кілька етапів [6, с. 111]. Так, Д. Черніков виділяє таку послідовність розвитку державної підтримки сільськогосподарських підприємств. За його думкою у 1991-2000 рр., домінування принципів радянської системи господарювання, що полягали у наданні прямої бюджетної підтримки підприємствам спрямованої на підтримку виробництва основних видів продукції. У 2001-2005 рр. - впровадження програмно-цільового методу: після початку бюджетної реформи у бюджетному процесі відбулася певна модернізація державної підтримки. Період 2005-2010 рр. пов'язаний із активізацією зусиль щодо міжнародної економічної інтеграції, позначився масштабним скороченням форм державної підтримки. А у 2011-2014 рр. здійснено окремі кроки із систематизації практики надання підтримки; апробування критеріального підходу у її наданні; перенесення акцентів на підтримку без прямого залучення державних ресурсів, насамперед завдяки широкому застосуванню механізму державних гарантій [149, с. 4-5].

Відстеживши періоди становлення та розвитку бюджетних програм сільськогосподарських підприємств, М. Дем'яненко виокремлює такі етапи:

1-й етап – становлення (1990-1991 рр.). У цей період прийнято лише два закони: 1990 р. – «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві», 1991 р. – «Про селянське (фермерське) господарство». Тобто, державна увага обмежувалась проблемами соціального розвитку села та необхідністю законодавчо врегулювати становлення фермерських господарств [32, с. 13].

2-й етап – розвиток (1992-1998 рр.). У цей період прийнято 106 законодавчих і нормативних актів, у середньому – 15 за рік. У 1998 р. спостерігається найбільша державна увага до проблем фінансової підтримки аграрного сектора – прийнято 31 документ, які регулюють бюджетну підтримку сільського господарства [32, с. 13]. У відповідності до Указу Президента від 10.11.1994 р. розпочато земельну реформу «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам та організаціям». Зведені дані про державні нормативно-правові акти щодо проведення реформ і регулювання розвитку аграрного сектора економіки подано у табл. 1.8.

3-й етап – стабілізація (1996-2006 рр.). Загалом прийнято 162 документи; їх кількість коливається у межах від 12 до 30 на рік, у середньому – 23 за рік [32, с. 13].

Саме в цей період на підставі Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки України» відбуваються зміни в аграрному секторі. З набуттям чинності Указу відбувся перерозподіл права власності в цьому секторі економіки, почалася зміна форм власності сільськогосподарських підприємств, започатковано укладання договорів оренди земельних і майнових паїв із виплатою орендної плати. Саме в цей період в аграрному секторі відбувається поступовий перехід розрахункових операцій з товарних (бартерних) у грошові. У 1990-2018 рр. державними інститутами ухвалено

601 законодавчо-нормативних акта про сільське господарство України. За даними, джерела [32, с. 12; 150] у табл. 1.8, автором проаналізовано динаміку кількості нормативно-правових актів стосовно сільського господарства України за 1990 – 2018 рр.

Таблиця 1.8

Динаміка кількості законодавчо-нормативних актів про сільське господарство та агропромисловий комплекс України (1990-2018 рр.)

Рік	Закони	Постанови ВРУ	Укази Президента	Постанови КМУ	Розпорядження КМУ	Всього
1990	1	0	0	0	0	1
1991	1	0	0	0	0	1
1992	0	0	1	8	0	9
1993	2	0	1	3	2	8
1994	0	1	2	7	2	12
1995	0	1	2	10	2	15
1996	1	1	1	6	4	13
1997	2	0	0	12	4	18
1998	1	2	9	13	6	31
1999	4	2	2	13	3	24
2000	4	2	4	9	2	21
2001	2	1	3	4	2	12
2002	3	1	2	7	6	19
2003	2	2	1	9	1	15
2004	6	1	1	6	5	19
2005	1	4	1	12	4	22
2006	1	2	1	20	6	30
2007	1	0	3	24	10	38
2008	0	1	1	21	5	28
2009	3	3	1	22	12	41
2010	2	0	0	29	6	37
2011	0	2	2	21	9	34
2012	4	4	0	20	5	33
2013	1	1	4	10	6	32
2014	2	0	2	4	7	15
2015	1	1	2	8	29	41
2016	0	0	0	0	3	3
2017	1	3	0	6	7	16
2018	1	1	0	2	9	13

Дані табл. 1.8 свідчать про значну кількість прийнятих нормативно-правових актів відносно реформування агропромислового комплексу (АПК), особливо відносин власності на майно та земельні ресурси, в тому числі Законів – 48, постанов Верховної ради України (ВРУ) – 36, указів Президента – 46, розпоряджень та постанов Кабінету Міністрів України (КМУ) – 471

прийнятих з різною кількістю по роках, що свідчить про поетапний розвиток сільськогосподарської галузі в Україні.

На етапі стабілізації замість 13-ти податків і зборів впроваджено фіксований сільськогосподарський податок, у результаті чого податковий прес на сільськогосподарські підприємства зменшився на 1,4 млрд грн [32, с. 15]. На підставі наведеної періодизації та з опорою на прийняті законодавчі і нормативні документи автором продовжено виокремлення етапів становлення та розвитку бюджетних програм сільськогосподарських підприємств.

4-й етап – міжнародна інтеграція (2007-2014 рр.). Ухвалено найбільшу кількість законодавчо-нормативних документів про сільське господарство та агропромисловий комплекс – 258, зокрема, у 2009 р. – 41 документ. Основною причиною такої законодавчої активності став вступ України до Світової організації торгівлі (СОТ). За вимогами укладеної угоди державна підтримка аграрного сектора України не повинна перевищувати зазначеного рівня сукупності внутрішньої підтримки, яку дозволено надавати вітчизняним виробникам. Угодою про СОТ для України встановлено максимальну межу сукупного рівня внутрішньої підтримки – 609,2 млн дол. США або 3043,4 млн грн (базовим періодом є 2004-2006 рр.). При цьому варто зауважити, що Міністерство АПК та Кабінет Міністрів України скоригували обсяг видатків на бюджетну підтримку сільськогосподарських підприємств у розмірі до 5 млрд грн (2017-2018 рр.), а в подальшому передбачено корегування їх розміру на зростання ВВП та рівень інфляції.

5-й етап – адаптація (2015-2018 рр.), прийнято лише 73 законодавчих акта. У цей період умовами договору з СОТ передбачено: 1) відмову від застосування нульової ставки з ПДВ (дискримінаційної щодо імпортерів сільськогосподарської продукції) та виплату дотацій підприємствам; 2) запровадження для сільгоспвиробників критерію – 75% виручки від реалізації продукції власного виробництва та продуктів переробки у загальній сумі валового доходу, замість попередніх 50% [169, с.10]. Внесено

також зміни до Податкового кодексу України та інших законодавчо-нормативних документів щодо збільшення в десятки разів податкового тиску на сільськогосподарського товаровиробника (с-г виробник).

З метою розвитку сільськогосподарських підприємств суттєво розширено законодавчо-нормативну базу державного регулювання. У табл. В.2, додатку В автором наведено за джерелами [146, 153-181] основні законодавчі та нормативні акти щодо державного регулювання аграрного сектору. Наведені нормативно-правові акти визначили основні засади державної аграрної політики, щодо підтримки сільського господарства. Було також затверджено цілий ряд державно-цільових програм розвитку аграрного сектору економіки. Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України», на відмінну від раніше чинного, введено нові положення щодо страхування. Зокрема стаття 10 передбачає, що у випадку одержання кредиту і певних видів бюджетної дотації суб'єкт господарювання зобов'язаний попередньо застрахувати ризики втрати сільськогосподарської продукції (загибелі культур) та капітальних вкладень активів [182, с. 43].

Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 р. [157], передбачала комплекс позитивних зрушень, зокрема підтримку: основної діяльності сільськогосподарських підприємств (виробництво продукції, що забезпечує продовольчу безпеку країни; продуктів дитячого харчування); інвестиційної діяльності – відтворення ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, що забезпечить їх конкурентоспроможність; інноваційного розвитку – селекція у рослинництві та тваринництві, підготовка кадрів, впровадження сучасних технологій тощо; розвитку територій, соціальної інфраструктури та аграрного ринку.

Зміни до Закону України «Про фермерські господарства» від 10 липня 2018 р., [151] стимулюють створення сімейних фермерських господарств (ст. 8.1) без статусу юридичної особи – як фізична особа підприємець (ст. 4).

Зміни до Податкового кодексу України [183], що надають можливість сімейним фермерським господарствам без статусу юридичної особи користуватися спрощеною системою оподаткування – бути платником єдиного податку 4-ої групи. Відповідно до п. 44 підрозділу 4 розділу XX Перехідних положень Податкового кодексу України (ПКУ) [183] право на нульову ставку податку на прибуток мають сільгосппідприємства за останній річний звітний період (попередній календарний рік), річний дохід яких, визначений за правилами бухгалтерського обліку, не перевищує 3 млн грн.

Законом України «Про аграрні розписки» запроваджено використання в господарській діяльності сільськогосподарських підприємств такого товаророзпорядчого документу, як аграрна розписка. За його допомогою фіксується безумовне боржника (товарне або фінансове), яке забезпечується заставою (можливістю спрощеної передачі майбутнього урожаю), здійснити постачання сільськогосподарської продукції або сплатити на визначених у зобов'язанні умовах [184]. Аграрні розписки використовуються тільки в операціях із сільськогосподарською продукцією та за умови їх обов'язкової фіксації в реєстрі аграрних розписок.

Розпорядженням КМУ «Про схвалення Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки» від 13.09.2017 р. [152] заплановано розв'язання проблеми технічної оснащеності виробництва, оскільки урожайність у фермерських господарств значно нижча, ніж у середніх та великих сільськогосподарських підприємствах. Основною причиною такого стану є якісно гірший стан матеріально-технічної бази малих господарств, складність доступу до передових технологій, селекції, засобів захисту рослин, добрив, а також інші причини, пов'язані, насамперед, з відсутністю власних обігових коштів та обмеженим доступом до кредитних ресурсів. Відповідно, пріоритетом державної аграрної політики має стати підтримка фермерських господарств через розвиток сільськогосподарської кооперації з метою підвищення ефективності їх діяльності, дотримання технологічного процесу

виробництва, формування партій продукції належного обсягу та якості, її просування на ринок, підвищення рівня зайнятості шляхом розвитку трудомістких галузей сільського господарства [138].

На державну політику фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств суттєво впливали міжнародні угоди. При вступі України до Світової організації торгівлі держава взяла на себе обов'язки фінансування аграрної галузі через державні та цільові програми наближені до вимог СОТ.

Фінансова угода між Україною та Європейським інвестиційним банком «Основний кредит для аграрної галузі України», передбачено надання цим банком малим та середнім аграрним підприємствам кредитів до 36-ти траншів, розмір кожного з яких – не менше 5 млн євро, при цьому кожний наступний кредит видається за умови повернення попереднього на 80 %.

Програма українсько-китайського інвестиційного співробітництва в агропромисловому комплексі від 05.12.2017 р., прийнята з метою повного використання потенціалу цього двостороннього інвестиційного співробітництва. Україна і Китай належать до основних сільськогосподарських держав у світі й можуть зробити внесок у світову продовольчу безпеку шляхом розширення інвестиційної співпраці в аграрній сфері. Крім того, українсько-китайське співробітництво в цій галузі збагатить і поглибить економічні й торговельні зв'язки і сприятиме посиленню відносин між двома державами [181].

Державна підтримка як сукупність інструментів державного регулювання, які забезпечують сільськогосподарським виробникам прийнятні умови ведення діяльності, розвивається у трьох основних формах, зміст яких уточнено автором за джерелом [185] і представлено на рис. 1.6, пряма (прямі бюджетні виплати), непряма (бюджетні кошти мають характер стимулювання), умовно-пряма, або опосередкована (через організаційно-економічні заходи, найчастіше прямо не пов'язані з аграрним сектором економіки).

Рис. 1.6. Форми та види державної підтримки сільськогосподарських підприємств в Україні у 2018 році

За даними рис. 1.6 видно, що пряма фінансова підтримка спрямована на здешевлення кредитних ресурсів, лізингових операцій, часткову компенсацію вартості техніки та обладнання, на закладку та догляд за молодими садами, виноградниками, ягідниками, підтримку тваринницької галузі та безпосередньо фермерських господарств. Умовно-пряма підтримка спрямована на формування спеціальних режимів оподаткування, зокрема, єдиного податку четвертої групи та пільгового режиму з ПДВ при експортних операціях. Непряма державна підтримка спрямована на формування державних резервних продовольчих фондів, а також функціонування оптових ринків, підтримку вітчизняного машинобудування для аграрної галузі та здешевлення операцій з фінансового лізингу з придбання вітчизняної техніки та обладнання.

Методи прямої державної підтримки забезпечують багатофакторний (комплексний) вплив, при якому економічні суб'єкти отримують пряму

фінансову допомогу (у формі субсидій), яка є підзвітною та регулюється певними нормативно-правовими актами: кодексами, законами, указами президента, постановами уряду.

Форма непрямой бюджетної підтримки полягає у: закупівлі сільгосппродукції і продовольства для державних потреб; регулюванні виробничого ринку за допомогою проведення закупівельних і товарних інтервенцій із зерном; захисті економічних інтересів товаровиробників при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності та ін. До форми непрямой бюджетної підтримки можна віднести підтримку аграрної науки, розвиток соціальної сфери та сільських територій [186, с.50]. Умовно-пряма бюджетна підтримка зміцнення виробничого потенціалу і позицій на споживчому ринку відбувається опосередковано, через забезпечення сприятливих організаційно-економічних умов функціонування аграрного сектора. До них належать: державні закупівлі через Аграрний фонд; митно-тарифне регулювання; створення оптових ринків; підтримка постачальників матеріально-технічних ресурсів, а також реалізація державних програм і загальнонаціональних проектів, на здійснення яких можуть використовуватися кошти позабюджетних фондів; соціальний розвиток села. Повноцінне використання цих інструментів державної підтримки вимагає збалансування аграрного бюджету як в абсолютній величині, так і відносно ВВП [187]. У табл. В.1, додатку В автором, за джерелами [189-204] проаналізовано обсяги запланованих видатків на підтримку аграрного сектора національної економіки України. Встановлено, що у 2011-2019 рр. суттєво змінено напрями бюджетного фінансування, спрямовані на підтримку аграрного сектора економіки України. Скасовано програми державної підтримки фінансування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, фінансування заходів із захисту, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, а також заходів по боротьбі зі шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин. Натомість збільшена сума коштів на фінансову підтримку розвитку фермерських господарств та державну

підтримку розвитку тваринництва.

Згідно зі Стратегією розвитку аграрного сектора економіки України на період до 2020 р. пріоритетними напрямками досягнення стратегічних цілей є: продовольча безпека держави, земельні відносини, фінансова політика, яка включає: фіскальну політику; бюджетну підтримку, спрямовану на забезпечення стабільної системи державної підтримки аграрного сектора; фінансово-кредитну політику, яка передбачає створення дієвої системи земельної іпотеки, розвиток системи кредитного забезпечення аграрного сектора, раціональне використання природних ресурсів, залучених до господарського процесу тощо [147].

В умовах вступу до СОТ і змін національної політики з орієнтацією на світові ринки, зокрема Європейського союзу та Китайської Народної Республіки, актуалізуються питання національної безпеки щодо захисту власних виробників сільськогосподарської продукції та підвищення їх конкурентоспроможності. Саме тому, на думку автора, пріоритетним напрямом державної фінансової політики щодо сталого розвитку сільськогосподарських підприємств має стати посилення експортного потенціалу аграрного сектору національної економіки України на основі високотехнологічного виготовлення кінцевого продукту (а не продажу сировини), а також зменшення її імпоротної залежності шляхом розвитку власних альтернативних енергетичних джерел, машинобудування і технологій, призначених для виготовлення, переробки, зберігання та реалізації продукції, засобів захисту та живлення рослин і тварин.

Виходячи з цього основними принципами розроблення і фінансового забезпечення цільових програм мають стати: вибір головних напрямів і пріоритетів, розробка й прийняття науково обґрунтованих і збалансованих програм; цілеспрямованість, адресність, обумовленість й обов'язкова гарантованість фінансування; концентрація ресурсів на стратегічних напрямках програм; комплексний підхід до виділення ресурсів у технологічно відповідному періоді та визначених обсягах для реалізації показників

програми; системність механізмів державного фінансового врегулювання; компенсаційно-дольовий принцип щодо відшкодування підприємствам витрат у разі цінового диспаритету; відшкодування виробникам частини вартості елітного або вищих репродукцій насінневого матеріалу на умовах, передбачених програмами і відповідними механізмами [184, с. 15].

На державу покладено розробку податкової політики, спрямовану на створення прозорих інструментів системи оподаткування аграрного сектора в залежності від його економічних особливостей та соціальної ролі. Зауважено, що податкова політика в останні роки характеризується нестабільністю й суттєвим збільшенням податкового навантаження на виробників сільськогосподарської продукції. У короткостроковій перспективі зростання податків призведе до значного збільшення частки грошових надходжень до державного і місцевих бюджетів. Однак зазначено, що в довгостроковій перспективі вилучення вільних грошових коштів у суб'єктів приватного господарського сектора негативно позначиться на умовах зростання бізнесу та його конкурентоспроможності і може призвести до зниження його здатності генерувати кошти для інноваційної діяльності; можуть розпочатися процеси рецесії та стагнації, що негативно вплине на розмір податкових платежів до бюджетів всіх рівнів та зменшення доходів населення, яке проживає в сільській місцевості.

Науковці М. Дем'яненко [184], Ю. Лупенко [42], П. Саблук [137], О. Тулай [140] В. Жук [33] неодноразово наголошували, що оподаткування сільськогосподарських підприємств має бути диференційованим для різних категорій сільськогосподарських суб'єктів господарювання, а «система оподаткування сільськогосподарських підприємств у першу чергу має виконувати функції стимулювання та регулювання розвитку аграрного сектору економіки країни, і лише в останню чергу – фіскальну» [184]. Проте в сучасній практиці система оподаткування має розбалансований характер.

На думку автора, державну підтримку доцільно також спрямувати на підвищення інформаційної обізнаності усіх учасників

сільськогосподарського виробництва та на розподіл одержаного в галузі ВВП. Вважаємо, що розвитку сприятимуть достовірна та своєчасна інформація про зміни на внутрішньому аграрному ринку та про кон'юнктуру – на світовому, зокрема, щодо доступу до міжнародних фінансових ресурсів або зміни вектора державної політики в аграрному виробництві.

Висновки до розділу 1

1. Узагальнено сутність і зміст фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств на засадах системного, комплексного, інтеграційного, ситуаційного підходів, як системи організації фінансових відносин, спрямованої на оптимальне використання різних джерел фінансових ресурсів із метою отримання максимальних соціально-економічних результатів господарювання. Запропоновано розглядати фінансове забезпечення як економічну категорію як на загальнодержавному рівні управління, так і на рівні функціонування сільськогосподарських підприємств. Його суть полягає у забезпеченні господарської діяльності підприємств фінансовими ресурсами.

2. Автором уточнено поняття «фінансове забезпечення» в частині визнання його системним явищем із сукупністю різноманітних джерел фінансових ресурсів та притаманними особливостями і проблемами функціонування сільськогосподарських підприємств в ринкових умовах. Це дозволило конкретизувати теоретичну і практичну роль домінантних джерел фінансового забезпечення щодо розвитку сільськогосподарських підприємств, зокрема забезпечення безперервності процесу фінансово-господарської діяльності, оновлені та покращені матеріально-технічної бази та підвищенні фінансових результатів господарювання.

4. Встановлено що фінансове забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств це складна, багатофункціональна, постійно змінюючись під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів, система формування і використання фінансових ресурсів яка формується на мега,

межа, та мікроекономічному рівні, розвивається та регулюється з урахуванням продовольчої, економічної, фінансової, соціальної, екологічної політик.

5. Узагальнено теоретичні, нормативно-правові та практичні особливості інституціонального забезпечення дії механізму фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств, за допомогою виокремлення його основних складових елементів: методів, форм залучення фінансових ресурсів, інструментів та важелів впливу, на основі узгодження ринкових і державних регуляторів (інструментів) розвитку аграрної аграрного сектору національної економіки.

6. Виділено ключові елементи механізму фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств, а саме методи та форми залучення фінансових ресурсів та інструменти управління ними. Виокремлено основні форми фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств: самофінансування, бюджетне фінансування виробництва та загально державного управління, фінансування державними інститутами, державна підтримка на основі спрощеної системи оподаткування, кредитування й страхування, державно-приватне партнерство, міжнародне фінансування та стимулювання, щодо розвитку аграрного ринку. Зазначено, що механізм фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств необхідно формувати комплексно як процес забезпечуючий інвестиційний розвиток, на основі оновлення матеріально технічної бази, зокрема основних засобів виробництва, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції.

7. На засадах узагальнення особливостей функціонування аграрного сектору економіки визначено передумови формування державної фінансової політики щодо фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств, які було використано в подальших дослідженнях при формуванні концептуальних підходів щодо вдосконалення основних напрямів механізму фінансування.

8. Підтверджено ключову роль комплексної державної фінансової політики щодо підтримки розвитку аграрного сектору економіки, направленої одночасно на стимулювання сільськогосподарського виробництва та на розвиток сільських територій. Одержало подальший розвиток визначення пріоритетності цілей державної фінансової підтримки на короткострокову та довгострокову перспективу з обов'язковим збалансуванням економічної, соціальної та екологічної безпеки розвитку аграрного сектору економіки та сільських територій, що є основою для вибору стратегії формування фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств.

Основні наукові результати першого розділу опубліковані в працях [114, 115, 116, 136, 188, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211].

Список використаних джерел [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Концепція формування системи фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств

Сучасний динамізм, мінливість економічних та фінансових відносин, з якими безпосередньо пов'язаний розвиток аграрного сектора економіки України, вимагає опрацювання та розробки дієвої концепції (лат. *conceptio* – розуміння – система поглядів, розуміння явищ і процесів; єдиний, визначальний задум) і механізму фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств, тобто ключових положень, які комплексно розкриватимуть його сутність з урахуванням особливостей функціонування в сучасних ринкових умовах.

Головне призначення концепції полягає в інтеграції певного масиву знань, у прагненні використовувати його для пояснення, пошуку закономірностей [212].

Теоретичне підґрунтя концепції формування системи фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств складають концепції і теорії менеджменту (теорія наукового управління Ф. Тейлора [213], класичної школи менеджменту А. Файоля [214], теорія "7 S" Е. Атоса, Р. Паскаля [215], Т. Пітерса та Р. Уотермена [216], ситуаційного управління Г. Кунца [217], Д. Поспелова [218], стратегічний менеджмент І. Ансофа [219], економічні теорії, зокрема теорія вільного підприємництва У. Петті [220], Ф. Кене [221] та Д. Тюрго [222], теорія капіталу А. Сміта [223], К. Маркса [212], теорія маржиналізму У. Джевонса, А. Вальраса [224], теорія інституціоналізму Т. Веблена [124], Д. Коммонса [125], теорії фінансів – теорія фінансового менеджменту Ю. Брігхема [227], І. Бланка [228], теорія структури капіталу Ф. Модільяні, М. Міллера [229], теорія державних фінансів Ч. Бастейбла [230], податкова теорія економіки добробуту

Р. Мардсена, Р. Стігліца, А. Лаффера [231, 232], економіки сільського господарства М. Блауг [233].

Розглядаючи теоретичні аспекти [213-233] концептуальних підходів фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств, автором виділяються наступні змістовні складові (рис.2.1).

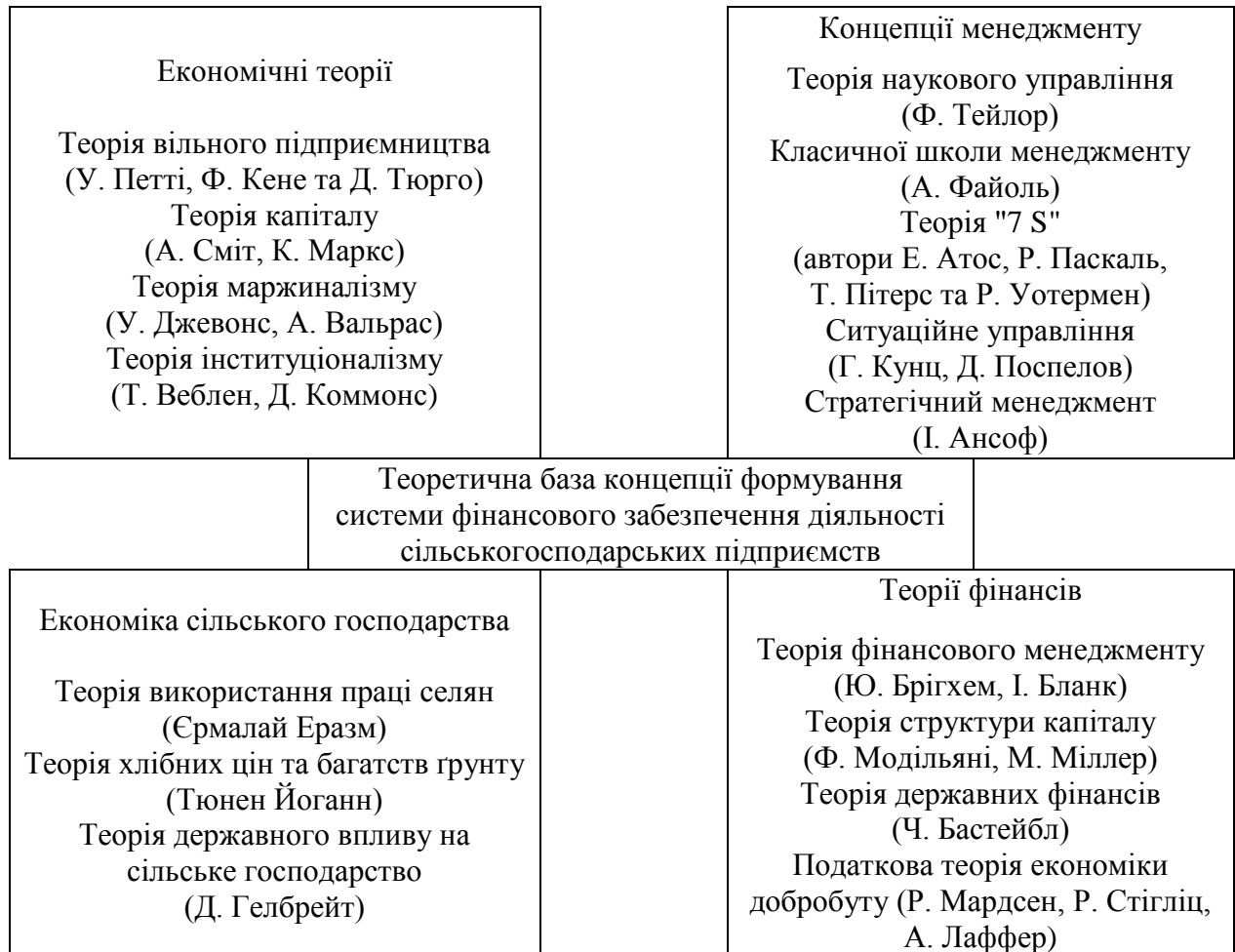

Рис. 2.1. Теоретична база концепції формування системи фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств

На рис. 2.1 представлено основні наукові напрями економічної теорії, теорії фінансів, концепції фінансового менеджменту та економіки сільського господарства. А. Сміт [223], Д. Рікардо [236] та Ж.-Б. Сей [235] заклали базові основи сучасної економічної науки, ними було сформовано теоретичні засади процесів ціноутворення, а також розподілу отриманих доходів у результатів виробничо-господарської діяльності. При розробці концепції

фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств автором, зокрема, використано положення теорії факторів виробництва, як наукової основи організації конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва. Автором також враховано положення теорії порівняльних переваг, як методологічна основа економічної політики держави в сфері розвитку аграрного сектору економіки.

У 60-70-х рр. ХХ ст. найбільшого поширення набули монетаристська і неокейнсіанська концепції, витоки яких сягають полеміки двох шкіл політекономії у першій половині ХІХ ст. – грошової і банківської. Попередниками також були: кредитно-грошова теорія економічних криз, поширена в середині ХІХ ст., і державна теорія грошей Г. Кнаппа [237], що склалася до початку ХХ ст.

Сучасна школа монетаристів, очолювана М. Фрідменом [238], вважає, що кон'юнктура економіки залежить від кількості грошей, що перебувають в обігу. На думку М. Фрідмена, правильна грошова політика може перешкодити самим грошам стати головним джерелом економічних потрясінь [238, 239]. Оскільки цю політику визначають центральні банки, то їм, а не державі повинна належати функція регулювання економіки. В цьому контексті сучасні прихильники кількісної теорії грошей тяжіють до неокласичного напрямку політичної економії, який виступає проти державного втручання в економічне життя, намагається обґрунтувати ефективність дії ринкового механізму саморегулювання господарства.

Дж. М. Кейнс вважав головним фактором регулювання економіки низький рівень процентної ставки, а також певні державні фінансові заходи, які стимулюють економічне зростання і підвищення зайнятості. На його думку, низька процентна ставка зменшує «схильність до заощадження» і перетворює рантьє в підприємця, рівень доходу якого значно перевищує розмір відсотка. Крім того, дешевий кредит сприяє зростанню інвестицій, а отже, економічному зростанню, підвищенню зайнятості й зростанню сукупного попиту [240, с.109]. Таку ж роль, на думку Дж. М. Кейнса,

покликані відігравати громадські роботи, які скорочують безробіття і збільшують попит на товари виробничого та індивідуального споживання. Організацію громадських робіт він покладав на державу, зазначаючи, що їх фінансування повинно проводитися з державного бюджету, навіть якщо воно викликає перевищення державних витрат над доходами. Кейнс відзначав сприятливий вплив на економіку дефіцитного фінансування, що породжує інфляцію, зростання цін, падіння реальної заробітної плати, чим стимулює зростання прибутків, підвищення рівня ділової активності [240, с. 289]. Проте теорія Кейнса містить внутрішні суперечності: дефіцитне фінансування викликає попит господарства на позиковий капітал (як джерело покриття бюджетного дефіциту), що зумовлює зростання процентної ставки [240, с. 289].

Надалі науковці й державні діячі по-різному трактували значущі положення регулювання, а саме: від фактичного визнання його «побічності» (ринок усе відрегулює «невидимою рукою» (А. Сміт [223])) до визнання обов'язковості державного впливу на економіку (часи Великої депресії (Дж. М. Кейнс [240])). Необхідно також виділити інші теорії регулювання: меркантилізм (Т. Мен [271]); фізіократизм (Ф. Кене [221], В. Вернадський [241], М. Руденко [242]); класичну теорію регулювання (саморегулювання) економіки (А. Сміт [223], Д. Рікардо [236]); трудову теорію (К. Маркс [212], Ф. Енгельс [212], В. Ленін [243, с. 45]); кейнсіанство (Дж. М. Кейнс [240]); неокласику і монетаризм (М. Фрідмен [238]); інституціоналізм (В. Гамільтон [244], М. Вебер [245], Р. Коуз [246], Д. Норт [247], О. Вільямсон [248]). Виникнення і становлення цих теорій супроводжувалося формуванням на теренах певних держав специфічних типів економічних систем, як-от: натуральне господарство, ринкова, адміністративно-командна економіка, ринкова економіка змішаного типу. Також необхідно назвати види регулювання, серед яких економічний лібералізм, економічний дирижизм та його моделі: ліберальна (американська), неоліберальна (німецька), європейсько-кейнсіанська, соціал-демократична, японська. Отже,

регулювання набуло форми державного впливу на економіку, ринок і підприємництво, тому що лише держава має право владного примусу.

До першопроходців у системному викладі теоретичних концепцій регулювання належать: меркантилісти (Т. Мен [271], А. Монкретьєн [249], А. Серра [250]), які головним об'єктом регулювання обрали зовнішню торгівлю між країнами і золото; фізіократи (Ф. Кене [221]), які визнавали необхідність упорядкування руху продуктів між секторами економіки; представники класичної теорії регулювання (А. Сміт [223], Д. Рікардо [236]), які основним регулятором економіки визнавали ринковий механізм – «невидиму руку», яка забезпечує саморегулювання процесу формування вигід і витрат учасників ринку, зокрема підприємців; трудова теорія (К. Маркс, Ф. Енгельс [212]), що проголошувала ідеологію всеохоплюючого державного контролю економіко-соціальних відносин з системним втручанням у господарську діяльність; монетаризм (М. Фрідмен [251]), який головним об'єктом регулювання обрав гроші та їх кількість в обігу; кейнсіанство (Дж. Кейнс [240]) обґрунтовувало необхідність втручання держави у розвиток економіки, зокрема в макроекономічні процеси; неокласичний синтез (К. Макконнелл, С. Брю [252]) об'єктом регулювання визначив обмежені економічні ресурси з метою формування умов для ефективного їх використання й рівної доступності для всіх учасників ринку; інституціональна теорія (Д. Норт [247], Р. Коуз [246], Дж. Коммонс [125]) визнавала, що функцією регулювання є формування сприятливого інституційного середовища для взаємодії ринкових агентів, зокрема підприємців.

В наукових роботах Ф. Кене [221], А. Тюрго [222], С. Подолинського [253] та М. Руденко [242] розглядаються процеси взаємодії елементів системи відносин виробництва, розподілу, обміну та споживання благ з позицій забезпечення їх цілісності. Причому, якщо ідеї засновника школи фізіократів щодо пріоритету сільськогосподарського виробництва над іншими видами діяльності тривалий час не викликали зацікавленості серед

широкого наукового співтовариства, в теперішній час ситуація принципово змінилася.

Аналізуючи теоретичні засади підприємницької діяльності за сучасних умов, автором розглядалися наукові погляди Й. Шумпетера [254] та його концепція підприємця-новатора. В цьому аспекті приймалося до уваги неможливість постійної ринкової рівноваги, а також об'єктивний характер безперервного оновлення організаційного та техніко-технологічного забезпечення суб'єктів підприємницької діяльності як запоруки їхнього конкурентоспроможного функціонування. Дана обставина, на думку автора обумовлює наявність відповідного фінансового забезпечення для представників вітчизняного аграрного виробництва. Окремо слід відмітити вплив фактору невизначеності в сфері сільського господарства, як важливої складової, що визначає характер підприємницької діяльності в даному сегменті національної економіки. Ф. Найт [255] розглядає інституційний аспект підприємницької діяльності саме в умовах невизначеності, коли результати господарювання важко прогнозувати. На думку автора, створення механізму фінансового забезпечення конкурентоспроможного функціонування суб'єктів аграрного підприємництва має передбачати максимальну можливість мінімізації зовнішніх та внутрішніх ризиків. В цьому аспекті доцільно розглядати систему економічних відносин, як результат взаємодії елементів інституційного середовища.

Для сучасної економічної моделі постіндустріального суспільства основним ресурсом, використання якого приносить найбільший дохід, порівняно з затратами на його отримання, є інформація. Вміння ефективно використовувати набуті або залучені знання визначає ступінь успішності використання наявного ресурсного потенціалу, в т.ч. і фінансових ресурсів. У цьому зв'язку особливої значущості набувають міжгосподарські, міжінституційні та міжособистісні інтеграційні утворення, діяльність яких часто відбувається без юридичного оформлення, а характер економічних взаємовідносин та система перерозподілу доходів підпорядковуються

«джентльменським угодам». На суттєві трансформації майнових відносин, які характерні для даної економічної моделі, у своїх працях звертали увагу Д. Белл [256], В. Гамільтон [259], В. Іноземцев [258] та ін.

Разом із цим слід відмітити, що процес доступу до фінансових ресурсів під час отримання позики у постіндустріальній економіці суттєво полегшується, а в якості визначального фактору для надання кредиту виступає креативність бізнес-проекту та вміння потенційних дебіторів обґрунтувати реалістичність його реалізації. Ще однією особливістю використання фінансових ресурсів, більш характерною для крупного бізнесу, є фактичне відсторонення формальних власників капіталу від розпорядження ними. Описуючи діяльність техноструктури, Дж. Гелбрейт [257] та Е. Тофлер [260] відмічали необхідність якнайшвидшої адаптації підприємців до нових умов використання ресурсного потенціалу, в т.ч. фінансових ресурсів.

Однією з складових концепції механізму фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств є питання управлінських відносин. Автором, зокрема, враховувались аспекти фінансового менеджменту, що передбачає формування та планування системи фінансових показників при дотриманні наукових підходів і принципів менеджменту, а також загальних показників ефективності використання ресурсного потенціалу. Стосовно аграрного сектору останній елемент передбачає оцінку ефективності використання не тільки трудових, техніко-технологічних, а й земельних ресурсів, як специфічного фактору виробництва, що має властивість родючості.

Використовуючи напрацювання А. Файоля, Г. Емерсона, Ф. Тейлора та Г. Форда [261], в межах розробленої концепції автором розглядалися наступні аспекти фінансового менеджменту: оптимізація фінансової політики в аграрній сфері на макро-, мезо-, та макроекономічних рівнях; удосконалення інформаційного забезпечення фінансової діяльності суб'єктів аграрного підприємництва; підвищення рівня ефективності оцінки інвестиційних проектів, а також удосконалення структури інвестиційного

портфелю суб'єктів господарювання, діяльність яких здійснюється в сфері аграрного виробництва; оптимізація системи поточного фінансового планування та механізмів фінансового контролю.

Специфіка економічних процесів у системі вітчизняного сільського господарства в сучасних умовах обумовлюється декількома факторами, вплив яких автором взято до уваги при розробці концепції механізму фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств. По-перше, це значний вплив на процес формування національного ринку сільськогосподарської сировини з боку малих форм аграрного виробництва. Особливості функціонування селянських господарств, як специфічної складової аграрного сектору, розглядали в своїх працях О.В. Чаянов [262-263], О. М. Челінцев [264-265] та ін. Вони, зокрема, зважали на проблему ефективного залучення матеріально-технічних та фінансових ресурсів для забезпечення конкурентоспроможного розвитку даної групи аграріїв. У якості засобу вирішення даної проблеми розглядалися різні моделі кредитних спілок («сільські каси Райфайзена», «народні банки Шульце-Деліче» тощо).

Теорія селянського господарства та теоретичні аспекти розвитку міжгосподарських об'єднань на основі малих форм аграрного виробництва розвивалася також у працях М.Туган-Барновського [266], який розглядав кооперативні об'єднання не тільки в суто економічному, а й у соціальному аспекті. Він, зокрема, вбачав в них спосіб соціалізації індивідуумів, сприяння вирішенню проблеми неосвіченості тощо. В процесі розробки концепції механізму фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств автором бралася до уваги важливість створення механізму фінансового забезпечення конкурентоспроможного розвитку різних форм аграрного підприємництва. Одним із шляхів досягнення даної мети є консолідація фінансових ресурсів аграріїв у рамках кредитних спілок.

Автором також ураховувались основні національні та світові тренди в сфері аграрної політики, одним з яких є дотримання положень концепції сталого розвитку суспільства. В даному випадку вона приймає форму сталого

розвитку сільських територій. Зокрема, рівень ефективності використання ресурсного потенціалу (в т. ч. і фінансових ресурсів) визначається можливістю забезпечити існування суспільства у незмінній (як мінімум) якості. В межах аграрного сектору національної економіки відповідна мета розглядається при оцінці обраних технологічних карт (вплив культури на родючість ґрунту), загальному аналізі конкретного бізнес-проекту (ступінь забрудненості довкілля) як фактор, що визначає доцільність або недоцільність виділення фінансових ресурсів (у т.ч. з державних коштів) на його реалізацію.

Окремим напрямом розвитку фінансових відносин аграрного сектору економіки України є створення механізму кредитування для представників малого аграрного бізнесу (фермерські господарства, господарства населення тощо) на базі інтегрованих утворень кооперативно-корпоративного типів. Використовуючи результати наукових досліджень В. К. Збарського [1], М. Й. Маліка [2], О. І. Павлова [59] та ін., у процесі розробці концепції механізму фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств, враховано необхідність належного фінансового забезпечення конкурентоспроможного функціонування суб'єктів малого аграрного підприємництва як запоруки системного розвитку вітчизняного сільськогосподарського виробництва.

Аналіз робіт учених з питань розвитку аграрного сектору економіки в цілому та сільськогосподарських підприємств, зокрема, а також аналіз проблем їх фінансового забезпечення дозволили висунути у даному дисертаційному дослідженні наступні гіпотези.

Гіпотеза 1. Фінансове забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств – це складна, багатофункціональна, плинна система формування і використання фінансових ресурсів. Вона формується на мега-, мезо- та мікроекономічному рівні, розвивається та регулюється під впливом продовольчої, економічної, фінансової, соціальної, екологічної політики і знаходиться під постійним впливом зовнішніх й внутрішніх факторів.

Гіпотеза 2. Концепція формування системи фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств є основою для побудови якісного механізму ФЗДСГП на засадах формування ефективної системи самофінансування, оптимального використання наявних джерел фінансових ресурсів із визначенням ключової ролі державної фінансової політики щодо стимулювання сільськогосподарських підприємств до оновлення основних засобів виробництва та збільшення експортного потенціалу галузі.

Гіпотеза 3. Фінансове забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств формується на основі інституціонального забезпечення узгодження інтересів усіх суб'єктів розподілу ВВП, створеного в аграрному секторі економіки з застосуванням державних та ринкових регуляторів.

Гіпотеза 4. Механізм фінансового забезпечення є основою для організації процесу фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств, побудова якого пов'язана з методами, формами та інструментами управління на основі загальних і спеціальних принципів управління структурою фінансових ресурсів.

Гіпотеза 5. Теорія фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств розглядається через призму загально прийнятих та спеціальних категорій, пов'язаних з особливостями функціонування аграрного сектору національної економіки.

Гіпотеза 6. Самофінансування, як форма фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств є основою відтворення всіх ресурсів у процесі їх діяльності. Для визначення якості цієї системи застосовують обґрунтовані часткові та інтегральні показники.

Гіпотеза 7. Домінантами форм залучення фінансових ресурсів у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств є: банківське кредитування, операції з фінансового лізингу, форвардні операції та операції з фінансовими й товарними аграрними розписками на засадах страхового забезпечення існуючих ризиків.

Гіпотеза 8. Основним критерієм застосування тієї чи іншої форми залучення фінансових ресурсів у господарську діяльність підприємства є цільове призначення ресурсів, механізм їх залучення, оцінка їх вартості та рівень страхового забезпечення.

Гіпотеза 9. Державна політика щодо підтримки розвитку аграрного сектору національної економіки, та СГП, зокрема, має розвиватися на засадах чітко визначеної фінансової стратегії.

Гіпотеза 10. Державна податкова політика прямо впливає на якість фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств і розвиток аграрного сектору національної економіки на засадах фіскальної, регулюючої та стимулюючої функцій.

Гіпотеза 11. Формування системи фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств здійснюється з метою досягнення максимальної її якості у стратегічній перспективі.

Гіпотеза 12. Сценарне моделювання є основою для прийняття стратегічних рішень щодо покращання якості фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств та всієї аграрної галузі економіки в цілому.

Гіпотеза 13. Рівень фінансової конкурентоспроможності великих СГП на світовому аграрному ринку впливає на рівень залучення іноземних інвестицій.

Гіпотеза 14. Динамічні зміни зовнішнього міжнародного середовища аграрного ринку вимагають пошуку нових альтернативних джерел фінансових ресурсів.

Концепція формування (побудови) фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарського підприємства в сучасних умовах — це система положень, яка є основою дослідницького пошуку напрямів оптимальних джерел залучення фінансових ресурсів у господарську діяльність на основі дослідження їх вартості та структури, запропонованих

різними інститутами, які функціонують як на внутрішньому, так і зовнішньому фінансових ринках.

Концепція містить методологію наукових досліджень із зазначенням принципів, функцій, цілей і задач функціонування механізму або системи на основі визначеного набору методів проведення досліджень. Методологія наукового дослідження фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств визначає систему принципів дослідження, яка базується на діалектичному методі, системному підході, певних методах проведення досліджень, які являють собою способи збору, обробки, аналізу та оцінки інформації, первинних та статистичних даних. Визначається також характер дослідження (теоретичний, описовий, аналітичний, емпіричний), його мета, завдання, програма дослідження, терміни та джерела інформації, ресурси.

Висунуті гіпотези щодо вдосконалення фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств мають досліджуватися та підтверджуватися на основі комплексного оцінювання якості фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств.

На рис. Д.1 додатку Д представлено методологію комплексного оцінювання якості фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств, яка має такі складові: теоретико-методологічний базис комплексного оцінювання фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств; принципи комплексного оцінювання якості фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств; концепцію комплексного оцінювання якості фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств; структуру оцінювання якості фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств; методичне забезпечення комплексного оцінювання якості фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств.

Теоретичні положення концепції фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств, які ґрунтуються на взаємодії всіх

діючих систем фінансування аграрного сектору економіки, що зумовлює залежність визначення напрямів державної політики щодо його розвитку (державне фінансування, кредитування, податкова політика) та використовуються для реалізації стратегії формування ефективного фінансового забезпечення його діяльності й визначенні його доміант, полягають у наступному:

Положення 1. Фінансове забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств, особливістю якого є врахування єдності фінансового механізму та інститутів що його реалізують, розглядається як система фінансових відносин з формування і використання фінансових ресурсів, яка, зберігаючи сталість та прогнозованість виконання своїх функцій, забезпечує доступ до фінансових джерел з метою реалізації стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств; відмінність якого полягає у поєднанні системного, ситуаційного та синергічного підходів, а також у врахуванні специфіки функціонування аграрного сектору економіки, визначенні складових системи фінансового забезпечення з метою формування достатнього обсягу раціонально структурованих за цільовим призначенням та вартістю фінансових ресурсів. Головною функцією фінансового забезпечення є забезпечення стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств на основі оптимізації джерел фінансових ресурсів, спрямованих на їх інвестиційний та інноваційний розвиток. До складу основних функцій фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств входять формування, розподіл та ефективність використання фінансових ресурсів, спрямованих на інвестиційну діяльність.

Положення 2. Концепція формування системи фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств ґрунтується на трьох складових. Перша складова характеризує підходи до побудови системи фінансового забезпечення, які враховують системний, ситуаційний, та синергічний підходи.

Системний підхід спрямований на комплексне формування й використання різних форм фінансових ресурсів діючої системи фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств. Він дозволяє сприймати фінансове забезпечення сільськогосподарських підприємств як єдину систему, яка складається із взаємопов'язаних та взаємозалежних напрямів фінансування та сукупності їх елементів і складових, що взаємодіють між собою та підпадають під вплив як внутрішнього так і зовнішнього середовища в умовах жорсткої конкуренції з метою досягнення стратегічних і тактичних цілей щодо оптимального та ефективного залучення фінансових ресурсів в їх господарську діяльність. Зміни в одному чи декількох елементах такої системи можуть призвести до змін інших елементів та системи в цілому. Відповідно, ефективність системи буде залежати від ефективності дії та співіснування всіх її складових.

Системний підхід забезпечує комплексне сприйняття процесу дії та управління, дозволяючи досягти достатньої гнучкості в прийнятті рішень та адаптуватись до змін зовнішнього і внутрішнього середовища в межах поставлених тактичних і стратегічних цілей [223].

Ситуаційний підхід дозволяє враховувати зміни факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, серед яких релевантними є: особливості національної фінансової політики, державної політики щодо розвитку аграрного сектору економіки та сільських територій, різновекторної експортної спрямованості галузі, зміни в структурі світового продовольчого ринку та вимог світових міжнародних інститутів й інституцій щодо міжнародної торгівлі, стан розвитку фінансового ринку з урахуванням особливостей формування ціни на фінансовий капітал та ін., що передбачає забезпечення фінансової гнучкості структури фінансових ресурсів, з урахуванням різних їх форм й джерел. Проте, на відміну від традиційних теорій, ситуаційний підхід цілком відходить від універсальності принципів і закономірностей функціонування систем та пропозиції узагальнених способів вирішення тих чи інших завдань. Натомість, прихильники

зазначеного підходу вважають за необхідне враховувати конкретні обставини виникнення ситуації та відповідно до них обирати методи управління нею.

Синергічний підхід забезпечує одночасне застосування певного ряду сучасних форм фінансування діяльності сільськогосподарських підприємств: самофінансування, різні форми державної підтримки й фінансування, в тому числі і спрощеної (спеціальної) системи оподаткування, банківського кредитування, фінансового лізингу, форвардних операцій, операцій з аграрними розписками, страхування та ін., у їх взаємозалежності і взаємозв'язку. Це уможливорює виникнення синергічного ефекту щодо доступності та ефективності використання різноманітних форм фінансових ресурсів, в залежності від стратегічних й тактичних цілей функціонування підприємств, їх можливостей, динамічних умов внутрішнього та зовнішнього середовища.

Концепція фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств базується на системі загальних принципів: орієнтованості на стратегічні цілі розвитку аграрного сектору економіки України, з огляду на виклики внутрішнього світового ринку; принцип інтегрованості з фінансовою системою країни та світу, з огляду на формування можливих форм залучення фінансових ресурсів та формування ціни на них; комплексного характеру щодо цільового використання фінансових ресурсів на засадах оптимізації їх ефективності; високого динамізму ухвалення управлінських рішень, як на рівні державної фінансової політики, так і на рівні менеджерів сільськогосподарських підприємств; варіативність прийняття управлінських рішень щодо залучення додаткових джерел фінансових ресурсів, та специфічного – принципу забезпечення гнучкості структури фінансових ресурсів, що полягає в поглибленні й розвитку теоретичних, методологічних і практичних положень щодо формування комплексної системи фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств України в сучасних умовах.

Концепція формування системи фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств спрямована на вирішення теоретичних, науково-методологічних та практичних завдань наведених у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Завдання концепції формування системи фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств.

Вид	Сутність завдання
Теоретичні	Розкрити і обґрунтувати теоретичний зміст і соціально-економічні складові ефективного використання фінансових ресурсів
	Дослідити теоретичні основи визначення змісту соціально-економічних категорій «фінансове забезпечення» та «механізм фінансового забезпечення»
	Розвинути теоретичні засади оцінки впливу податкової політики на формування доходів сільськогосподарських підприємств з метою визначення критеріїв оптимізації власного податкового навантаження
Науково-методологічні	Проаналізувати концептуальні та методологічні засади процесу фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств з метою оптимального використання фінансових ресурсів
	Визначити домінанти фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств з урахуванням існуючого потенціалу аграрного сектора економіки з метою сприяння продовольчій безпеці країни й сталому розвитку сільських територій
	Удосконалити методологічні засади дослідження існуючої системи фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств та вплив фінансової політики держави на соціально-економічний розвиток сільських територій
	Розробити науково-методичне забезпечення прогнозування динаміки та взаємного впливу показників для дослідження економічної ефективності залучення фінансових ресурсів у сільськогосподарську діяльність
	Визначити стратегічні пріоритети управління формуванням державної та регуляторної політики щодо фінансового забезпечення розвитку СГП
	Обґрунтувати застосування методики когнітивного моделювання до визначення системи важелів та індикаторів рівня достатнього фінансового забезпечення СГП з урахуванням підвищення їх конкурентоспроможності
Практичні	Проаналізувати фінансові результати господарювання СГП та визначити їх вплив на рівень забезпечення власними фінансовими ресурсами
	Провести моніторинг витрат державного бюджету на розвиток аграрного сектора економіки, зважаючи на сучасні внутрішні та зовнішні вимоги галузевого ринку
	Визначити вплив податкової політики на формування доходів сільськогосподарських підприємств з урахуванням особливостей формування доходів місцевих бюджетів
	Формалізувати зміст та структуру системи управління кредитуванням і страхуванням діяльності сільськогосподарських підприємств з метою зниження їх фінансових витрат
	Побудувати механізм управління форвардними операціями як дієвий метод додаткового забезпечення фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств
Вивчити й оцінити дію механізму залучення в господарську діяльність додаткових фінансових ресурсів на основі лізингових операцій з метою визначення можливостей прискореного оновлення основних засобів виробництва	

Для досягнення поставленої мети і виконання завдань щодо створення ефективної системи та механізму фінансового забезпечення діяльності

сільськогосподарських підприємств на всіх рівнях фінансових відносин має реалізовуватися комплексний підхід, орієнтований на визначення перспективних напрямів розвитку аграрного сектору економіки в цілому. В даному випадку особливого значення набуває філософський підхід, щодо місії, системи цінностей та смислу існування галузі на основі забезпечення продовольчої, екологічної та фінансово-економічної безпеки. Майбутній образ сільського господарства необхідно будувати з урахуванням його ресурсного, фінансово-економічного та експортно-імпортного потенціалу, традиційного менталітету жителів сільської місцевості України, світових тенденцій ринків продовольчої продукції, досвіду та вимог міжнародних фінансових установ та інституцій.

Комплексний методологічний підхід до оптимізації фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств передбачає реалізацію певних етапів.

На першому етапі необхідно визначити сутність та принципи фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарського підприємства з урахуванням особливостей організації і функціонування аграрного сектору економіки.

На другому етапі – оцінити ефективність діяльності сільськогосподарського підприємства в динаміці з урахуванням впливу фінансових та політичних процесів в аграрному секторі національної економіки в цілому. Крім того, на думку автора, необхідно визначити обсяги та структуру використання фінансових ресурсів в діяльності підприємства з визначенням джерел їх залучення та напрямів використання. На основі комплексної оцінки фінансового стану визначається як сучасний рівень фінансової стійкості, зокрема, так і на перспективу.

На третьому етапі, на основі комплексної оцінки державної фінансової політики щодо підтримки аграрного сектору економіки визначити в просторовому часі основні форми та інструменти її впливу на основні

фінансово-економічні показники розвитку сільськогосподарських підприємств.

На четвертому етапі – визначити роль державної податкової політики у розвитку сільськогосподарських підприємств, її вплив на кінцевий фінансовий результат діяльності, фінансовий стан та обсяг вилучених фінансових ресурсів.

На п'ятому етапі необхідно провести оцінку існуючої системи залучення додаткових фінансових ресурсів на фінансовому ринку України та у світі. Визначити домінантні форми та інструменти залучення фінансових ресурсів.

На шостому етапі необхідно сформуванати стратегічні напрями вдосконалення фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств: вдосконалення системи самофінансування, державної фінансової політики та механізмів залучення позикових фінансових ресурсів з метою зниження їх вартості.

Визначення концептуальних орієнтирів для побудови системи та механізму фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських базується на визначенні можливих варіантів шляхів подальшого розвитку економіки країни і сільських територій, та усвідомленні причин саме таких підходів до подальших дій. Багатовекторність у системі фінансового забезпечення аграрного сектору національної економіки породжує різноплановість політики залучення фінансових ресурсів, що потребує певної стратегії управління нею і розробки управлінських рішень, які спиралися б на застосування економіко-математичного моделювання, яке дозволяє пов'язати поточний стан об'єктів і сценарії реалізації рішень з майбутніми станами системи.

Автором представлена структурно-логічна побудова концепції фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств (рис. 2.2).

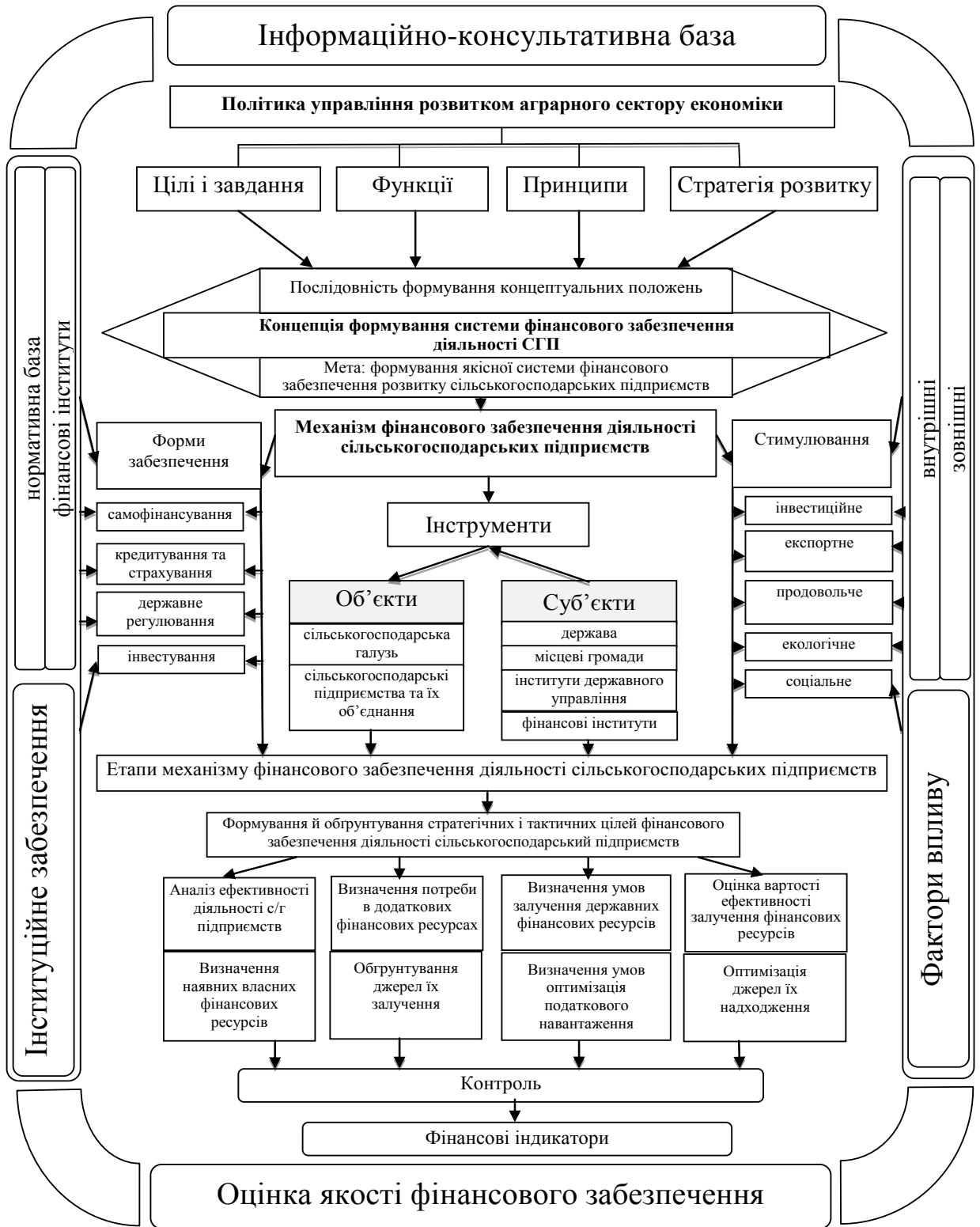

Рис. 2.2. Структурно-логічна побудова концепції формування системи фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств

Згідно з рис. 2.2, основною складовою структурно-логічної побудови концепції формування системи фінансового забезпечення діяльності

сільськогосподарських підприємств є її механізм, спрямований на використання і залучення фінансових ресурсів на основі узгодження цілей, завдань, функцій, принципів та стратегії розвитку аграрного сектору національної економіки в цілому та сільськогосподарських підприємств, зокрема. Побудова концептуальних підходів здійснюється з урахуванням інституціонального забезпечення, інформаційно-консультаційної бази та внутрішніх і зовнішніх факторів впливу на систему з формуванням стратегічної цілі – підвищення якості фінансового забезпечення.

Положення 3. Фінансове забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств формується на основі діючого інституціонального забезпечення у контексті державної стратегії розвитку аграрного сектору національної економіки на засадах узгодження державних та ринкових регуляторів.

На функціонування аграрного сектору суттєво впливають певні специфічні особливості сільськогосподарського виробництва щодо формування, використання джерел фінансування господарської діяльності, які зумовлені характерною організацією технологічних процесів: сезонністю виробництва, його значною залежністю від погодних умов, використанням біологічних активів, низьким рівнем оборотності фінансових ресурсів й значним часовим виміром незавершеного виробництва та ін. Функціонально-організаційна структура системи фінансового забезпечення і фінансування діяльності сільськогосподарських підприємств повинна враховувати функції та взаємозв'язки інститутів фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств у контексті стратегії розвитку аграрного сектору економіки України на основі інституціонального забезпечення. Функціонально-організаційна структура системи фінансового забезпечення і фінансування діяльності сільськогосподарських підприємств повинна враховувати функції та взаємозв'язки інститутів фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств у контексті стратегії розвитку аграрного сектору економіки України на основі узгодження державних та ринкових регуляторів.

Положення 4. Механізм фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств розглядається як поетапний процес залучення фінансових ресурсів у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств та сукупність фінансових взаємовідносин між суб'єктами й об'єктами з застосуванням методів та форм залучення фінансових ресурсів для забезпечення безперервності процесу виробництва з метою оптимізації їх впливу на кінцевий фінансовий результат. Механізм фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств діє на засадах таких принципів: стійкості (здатності підтримувати життєдіяльність підприємства в умовах ризикового ведення діяльності); забезпечення (мінімізації середньозваженої ціни залученого капіталу); зростання (отримання максимального фінансового ефекту від діяльності сільськогосподарських підприємств); розвитку (можливості впровадження інноваційних проектів для переходу на вищий технологічний рівень). Його організаційна структура формується з застосуванням діючих форм та методів залучення фінансових ресурсів з урахуванням інституціонального забезпечення державних і ринкових регуляторів – фінансових інструментів і важелів, до яких відносять: ставки податків та зборів, розмір амортизаційних відрахувань, кредитні (позикові) відсотки, ціна на ресурси та готову продукцію, страхові тарифи, розмір франшизи, відсоток заставних зобов'язань, розмір та цільове використання державного фінансування, мінімальна заробітна плата, норми та нормативи вирощання ресурсів, нормативно-грошова оцінка землі, зокрема, розмір оплати за користування земельною ділянкою, розмір трансакційних витрат, міжнародні вимоги, квоти та умови експортно-імпортних операцій, фінансові санкції, та ін.

Положення 5. Категоріальний базис теорії фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств містить базові категорії: «фінансове забезпечення», «механізм фінансового забезпечення», «фінансові ресурси» а також спеціальні: «соціально-економічне навантаження на гектар

сільськогосподарських угідь», «аграрний форвард». Так, фінансове забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств необхідно розглядати як економічну категорію на основі інституціонального забезпечення, якій притаманні власні особливості нормативно-правового, управлінсько-організаційного, інформаційного характеру, спрямовані на формування і ефективне використання фінансових ресурсів для вирішення глобальних продовольчих, економічних, соціальних та екологічних проблем держави, сільськогосподарських підприємств та сільських територій.

Сучасний динамізм фінансових відносин, властивий теорії фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств, вимагає доповнення до категоріального базису спеціальних понять, зокрема, запропоновано застосування в теоретико-методологічному обґрунтуванні базової категорії «соціально-економічне навантаження на гектар сільськогосподарських угідь», як показника узагальнюючого розмір податкового навантаження та соціальних виплат населенню (у вигляді орендної плати) та пов'язаними з цим податковими платежами (ПДФО та військовий збір); категорії «аграрний форвард» - як визначення фінансового методу додаткового джерела залучення фінансових ресурсів у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств на умовах попереднього чітко зафіксованого авансу з послідуєчим гарантованим викупом та розрахунком при отриманні готової сільськогосподарської продукції з урахуванням ціни, яка складається на аграрному ринку з огляду на попит і пропозицію.

Вважаємо, що комплексний методологічний підхід до оптимізації фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств доцільно формувати в такій послідовності.

На першому етапі необхідно визначити сутність і принципи фінансового забезпечення з урахуванням особливостей організації та функціонування аграрного сектора економіки.

На другому етапі – провести в динаміці оцінку ефективності діяльності сільськогосподарського підприємства, зважаючи на вплив фінансових і

політичних процесів (зокрема, проведених реформ) на аграрну галузь в цілому. Крім того, на нашу думку, необхідно встановити обсяги й структуру використання капіталу в діяльності сільськогосподарського підприємства, визначаючи в динаміці джерела залучення капіталу та напрями його реалізації. На основі комплексної оцінки фінансового стану окреслити сучасний рівень фінансової стійкості та на перспективу.

На третьому етапі – на основі комплексної оцінки державної фінансової політики щодо підтримки аграрного сектора економіки визначити в просторовому часі головні форми й інструменти її впливу та основні фінансово-економічні показники розвитку галузевих підприємств.

На четвертому етапі – визначити роль державної фіскальної податкової політики щодо розвитку сільськогосподарських підприємств, її вплив на кінцевий фінансовий результат діяльності, фінансовий стан та обсяг вилучених фінансових ресурсів.

На п'ятому етапі необхідно провести оцінку системи залучення додаткових фінансових ресурсів на фінансовому ринку України та світу, визначити домінанти форм й інструментів їх залучення.

Положення 6. Самофінансування є основною формою фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств. Оцінювання рівня самофінансування сільськогосподарських підприємств й проведення превентивної діагностики їх фінансового стану необхідно проводити з використанням обґрунтованої, мінімально достатньої, системи часткових та інтегральних показників з урахуванням факторів забезпеченості власними коштами, прибутковості діяльності, ефективності розподілу джерел фінансування та використання фінансових ресурсів, маневреності власних коштів та ліквідності підприємства, з інтерпретацією їх за якісними рівнями, що дозволить прогнозувати достатній рівень самофінансування на мікроекономічному рівні та діагностування фінансового стану на мезоекономічному рівні.

Положення 7. Домінантами форм залучення фінансових ресурсів до господарської діяльності сільськогосподарських підприємств є: банківські кредитні ресурси, спрямовані на поповнення оборотних та основних засобів, операції фінансового лізингу, спрямовані на оновлення основних засобів та форвардні операції й операції з фінансовими і товарними аграрними розписками, спрямованими на поповнення оборотних засобів, на засадах страхового забезпечення, існуючих виробничих та фінансових ризиків. Обґрунтування вибору використання тих чи інших домінант фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств може здійснюватися на основі методичного підходу, особливістю якого є врахування їх цільової спрямованості та показника ефекту фінансового важеля для обґрунтування форм залучення фінансових ресурсів. Це сприятиме формуванню фінансового забезпечення у відповідності з можливостями та потребами сільськогосподарських підприємств та особливостями державної фінансової політики.

Аграрний форвард, як нова складова механізму фінансового забезпечення щодо додаткового джерела залучення фінансових ресурсів, дозволяє спрямувати значну кількість додаткових фінансових ресурсів на поповнення оборотних коштів сільськогосподарських підприємств. Для розуміння і оцінки якості інституціонального забезпечення нової і перспективної форми залучення фінансових ресурсів, як державних, так і приватних, автором введено поняття «аграрного форварду» як терміну категоріального апарату методології фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств і як складової механізму фінансового забезпечення, щодо додаткового джерела залучення фінансових ресурсів у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств на умовах попереднього чітко зафіксованого авансу із послідуєчим гарантованим викупом та розрахунком при одержанні готової сільськогосподарської продукції з урахуванням ринкової ціни на аграрному ринку.

Положення 8. Об'єктом фінансового забезпечення діяльності

сільськогосподарських підприємств є фінансові ресурси, залучення яких передбачається за різними каналами надходження у відповідності до їх цільового призначення та стратегічних і тактичних цілей аграрного сектору національної економіки, та з урахуванням різних умов їх надання, з огляду на рівень кредитоспроможності сільськогосподарських підприємств, наявності та якості у них заставного забезпечення, ринкової ціни на фінансові ресурси, діючої фінансової політики щодо підтримки аграрного сектору економіки. У порівнянні з іншими секторами національної економіки, сільськогосподарським підприємствам притаманні певні специфічні особливості формування і використання джерел фінансування господарської діяльності.

Для визначення доцільності та ефективності використання різних джерел фінансових ресурсів застосовується методологічний підхід до формування оцінки вартості позичених фінансових ресурсів, залучених у виробничу діяльність сільськогосподарських підприємств з урахуванням етапів, особливих принципів, класифікації, ціни та ключових умов їх використання (розмір трансакційних витрат, урахування інфляційно-девальваційних процесів, фінансово-кредитної спроможності підприємства, забезпеченості позики, ступеня ризику при запозиченні ресурсів, рівня страхового забезпечення та державної підтримки), що забезпечують структурну гнучкість варіативності прийняття управлінських рішень про використання зовнішніх джерел фінансування за домінантними формами – кредитні, форвардні операції, операції з фінансового лізингу та операції з товарними й фінансовими аграрними розписками – в залежності від цільової спрямованості позики.

У свою чергу, необхідно враховувати, що кожне з джерел фінансування діяльності має особливості з такими ознаками: доступність джерела фінансування (можливість залучення інвестиційних ресурсів без виконання будь-яких додаткових умов фінансування); потенційна місткість джерела; рівень ризику використання джерела (імовірність непередбаченого

повернення коштів; наявність умов щодо обмеження сприйняття стратегічних або поточних управлінських рішень тощо); вартість капіталу, що залучається (питомі сукупні витрати підприємства по залученню, обслуговуванню та поверненню коштів, отриманих з цього джерела фінансування) [60. с.73].

Вартість фінансових ресурсів, залучених на фінансовому ринку в господарську діяльність сільськогосподарських підприємств, відіграє першочергове значення при акумулюванні і використанні усіх видів фінансових ресурсів. Концептуальною основою залучення всіх джерел фінансових ресурсів є переважне використання вартісного критерію оцінки доцільності використання відповідного джерела фінансування. Проте, цей критерій (як єдиний, що піддається повній формалізації та точній кількісній оцінці) не враховує дії багатьох чинників (економічних, соціальних, психологічних), вплив яких може призвести до значного подорожчання та виникнення суттєвих труднощів при використанні коштів з певного джерела фінансування. Зокрема, вартісні методи оцінки не завжди враховують потенційні можливості альтернативного використання фінансових ресурсів, при виборі найбільш дешевого джерела фінансування [267]. Фактори ризиків знаходяться під впливом часу: несприятливі події, настання яких здається малоімовірним або лише частково враховуються при розрахунку вартості капіталу, які можуть виникнути в майбутньому або їх вплив перевищить прогнозоване значення [60].

Урахування цих особливостей дасть можливість оптимізувати структуру та вартість залучених фінансових ресурсів на рівні сільськогосподарських підприємств.

Положення 9. Державна політика підтримки розвитку аграрного сектору національної економіки та сільськогосподарських підприємств, зокрема, має розвиватися на засадах чітко визначеної фінансової стратегії, основною метою якої є формування якісного фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств, спрямованого на: створення

додаткового ВВП у галузі; максимального наповнення місцевих бюджетів усіх рівнів на засадах збалансування інтересів учасників його розподілу; забезпечення потреб сільськогосподарських підприємств у кредитних ресурсах на засадах максимального зниження їх вартості; формування ефективної системи оподаткування, яка стимулює розвиток галузі; формування ефективної системи страхування; вдосконалення системи державної фінансової підтримки, спрямованої на оновлення основних засобів підприємств та виготовлення кінцевої готової продукції з високим ступенем технологічної переробки, що забезпечує розвиток всіх напрямів фінансової діяльності шляхом формулювання довгострокових фінансових цілей, вибору найбільш ефективних способів їх досягнення, адекватного коригування напрямів формування та використання фінансових ресурсів при зміні умов зовнішнього середовища.

Система показників фінансової політики держави щодо аграрного сектору економіки, має враховувати систему цілей державної фінансової підтримки та обґрунтування індикаторів ефективності її використання. Необхідно визначити основні концептуальні підходи до основних показників фінансової політики держави щодо аграрного сектору економіки, які, на відміну від існуючих, враховують: аналіз системи цілей державної фінансової підтримки та обґрунтування індикаторів ефективності її використання; постановку чітких цілей і тактичних завдань на короткострокову та довгострокову перспективу з обов'язковим збалансуванням економічної, соціальної та екологічної безпеки розвитку аграрного сектору економіки та сільських територій; постановку чітких цілей і тактичних завдань на короткострокову та довгострокову перспективу з обов'язковим збалансуванням економічної, соціальної та екологічної безпеки розвитку аграрного сектору економіки та сільських територій. Це є основою для вибору стратегії формування фінансового забезпечення аграрного сектору економіки.

Положення 10. Теоретичні положення формування ефективної подат-

кової політики полягають у використанні запропонованого додаткового показника «соціально-економічне навантаження на один гектар сільськогосподарських угідь». Він узагальнює всі складові податкового навантаження та соціальні виплати (орендна плата) сільськогосподарських підприємств, з урахуванням особливостей виробництва продукції, застосуванням певної системи оподаткування й нормативно-грошової оцінки землі, що дає можливість створити рівні умови з оподаткування для всіх виробників сільськогосподарської продукції та збільшити обсяг податкових надходжень до усіх рівнів бюджетної системи. Спеціальні режими оподаткування необхідно застосовувати при стимулюванні виробництва кінцевої продукції з високим ступенем технологічної переробки; інтеграції процесів виробництва, переробки, зберігання сільськогосподарської продукції; оновленні основних засобів; збільшенні обсягів експортних операцій; збільшенні обсягів імпорту сучасної техніки та обладнання; створенні нових робочих місць; підвищенні рівня заробітної плати. Система оподаткування має враховувати необхідність дотаційності виробництва сільськогосподарської продукції із застосуванням автоматичного режиму розподілу фінансових ресурсів та стимулювати розвиток малих та середніх СГП які відповідають наступним критеріям: зареєстровані за місцем здійснення сільськогосподарської діяльності; господарюють самостійно та не входять до складу агрохолдінгових компаній; мають в обробітку не більше 5 000 га сільськогосподарських угідь; навантаження сільськогосподарських угідь на 1 робоче місце не більше 50 га.

Стрімкий розвиток ринку сільськогосподарської продукції, жорсткі конкурентні умови, створення ринку землі та ін. потребують оперативного розгляду та, при необхідності, внесення змін і уточнень до спеціальних режимів оподаткування аграрного бізнесу, що стимулюватимуть, у першу чергу, розвиток сільських територій. Такі зміни мають ґрунтуватися на нових концептуальних підходах, ключовими з яких є: побудова системи спеціального оподаткування аграрного бізнесу як складової окремої

підсистеми податків у агропромисловій сфері (розгляд податків крізь призму ланцюга формування вартості продукту); стимулювання розвитку інтеграційних процесів між виробником, переробником і реалізатором; застосування системи спеціального оподаткування лише для селоутворюючих сільськогосподарських підприємств; стимулювання диверсифікації аграрного бізнесу спеціальними режимами оподаткування та участі підприємств у розвитку сільської місцевості; дотримання принципів стабільності та єдиних підходів до реалізації системи оподаткування сільськогосподарської діяльності; спрощення нарахування та справляння таких податків.

Положення 11. Комплексне сприйняття якості фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств має бути спрямовано на забезпечення двох стратегічних напрямів: забезпечення достатнього рівня самофінансування на засадах розширеного відтворення сільськогосподарських підприємств та забезпечення якості ФЗДСГП на засадах комплексного соціально-економічного розвитку аграрного сектору економіки на засадах покращення показників економічного, фінансового й соціального характеру. З такою метою, у першому випадку, розробка методологічного підходу до оцінки якості фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств, який передбачає застосування обґрунтованої системи значущих показників, виділених з використанням методу експертних оцінок за системою показників, що оцінюють фінансовий стан, та динамічних показників, що відображають їх зміну у часі, об'єднаних в інтегральний показник методом адитивної згортки дозволить визначити рівень якості діючої системи. В другому випадку, нагальною є необхідність комплексної оцінки впливу державної фінансової політики по відношенню до аграрного сектору економіки на економічні, фінансові та соціальні показники його розвитку з визначенням інтегрального показнику.

Якість фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств формується необхідно оцінюватися за такими ознаками: стійкість (здатність

підтримувати життєдіяльність); вартість ресурсів (мінімізації середньозваженої ціни залученого капіталу); зростання (отриманні максимального економічного, фінансового та соціального ефектів у результаті діяльності сільськогосподарських підприємств); розвитку (можливості впровадження інноваційних проектів для переходу на вищий технологічний рівень). Всі зазначені підходи в першу чергу, необхідно будувати на основі якісного фінансового аналізу, планування та прогнозування власних доходів та інших джерел залучення і використання фінансових ресурсів для забезпечення достатнього рівня самофінансування СГП з метою розширеного відтворення виробництва.

Метою якісного фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств є створення на мезоекономічному мікроекономічному рівні багатofункціональної та багатоканальної системи формування та використання фінансових ресурсів стійкої до внутрішніх та зовнішніх факторів впливу ринкової кон'юнктури на основі опрацювання та вдосконалення інституціонального середовища, відповідно до внутрішньо державних цілей і задач розвитку аграрного сектору національної економіки, а також вимог світових інституцій міжнародної торгівлі.

Завданням покращання якості фінансового забезпечення є: оцінка, вдосконалення та розвиток існуючої системи фінансування діяльності сільськогосподарських підприємств; диверсифікація джерел фінансування; створення і вдосконалення фінансово-економічного механізму, що забезпечує збільшення рівня самофінансування діяльності сільськогосподарських підприємств; підвищення ефективності використання власних фінансових ресурсів; залучення інвестицій, в тому числі, зарубіжних, для розвитку матеріального, фінансового потенціалу діяльності сільськогосподарських підприємств.

Положення 12. Фінансове забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств має формуватися комплексно, як система, яка забезпечує інвестиційний розвиток на основі оновлення

матеріально-технічної бази, зокрема, основних засобів виробництва, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції. У даному випадку необхідно враховувати особливості фінансового забезпечення відтворення основних засобів підприємств аграрного сектору національної економіки країни. До них віднесені кількісні і якісні відмінності основних засобів сільськогосподарських підприємств, сезонність виробництва, тривалий термін окупності капітальних інвестицій, відтворення значної частини основних засобів сільськогосподарських підприємств у натуральній формі, нестійкий фінансовий стан підприємств і відсутність належної застави для одержання довгострокових кредитів, заниження вартості основних засобів, відсутність нарахування амортизації на землю. З цією метою необхідно побудувати когнітивну модель прогнозування поведінки факторів впливу на формування основних засобів сільськогосподарських підприємств, яка дозволяє дослідити можливості їх відтворення в нестабільних умовах функціонування.

При дослідженні системи виокремлено основні фактори, які впливають на процес фінансування оновлення основних засобів сільськогосподарських підприємств, це: обсяги виробництва сільськогосподарської продукції, розмір одержаного чистого прибутку, власний капітал та наявність фінансових ресурсів у господарській діяльності, розмір зобов'язання і забезпечення підприємства. При побудові когнітивної моделі враховані такі складові впливу, як державна підтримка, податкові зобов'язання, банківське кредитування, обсяги операції з фінансового лізингу, страхування, експорт та надходження іноземних інвестицій.

Система формування основного капіталу сільськогосподарських підприємств повинна базуватися на основних мотивуючих факторах і важелях впливу на прискорення процесу оновлення матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств. Покращання інвестиційної діяльності у сільському господарстві дозволить суттєво підвищити продуктивність аграрного сектору національної економіки, прискорити

темпи зростання аграрного виробництва, що сприятиме поліпшенню економічних умов господарювання. Як відомо, вкладення капіталу лише в сільськогосподарське виробництво є більш ризикованим, ніж в інтегроване виробництво, що містить, крім сільськогосподарського виробництва, переробку і торгівлю кінцевим продуктом, оскільки за наявності тісних взаємозв'язків в єдиному технологічному ланцюгу досягається найвища ефективність агропромислового виробництва, регулюються ціни на сировину та продукти переробки, підвищується конкурентоспроможність продукції [30, с.277].

Сучасні наукові дослідження та практика підприємницької діяльності свідчать, що однією з передумов, що дозволяють досягти зазначених цілей розвитку підприємства та максимально задіяти його потенціал, є впровадження інновацій. Поряд з цим реалізація інноваційної діяльності, як правило, потребує значних капіталовкладень та наявності відповідних трудових та наукових ресурсів, що ускладнює можливості її застосування багатьма вітчизняними підприємствами [268].

В умовах нагальної потреби в оновленні основних засобів виробництва, переробки та зберігання сільськогосподарської продукції структура фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств має бути гнучкою, спроможною враховувати зміни у зовнішньому середовищі, рівень самофінансування й фінансового стану сільськогосподарських підприємств. Механізм фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств має формуватися комплексно, забезпечуючи інвестиційний розвиток на основі оновлення основних засобів виробництва, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції. За допомогою методу когнітивного моделювання можливим є визначення сценарію поведінки окремих складових системи фінансового забезпечення щодо оновлення основних засобів та напрямів трансформації цієї системи відповідно до мети управління.

Положення 13. Для позиціонування сільськогосподарських підприємств на світовому аграрному ринку та визначення потенційних можливостей залучення іноземних інвестицій нагальним є оцінювання їх фінансової конкурентоспроможності, яке врахувало б специфічні фактори на основі побудови аналітичної функції інтегрального показника конкурентоспроможності, за допомогою якого здійснюється оцінка місця великих сільськогосподарських підприємств України на світовому аграрному ринку та визначення їх потенційних можливостей для залучення іноземних інвестицій.

Положення 14. Альтернативними джерелами залучення фінансових ресурсів у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств можуть бути кошти, залучені за допомогою міжнародних аграрних розписок, міжнародних кредитів, фінансової допомоги міжнародних фондів та урядів інших країн. Розширення обсягу експорту сільськогосподарської продукції є перспективним напрямом для залучення додаткових фінансових ресурсів у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств за рахунок збільшення ціни реалізації, та прямо впливає на стабільність курсу національної валюти та всієї фінансової системи країни.

Сформовані автором концептуальні положення до розвитку системи фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств дадуть можливість обґрунтувати стратегічні цілі щодо її вдосконалення, розвитку на основі урахування державної фінансової політики та політики розвитку сільськогосподарських підприємств.

2.2. Методологічний підхід до оцінки якості фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств

У механізмі фінансового забезпечення підприємств сільськогосподарської галузі узагальнюється вплив всіх внутрішніх і зовнішніх факторів, які впливають на підприємство, тому збільшення обсягів

фінансового забезпечення відображає підвищення результативності його роботи і навпаки [269]. Критерієм і показником ефективної діяльності підприємства є фінансове забезпечення та його якість. В сучасних умовах господарювання важливу роль відіграють якісні характеристики розвитку підприємства. Тому при управлінні фінансовим забезпеченням підприємства важливо враховувати саме цей аспект. З огляду на пріоритет інтенсивного шляху розвитку, першочерговим завданням фінансового менеджменту є не просто нарощування обсяги цільових грошових фондів, а поліпшення якісних характеристик їх формування та використання [270]. Тому, саме аналіз якості ФЗДСГ дає можливість одержання достовірної та узагальнюючої оцінки тенденцій формування грошових фондів підприємства, як показника ефективності, джерела фінансування потреб розширеного відтворення і виплати доходів власникам, що одночасно дозволяє пов'язати рівень фінансового забезпечення і фінансових результатів з якістю управління. Якість процесу фінансового забезпечення потребує наявності можливості відслідковувати, аналізувати та оцінювати результативність й ефективність певних дій, а також функціонування системи в цілому, обґрунтування основних напрямків її вдосконалення. Однією із загальних характеристик якості ФЗДСГ є її оптимальність, на основі врахування вимог і можливостей, задоволення або незадоволення потреб суб'єктів економічних відносин, тобто, можливість задовольнити певну мету і цілі у відповідності з призначенням системи [270]. Характерними ознаками такої оптимальності є стійкість, гнучкість, продуктивність, ефективність, справедливість.

Зазначене доводить практичну значущість даного напрямку пошукової роботи в межах дисертації. Разом з тим, методологічні питання аналізу «якості» фінансового забезпечення на сьогодні повною мірою не опрацьовані ґрунтовно та фундаментально.

Автором на основі джерел [271-282] узагальнені визначення сутності і призначення категорії «якість», наведені у працях науковців з об'єднанням їх

у підходи (додаток Е). Перш за все, дане поняття в економічній літературі застосовується до системи управління або результатів виробничої діяльності.

На основі термінологічного аналізу можна стверджувати, що основними складовими якості, незважаючи на різні підходи до її трактування (філософський, науковий, економічний та господарський), є: сукупність властивостей явища та здатність задовольнити певні потреби. Тобто, у загальному розумінні «якість», як економічна категорія, відображає сукупність певних властивостей економічного явища, які зумовлюють ступінь її здатності задовольняти потреби відповідно до свого призначення [278-280].

Термін «якість фінансового забезпечення» не часто зустрічається в літературі з фінансового аналізу, однак чітке, однозначне визначення цього поняття відсутнє (про що свідчать дані додатку Е). У більшості випадків під «якістю» фінансового забезпечення розуміють зміст прибутку, фінансових ресурсів, характер їх формування під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів [284, 285]. До зовнішніх факторів відносять: стан кон'юнктури в секторі ринку, де підприємство представляє свою продукцію і послуги; загальні фінансово-економічні, політичні, соціальні, природно-кліматичні умови ведення бізнесу та ін. [286, 287]. До складу внутрішніх факторів включаються: облікова політика організації; виробничі фактори; склад і структура інших доходів і витрат; податкова політика; використання ефекту операційного і фінансового важеля й ін. [286, 288]. Але, слід відзначити, що якість фінансового забезпечення діяльності підприємства, це поняття багатопланове та багатофункціональне, оскільки його сутність, мета, зміст і форми можуть розглядатися як з точки зору цілеспрямованості, так і впливу на суспільно-економічний розвиток. Ефективно діюча система фінансового забезпечення має бути зорієнтована на виробників продукції, як основних споживачів фінансових ресурсів, разом з тим її дія нерозривно пов'язана з державними інтересами та інтересами суспільства. А значить, підхід до

комплексної оцінки цього поняття може бути різним в залежності від складу учасників цього процесу.

Так, одні вчені-економісти зазначають, що якість фінансового забезпечення суб'єкта господарювання свідчить, наскільки підприємство забезпечує інноваційну діяльність і наскільки остання, в кінцевому підсумку, призводить до поліпшення економіки підприємства за певний проміжок часу [289, 290]. Особливості дефініції «якість фінансового забезпечення підприємства» досліджувалися і в працях І. О. Бланка. Зазначено, що «якість фінансового забезпечення» – це узагальнена характеристика структури джерел формування фінансових ресурсів підприємства. Разом з тим, Зінченко О. А. зазначає, що загальну діяльність підприємства (всі види діяльності підприємства: операційної, інвестиційної і фінансової) доцільно оцінювати за допомогою показника якості фінансового забезпечення підприємства, який базується на величині ЕВІТ (прибутку підприємства до сплати відсотків за позичками та податків), а також сукупного капіталу (валюти балансу підприємства). Тобто, вчений розглядає якість фінансового забезпечення як узагальнену характеристику структури джерел формування грошових фондів підприємства [284]. У своїх доробках американський вчений Еванс Дж. Р. зазначав, що мета оцінювання якості фінансового забезпечення полягає в тому, щоби визначити оптимальне формування та розподіл грошових фондів підприємства і на цій основі забезпечити: раціональність джерел фінансування розвитку виробництва; технологічний розвиток підприємства; поточну і стратегічну конкурентоспроможність підприємства [291]. Л. А. Бернстайн пов'язує якість фінансового забезпечення з чинниками, що її визначають, і поділяє їх на три групи. Зокрема, ті, що пов'язані з обліковою політикою, можливостями щодо створення резервів для обслуговування активів, підтримки та збільшення рентабельності, рівнем менеджменту на підприємстві. Тобто, акцентується увага на тому, що поняття якості фінансового забезпечення підприємства виникло через потребу дати базу для порівняння грошових фондів

(фінансових ресурсів) різних підприємств з метою оцінки їх відмінності в якості [292, 293, 294].

Таким чином, на основі викладеного можна засвідчити, що одні вчені при формулювання економічної сутності категорії «якість фінансового забезпечення підприємства» зосереджуються на проблемі достовірності й реальної звітності та частотою зміни облікової політики, однак, вони не акцентують увагу на джерелах формування фінансового забезпечення. Інша група вчених зазначає та доводить, що якість фінансового забезпечення підприємства – це узагальнена характеристика джерел формування грошових фондів, однак перспектива та умови генерування фінансових ресурсів у майбутньому періоді і можливість їх застосування в інвестиційній та фінансовій діяльності не досліджувалася. Такий підхід, на нашу думку, звужує економічний зміст категорії, що досліджується, та не надає їй всебічної характеристики.

Необхідно також зазначити, що серед науковців існує точка зору, згідно з якою якість фінансового забезпечення визначається як характерний стабільний обсяг фінансових ресурсів, а також ступінь використання господарських резервів для його досягнення [295]. Але, разом з тим, доцільно акцентувати увагу, що оцінка рівня якості фінансового забезпечення підприємства є самостійною задачею і значення її зростає прогресуючими темпами. Якість фінансового забезпечення підприємства на стадії використання цільових грошових фондів залежить від того, яка частина власних та залучених ресурсів буде спрямована на інвестування, а яка – на споживання, та наскільки ці пропорції сприятимуть загальному зростанню економічної ефективності підприємства в будь-якій галузі економіки країни. Тому оцінка якості фінансового забезпечення на етапі використання базується на зіставленні планових показників з фактичними [296, 297].

Науково-технічний прогрес і процес інноватизації на підприємстві трансформуються в той чи інший організаційно-технічний рівень, який, у свою чергу, виступає у вигляді конкретного якісного потенціалу його

соціально-економічного розвитку. Ступінь реалізації даного потенціалу визначає рівень якості виробничо-господарського процесу на підприємстві. Важливим чинником забезпечення необхідного організаційно-технічного рівня підприємства і реалізації його потенціалу виступає якісний склад персоналу даного підприємства [298]. Ефективність поєднання матеріально-технічного і кадрового потенціалу на підприємстві визначає якість системи економічних відносин, а в кінцевому підсумку реалізується в тому чи іншому рівні якісного розвитку підприємства за рахунок ефективного фінансового забезпечення [269]. Тому якісний розвиток підприємства знаходить своє економічне відображення у повному задоволенні всіх потреб підприємства та одержання прибутку з метою подальшого ефективного розвитку своєї діяльності, тобто, формування цільових грошових фондів суб'єктів господарювання у достатньому розмірі та їх ефективне використання. Якість розвитку підприємства розглядається з позиції якості фінансового забезпечення підприємства. Якість фінансового забезпечення є абстрактною величиною, оскільки вона визначається не через конкретні властивості, як для будь-якого виду матеріального товару, а через опосередковані ознаки. Слід зауважити, що категорія «якість фінансового забезпечення підприємства» охоплює не тільки етап формування грошових фондів, а також етапи розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів, оскільки характеризує операційний, інвестиційний і фінансовий прибуток.

З огляду на термінологічний аналіз досліджуваної категорії, в межах даного дослідження під якістю фінансового забезпечення підприємства будемо розуміти такий обсяг та структуру сформованих грошових фондів підприємства, який у процесі розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів забезпечує потреби стабільного функціонування, стійкого економічного зростання та розвитку підприємства в довгостроковій перспективі.

Методологічний підхід до оцінки якості ФЗДСГП спрямований на вивчення та узагальнення особливостей функціонування і розвитку такої

економічної системи, визначення принципів та розробку дієвого механізму фінансового забезпечення ДСГП на основі оптимальних збалансованих інтересів щодо формування і ефективного використання фінансових ресурсів. Ефективно діюча система фінансового забезпечення має бути зорієнтована на виробників сільськогосподарської продукції, як основних споживачів фінансових ресурсів, разом з тим, її дія нерозривно пов'язана з державними інтересами та інтересами суспільства [300]. А значить, підхід до комплексної оцінки цього поняття може бути різним залежно від учасників цього процесу. Підхід сільськогосподарських підприємств, як основного виробника сільськогосподарської продукції, базується на мінімізації витрат та на максимізації очікуваного прибутку на основі підвищення їх конкурентоспроможності.

Державний підхід фокусується на максимальному наповненні за рахунок податкових платежів фінансовими ресурсами бюджетів всіх рівнів, у тому числі новоутворених об'єднаних громад в сільській місцевості, в умовах недостатності публічних фінансових ресурсів мінімізації їх витрат на підтримку розвитку галузі, на збільшення обсягу надходжень іноземної валюти від експортних операцій з сільськогосподарською продукцією, які прямо впливають на курс національної валюти [300]. Інтереси населення, споживачів сільськогосподарської продукції, в такому випадку сфокусовані на збільшенні робочих місць, рівня заробітної плати, збільшення доходів від оренди їх земельних паїв, покращання якості та зменшення цін на спожиту продукцію, екологічну безпеку навколишнього середовища [301].

Всередині цієї системи рух фінансових ресурсів забезпечує безліч фінансових інститутів та інституцій, основною метою яких є отримання максимального прибутку від такої діяльності. Вони на ринкових засадах, які іноді мають спекулятивний характер, за допомогою різних фінансових інструментів реалізують фінансові ресурси та формують ціну на них під впливом державної фінансової політики та попиту і пропозиції на внутрішньому та міжнародному фінансовому ринку. Сукупна діяльність всіх

суб'єктів системи фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств урахування мети, цілей, завдань є основою для покращання якості зазначеної системи.

Тому разом із якістю виникає поняття «управління якістю», яке здійснюється на основі формування стратегічних та тактичних цілей, як на мега-, мезо-, так і на мікрорівні, визначенні та підбору джерел залучення фінансових ресурсів за допомогою створеного державними та фінансовими інституціями механізму фінансового забезпечення на основі врахування цілеспрямованості діючої системи та ціноутворення на позичені фінансові ресурси.

Управління якістю фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств – це саме ті аспекти виконання загальних функцій управління на їх рівні та всієї аграрної галузі, сільської місцевості і населення, які визначають політику в області якості, мету та відповідальність, а також здійснюють їх за допомогою таких коштів, як планування якості, стратегічне та тактичне управління ним, його забезпечення відповідними джерелами і покращання в межах визначених напрямках системи якості [296]. Обов'язки по управлінню якістю на мега-, мезо-, мікрорівні покладаються на державні, ринкові, міжнародні інституції, проте, ключова роль у вирішенні стратегічних питань відводиться державному інституту, з огляду на нормативно-правове, інституціональне забезпечення, фінансову, продовольчу, екологічну, міжнародну безпеку, підвищення міжнародної конкурентоспроможності аграрної галузі. В цьому процесі задіяні усі суб'єкти фінансових відносин механізму фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств.

Термін «якість» у даному випадку застосовується не як визначення ступеню переважання однієї системи фінансування над іншою, а як комплексне оцінювання якісних характеристик, одержаних чи очікуваних наслідків того чи іншого управлінського рішення з фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств.

Завданням покращення якості фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств є: оцінка, вдосконалення та розвиток існуючої системи фінансування діяльності сільськогосподарських підприємств; диверсифікація джерел фінансування; створення і вдосконалення фінансово-економічного механізму, що забезпечує збільшення фінансової самостійності діяльності сільськогосподарських підприємств; підвищення ефективності використання власних фінансових коштів; залучення інвестицій, у тому числі зарубіжних, для розвитку матеріального, фінансового потенціалу діяльності сільськогосподарських підприємств.

Як неодноразового зазначалось у межах даного дослідження, якість характеризує ступінь задоволення потреб господарюючого суб'єкта. У випадку фінансового забезпечення потребою виступає забезпечення підприємства фінансовими ресурсами. Тому для оцінювання обрано показники, які характеризують динаміку наявних джерел фінансового забезпечення та його формування. Саме наявність та формування фінансового забезпечення характеризують забезпеченість підприємства фінансовими ресурсами [269]. Показники використання фінансових ресурсів характеризують розподіл фінансових ресурсів для задоволення потреби – максимізації ринкової вартості підприємства [304]. Саме різні потреби підприємства при формуванні, наявності та використанні фінансових ресурсів обумовили те, що показники використання фінансових ресурсів при оцінці якості не застовувались.

Щодо методичних засад, то, оцінюючи якість фінансового забезпечення, науковці дотримуються коефіцієнтного [302, 303] або графоаналітичного [289] підходів, застосовуючи інтегральний показник або систему одиничних кількісних та якісних показників. Зазначені підходи не виключають один одного, а склад показників визначається цільовими настановами оцінювання. Але сільськогосподарські підприємства характеризуються сезонністю виробництва, що суттєво впливає на якість та

ефективність фінансового забезпечення. Тому в межах дисертаційного дослідження автором розроблено методологічний підхід до оцінки якості фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємства.

Забезпечення достовірної оцінки якості фінансового забезпечення реалізується через дотримання принципів, сформульованих на основі узагальнення джерел [289, 290, 295, 296, 302] і представлених у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

**Принципи оцінки якості фінансового забезпечення
сільськогосподарських підприємств**

Принцип	Характеристика
Об'єктивність	Урахування закономірностей формування та використання фінансового забезпечення в процесі управління зростанням його якості
Системність	Здійснення всебічного аналізу часткових і інтегрального показників якості фінансового забезпечення
Інформаційна достатність	Урахування всієї необхідної інформації для оцінки якості фінансового забезпечення
Адекватність	Відповідність вимогам і очікуванням
Надійність	Забезпечення безперервної діяльності СГП
Раціональність використання ресурсів	Доцільність оптимізації формування і використання фінансового забезпечення певної якості
Контрольованість	Необхідність своєчасного виявлення загроз якості фінансового забезпечення
Синергізм	Отримання більшого ефекту від використання і комбінування складових фінансового забезпечення СГП

Серед основних принципів оцінки якості фінансового забезпечення, представлених у табл. 2.2, принципи об'єктивності, системності, інформаційної достатності, адекватності, надійності, раціональності, контрольованості та синергізму. Результати оцінки повинні, перш за все, характеризуватися об'єктивністю, тобто, відображати закономірності формування грошових фондів на підприємстві та напрямки використання, що відповідають потребам підприємства.

Принцип системності при оцінці комплексу показників, які всебічно характеризують якість фінансового забезпечення, передбачає врахування інформаційної достатності, а саме, забезпечення репрезентативності системи оцінювання. Адекватність оцінки забезпечується принципами об'єктивності,

системності, інформаційної достатності, а також виправданим використанням економіко-математичного апарату з підтвердженням його статистичної значимості та репрезентативності результатів оцінювання, що в комплексі забезпечить максимально наближені до реальності результати оцінки.

Принципи надійності, раціональності використання ресурсів, контрольованості, синергізму в більшій мірі стосуються принципів забезпечення раціонального перерозподілу фінансових ресурсів, формування та використання грошових фондів, що дасть змогу досягти основного призначення системи якісного забезпечення фінансовими ресурсами – стабільного функціонування, стійкого економічного зростання та розвитку підприємства в довгостроковій перспективі.

Якість фінансового забезпечення підприємства, як економічна категорія, оцінюється якісними або умовно-якісними показниками та характеризує ступінь задоволення потреб господарюючого суб'єкта. Термін «умовно-якісні» в даній роботі використовується для опису показників, які мають кількісне значення, проте характеризують якісні аспекти предмету дослідження. Це такі групи показників: 1) показники, що відображають відповідність / невідповідність оцінюваного параметру, установленим вимогам (нормативам); 2) показники, які розраховуються відносно середнього значення показника по окремому суб'єкту господарювання чи галузі; 3) динамічні показники, що відображають зміну показника в часі.

Із вказаних груп, показники, що розраховуються відносно середнього значення по окремому суб'єкту господарювання чи галузі, не застосовувались, оскільки метою дослідження була оцінка якості фінансового забезпечення сільськогосподарської галузі. У зв'язку з цим, по перше, недоцільно порівнювати показники в межах однієї галузі; по друге, не можна порівнювати з підприємствами іншої галузі, оскільки всі галузі мають свої особливості розвитку та вимоги до фінансового забезпечення.

Фінансове забезпечення стосується сукупної величини фінансових ресурсів (власних та залучених), тому в рамках дослідження не застосовувалися показники, що характеризують їх співвідношення. Не застосовувалися також показники ліквідності, оборотності та рентабельності, оскільки вони характеризують використання фінансових ресурсів.

Систему показників оцінювання якості фінансового забезпечення сформували такі показники:

1. Показники, що відображають відповідність / невідповідність параметру, що оцінюється, установленим вимогам: коефіцієнт збалансованості вхідних та вихідних грошових потоків за обсягами (X1); коефіцієнт збалансованості вхідних та вихідних грошових потоків за термінами (X2); коефіцієнт рівномірності грошових надходжень протягом року (X3); коефіцієнт рівномірності грошових виплат протягом року (X4); коефіцієнт синхронності вхідних і вихідних грошових потоків протягом року (X5); коефіцієнт збалансованості дебіторської та кредиторської заборгованості за обсягами (X6); коефіцієнт збалансованості дебіторської та кредиторської заборгованості за термінами (X7); коефіцієнт співвідношення сукупних доходів та сукупних витрат підприємства (X8); коефіцієнт відповідності сформованого резервного фонду на підприємстві законодавчо встановленим нормативам (X9);

2. Динамічні показники, що відображають зміну показника в часі: темпи росту капіталу (X10); темпи росту власного капіталу (X11); темпи росту поточних зобов'язань та забезпечень (X12); темпи росту довгострокових зобов'язань та забезпечень (X13); темпи росту кредиторської заборгованості (X14); темпи росту чистого прибутку (X15); темпи росту валового прибутку (X16); темпи росту фінансового результату від операційної діяльності (X17); темпи росту фінансового результату до оподаткування (X18).

Для встановлення пріоритетності запропонованих показників для оцінки якості фінансового забезпечення використано експертний метод

оцінювання, у якому взяли участь 30 експертів – представників фінансового, планово-економічного відділів підприємств, на основі яких проведено апробацію методичного підходу до оцінювання якості фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств. Експертна група чисельністю 30 ос. сформована виходячи із мінімально необхідної для забезпечення достовірних результатів оцінювання кількості експертів (формула 2.1) [305]. Така чисельність експертів із ймовірністю 95% забезпечує репрезентативність результатів оцінювання.

$$N = 0,5 \times \left(\frac{3}{p} + 0,5 \right), \quad (2.1)$$

де N - мінімально необхідна чисельність експертної групи;

p – допустимий рівень помилки, прийнятий на рівні 0,05 (5%).

З метою визначення доцільності включення експертів до робочої групи розраховано коефіцієнти компетентності на основі матриці взаємних оцінок експертів [306]:

$$\begin{array}{c|cccccc|} & - & e_{12} & e_{13} & e_{14} & \dots & e_{1j} \\ e_{21} & & - & e_{23} & e_{24} & \dots & e_{2j} \\ e_{31} & e_{32} & & - & e_{34} & \dots & e_{3j} \\ e_{41} & e_{42} & e_{43} & & - & \dots & e_{4j} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & - & \dots & \dots \\ e_{i1} & e_{i2} & e_{i3} & e_{i4} & \dots & & - \end{array} \quad (2.2)$$

$$e_{ij} = \begin{cases} 1, \text{ якщо } i - \text{й експерт включив } j - \text{го експерта в групу,} \\ 0, \text{ якщо } i - \text{й експерт не включив } j - \text{го експерта в групу} \end{cases}$$

Коефіцієнт компетентності експерта визначався за формулою [306]:

$$K_i = \frac{\sum_{j=1}^m e_{ij}}{m}, \quad (2.3)$$

де K_i – коефіцієнт компетентності i -го експерта;

e_{ij} – взаємні оцінки експертів;

m – кількість експертів.

Коефіцієнт компетентності (K_i) вимірюється в діапазоні $[0, 1]$. Чим вищим є значення коефіцієнта, тим вищою є компетентність експерта і тим більшою є доцільність його включення до експертної групи. Порогове значення коефіцієнта компетентності, достатнє для включення експерта до групи, складає 0,5 [306]. Матриця визначення рівня компетентності експертів представлена у табл. Ж. 1-Ж. 2, додатку Ж, відповідно до якої для всіх 30-ти експертів коефіцієнт компетентності перевищує 0,5, що свідчить про високий рівень компетентності та необхідність їх включення до робочої групи.

Експертам було запропоновано оцінити показники X1-X17 по 10-ти бальній шкалі з позиції їх важливості при оцінюванні якості фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств. Важливість показника зростає у порядку зростання оцінки від 0 до 10. За результатами оцінок 30-ти експертів за кожним показником розраховано середній бал та визначено його питому вагу (дисперсію) у сумі балів за всіма показниками (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Пріоритетність показників оцінювання якості фінансового
забезпечення сільськогосподарських підприємств**

Ранг пріоритетності	Показник	Дисперсія показника, %	Приріст дисперсії, п.п.	Кумулятивний % дисперсії
1	X10	20,6	-	20,6
2	X15	19,4	-1,2	40
3	X1	17,6	-1,8	57,6
4	X8	16,2	-1,4	73,8
5	X7	12,7	-3,5	86,5
6	X9	6	-6,7	92,5
7	X2	3,2	-2,8	95,7
8	X5	1,8	-1,4	97,5
9	X6	0,7	-1,1	98,2
10	X3	0,4	-0,3	98,6
11	X4	0,4	0	99
12	X17	0,3	-0,1	99,3
13	X16	0,3	0	99,6
14	X18	0,1	-0,2	99,7
15	X11	0,1	0	99,8
16	X13	0,1	0	99,9
17	X12	0,1	0	100
18	X14	0	-0,1	100

Наведені в табл. 2.3 показники розміщені в порядку зменшення їх дисперсії, приріст дисперсії розраховано як різницю між відсотком дисперсії поточного та попереднього показника (вищого за пріоритетністю на 1 ранг).

Якщо провести паралель з багатовимірним факторним аналізом, то в ньому, як і в даній варіації експертного оцінювання, з сукупності показників, що описують досліджувану систему, обирається оптимальна кількість показників (чинників). Відповідно до табл. 1 найбільше зниження дисперсії відповідає 6-му за значимістю показнику (X9) – -6,7 п.п. Тому, при достатньому рівні факторизації включення показника X9 та наступних за рангом показників до аналізу є недоцільним.

Критерієм якості факторного аналізу є процент факторизації – показник того, на скільки відсотків сформована система показників описують досліджувану систему (кумулятивний % дисперсії). При факторному аналізі достатній рівень показника факторизації становить 80% [313]. При виборі показників X10, X15, X1, X8, X7 відсоток факторизації складає 86,5%, що свідчить про достатність вибірки цих показників для оцінювання якості фінансового забезпечення. Застосування нижчих за рангом показників призведе до виникнення мультиколінеарності в моделі та зниження її точності без відповідного зростання інформативності.

Експертами встановлено низький пріоритет таких показників, як збалансованість грошових потоків у часі, синхронність, рівномірність, у зв'язку з специфікою діяльності підприємств сільськогосподарської галузі, яка має сезонний характер.

Із табл. 2.3 видно також, що відносна важливість показників, яка відповідає відсотку дисперсії, становить для показника X10 20,6%, для X15 19,4%, для X1 17,6%, для X8 16,2%, для X7 12,7%. Ці значення дисперсії відповідають ваговим коефіцієнтам в інтегральній моделі оцінювання якості фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств, яка має вигляд:

$$I = 0,206 \times X10 + 0,194 \times X15 + 0,176 \times X1 + \\ + 0,162 \times X8 + 0,127 \times X7 + \varepsilon, \quad (2.4)$$

де I – інтегральний показник якості фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств;

$X10$ – темпи росту капіталу;

$X15$ – темпи росту чистого прибутку;

$X1$ – коефіцієнт збалансованості вхідних та вихідних грошових потоків за обсягами, розрахований як співвідношення обсягів вхідних грошових потоків до вихідних за рік;

$X1$ – модифіковане значення показника $X1$;

$X8$ – коефіцієнт співвідношення сукупних доходів та сукупних витрат підприємства;

$X7$ – коефіцієнт збалансованості дебіторської та кредиторської заборгованості за термінами, розрахований як коефіцієнт кореляції між цими показниками за рік з поквартальною деталізацією;

ε – ймовірність помилки, зумовленої впливом неврахованих чинників на якість фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств.

Для показників $X10$, $X15$, $X8$ чим вище їх значення – тим вищою є якість фінансового забезпечення, тим вищим є значення інтегрального показника, тому в інтегральній моделі вони враховуються зі знаком «+». Крім цього, всі показники, включені до моделі, – це індексні величини, які мають однакову розмірність, тому стандартизації не потребують.

Для показника $X1$ оптимальне значення 1. Відхилення від нього свідчить про зниження якості фінансового забезпечення:

$X1 > 1$ свідчить про перевищення вхідного грошового потоку над вихідним, що є ознакою неефективного використання грошових коштів в результаті їх нагромадження;

$XI < 1$ свідчить про перевищення вихідного грошового потоку над вхідним, що призводить до накопичення боргів та зниження платоспроможності.

З огляду на зазначене, у моделі (2.4) використовується модифіковане значення показника XI , спрямоване на те, щоби врахувати негативний вплив значень показників, відмінних від 1, шляхом зменшення інтегрального показника. Модифіковане значення показника XI запропоновано визначати за формулою (2.5):

$$X'1 = \begin{cases} X1, & \text{при } X1 \leq 1 \\ \frac{1}{X1}, & \text{при } X1 > 1 \end{cases} \quad (2.5)$$

Для показника збалансованості дебіторської та кредиторської заборгованості за термінами $X7$ оптимальне значення також становить 1. Якщо $X7 \neq 1$, це свідчить про незбалансованість дебіторської та кредиторської заборгованості в часі, що призводить до порушення платоспроможності підприємства. Цей показник запропоновано оцінювати через коефіцієнт кореляції, який приймає значення $[-1; +1]$, тому за умови $X7 \neq 1$ відбувається автоматичне зниження інтегрального показника (формула 2.4) і чим більше відхилення від 1, тим більше зниження показника I .

Про адекватність запропонованої моделі оцінювання якості фінансового забезпечення свідчить інформативність показників, що підтверджується експертними оцінками (% дисперсії показників), високим відсотком факторизації обраних показників-індикаторів якості фінансового забезпечення, та узгодженістю думок експертів при встановленні пріоритетності показників (коефіцієнт конкордації становить 0,87).

Рівні якості фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств запропоновано визначати на основі значень інтегрального показника (формула 2.4) за правилом Фібоначчі (формула 2.6) [308]:

$$\begin{cases} I_1 = I_{min} + 0.38(I_{max} - I_{min}) \\ I_2 = I_{min} + 0.62(I_{max} - I_{min}) \end{cases} \quad (2.6)$$

де I_{min} – мінімально можливе значення інтегрального показника;

I_{max} – максимально можливе значення інтегрального показника;

$[I_{min}; I_1]$ – низький рівень якості фінансового забезпечення підприємств;

$(I_1; I_2]$ – середній рівень якості фінансового забезпечення підприємств;

$(I_2; I_{max}]$ – високий рівень якості фінансового забезпечення підприємств.

Розрахований інтегральний показник не має нижньої та верхньої межі вимірювання. Для визначення рівнів за нижню межу взято значення 0, як умову відсутності розвитку підприємства, при якій всі показники дорівнюють 0: темпи росту та збалансованості. Верхню межу розраховано виходячи з середніх по економіці України темпів росту обсягів відповідних ресурсів (капіталу та чистого прибутку) та умови збалансованості грошових потоків, дебіторської і кредиторської заборгованості, доходів і витрат (коефіцієнти збалансованості дорівнюють 1). За січень-березень 2019 р., відповідно до даних Державної служби статистики [309], середній темп росту капіталу по економіці України склав 1,006; середній темп росту чистого прибутку порівняно з аналогічним періодом попереднього року – 0,66 [310, 311]. Виходячи з цього, I_{max} відповідає значенню 0,8, рівні інтегрального показника діапазнам: низький – $[0; 0,3]$, середній – $(0,3; 0,5]$, високий – $(0,5; 0,8]$. Проте, щоб врахувати всі можливі значення інтегрального показника низький рівень якості визначено при $I \leq 0,3$, високий – $I > 0,5$.

З урахуванням представленої в роботі концепції розуміння сутності якості фінансового забезпечення, принципів оцінювання, системи показників та методичного інструментарію запропоновано методологічний підхід до оцінювання якості фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Методологічний підхід до оцінювання якості фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств

Із показників оцінювання якості фінансового забезпечення на мезорівні можливим є аналіз за показниками темпів росту капіталу, чистого прибутку та співвідношення доходів і витрат підприємств. Розрахунок показників збалансованості на галузевому рівні неможливий, оскільки в такому випадку буде отримано усереднені оцінки, які не дадуть змоги оцінити якості фінансового забезпечення. У зв'язку з цим необхідна апробація запропонованого методологічного підходу до оцінювання якості фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств на мікрорівні. Для цього використано дані фінансової та бухгалтерської звітності 32 сільськогосподарських підприємств: ПрАТ «Підсереднє», ПрАТ «Аграрний дім», ПрАТ «Драбівське», ВАТ «Зелений гай», ПАТ «Ім. Т.Г. Шевченка», ПАТ «Перемога», ПП «Аскон», ПрАТ Агрофірма Гюнівська, ПАТ «Велика Бурімка, ПАТ «Дружба», ПрАТ «Єлизаветівське», ПрАТ «Миколаївське», ВАТ «Петромихайлівське», ПрАТ «Племзавод Степной», ПрАТ Черкаське обласне підприємство «Агротехсервіс», ТОВ «Андріївське», ТОВ «Аскон - 2007», ДП «ДГ «Відродження» НААН», ТОВ «Агро-Давидовка, ТОВ «Ольвія», ПСП «Синюха», ТОВ «Іскра», ДПДГ «Мелітопольське», ТОВ АФ «Україна», ПП «Югро», ПрАТ «Новоселівка Агро», ПАТ «Блок агросвіт», ПрАТ «Агропереробник», ПАТ «Агрокомплекс», ПАТ Агрофірма «Грушевська», ПАТ «Агропрод», ПАТ «АгроДар» за 2010-2017 рр.

У межах даного дисертаційного дослідження при формуванні вибірки підприємств сільськогосподарської галузі з метою практичної апробації запропонованого методологічного підходу до оцінки якості керувалися наступною логікою: підприємства повинні відображати всі рівні якості і всі рівні фінансового забезпечення, характеризуватися як прибутковим, так і збитковим фінансовим станом, бути фінансово стійким, а також відображати від'ємний власний капітал, відноситися до категорії ліквідних та неліквідних підприємств. Для оцінки репрезентативності обраної сукупності підприємств розраховано показники якості (темпи росту капіталу, чистого прибутку та

співвідношення доходів і витрат) для цих підприємств (мікрорівні) та для галузі в цілому (мезорівні) (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Показники якості фінансового забезпечення
сільськогосподарських підприємств на мікро- та мезорівні**

Показник	Значення показників по роках							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
На мезорівні								
Темп росту капіталу	-	1,32	1,21	1,13	1,25	1,76	2,24	0,59
Темп росту чистого прибутку	-	1,52	1,04	0,59	1,28	5,03	0,88	0,88
Коефіцієнт співвідношення сукупних доходів та сукупних витрат	-	1,18	1,15	1,08	1,08	1,27	1,23	1,18
На мікрорівні								
Темп росту капіталу	-	1,29	1,26	1,11	1,27	1,69	2,21	0,6
Темп росту чистого прибутку	-	1,48	1,01	0,61	1,24	4,79	0,86	0,86
Коефіцієнт співвідношення сукупних доходів та сукупних витрат	-	1,21	1,17	1,11	1,09	1,21	1,22	1,19
Відхилення показників на мікрорівні від мезорівня, %								
Темп росту капіталу	-	-2,6	4,0	-1,9	1,8	-3,7	-1,4	1,2
Темп росту чистого прибутку	-	-2,4	-3,0	4,0	-3,3	-4,8	-1,9	-2,5
Коефіцієнт співвідношення сукупних доходів та сукупних витрат	-	2,9	1,8	3,0	0,8	-4,4	-1,0	1,2

Дані табл. 2.4 свідчать про те, що відхилення показників оцінювання якості фінансового забезпечення (темпи росту капіталу, чистого прибутку та співвідношення доходів і витрат), розрахованих за даними підприємств, від значень цих показників, розрахованих за галузевими даними, не перевищує |5%|, що із ймовірністю 95% дозволяє стверджувати про репрезентативність обраних підприємств для оцінювання якості фінансового забезпечення.

Результати розрахунку рівня якості фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств представлені у табл. 2.5. Зосередження уваги на рівні підприємств, а не на рівні галузі, зумовлена тим, що використання галузевих показників не дасть змоги оцінити показники збалансованості, включені до інтегральної моделі оцінювання якості фінансового забезпечення, і одержані результати будуть неадекватними.

Таблиця 2.5

Якість фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств за 2010-2017 рр.

Підприємство	Значення інтегрального показника якості фінансового забезпечення та рівня по роках							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ПрАТ «Підсереднє»	0,33/С	0,38/С	0,42/С	0,34/С	0,28/Н	0,21/Н	0,21/Н	0,32/С
ПрАТ «Аграрний дім»	0,12/Н	0,31/С	0,41/С	0,33/С	0,19/Н	0,23/Н	0,31/С	0,36/С
ПрАТ «Драбівське»	0,42/С	0,19/Н	0,23/Н	0,28/Н	0,57/В	0,36/С	0,47/С	0,71/В
ВАТ «Зелений гай»	-	0,09/Н	0,11/Н	0,26/Н	0,21/Н	0,19/Н	0,13/Н	0,04/Н
ПАТ «Ім. Т.Г. Шевченка»	0,46/С	0,44/С	0,27/Н	0,39/С	0,14/Н	0,26/Н	0,33/С	0,38/С
ПАТ «Перемога»	0,16/Н	0,24/Н	0,30/Н	0,39/С	0,21/Н	0,46/С	0,27/Н	0,34/С
ПП «Аскон»	0,30/Н	0,21/Н	0,19/Н	0,11/Н	0,04/Н	0,34/С	0,19/Н	0,24/Н
ПрАТ Агрофір. Гюнівська	0,31/С	0,36/С	0,28/Н	0,22/Н	0,16/Н	0,28/Н	0,22/Н	0,24/Н
ПАТ «Велика Бурімка	0,26/Н	0,28/Н	0,34/С	0,41/С	0,23/Н	0,17/Н	0,30/Н	0,24/Н
ПАТ «Дружба»	0,02/Н	0,01/Н	0,16/Н	0,21/Н	0,08/Н	0,14/Н	0,03/Н	0,09/Н
ПрАТ «Єлизаветівське»	0,45/С	0,51/В	0,5/В	0,48/С	0,34/С	0,29/С	0,36/С	0,42/С
ПрАТ «Миколаївське»	0,30/Н	0,34/С	0,28/Н	0,24/Н	0,24/Н	0,29/Н	0,33/С	0,21/Н
ВАТ «Петромихайлівське»	0,38/С	0,68/В	0,71/В	0,49/С	0,53/В	0,96/В	0,48/С	0,61/В
ПрАТ «Племзав. Степной»	0,26/Н	0,24/Н	0,36/С	0,30/Н	0,37/С	0,45/С	0,31/С	0,21/Н
ПрАТ Черкаське обл. підп.-риємство «Агротехсервіс»	0,06/Н	0,19/Н	0,26/Н	0,34/С	0,24/Н	0,15/Н	0,05/Н	0,24/Н
ТОВ «Андріївське»	0,21/Н	0,16/Н	0,34/С	0,27/Н	0,02/Н	0,31/С	0,11/Н	0,16/Н
ТОВ «Аскон - 2007»	0,11/Н	0,26/Н	0,34/С	0,28/Н	0,09/Н	0,14/Н	0,15/Н	0,16/Н
ДП «ДГ «Відродження»	0,24/Н	0,17/Н	0,26/Н	0,36/С	0,15/Н	0,12/Н	0,27/Н	0,07/Н
ТОВ «Агро-Давидовка	0,31/С	0,29/Н	0,39/С	0,30/Н	0,27/Н	0,16/Н	0,17/Н	0,26/Н
ТОВ «Ольвія»	0,19/Н	0,21/Н	0,42/С	0,26/Н	0,51/В	0,26/Н	0,16/Н	0,11/Н
ПСП «Синюха»	0,11/Н	0,34/С	0,11/Н	0,39/С	0,27/Н	0,26/Н	0,16/Н	0,19/Н
ТОВ «Іскра»	0,29/Н	0,16/Н	0,39/С	0,24/Н	0,53/В	0,31/С	0,43/С	0,26/Н
ДПДГ «Мелітопольське»	0,26/Н	0,19/Н	0,49/С	0,53/В	0,41/С	0,26/Н	0,39/С	0,44/С
ТОВ АФ «Україна»	0,17/Н	0,25/Н	0,69/В	0,25/Н	0,31/С	0,26/Н	0,15/Н	0,16/Н
ПП «Югро»	0,09/Н	0,16/Н	0,64/В	0,34/С	0,19/Н	0,06/Н	0,13/Н	0,13/Н
ПрАТ «Новоселівка Агро»	0,39/С	0,44/С	0,57/В	0,41/С	0,30/Н	0,29/Н	-	-
ПАТ «Блок агросвіт»	0,69/В	0,38/С	0,76/В	0,57/В	0,39/С	0,45/С	0,61/В	0,52/В
ПрАТ «Агропереробник»	0,09/Н	0,34/С	0,25/Н	0,30/Н	0,31/С	0,29/Н	0,16/Н	-
ПАТ «Агрокомплекс»	0,29/Н	0,16/Н	0,24/Н	0,34/С	0,33/С	0,14/Н	0,13/Н	-
ПАТ Агроф. «Грушевська»	0,26/Н	0,11/Н	0,13/Н	0,31/С	0,18/Н	0,36/С	-	-
ПАТ «Агропрод»	0,29/Н	0,34/С	0,27/Н	0,29/Н	0,15/Н	0,34/С	0,11/Н	0,09/Н
ПАТ «АгроДар»	0,13/Н	0,34/С	0,18/Н	0,50/С	0,29/Н	0,13/Н	0,34/С	0,23/Н

Умовні позначення:
Н – низький рівень якості фінансового забезпечення;
С – середній рівень якості фінансового забезпечення;
В – високий рівень якості фінансового забезпечення.

На основі наведених у табл. 2.5 кількісно-якісних параметрів якості фінансового забезпечення підприємств сільськогосподарської галузі на рис.

2.4 представлені частки якісного параметру якості фінансового забезпечення досліджуваних сільськогосподарських підприємств за 2010-2017 рр.

На основі визначених кількісно-якісних параметрів якості фінансового забезпечення підприємств сільськогосподарської галузі на рисунку представлені частки якісного параметру якості фінансового забезпечення досліджуваних сільськогосподарських підприємств за 2010-2017 рр.

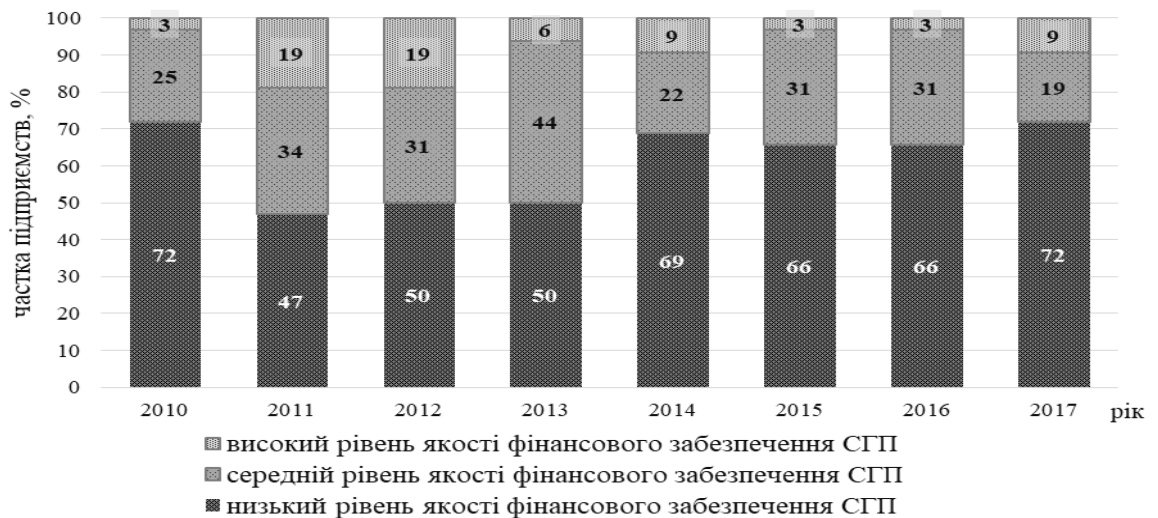

Рис. 2.4. Динаміка структури якості фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств за її рівнями у 2010-2017 рр.

За даними рис. 2.4, згідно результатів апробації запропонованого підходу можна засвідчити, що досліджувані підприємства характеризуються зростаючою динамікою зниження якості фінансового забезпечення у продовж 2011-2017 року. На 25% більше підприємств стали характеризуватися низькою якістю фінансового забезпечення, на 15% менше підприємств стали мати середній рівень якості фінансово забезпечення та на 10% підприємств втратили високий рівень якості формування, розподілу та перерозподілу цільових грошових фондів. Суттєве зниження якості фінансового забезпечення підприємств сільськогосподарської галузі було зумовлено передусім зниженням прибутковості підприємств (зниженням темпів росту чистого прибутку та коефіцієнта співвідношення сукупних доходів і сукупних витрат) та розбалансованість вхідних і вихідних грошових

потоків. Джерелами підвищення якості фінансового забезпечення є зростання самофінансування та ефективного залучення коштів, у зв'язку з чим подальшим завданням дослідження є розробка методичного підходу до оцінювання рівня самофінансування та ефективності залучення коштів.

2.3. Методичний підхід до оцінювання рівня самофінансування сільськогосподарських підприємств

Системоутворюючим компонентом фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств в Україні в сучасних умовах є механізм самофінансування - пряме фінансування через механізми ринку капіталів, банківське кредитування, бюджетне фінансування і спільне фінансування суб'єктів господарювання. Слід зазначити, що самофінансування має певні переваги в якості фінансування підприємств аграрного сектору національної економіки: односпрямованість грошових потоків залучених коштів; відсутність витрат під час мобілізації коштів; нівелювання кредитного забезпечення та підвищення фінансової незалежності, кредитоспроможності підприємств. Але, поряд з цим, усі переваги самофінансування обмежені можливістю контролю за внутрішнім фінансуванням, що знижує вимоги до ефективного використання коштів. Поєднання зазначених негативних тенденцій, поряд з відсутністю адекватних методик, зумовило потребу вдосконалення методичного забезпечення оцінювання самофінансування діяльності сільськогосподарських підприємств. У зв'язку з цим вагомим значенням набуває ефективність, адекватність та інформативність методичного інструментарію щодо оцінювання рівня фінансового самозабезпечення сільськогосподарських підприємств.

У межах дисертаційної роботи під методичним забезпеченням розуміється сукупність методів, заходів, спрямованих на вирішення проблеми. Тому за основу вдосконалення методичного забезпечення в дослідженні використано вдосконалення методичних підходів до оцінювання

рівня самофінансування СГП, які відображають сукупність методів і прийомів для вирішення поставлених завдань, і заходів з їх упровадження для підвищення ефективності фінансового аналізу підприємств аграрного сектору національної економіки країни.

На рівень самофінансування впливають фактори, аналіз яких проводиться з метою визначення позитивних чи негативних їх впливів, а також пошуку невикористаних резервів. Фінансовий стан підприємств будь-якої галузі описується з використанням значної кількості показників, які характеризують рівень самофінансування суб'єкта господарювання. Використання загальної сукупності фінансових показників є недоцільним, оскільки призводить до мультиколінеарності в процесі моделювання чи аналізу. Але вибіркоче використання показників також знижує рівень адекватності та інформативності дослідження. Тому, в дисертації з метою аналітичного представлення сучасного фінансового стану сільськогосподарських підприємств сформована репрезентативна вибірка показників фінансового аналізу. Репрезентативність даної системи для визначення рівня самофінансування сільськогосподарських підприємств детермінована шляхом методу експертних оцінок, технологія якого та склад експертної групи описані в параграфі 2.2 дисертаційної роботи. У дослідженні взяли участь 30 експертів – представників фінансового, планово-економічного відділів підприємств з різних регіонів України.

Для оцінки репрезентативності зазначених показників при оцінюванні рівня самофінансування сільськогосподарських підприємств експертам запропоновано виставити оцінку 1, якщо показник на думку експерта характеризує рівень самофінансування підприємств, та 0 у протилежному випадку. За результатами оцінювання (табл. Ж.2, додаток Ж) відсоток позитивних відповідей за показниками склав 70-100%. Це означає, що на думку більшості експертів запропонована система показників є репрезентативною та може використовуватися при визначенні рівня самофінансування сільськогосподарських підприємств. Об'єктом

дослідження виступили показники фінансового стану 32 СГП за 2010-2017 рр. Таким чином, для проведення факторного аналізу використано 28 показників (табл. 2.6) при кількості спостережень 256. Кількість спостережень у 9 раз перевищує кількість показників при достатньому рівні 2, що свідчить про достатність вибірки дослідження.

Таблиця 2.6

**Система показників факторного аналізу рівня самофінансування
сільськогосподарських підприємств**

Показник фінансового стану	Умовні показники
Коефіцієнт автономії	(X1)
Коефіцієнт фінансового ризику	(X2)
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	(X3)
Коефіцієнт фінансової незалежності капіталізованих джерел	(X4)
Коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів	(X5)
Коефіцієнт структури покриття довгострокових вкладень	(X6)
Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	(X7)
Коефіцієнт поточної ліквідності	(X8)
Коефіцієнт швидкої ліквідності	(X9)
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	(X10)
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами	(X11)
Коефіцієнт забезпеченості запасів і витрат власними оборотними коштами	(X12)
Коефіцієнт мобільності активів	(X13)
Коефіцієнт оборотності активів	(X14)
Коефіцієнт оборотності готової продукції	(X15)
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	(X16)
Коефіцієнт оборотності оборотних активів	(X17)
Коефіцієнт оборотності запасів	(X18)
Коефіцієнт оборотності основних засобів	(X19)
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	(X20)
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	(X21)
Коефіцієнт рентабельності майна	(X22)
Коефіцієнт рентабельності капіталу	(X23)
Коефіцієнт рентабельності продажу	(X24)
Коефіцієнт валової рентабельності основної діяльності	(X25)
Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	(X26)
Коефіцієнт рентабельності операційної діяльності	(X27)
Коефіцієнт чистої рентабельності реалізованої продукції	(X28)

З метою систематизації фінансових показників залежно від рівня самозабезпечення досліджуваної вибірки СГП України в дисертаційній роботі використано метод факторного аналізу (метод головних компонент). Метод багатовимірною факторного аналізу застосовувався для групування показників у синтетичні показники – фактори та визначення

репрезентативної сукупності показників. Для обґрунтування кількості факторів показників оцінювання фінансового забезпечення використано критерій Кайзера, за яким статистично значимими є фактори, власні значення яких перевищують 1,0 [313]. З огляду на це, для пояснення факторів, що описують рівень самофінансування сільськогосподарських підприємств використано 6 факторів, склад яких визначено згідно факторного навантаження, значення якого перевищує $|0,7|$ (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

**Структуризація показників оцінювання рівня самофінансування
сільськогосподарських підприємств за факторним навантаженням**

Показник	Значення факторних навантажень	Відсоток дисперсії фактору, %
Фактор 1 – Фактор забезпеченості власними коштами		
Коефіцієнт автономії (X1)	0,94	25,7
Коефіцієнт фінансового ризику (X2)	-0,80	
Коефіцієнт фінансової незалежності капіталізованих джерел (X4)	0,82	
Коефіцієнт структури покриття довгострокових вкладень (X6)	-0,72	
Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів (X7)	-0,83	
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами (X11)	0,90	
Коефіцієнт забезпеченості запасів і витрат вл. обор. кошт. (X12)	0,74	
Фактор 2 – Фактор ефективності розподілу джерел фінансування		
Коефіцієнт мобільності активів (X13)	0,73	24,1
Коефіцієнт оборотності активів (X14)	0,98	
Коефіцієнт оборотності готової продукції (X15)	0,79	
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (X16)	0,86	
Коефіцієнт оборотності оборотних активів (X17)	0,91	
Коефіцієнт оборотності запасів (X18)	0,92	
Коефіцієнт оборотності основних засобів (X19)	0,88	
Фактор 3 – Фактор прибутковості діяльності підприємства		
Коефіцієнт рентабельності майна (X22)	0,90	16,1
Коефіцієнт рентабельності продажу (X24)	0,83	
Коефіцієнт валової рентабельності основної діяльності (X25)	0,84	
Коефіцієнт рентабельності операційної діяльності (X27)	0,79	
Коефіцієнт чистої рентабельності реалізованої продукції (X28)	0,86	
Фактор 4 – Фактор ефективності використання капіталу		
Коефіцієнт оборотності власного капіталу (X20)	0,81	14,4
Коефіцієнт рентабельності власного капіталу (X26)	0,98	
Коефіцієнт рентабельності капіталу (X23)	0,86	
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості (X21)	0,81	
Фактор 5 – Фактор ліквідності підприємства		
Коефіцієнт поточної ліквідності (X8)	0,86	8,1
Коефіцієнт швидкої ліквідності (X9)	0,88	
Коефіцієнт абсолютної ліквідності (X10)	0,97	
Фактор 6 – Фактор маневреності власних коштів		
Коефіцієнт маневреності власного капіталу (X3)	0,86	4,8
Коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів (X5)	0,91	

У результаті проведеного факторного аналізу виділено 6 факторів оцінювання самофінансування сільськогосподарських підприємств, наведених у табл. 2.7. Визначені фактори характеризують наявність власних коштів на підприємстві, їх достатність для забезпечення фінансової стійкості, ефективність розподілу, здатність генерувати дохід та приносити прибуток. Про адекватність результатів проведеного аналізу свідчить достатність вибірки (256 спостережень) та сукупний відсоток дисперсії виділених факторів 93,7% при достатньому рівні факторизації 80% [313].

Оскільки основним джерелом самофінансування на підприємствах є прибуток, який у випадку реінвестування формує власний капітал, основними факторами, що характеризують рівень фінансового самозабезпечення, є фактор забезпеченості власними коштами (25,7% дисперсії), фактор ефективності розподілу джерел фінансування (24,1%), фактор прибутковості діяльності підприємства (16,1%). Як засвідчило дослідження, найбільш вагомим при оцінюванні фінансового забезпечення підприємств є фактор забезпеченості власними коштами. Це фактор, який формують показники, які характеризують співвідношення власного і залученого капіталу, достатності власних оборотних коштів для фінансування оборотних активів підприємств.

Крім ступеня достатності власних коштів та ліквідних власних коштів на підприємстві характеристикою рівня фінансового забезпечення самофінансування є ефективність розподілу джерел фінансування – доходність напрямів використання капіталу – майна підприємства. Неефективний розподіл капіталу, нераціональна структура активів, за якої на підприємствах спостерігається значна сума дебіторської заборгованості, нагромадження запасів, які не використовуються у виробництві, наявність не функціональних активів призведе до додаткових витрат, пов'язаних з утриманням активів та списанням дебіторської заборгованості, що негативно позначиться на фінансових результатах підприємств, знизить рівень самофінансування, створить ризик неплатоспроможності.

Фактор прибутковості діяльності підприємств визначає рівень самофінансування сільськогосподарських підприємств на 16,1%. Всі показники прибутковості є стимуляторами при визначенні рівня самофінансування: чим вищі значення показників, тим вищий рівень фінансового забезпечення, джерелом чого є прибуток.

Фактор ефективності використання капіталу включає такі коефіцієнти, як: коефіцієнт оборотності власного капіталу, рентабельності власного капіталу, рентабельності капіталу, оборотності кредиторської заборгованості, які на 14,4% пояснюють рівень самофінансування сільськогосподарських підприємств.

Фактор ліквідності характеризує рівень самофінансування з позиції здатності підприємства вчасно та в повному обсязі розрахуватися за поточними зобов'язаннями. Кількісно виражений вплив зазначеного фактору складає 8,1%.

Ще одним фактором самофінансування є фактор маневреності власних коштів, який показує яка частка власного капіталу чи власних оборотних коштів заходиться у найбільш ліквідній формі та характеризує 4,8% дисперсії.

Оскільки показники групуються за характером впливу на досліджуваний об'єкт, показники, що сформували один фактор, характеризують певний аспект фінансового забезпечення. Тому з метою уникнення мультиколінеарності з кожного фактору визначено репрезентативні показники, використання яких не призведе до втрати інформативності (оскільки будуть враховані всі аспекти (фактори) фінансового забезпечення). Репрезентативні показники оцінювання рівня самофінансування визначені в дослідженні методом «центру ваг» на основі мінімізації суми Евклідових відстаней (формула 2.7) між показниками в середині фактору та максимізації між групою [314].

$$d_{ij} = \sqrt{\sum_{k=1}^n (x_{ik} - x_{jk})^2}, \quad (2.7)$$

де d_{ij} – евклідова відстань між об'єктами (показниками) i та j ;

x_{ik} – значення i -го показника для k -го підприємства;

n – кількість підприємств ($n=32$).

Результати визначення репрезентативних показників у складі факторів представлені у табл. 3. 1-3. 6, додатку 3. На основі проведеного дослідження визначено, що систему показників-репрезентантів самофінансування сільськогосподарських підприємств, які найбільш адекватно, достовірно та включають мультиколінійність складають: коефіцієнт автономії (фактор забезпеченості власними коштами), коефіцієнт оборотності активів (фактор ефективності розподілу джерел фінансування), коефіцієнт рентабельності майна (фактор прибутковості діяльності підприємства), коефіцієнт рентабельності власного капіталу (фактор ефективності використання капіталу), коефіцієнт абсолютної ліквідності (фактор ліквідності підприємства), коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів (фактор маневреності власних коштів).

Значення цих показників для сільськогосподарських підприємств за 2010-2017 рр. наведені у табл. 3.7 додатку 3.

Наступним етапом розробки методичного підходу до оцінювання рівня самофінансування сільськогосподарських підприємств є визначення рівнів фінансових показників, що відповідають рівням фінансового самозабезпечення. Інструментом, який застосований для цього, є карти Кохонена – метод кластеризації, заснований на функціонуванні нейронних мереж без зворотних зв'язків, налаштування параметрів яких здійснюється з застосуванням алгоритму навчання без учителя [315]. Використання методу кластеризації, як методу дослідження без учителя зумовлений тим, що в нормативно-правовій та науковій літературі не встановлена кількість рівнів фінансового забезпечення, не проведено їх якісний опис, не існує градації значень фінансових показників за рівнем фінансового забезпечення.

Об'єктом кластеризації виступили 32 сільськогосподарських підприємств, серед яких є прибуткові підприємства з високим рівнем рентабельності (ПрАТ «Підсереднє», ПрАТ «Агрофірма Гюнівська », ПрАТ «Єлизаветівське», ПрАТ «Миколаївське», ВАТ «Петромихайлівське», ТОВ «Іскра») та підприємства з від'ємною величиною власного капіталу (ПрАТ «Черкаське обласне підприємство «Агротехсервіс», ПрАТ «Новоселівка Агро», ПАТ «Агрокомплекс»), на яких відсутні джерела самофінансування. Залучення до проведення аналізу підприємств з високим рівнем фінансового забезпечення та з його відсутністю дозволить визначити діапазон всіх можливих рівнів самофінансування. Показниками, на основі яких проводиться кластеризація, є коефіцієнти автономії, оборотності активів, рентабельності майна, рентабельності власного капіталу, абсолютної ліквідності та маневреності власних оборотних коштів за 2010-2017 рр. Використання коефіцієнтних величин дає змогу проводити аналіз без попередньої стандартизації показників.

Для забезпечення однорідності вибірки з метою уникнення підвищення достовірності результатів кластеризації, значення показників перевірено за критерієм Діксона, відповідно до якого розраховуються максимальні (формула 2.8) та мінімальні (формула 2.9) значення показників, після чого вони порівнюються з табличними значеннями [316]. Для забезпечення однорідності вибірки табличне значення критерію повинно перевищувати розрахункове.

$$r_{i,j} = \frac{x_n - x_{n-i}}{x_n - x_{j+1}}, \quad (2.8)$$

$$r_{i,j} = \frac{x_{1+i} - x_1}{x_{n-j} - x_1}, \quad (2.9)$$

де $x_1, x_n, x_{n-i}, x_{j+1}, x_{1+j}, x_{n-j}$ – члени варіаційного ряду $x_1 \leq x_2 \leq x_3 \dots \leq x_i \dots \leq x_n$.

Побудова карт Кохонена реалізована з використанням аналітичної платформи Deductor Academic на основі даних, попередньо перевірених за

критерієм Діксона з наступним виключенням екстремальних значень. Кластери підприємств за рівнем самофінансування представлені на рис. 2.5.

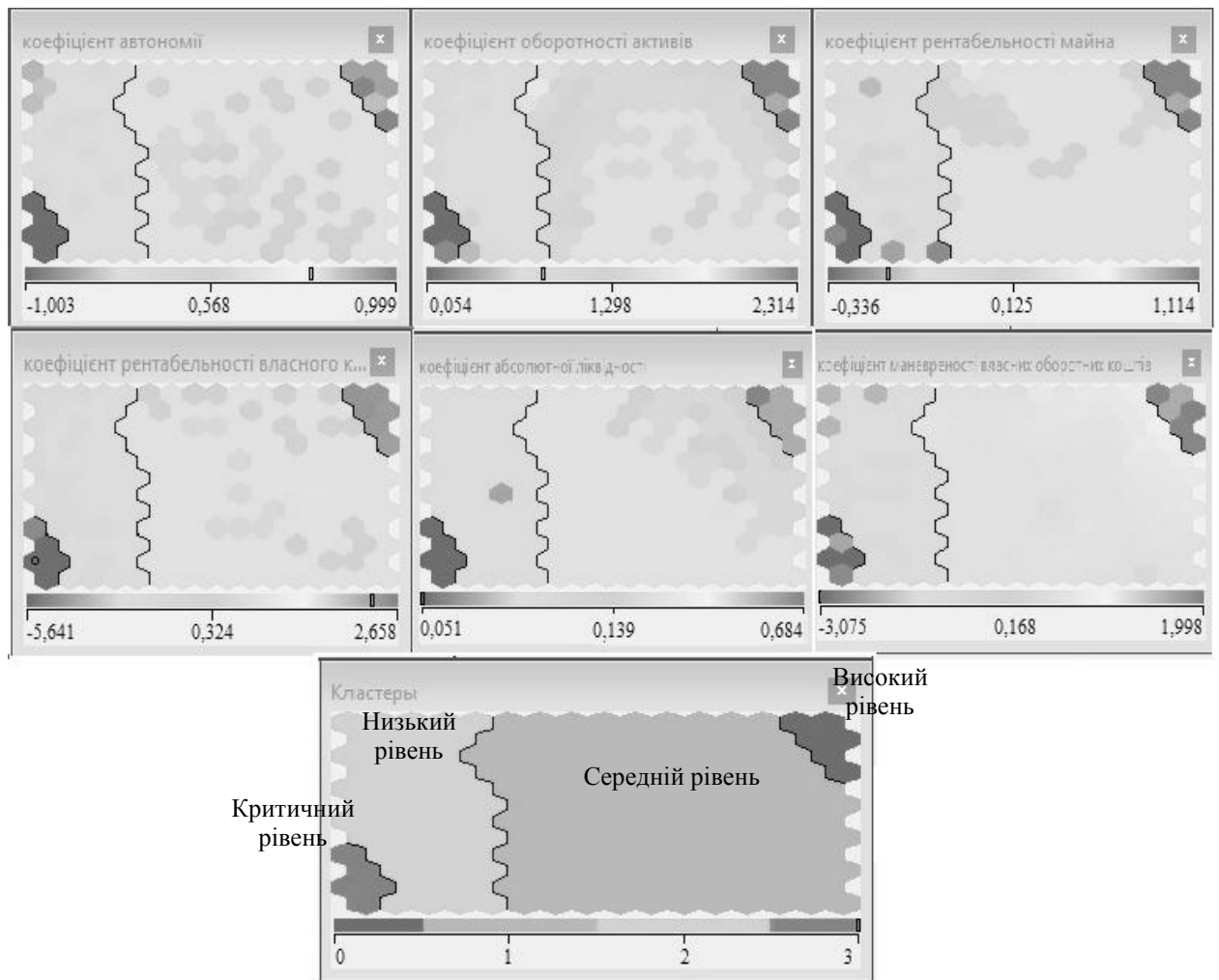

Рис. 2.5. Рівні самофінансування сільськогосподарських підприємств

За результатами кластеризації підприємства розділено на 4 кластери за рівнем самофінансування. Оскільки ступінь подібності між всіма кластерами дорівнює нулю, це означає, що діапазони значень показників, віднесених до різних рівнів, не перетинаються і рівні значень показників сформовані на основі фактичних значень показників для підприємств, що увійшли до відповідного кластера

Діапазони значень показників за рівнем самофінансування представлені у табл. 2.8. Максимальна помилка навчальної множини для кластеризації підприємств за рівнем самофінансування складає 0,026,

процент розпізнавання – 100%; тестової множини – 0,034 та 100% відповідно. Це означає, що із ймовірністю 100% можна стверджувати про статистичну значимість моделей та адекватність отриманих результатів моделювання.

Таблиця 2.8

Значення фінансових показників для сільськогосподарських підприємств за рівнем самофінансування

Показник	Рівень самофінансування			
	Критичний	Низький	Середній	Високий
Коефіцієнт автономії	$(-\infty; 0,30]$	$(0,30; 0,42]$	$(0,42; 0,73]$	$(0,73; 1]$
Коефіцієнт оборотності активів	$[0; 0,50]$	$(0,50; 1,23]$	$(1,23; 1,87]$	$(1,87; +\infty)$
Коефіцієнт рентабельності	$(-\infty; -0,01]$	$(-0,01; 0,08]$	$(0,08; 0,29]$	$(0,29; +\infty)$
Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	$(-\infty; -0,31]$	$(-0,31; 0,29]$	$(0,29; 1,09]$	$(1,09; +\infty)$
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	$[0; 0,09]$	$(0,09; 0,13]$	$(0,13; 0,34]$	$(0,34; +\infty)$
Коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів	$(-\infty; -1,83]$	$(-1,83; 0,12]$	$(0,12; 0,69]$	$(0,69; +\infty)$

Значення фінансових показників: критичний, низький, середній, високий для сільськогосподарських підприємств за рівнем самофінансування у табл. 2.8 враховуються коефіцієнти автономії, оборотності активів, рентабельності, власного капіталу та наявності власних оборотних коштів. Для забезпечення високого рівня самофінансування підприємств, їх стійкого та без ризикового функціонування, значення фінансових показників, наведених у табл. 2.8, повинні знаходитися на високому рівні.

Оскільки самофінансування характеризується наявністю достатньою мірою власного капіталу для покриття поточних зобов'язань, фінансовою незалежністю та наявністю джерел самофінансування, усі показники самофінансування повинні мати високий рівень: коефіцієнт автономії, який характеризує концентрацію власного капіталу підприємства; коефіцієнт оборотності активів, що характеризує здатність активів генерувати дохід підприємства; коефіцієнт рентабельності активів, що відображає ефективність використання всього майна на сільськогосподарських підприємствах; коефіцієнт рентабельності власного капіталу, який вказує на

величину прибутку, генерованого на кожен гривню залучених власних коштів; коефіцієнт абсолютної ліквідності, який характеризує частку поточних зобов'язань компанії, яка може бути погашена негайно; коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів, який відображає ступінь мобілізації власного капіталу.

Середній рівень самофінансування – це фінансовий стан підприємства, при якому фінансова стійкість підприємств знаходиться в нормативних межах або наближається до них, ліквідність знаходиться на достатньому рівні, підприємства отримують чистий прибуток.

До класу підприємств з низьким рівнем фінансового забезпечення віднесено підприємства, на яких не дотримуються нормативи фінансової стійкості, ліквідності, діяльність підприємств є збитковою. Це підприємства, в яких обсяги власних коштів є недостатніми для фінансування діяльності, а основним джерелом фінансового забезпечення є залучений капітал, що створює ризик неплатоспроможності.

Підприємства, віднесені до критичного рівня самофінансування, відображають фінансовий стан, при якому підприємство має всі показники на низькому рівні: на підприємстві незначна частка власних коштів або вони взагалі відсутні, відсутні власні оборотні кошти, діяльність є збитковою. В таких умовах підприємство є фактичним банкрутом. Відновлення платоспроможності підприємства неможливе без процедур реструктуризації чи реорганізації.

Побудований методичний підхід до оцінювання рівня самофінансування сільськогосподарських підприємств представлений на рис. 2.6. Перевагами побудованих моделей, що виражається у високій точності результатів оцінювання, є те, що застосування рівнів показників, а не абсолютних значень, дозволяє уникнути завищеної оцінки рівня самофінансування, що виникає в результаті надвисокого рівня одного чи декількох показників, які математично компенсують низький рівень інших показників.

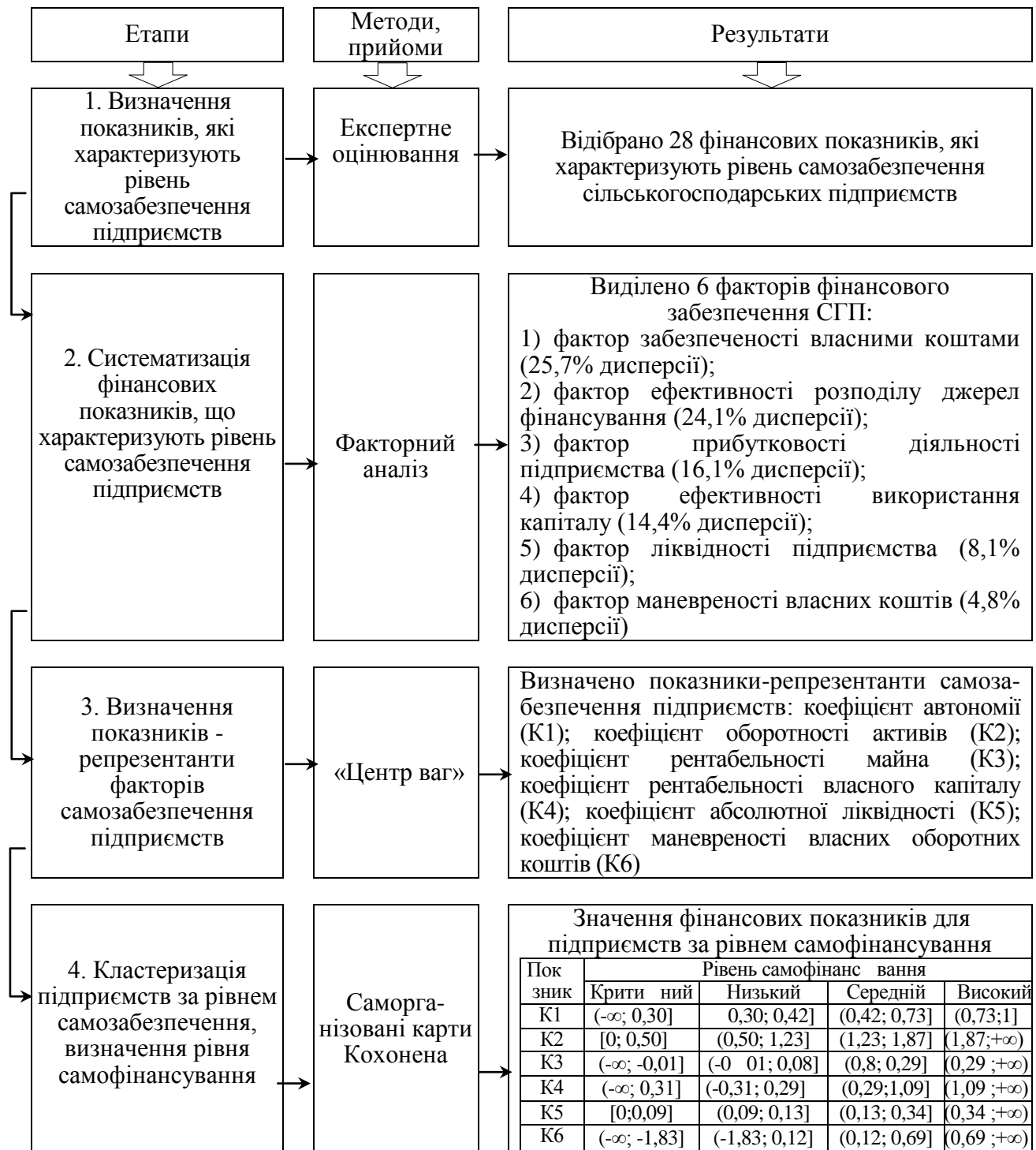

Рис. 2.6. Методичний підхід до оцінювання рівня самозабезпечення сільськогосподарських підприємств

Разом з методичними перевагами, відображеними на рис. 2.6, розробленого підходу до оцінювання рівні самофінансування СГП, його практичне застосування забезпечить також: визначення основних джерел формування власних ресурсів; максимізацію величини прибутку з урахуванням ресурсного потенціалу підприємства та ринкової кон'юнктури;

оптимізацію співвідношення між рівнем прибутковості СГП та допустимим рівнем ризику; максимізацію ринкової вартості підприємства та ліквідності активів і платоспроможності підприємства; конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість підприємства у довгостроковому періоді тощо.

Оцінений за запропонованим методичним підходом рівень самофінансування за підсумками 2017 року: для 3-х підприємств (10,7% вибіркової сукупності) знаходиться на високому рівні - ПрАТ «Драбівське», ВАТ «Петромихайлівське», ПАТ «Блок Агросвіт»; для 6 підприємств (21,4%) – на середньому рівні - ПрАТ «Підсередне», ПрАТ «Аграрний Дім», ПАТ «Ім. Т.Г. Шевченка», ПАТ «Перемога», ПрАТ «Єлизаветівське», ДПДГ «Мелітопольське»; для 12 підприємств (42,9%) – на низькому - ПрАТ «АСКОН», ПрАТ «Агрофірма Гюнівська», ПАТ «Велика Бурімка», ПрАТ «Миколаївське», ПрАТ «Племзавод Степной», ТОВ «Агро-Давидовка», ТОВ «Ольвія», ПСП «Синюха», ТОВ «Іскра», ТОВ АФ «Україна», ПП «Югро», ПАТ «Агродар»; для 7 підприємств (25%) – на критичному - ВАТ «Зелений гай», ПАТ «Дружба», ПрАТ «Черкаське обласне підприємство «Агротехсервіс», ТОВ «Андріївське», ТОВ «Аскон - 2007», ДП «ДГ «Відродження», ПАТ «Агропрод».

Отже, у межах удосконалення методичного підходу оцінювання рівнів самофінансування СГП на підґрунті використання карт Кохана визначено рівні показників самофінансування, які враховують особливості країни та аграрного сектору національної економіки. Визначення рівнів самофінансування підприємств за розробленими моделями має особливе значення для проведення превентивної діагностики фінансового стану, оскільки дозволяє швидко діагностувати рівень забезпеченості власними фінансовими ресурсами підприємств та ефективність їх використання за допомогою порівняння значень показників – індикаторів рівня самофінансування з їх нормативними значеннями, визначеними в результаті моделювання, а також комплексної оцінки через віднесення підприємств до класу самофінансування на основі розроблених рівнів.

2.4. Методологічний підхід до оцінки вартості позикових фінансових ресурсів, залучених у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств

Ефективна діяльність сільськогосподарських підприємств пов'язана з необхідністю залучення додаткових фінансових ресурсів. При прийнятті управлінських рішень виробники сільськогосподарської продукції враховують власні тактичні цілі розвитку, які впливають з особливостей функціонування аграрного бізнесу, зокрема сезонності виробництва, й стратегічні цілі, спрямовані на оновлення та реконструкцію матеріально-технічної бази для збільшення обсягів випуску продукції, покращання її якості й конкурентоспроможності. Домінантними формами фінансового забезпечення СГП є банківський кредит, форвардні та лізингові операції, товарний кредит, а також займи з використанням таких нових фінансових інструментів, як товарні і фінансові аграрні розписки.

Проблеми формування і використання капіталу підприємства, управління його вартістю і структурою досліджували як зарубіжні (С. Гросман [318], О. Харт [319], М. Харіс [320], А. Равів [320], Д. Харві [320], К. Лінс [322], А. Ропер [323], М. Йенсен [324], Ф. Модігліані [325], М. Міллер [326], С. Маєрс [327], Н. Майлуф [328], Т. Шульц [329]), так і вітчизняні вчені-економісти (Ю. Брігхем [330], Л. Гапенський [331], Р. Брейлі [332], І. Бланк [333], В. Бочаров [334], В. Ковальов [335], Є. Стоянова [336], Т. Теплова [337], Ю. Воробйов [10], І. Вахович [338], А. Поддєрьогін [339], М. Дем'яненко [340], О. Зуєва [340]). Узагальнення наведених наукових джерел дозволило визначити фактори, які формують необхідність оцінки вартості позикових фінансових ресурсів, залучених у господарську діяльність СГП, представлених на рис. 2.7. Необхідно також зазначити, що недостатньо дослідженими залишаються питання щодо формування кінцевої вартості залучення фінансових ресурсів у господарську діяльність СГП, особливо за такими новими формами, як форвардні операції та аграрні розписки.

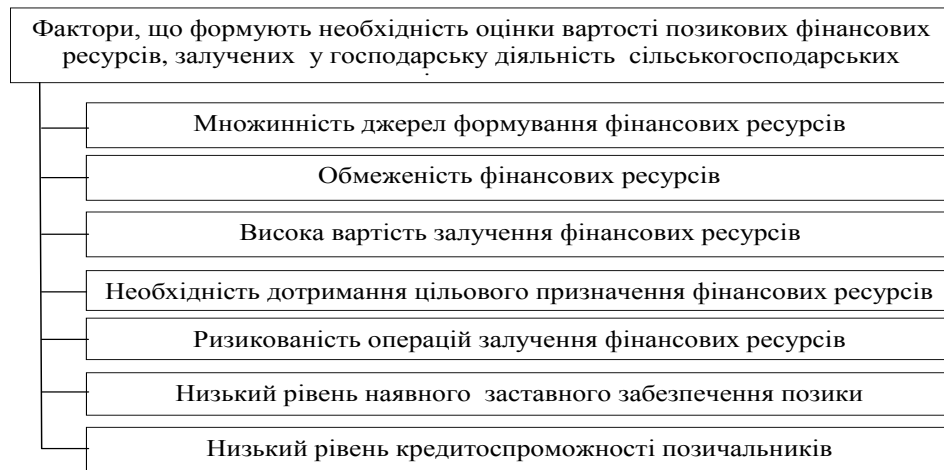

Рис. 2.7. Фактори, що формують необхідність оцінки вартості позикових фінансових ресурсів, залучених у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств

Умови залучення фінансових ресурсів є різними і залежать від їх форми, діючих на фінансовому ринку кредиторів, цільової спрямованості позики, конкурентної позиції та фінансового стану самих позичальників. Однак механізм формування вартості позикових фінансових ресурсів іноді мало зрозумілий для позичальників. Саме тому необхідно розробити комплексний методологічний підхід до порівняльної оцінки вартості різних форм фінансових ресурсів, залучених у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств.

Представники класичних фінансових теорій використовують категорії «фінансовий капітал», «ціна капіталу», «вартість капіталу» [339, 341-356], а вартість позиченого капіталу визначають як ціну, яку підприємство платить за його залучення з різних джерел. Концепція такої оцінки виходить із того, що капітал має відповідну вартість, яка формує рівень операційних та інвестиційних витрат підприємства [342, с. 161]. Науковці відзначають, що управління капіталом (пасивами балансу) здійснюється за допомогою оцінки його вартості. Ухвалюючи рішення про застосування (залучення) будь-якого джерела (ресурсу), важливо оцінити його вартість [339, 263]. Проте багато вчених, які проводили дослідження формування і використання різних джерел залучення коштів, використовують категорію «фінансові ресурси» та

«вартість позикових (залучених) фінансових ресурсів». У табл. И.1, додатку И проведено порівняння сутності визначення категорій, які характеризують позичені фінансові ресурси з зазначенням категорій: вартість та ціна капіталу, вартість позичених фінансових ресурсів та їх ціна. Політика управління залученими фінансовими ресурсами є невід’ємною складовою загальної фінансової політики та фінансової стратегії підприємства, головна мета якої – забезпечення необхідного обсягу позикових коштів на найбільш вигідних для підприємства умовах (ефективних форм кредитування, вартості позикового капіталу, строків і методів погашення тощо) [10, с. 102]. За даними джерел [350, 357-363] автором узагальнено підходи та моделі й теоретичні підходи до використання залученого капіталу і його вартості, які представлено у табл. И. 2, додатку И.

Методологічний базис дослідження оцінки вартості позикових фінансових ресурсів, залучених у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств, представлений на рис. 2.8.

Метод	Призначення методу
Абстрактно-логічний	Обґрунтування основних теоретичних положень оцінки вартості позикових фінансових ресурсів, залучених у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств
Теоретичного узагальнення	Аналіз стану проблеми оцінки формування вартості позикових фінансових ресурсів, залучених у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств
Аналізу і синтезу	Обґрунтування методологічного підходу до оцінки вартості позикових фінансових ресурсів, залучених у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств
Структурний аналіз	Вибір методів забезпечення оцінки вартості позикових фінансових ресурсів, залучених у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств
Факторний аналіз	Систематизація множини ознак дослідження
Системний аналіз	Обґрунтування системи показників вартості позикових фінансових ресурсів, залучених у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств
Метод дисконтування грошових потоків	Визначення вартості грошей у часі

Рис. 2.8. Методологічний базис оцінки вартості позикових фінансових ресурсів, залучених у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств

Етапи залучення фінансових ресурсів у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств є основою комплексного підходу до прийняття ефективних управлінських рішень про можливість, доцільність й ефективність використання тих чи інших форм залучення фінансових ресурсів на основі оцінки їх вартості. Етапи залучення позикових фінансових ресурсів у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств наведені на рис. 2.9.

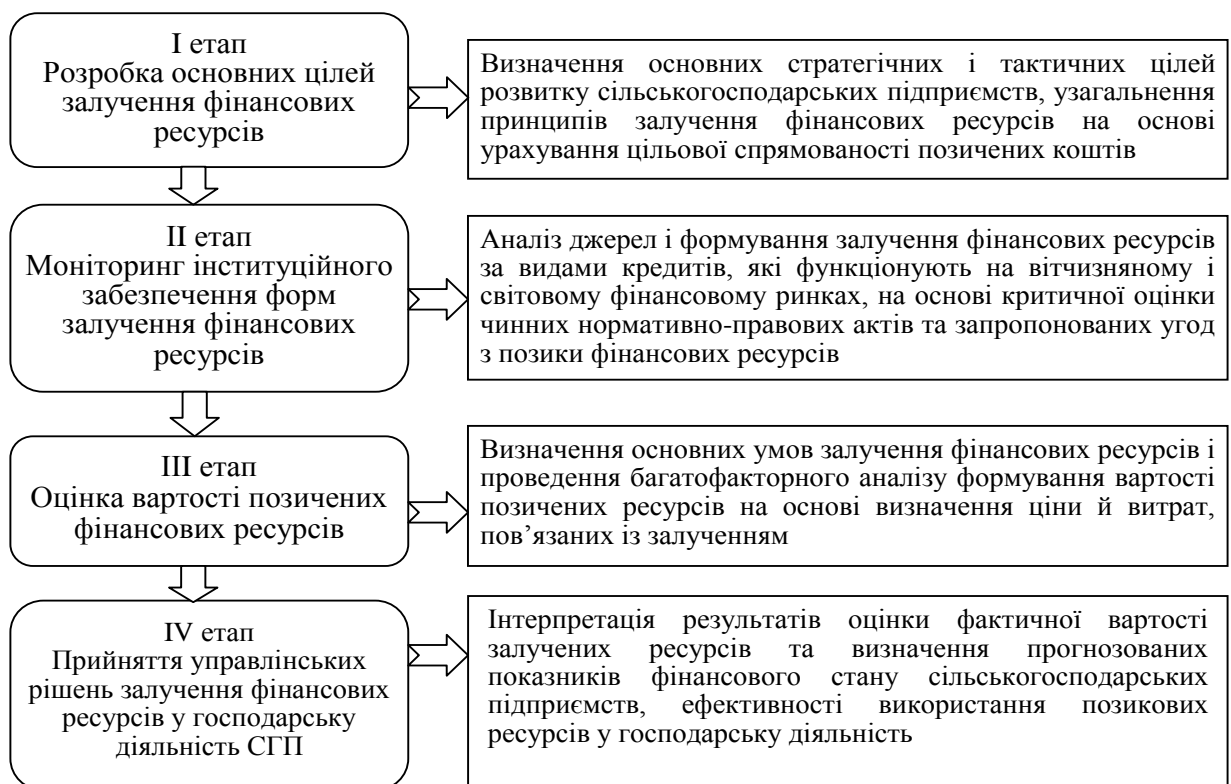

Рис. 2.9. Етапи залучення позикових фінансових ресурсів у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств

Виокремленні автором на рис. 2.9 етапи залучення позикових фінансових ресурсів у господарську діяльність СГП є основою для послідовного прийняття управлінських рішень. На першому етапі визначається основна мета залучення додаткових фінансових ресурсів у господарську діяльність в залежності від стратегічних і тактичних цілей розвитку підприємства. На другому етапі проводиться моніторинг джерел позикових фінансових ресурсів за видами кредитів, які функціонують на

внутрішньому та світовому ринках; ґрунтовно вивчити й узагальнити чинну нормативно-правову базу й запропоновані угоди позики фінансових ресурсів. На третьому етапі доцільно, перш за все, провести порівняльний багатофакторний аналіз та передбачити негативні наслідки залучення фінансових ресурсів на основі виокремлення основних умов позичання, а далі – визначити фактичну вартість таких ресурсів з урахуванням двох складових: їх ціни та вартості залучення. Сутність четвертого етапу полягає в прийнятті обґрунтованих управлінських рішень про доцільність використання тих чи інших джерел на основі інтерпретації результатів оцінки фактичної вартості фінансових ресурсів, визначення прогнозованих фінансово-економічних показників розвитку підприємства з урахуванням ефективності використання фінансових ресурсів у господарській діяльності, зокрема, його фінансового стану й кредитоспроможності. Сучасні реалії функціонування аграрного бізнесу мають свої особливості, урахування яких дозволило автору визначити основні принципи залучення позикових фінансових ресурсів у господарську діяльність галузевих СГП (рис. 2.10).

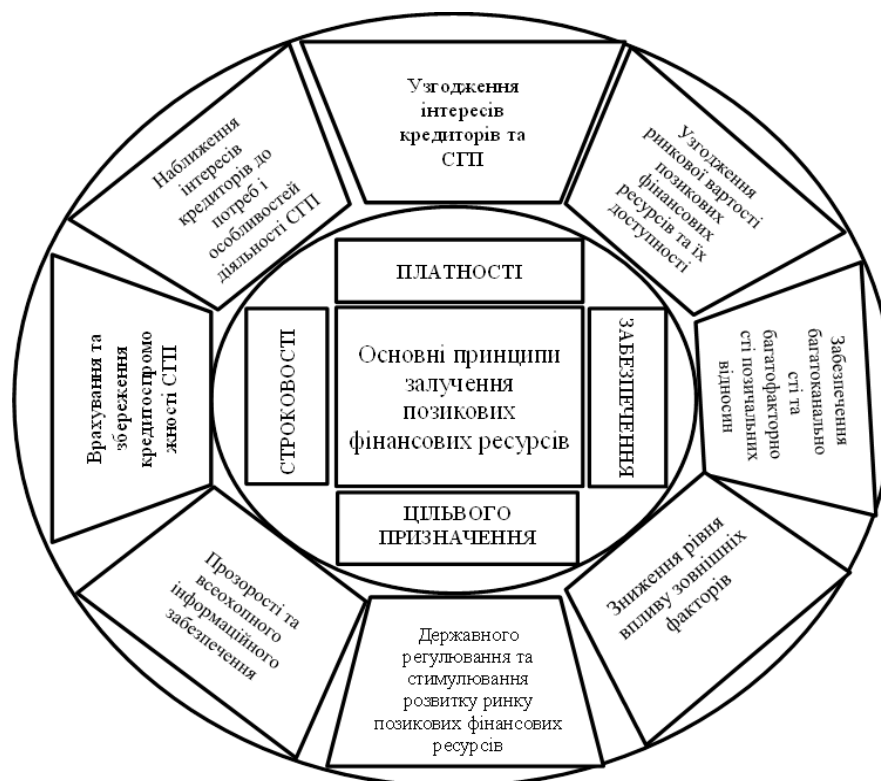

Рис. 2.10. Основні принципи залучення позикових фінансових ресурсів в господарську діяльність сільськогосподарських підприємств

Основними принципами щодо залучення позикових фінансових ресурсів в господарську діяльність сільськогосподарських підприємств, представленими на рис. 2.10, є загальновідомі принципи кредитування: принцип платності, забезпечення, строковості та цільового призначення, а також специфічні принципи притаманні сільськогосподарському виробництву, а саме: узгодження інтересів кредиторів та сільськогосподарських підприємств, узгодження ринкової вартості позикових фінансових ресурсів та їх доступності, забезпечення багатоканальності та багатofакторності позичальних відносин, зниження рівня впливу зовнішніх факторів, узгодженості державного регулювання та стимулювання розвитку ринку позикових фінансових ресурсів, наближення інтересів кредиторів до потреб і особливості діяльності сільськогосподарських підприємств, врахування та збереження кредитоспроможності сільськогосподарських підприємств, а також збереження принципів прозорості та всеохоплюючого інформаційного забезпечення.

Процес розробки залучення позикових коштів й управління ним повинен здійснюватися з урахуванням ключових принципів кредитування: добровільності, цільового характеру отримання позики, строковості, платності, забезпеченості кредитування, зворотності позикової вартості кредиту [344]. Для всебічної оцінки цих особливостей запропоновано виокремити ключові умови залучення: домінантні форми позикових фінансових ресурсів, види витрат, пов'язані з їх залученням, порядок сплати відсотків, розмір можливих трансакційних витрат. Необхідно також звернути увагу на порядок повернення позикових фінансових ресурсів, права кредитора щодо перегляду обсягу винагороди за користування коштами і види забезпечення угоди. Суттєвий вплив на умови позичання має кредитоспроможність позичальника, зокрема його фінансовий стан, наявність і якість заставного майна, кредитна історія (рис. 2.11).

Рис. 2.11. Ключові умови залучення позикових фінансових ресурсів сільськогосподарськими підприємствами

Ключовими елементами умов залучення позикових фінансових ресурсів сільськогосподарськими підприємствами представленими на рис. 2.11 є форми та види позикових фінансових ресурсів, види витрат, порядок сплати відсотків, види забезпечення, порядок повернення коштів та ін.

Сукупність фінансових ресурсів, які перебувають у розпорядженні сільськогосподарських підприємств, можна класифікувати за різними ознаками. Для науково обґрунтованого вирішення цього питання, насамперед, необхідно виробити єдиний методологічний підхід до визначення критеріїв класифікації фінансових ресурсів. На думку вчених М. Демяненка та О. Зуєва, такий підхід повинен враховувати: відмінності самих складових фінансових ресурсів, практичну доцільність і зручність у користуванні [340, с. 27]. На основі багатокритеріального підходу представлено класифікацію позикових фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств, згідно з яким на їх вартість впливають такі чинники: джерела походження, види кредиторів, які позичають фінансові ресурси, цільове призначення та напрями використання позики.

Важливе значення мають також: термін угоди, форми надання ресурсів, види та умови забезпечення кредитів, розмір винагороди за користування такими коштами (рис. 2.12).

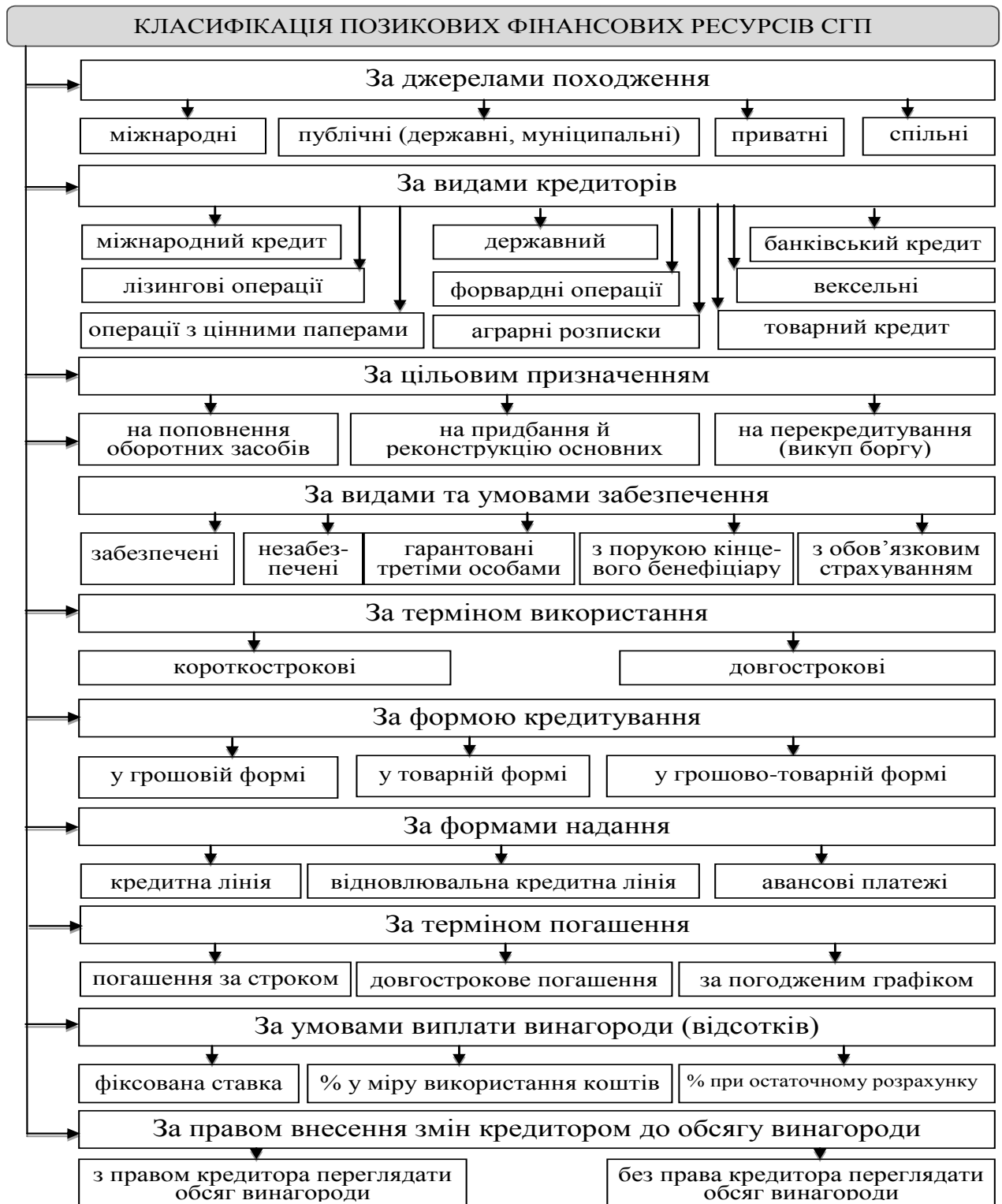

Рис. 2.12. Класифікація позикових фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств за багатокритеріальним підходом

Представлено на рис. 2.12 класифікація позикових фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств за багатокритеріальним підходом є основою для визначення критеріїв щодо форм, видів, умов залучення та погашення фінансових ресурсів при прийнятті управлінських рішень.

Процес ціноутворення на позикові фінансові ресурси відбувається за двома основними напрямками: формування ціни на рівні кредиторів (банківські установи, лізингові компанії, державні й приватні кредитори) під впливом факторів фінансового ринку; формування вартості позикових фінансових ресурсів на рівні позичальників – сільськогосподарських підприємств (рис. 2.13).

Рис. 2.13. Складові процесу формування вартості позикових фінансових ресурсів сільськогосподарськими підприємствами

На рис. 2.13 представлено основні фактори впливу на ціну фінансових ресурсів: їх ціна на фінансовому ринку, зміна вартості грошей у часі, інфляційні процеси, наявність фінансових ризиків та показники ліквідності

кредитора. Факторами впливу на вартість фінансових ресурсів визначено: цільове призначення фінансових ресурсів, термін залучення фінансових ресурсів, кредитоспроможність позичальника та особливості його кредитної історії, умови страхування ризиків, трансакційні витрати, пов'язані з супроводом позичальних угод, а також умови забезпечення позики.

Ціна на позикові фінансові ресурси на рівні кредиторів формується на основі теорії вартості грошей під впливом факторів, неодноразово зазначених у наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених, а саме: вартості грошей у часі на основі розрахунку простих і складних процентів та ануїтету; урахування фактора інфляції; урахування фактора ризику; урахування фактора ліквідності кредитора. Оцінка вартості позикового капіталу проводиться за двома позиціями. З одного боку, необхідно розглянути принципи, форми й особливості формування ціни на фінансові ресурси (позиковий капітал) на фінансовому ринку основними діючими фінансовими інститутами (банківський сектор, лізингові компанії, державні, приватні та міжнародні кредитори), а з іншого, – необхідно дослідити механізм формування вартості позикових фінансових ресурсів для позичальника (виробника сільськогосподарської продукції), тобто з'ясувати, в залежності від яких факторів збільшується їх вартість на різних етапах залучення (витрати, пов'язані з одноразовими комісіями при оформленні й супроводженні позики, витрати на нотаріальні послуги, комісійні винагороди та ін.).

Сутність концепції вартості капіталу полягає в тому, що в якості інвестиційного ресурсу капітал у будь-якій своїй формі має певну вартість, рівень якої необхідно враховувати при його залученні до економічного процесу. В ході фінансового управління позиковий капітал оцінюється за такими основними критеріями, як: вартість фінансового кредиту (банківського й лізингового); вартість капіталу, залученого за рахунок емісії облігацій; вартість товарного (комерційного) кредиту (у формі коротко- або довгострокової відстрочки платежу); вартість поточних зобов'язань за

розрахунками.

Згідно з основними теоріями вітчизняних учених (І. Бланка [341], Ю. Воробйова [10], І. Вахович [338], А. Поддєрьогіна [339]) оцінка вартості фінансового капіталу (фінансових ресурсів) базується на основі концепції вартості грошей у часі. Ця концепція полягає в тому, що «вартість грошей протягом певного часу змінюється з урахуванням норми прибутку на фінансовому ринку, в якості якої, зазвичай, виступає норма позикового відсотка» [341, с. 63]. У межах цієї концепції вчені виокремлюють методичний інструментарій оцінки вартості грошей на основі простих і складних відсотків, а також на основі ануїтету. Другий підхід – концепція урахування фактора інфляції при формуванні ціни на використання грошових засобів, на основі якої виокремлено методичний інструментарій: прогнозування річного темпу й індексу інфляції; формування реальної відсоткової ставки, зважаючи на фактор інфляції; оцінки вартості грошових коштів з урахуванням фактора інфляції на основі моделі Фішера; формування необхідного рівня доходності фінансових операцій з урахуванням фактора інфляції. Третім напрямом є концепція урахування фактора ризику, сутність якої виявляється в об'єктивній оцінці рівня ризику з метою забезпечення формування необхідного рівня доходності фінансових операцій і розробці системи заходів, мінімізуючи негативні фінансові наслідки для господарської діяльності кредиторів [341, с. 82]. Четвертий напрям – концепція та методологічний інструментарій урахування фактора ліквідності, суть якої полягає в об'єктивній оцінці її рівня за певними об'єктами інвестування з метою забезпечення рівня доходності за ними, що відшкодовує можливе уповільнення грошового обороту при реінвестуванні капіталу [341, с. 95].

У наукових роботах вітчизняних учених [341, 342, 10, 354] вартість фінансового кредиту оцінюється з позиції чотирьох основних джерел його надання: банківського кредиту, фінансового лізингу (принципові положення такої оцінки застосовуються й при залученні підприємством кредиту з інших джерел), товарного кредиту та кредиторської заборгованості (додаток К).

Вартість фінансового лізингу – однієї з сучасних форм залучення фінансових ресурсів – визначається на основі ставки лізингових платежів (лізингової ставки). При цьому варто враховувати, що ця ставка включає дві складові: поступове повернення суми основного боргу (він є річною нормою фінансової амортизації активу, залученого на умовах фінансового лізингу, відповідно до якого після його оплати він передається у власність орендареві); вартість безпосереднього обслуговування лізингового боргу. З урахуванням цих особливостей вартість фінансового лізингу І. Бланк оцінює за такою формулою:

$$ВФЛ = \frac{(ЛС-НА) \times (1-C_{пп})}{1-ВЗ_{фл}}, \quad (2.10)$$

де ВФЛ – вартість позикового капіталу, що залучається на умовах фінансового лізингу, %;

ЛС – річна лізингова ставка, %;

НА – річна норма амортизації активу, що залучається на умовах фінансового лізингу, %;

$C_{пп}$ – ставка податку на прибуток, виражена десятковим дробом;

$ВЗ_{фл}$ – рівень витрат щодо залучення активу на умовах фінансового лізингу до вартості цього активу, виражений десятковим дробом [341].

Вартість товарного кредиту оцінюється з погляду двох форм його надання: короткострокової відстрочки платежу та довгострокової відстрочки платежу з оформленням векселя.

Наведені методичні підходи (додаток К) мають певні недоліки, оскільки враховують формування вартості фінансових ресурсів лише на рівні кредиторів, тобто розкривають механізм ціноутворення на позикові кошти та не враховують витрати позичальника, пов'язані з залученням таких ресурсів у господарську діяльність. Крім того, в останніх дослідженнях не відображена специфіка нових форм залучення фінансових ресурсів: форвардних операцій та операцій з аграрними розписками. Ціноутворення на майбутню сільськогосподарську продукцію та постачання товару за допомогою названих операцій має свої особливості. При укладанні

форвардних угод визначається ціна на майбутню продукцію (майбутній урожай), а при застосуванні товарних аграрних розписок ще визначається ціна на доставлений на заміну товар (оборотні засоби). Ціна на позикові фінансові ресурси при таких операціях залежить від ціни на сільськогосподарську продукцію, сформовану на зерновому складі (в порту) в момент постачання продукції залежно від курсу іноземної валюти до гривні (оприлюдненого на офіційному сайті НБУ), а саме: офіційного курсу гривні на дату здійснення попередньої оплати та на дату постачання продукції (табл. 2.9), що складено на основі узагальнення укладених угод СГП за період 2017-2018 рр.

Таблиця 2.9

Ціноутворення на майбутню сільськогосподарську продукцію та постачання товару при форвардних операціях і операціях з аграрними розписками

Ціна	Форми позикових фінансових ресурсів	
	форвард	аграрні розписки
Ціна на с-г продукцію (майбутній урожай)	$P_{ЦСГП} = \left(\frac{Ц_{сгп\ ел}}{КВ\ 2} - \frac{Ав}{КВ\ 1} \right) \times КВ\ 2 - \left(\frac{Ас \times ПС}{365} \right) \times Кд$ (2.11)	$P_{ЦСГП} = Ц_{сгп\ ел}^* \quad (2.20)$
Ціна на постачання товару (оборотні засоби)	—	$P_{ЦГ} = Ц_{Г} \times \frac{ПС}{365} \times Кд \times \frac{КВ\ 1}{КВ\ 2}$ (2.12)
де $P_{ЦСГП}$ – ринкова ціна на с-г продукцію (майбутній урожай);		
$Ц_{сгп\ ел}$ – ціна с-г продукції, що сформувався на зерновому складі (в порту) в момент постачання продукції		
КВ 1 – курс іноземної валюти до української (офіційний курс гривні) на дату здійснення попередньої оплати, оприлюднений на офіційному сайті НБУ; КВ 2 – курс іноземної валюти до української (офіційний курс гривні) на дату постачання продукції, оприлюднений на офіційному сайті НБУ; <i>Умова: якщо на дату постачання СГП $КВ\ 2 < КВ\ 1$, то $КВ\ 2 = КВ\ 1$.</i> Ав – сума попередньої оплати (авансу) за одну одиницю з ПДВ; ПС – процентна ставка за користування авансом; Кд – кількість днів від дати попередньої оплати (авансу) до дати здійснення доставки с-г продукції	де $P_{ЦГ}$ – ринкова ціна доставленого товару; $Ц_{Г}$ – ціна доставлено товару з ПДВ; ПС – процентна ставка за користування товаром; Кд – кількість днів з дати отримання товару до дати постачання с-г продукції; КВ 1 – курс іноземної валюти до української (офіційний курс гривні) на дату постачання товару, оприлюднений на офіційному сайті НБУ; КВ 2 – курс іноземної валюти до української (офіційний курс гривні) на дату постачання продукції, оприлюднений на офіційному сайті НБУ <i>Умова: якщо на дату постачання СГП $КВ\ 1 < КВ\ 2$, то $КВ\ 1 = КВ\ 2$</i>	

* за домовленістю між сторонами ціна може бути зменшена на суму транспортування зерна від бази постачання до визначеного складу й вартість послуг, наданих зерновим складом під час відвантаження зерна.

Згідно даних табл. 2.9, основними складовими, які формують ціну на майбутню сільськогосподарську продукцію та постачання товару при форвардних операціях і операціях з аграрними розписками є: ринкова ціна на сільськогосподарську продукцію (майбутній урожай) що сформувалася на зерновому складі (в порту) в момент постачання продукції, офіційний курс національної валюти, процентна ставка за користування авансом.

При визначенні банківського кредиту науковці виокремлюють основні складові: ставка відсотків за банківський кредит; ставка податку на прибуток у формі десяткового дробу; рівень витрат на залучення банківського кредиту, темпи інфляції, розмір ринкової надбавки (премії) за можливі фінансові ризики. При визначенні вартості товарного кредиту враховується розмір цінової знижки при здійсненні платежу за продукцію, сума податку на прибуток, тривалість відстрочення платежу за товарами.

Вартість кредиторської заборгованості визначається на основі: ставки відсотків за банківським кредитом, ставки податку на прибуток, нормативного періоду функціонування кредиторської заборгованості. Деякі автори акцентують увагу на можливих втрачених доходах при розміщенні коштів на депозитних рахунках. Наведені методологічні підходи фактично відображають ціну на фінансові ресурси, але не враховують витрат позичальників, пов'язаних із залученням таких коштів.

На думку автора, відсоткова ставка використання позикових фінансових ресурсів при форвардних операціях та операціях з аграрними розписками є незначною (порівняно з кредитуванням), оскільки ризики валютних коливань закладені в ціну товару (майбутній продаж), а при кредитних відносинах – лише у відсоткових ставках кредиту, збільшувати або зменшувати яку неможливо без згоди сторін. Тому ставка є меншою при умові, що курс іноземних валют різко не змінюється. У табл. 2.10 наведено формування позикових фінансових ресурсів при запозиченнях: банківський кредит, форвардні операції, операції з фінансового лізингу та при укладанні аграрних розписок.

Таблиця 2.10

**Формування вартості позикових фінансових ресурсів
при різних видах запозичень**

Формування вартості позикових фінансових ресурсів при різних видах запозичень			
Форми позикових фінансових ресурсів			
банківський кредит	форвардні операції	аграрні розписки	фінансовий лізинг
$ВБК = Vod + Hn + Стп + Бк + Eoz + \sum ПФР \times \frac{СП}{365} \times Кд \quad (2.13)$	$ВФО = Vod + Hn + Стп + \sum Ав \times \frac{СП}{365} \times Кд \times \frac{КВ 2}{КВ 1} \quad (2.14)$	$ВАР = Vod + Hn + Стп + \sum т \times \frac{СП}{365} \times Кд \times \frac{КВ 2}{КВ 1} \quad (2.15)$	$ВФЛ = Vod + Лк + Лпл \quad (2.16)$
де			
ВБК – вартість позикових фінансових ресурсів при банківському кредитуванні	ВФО – вартість позикових фінансових ресурсів при форвардних операціях	ВАР – вартість позикових фінансових ресурсів при аграрних розписках	ВФЛ – вартість позикових фінансових ресурсів при фінан. лізингу
Vod – вартість одноразових фінансових витрат на початку замовлення позикових ресурсів			
Hn – витрати на нотаріальне оформлення			–
Стп – витрати на сплату страхових комісій за страхування заставного майна			–
Бк – одноразова банківська комісія за оформлення кредиту	$\sum Ав$ – сума отриманого авансу	$\sum т$ – сума, на яку отримано товар	Лк – одноразова комісія за оформлення лізингу
Eoz – оплата послуг експертам за оцінку заставного майна	СП – відсоткова ставка за користування авансом	СП – відсоткова ставка за користування товаром	Лпл – лізингові платежі
$\sum ПФР$ – сума отриманих позикових фінансов. ресурсів	Кд – кількість кален. днів користування авансом	Кд – кількість кален. днів користування товаром	–
СП – % ставка за користування позиковими коштами	КВ 2 – курс іноземної валюти до української (офіційний курс гривні) на дату постачання продукції, оприлюднений на офіційному сайті НБУ		–
Кд – кількість кален. днів користування позиковими коштами	КВ 1 – курс іноземної валюти до української (офіційний курс гривні) на дату отримання авансу, оприлюднений на офіційному сайті НБУ		–

Згідно з даними представленими у табл. 2.10 формування вартості позикових фінансових ресурсів при різних формах запозичень є: вартість позикових фінансових ресурсів, вартість одноразових фінансових витрат на початку замовлення таких ресурсів, витрати на нотаріальне оформлення, витрати на сплату страхових комісій та ін. Процес формування вартості позикових фінансових ресурсів, залучених у господарську діяльність аграрних підприємств, має такі складові: утворення ціни на фінансові

ресурси на рівні кредитора; формування витрат, пов'язаних із залученням у господарську діяльність таких коштів.

Крім наведених вище теоретичних положень щодо факторів, які впливають на ціну грошей на рівні кредиторів, особливої уваги заслуговують чинники, які позначаються на формуванні вартості позикових фінансових ресурсів на рівні сільськогосподарських підприємств. Вартість таких ресурсів залежить від ціни на гроші як товар, сформованої кредиторами на фінансовому ринку, а також від факторів, пов'язаних з умовами залучення. До таких чинників належать: форми залучення, цільова спрямованість ресурсів, термін залучення, трансакційні витрати на такі операції, умови зниження ступеня виробничих і фінансових ризиків, фінансовий стан і кредитоспроможність позичальника, його кредитна історія, рівень забезпеченості позики.

На думку автора, на сучасному етапі необхідно виділити п'ятий напрям концепції та методологічного інструментарію урахування факторів впливу на вартість залученого капіталу для виробників сільськогосподарської продукції. Тобто, як збільшується його вартість на різних етапах залучення (одноразові комісії при оформленні та супроводі, нотаріальні послуги, комісійні винагороди тощо). На основі наведеної класифікації автором виокремлено ключові елементи умов залучення позикових фінансових ресурсів, що сприятиме більш чіткому уявленню про чинники, які впливають на вартість таких ресурсів. Вважаємо, що менеджери підприємства на основі детального вивчення нормативно-правового забезпечення та оцінки змісту угоди мають обрати певні форми залучення фінансових ресурсів, зважаючи на визначені в угодах витрати, трансакційні витрати, види та цільове призначення фінансових ресурсів, необхідність й особливості заставного забезпечення, порядок сплати відсотків, повернення ресурсів, а також оцінити власний фінансовий стан і кредитоспроможність, визначити можливі зміни таких показників унаслідок збільшення позикового капіталу.

Необхідно підкреслити, що види зазначених концепцій та їх методичний інструментарій відрізняються для різних форм залучення капіталу. Порівняльні умови різних форм запозичення фінансових ресурсів сільськогосподарськими підприємствами представлено у табл. 2.11.

Таблиця 2.11

**Порівняльні умови різних форм запозичення фінансових ресурсів
сільськогосподарськими підприємствами, 2018 р.**

Умови	Форми запозичення			
	кредит	форвард	фінансовий лізинг	аграрні розписки
Вид запозичень	кошти	кошти	товар	товар/кошти
Відсоток суми запозичень від суми покриття забезпечення: нерухомого (рухомого) майна майбутнього врожаю	70 50	– 70	70 –	– 100
Предмет застави	майно	майбутній урожай	предмет лізингу	майбутній урожай
Зобов'язання, забезпечення та їх реєстрація у державних реєстрах	+	+	+	+
Прив'язка до конкретної земельної ділянки		+		+
Незалежна експертна оцінка майна	+	–	–	–
Коефіцієнт покриття сум запозичень*: нерухоме (рухоме) майно майбутній урожай	1,3-1,5 2,0-2,4	– 1,0	1,3 –	– 1,5
Відсоток отримання сум позики: після оформлення угоди, % після постачання продукції, %	100 –	65 35	100 –	100 –
Період користування позикою: короткостроковими, місяців довгостроковими, місяців	12 36	10 –	– 36-60	10 –
Погашення заборгованості: грошовими коштами продукцією	+	– +	+	+
Графік погашення винагороди за користування позикою	щомісячно	в кінці терміну	лізинговий платіж	в кінці терміну
Цільове використання предмета позики	згідно з угодою	**не передбачено	використання ОЗ	**не передбачено
Обов'язкове оформлення: нотаріального засвідчення угод укладання договору страхування укладання договору поруки з кінцевим бенефіціаром	+	+	–	+
Можливі втрати (вигоди)	%	курс. різн.	–	курс. різн.
Спрощена процедура оформлення	–	–	+	+
Складний остаточний розрахунок	–	+	+	+

* коефіцієнт покриття суми запозичень залежить від фінансового стану позичальника згідно з типом ліквідності балансу (абсолютний, нормальний, критичний, кризовий – останній не кредитується).

** згідно з угодою не передбачено цільового використання, але інформація фіксується для довідки.

Згідно з наведеної інформації у табл. 2.11 основними порівняльними відмінностями різних форм позикових фінансових ресурсів сільськогосподарськими підприємствами є: відсоток суми позикових до суми покриття забезпечення, предмет застави, схема фінансування, реєстраційне на нотаріальне супроводження та ін.

Для зручності поділимо всі види витрат залежно від особливостей, етапів оформлення та здійснення кредитних, лізингових і форвардних операцій та операцій з аграрними розписками на:

Одноразові фінансові витрати при підготовці пакета документів для визначення можливості отримання коштів. Фінансова складова цих витрат незначна, але процедура оформлення займає багато часу. До таких витрат відносяться: оплата за отримані довідки (витяги), а саме: витяг з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань щодо інформації про отримувача коштів, його статусу, керівного складу та підтвердження, що він не перебуває в процесі провадження банкрутства, санації та не знаходиться у стадії припинення; витяг з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, що засвідчує наявність майна та договірних відносин з орендодавцями земельних ділянок (кадастровий номер, орендована площа, термін дії оренди тощо); карта полів із зазначенням фактичних посівів культур, що є предметом застави, засвідченої керівником, головним бухгалтером і представником місцевого органу самоуправління; довідки Державної служби статистики України щодо фінансового стану підприємства, виробничо-господарської діяльності: види вирощуваних культур, площа посівів, урожайність, собівартість, ціна реалізації щодо запитованої особи та загалом по територіальній одиниці; довідки Державної фіскальної служби України про наявність або відсутність податкової заборгованості й податкового арешту майна особи (така довідка, термін дії якої – 10 календарних днів, повинна бути оформлена на ім'я позичальника); витяги від Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру про нормативну грошову оцінку земельних ділянок,

здіяних у господарській діяльності підприємства; довідки обслуговуючих банків про наявність або відсутність кредиторської заборгованості та про рух коштів на поточних банківських рахунках підприємства.

Одноразові фінансові витрати при укладанні угод позик коштів. До них можуть відноситися витрати на: реєстрацію форвардного договору постачання продукції майбутнього урожаю на біржі, якщо цей договір укладається з ПАТ «Аграрний фонд» (витрати здійснюються протягом двох робочих днів після укладання договору); сплату винагороди акредитованому брокеру, який виступатиме на біржі від імені сільгосп підприємства за договором доручення; оплату нотаріальних послуг при оформленні банківських кредитів і форвардних контрактів за засвідчення договору застави, внесення обмежень та обтяжень на предмет застави до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно; страхування майна, переданого в заставу із забезпеченням виконання взятих зобов'язань щодо повернення позикових коштів (розмір цих витрат залежить від типу майна, місця його знаходження, обов'язкова умова – зазначення розміру франшизи); комісійну винагороду за оформлення угод: позик, застави, розмір яких встановлює сторона, яка надає запозичення; проведення щорічної незалежної експертної оцінки майна, яке передається в заставу. Розмір цих витрат встановлюється у відсотках до суми позики та/або від суми оцінки заставного майна. У середньому ці витрати складають до 5% суми позикових коштів.

Витрати на супровід угод позики мають постійний характер, розраховуються й погоджуються сторонами щомісяця. До них належать: відсотки за користування позиковими коштами, які сплачуються щомісячно або після закінчення терміну користування такими коштами; комісія (проценти) – платіж за користування майном без урахування частини лізингового платежу. У табл. 2.12 наведена вартість витрат у грошовому вираженні на зазначеному етапі (станом на кінець 2018 р.) за укладеними угодами. Як бачимо, на цьому (попередньому) етапі витрати незначні і суттєво не залежать від виду операції по залученню коштів.

Таблиця 2.12

Витрати сільськогосподарських підприємств при різних формах залучення фінансових ресурсів, 2018 р.

Види витрат	Форми позики			
	кредит	форвард	фінансовий лізинг	аграрні розписки
Одноразові витрати на початку замовлення позикових ресурсів, грн				
Довідки державно-приватних інститутів управління, грн:				
Центр надання адміністративних послуг	180	180	180	180
Державна служба статистики України	150	150	–	–
Державна податкова служба	–	–	–	–
Фінансово-кредитні установи	250	250	250	250
інші	100	100	100	100
Усього (орієнтовно)	680	680	530	530
Витрати, пов'язані з укладанням угод про позики коштів				
Витрати на біржі** (% від суми контракту):				
реєстраційний збір біржі, %	–	0,1	–	–
винагорода брокеру, %	–	0,1	–	–
Витрати на нотаріальне оформлення (% від суми оціненої застави)	0,12	0,15	–	0,19
Страховання заставного майна (% від оціненої вартості страхового майна):				
нерухомого (рухомого) майна, %	0,3	–	1,0	–
майбутнього урожаю, %	5	5	–	5
розмір франшизи, %	10-50	30-50	10	30-50
Одноразова комісія (% від суми позики) за:				
оформлення угоди позики, %	0,4	–	2,0	–
оформлення угоди застави, %	0,2	–	–	–
Витрати на проведення експертної оцінки, %	0,1	–	–	–
Відсоток витрат, пов'язаних з укладанням угод позики коштів залежно від виду застави:				
нерухоме (рухоме) майно, %	1,12	–	4,0	–
майбутній урожай, %	5,82	5,35	–	5,19
Витрати за користування за позиковими коштами				
Відсоток витрат за користування за позиковими коштами, %	19*	від 11 до 25**	22	11***
Загальний % витрат залежно від виду застави:				
нерухоме (рухоме) майно, %	20,12	16,35-	26,0	–
майбутній урожай, %	24,82	30,35	–	16,19

* розраховано, як середній показник для ПАТ «АКБ «Індустріалбанк», ПАТ «ОТП банк», «Ощадбанк».

** відсоткова річна ставка ПАТ «ДПЗКУ» – 11 %, ПАТ «Аграрний фонд» – 25 %.

*** розраховано, як середній показник ПП «ОККО-Бізнес», ПАТ «ОТП банк», ПАТ «Сінгента».

Згідно з розрахунками, наведеними у табл. 2.12, відсоткова ставка за використання позикових фінансових ресурсів при форвардних операціях та операціях з аграрними розписками є нижчою, ніж при банківських кредитних і лізингових операціях, оскільки ризики валютних коливань і неповернення

позики закладені в механізм формування майбутньої ціни товару (майбутнього урожаю), тоді як при банківських кредитних і лізингових операціях ризик інфляції (зростання курсу валют) закладено у відсоткову ставку або лізинговий платіж. Необхідно підкреслити і відсутність комісій при обслуговуванні форвардних операцій та операцій з аграрними розписками, оскільки цільові орієнтири кредиторів у цих випадках різні.

Слід зазначити, що витрати, пов'язані з винагородою за використання позикових коштів при форвардних операціях та операціях з аграрними розписками, не знаходять відображення у фінансовій звітності, оскільки включені до вартості отриманого товару або доставленої продукції.

На думку автора, під впливом конкуренції та пропозицій на фінансовому ринку, особливо в умовах запровадження сучасних форм й інструментів реалізації позикового капіталу – форвардних операцій та операцій з аграрними розписками, знижено вартість кредитних банківських продуктів і збільшено доступність до лізингових послуг.

Враховуючи фінансову нестабільність, політичні кризи, кредитори в односторонньому порядку значно розширили свої права щодо внесення змін до договорів позики про умови визначення обсягу винагороди (відсотків) за надання позикових коштів у разі зміни валютних курсових різниць, облікової ставки НБУ, вартості заставного майна, податкової політики та кон'юнктурних змін на фінансовому ринку.

Автором розроблено методологічний підхід до оцінки вартості позичених фінансових ресурсів у господарській діяльності сільськогосподарських підприємств та виокремлено головні складові: визначення категорійного апарату на основі економічних теорій, нормативно-правового й інституціонального забезпечення таких операцій; зважаючи на запропоновану класифікацію позикових фінансових ресурсів, сформованої з урахуванням особливостей сільськогосподарських підприємств, виокремлено головні елементи умов залучення таких ресурсів, які є сигнальними факторами при прийнятті управлінських рішень у процесі

позичання; на основі виділених етапів залучення позикових фінансових ресурсів у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств та опрацювання особливостей механізму залучення коштів за домінантними формами (кредит, форвард, лізинг, аграрні розписки) виокремлено головні складові процесу формування вартості позикових ресурсів.

Представлений методологічний підхід дозволить визначити вартість формування ціни на позикові фінансові ресурси та реальну вартість їх залучення на основі дієвих принципів, форм та умов.

Висновки до розділу 2

1. Обґрунтовано теоретичні положення концепції фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств, які формуються на засадах комплексної взаємодії всіх діючих систем фінансування сільськогосподарських підприємств: самофінансування, бюджетне фінансування, фінансування державними інститутами, державна підтримка на основі спрощеної системи та спеціальних режимів оподаткування, кредитування й страхування, державно-приватного партнерства, міжнародного фінансування та стимулювання тощо.

2. Розроблена концепція фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств базується на системі загальних принципів: принцип орієнтованості на стратегічні цілі розвитку аграрного сектору економіки України; принцип інтегрованості з фінансовою системою країни та світу; принцип комплексного характеру щодо цільового використання фінансових ресурсів; принцип високого динамізму управлінських рішень; варіативність прийняття управлінських рішень щодо залучення додаткових джерел фінансових ресурсів; та специфічних – принципу забезпечення фінансової гнучкості структури фінансових ресурсів.

3. Запропоновано використання методичного підходу до оцінювання якості фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських

підприємств, як такої що враховує оптимальний обсяг та структуру сформованих грошових фондів підприємства, які в процесі формування та розподілу фінансових ресурсів забезпечують потреби стабільного функціонування, стійкого економічного зростання та розвитку підприємств у довгостроковій перспективі. За допомогою методів узагальнення та систематизації обґрунтовано систему показників для оцінювання якості фінансового забезпечення, а саме: показників, що відображають відповідність або невідповідність параметру, що оцінюється, установленим вимогам; та динамічних показників, що відображають зміну показника у часі. Методом експертних оцінок визначені показники-індикатори якості фінансового забезпечення підприємств та встановлено їх пріоритетність. Побудована модель оцінювання та визначено рівні якості фінансового забезпечення підприємств. У результаті застосування зазначеного методологічного підходу на рівні 32 сільськогосподарських підприємств встановлено динаміку якості фінансового забезпечення, яка знижується.

4. Удосконалено методичний підхід до оцінювання рівня самофінансування сільськогосподарських підприємств для проведення превентивної діагностики їх фінансового стану. В результаті проведеного факторного аналізу виділено 6 факторів оцінювання фінансового самозабезпечення сільськогосподарських підприємств: фактор забезпеченості власними фінансовими ресурсами – 25,7% (відсоток дисперсії фактору), фактор ефективності розподілу джерел фінансування – 24,1, фактор прибутковості діяльності підприємств – 16,1 %, фактор ефективності використання капіталу – 14,4%, фактор ліквідності підприємства – 8,1 %, фактор маневреності власних коштів – 4,8%. Оцінений за запропонованим методичним підходом рівень самофінансування за підсумками 2017 р.: 10,7% вибіркової сукупності знаходиться на високому рівні; 21,4% – на середньому рівні; 42,9% – на низькому; 25% – на критичному. Низький та критичний рівень самофінансування для доміантної частки СГП (67,9%) зумовлений передусім низьким рівнем платоспроможності та свідчить про нездатність

підприємств фінансувати поточну діяльність за рахунок власних ресурсів, що генерує ризик банкрутства в перспективі.

5. Запропоновано методологічний підхід до оцінки вартості позикових фінансових ресурсів у господарській діяльності СГП та виокремлено головні складові: визначення категоріального апарату на основі економічних теорій, нормативно-правового й інституціонального забезпечення таких операцій; класифікацію позикових фінансових ресурсів, сформованої з урахуванням особливостей сільськогосподарських підприємств, виокремлено головні елементи умов залучення таких ресурсів, які є сигнальними факторами при прийнятті управлінських рішень у процесі позичання; на основі виділених етапів залучення позикових фінансових ресурсів у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств та опрацювання особливостей механізму залучення коштів за домінантами (кредит, форвард, лізинг, аграрні розписки), виокремлено головні складові процесу формування вартості позикових ресурсів.

Основні наукові результати другого розділу опубліковані в працях [307, 312, 317, 364, 365, 366].

Список використаних джерел [1, 2, 10, 29, 30, 59, 60, 114, 115, 136, 210, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366].

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО Й ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ НА МАКРОЕКОНОМІЧНОМУ РІВНІ

3.1. Аналіз фінансових результатів діяльності й фінансового стану сільськогосподарських підприємств та визначення деструктивних факторів якості їх фінансового забезпечення

В сучасних умовах аграрний сектор економіки України є одним із основних структуро утворюючих драйверів її розвитку, оскільки формує засади збереження суверенності держави – продовольчу та у певних межах економічну, соціальну й екологічну безпеку, сприяє розвитку пов'язаних галузей економіки, впливає на добробут населення та розвиток сільських територій. Кількість діючих підприємств, які функціонують в аграрному секторі економіки України, станом на 2017 р. дорівнювала 45558 одиниць, з яких 15,3% – господарські товариства, 7,1% – приватні підприємства, 1,0% – виробничі кооперативи, 74,9% – фермерські господарства, 0,4% – державні підприємства, 1,3% – суб'єкти інших форм господарювання (табл. Л.1-Л.2, додаток Л) 40735 підприємств (89,4%) використовували у своїй діяльності сільськогосподарські угіддя загальною площею 19,9 млн га (46,7%) із 42,7 млн га наявних в Україні (табл. Л.1-Л.2, додаток Л). Решта таких угідь обробляється господарствами населення, так званими «одноосібниками», або знаходяться в «тіньовому» обігу. На основі офіційних статистичних даних [374] автором встановлено, що 72,9% цих підприємств мають у розпорядженні до 500 га або 13,4% усіх зазначених угідь, що свідчить про значну кількість дрібнотоварного виробництва. Найбільша частина сільськогосподарських угідь сконцентрована у двох основних групах підприємств, які мають у користуванні від 500 до 5000 га (55%) та понад 5000-10000 га (31,6%). Слід зазначити, що 18,3% зазначених земельних угідь

знаходиться в розпорядженні підприємств, земельний банк яких перевищує 10000 га [374].

Автором сформовано методичне забезпечення аналізу та оцінки фінансового й інституціонального забезпечення діяльності СГП на макроекономічному рівні (рис. Л.1, додаток Л).

Поступово зростає вартість створеного ВВП у сільському господарстві, з 80,3 млрд грн у 2007 р. до 303,9 млрд грн у 2017 р. (у 3,8 рази) та його частка в загальній сумі [374]. Динаміку частки сільськогосподарської галузі у створення ВВП розраховано автором на основі [377] та представлено на рис. 3.1.

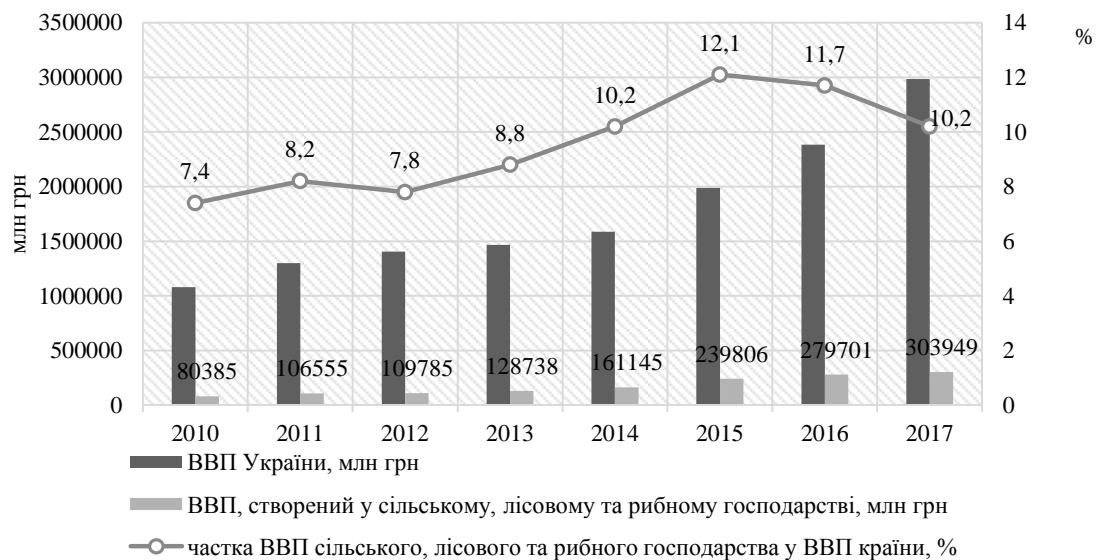

Рис. 3.1. Динамічний тренд питомої ваги сільськогосподарської галузі у створення ВВП України за 2010-2017 рр.

Як свідчать дані рис. 3.1, цей показник збільшився з 7,4 % у 2010 р. до 10,2 % у 2017 р., що свідчить про важливу роль галузі у формуванні темпів економічного зростання. У структурі ВВП галузь поступається лише галузям за кодом економічної діяльності «оптова і роздрібна торгівля», частка якої становить 13,7%, та «переробна промисловість» (12,1 %) [375, 376].

Одним із ключових параметрів розвитку аграрного сектору України є його обсяг, який оцінюється через величину валової продукції, яка є грошовим вираженням вироблених протягом певного періоду продуктів

землеробства і тваринництва незалежно від того, спожиті вони у самих господарствах, чи реалізовані. Загалом середньорічне виробництво валової продукції з 2000 р. до 2017 р. зросло на 70,4%, у тому числі рослинництва – у 2 рази, тваринництва – на 23,7%, про що свідчать дані представлені у табл. Л.3-Л.4 додатку Л та рис. 3.2, розраховані автором на основі [377, с.38].

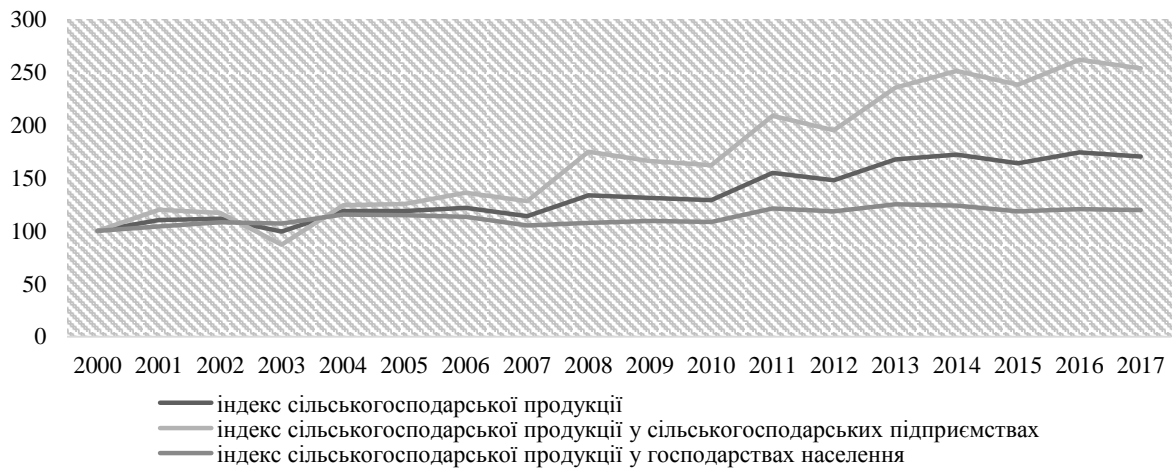

Рис. 3.2. Динаміка індексу сільськогосподарської продукції в Україні

Однак, незважаючи на позитивні тенденції, представлені на рис. 3.2, за обсягом виробництва сільськогосподарської продукції у розрахунку на одного мешканця, Україна посідає останнє місце серед країн Європи (табл. Л.3-Л.4, додаток Л). Сучасні тенденції у виробництві сільськогосподарської продукції свідчать про ключову роль підприємств. Наприклад, якщо у 2000 р. вони виробляли 38,4% валової продукції сільського господарства, в тому числі 49,3% продукції рослинництва і лише 21% продукції тваринництва, то у 2017 р. частка цієї категорії господарств зросла до 56,4% виробництва продукції сільського господарства, зокрема, 60,5 % продукції рослинництва і 45,8% продукції тваринництва (табл. Л.5-Л.6, додаток Л). У структурі виробництва сільськогосподарської продукції існує стійка тенденція до зростання частки продукції рослинництва у її загальному обсязі, яка зросла з 61,5% у 2000 р. до 77,3% у 2017 р. Найбільшу частку виробництва забезпечують зернові та зернобобові культури – 26,2%, технічні культури –

22,5%, картопля, овочі та баштанні продовольчі культури – 18% (табл. Л.7-Л.9, додаток Л).

Найважливішою умовою розвитку аграрного виробництва є забезпечення його ефективності. Автором у табл. 3.1 згідно офіційних даних [377, с.174] розраховано динаміку показників рентабельність діяльності СГП.

Таблиця 3.1

**Динаміка фінансових результатів діяльності підприємств
сільськогосподарського сектору національної економіки**

Рік	Чистий прибуток (збиток) млн грн	Підприємства, які одержали чистий прибуток		Підприємства, які одержали чистий збиток		Рівень рентабельності (збитковості), %	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат млн грн	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат млн грн	усієї діяльності	операційно і діяльності
2007	6854,1	72,0	9089,1	28,0	2235,0	15,1	20,5
2008	5744,3	71,1	11745,0	28,9	6000,7	7,7	13,6
2009	7474,4	69,1	13964,5	30,9	6490,1	8,5	15,4
2010	17089,6	69,3	22282,9	30,7	5193,3	16,8	24,1
2011	25904,3	83,4	30938,4	16,6	5034,1	18,8	24,2
2012	26960,8	78,6	33716,7	21,4	6755,9	16,2	22,5
2013	15806,0	80,2	26617,9	19,8	10811,9	8,8	12,2
2014	20262,9	84,8	50949,8	15,2	30686,9	8,8	21,1
2015	101912,2	88,9	127525,5	11,1	25613,3	30,4	43,0
2016	89330,8	88,4	102230,4	11,7	12899,6	24,9	32,7
2017	78786,1	86,7	92072,7	13,3	78457,7	18,7	23,5

Як свідчать дані табл. 3.1, діяльність сільськогосподарських підприємств у порівнянні з іншими галузями національної економіки є рентабельною, проте, рівень цього показника є нестабільним у просторовому часі та коливається від 8,3% у 2013 р. до 30,4% у 2015 р. Позитивним моментом є збільшення частки прибуткових підприємств. Автором звертається увага на значно вищі показники рівня рентабельності операційної діяльності підприємств, які за період дослідження коливались від 11,7% у 2013 р. до 43,0% у 2015 р., що свідчить про суттєвий негативний вплив фінансово-інвестиційної діяльності підприємств на формування чистого прибутку. Основною причиною зниження рентабельності є висока вартість фінансових ресурсів, залучених виробниками у господарську діяльність, а

також низький рівень їх інвестиційної активності фінансовому ринку. Розглядаючи показники рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств в залежності від їх розмірів [378, с.251] наведених у табл. 3.2 необхідно визначити їх суттєве коливання.

Таблиця 3.2

Динаміка рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств України за розмірами

Показники	Розміри підприємств	Значення показників по роках							2017 до 2010, +, -
		2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	великі	29,8	29,7	20	23,8	54,3	29,3	24,6	-5,2
	середні	23,2	19,6	8,4	20,8	37,8	30,4	20,8	-2,4
	малі	17,9	22,7	12,9	18,5	41,4	37,2	24,1	6,2
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	великі	22	24,6	15,3	14,9	45,4	24,7	20,5	-1,5
	середні	16,8	13,1	6,3	6,9	23,4	21,6	15,4	-1,4
	малі	11,2	16,7	8,1	9,8	32,4	30,0	15,6	4,4

Згідно даним табл. 3.2, у 2010 р. рентабельність діяльності малих підприємств була майже вдвічі меншою від рентабельності великих, проте, в 2017 р. саме по цьому показнику вони майже зрівнялися з рентабельністю великих і середніх (табл. Л.10, додаток Л). Така ситуація, на думку автора, пов'язана з нестабільністю ведення аграрного бізнесу, суттєвим коливанням цін на сільськогосподарську продукцію в різні роки та різновекторними змінами державної фінансової політики щодо аграрного сектору економіки.

На ефективність діяльності усіх видів підприємств суттєво вплинуло виробництво тієї чи іншої продукції. Найбільш ефективним є виробництво технічних культур (соняшника, ріпаку, сої та ін.), зернобобових культур, за якими цей показник досягав у різні періоди, відповідно, 80,5% і 37,8% (табл. Л.11, додаток Л). Проте, щорічне нарощування обсягів виробництва цих видів продукції та недотримання сівозмін культур призводить до виснаження ґрунтів.

Переважно збитковим залишається тваринництво, а саме, виробництво м'яса великої рогатої худоби, овець, птиці. Натомість зростає рентабельність виробництва молока. Нетиповим став 2017 р., коли рентабельним є

виробництво молока – 26,9%, м'яса птиці – 7%, м'яса великої рогатої худоби – 3,4%, свинини – 3,5%. Суттєво скорочується поголів'я тварин. Наприклад, поголів'я великої рогатої худоби у 2017 р. у порівнянні з 2010 р., скоротилося на 359,8 тис. гол. (23,6%), свиней – на 321,6 тис. гол. (8,9%), овець та кіз – на 111,4 тис. гол. (37,3%). Якщо порівнювати з 2000 р., то це скорочення є ще більш суттєвим, а саме: поголів'я великої рогатої худоби зменшилося на 3870,7 тис. гол. (76,8%), овець та кіз – на 226,3 тис. гол. (54,8%). Ця тенденція призвела до зростання дефіциту на продукти харчування тваринного походження, а відтак до підвищення цін на них, що знизило рівень їх доступності для населення, а, як наслідок, – і споживання. Автором доведено, що такі зміни відбувалися на тлі підвищення витрат на виробництво сільськогосподарської продукції: за даними офіційної статистики у 4,9 рази за період 2010-2017 рр. [377], що представлено на рис. 3.3 та у табл. Л.12, додатку Л.

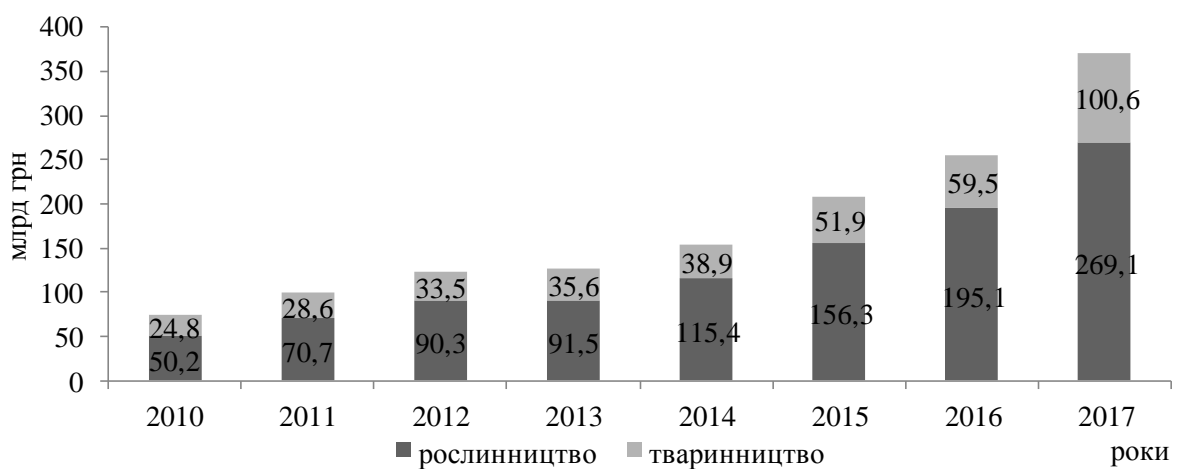

Рис. 3.3. Динаміка витрат на виробництво сільськогосподарської продукції підприємствами України, 2010-2017 рр.

Значне зростання витрат на виробництво сільськогосподарської продукції, відображене на рис. 3.3, пояснюється: з дорожчанням матеріально-технічних ресурсів, найчастіше імпортних (паливно-мастильних матеріалів, засобів живлення та захисту рослин), ціна яких напряму залежить від курсу національної валюти; зменшенням обсягів державного фінансування;

підвищенням податкового навантаження; суттєвого зростання орендної плати за оренду земельних ділянок (паїв) під впливом високої конкуренції та ін. На збільшення витрат, як неодноразово зазначали відомі вчені [58, 176], суттєво впливає диспаритет між цінами на технологічно необхідну продукцію сільського господарства і продукцію промислових галузей.

Рівень зростання виробничих витрат підприємств в аграрному секторі національної економіки підтверджують показники сукупного індексу витрат, представлені на рис. 3.4.

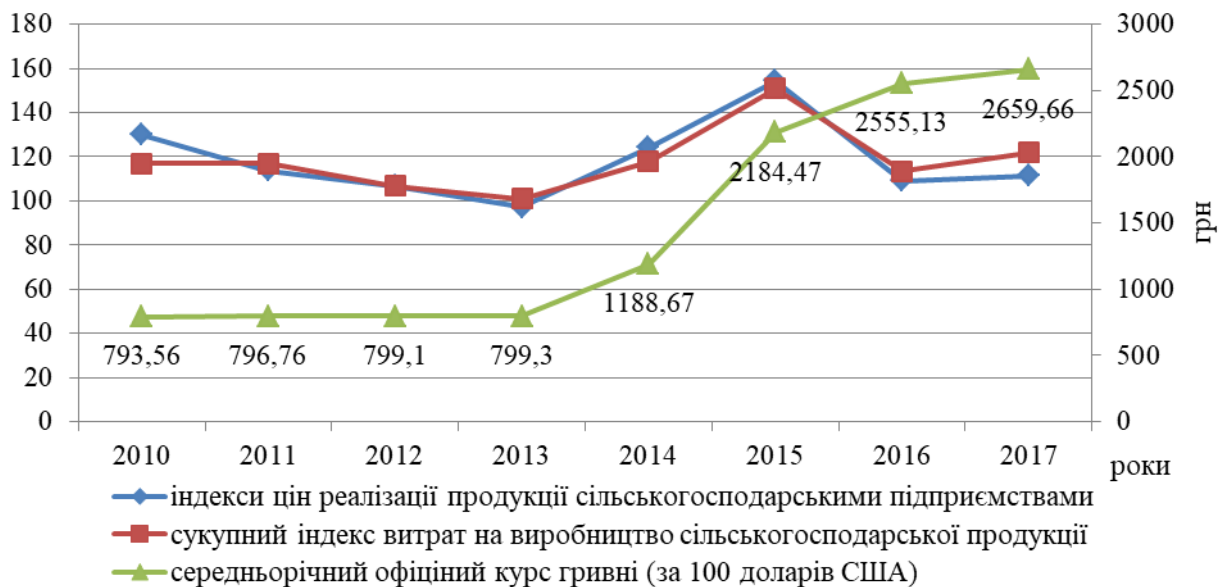

Рис. 3.4. Динаміка індексу цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами, сукупного індексу витрат на виробництво і середньорічного курсу валют

Згідно даних Державної служби статистики України [377] узагальнених та представлених на рис. 3.4, рівень цього індексу у виробництві сільськогосподарської продукції у 2017 р. сягнув 121,8%, у тому числі на матеріально-технічні ресурси промислового походження 124,6%, а індекс цін реалізації продукції даними підприємствами – на 111,5%. Фактором дестабілізації стало знецінення національної валюти, девальвація якої у 2014 р. склала більше 100%.

Статистичні дані, наведені у табл. Л.13, додатку Л, свідчать про суттєву зміну структури витрат. Частка матеріальних витрат у 1990 р. складала 49,4 %, а у 2017 р. вона зросла до 67 %. Найбільш вагомими у структурі матеріальних витрат у 2017 р. були видатки на мінеральні добрива - 17,4 %, корми - 16,6 %, паливо і мастильні матеріали - 10,6 %, насіння і посадковий матеріал - 10,7 %. Суттєво зросла частка інших операційних витрат, до 22,3 % у 2017 році, основна частка яких складається з орендної плати за земельні ділянки, а також податкових платежів (єдиний податок 4 групи).

До критичного рівня скоротилася питома вага витрат на оплату праці з 33,6 % до 5 %. На рис. 3.5 за даними джерела [377, с.22] представлено динаміку середньомісячної номінальної заробітної плати штатних працівників у сільському господарстві.

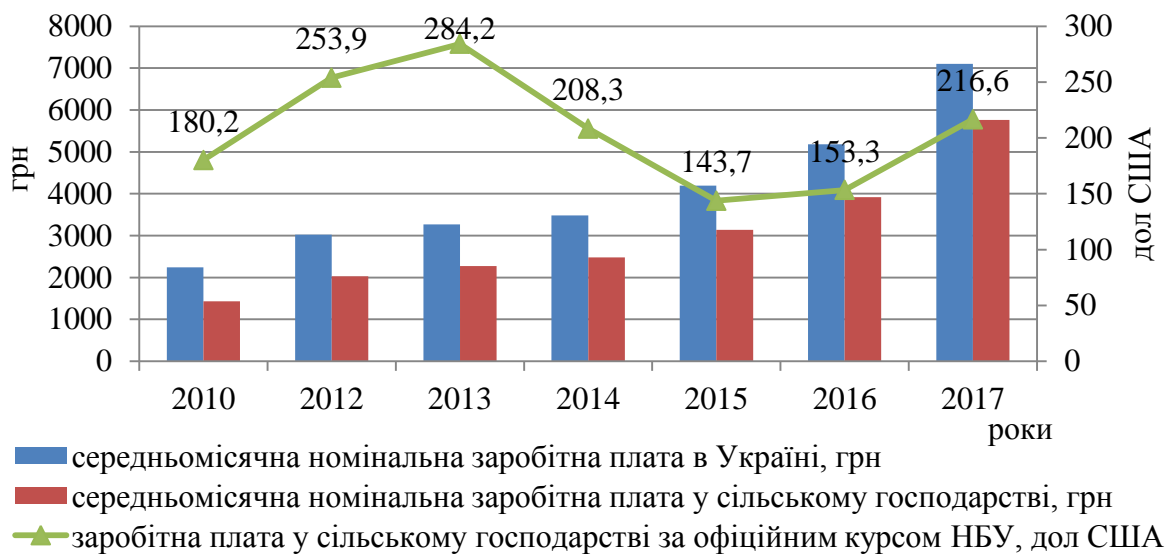

Рис. 3.5. Динаміка середньомісячної номінальної заробітної плати штатних працівників у сільському господарстві

Середньомісячна заробітна плата в Україні залишається низькою, що особливо в аграрному секторі економіки, де цей показник є суттєво нижчим, ніж у середньому по іншим галузям економіки (рис. 3.5). Тобто, заробітна плата не виконує відтворювальної та стимулюючої функцій. Так, у 2017 р. середньомісячна номінальна заробітна плата у сільському господарстві була нижче ніж в цілому по Україні на 18,9 %. Крім того, негативною тенденцією

є значне зниження заробітної плати у доларовому еквіваленті, що підкреслює скорочення реальних доходів працівників. Останнє стало причиною міграції сільського населення, особливо молоді. Це, в свою чергу, зумовлює зниження рівня народжуваності в сільській місцевості, зростання частки населення пенсійного віку, скорочення чисельності працюючих та погіршення якості трудового потенціалу цих територій.

В Україні на законодавчому рівні необхідно розробити процедуру поступового підвищення рівня заробітної плати й збільшення її частки у вартості товару та послуг. Одержання тіньових доходів протягом трудової діяльності ставить під загрозу належну якість життя людини у літньому віці [24, с. 283]. Важливим кроком є формування системи стимулювання переходу працівників із тіньового сектора економіки до офіційного, основою якої може стати оновлений і покращений інститут соціального страхування [24, с. 254]. Взаємозв'язок економічних і соціальних чинників не тільки забезпечує більш широкі можливості для задоволення соціальних потреб, а й сприяє стабільній економічній активності працюючих. Інвестиції у соціальну сферу є ваговою складовою економічного розвитку [24, с. 13]. На основі джерела [377, с. 20] автором представлена динаміка чисельності зайнятого населення в галузі за 2010-2017 рр., яка наведена на рис. 3.6.

Рис. 3.6. Динаміка чисельності зайнятого населення в сільському господарстві

Відповідно до рис. 3.6 спостерігається зростання питомої ваги працівників сільського господарства до загальної кількості зайнятого населення України - з 15,35% у 2010 р. до 17,7% у 2017 р. Однак, це відбувається на фоні загального скорочення чисельності зайнятого населення в країні на 20,2%, а в аграрному секторі національної економіки – на 8,0%.

У попередніх дослідженнях автором [115, с.171-175] встановлено, що на розмір чистого прибутку (збитку) сільськогосподарських підприємств (Y) впливали такі фактори: індекс цін реалізованої продукції сільського господарства галузевими підприємствами (X1); індекс виробництва (X2); індекс цін на матеріально-технічні ресурси промислового походження, що використовуються сільським господарством (X3); середньорічний курс гривні за 100 дол. США (X4); облікова ставка НБУ (X5); обсяги експорту продукції аграрного сектору національної економіки (X6); обсяги виданих кредитів для сільськогосподарських підприємств (X7) за 2000-2017 рр.

На першому етапі розраховано кореляційну матрицю залежності прибутку (Y) від зазначених факторів (табл. Л.14, додаток Л.). Дані кореляційно-регресійного аналізу за першою моделлю наведені у табл. Л.15, додаток Л. У результаті кореляційно-регресійного аналізу (за таблицею Чеддока, табл. Л.15, додаток Л.) між зазначеними чинниками встановлено, що ступінь тісноти зв'язку є дуже сильною: $R=0,9151$. У результаті розрахунків побудована кореляційно-регресійна модель залежності чистого прибутку від факторів, яка набуває такого вигляду:

$$Y = -1186,92 + 65,4079X_5 + 0,1399X_6 + 0,2407X_7 \quad (3.1)$$

Отже, з підвищенням облікової ставки НБУ на 1 % прибуток збільшується на 65,4079 млн дол.; зі зростанням обсягів експорту сільськогосподарської продукції на 1 млн дол. прибуток збільшується на 0,1399 млн дол.; зі зростанням обсягу виданих кредитів для сільськогосподарських підприємств на 1 млн дол. прибуток збільшується на 0,2407 млн дол. відносно середніх значень у вибірці.

Друга модель залежності прибутку включає такі чинники: X_8 – валова додана вартість сільськогосподарського сектору національної економіки, млн дол. (у фактичних цінах); X_9 – співвідношення індексів цін реалізації сільськогосподарської продукції та цін на матеріально-технічні ресурси, що використовуються сільським господарством. Результати проведеного кореляційно-регресійного аналізу за другою моделлю наведені у табл. Л.16, додаток Л. У результаті кореляційно-регресійного аналізу (за таблицею Чеддока у табл. Л.16, додаток Л.) зазначених чинників встановлено, що ступінь тісноти зв'язку є помірною: $R=0,781722$. Отримане рівняння є статистично значущим, а вплив обох чинників є достовірним. Тіснота зв'язку є сильною ($0,781722$). За результатами проведеного аналізу побудована кореляційно-регресійна модель залежності прибутку від чинників, яка набуває такого вигляду:

$$Y = 5956,03 + 0,32068X_8 + 4454,001X_9 \quad (3.2)$$

Отже, із зростанням валової доданої вартості аграрного сектору національної економіки на 1 млн дол. США чистий прибуток збільшується на 0,32068 млн дол.; зростання співвідношення між індексами цін на реалізацію сільськогосподарської продукції та індексами цін на матеріально-технічні ресурси, які застосовуються сільським господарством, призводить до збільшення чистого прибутку на 4454 млн дол. США відносно середніх значень.

Для з'ясування впливу розміру підприємств на фінансово-економічні показники результатів господарювання та ступеню забезпеченості основними засобами автором застосовано метод статистичного групування за розміром використаних площ сільськогосподарських угідь. За розміром площ сільськогосподарських угідь виділено 8 груп підприємств, що мають: до 500 га; від 501 до 1000 га; від 1001 до 2500 га; від 2501 до 5000 га; від 5001 до 7000 га; від 7001 до 10 000 га; від 10 001 до 20 000 га; більше 20 000 га; що представлено у табл. Л.19-Л.24, додатку Л. До переліку ключових

показників, на базі яких можна дійти висновку щодо поставлених завдань, включено: виручку від реалізації продукції, прибуток, обсяг витрат, розмір державної підтримки, вартість наявної сільськогосподарської техніки та розмір амортизаційних відрахувань. Зазначені показники було розраховано у середньому у загальній кількості, на 1 господарство та на 100 га сільськогосподарських угідь. Для таких розрахунків були використані дані 8866 сільськогосподарських підприємств представлених в офіційній звітності за формою 50-сх [367-376] та опрацьованих на базі ННЦ НДІ «Інституту аграрної економіки УААН» за 2011-2016 рр. У подальші звітні роки такі статистичні спостереження не ведуться в достатньому обсязі. Встановлено, що найбільший обсяг виручки від реалізації продукції та прибутку у розрахунку на 100 га одержали підприємства з площею до 500 га та більше 20 тис. га. Хоча найбільшу державну підтримку одержали саме середні за розміром господарства. Автором виокремлено суттєві відмінності щодо наявності сільськогосподарської техніки в залежності від розміру земельного банку підприємств. Вартість техніки в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь коливається від 140 грн (для підприємств площею понад 20 тис. га) до 530 грн (для підприємств площею до 500 га), що свідчить про критично низький технологічний рівень забезпеченості галузі. Сума амортизаційних відрахувань у середньому на одне господарство становила 142 грн на 1 га для підприємств із площею до 500 га та 517 грн на 1 га для підприємств в обробітку яких знаходиться 10 – 20 тис. га. (табл. Л. 17-Л. 18, додаток Л).

Автором відзначено, що малі підприємства першої групи при найбільшому розмірі виручки, отриманої від реалізації, і суми прибутку, мають найнижчу частку техніки у доходах і прибутках, що свідчить про нездатність або небажання вкладати кошти у придбання основних засобів. Як правило, вони використовують техніку, залучену у сторонніх осіб, що дозволяє їм своєчасно виконати всі етапи виробничого процесу, враховуючи незначні площі обробки. Великі ж господарства такої можливості не мають,

тому змушені використовувати власні і залучені фінансові ресурси для придбання та оновлення основних засобів. Низький рівень відтворювальних процесів у підприємствах аграрного сектора обумовлений рядом причин, серед яких слід виділити порушення базових основ здійснення амортизаційної, цінової та інвестиційної політики.

Найважливішою умовою подальшого розвитку аграрного виробництва з урахуванням вище визначених проблем є забезпечення підвищення його прибутковості шляхом якісного та ефективного фінансового забезпечення. В той же час сучасні умови функціонування СГП характеризуються нестабільністю і значним ступенем ризикованості. Сільське господарство є складною соціально-економічною, багатофункціональною системою, тому дослідження ефективності виробництва продукції галузі передбачає використання системного підходу, базуючись на теорії відтворення. З огляду на зазначене, в межах дослідження здійснено аналіз фінансового забезпечення сільськогосподарської галузі України.

На основі аналізу динаміки фінансових ресурсів підприємств аграрного сектора економіки (табл. Л.25, табл. Л.27, додатку Л) необхідно відмітити зменшення темпів зростання суми фінансових ресурсів, обчислюваних у доларах США за курсом НБУ. Так, сума фінансових ресурсів підприємств сільського, лісового та рибного господарства за досліджуваний період збільшилася з 17,6 до 34,3 млн дол. США, тобто у 1,9 рази. Враховуючи це, необхідно відзначити, що реальне зростання суми фінансових ресурсів підприємств галузі, особливо в останні 2014-2017 рр., не відповідає фактичному їх виміру у гривневому еквіваленті. До того ж, обсяги фінансування зростали до 2016 р. включно, проте, на кінець 2017 р. спостерігається їх зниження на 40,7% [374], що свідчить про зниження рівня і якості фінансового забезпечення.

Важлива роль у якісному аспекті фінансового забезпечення належить структурі джерел фінансових ресурсів (пасиву балансу) підприємств, яка представлена автором у табл. 3.3 на основі даних [378, с. 87].

Таблиця 3.3

**Структура джерел фінансових ресурсів зведеного балансу
сільськогосподарських підприємств України**

Показники	Значення показників по роках							2017 у % до 2007
	2007	2010	2012	2014	2015	2016	2017	
Власний капітал, млн грн	49762	97411	149749	163932	275304	369371	436338	377
Питома вага власного капіталу, %	56,0	56,5	54,1	42,0	40,1	24,0	47,9	–
Позиковий і залучений капітал, млн грн	39026	74954	126903	226675	410541	1167948	476276	1220
Питома вага позикового і залученого капіталу, %	44,0	43,5	45,9	58,0	60,0	76,0	52,1	–
<i>в тому числі</i> короткострокові кредити банків, млн грн	5826,5	7680,7	15707,1	27629,9	27849,1	29058	46853,5	304,1
Питома вага короткострокових банківських кредитів, %	6,6	4,5	5,7	7,1	4,1	1,9	5,1	-
Всього, млн грн	88788	172365	276652	390607	685845	1537319	911614	1027

На основі структури фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств за 2007-2017 рр. на кінець кожного звітного періоду, представленої у табл. 3.3, можна зазначити, що розмір власного капіталу сільськогосподарських підприємств, порівняно з 2007 р., збільшився у 3,76 разів та дорівнював 436337 млн грн у 2017 р. При цьому питома вага зареєстрованого капіталу становила в 2017 р. 47,9%. Не зважаючи на загальну тенденцію зростання величини власного капіталу, його частка в структурі джерел фінансування, починаючи з 2014 р., не досягає нормативного значення 50%, що свідчить про низький рівень фінансової стійкості та ймовірність банкрутства підприємств аграрної галузі України внаслідок неможливості розрахуватися за своїми зобов'язаннями в строки та у необхідному обсязі у випадку непередбачуваних ситуацій.

Динаміка складових пасиву сільськогосподарських підприємств (табл. Л.26-Л.28, додаток Л) за джерелом [378, с. 87] представлена на рис. 3.7.

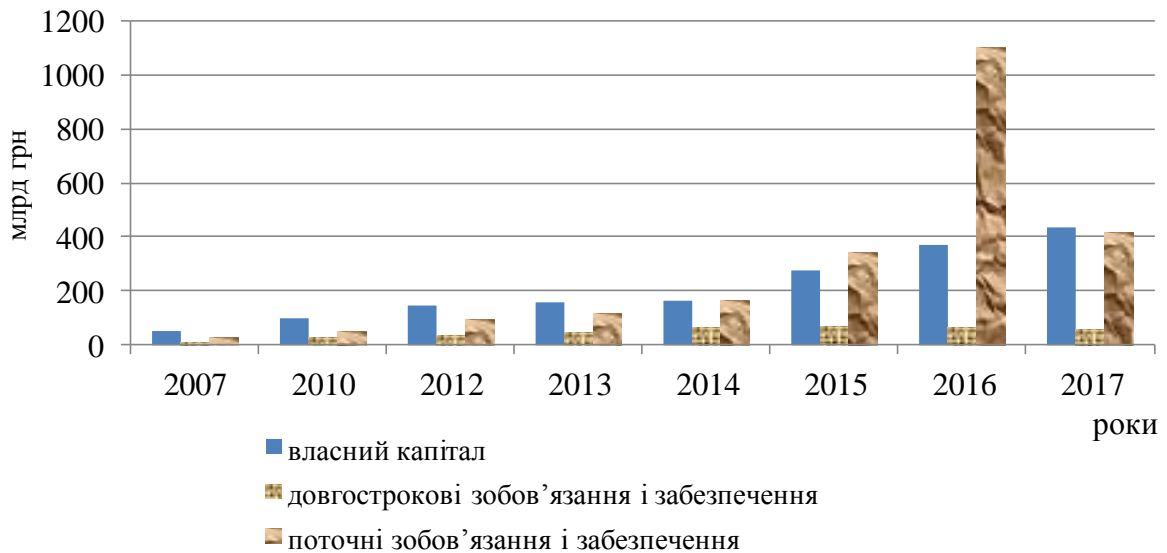

Рис. 3.7. Динаміка складових зведеного пасиву сільськогосподарських підприємств України

Аналізуючи джерела фінансування сільськогосподарських підприємств (рис. 3.7) можна зазначити, що з 2014 р. простежується домінування поточних зобов'язань і забезпечень в загальній структурі фінансового забезпечення. Сума поточних зобов'язань протягом досліджуваного періоду 2007-2017 рр. перевищує суму довгострокових зобов'язань і забезпечень – від 2,23 рази у 2007 р. до 7,04 рази у 2017 р. У 2016 р. таке перевищення склало 17,87 рази. Проведений аналіз джерел фінансування засвідчив наявність таких проблем фінансового стану сільськогосподарських підприємств, як: відсутність стійкої тенденції зростання рівня фінансового забезпечення підприємств, низька частка власного капіталу, нераціональна структура позичкового капіталу, домінування позичкового капіталу в структурі капіталу.

Характеризуючи кінцевий фінансовий результат господарювання будь-якого підприємства, чистий прибуток, можна відзначити, що спостерігається тенденція до його зростання: з 2010 р. цей показник зріс у 4,5 рази, але таке зростання зумовлено не стабільно високими темпами росту прибутковості галузі, а суттєвим зростанням чистого прибутку у 2015 р. – до 101912,2 тис. грн (табл. Л.29, додаток Л) Натомість, у 2013, 2016, 2017 рр. спостерігалось

зниження суми чистого прибутку підприємств галузі порівняно з попереднім періодом на 41,37%, 12,35% та 11,8% відповідно, що позначилось на зниженні показників рентабельності капіталу та власного капіталу (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

**Динаміка показників ефективності використання фінансових ресурсів
сільськогосподарськими підприємствами України**

Показники	Значення показників по роках							2017 у % до 2008
	2008	2010	2012	2014	2015	2016	2017	
Середньорічна сума фінансових ресурсів, усього, млн грн	109732	160950	252480	351852	538226	1111582	1224467	1116
<i>в т.ч.</i> на 1 га с-г угідь, тис. грн	5,2	7,7	12,3	17,2	26,2	53,6	51,35	987,5
Середньорічна сума власного капіталу, всього, млн грн	55786	84255	136178	160376	219618	322337	402854	722,2
<i>в т.ч.</i> на 1 га с-г угідь, тис. грн	2,65	4,04	6,64	7,76	10,69	15,54	20,18	761,5
Чистий прибуток, усього, млн грн	5362	17254	26728	21413	101912	89331	784576	1463
<i>в т.ч.</i> на 1 га с-г угідь, тис. грн	0,26	0,83	1,30	1,05	4,96	4,31	3,93	1512
Рентабельність капіталу, %	4,9	10,7	10,6	6,1	18,9	8,0	6,4	–
Рентабельність власного капіталу, %	9,6	20,5	19,6	13,4	46,4	27,7	19,5	–

Найвищою рентабельність капіталу, згідно даних табл. 3.4, була у 2015 р. і складала 18,9 %, а в наступні роки знижувалася: у 2016 р. до 8% і у 2017 р. майже досягла рівня 2008 р. - 6,4 %. Аналогічні тенденції властиві й рентабельності власного капіталу, яка складала у вказаних роках відповідно 46,4 %, 27,7 % і 19,5 %. Важливим етапом аналізу фінансових ресурсів є моніторинг динаміки змін обсягу фінансових ресурсів, розміщених в активах. Це дозволяє оцінити швидкість й інтенсивність розвитку господарської діяльності відносно тих джерел, за рахунок яких сформовано активи. Крім того, від раціонального розподілу фінансових ресурсів залежить ефективність їх використання та результати господарювання. Структура активів істотно залежить від специфіки виробничої діяльності, тривалості

виробничого циклу, структури продукції. Останні роки відзначилися значною зміною співвідношення окремих видів активів у підприємствах аграрного сектора економіки. На основі офіційної статистики [378, с. 87] автором наведено динаміку та структуру активів сільськогосподарських підприємств в цілому по Україні) та представлено у табл. 3.5.

Таблиця 3.5

**Динаміка та структура активів
сільськогосподарських підприємств України**

Показники	Значення показників по роках							2017 у % до 2007
	2007	2010	2012	2014	2015	2016	2017	
Необоротні активи, млн грн	42720	72784	101899	123066	171220	218652	272514	538
Питома вага необоротних активів, %	48,1	42,2	36,8	31,5	25,0	14,2	29,9	–
Оборотні активи, млн грн	46067	99580	174753	267541	514625	1318667	639025	1387
Питома вага оборотних активів, %	51,9	57,8	63,2	68,5	75,0	85,8	70,0	–
Всього, млн грн	88788	172365	276652	390607	685845	1537319	911614	1027

За даними табл. 3.5 та (табл. Л. 25, табл. Л.28, додаток Л.) відзначено зниження частки необоротних активів з 48,1% у 2007 р. до 29,9% у 2017 р. і відповідне зростання питомої ваги оборотних активів з 51,9% до 70%. Отже, інтенсивність зростання загальної вартості цих активів суттєво відрізняється. Наприклад, якщо вартість необоротних активів за зазначені періоди зросла у 5,4 рази, то оборотних – у 13,9 раз. Важливо також відзначити, що співвідношення оборотних і необоротних активів у 2007 р. складало 1,08, тоді як у 2017 р. – 2,34. З одного боку, це свідчить про підвищення рівня мобільності активів, що є позитивною тенденцією, а з іншого – що гостроти набувають питання наявності, оцінки й оновлення основних засобів, які формують основну частину необоротних активів підприємств аграрного сектора. Ступінь зношеності таких засобів у галузі можна оцінити на підставі

відповідного коефіцієнта. Зношеність основних засобів задіяних в діяльності сільськогосподарських підприємств [378, с. 91] наведена на рис. 3.8.

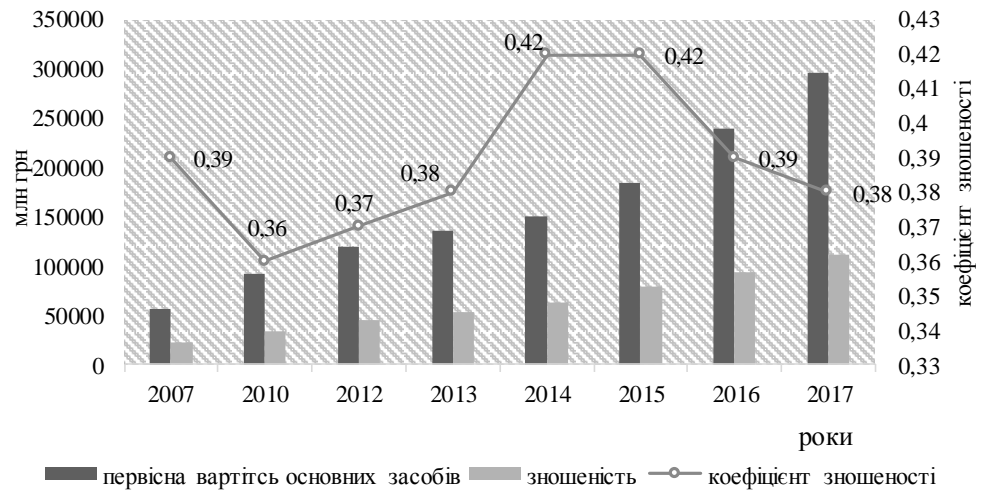

Рис. 3.8. Динаміка показників зношеності основних засобів сільськогосподарських підприємств України

На підставі даних рисунку 3.8 можна констатувати, що в останнє десятиліття коефіцієнт зношеності основних засобів коливається у межах 36-42%, що свідчить про необхідність суттєвого оновлення основних засобів галузі. Негативні тенденції щодо їх стану підтверджуються недостатньою забезпеченістю різними видами техніки у сільськогосподарських підприємствах України. Наприклад, з 2010 р. кількість тракторів зменшилася на 2 2015 шт., або на 14,6%; вантажних і вантажно-пасажирських автомобілів – на 23149 шт., або на 22,2%; зернозбиральних комбайнів – на 5949 шт., або на 18,2% (табл. Л.30, додаток Л). Крім того, спостерігається скорочення прийнятих в експлуатацію потужностей сільськогосподарського призначення та навіть енергетичних потужностей. Можна констатувати, що в останнє десятиліття коефіцієнт зношеності коливається у межах 36-42%, що свідчить про необхідність суттєвого оновлення основних засобів галузі. Негативні тенденції щодо стану основних засобів підтверджуються недостатньою чисельністю різних видів техніки у сільськогосподарських підприємствах України. Наприклад, з 2010 р. кількість тракторів зменшилася на 2 2015 шт., або на 14,6%; вантажних і вантажно-пасажирських автомобілів – на 2 3149

шт., або на 22,2%; зернозбиральних комбайнів – на 5949 шт., або на 18,2%. Спостерігається скорочення прийнятих в експлуатацію потужностей сільськогосподарського призначення (табл. Л.31-Л.32, додаток Л).

Низький рівень відтворювальних процесів у підприємствах аграрного сектора обумовлений певними причинами, серед яких слід виділити порушення базових основ здійснення амортизаційної, цінової та інвестиційної політики в аграрному секторі економіки України. Амортизаційна політика повинна забезпечувати просте відтворення основних засобів підприємства, проте цього не відбувається через низку факторів. Головним серед них є нецільове використання підприємствами амортизаційних відрахувань, оскільки податковий метод амортизації не визначає, на які заходи можуть використовуватись амортизаційні кошти [379, 380]. Тому грошові кошти від амортизації використовуються не за призначенням, не на фінансування капіталовкладень, а на поточні витрати.

Ще одним важливим чинником, що зумовлює таке становище, є досить високий рівень інфляції, вплив якої знецінює отримані за рахунок амортизаційних відрахувань ресурси й унеможлиблює своєчасне оновлення основних засобів [381]. Крім того, розширене відтворення цих засобів повинно спиратися на обґрунтовану цінову та ефективну інвестиційну політику, яка не виконує своїх функцій. Зокрема, цінова політика не тільки має спрямовуватися на покриття всіх витрат на виробництво сільськогосподарської продукції, в тому числі й амортизаційних відрахувань, а й забезпечувати певний рівень прибутковості бізнесу. Важливою умовою при цьому є встановлення певного паритету цін на продукцію аграрного виробництва і продукцію галузей промисловості [382]. Зі свого боку, інвестиційна активність, спрямована на розвиток аграрного сектора, також дозволила б оновити матеріально-технічну базу, технічно й технологічно удосконалити виробничий процес. Однак, на практиці вкладення інвестицій обмежується лише найбільш прибутковими напрямками сільськогосподарського виробництва. Внаслідок цього виникає певний

дисбаланс: галузі, які потребують докорінної модернізації на основі довгострокового вкладення капіталу, залишаються без додаткових ресурсів, у той час коли продовжується фінансування тих напрямів, які дозволяють інвесторам швидко отримувати прибуток.

Ознакою активів є їх ліквідність, тобто здатність підприємства швидко трансформувати свої активи у грошову форму для покриття необхідних зобов'язань відповідно до встановлених термінів. Аналіз даних табл. 3.6 дозволяє стверджувати, що відбувається тенденція до зменшення показників ліквідності.

Таблиця 3.6

**Динаміка відносних показників ліквідності
сільськогосподарських підприємств України**

Показники	Значення показників по роках							2017 до 2007, +, -
	2007	2010	2012	2014	2015	2016	2017	
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,12	0,13	0,11	0,07	0,05	0,02	0,05	-0,07
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,84	1,06	1,03	0,99	1,05	1,03	0,99	0,15
Коефіцієнт покриття	1,73	2,02	1,88	1,64	1,5	1,19	1,54	-0,19

Дані табл. 3.6, свідчать, що це, перш за все, стосується коефіцієнта абсолютної ліквідності, який у 2017 р. знизився до 0,05. Тобто, в середньому по Україні підприємства мають на певний момент часу лише 5% грошових коштів і поточних фінансових інвестицій для погашення поточних зобов'язань. За нормативними значеннями цей показник має знаходитись у межах 0,2-0,35. Зазначимо, що рівень коефіцієнта швидкої ліквідності близький до нормативного. Суттєво знизився коефіцієнт покриття, який у 2017 р. становив лише 1,54, що свідчить про нестачу активів у ліквідній формі. Тобто, для погашення поточних зобов'язань їх достатньо, але у підприємств майже не лишається можливостей маневрувати активами. В умовах реальної господарської діяльності така ситуація призводить до розбалансування грошових потоків і неплатоспроможності СГП.

На основі показників здійснено оцінку ліквідності балансу сільськогосподарського підприємства (табл. Л.33, додаток Л) Для цього

використано співвідношення груп активів і пасивів підприємства, що є умовою абсолютної ліквідності балансу:

$$A1 > П1; A2 > П2; A3 > П3; A4 < П4$$

Тобто, для забезпечення абсолютної ліквідності балансу вартість абсолютно ліквідних активів має перевищувати суму найбільш строкових зобов'язань підприємства. У такому випадку існує можливість погасити термінову заборгованість на дату складання балансу. Активи, які швидко реалізуються, за вартістю мають перевищувати суму короткострокових пасивів. У такому випадку у найближчій перспективі підприємство залишиться платоспроможним. Вартість активів, які повільно реалізуються, повинна перевищувати суму довгострокових пасивів, що забезпечить платоспроможність підприємства у середньостроковій перспективі. Вартість активів, які важко реалізуються, і неліквідних активів повинна бути меншою від вартості власного капіталу, що забезпечить стійкість підприємства у віддаленій перспективі. Оцінити ліквідність балансу з урахуванням часової перспективи доцільно за даними [377]. Співставлення груп активів і пасивів, наведене у табл. Л.34, додатку Л, дозволяє визначити тип ліквідності балансу СГП з перспективою поточною, короткостроковою та довгостроковою ліквідністю балансу на майбутнє. За результатами табл. Л.25-Л.28 додатку Л [377] автором виконано інтерпретацію результатів оцінки ліквідності балансу СГП за 2007-2017 рр., результати наведені у табл. 3.7.

Таблиця 3.7

**Інтерпретація результатів оцінки ліквідності балансу
сільськогосподарських підприємств з урахуванням часової перспективи**

Перспектива	Значення по роках						
	2007	2010	2012	2014	2015	2016	2017
Поточна	Тип ліквідності балансу нормальний						
Короткострокова	Тип ліквідності балансу критичний		Тип ліквідності балансу нормальний				
Довгострокова	Тип ліквідності балансу критичний						

У табл. 3.7 відмічено, що у поточній і короткостроковій перспективі тип ліквідності балансу підприємств сільського господарства є нормальним. Це свідчить про нестачу абсолютно ліквідних активів у підприємств аграрного сектора національної економіки на певну дату, тобто грошових коштів і поточних фінансових інвестицій. А от у довгостроковій перспективі тип ліквідності балансу можна визначити як критичний, що потребує детальної уваги до формування структури активів при здійсненні господарської діяльності підприємств.

Проведений аналіз фінансового забезпечення підприємств сільського господарства дозволив констатувати наявність таких деструктивних факторів фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств як: недостатність обсягів фінансування (X1); низька частка власного капіталу в структурі джерел фінансування (X2); нераціональна структура позичкового капіталу (X3); домінування поточних зобов'язань в структурі капіталу (X4); зниження чистого прибутку (X5); зниження показників рентабельності капіталу (X6); зниження показників рентабельності власного капіталу (X7); зношеність основних засобів (X8); низький рівень абсолютної ліквідності (X9); зниження показників ліквідності (X10).

З метою структуризації проблем фінансового стану сільськогосподарських підприємств в межах дисертаційного дослідження використано метод графів - математичний метод дослідження, при якому модель реальної системи представлена у вигляді вершин (об'єктів) та набору ребер (зв'язків між об'єктами) [383]. Досліджувана система представляє собою фінансовий стан сільськогосподарських підприємств, вершини – проблеми фінансового стану (X1-X10). Реалізація методу передбачає першочергове визначення причинно-наслідкових зв'язків між вершинами (об'єктами).

Недостатність обсягів фінансування (X1) призводить до необхідності розширення капіталу, більш ймовірнішим джерелом яких є залучені кошти, оскільки вони є більш пріоритетними у порівнянні з власними коштами з

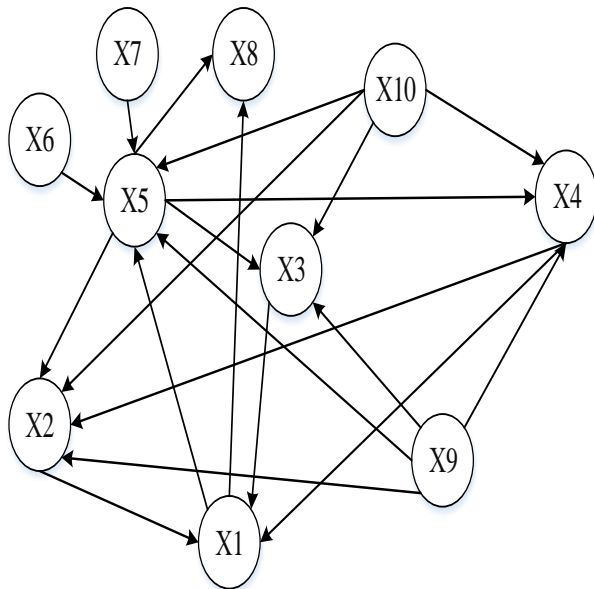
позиції терміновості та можливості реалізації. Збільшення власного капіталу можливе за рахунок збільшення зареєстрованого чи додаткового капіталу, на що потрібні внески учасників чи благодійна допомога, що не є поширеним на практиці, в результаті чого і частка зареєстрованого і додаткового капіталу в структурі класного капіталу складає 21,2-25,6% за 2015-2017 рр. На обсяги власних ресурсів більш істотно впливає нерозподілений прибуток, який займає 68,9-73% у структурі власного капіталу, проте, щоби збільшити нерозподілений прибуток, необхідно збільшити чистий прибуток та підвищити рентабельність підприємства, а це можливо тільки в довгостроковій перспективі. Отже, джерелом покриття дефіциту фінансових ресурсів є залучений капітал, що призводить до втрати фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств (X2-X4).

Зв'язок між проблемами фінансової стійкості (показники X2-X4) виражається через вплив показника X2 на X4: низька частка власного капіталу є причиною домінування поточних зобов'язань у структурі капіталу.

Зростання залучених коштів (X2) та їх нераціональна структура (X3, X4) призводить до додаткових витрат, пов'язаних з погашенням заборгованості та виплати відсотків, що знижує чистий прибуток підприємства (X5). Зниження чистого прибутку зумовлює зниження показників рентабельності капіталу (X6) та показників рентабельності власного капіталу (X7). Проблема зношеності основних засобів (X8), з одного боку, призводить до зниження чистого прибутку (X5), оскільки зростають накладні витрати, пов'язані з ремонтом устаткування, та знижується фондівіддача. З іншого боку, зношеність основних засобів потребує додаткового фінансування на придбання нового устаткування, в результаті чого зростає потреба у фінансуванні (X1).

До низького рівня абсолютної ліквідності (X9) та зниження показників ліквідності (X10) із зазначених проблем призводять низький рівень фінансової стійкості (показники X2-X4) в результаті збільшення поточних зобов'язань та зниження чистого прибутку (X5). Зниження прибутку

призводить до зменшення чистого грошового потоку, який може спрямовуватися на поповнення ліквідних активів (X9, X10), та до зменшення обсягів фінансування (X1). Описані причинно-наслідкові зв'язки у формуванні проблеми фінансового стану та фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств знайшли відображення у графі (рис. 3.9). Направленість стрілки вказує на залежність одного деструктивного фактору, яка розміщена у вершині ребра (стрілки), від іншого, який лежить в основі ребра структурованого графа.

Умовні позначення:

- X1 - недостатність обсягів фінансування;
- X2 - низька частка власного капіталу в структурі джерел фінансування;
- X3 - нераціональна структура позичкового капіталу;
- X4 - домінування поточних зобов'язань в структурі капіталу;
- X5 - зниження чистого прибутку;
- X6 - зниження показників рентабельності капіталу;
- X7 - зниження показників рентабельності власного капіталу;
- X8 - зношеність основних засобів;
- X9 - низький рівень абсолютної ліквідності;
- X10 - зниження показників ліквідності.

Рис. 3.9. Граф причинно-наслідкових зв'язків деструктивних факторів фінансового стану та фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств

За даними графа (рис. 3.9) побудовано бінарну матрицю залежності деструктивних факторів фінансового стану та фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств (табл. Л.35, додаток Л).

Бінарна матриця залежності деструктивних факторів фінансового стану та фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств побудована за правилом [383]:

$$a_{ij} = \begin{cases} 1, \text{ якщо об'єкт } i \text{ залежить від об'єкту } j; \\ 0, \text{ якщо об'єкт } i \text{ не залежить від об'єкту } j \end{cases} \quad (3.3)$$

де a_{ij} – бінарна оцінка залежності i -го об'єкта (проблеми) від j -го.

На основі матриці залежності (табл. Л.35, додаток Л) за формулою (3.4) [383] побудовано матрицю досяжності (табл. Л.36, додаток Л).

$$b_{ij} = \begin{cases} 1, \text{ якщо об'єкт } i \text{ по орієнтованому графу приводить до об'єкту } j; \\ 0, \text{ якщо об'єкт } i \text{ по орієнтованому графу не приводить до об'єкту } j \end{cases} \quad (3.5)$$

де b_{ij} – оцінка досяжності j -го об'єкта через i -й.

З множини проблем фінансового стану та фінансового забезпечення (Z) виокремлюється дві підмножини: $S(z_i)$ – множина досяжності та $P(z_i)$ – множина вершин-попередниць. Досяжною називається вершина z_j , якщо в графі існує шлях, який приводить з вершини z_i до вершини z_j . Вершина z_i є попередницею вершини z_j , якщо вона досягає її вершини.

Ті вершини, для яких виконується умова $P(z_i) = S(z_i) \cap P(z_i)$, формують перший (найнижчий) рівень ієрархії проблем фінансового стану та фінансового забезпечення [383]. На 2-й ітерації виключено проблеми, що сформували 1-й рівень ієрархії. Аналіз продовжується, доки всі об'єкти не будуть розподілені за рівнями.

Результати визначення рівнів ієрархії деструктивних факторів фінансового стану та фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств представлені у табл. 3.8.

Таблиця 3.8

Визначення рівнів ієрархії деструктивних факторів фінансового стану та фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств

<i>i</i>	$S(z_i)$	$P(z_i)$	$S(z_i) \cap P(z_i)$	Рівень ієрархії
1-ша ітерація				
1	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10	1,2,3,4,5,6,7,9,10	1,2,3,4,5,6,7,9,10	1
2	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10	1,2,3,4,5,6,7,9,10	1,2,3,4,5,6,7,9,10	1
3	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10	1,2,3,4,5,6,7,9,10	1,2,3,4,5,6,7,9,10	1
4	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10	1,2,3,4,5,6,7,9,10	1,2,3,4,5,6,7,9,10	1
5	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10	1,2,3,4,5,6,7,9,10	1,2,3,4,5,6,7,9,10	1
6	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10	6	6	1
7	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10	7	7	1
8	8	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10	8	
9	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10	9	9	1
10	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10	10	10	1
2-га ітерація				
8	8	8	8	2

Структурування деструктивних факторів фінансового стану та фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств з використання методу графів дало змогу ідентифікувати два рівні ієрархічної моделі оцінювання фінансового стану та фінансового забезпечення підприємств. Перший рівень, який є похідним та залежить від об'єктів вищого рівня ієрархії, сформувавши такі деструктивні фактори: недостатність обсягів фінансування (X1); низька частка власного капіталу в структурі джерел фінансування (X2); нераціональна структура позичкового капіталу (X3); домінування поточних зобов'язань в структурі капіталу (X4); зниження чистого прибутку (X5); зниження показників рентабельності капіталу (X6); зниження показників рентабельності власного капіталу (X7); низький рівень абсолютної ліквідності (X9); зниження показників ліквідності (X10). Другий рівень ієрархії сформувала проблема зношеності основних засобів (X8). Саме проблема зношеності основних засобів, як показали результати побудови графу, є першопричиною незадовільного фінансового стану сільськогосподарських підприємств. Саме даний деструктивний фактор призводить до зниження чистого прибутку та росту потреби у фінансуванні

сільськогосподарських підприємств, що в сукупності негативно впливає на їх фінансову стійкість, ліквідність та рентабельність.

Для статистичного підтвердження актуальності проблеми оновлення основних засобів побудовано регресійну модель оцінювання впливу рівня зношеності основних засобів на якість фінансового забезпечення. Даний вплив носить опосередкований характер, оскільки використання основних засобів не характеризує стан фінансового забезпечення, а впливає на нього через зміну обсягів капіталу, чистого прибутку, співвідношення доходів та витрат, що демонструє граф причинно-наслідкових зв'язків деструктивних факторів фінансового стану та фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств (табл. Л.35, додаток Л). Регресійну модель побудовано з використанням програми STATISTICA 10.0 на основі даних фінансової звітності 32 сільськогосподарських підприємств за 2010-2017 рр., в якій залежною змінною (Y) виступає показник якості фінансового забезпечення, методичний підхід до визначення якого представлений у п. 2.2 дисертації, незалежною змінною (X) – коефіцієнт зношеності основних засобів.

Побудована однофакторна регресійна модель впливу ступеня зношеності основних засобів сільськогосподарських підприємств на якість фінансового забезпечення має вигляд:

$$Y = 0,71 - 1,02 \times X, \quad (3.6)$$

де Y – показник якості фінансового забезпечення;

X – коефіцієнт зношеності основних засобів.

Про статистичну значимість регресійної моделі впливу рівня зношеності основних засобів на якість фінансового забезпечення підприємств свідчить достатність вибірки (249 спостережень), $R = 0,90 \rightarrow 1$, $R^2 = 0,81$, $F = 106,4$ (при табличному значенні $F_{табл.} = 3,88$), $t_x = |19,8|$ (при табличному значенні $t = 1,969$), $p_x = 0,000001 < 0,05$. Побудована модель вказує на статистично значимий та обернений за характером вплив ступеня зношеності основних засобів сільськогосподарських підприємств на якість їх

фінансового забезпечення. Використання при моделюванні підприємств з різним фінансовим станом засвідчило істотний вплив рівня зношеності основних засобів на якість фінансового забезпечення підприємств не залежно від їх фінансової стійкості, прибутковості та платоспроможності.

Використання в аналізі мікрорівня (при побудові регресійної моделі) та мезорівня (при використанні методу графів) свідчить про універсальність побудованої ієрархічної моделі оцінювання фінансового стану та фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств та пріоритетність проблеми зношеності основних засобів серед проблем аграрної галузі України. А це в свою чергу, визначає їх переважно низький рівень якості фінансового забезпечення (що було висвітлено у підрозділі 2.2 дисертаційної роботи) та потребує додаткового фінансування за рахунок самофінансування чи залучення коштів.

На основі вищевикладеного можна засвідчити, що переважно низький рівень якості фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств зумовлений високим рівнем зношеності основних засобів та низьким рівнем їх відтворення. Оцінка фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств та визначення деструктивних факторів його якості, зумовлюють обґрунтування перспектив подальшого розвитку сільськогосподарських підприємств, особливо щодо генерування ефективних джерел їх фінансування та якісного механізму їх розподілу та перерозподілу переважно за рахунок зовнішніх джерел.

Оцінка фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств та визначення чинників, які впливають на їх прибутковість, що зумовлює зміну її рівня, є основою для обґрунтування управлінських рішень щодо перспектив подальшого розвитку галузі. Проведені дослідження на макрорівні, створюють підґрунтя для прийняття виважених рішень, які стосуються розвитку аграрного сектору національної економіки шляхом розроблення і реалізації ефективної науково-технологічної, бюджетної, фіскальної, інвестиційної та фінансово-кредитної політики.

3.2. Оцінка та аналіз інституціонального середовища державної фінансової політики щодо підтримки сільськогосподарських підприємств

Проблема інституціонального середовища державної підтримки аграрного сектору національної економіки України в умовах формування світового та національного ринків продовольства є багатоплановою. Її вирішення полягає передусім у створенні дієвого механізму фінансового забезпечення розвитку сільських територій на засадах максимального сприяння посиленню фінансово-економічного потенціалу виробників сільськогосподарської продукції, як основних бюджетоутворюючих суб'єктів. Саме це потребує комплексного підходу до формування державної фінансової політики, яка б всебічно сприяла розвитку галузі. Ключова роль у такому випадку відводиться формуванню та раціональному розподілу фінансових ресурсів для максимального сприяння підвищенню прибутковості виробництва, оновленню його матеріально-технічної бази, в тому числі переробної; збільшенню обсягів експорту сільськогосподарської продукції, а саме продуктів її переробки; покращенню доступу виробників до різних видів фінансових ресурсів національного та світового фінансових ринків; росту рівня заробітної плати та доходів населення проживаючого в сільській місцевості; збільшення надходжень до бюджетів сільських місцевих громад; максимального забезпечення продовольчої та екологічної безпеки. На теперішній час в Україні відсутня єдина науково обґрунтована концепція розвитку такої системи інституціонального середовища державної політики. Саме тому необхідність комплексної оцінки її сучасного стану та окреслення основних напрямів удосконалення з урахуванням національних й світових викликів, а також у відповідності до зобов'язань України як повноправного члена СОТ, є актуальною.

Зміст інституціонального середовища державної політики полягає у визначенні стратегічних цілей, завдань і напрямів такої діяльності,

опрацюванні та використанні оптимальних форм, методів й інструментів щодо їх реалізації на засадах ефективного використання коштів бюджетних фондів. У вітчизняній фінансовій науці сформульовано найважливіші завдання бюджетної політики. Крім цього, неодноразово зазначалось про важливість розроблення науково обґрунтованої концепції розвитку бюджетних відносин, зокрема бюджетного фінансування, як важливого інструмента регулювання соціально-економічних процесів. Цю концепцію необхідно формувати на засадах вивчення потреб сучасного суспільного розвитку, всебічного аналізу стану розвитку економіки і соціальної сфери, глобальних тенденцій соціально-економічного розвитку й стратегічних пріоритетів держави [25, с. 147]. О. Василик неодноразово зазначав: «Бюджет є досить потужною і подекуди небезпечною зброєю в руках державної влади. Він є об'єктом боротьби ідеологій, наукових концепцій, політичних переконань, уявлень про справедливість» [395, с. 3], а бюджетна політика – «форма свідомої діяльності владних структур, але її основні засади формуються відповідно до того, яка модель економічної системи прийнята в даній державі і яку визначено кінцевою метою економічної діяльності» [395, с. 55].

У сучасному світі країни з розвинутою економікою та демократичними суспільними відносинами скеровують бюджетну політику на розвиток економіки, спрямованої на зростання ВВП, на основі підтримки й стимулювання пріоритетних галузей економіки з урахуванням вимог до соціального захисту населення.

В Україні, для подолання кризових явищ в аграрному секторі та для досягнення зазначеної мети аграрної політики, пропозиції з оптимізації бюджетної підтримки сільського господарства згруповано за чотирма основними напрямками: бюджетна підтримка сільськогосподарського виробництва; бюджетна підтримка оптимізації ресурсного потенціалу сільськогосподарського виробництва; бюджетна підтримка розвитку аграрного ринку; бюджетна підтримка розвитку аграрної сфери села та

сільських територій [393]. Функції головного розпорядника цими бюджетними коштами виконує Міністерство аграрної політики та продовольства України. Для виконання й регулювання бюджету та контролю за витрачанням бюджетних коштів Кабінет Міністрів України в різні періоди створив управлінські інститути, серед яких: Державна спеціалізована бюджетна установа «Аграрний фонд», ПАТ «Аграрний фонд», ПАТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України», ПАТ «Національна акціонерна компанія «Украгролізинг» (НАК), Український державний фонд підтримки фермерських господарств та ін. Ефективність діяльності зазначених установ не завжди є оптимальною та достатньо публічною. Більше того, на державному рівні не тільки не проведено комплексної оцінки впливу роботи цих установ на розвиток аграрного сектора економіки, а й відсутній аналіз щодо ефективності використання ними виділених коштів.

Аграрний сектор в Україні є мультиплікатором економічного розвитку, що зумовлює підвищену увагу до його розвитку як з боку держави, так і з боку суспільства. Проте, особисті спостереження автора на основі узагальнення публічних та наукових доповідей, публікацій щодо стану аграрного сектору національної економіки засвідчили накопичення та загострення суперечностей економічного і політичного характеру; повільні темпи реформування аграрного сектора економіки; збереження тенденції до звуження відтворення.

В умовах фінансової кризи, яка породжує значне обмеження щодо використання фінансових ресурсів, особливо відчутними стають питання доцільності, кількості, а головне, змістовності бюджетних програм підтримки аграрного сектора економіки з метою визначення їх впливу на його розвиток та розвиток сільських територій. У табл. 3.9 та табл. М.1, додатку М, автором представлено на підставі узагальнення офіційних даних Державного комітету статистики України [367-374] та звіту Розрахункової палати [398] обсяг та динаміку розмірів державної підтримки діяльності сільськогосподарських підприємств на протязі 2008 – 2018 рр.

Таблиця 3.9

**Обсяг та динаміка державної підтримки
сільськогосподарських підприємств України**

Показник	Значення показників по роках, млн грн					Відхилення 2018 до 2008	
	2008	2010	2016	2017	2018	+ / -	%
	Усього коштів	5749,3	4608,1	6929,3	5032,8	4283,9	-1465,4
Отримано коштів державної підтримки за рахунок бюджетних дотацій, у т.ч.:	3343,8	1316	349,6	5032,8	4283,9	940,1	128,1
для підтримки рослинництва	1094,2	465,5	0	300	400	-694,2	36,6
для розвитку тваринництва	1218,4	269,5	30	170	2401	1182,6	197,1
за ін. видами держпідтримки	1031,2	581	319,6	4562,8	1482,9	451,7	143,8
Отримано коштів держпідтримки за рахунок ПДВ, у т.ч.:	2405,5	3292,1	6609,7	2569,4	0	-2405,5	-
для підтримки рослинництва	828,1	1790,2	982,4	268,7	0	-828,1	-
для розвитку тваринництва	1577,4	1501,9	2955,6	774,4	0	-1577,4	119,8

Результати даних табл. 3.9 свідчать, що в останні роки в Україні суттєво скорочені програми бюджетної підтримки галузі. Державну підтримку сільськогосподарських підприємств скасовано шляхом здешевлення страхових платежів, створення і забезпечення резервного запасу сортового та гібридного насіння. Надання кредитів фермерським господарствам, фінансову підтримку заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу, державну підтримку закладання й розвитку молодих садів, виноградників та ягідників і нагляду за ними зведено до мінімуму. На дослідження, прикладні наукові та науково-технічні розробки виділено лише 50 511,1 тис. грн; на підвищення кваліфікації фахівців – 7 768,0 тис. грн; на фінансову підтримку заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів – 300 000 тис. грн. Поступово впродовж 2015-2016 рр. скасовано спеціальний податковий режим з ПДВ. Замість того в 2018 р. суттєво збільшилося фінансування державних програм з підтримки тваринницької галузі. Продовжено дію програми фінансування витрат Аграрного фонду,

пов'язаних із зберіганням, переробкою та експортом об'єктів державного цінового регулювання державного інтервенційного фонду.

У контексті оцінки фінансової політики держави щодо розвитку аграрного сектора економіки важливе значення має аналіз обсягів бюджетних коштів та напрямів їх використання. Автором на підставі даних Рахункової палати [396] та Держкомстату України [377] розраховано та представлено динаміку обсягів підтримки сільського господарства та надходжень до Державного бюджету від сплати податків і зборів АПК (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Динаміка обсягів державної підтримки СГП та надходжень до зведеного бюджету від сплати податків і зборів підприємствами АПК України

Рік	Валова продукція (ВП) у постійних цінах млрд грн	Заплановані видатки загального фонду Державного бюджету		Фактичні касові видатки Державного бюджету		ПДВ, акумульоване СГП		Обсяг надходжень до зведеного бюджету від сплати податків і зборів СГП	
		усього, млрд грн	у % до ВП	усього, млрд грн	у % до ВП	усього, млрд грн	у % до ВП	усього, млрд грн	у % до ВП
2008	201,6	7,17	3,56	3,87	1,90	2,41	1,20	17,3	8,6
2009	197,9	0,93	0,47	0,73	0,37	2,54	1,28	25,1	12,7
2010	187,5	0,17	0,1	1,32	0,07	3,29	1,75	34,3	17,6
2011	225,4	1,79	0,79	0,73	0,50	3,60	1,60	40,1	17,2
2012	216,6	1,21	0,56	0,83	0,28	5,77	2,66	42,1	18,9
2013	246,1	0,87	0,35	0,85	0,34	6,44	2,62	44,0	17,87
2014	251,4	0,99	0,39	0,42	0,16	15,22	6,05	46,1	18,33
2015	239,5	0,56	0,23	0,33	0,14	45,22	18,88	67,8	28,3
2016	254,6	0,35	0,14	0,13	0,05	6,61	2,60	88,87	34,91
2017	244,1	5,03	2,06	4,9	2,01	2,57	1,05	111,08	45,5
2018	261,8	4,28	1,63	3,51	1,34	0	0	124,4	47,5

Державна підтримка сільськогосподарських підприємств фінансується за рахунок загального та спеціального фондів Державного бюджету. До

2016 р. застосовувався спеціальний режим з ПДВ, який дозволяв сільськогосподарським товаровиробникам платникам такого податку, значну частку від виручки залишати на спеціальних рахунках та використовувати на власні виробничі потреби. Згідно інформації, представленої у табл. 3.10, обсяг надходжень до державного бюджету від сплати податків і зборів сільськогосподарських підприємств з 2008 по 2018 рр. збільшився до 124,4 млрд грн, що склало 47,5% вартості валової продукції підприємств АПК України.

Фактичні видатки протягом досліджуваного періоду жодного разу не виконано згідно з планом: щороку фактичні видатки менші за планові, причому на фактичні видатки АПК припадає протягом 2009-2016 рр. менше 1 % від валової продукції. Крім того, акумулятивне ПДВ, яке залишалося у розпорядженні сільськогосподарських підприємств, становить у середньому до 3 % від валової продукції у постійних цінах, а після скасування спеціального режиму з ПДВ у 2017-2018 рр. – 2,01 % та 1,34 % відповідно, а дохід, який приносить сільське господарство, складає від 8,6 % у 2008 р. до 47,5 % у 2018 р.

Надані секретаріату СОТ нотифікації щодо внутрішньої підтримки сільського господарства за 2009-2018 рр. свідчать про виконання прийнятих Україною зобов'язань про не перевищення граничного базового рівня агрегованого показника підтримки (АПП) в розмірі 1 % від валового виробництва продукції сільського господарства на рік (на 2018 р. – 4,2 млрд грн; 153,0 млн дол. США за офіційним курсом в лютому 2019 р.) [166].

Фінансова підтримка з державного бюджету у 2008-2018 рр. здійснювалась за 16-а основними програмами. Державна цільова програма – це законодавчо закріплений план дій органів державної влади, який передбачає реалізацію заходів та управлінських дій, спрямованих на досягнення поставлених цілей державної політики в тій чи іншій сфері економіки або суспільного життя [397, с. 108].

Державні програми охоплювали 29 напрямів діяльності

сільськогосподарських підприємств, об'єднаних у такі групи: формування державного продовольчого резерву аграрним фондом та проведення цінової політики в аграрному секторі (26 %), державна підтримка розвитку рослинництва (17 %), державна підтримка розвитку тваринництва (28 %), державна підтримка підприємств АПК через механізм здешевлення кредитів і надання страхових премій (14 %), закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними (6 %), державна підтримка придбання вітчизняної сільськогосподарської техніки й обладнання (5 %), державна підтримка фермерських господарств, включаючи надання безвідсоткових кредитів (2 %), інші види (2 %) [190-191, 198].

З початком фінансової кризи у 2008 р. держава суттєво скоротила перелік програм підтримки сільськогосподарських підприємств, а відтак й обсяги прямого фінансування. Аналізуючи обсяги державної підтримки сільськогосподарських підприємств України, відзначено, що бюджетні дотації протягом 2008-2018 рр. зменшилися на 1 465,4 млн грн, а спеціальний рахунок з акумулятивного ПДВ відмінено.

Державна підтримка 2018 року за рахунок бюджетних дотацій становила 4 283,9 млн грн, при цьому спеціальний режим з податку на додану вартість відмінено. Поки він діяв, обсяг загальної державної підтримки становив 16 212,2 млн грн, у тому числі за рахунок спеціального режиму ПДВ – 15 219,2 млн грн, через бюджетні програми – 993 млн грн. Загальна сума підтримки склала 6 886,7 млн грн. Після відміни спеціального режиму з ПДВ загальний обсяг державних дотацій скоротився у 3,8 рази.

Непряме державне фінансування у вигляді спеціальних режимів оподаткування сільськогосподарських підприємств у 2012-2016 рр. є чи не єдиним надійним джерелом підтримки, оскільки обсяги бюджетних дотацій скоротилися з 3 343,8 млн грн у 2008 р. до 349,6 млн грн у 2016 р. Одночасно виробники сільськогосподарської продукції додатково отримали коштів державної підтримки через податок на додану вартість у 2008-2017 рр. у розмірі 93 665,8 млрд грн.

В умовах повторної фінансової кризи та складної політичної ситуації в Україні державна підтримка виробників сільськогосподарської продукції в 2014-2018 рр. була суттєво обмежена. У 2018 році Міністерству аграрної політики та продовольства України виділено на зазначені цілі лише 4 283,9 млн грн. Загальна сума коштів, виділена на виконання функцій апаратом міністерства, складала 459 440 тис. грн.

Для оцінки такої політики проведено порівняльний аналіз розподілу видатків Державного бюджету України за 2010-2019 рр. (табл. М.2, додаток М). Видатки на Міністерство аграрної політики та продовольства України значно скоротилися. Наприклад, у 2011 р. загальна сума державного фінансування склала 6 936,38 млн грн; у 2018 р. – 4 734,34 млн грн, що менше на 2 202,04 млн грн, або на 31,7 %. Значне скорочення фінансування припадає на 2015 р. На 2019 р. передбачено 6 258,75 млн грн, тобто на 1 524,41 млн грн, або 32,2 % більше ніж у попередньому, але менше ніж у 2011 р. – на 677,63 млн грн, або 9,8 %. Значна сума коштів виділяється саме на апарат Міністерства аграрної політики та продовольства України – на рівні 32-70 % від загальної суми фінансування [190]. Причиною секвестрування АПК є пошук оптимального скорочення прямих дотацій держави та значної автономії сільськогосподарських підприємств.

Автором розглянуто основні умови бюджетних програм підтримки сільського господарства України у табл. М.3- табл. М.5, додатку М. Щорічно державним бюджетом визначаються основні види державних програм розвитку підприємств агропромислового сектору національної економіки країни із зазначенням суми витрат на них. Наприклад, на галузь у 2018 р. передбачено 6,3 млрд грн, на 2017 р. – 5,5 млрд грн, що становить один відсоток від аграрного ВВП (табл. 3.11).

Основні програми державної підтримки останнім часом здебільшого спрямовані на розвиток тваринництва й малого та середнього бізнесу, зокрема фермерських (сімейних) господарств [198, 399].

Таблиця 3.11

**Звіт про виконання показників розподілу
видатків Державного бюджету України**

Програма	Значення показників Програм по роках								
	2016			2017			2018		
	план млн грн	факт млн грн	%	план млн грн	факт млн грн	%	план млн грн	факт млн грн	%
<i>Загальний фонд державного бюджету</i>									
Фінансова підтримка заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів	300,0	131,4	43,8	300	294,9	98,3	266	265,6	99,8
Фінансова підтримка розвитку ФГ (здешевлення вартості техніки 15%)	–	–	–	–	–	–	210	47,5	22,6
Державна підтримка закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними	–	–	–	300	298,8	99,6	400	104,1	26,0
Державна підтримка галузі тваринництва	30	–	–	170	169,9	99,9	2401	2393,3	99,7
Фінансова підтримка с-г виробників (часткова компенсація вартості техніки й обладнання – 25 %)	–	–	–	134	134	100,0	955	695,0	72,8
Фінансова підтримка с-г виробників	–	–	–	4000	4000	100,0	–	–	–
<i>Спеціальний фонд державного бюджету</i>									
Фінансова підтримка заходів в АПК	–	–	–	60	4,5	7,5	5	5,0	100,0
Надання кредитів ФГ	15,8	15,8	100,0	65	65,0	100,0	43,1	43,1	100,0
Підтримка заходів в АПК на умовах фінансового лізингу	3,8	3,8	100,0	3,8	3,8	100,0	3,8	3,8	100,0
Всього: із загального фонду	330,0	131,4	39,8	4 964,0	4902,1	98,7	4 232,0	3 505,5	82,8
зі спеціального фонду	19,6	19,6	100,0	68,8	68,8	100,0	51,9	51,9	100,0
Разом	349,6	151,0	43,2	5 032,8	4 970,9	98,8	4 283,9	3 557,4	83,0

Дані табл. 3.11 свідчать, що на 2018 р. у видатках бюджету з фінансування цільових програм АПК передбачено на: розвиток тваринництва – 4,0 млрд грн; розвиток фермерських господарств – 1,0 млрд грн; здешевлення сільськогосподарської техніки – майже 1 млрд грн; розвиток садівництва та виноградарства – 0,3 млрд грн. Зауважено, що ці кошти не завжди використовуються на 100 % (табл. М.7, додаток М). Опис діючих

державних програм фінансування СГП узагальнено автором на основі діючих постанов КМУ [199-204] та представлено у табл. Н.1- табл. Н.6, додатку Н. Задля з'ясування ефективності фінансування програм в агропромисловому комплексі проаналізовано звіти з показниками розподілу видатків Державного бюджету України за 2012-2018 рр. і визначено відсотки виконання основних державних програм в аграрному секторі економіки. Динаміка фактично профінансованих державних програм АПК наведена автором на рис. 3.10.

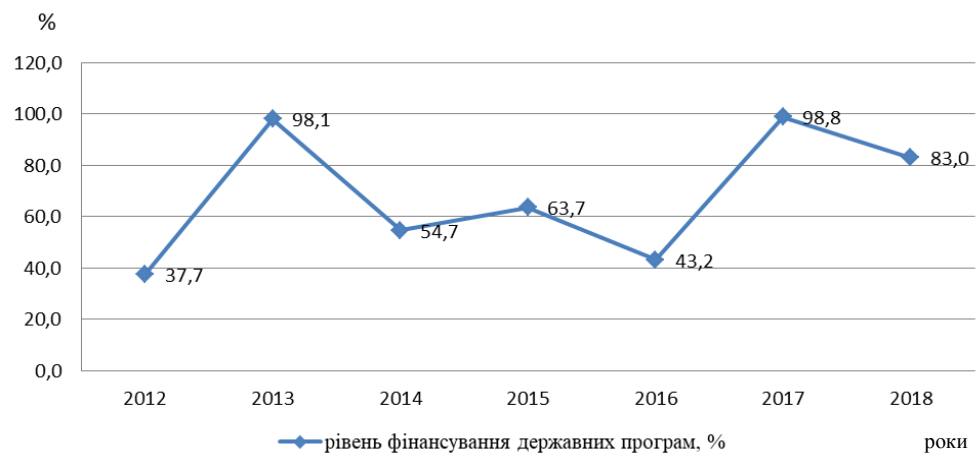

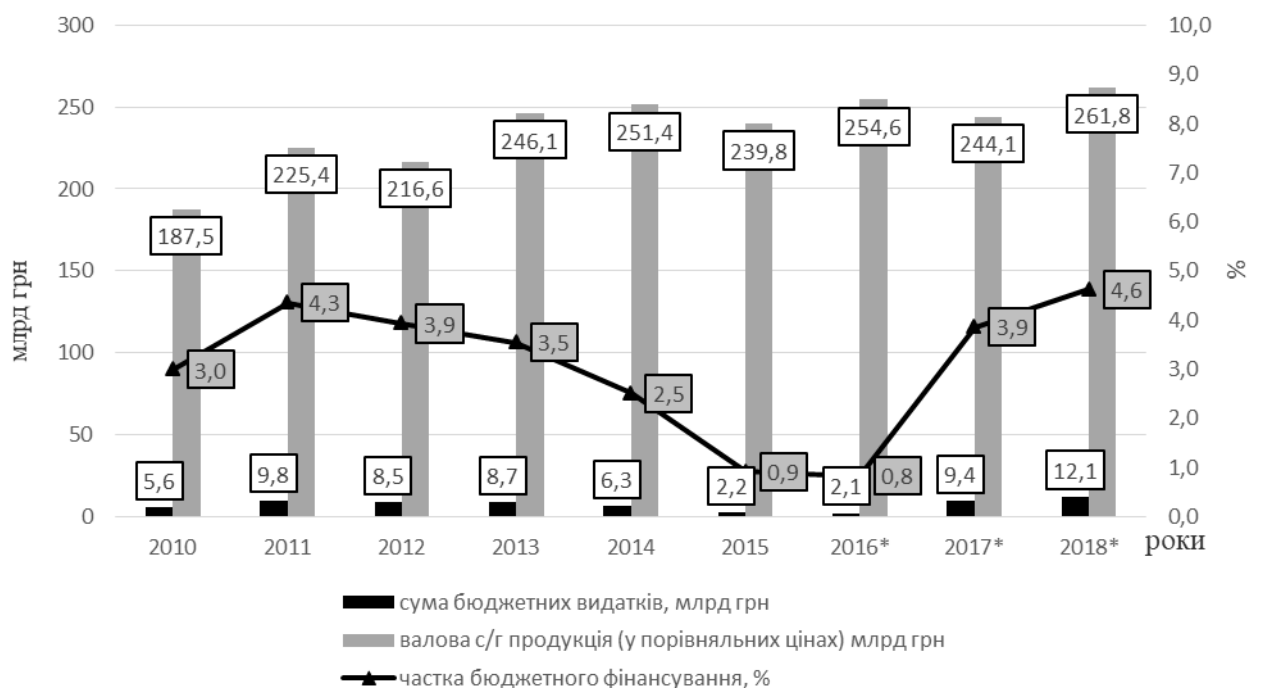
Рис. 3.10. Динаміка рівня фінансування державних програм АПК

Наведена рис. 3.10 динаміка рівня фінансування державних програм АПК свідчить, що державні цільові програми в Україні в аналізований період переважно не реалізовані в повному обсязі. У 2017 р. відсоток виконання фінансування склав 98,8%, а в 2012 р. лише 37,7%. Тому існує нагальна потреба змінити підходи до їх розробки та реалізації. Крім того, кожен проект, як одноразова сукупність заходів та дій, повинен вирішувати окремі складові програмних завдань і мати системні характеристики в рамках кожної зі стратегічних цілей. В умовах глобалізації актуальним для сфери державного регулювання сільського господарства є підвищення ефективності державної підтримки виробників аграрного сектору національної економіки. Відповідна національна політика повинна не просто бути дієвою щодо показників економічної та соціальної ефективності, але й стимулювати становлення України як аграрної країни. Тому все більш значущим стає

такий інструмент впливу на розвиток суб'єктів економіки, як ефективна політика державної підтримки сільського господарства.

Протягом року було внесено зміни до бюджету на 2018 р., і на програми розвитку АПК замість 6,3 млрд грн виділено 4 232 млрд, або на 33 % менше від передбаченої суми. Такі зміни пов'язані з освоєнням виділених коштів тільки на 82,8 %, або 3 505,8 млрд грн, оскільки збільшення фінансування тієї чи іншої програми не призвело до його повного використання. Державний бюджет України на 2019 рік передбачає для Мінагрополітики видатки в обсязі 6 077,389 млн грн, з них на програми підтримки розвитку підприємств АПК – 5 715,748 млн грн [189].

Далі на основі статистичних даних розглянуто фінансування вітчизняного сільського господарства з коштів державного бюджету впродовж 2010-2018 рр. Протягом багатьох років цей процес характеризується неефективністю й недосконалістю. Динаміка частки бюджетних видатків фінансування на розвиток аграрного сектору економіки за даними [190-197, 377, 399] наведена автором на рисунку 3.11.

*Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь.

Рис. 3.11. Динаміка обсягу бюджетних видатків та його частки на розвиток аграрного сектору економіки

Згідно даних представлених на рис. 3.11 прослідковується не стабільна динаміка щодо суми та частки бюджетного фінансування розвитку аграрного сектору економіки: від 3 % у 2010 р. до 0,9 % у 2015 р. та 4,6 % у 2018 р. Загальна сума бюджетних видатків склала 12,1 млрд грн у 2018 р.

Як свідчать наведені у табл. 3.11 та табл. М.7, додатку М дані, обсяг прямої державної підтримки сільськогосподарського виробництва постійно зменшується. Наприклад, порівняно з 2010 р. номінальний показник державного фінансування аграрного сектору національної економіки у 2016 р. скоротився на 70,4 п.п, але з 2017 р. (після відміни спеціального режиму оподаткування ПДВ) зріс у 5,8 рази, при цьому вартість валової продукції в порівняльних цінах 2010 р. зросла на 39,6 %.

Частка фінансування залишається низькою: за 2010-2018 рр. у середньому – 3,1 %. Спостерігається значне зменшення фінансування аграрного сектора економіки протягом 2015-2016 рр., яке становило у середньому 0,8-0,9 %. Основною причиною цього є економічна, політична криза та військові дії на сході країни.

Станом на 2019 р. уряд розглядає два основні підходи до розподілення державної підтримки сільськогосподарських виробників: фінансова підтримка малих і середніх фермерів, які обробляють до 500 га, займаються тваринництвом, рослинництвом, інвестують в сільськогосподарську техніку українського виробництва та дотація на одиницю продукції тваринництва (відшкодування витрат на будівництво та реконструкцію тваринницьких приміщень, покриття витрат тваринництва).

Наразі абсолютно зрозумілим є необхідність визначення впливу державної політики з фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств на фінансово-економічні та соціальні показники їх діяльності. Усі учасники формування і використання фінансових ресурсів у процесі фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств мають свої інтереси, дуже часто абсолютно протилежні, саме тому актуальним є питання щодо можливості відслідкувати, аналізувати та

оцінювати результативність і ефективності певних дій, а також функціонування системи в цілому, обґрунтування основних напрямів її вдосконалення. Характерними ознаками якої є оптимальності стійкість, гнучкість, продуктивність, ефективність та справедливість. Фактори, що зумовили необхідність оцінки впливу державної політики з фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств на фінансово-економічні показники їх діяльності, представлені на рис. 3.12.

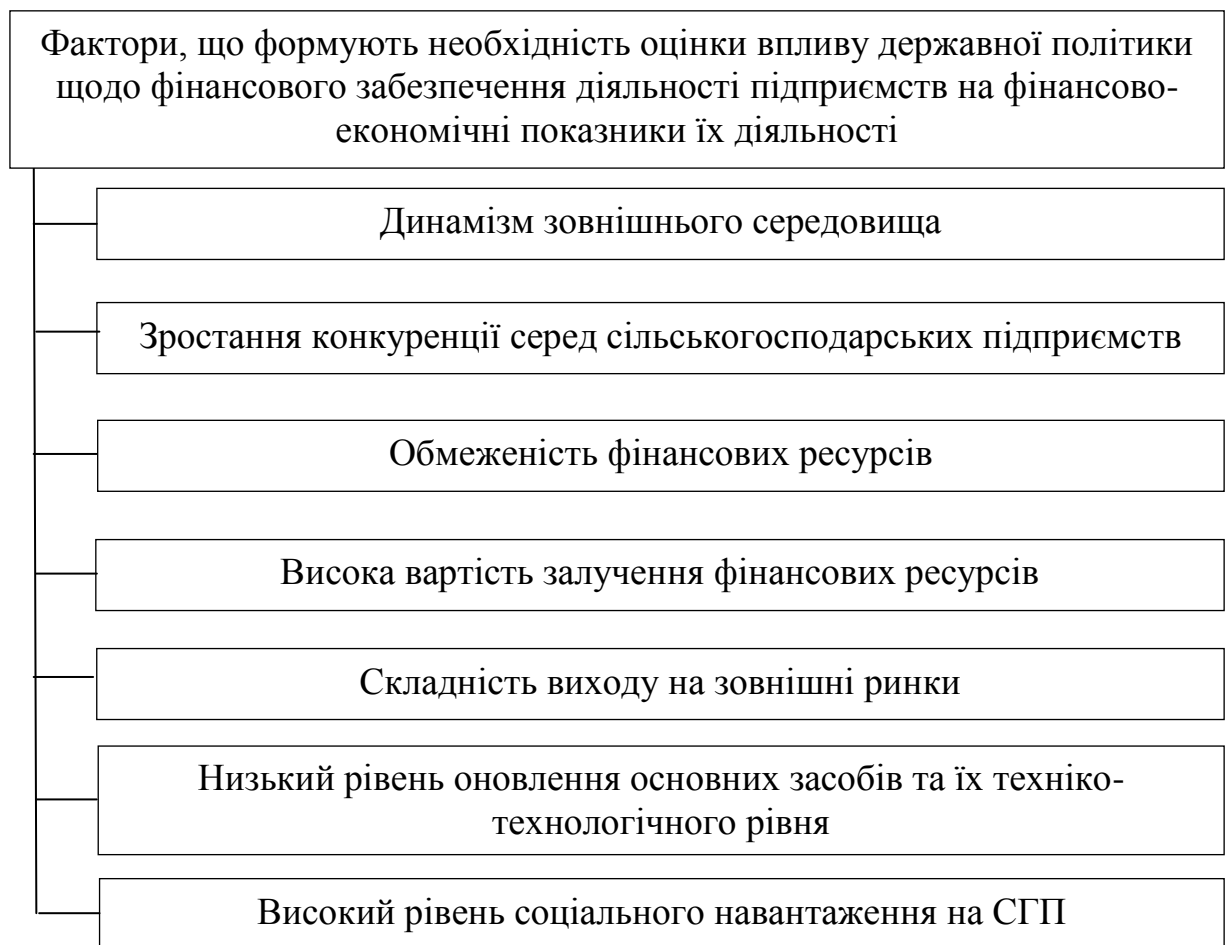

Рис. 3.12. Фактори, що формують необхідність оцінки впливу державної політики з фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств на фінансово-економічні показники їх діяльності

Стратегія державної фінансової політики з фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств має бути направлена на забезпечення розвитку всіх напрямів їх діяльності шляхом формулювання

довгострокових фінансових цілей пов'язаних з виробництвом, переробкою та зберіганням сільськогосподарської продукції, обґрунтуванням та вибором найбільш ефективних способів досягнення економічних, фінансових та соціальних показників, оптимального вибору напрямів формування та використання фінансових ресурсів на засадах урахування їх цільової спрямованості та особливостей джерел й механізму залучення, на основі визначення ціни, врахування умов кон'юнктурних змін внутрішнього та зовнішнього середовища.

Метою державної фінансової політики фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств є створення на макроекономічному та мезаекономічному рівні багатофункціональної та багатоканальної системи формування й використання фінансових ресурсів стійкої до внутрішніх та зовнішніх факторів впливу ринкової кон'юнктури, на основі опрацювання та вдосконалення інституціонального середовища, у відповідності до внутрішньо державних цілей і задач розвитку аграрного сектору економіки, а також вимог світових інституцій щодо міжнародної торгівлі.

Визначення впливу державної політики з фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств на фінансово-економічні та соціальні показники їх діяльності автором здійснено в три етапи: вибір показників, що характеризують результати діяльності сільськогосподарських підприємств з розподілом їх на: економічні, фінансові та соціальні, а також з визначенням домінант фінансового забезпечення їх діяльності; розрахунок узагальнюючого показника, який визначить ступінь впливу державної політики фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств за зазначеними напрямками на основі визначення стимулюючих та де-стимулюючих факторів; розрахунок комплексного (узагальненого) інтегрального показника впливу державної політики з фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств на показники їх діяльності.

Співставлення показників фінансового забезпечення з показниками результатів сільськогосподарських підприємств наведено у табл. 3.12.

Таблиця 3.12

**Співставлення показників джерел фінансування з фінансово -
економічними та соціальними показниками діяльності
сільськогосподарських підприємств**

Функції	Показники результатів діяльності СГП	Показники джерел фінансування СГП
Економічні	<ol style="list-style-type: none"> 1. Обсяги виробництва сільськогосподарської продукції 2. Операційний прибуток від реалізації с-г продукції, послуг 3. Частка прибуткових сільськогосподарських підприємств 4. Рівень рентабельності операційної діяльності 5. Обсяг капітальних інвестицій 6. Обсяг експортних операцій 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Обсяг кредитних операцій СГП 2. Обсяг операцій з фінансового лізингу СГП 3. Обсяг страхування СГП 4. Обсяг іноземних інвестицій 5. Обсяг форвардних операцій 6. Обсяг державної підтримки СГП 7. Нерозподілений прибуток
Фінансові	<ol style="list-style-type: none"> 1. Чистий прибуток 2. Власний капітал 3. Власний оборотний капітал 4. Основний капітал (основні засоби), залишкова вартість 5. Обсяг фінансових ресурсів 	
Соціальні	<ol style="list-style-type: none"> 1. Кількість найманих працівників 2. Середньомісячна заробітна плата 3. Обсяг споживання населенням готової продукції 4. Розмір орендної плати за земельні ділянки 5. Обсяг надходжень від сплати податків і зборів підприємствами аграрного сектору до Зведеного бюджету України 	

У табл. 3.12 згруповано показники, які характеризують результати діяльності сільськогосподарських підприємств з розподілом їх на групи (економічні, фінансові й соціальні) та визначені домінуючі джерела фінансування, що впливають на їх розмір. Достатнє та своєчасне фінансове забезпечення сільськогосподарських підприємств необхідними ресурсами є важливим чинником щодо безперервності процесу виробництва й оновлення їх матеріально-технічної бази. Отже обсяг та структура джерел фінансування СГП впливають на показники їх діяльності. Такими джерелами є: нерозподілений чистий прибуток, банківські кредити, кошти залучені на умовах фінансового лізингу, форвардних операцій, державне фінансування та іноземні інвестиції.

Важливим моментом під час визначення впливу державної політики з фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств на фінансово-економічні показники їх діяльності для прийняття управлінських рішень є вибір показників, які забезпечували б об'єктивність, змістовність, глибину й адекватність інформації, що характеризує досліджувані соціально-економічні явища та процеси. Якщо відбір множини показників для діагностики стану об'єктів управління буде проведено неправильно, то як би кваліфіковано не була опрацьована ця інформація, дані будуть низької якості. Формування системи інформаційного простору передбачає формування матриці вихідних даних $X=(x_{ij})$, де x_{ij} – значення j -го показника для i -го об'єкту [391, с. 87].

Матриця стандартизованих значень ознак. Оскільки показники можуть мати різну природу і незрівнянні один з одним значення, проводиться стандартизація даних. Для цього необхідно змінити матрицю X на матрицю Z . Елементи матриці Z розраховуються за формулою (3.7) [392, с. 87].

$$Z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_j}{\sigma_j} \quad (3.7)$$

де \bar{x}_j – середнє значення j -го показника;

σ_j – середньо квадратне відхилення j -го показника.

Своє чергою, ці параметри розраховуються за формулами (3.7) та (3.8) [391, с. 87].

$$\bar{x}_j = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^n x_{ij} \quad (3.8)$$

де m – кількість вихідних показників, що використовуються для отримання комплексних показників;

n – к кількість років, за якими проводяться розрахунки.

$$\sigma_j = \sqrt{\frac{1}{m} \sum_{i=1}^n (x_{ij} - \bar{x}_j)^2} \quad (3.9)$$

Формування «точки-еталону». Наступна дія у даному алгоритмі диференціація ознак матриці спостережень. Усі зміни поділяються на стимулятори та дестимулятори. Підставою розподілу ознак на дві групи

служить характер впливу кожного з них на рівень показника якості фінансового забезпечення СГП. Ознаки, які позитивно впливають на показник, називаються стимуляторами, на відміну від ознак, які впливають на показник, і тому називаються дестимуляторами. Розподіл ознак на стимулятори та дестимулятори служить основою для формування точки еталону, яка представляє собою точку P_0 з координатами $Z_{01}, \dots, Z_{02}, \dots, Z_{0n}$, отриманим за формулами (3.10) та (3.11) [392, с. 16].

$$Z_{0j} = \max Z_{ij}, \quad j \in J. \quad (3.10)$$

$$Z_{0j} = \min Z_{ij}, \quad j \notin J. \quad (3.11)$$

де J – безліч показників стимуляторів;

Z_{ij} – стандартизоване значення j -го показника для i -го року.

Розрахунок евклідової відстані. Відстань між окремими точками-одиницями таточкою P_0 , що представляє точку-еталон, позначається C_{i0} та розраховується за формулою (3.12) [392, с. 16].

$$C_{i0} = \sqrt{\sum_{j=1}^n (z_{ij} - z_{0j})^2} \quad (3.12)$$

Отримані відстані є вихідними величинами, які використовуються під час розрахунку інтегрального показника. Розрахунок значення інтегрального показника представлено у формулі (3.13) [392, с. 16].

$$d_i = 1 - \frac{C_{i0}}{C_0} \quad C_0 = \bar{C}_0 + 2 \cdot S_0 \quad \bar{C}_0 = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m C_{i0} \quad (3.13)$$

$$S_0 = \sqrt{\frac{1}{m} \sum_{i=1}^m (C_{i0} - \bar{C}_0)^2}$$

Чим ближче значення показника d_i до одиниці, тим більш високий рівень показника, що оцінюється.

Формування висновків на основі отриманих даних – останній етап в представленому алгоритмі. На рис. 3.13 графічно представлено етапи здійснення оцінки впливу державної політики з фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств на фінансово-економічні показники їх діяльності

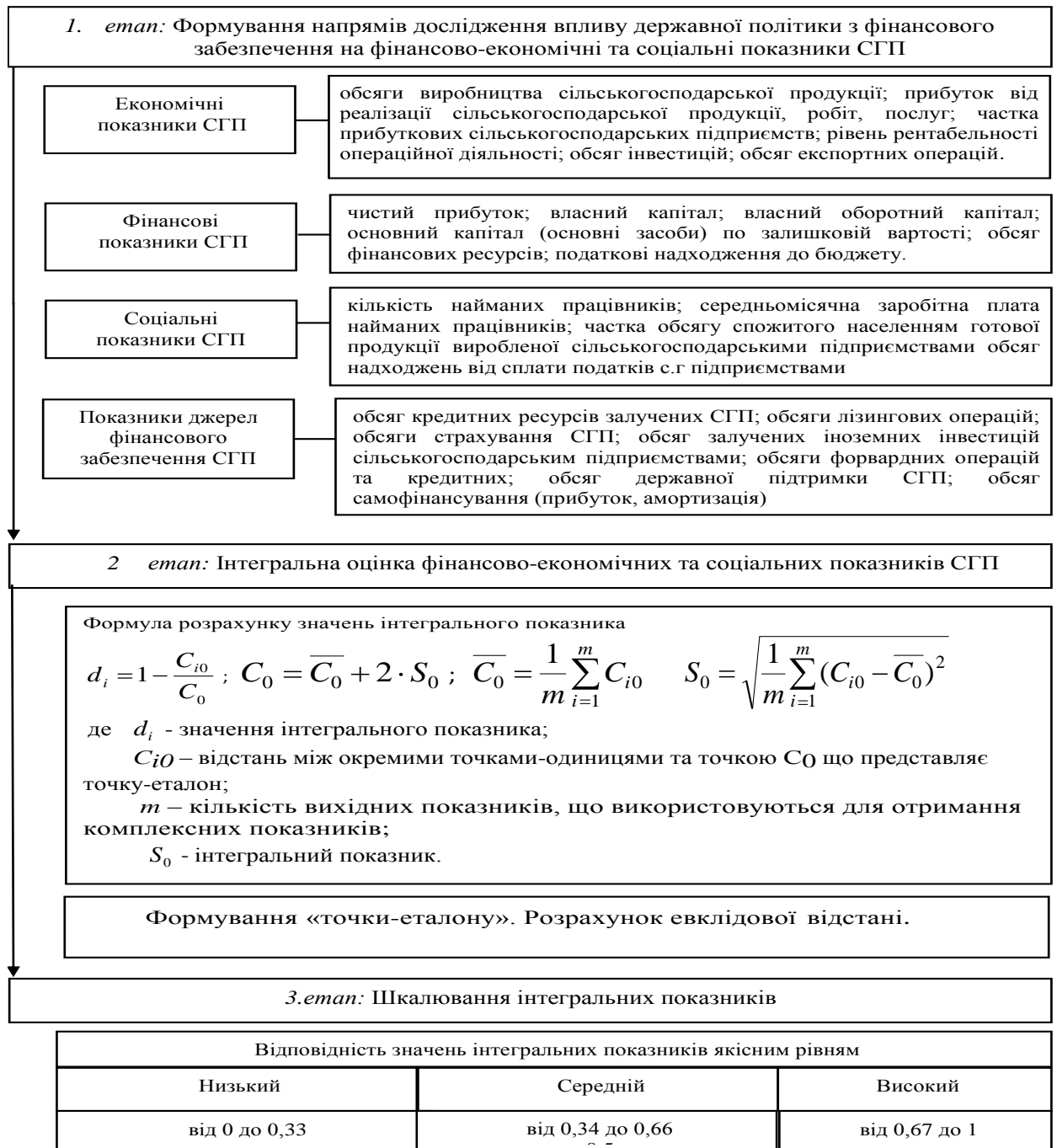

Рис. 3.13. Основні етапи оцінки впливу державної політики з фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств на фінансово-економічні та соціальні показники їх діяльності

У табл. П.1, додатку П представлена система інформаційного простору для розрахунку узагальнюючих та інтегрального показників, яка складається з джерел фінансування та основних показників діяльності сільськогосподарських підприємств України згрупованих за економічними,

фінансовими, соціальними напрямками, що дозволить провести оцінку впливу показників джерел фінансування їх діяльності. Автором згруповані основні показники розвитку сільськогосподарських підприємств за період 2008-2017 рр., на основі узагальнення джерел [367-374], які і є, на його думку, найважливішими для оцінювання результатів діяльності.

У табл. П.2, додатку П проведено розрахунок середнього значення та середньоквадратичного відхилення для групи ефективності використання основних засобів. Найвагомий вплив на економічні показники розвитку мають обсяги фінансування діяльності сільськогосподарських підприємств за різними джерелами, наведені у табл. П.3, додатку П із розрахунком середнього значення за 2008-2017 рр. Середнє значення зазначеного узагальнюючого показника за 2008-2017 рр. склало 0,76, що свідчить про його високий рівень (рис. 3.14).

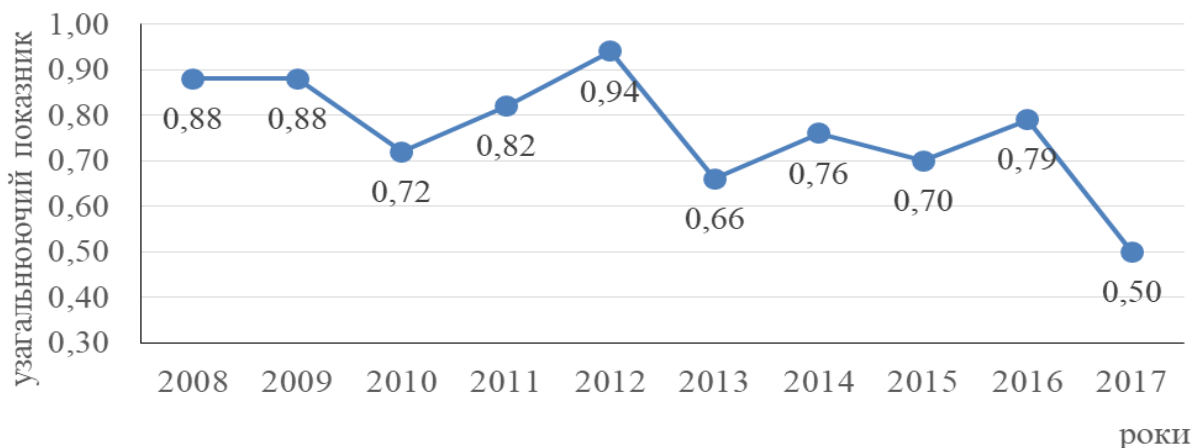

Рис. 3.14. Узагальнюючий економічний показник впливу державної політики з ФЗДСГП

За даними рис. 3.14 видно, що основне зниження узагальнюючого показника відбулося в 2013 та 2017 рр. Основною причиною на думку автора є зростання у 2013 році повної собівартості готової продукції за рахунок збільшення виробничих матеріальних витрат із-за значного здороження запасів, а саме паливо-мастильних матеріалів, мінеральних добрив, засобів захисту рослин, насінневого матеріалу та ін. (табл. Л.12, додаток Л). А також суттєвого збільшення податкового навантаження на сільськогосподарські

підприємства у 2017 р. за рахунок зростання ставок єдиного податку четвертої групи. Основним фактором, який негативно впливає на зазначений показник є рівень рентабельності операційної діяльності, який у 2013 р. знизився до 11,7 % проти 22,8 % у 2012 р. Дестимулюючим фактором також виявилось зменшення обсягу експортних операцій в 2017 р. до 47,2 млрд грн проти 390,5 млрд грн у 2016 р. Середнє значення узагальнюючого показника рівня впливу державної політики з фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств на економічні показники їх діяльності у 2008-2017рр. знаходилось на рівні 0,76.

На основі аналізу впливу державної політики з фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств на фінансові показники їх діяльності підтверджено аналогічні тенденції, які відбулися з економічними показниками (рис.3.15). У табл. П.4, додатку П наведено групу фінансових показників (чистий прибуток, власний капітал, основні засоби (ОЗ) та оборотні активи) з розрахунком середнього узагальнюючого показника за 2008-2017 рр. рівень якого дорівнюється 0,86 (табл. П.5, додаток П).

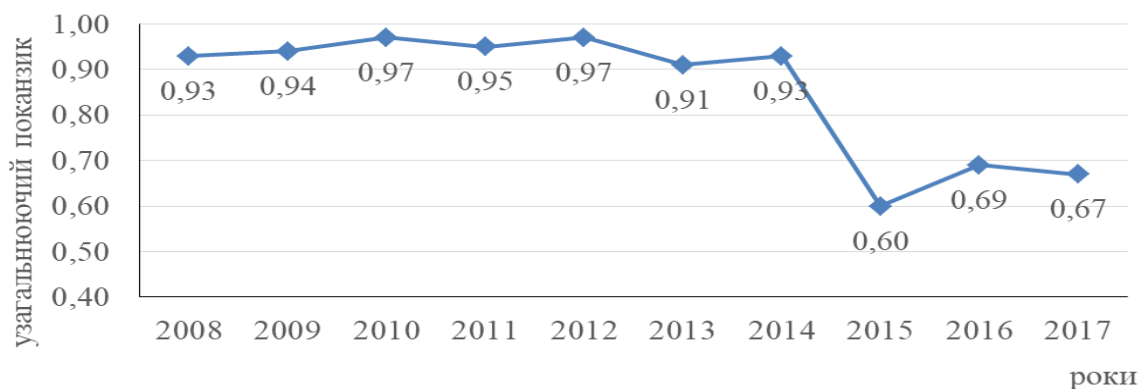

Рис. 3.15. Узагальнюючий фінансовий показник впливу державної політики з ФЗДСГП

Дані рис. 3.15 свідчать, що основне зниження узагальнюючого показника відбулось протягом 2015-2017 рр. На думку автора це пов'язано з тим, що в 2015 р. частково було скасовано спеціальний режим з ПДВ (80% від суми зобов'язань з податку на додану вартість сплачувалось до державного бюджету), за рахунок якого кошти з ПДВ акумулювалися на

спеціальних рахунках сільськогосподарських підприємств та використовувались як оборотні кошти, збільшуючи чистий прибуток. Саме на цей період припадає зменшення обсягів залучення позикових коштів сільськогосподарськими підприємствами у вигляді банківських кредитів, операцій з фінансового лізингу і майже повне скасування державної підтримки їх діяльності.

Основним фактором, що негативно вплинув на поведінку досліджуваного показника є зменшення чистого прибутку з 2015 року по 2017 рік в результаті девальвація національної валюти в 2014 році та різкого здороження імпортно-залежних виробничих запасів.

Запровадження спрощеної системи та спеціальних режимів оподаткування призвело до зменшення податкового навантаження на сільськогосподарські підприємства, в той же час збільшився розмір соціального навантаження на них у вигляді виплати орендної плати за земельні ділянки (паї). Щорічний розмір орендної плати за земельні ділянки збільшується не тільки за рахунок індексу інфляції, який регламентовано обов'язковістю до виконання державними інститутами, а й ринковими відносинами, оскільки розмір винагороди за користування земельною ділянкою сільськогосподарського призначення є жорсткою конкурентною позицією.

У табл. П. 6, додатку П наведено групу основних соціальних показників, які характеризують діяльність сільськогосподарських підприємств: середньомісячна заробітна плата, розмір орендної плати за земельні ділянки, сплата сільськогосподарськими підприємствами обов'язкових платежів з податків та зборів з розрахунком середнього показника за 2008-2017 рр. У табл. П. 7, додатку П розраховано узагальнюючий показник впливу державної політики по фінансовому забезпеченню сільськогосподарських підприємств на розмір соціальних показників, з розрахунком еталонної точки та евклідових відстаней, який представлено на рис. 3.16.

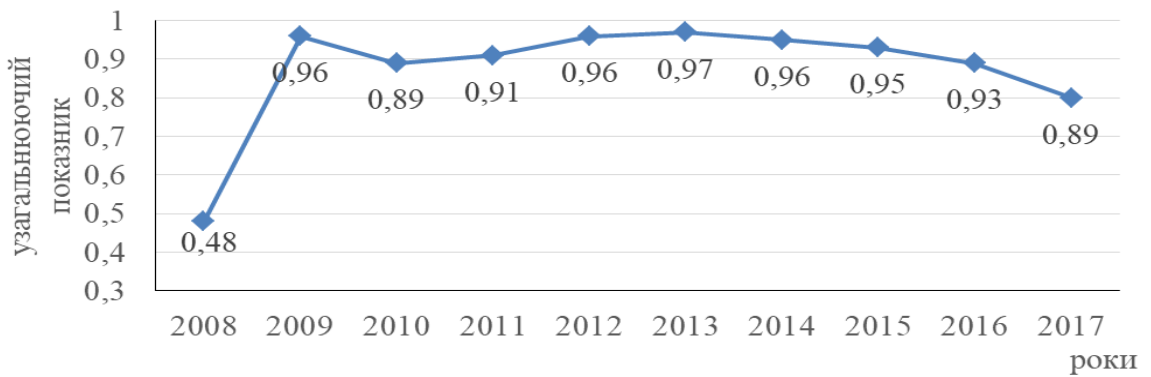

Рис. 3.16. Узагальнюючий соціальний показник впливу державної політики з ФЗДСГП

За даними рис. 3.16 видно, що значне зростання узагальнюючого показника відбувалось у 2009 р. На думку автора, це пов'язано з зростанням розміру орендної плати за земельні ділянки, та чітким виділенням земельних паїв в натурі, а також збільшенням розміру середньомісячної заробітної плати.

Автором розраховано узагальнюючий показник впливу державної політики з ФЗДСГП на обсяги джерел фінансування: кредитних та форвардних операцій, операцій фінансового лізингу, інвестицій, страхування та державної підтримки, наведених у табл. П. 8, додатку П із зазначенням середнього показника за 2008-2017 рр. Розрахований узагальнюючий показник впливу державної політики з фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств на показники джерел фінансування (табл. П. 9, додаток П) у динаміці представлено на рис. 3.17.

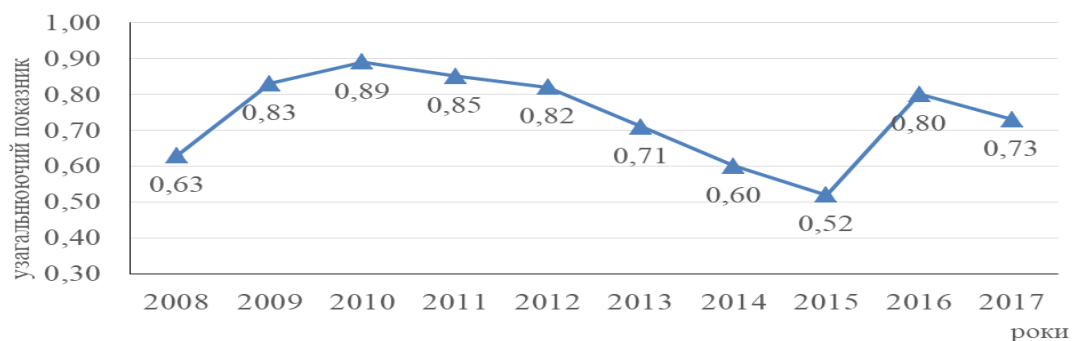

Рис. 3.17. Узагальнюючий показник джерел фінансування впливу державної політики з ФЗДСГП

На рис. 3.17 спостерігається зниження узагальнюючого показника в 2014-2015 рр. Це пов'язано з тим, що саме в цей період в країні існував не стабільний фінансовий ринок, на зниження показника впливала політична криза, відбувалась девальвація національної гривні, з дорожчання позикових ресурсів у банківських установах, збільшення страхових виплат, зростання кредитної та облікової ставки НБУ. Основним критерієм, що досить негативно впливає на оцінку впливу фінансового забезпечення, є показники: страхування (страхові премії), банківське кредитування, у 2008 р., державна підтримка у 2014-2015 рр.

Порівнюючи поведінку узагальнюючих показників впливу державної політики з фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств на фінансово-економічні показники їх діяльності за економічними, фінансовими та соціальними групами (табл. П. 10, додатку П) розраховано та наведено на рис. 3.18 розмір інтегрального показника. Інтегральний показник за 2008-2017 рр. дорівнює 0,56.

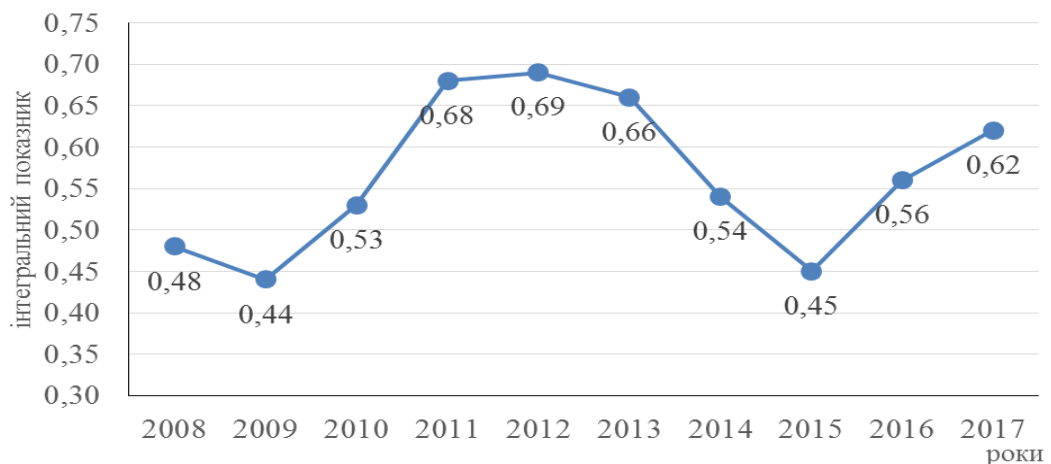

Рис. 3.18. Інтегральний показник впливу державної політики з ФЗДСГП на фінансово-економічні та соціальні показники їх діяльності

З рис. 3.18 видно, що відбувається зниження інтегрального показника в 2009 та 2015 рр. На думку автора, вагомою причиною є зменшення обсягу позикових коштів у вигляді інвестицій, банківських кредитів, форвардних та лізингових операцій, залучених у господарську діяльність

сільськогосподарських підприємств, скасуванням спеціального режиму оподаткування з ПДВ, збільшення ставки єдиного податку четвертої групи у 58 разів. Середнє значення інтегрального показника впливу державної політики з фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств на фінансово-економічні показники їх діяльності у 2008-2017 рр. становить 0,56 тобто знаходиться на середньому рівні.

На рис 3.19 наочно представлено узагальненні результати оцінки впливу державної політики з фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств на економічні, фінансові й соціальні показники їх діяльності та джерела фінансування в період з 2008-2017 рр.

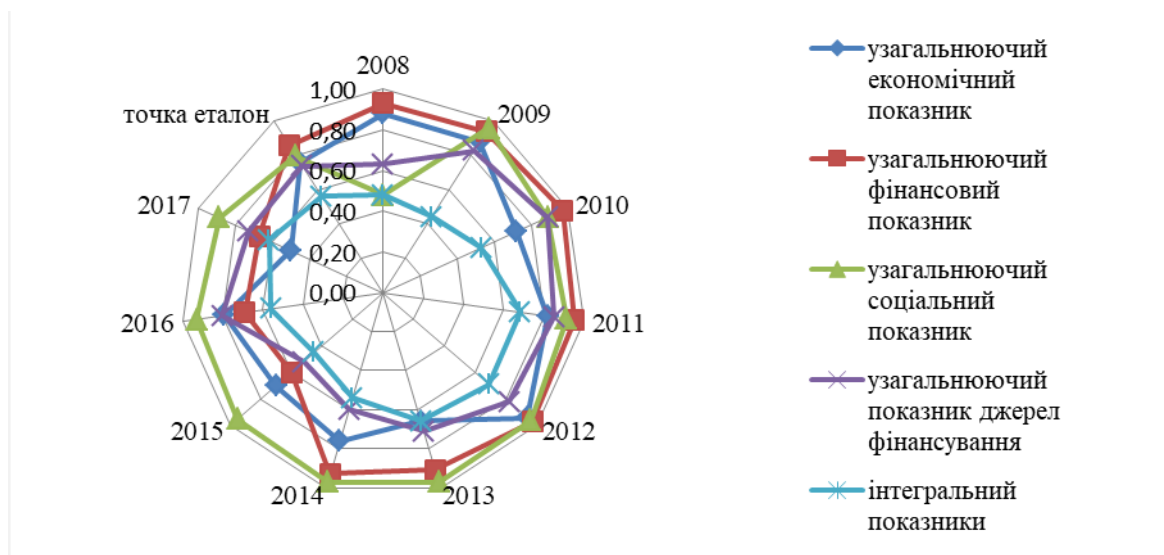

Рис. 3.19. Узагальнюючі та інтегральні показники впливу державної політики з фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств на фінансово-економічні та соціальні показники їх діяльності

Дані рис. 3.19 свідчать про отримані такі результати: найвищий рівень загального інтегрального показника впливу державної політики з фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств на фінансово-економічні та соціальні показники їх діяльності припадає на 2011-2013 рр. (0,66-0,69). Саме в ці роки підприємства суттєво збільшили обсяг виробництва сільськогосподарської продукції та обсяг експортних операцій. Позитивний вплив також мала державна підтримка сільськогосподарських

підприємств за рахунок спеціального режиму оподаткування з податку на додану вартість. У 2009 р. та 2015 р. рівень узагальненого інтегрального показника є низьким (0,44 та 0,45 відповідно). Основним деструктивним фактором, що вплинув на такі результати є суттєві інфляційно-девальваційні процеси в Україні.

Таким чином, для визначення впливу державної політики з фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств на фінансово-економічні та соціальні показники їх діяльності, в залежності від побудованої системи фінансування підприємств, необхідно аналізувати ситуацію за всіма складовими. Запропонована система показників є чіткою та обґрунтованою, проте перелік таких показників можна розширювати, а методику оцінки впливу удосконалювати залежно від ситуацій, які склались в аграрному секторі національної економіки та особливостей його фінансування. Отже, виходячи із зазначеного, подальші дослідження будуть спрямовані на уточнення складу показників (індикаторів), джерел фінансування та оцінки впливу певного механізму запозичення фінансових ресурсів сільськогосподарськими підприємствами.

На думку автора, бюджетна політика держави щодо розвитку аграрного сектора економіки і сільських територій має вирішувати основні стратегічні завдання. По-перше, сприяти розвитку виробництва на основі стимулювання підприємницької активності, розширенню експортного потенціалу галузі, збільшенню обсягів виробництва трудомісткої продукції, що, в свою чергу, сприятиме підвищенню рівня зайнятості й доходів сільського населення. По-друге, забезпечити державні гарантії щодо раціонального використання природних ресурсів, безпеки продуктів харчування, екологічної безпеки. По-третє, забезпечити соціальні гарантії сільському населенню на основі державних програм розвитку сільських територій.

На основі узагальнення наукових надбань провідних вчених [29-32, 42, 48, 50-52, 406] та результатів практичних досліджень автора [205-211] сформовано стратегічні та тактичні цілі державної фінансової політики

підтримки сільськогосподарських підприємств першого та другого порядку. До цілій першого порядку автором віднесено необхідність оновлення на якісно новій основі матеріально-технічної бази сільськогосподарських товаровиробників та переробної галузі, логістичної інфраструктури зберігання й реалізації сільськогосподарської продукції з метою розширення експортного потенціалу й освоєння нових ринків збуту. Цілями другого порядку є тактичні цілі, що забезпечать якісне виконання цілей першого порядку: сприяння формуванню ефективної системи фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств, спрямованої на покращення доступу виробників до фінансових ресурсів на внутрішньому та зовнішньому фінансових ринках, шляхом запровадження інноваційних фінансових інструментів та стимулювання до використання сучасних форм спільного інвестиційного фінансування на засадах кооперації, державно-приватного партнерства та залучення міжнародних фінансових ресурсів інвестування на умовах урядових гарантій; формування стимулюючої податкової політики, спрямованої на заохочення до оновлення основних засобів виробництва; формування системи державного фінансування, направленої на забезпечення продовольчої та екологічної безпеки; страхування природних та фінансових ризиків.

В умовах обмеженості вільних державних фінансових ресурсів ключовим механізмом може стати податкове стимулювання: в частині акумуляції ПДВ на спеціальних рахунках на оновлення ОЗ; спрямування сум відшкодування ПДВ від експортних операцій на капітальні інвестиції розвитку інфраструктури переробки та реалізації продукції; запровадження спеціальних податкових ставок (ПДВ, мито та акцизного податку) при імпорتنих операціях щодо ввезення сучасних технологій й обладнання для виробництва, переробки і зберігання сільськогосподарської продукції.

Запропоновані механізми на думку автора, можуть сприяти у майбутньому підвищенню ефективності діяльності СГП, розширення напрямів збуту сільськогосподарської продукції на світовому ринку.

3.3. Вплив податкової політики на формування доходів сільськогосподарських підприємств

Система оподаткування є одним із найважливіших елементів державного регулювання фінансового забезпечення аграрного сектора економіки, прямо впливаючи на рівень ефективності виробництва продукції та використання наявних фінансових ресурсів. Результативність діяльності сільськогосподарських підприємств, забезпечення їх конкурентоспроможності, вирішення проблем соціально-економічного характеру, з якими пов'язано їх функціонування на пряму залежить від виваженості податкової політики.

Недосконалість системи оподаткування визнається багатьма вітчизняними вченими, зокрема О. Василюком [407], П. Гайдуцьким [29], М. Дем'яненко [81], Д. Демою [408], М. Жуком [177], Л. Тулушом [409], Л. Сідельниковою [409], В. Синчаком [48], та ін. Автором узагальнено наукові підходи до трактування категорій «податок» і «податкова політика» та наведено у табл. Р.1-Р.2, додатку Р. Проте в суспільстві і до цього часу не сформовано єдиної думки щодо напрямів подальшого реформування податкової системи для аграрного сектора економіки, а сільськогосподарські підприємства не мають конкретних рекомендацій щодо оптимізації своїх податкових зобов'язань. Актуальними залишаються дослідження з оцінки якості інституціонального забезпечення їх оподаткування та обґрунтування напрямів оптимізації податкового навантаження з урахуванням змін у податковій політиці держави. Податкове законодавство України складається з Конституції України, Податкового кодексу України, Митного кодексу України та інших законодавчих актів. Нормативно-правове забезпечення системи оподаткування сільськогосподарських підприємств станом на січень 2019 року наведено у табл. С.1, додатку С. Нормативно-правова регламентація діючих систем оподаткування (перелік податків) для суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки представлена у табл. 3.13.

Таблиця 3.13

**Порівняння різних діючих систем оподаткування для
сільськогосподарських підприємств**

Показники	Спеціальна система оподаткування		Загальна система оподаткування	Норма ПКУ
	Єдиний Податок IV група	Єдиний податок III група		
Основні (базові) показники				
База оподаткування	Нормативно грошова оцінка землі	Дохід (виручка) від реалізації	Прибуток	п.143.1 ст. 292. ст. 292 ¹ ПКУ
Ставка	Залежно від виду сільгоспугідь	5% (для неплатників ПДВ) 3% (для платників ПДВ)	18%	п.136.1 ПКУ ст. 293 ПКУ
			0%	Розд. IV перехід положень
Податковий період (подання податкової звітності)	Рік (раз на рік подається декларація до 20 лютого)	Квартал (декларації подаються щокварталу протягом 40 календарних днів)	Рік (раз на рік, протягом 60 календарних днів по закінченню року)	п. 49.18 пп. 295.9.1 ПКУ
Порядок сплати	4 рази на рік (10%,10%,50%та 30% щокварталу)	4 рази на рік за наслідками декларування	Раз на рік за наслідками декларування	п. 137.5, пп. 295.9.2 ПКУ
Особливості сплати окремих податків				
Рентна плата за спеціальне використання води	Звільнені	Сплачується (відповідно до ст. 255 ПКУ)	Сплачується (відповідно до ст. 255 ПКУ)	п. 5 ст. 297.1 ПКУ
Земельний податок	Звільнені (крім землі, що не використовується у сільгоспдіяльності)	Звільнені (крім землі, що не використовується у сільгоспдіяльності)	Сплачується (відповідно до розділу XII ПКУ)	п. 4 пп. 297.1 ПКУ
Особливості для платників ПДВ				
Право не реєструватися платником ПДВ	Обсяг постачання до 1 млн грн	Обсяг постачання до 5 млн грн	Обсяг постачання до 1 млн грн	п. 181.1, пп. 294.1 ПКУ
Податковий період з ПДВ	Квартал	Квартал	Місяць	п. 202.1, п. 202.2 ПКУ
Особливості для фізичних осіб, що знаходяться або знаходилися у трудових чи цивільно-правових відносинах з СГП				
Земельний податок для фізичних осіб орендодавців	Звільнені	Сплачують на підставі повідомлень органу ДФС	Сплачують на підставі повідомлень органу ДФС	п. 281.3 ПКУ
Витрати на виплату та доставку пільгових пенсій	Не є об'єктом оподаткування	Сплачують у повному обсягу	Сплачують у повному обсягу	Абз.4 п. 1ст. 2 Закону від 26.06.1997 р. № 400/97
Оподаткування дивідендів, нарахованих власникам СГП	ПДФО за ставкою 9%	ПДФО за ставкою 9%	ПДФО за ставкою 5%	п. 167.1, п. 167.5.2 ПКУ

У табл. 3.13 автором виділені ключові особливості різних систем оподаткування. З урахуванням норм ГКУ та ПКУ виокремлені окремі

суб'єкти господарювання: фізична особа, фізична-особа підприємець, юридична особа, які мають право на здійснення господарської діяльності в аграрному секторі економіки. Відповідно до ПКУ сільськогосподарські підприємства можуть обирати загальну або спрощену систему оподаткування (на основі єдиного податку). Тобто систему оподаткування в залежності від їх організаційно-правової форми, обсягу доходів, кількості найманих працівників, тощо. На вибір певної системи оподаткування впливають різні фактори: вид діяльності; наявність або відсутність вхідного ПДВ чи вигоди для партнерів; обсяг реалізації продукції; кількість найманих працівників. Діюча система оподаткування, її проблеми та недоліки представлені на рис. С.1, додатку С.

Більша частина сільськогосподарських підприємств застосовує спрощену систему оподаткування на основі фіксованого сільськогосподарського податку діючого до 2014 р. та зміненого у 2015 р. на єдиний податок 4-ї групи. Відповідно до норм ПКУ платники єдиного податку 4-ї групи звільняються від сплати податку на прибуток підприємств, податку на майно (в частині земельного податку), рентної плати за спеціальне використання води [183]. У табл. С.2, додатку С наведено порівняння за 2014-2017 рр. розмірів ставок єдиного податку 4-ї групи з одного гектара сільськогосподарських угідь, який залежить від категорії (типу) земель.

Починаючи з 2014 р. податкова політика щодо сільськогосподарських підприємств різко змінилась. У результаті податковий і соціально-економічний тиск на галузь з кожним роком збільшується. З 01 січня 2015 р. фіксований сільськогосподарський податок трансформовано в єдиний податок 4-ї групи із збільшенням бази (нормативно-грошової оцінки землі) та ставок податку, що призвело до збільшення податкового навантаження на сільськогосподарські підприємства у 38 разів лише за цим податком, у той же час майже у 6 разів зросли витрати, пов'язані з виплатою їх орендних зобов'язань.

На протязі 2016-2018 рр. ситуація погіршилась у результаті чергового збільшення нормативної грошової оцінки землі (табл. С.5-С.6, додаток С) та розміру збільшення ставок єдиного податку майже в 2 рази згідно прийнятих змін у 2016 р. до Податкового кодексу на основі прийнятого Закону України [437]. Це призвело до збільшення розміру податкових зобов'язань за цим податком в середньому до 350 грн на 1 га та зробило цей податок більш обтяжливим.

Проте навіть таке суттєве збільшення не вплинуло на популярність даного податку серед сільськогосподарських підприємств. Оскільки для сільськогосподарських підприємств такий рівень податкового навантаження за даним податком залишається прийнятним. Крім того, зазначений податок характеризується відносно спрощеною системою адміністрування податку, враховує особливості виробничої діяльності підприємств та дозволяє знаходитися на спрощеній системі обліку та звітності, що суттєво скорочує витрати на заробітну плату працівників обліково-фінансових служб.

Ключовою складовою системи оподаткування сільськогосподарських підприємств також є податок на додану вартість. В Україні його запровадили у 1992 р., а згодом було прийнято у 1997 році Закон України «Про податок на додану вартість», який регламентував його стягнення. Сільськогосподарські підприємства отримали спеціальні умови нарахування й сплати ПДВ [438]. Сутність спеціального режиму податку на додану вартість полягала в тому, що сума ПДВ, нарахована сільськогосподарським підприємствам на вартість постачання ними сільськогосподарських товарів (послуг), не підлягала сплаті до бюджету, повністю залишалася у їх власному розпорядженні, та використовувалась на виробничі цілі без обмежень [183].

Зазначений режим оподаткування неодноразово корегувався протягом періоду його дії. Зміни у методиці розрахунку податку на додану вартість за 2015-2017 рр. наведено у табл. С.3, додатку С. Відповідно до змін, внесених Законом України № 909 «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України, щодо забезпечення збалансованості

бюджетних надходжень у 2016 році» до ст. 209 ПКУ, у 2016 р. в межах спеціального режиму оподаткування запроваджено часткову сплату ПДВ до бюджету та на спеціальні рахунки, а розмір суми залежить від виду реалізованої сільськогосподарської продукції (табл. 3.14).

Таблиця 3.14

Порядок справляння ПДВ у динаміці змін

Спеціальний режим для сільськогосподарських підприємств		
2015 р.	2016 р.	2017 р.
Нарахована сума ПДВ не підлягає сплаті до бюджету й повністю залишається в розпорядженні підприємства: 100 % суми зобов'язання з ПДВ перераховується платникам на спеціальний рахунок [186]	Розподіл податкового зобов'язання з ПДВ: 1) при постачанні зернових і технічних культур: 85 % – до державного бюджету, 15% – на спеціальний рахунок; 2) при постачанні продукції тваринництва: 20% – до державного бюджету, 80% – на спеціальний рахунок; 3) при постачанні інших с-г товарів і послуг: 50% – до державного бюджету, 50% – на спеціальний рахунок [186]	Скасування спеціального режиму ПДВ

Згідно інформації наведеної в табл. 3.14 сума нарахованих податкових зобов'язань до 2016 р. залишалась у повному обсязі у розпорядженні сільськогосподарських підприємств. З початку 2016 року введені істотні зміни в спеціальному режимі ПДВ, згідно з якими до державного бюджету перераховувалась частина акумульованого ПДВ від діяльності в рослинництві – 85 %, тваринництві – 80 % та при наданні послуг – 50 %. Податкове навантаження за цим податком збільшилося на 1 га до 770 грн. У 2017 р. такий вид спеціального режиму оподаткування було взагалі скасовано.

Для виробників сільськогосподарської продукції спеціальний режим оподаткування ПДВ шляхом його акумуляції, був вкрай важливим для поповнення оборотних коштів. На той час він був є чи не єдиним дієвим механізмом непрямой державної підтримки, оскільки обсяги бюджетних дотацій скоротилися з 3 343,8 млн грн у 2008 р. до 658,8 млн грн у 2012 р. Сільськогосподарські підприємства за 2008-2014 рр. додатково отримали державну підтримку за рахунок податку на додану вартість у розмірі понад

17 609,7 млрд грн (табл. М.4-М.5, додаток М). На рис. 3.20 за даними Державного комітету статистики України [367-374, 377], звітів Розрахункової палати України [396, 398] автором зроблено порівняння обсягів державної підтримки сільськогосподарських підприємств у вигляді прямих бюджетних дотацій та за рахунок акумулятивного податку на додану вартість, який залишався в розпорядженні сільськогосподарських підприємств у результаті дії спеціального режиму оподаткування.

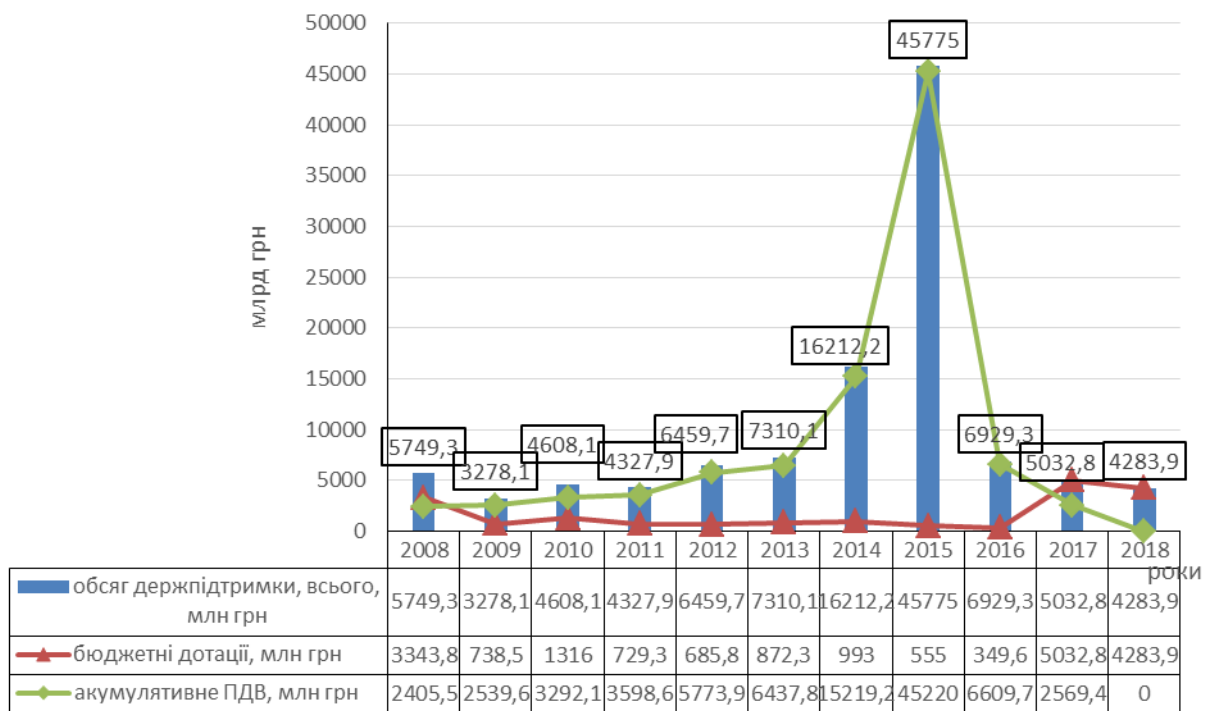

Рис. 3.20. Обсяги державної підтримки діяльності сільськогосподарських підприємств

Дані рис. 3.20 свідчать про повільне зростання протягом 2008-2014 рр. обсягів державної підтримки з 5,7 млрд грн у 2008 р. до 16, 2 млрд грн у 2014 р., в тому числі за рахунок акумулятивного ПДВ з 2,4 млрд грн до 15, 2 млрд грн, відповідно. Різде зростання обсягів державної підтримки з 45,8 млрд грн у 2015 р. та її спад до 6,9 млрд грн у 2016 р. спричинені відміною спеціального режиму ПДВ, з поетапним переходом протягом 2015-2016 рр., спонукало сільськогосподарські підприємства наприкінці 2015 р. до

негайного продажу залишків готової продукції та отримання попередньої оплати по форвардних договорах з метою збереження додаткових коштів.

Автором проводився постійний моніторинг дії такого режиму та його впливу на фінансові результати господарювання сільськогосподарських підприємств, що знайшло відображення в наукових публікаціях [439-443]. Розмір державної підтримки у вигляді спеціального режиму оподаткування ПДВ коливався від 509 до 857 грн на гектар та напряму залежав від ефективності діяльності суб'єктів господарювання. Встановлено суттєвий прямий позитивний вплив на підвищення ефективності діяльності. На прикладі господарств Запорізької області розраховано показники рентабельності діяльності залежно від суми акумульованого ПДВ (табл. Т.5–Т.6, додаток Т).

Вплив дії спеціального режиму ПДВ на фінансові результати та ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств в Україні наведено в табл. 3.15 та табл. Т.2, додатку Т.

Таблиця 3.15

Оцінка впливу застосування спеціального режиму ПДВ на рентабельність сільськогосподарського виробництва в Україні

Показники	Показники по роках					
	2010	2013	2014	2015	2016	2017
Основні показники діяльності сільськогосподарських підприємств						
Чистий прибуток, млн грн	17253,6	14925,7	21413,4	101912,2	89816,3	78457,7
Рівень рентабельності СГП, %	17,5	8,3	9,3	30,4	25,6	18,7
Держпідтримка через спецрежим ПДВ, млн грн	5773,9	6437,8	15219,2	45220	6609,7	2569,4
Розрахункові показники діяльності СГП без держпідтримки спец режиму ПДВ						
Чистий прибуток, млн грн	11479,7	8487,9	6194,2	56692,2	83206,9	75888,3
Рівень рентабельності СГП, %	11,6	4,7	2,7	13,5	23,7	18,1
Підвищення рівня рентабельності, за рахунок держпідтримки через спец режим ПДВ у %	5,9	3,6	6,6	16,9	1,9	0,6

Розраховані дані табл. 3.15 свідчать про суттєвий прямий вплив державної підтримки через механізм спеціального режиму оподаткування

ПДВ на рівень рентабельності. Так у 2015 р. рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств України за рахунок акумулятивного ПДВ зріс на 16.9 пунктів і становив 30,4% замість 13,5%. Більш складною могла би бути і ситуація у 2013-2014 рр.: підприємства практично б знаходились на межі збитковості.

Автором на основі дослідження даних первинного обліку багатьох сільськогосподарських підприємств було проаналізовано основні напрями використання коштів, акумульованих на спеціальних рахунках., У результаті аналізу проведеного у 2013-2015 рр. (табл. Т.7– Т.9, додаток Т), автором відображена структура напрямів використання таких коштів (рис. Т.1-Т.3, додаток Т). Майже усі ресурси були використані на поточні потреби підприємств, тобто на поповнення оборотних коштів, а не на оновлення матеріально-технічної бази виробництва. Отже відміна такого режиму призвела до втрати додаткових оборотних коштів сільськогосподарських підприємств, росту цін на сільськогосподарську продукцію, зниження ефективності господарювання. Звичайно, що така позиція уряду та Державної податкової служби України викликала значне незадоволення у представників сільськогосподарських підприємствах. А значить зміна режимів оподаткування потребує врегулювання механізмів бюджетної підтримки аграрного сектору національної економіки.

На думку автора, необхідно виділити ключову позитивну рису притаманну дослідженій формі державної підтримки. Саме така форма сприяла підвищенню ефективності діяльності сільськогосподарського виробництва та була єдиною формою державної підтримки, яка не піддавалась так званому «ручному» розподілу, а її розмір для підприємства напряму залежав від ефективності його діяльності. Важливою особливістю дії такого механізму також була зацікавленість СГП до повного відображення усієї суми отриманих доходів, оскільки саме від цього залежали обсяги акумульованих коштів на спеціальних рахунках.

Проте, автором неодноразово зазначався і суттєвий недолік такої

форми державної підтримки. Кошти, що залишались у розпорядженні сільськогосподарських підприємств на спеціальних рахунках у вигляді несплачених податків, витрачалися практично безконтрольно і лише на поточні потреби без урахування державних орієнтирів розвитку аграрного ринку, тобто не мали цільового призначення, а саме не були хоча б частково спрямовані на оновлення основних засобів виробництва, що в майбутньому могло б сприяти підвищенню продуктивності виробництва та росту ВВП. З зазначеного можна зробити висновок, що акумульовані підприємством кошти не мали цільового призначення.

На думку автора необхідно було провести ґрунтовні наукові дослідження та громадські обговорення щодо можливих наслідків реформування спеціального режиму оподаткування ПДВ. Причому зосередитися на обґрунтуванні наслідків економічних (рівень прибутку й рентабельності діяльності виробників аграрної продукції, рівень їх соціально-економічного та податкового навантаження, рівень інвестиційної привабливості галузі та ін.), а також соціальних (рівень цін на сільськогосподарську продукцію та її доступність населенню, виплата орендної плати за паї, створення нових робочих місць).

Збільшення податкового навантаження на сільськогосподарські підприємства спричиняє і податок на доходи фізичних осіб, утриманий з орендної плати за земельні ділянки, розмір якої регулюється попитом та пропозицією на ринку. Ставки податку на доходи фізичних осіб представлені автором у табл. С.4, додатку С. В Україні з 2016 р. застосовується базова ставка з податку на доходи фізичних осіб у розмірі 18,0% від усієї суми бази оподаткування незалежно від її розміру. З одного боку, з першого погляду здається, що підприємства лише виконують функцію податкових агентів по сплаті ПДФО (18%) та воєнного збору (1,5%) нарахованих на розмір орендної плати, проте ці платежі займають значну частину в структурі собівартості продукції, а значить, прямо впливають на зниження ефективності діяльності підприємств. Розмір орендної плати за використані

земельні ділянки, так звані земельні паї, формується під впливом жорсткої конкуренції на земельному ринку, в результаті чого розмір таких виплат збільшується високими темпами, а власники, у більшості випадків, навіть не цікавляться такими податковими зобов'язаннями.

У 2017-2018 рр. також відбувається значне збільшення податкового навантаження на сільськогосподарські підприємства, що з одного боку обумовлено відміною спеціального режиму оподаткування податком на додану вартість, а з іншого – збільшенням розміру єдиного податку (ця категорія підприємств в більшості відноситься до 4-ї групи платників єдиного податку). Враховуючи, що в Україні на протязі 2014-2016 рр. спостерігається стрімкий ріст інфляції, що призводить до збільшення нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь, кожного року збільшується база оподаткування єдиним податком. Враховуючи вище зазначені процеси – застосування спеціальної системи оподаткування у вигляді сплати єдиного податку – для багатьох малих та середніх сільгоспвиробників вже не завжди є економічно доцільним у порівнянні з загальною системою оподаткування.

Отже, як доводять авторські дослідження діюча система оподаткування сільськогосподарських підприємств постійно змінюється, порушуючи основний принцип оподаткування «стабільність та прогнозованість» під впливом різних факторів, в першу чергу під впливом існуючих протиріч у суспільстві та змін векторів державної фінансової політики.

У попередніх розділах дисертації автором зазначалось, що процес формування і розподілу фінансових ресурсів майже завжди пов'язаний з виникненням фінансових протиріч між учасниками такого розподілу. З одного боку, виробники сільськогосподарської продукції, з іншого, – держава, в тому числі в особі місцевих громад та населення. Інтереси власників підприємств спрямовані на максимальне отримання прибутків та мінімальні соціально-економічні витрати, пов'язані з господарською діяльністю. Інтереси держави спрямовані на максимальне надходження

фінансових ресурсів до бюджетів всіх рівнів для виконання свої соціально-економічної функції та скороченні витрат на підтримку господарського сектора. Населення, в свою чергу, сподівається на збільшення рівня оплати праці, орендної плати від земельних паїв, максимальних соціальних виплат.

Саме під впливом таких протиріч та з огляду на зростання показників прибутковості галузі збільшується податкове навантаження на сільськогосподарські підприємства. На сучасному етапі для представників державної влади та органів місцевого самоврядування актуальним є питання забезпечення фінансовими ресурсами бюджетів усіх рівнів, а в наведеному випадку, нещодавно утворених місцевих громад в сільській місцевості, адже їх фінансова незалежність є однією з фундаментальних умов здійснення повноважень та загалом життєздатності, що було зазначено автором у науковій публікації. Сільськогосподарські підприємства у більшості випадків є найбільшими донорами бюджетів таких рівнів.

Але складається парадоксальна ситуація через те, що податкове і соціально-економічне навантаження на сільськогосподарські підприємства продовжує зростати (табл. Т.4, додаток Т), з одночасним збільшенням орендної плати за земельні ділянки, яка за 2010-2017 рр. збільшилась майже у 12 разів (табл. Т.12, додаток Т).

Аналіз податкового навантаження підприємств Запорізької області за попередні роки засвідчує, що порівняно із 2012 р. у 2016 р. при сплаті єдиного податку 4-ї групи податкове зобов'язання збільшилося на 236 грн з 1 га, або у 38 разів, а в 2017 р. – на 350 грн на 1 га, тобто зросло у 58 разів. Одночасно у 6,7 рази зріс розмір орендної плати за використання у господарській діяльності земельних паїв із 152 грн у 2012 р. до 1020 грн на 1 га у 2016 р., а в деяких областях України (Київській, Вінницькій) – до 4000 грн за 1 га (табл. Т.3, додаток Т).

На думку автора, недосконалість нормативної бази законодавства щодо податкової політики в аграрному секторі може призвести до суттєвого погіршення ситуації в галузі. Наприклад, за нашими прогнозними

розрахунками на прикладі підприємств Запорізької області, податкове та соціально-економічне (плата за земельні ділянки) навантаження може зрости до 2214-3250 грн на 1 га, в тому числі плата за оренду земельних ділянок (паїв) збільшиться в середньому до 2200-2500 грн за 1 га.

При збільшенні податкового навантаження в аграрному секторі економіки склалася парадоксальна ситуація: присутнє враження, що сільське господарство є найбільш прибутковою і конкурентоспроможною галуззю. Динаміка рентабельності всіх підприємств України, в тому числі сільськогосподарських, за видами діяльності наведена на рис. 3.21. Як свідчить офіційна статистика, до 2016 р. доходність аграрного сектора економіки суттєво зростала. Впродовж 2004-2016 рр. рівень рентабельності господарської діяльності суттєво перевищував показники окремих галузей економіки (торгівлі, промисловості).

Рис. 3.21. Динаміка рентабельності підприємств за видами діяльності

На рис. 3.21 автором представлено поступове зростання та нестабільний характер рентабельності підприємств аграрного сектору економіки України. Так, у 2017 р. рентабельність діяльності сільськогосподарських підприємств складала 22,4%, внаслідок чого державні інституції посилили податкове навантаження на сільськогосподарські підприємства. Наприклад, у 2015 р. збільшено ставку єдиного податку 4-ї

групи до 0,95% від нормативно-грошової оцінки земельних ділянок; відмінено спеціальний режим з податку на додану вартість .

За результатами досліджень автора [450-455], така ситуація пояснюється недостовірністю статистичної та фінансової звітності сільськогосподарських підприємств внаслідок спрощеної системи обліку витрат у зв'язку з відсутністю сплати податку на прибуток. Аналіз собівартості виробництва сільськогосподарської продукції свідчить про заниження фактичних витрат на оплату праці та про законодавчо не відрегульовану амортизаційну політику. Відсутність індексації основних засобів зумовлює низькі суми амортизаційних відрахувань, унаслідок чого зменшується собівартість продукції та штучним чином збільшується прибуток. Подібні викривлення фінансових результатів є причиною невідповідності економічних показників реальному стану справ: частина прибуткових підприємств відчуває значну нестачу коштів на відновлення основних засобів. Підприємства продовжують функціонувати на екстенсивній основі, зокрема, знижується рівень продуктивності праці, вартості робочого місця, що не дає можливості виготовляти якісний продукт і послаблює експортний потенціал галузі.

Викликає стурбованість і високий відсоток збиткових підприємств. У середньому цей показник складає 26 % за досліджуваний період (табл. Л.10, додаток Л), тобто майже кожне четверте підприємство є нерентабельним. Причому неприбутковість не зменшує податкового навантаження, адже розмір єдиного податку 4 групи розраховується за кількістю землі й установленим відсотком від нормативно-грошової оцінки земельної ділянки. Проте, внаслідок офіційних даних про високу рентабельність постійно зростає податкове навантаження на сільськогосподарські підприємства.

З 1 січня 2015 р. відбулися суттєві зміни щодо державної політики фінансового забезпечення місцевих бюджетів сільських територій [449]. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо міжбюджетних відносин» від 28.12.2014 р. № 79-VIII [449]

змінилася структура розподілу основних податкових надходжень між рівнями бюджетної системи. Починаючи з 2017 р. бюджет ОТГ формують такі податки: ПДФО у розмірі 60 %; єдиний податок з усіх 4 груп – 100%; земельний податок – 100 %, акцизний податок – 34,16 % та ін. Зміни у структурі розподілу основних податкових надходжень між рівнями бюджетної системи згідно з Бюджетним кодексом наведено у табл. 3.16 та табл. С.7, додатку С 7.

Таблиця 3.16

Зміни у структурі розподілу основних податкових надходжень між рівнями бюджетної системи у відповідності до Бюджетного кодексу

Види податків, зборів	Вид бюджету, %									
	сільський (селищний)		ОТГ		районний		обласний		державний	
роки	2014	2018	2017	2018	2014	2018	2014	2018	2014	2018
ПДФО	25	–	60	60	50	60	25	15	–	25
Податок на прибуток	–	–	–	–	–	–	–	10	100	90
Рентна плата за:										
лісові ресурси*	100	–	–	–	–	–	–	50	–	50
водні ресурси*	–	–	–	–	–	–	50	45	50	45
Плата за користування надрами**	–	–	–	–	–	–	50	25	50	75
Плата за землю	100	100	100	100	–	–	–	–	–	–
Військовий збір	–	–	–	–	–	–	–	–	100	100
ПДВ	–	–	–	–	–	–	–	–	100	100
Акцизний податок	–	100	100	34,16	–	–	–	–	65,84	–
Плата за ліцензії*	–	100	100	100	–	100	100	100	–	100
Фіксований податок (ЄП 4 гр.)	100	100	100	100	–	–	–	–	–	–
Єдиний податок	100	100	100	100	–	–	–	–	–	–
Податок на нерухоме майно	100	100	100	100	–	–	–	–	–	–
Екологічний податок	–	25	25	25	–	–	–	55	–	20

*рентна плата за спеціальне використання води – це плата за використання ресурсів місцевого значення, яка зараховується: до державного бюджету – 45 %, до спецфонду – 10 %

**плата за ліцензії зараховується 100 % до відповідних місцевих бюджетів за місцем вчинення дії та 100 % до державного бюджету, окрім випадків, коли зарахування йде до місцевих бюджетів

Отже, згідно інформації, представленої у табл. 3.16, сільськогосподарських підприємства, як суб'єкти господарювання, формують надходження до всіх рівнів бюджетів. У результаті скасування спеціального режиму з ПДВ 100 % його сума надходить до державного

бюджету. Суттєву соціально-економічну складову при формуванні всіх рівнів бюджету мають також платежі з ПДФО, отримані в результаті виплати населенню сільськогосподарськими підприємствами орендної плати власникам земельних паїв (сільськогосподарських угідь).

Автором зазначено, що зміни у податковій політиці на рівні нормативно-правової бази щодо оподаткування сільськогосподарських підприємств на основі фіксованого (єдиного) податку [183], з одного боку, призвели до суттєвого збільшення їх податкового навантаження (майже в 58 разів з 1 га), а з іншого – вплинули на зростання надходжень до місцевих бюджетів. Автором на основі первинних облікових даних з податкових надходжень аграрного району Запорізької області досліджено зміну їх обсягів та структури в часовому просторі (табл. Т.10 – Т.11, додаток Т).

Суттєвого збільшення доходів сільських місцевих бюджетів можна досягти лише шляхом реалізації раціональної та оптимальної податкової політики. В результаті проведених досліджень автором встановлено, що не всі виробники сільськогосподарської продукції знаходяться у рівних умовах з огляду на механізм формування їх податкових зобов'язань. Так наприклад, фізичні особи-підприємці другої групи єдиного податку сплачують в місяць єдиний податок в розмірі 20% від мінімальної заробітної плати, а також єдиний соціальний внесок у розмірі 22% від мінімальної заробітної плати, при умові, що їх загальний дохід за звітний рік не перевищує 1,5 млн грн. Враховуючи те, що згідно статистичних даних середній дохід з одного гектара складає до 15735 грн, розраховано, що площа яку може обробляти така фізична особа-підприємець не перевищує 100 га, податкове навантаження в такому випадку на 1 га в середньому складає не більше 100 грн, оскільки вони не є платниками плати за землю та ПДФО. Розмір єдиного податку для платників 4-ї групи згідно попередніх досліджень автора [440, 443] коливається в межах 260-350 грн в залежності від нормативно-грошової оцінки сільськогосподарських угідь.

На теперішній час, на думку автора, не вирішеними залишаються

проблеми з оподаткування особистих селянських господарств, так званих «одноосібників», а саме відносно тих земель, «сірих зон», які фізичні особи використовують для виробництва товарної сільськогосподарської продукції. Оскільки ці суб'єкти не відносять себе ні до другої, ні до третьої, ні до четвертої групи платників єдиного податку, суттєво знижуючи таким чином власні податкові зобов'язання, що прямо впливає на зменшення доходів бюджетів місцевих громад.

Відкритим залишається і питання адміністрування податків з власників земельних ділянок (паїв), а саме надання інформації Державній фіскальній службі для нарахування податкових платежів та контролю за їх сплатою. На думку автора необхідно на законодавчому рівні провести інвентаризацію земель, беручи за основу дані сільських і селищних рад про земельні ресурси станом на 1995 р. Оскільки на підставі цих даних укладено списки на розподіл земель між пайовиками.

За статистичними даними, землі сільськогосподарського призначення в Україні займають 42,7 млн га, або 70,7 % від загальної площі земель. У загальній площі сільськогосподарських угідь частка ріллі становить 32,4 млн га (77,8 %), сіножатей – 2,4 млн га (5,8 %), пасовищ – 5,5 млн га (13,2 %), багаторічних насаджень – 0,4 млн га (1,0 %).

Основними землевласниками і землекористувачами є 25,3 млн громадян, у тому числі власники земельних паїв (6,9 млн осіб), сільськогосподарські підприємства (45,4 тис.), «одноосібники» (4,7 млн осіб). У їх власності й користуванні перебуває 39,7 млн га сільськогосподарських угідь, як-от: приватні паї – 27,7 млн га, угіддя державної та комунальної форми власності – 10,5 млн га, приватні землі для ведення товарного виробництва – 1,5 млн га, не витребувані паї – 0,02 млн га [450]. За офіційними даними Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру понад 64 % таких земель є орендованими і знаходяться на позабалансових рахунках товаровиробників [445] (рис. 3.22).

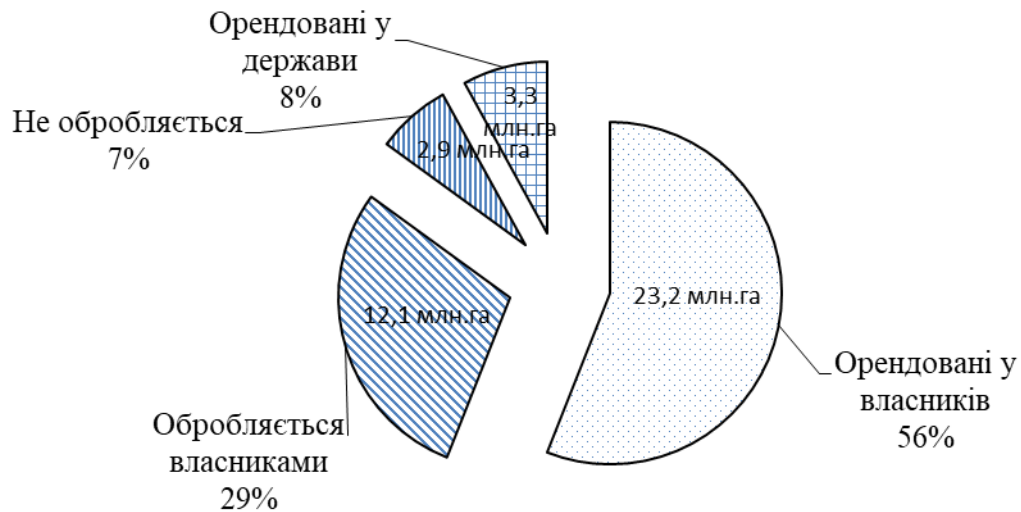

Рис. 3.22. Стан розподілу сільськогосподарських земель в Україні, 2017 р.

Дані рис. 3.22 підтверджують про значну кількість обробки землі власниками самостійно, які згідно норм Податкового кодексу України [183] є само зайнятими особами та самостійно сплачують податки, відповідальність за адміністрування покладено на податкову службу.

Згідно офіційних даних [445] площа земельних ділянок, зайнятих особистими селянськими господарствами й «односібниками», досягає 12,1 млн га, або 29 % від загальної площі, не обробляється зовсім 7 %, або 2,9 млн га (рис. 3.22). Недосконала система обліку земельних ресурсів та всіх видів виробників товарної сільськогосподарської продукції дозволяє працювати в «тіньовому» режимі майже більшій їх половині, які використовують схеми оподаткування своїх доходів через «односібників», сплачуючи в середньому 90-150 грн на 1 га, в той час як юридичні особи, що працюють офіційно, сплачують 1500-2500 грн на 1 га, тобто у 16 разів більше (табл. Т. 10, додаток Т). Така система породжує не здорову конкуренцію, такі виробники «односібники» можуть демпінгувати цінами, отримувати доходи в готівкових розрахунках, оминаючи при цьому і сплату податків з доходу і податку на додану вартість.

Складним залишається питання обліку власників та користувачів земельних ділянок (паїв) сільськогосподарського призначення для органів

місцевої влади, у тому числі Державної податкової служби, з метою нарахування й контролю за сплатою податкових зобов'язань. На нашу думку, необхідно на законодавчому рівні провести інвентаризацію земель, беручи за основу дані про наявність земельних ресурсів станом на 1995 р. по сільським та селищним радам, оскільки на підставі цих даних укладено списки на розподіл земель між пайовиками, з метою моніторингу, аналізу та обстеження наявності й використання земель сільськогосподарського призначення, праці найманих працівників на цих землях і сплати податків. Це дасть можливість створити конкурентні та прозорі умови для діяльності усіх виробників сільськогосподарської продукції, з одного боку, та збільшити надходження до місцевих бюджетів.

На основі принципу платоспроможності в податковій політиці щодо аграрного сектора економіки також має враховуватися критичний рівень податкового навантаження залежно від платоспроможності платника, розміру його доходу, рівня рентабельності господарської діяльності, монопольних позицій на ринку тощо. Збільшення соціально-економічного навантаження на 1 га означає додаткове вилучення у суб'єктів господарювання значних ресурсів з виробничого процесу, що може перешкодити виконанню найнеобхідніших функцій господарювання: прискоренню обігу виробничого капіталу, його накопиченню, створенню нових робочих місць, розширенню пропозиції товарів та послуг. Наслідком цього може бути зниження інвестиційної привабливості галузі, уповільнення темпів застосування й окупності сучасних технологій, що в цілому негативно впливає на конкурентоспроможність продукції.

На думку автора, при нерівних умовах оподаткування порушуються один із основних принципів, зазначених в Податковому кодексі України: «нейтральність оподаткування – установлення податків та зборів у спосіб, який не впливає на збільшення або зменшення конкурентоздатності платника податків». Тому усі платники податків мають бути в однакових умовах, сплачуючи рівнозначний розмір податків.

Для узгодження вищенаведених протиріччя автором запропоновано до використання показник «соціально-економічне навантаження на один гектар сільськогосподарських угідь», який узагальнює всі складові податкового навантаження та соціальні виплати сільськогосподарських підприємств, з урахуванням особливостей виробництва продукції, використанням певної системи оподаткування й нормативно-грошової оцінки землі.

Показник соціально-економічного навантаження на 1 га сільськогосподарських угідь, на думку автора, може бути узагальнюючим показником щодо орієнтирів державної фінансової політики за трьома напрямками: з однієї сторони - для вирівнювання умов формування податкових зобов'язань усіх суб'єктів, що використовують сільськогосподарські угіддя, в тому числі і при установленні орендної плати для земельних ділянок, переданих в оренду місцевими громадами; з іншої сторони - такий показник може стати однією з складових при визначенні податкового та соціального тиску на виробників сільськогосподарської продукції; та з третьої – для визначення ефективності державної фінансової політики, щодо формування умов оренди земельних ділянок для виробництва сільськогосподарської продукції.

Згідно досліджень проведених автором на рівні сільськогосподарських підприємств, встановлено що показник соціально-економічного навантаження на 1 га сільськогосподарських угідь має три складових. Перша - утворюється безпосередньо з тих податкових зобов'язань, які прямо впливають на фінансові результати господарювання: єдиний податок 4 групи, земельний податок, податок на додану вартість, екологічний податок, податок на нерухомість, єдиний соціальний внесок. Друга- утворюється із податкових зобов'язань, що прямо не впливають на фінансові результати, але мають опосередкований зв'язок з ефективністю діяльності сільськогосподарських підприємств та від яких напряму залежать доходи бюджетів усіх рівнів, особливо місцевих. Таким податком є податок на доходи фізичних осіб, що формується за двома джерелами: із заробітної

плати працюючих осіб у сільському господарстві; а також при виплаті орендної плати за використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Третьою складовою є соціальні платежі у вигляді вищезгаданої орендної плати.

Запропонований показник соціально-економічного навантаження на 1 га сільськогосподарських угідь може також бути використаний для оцінки змін фінансової політики, у тому числі податкової, відносно виробників сільськогосподарської продукції

Застосування такого показника на практиці дасть можливість створити рівні умови з оподаткування для всіх виробників сільськогосподарської продукції і збільшити обсяг податкових надходжень до усіх рівнів бюджетної системи. Для об'єктивної оцінки рівня податкового навантаження при різних системах оподаткування необхідно розраховувати його на 1 га землі, що знаходиться в обробітку СГП.

Отже, на думку автора, пріоритетним напрямом має бути не збільшення податкового навантаження для СГП, а розширення напрямів фіскального простору на засадах створення рівних умов при оподаткуванні всіх товаровиробників сільськогосподарської продукції, які використовують сільськогосподарські угіддя з метою максимального наповнення бюджетів всіх рівнів, в першу чергу, бюджетів новостворених ОТГ.

В цілому, податкова система України не стимулює до ефективної організації бізнес-середовища та ділової активності в процесі інституціональних трансформацій [436]. Сучасній податковій політиці притаманні такі риси, як: нестабільність, неузгодженість і суперечливість законодавства у сфері оподаткування, фіскальна спрямованість й водночас не орієнтованість регулятивної функції на стале економічне зростання, нераціональний розподіл податкового тиску на фактори виробництва, відсутність оперативного реагування (через митно-тарифне регулювання) на зміни кон'юнктури світового ринку, торговельних режимів в інших державах й структури економіки в Україні, низька фіскальна ефективність, складність

адміністрування податків (показовою є ситуація з уведенням реєстру податкових накладних, який ускладнив підготовку податкової звітності для всіх платників ПДВ, хоча був запроваджений для боротьби з недобросовісними платниками податків), безсистемне та невиправдане надання податкових пільг і звільнень, що посилює податкове навантаження на ефективні підприємства, які сплачують податки.

На думку автора, останнім часом порушено основні принципи податкового законодавства – стабільність і соціальна справедливість. За Податковим кодексом України зміни до будь-яких елементів податків і зборів не можуть вноситися пізніше, як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила і ставки. Соціальна справедливість трактується як установлення податків і зборів відповідно до платоспроможності платників податків. Останні ж зміни в системі оподаткування сільськогосподарських підприємств формуються в умовах фінансової і політичної кризи: під впливом хронічного фінансового дефіциту на перший план вийшла фіскальна функція, замість стимулюючої.

Висновки до розділу 3

1. Проведено всебічний аналіз фінансово-економічних показників діяльності сільськогосподарських підприємств. Визначено зростаючу роль аграрного сектору економіки у формуванні ВВП України, експортних потоків, що прямо впливають на торговельний баланс країни. За допомогою кореляційного аналізу встановлено вплив основних факторів на формування чистого прибутку. Визначено динаміку обсягу, структури та ефективності використання фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств. Розраховано загальні показники фінансової стійкості та визначено тип ліквідності зведеного балансу сільськогосподарських підприємств на поточну, короткострокову та довгострокову перспективу. На основі методу статистичного групування сільськогосподарських підприємств визначено

обсяг одержаних виручки, прибутку, бюджетного фінансування, амортизаційних відрахувань та вартості використаної техніки в залежності від площі використаних земельних угідь.

2. Визначено роль податкової політики щодо державного регулювання господарської діяльності в аграрному секторі економіки та зазначено, що останні зміни в системі оподаткування суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки формуються в умовах фінансової і політичної кризи: на перший план під впливом хронічного фінансового дефіциту замість стимулюючої функції вийшла фіскальна.

Наведено нормативно-правову регламентацію діючих систем оподаткування (перелік податків) для сплати суб'єктами господарювання в аграрному секторі економіки. Визначено, що Господарським та Податковим кодексами України виокремлюються окремі суб'єкти господарювання: фізична особа, фізична-особа підприємець, юридична особа та бюджетні і громадські організації, які мають право на здійснення господарської діяльності в аграрному секторі економіки та вибір загальної на основі сплати податку на прибуток, або спрощеної системи оподаткування на основі єдиного податку. Визначено, що значна частка аграрних підприємств працює в тіньовому ринку, який за рахунок недосконалої системи оподаткування дозволяє суттєво знизити податкове навантаження майже половині сільськогосподарських товаровиробників, які застосовують схеми оподаткування своїх доходів через «одноосібників».

Обґрунтовано напрями оптимізації податкового навантаження для товаровиробників з урахуванням змін у податковій політиці держави. Запропоновано введення обов'язкового мінімального показника соціально-економічного навантаження на 1 га, платниками якого повинні бути усі власники земельних ділянок (паїв), а у випадку передачі землі в оренду сплачувати такий податок має орендар.

7. Доведено, що в Україні рівень державної фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств суттєво зменшився та залишається ще

недостатнім. Зазначена відсутність чіткої визначеності щодо спрямованості й критеріїв оцінки ефективності, перспективності такої підтримки, прозорості розподілу коштів.

8. У результаті визначення впливу державної податкової політики на формування доходів СГП обґрунтовано теоретико-методичні засади оптимізації податкового навантаження: урахування принципу ротаційності сільськогосподарських підприємств, який існує в європейських країнах та який з огляду на проблеми з бюджетним дотуванням має бути трансформований у систему пільг, що забезпечують дотаціями сільгоспвиробництва в автоматичному режимі. Право на застосування єдиного податку мають лише аграрні підприємства середнього розміру та фермерські господарства, які відповідають таким критеріям: зареєстровані за місцем провадження сільськогосподарської діяльності; господарюють самостійно, тобто не є складовою холдингової компанії; управлінська та виробнича інфраструктура розміщується за місцем здійснення сільськогосподарської діяльності; навантаження сільськогосподарських угідь на одне робоче місце згідно зі встановленим нормативом, наприклад – не більше 50 га; обробляють менше 5 тис. га сільськогосподарських угідь.

Основні наукові результати третього розділу опубліковані в працях [116,188, 205, 209, 210, 307, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 400, 401, 402, 439, 440, 441, 442, 443, 450, 451, 452, 453, 454, 455].

Список використаних джерел [29, 48, 58, 81, 76, 115, 166, 177, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455].

РОЗДІЛ 4

ДОМІНАНТИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ У ПРОЦЕСІ ЗАЛУЧЕННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ

4.1. Інституціональне забезпечення та аналітичні аспекти системи кредитування і страхування сільськогосподарських підприємств

Проведені автором дослідження доводять, що рівень продуктивності аграрного сектору економіки залишається низьким. На думку експертів доступні джерела фінансування могли б покращити таку ситуацію у 2-3 рази. Пошук та оптимізація джерел залучення фінансових ресурсів є ключовою проблемою фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств. Від їх наявності, вартості та доступності залежить ефективність виробництва сільськогосподарської продукції й фінансовий стан підприємств. Домінантами залучення додаткових фінансових ресурсів є: банківські кредити, які можуть використовуватись як на фінансування основних так і оборотних засобів виробництва; лізингові операції, за рахунок яких фінансується лише придбання основних засобів виробництва; а також в останні роки значного поширення набули форвардні операції, спрямовані на фінансування майбутнього урожаю сільськогосподарських культур, які укладаються з державними інститутами, а саме ДП «ДПЗКУ» та ПАТ «Аграрний фонд», а також з різними приватними підприємствами. Останнього часу на аграрному ринку широкого розповсюдження набувають аграрні розписки, які і є гарантійною умовою відтермінування розрахунку сільськогосподарського підприємства за поставлені оборотні засоби (паливно-мастильні матеріали, мінеральні добрива, засоби захисту рослин) в майбутньому, за рахунок очікуваного урожаю сільськогосподарської продукції. Проте ситуація залишається напруженою: дані офіційної статистики свідчать, що виробники сільськогосподарської продукції в

більшій мірі інвестують у виробництво власні кошти – 74% і лише 5-6% капітальних інвестицій здійснюється за рахунок банківських кредитів та подібним до них формам фінансування.

Банківське кредитування традиційно залишається одним із найбільших джерел залучення фінансових ресурсів у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств. За рахунок банківського сектору в реальний сектор економіки інвестовано 813 млрд грн, з них лише 60 млрд грн інвестовано в аграрну галузь.

Згідно Закону України «Про банки і банківську діяльність», банківський кредит – це форма передачі банківськими установами у тимчасове користування коштів у грошовій формі на певний період часу на умовах гарантійного забезпечення (застава), платності та цільового характеру, що надається підприємствам. Етапи залучення банківських кредитних ресурсів представлені автором на рис 4.1.

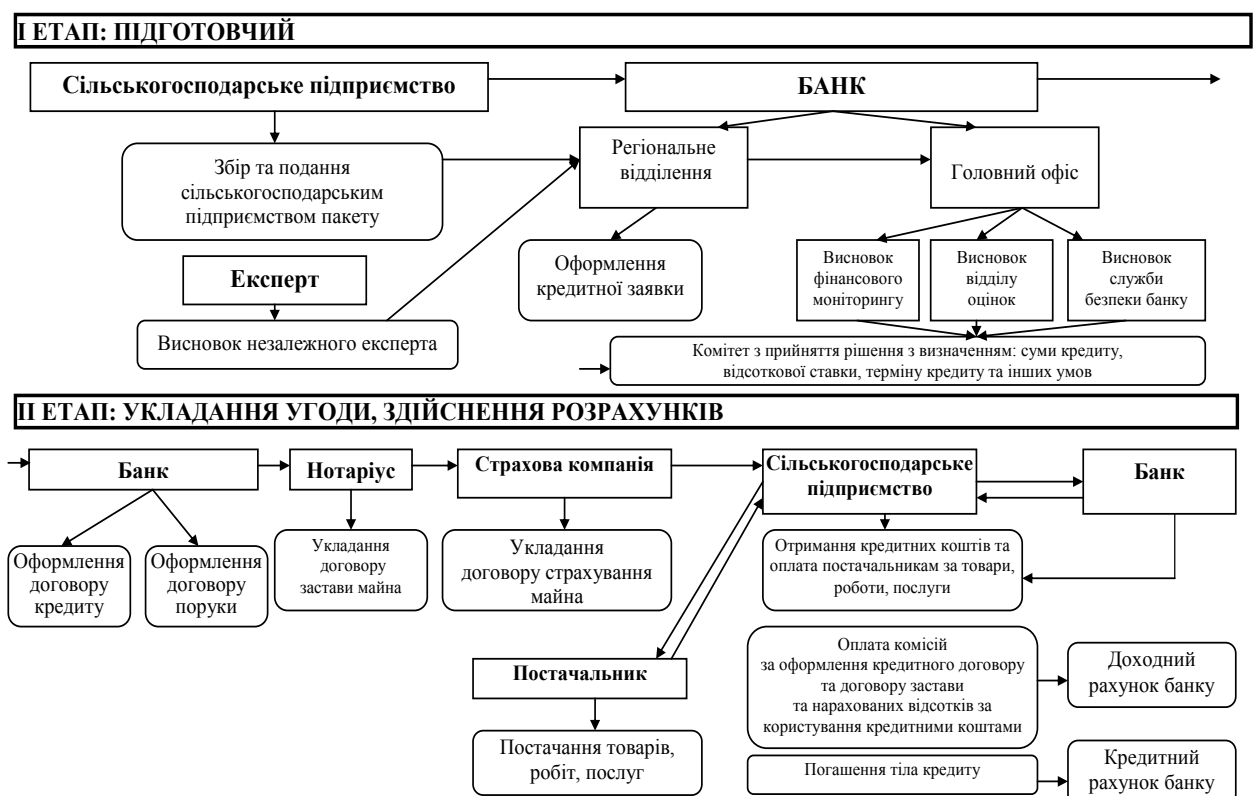

Рис. 4.1. Етапи залучення банківських кредитних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами

Згідно з рис. 4.1, при укладанні кредитних угод сільськогосподарські підприємства щодо отримання позики та гарантійної її безпеки співпрацюють безпосередньо з банківськими установами і страховими компаніями, щодо страхування можливих ризиків під час дії угоди та нотаріусами для забезпечення правомірності таких угод.

В Україні склалася парадоксальна ситуація: доля аграрного сектору у ВВП досягає 15-17%. За офіційною статистикою, галузь є найбільш прибутковою, проте у портфелі банківського кредитування, за офіційними даними НБУ, вона у 2015-2017 рр. займає лише 6-7%. Необхідно зазначити, що у 2000-2018 рр. значно зросли обсяги кредитування сільськогосподарських підприємств. На рис. 4.2. автором наведено динаміку кредитування та вартість кредитних ресурсів для сільськогосподарських підприємств за 2000-2018 рр. [456].

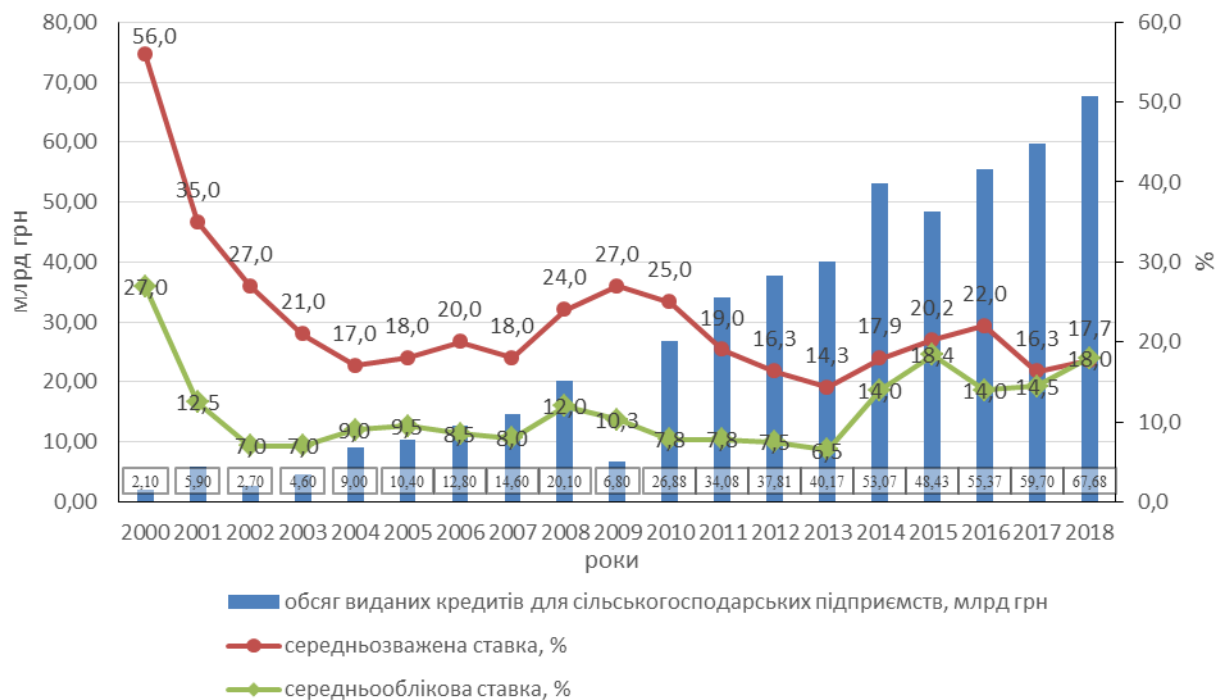

Рис. 4.2. Динаміка показників банківського кредитування сільськогосподарських підприємств України

За даними рис. 4.2 видно, що загальна сума виданих кредитів сільськогосподарських підприємств збільшилась з 2,1 млрд грн у 2000 р. до 67,68 млрд грн в 2018 р., у т. ч. короткострокових – 24,5 млрд грн,

середньострокових – 30,2 млрд грн, довгострокових – 12,9 млрд грн. Наприкінці 2018 р. частка галузі сільського господарства у загальному обсязі кредитів, наданих депозитними корпораціями, становила 7,9% що одночасно зі зростанням обсягів кредитування протягом зазначеного періоду відбувалось зниження вартості кредитних ресурсів. Впродовж 2000-2018 рр. відсоткова ставка за користування кредитними коштами знизилась у 3,16 рази: з 56% у 2000 р. до 17,7% у 2018 р. [456].

За дослідженнями автора, процес банківського кредитування залишається складним і найдорожчим, особливо щодо вимог гарантійного забезпечення кредитних угод. Банки продовжують дотримуватися консервативного підходу до оцінки майна під заставу, встановлюючи жорсткі вимоги до видів забезпечення та коефіцієнтів покриття по них. Вартість заставного майна повинна бути достатньою для погашення кредиту, процентів та інших платежів, передбачених кредитним договором, витрат по зберіганню заставного майна, а оцінюють її найчастіше не більше як у 50%. На загальну вартість залучених кредитних коштів суттєво впливають і витрати, пов'язані з страхуванням ризиків сільськогосподарського виробництва.

Протягом аналізованого періоду відбулось зростання середніх відсоткових ставок за кредитами внаслідок підвищення облікової ставки НБУ: з 15,3 до 16%, а в деяких випадках і до 18,-19,5%. Наприклад, у 2018 р. в середньому по Україні вартість кредитних ресурсів становила 17,7%, отриманих сільськогосподарськими підприємствами – 17,9%. Найнижчі відсотки за кредитами були в Полтавській (до 16,2%), Херсонській (до 17,5%) та Чернівецькій (до 18%) областях, а найвищі – у Запорізькій (до 26%), Дніпропетровській та Харківській (до 25%) [456].

Основними причинами, які уповільнюють розвиток кредитних відносин, є те, що більшість сільськогосподарських підприємств веде неналежний фінансовий облік, оскільки застосовують спрощену систему оподаткування та надають форми звітності, за аналізом яких СГП

опиняються в зоні низької кредитоспроможності. Крім того, СГП, частіше за всіх працюють на екстенсивній основі і мають низьку якість заставного забезпечення, оскільки рівень зношеності основних засобів більше 40%, а банки, при оцінці майна, застосовують понижуючий коефіцієнт ринкової вартості майна від 30 до 50%. Деякі експерти зауважують, що ситуація може кардинально змінитися при відкритті ринку продажу землі сільськогосподарського призначення, яка має стати об'єктом застави. Проте, за думкою автора, такий процес може суттєво уповільнити процес банківського кредитування, тому що сільськогосподарські підприємства вимушені будуть витратити значну кількість власних фінансових ресурсів на викуп земельних ділянок, тим самим значно уповільнивши темпи фінансування власних виробничих основних засобів.

Разом з тим, з'явилась частина банків, які пріоритетною галуззю фінансування визнали аграрний сектор економіки. Крім того, банківські кредитні продукти для середніх і малих сільськогосподарських підприємств стають більш доступними. За фінансовою позицією цільовим для фінансування банки вважають сільськогосподарські підприємства, які мають у своєму розпорядженні більше 1000 га, оскільки саме ці господарства теоретично могли задовольнити усі банківські вимоги щодо забезпечення позики. Раніше банки співпрацювали лише з підприємствами, які мали в своєму розпорядженні не менше 500 га. Жорстка конкуренція на вітчизняному ринку спонукала до розробки нових кредитних програм для підприємств, які використовують у своїй діяльності менше 300 га, а іноді і 100 га. Найбільшу кількість кредитних ресурсів надають такі банки ПАТ Укрексімбанк, ПроКредит Банк, Агропросперіс Банк, Приватбанк 3-5 млрд грн, ОТП Банк 1 млрд грн, Ощадбанк, Агрікольбанк та інші.

До найбільших банків України належать: ПАТ КБ «ПриватБанк», ВАТ «Державний ощадний банк України», ВАТ «Український експортно-імпорتنний банк України», ПАТ «Промінвестбанк» (Державна корпорація «Банк розвитку і зовнішньоекономічної діяльності (Зовнішекономбанк,

Росія), ПАТ «Дочірній Банк Сбербанку Росії» (Росія), АТ «Райффайзен Банк Аваль» (Райффайзен Банк Інтернаціональ АГ, Австрія), ПАТ «Укрсоцбанк» (UniCredit Bank; Група «ЮниКредит», Італія), ПАТ «Альфа-Банк» (ABN Ukraine Limited, Кіпр), АТ «УкрСиббанк» (фінансова група BNP Paribas, Франція, та Європейський банк реконструкції та розвитку), ПАТ «Перший Український Міжнародний Банк» (ТОВ «СКМ Фінанс»), ПАТ АБ «УкрГазБанк», ПАТ «ВТБ Банк» (Росія), ПАТ «ОТП Банк» (OTP Bank Plc, Угорщина). Всі банки цієї групи мають програми з обслуговування підприємств АПК, у тому числі програми кредитного та гарантійного характеру. Крім них кредитним обслуговуванням підприємств АПК в Україні займаються ПАТ «Креді Агріколь Банк» (Група Credit Agricole S.A., Франція), ПАТ «Банк Кредит Дніпро» (Науково-виробничо-інвестиційна група «Інтерпайп»), ПАТ «АгроКомБанк», ПАТ «Агропросперіс Банк», ПАТ «Банк «Юнісон». При цьому більшість цих банків мають іноземний капітал [458].

Певну цінність мають нові продукти банківського кредитування, так звані партнерські програми. Дані програми засновані на співпраці банківських установ та виробників продукції (обладнання, машини, с-г. техніка, паливо-мастильні матеріали, добрива, засоби захисту рослин та ін.) для аграрного сектору економіки дозволили знизити кредитну ставку за такими програмами до 10-12% (ПУМБ при купівлі білоруської сільськогосподарської техніки та за партнерськими програмами Ощадбанку), а в деяких випадках і до 6,75% для кредитування придбання основних засобів, та 4% на поповнення обігових коштів (партнерські програми, ПроКредит Банк представляє близько 30 програм). Однією з цікавого продукту банківського кредитування є програма InnovFin, створена при підтримці Європейського інвестиційного фонду та Європейського союзу і адресована для позичальників, які інвестують у нові ресурсозберігаючі технології. Програми, спрямовані на фінансування малого і середнього бізнесу, в якому працює не більше 500 осіб [457].

Крім того є банки, які поступово змінюють класичні підходи до кредитування, тобто, на перше місце ставлять не розмір твердої застави, а ділову репутацію, фінансовий стан, досвід виробника сільськогосподарської продукції в аграрному бізнесі та рівень агротехнологій, які вони застосовують. Прикладом такого підходу є програми Агропросервіс. Постають питання про відмову від обов'язкового страхування майна або майбутнього урожаю, нотаріального посвідчення угод.

Це відбулося переважно під впливом збільшення депозитної бази банків у національній валюті порівняно з іноземною, що й призвело до зростання вільної гривневої ліквідності й розширення кредитної пропозиції в національній валюті. Зниження ставок за кредитами в іноземній валюті зумовило зростання кількості банків з участю іноземного капіталу, які мали доступ до дешевих ресурсів в іноземній валюті на зовнішньому ринку [462].

Неврахування суттєвих особливостей ведення аграрного бізнесу спричинило в деяких банках формування неякісного кредитного портфелю і як наслідок – негативне ставлення до кредитування цього сектору та вихід з нього. Але разом з тим є певні фактори, які привертають увагу банкірів до сільськогосподарського сектору. Перш за все, банкіри і надалі продовжуватимуть роботу з сільгоспвиробниками, які зарекомендували себе як надійні клієнти банку, тобто вчасно виконували свої зобов'язання перед банком. По-друге, для банків вигідною є співпраця з сільгоспвиробниками, які впроваджують нові технології, що дозволяє мінімізувати погодні та виробничі ризики та отримувати високі урожаї і якісну продукцію, мають диверсифіковане виробництво та стабільні ринки збуту. Сприяють кредитуванню села й програми державної фінансової підтримки через механізм здешевлення кредитів, які цього року передбачають надання компенсації також і по довгострокових кредитах терміном до трьох років.

Не менш важливим елементом механізму кредитування сільськогосподарських підприємств залишається й строк надання кредиту. Структура кредитного портфелю банків за строками надання не мала значних

змін упродовж останніх 10 років. На рис. 4.3 автором, за даними НБУ [456] представлено обсяг кредитів, виданих підприємствам сільськогосподарського сектору національної економіки у розрізі строків надання.

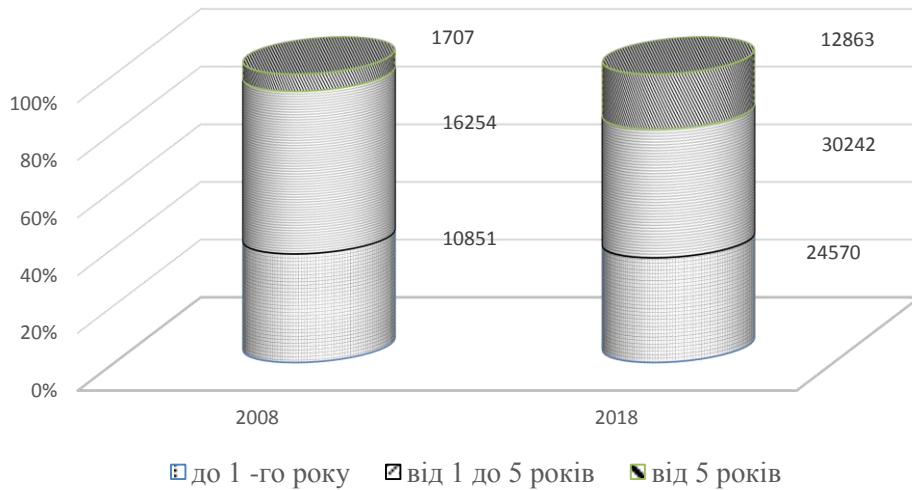

Рис. 4.3. Обсяг та структура кредитів за строками надання, 2008-2018 рр.

Згідно даних рис. 4.3, у 2018 р. сільськогосподарські підприємства найбільше користувались кредитами строком від 1 до 5 років: їх питома вага у структурі кредитного портфелю галузі становила 44,7%. Короткострокові кредити (терміном до одного року) становили 36,3%. Слід зазначити, що питома вага довгострокових кредитів у звітному 2018 р. зросла до 19%, у порівнянні з 5,9% у 2008 році. Отже, можна стверджувати про те, що попит на довгострокові кредитні ресурси з боку сільськогосподарських підприємств задовольняється у значно більших обсягах. Це зумовлено виконанням заходів Національного банку України щодо стимулювання банків до нарощування обсягів кредитної підтримки реального сектора економіки [462]. В цілому, за строками надання структура кредитів залишається сталою, хоча виникла тенденція до перерозподілу між середньо- та короткостроковими кредитами.

Необхідно зазначити, що сільськогосподарські підприємства залучають кредити переважно в національній валюті – 68,9% [456]. І тільки у 2018 р.

залучено в іноземній валюті 31,1% від загального обсягу кредитів. Їх структура за видами валюти представлена переважно доларом США – 85,44%, євро – 11,91%, питома вага інших валют – 2,65% (рис. 4.4).

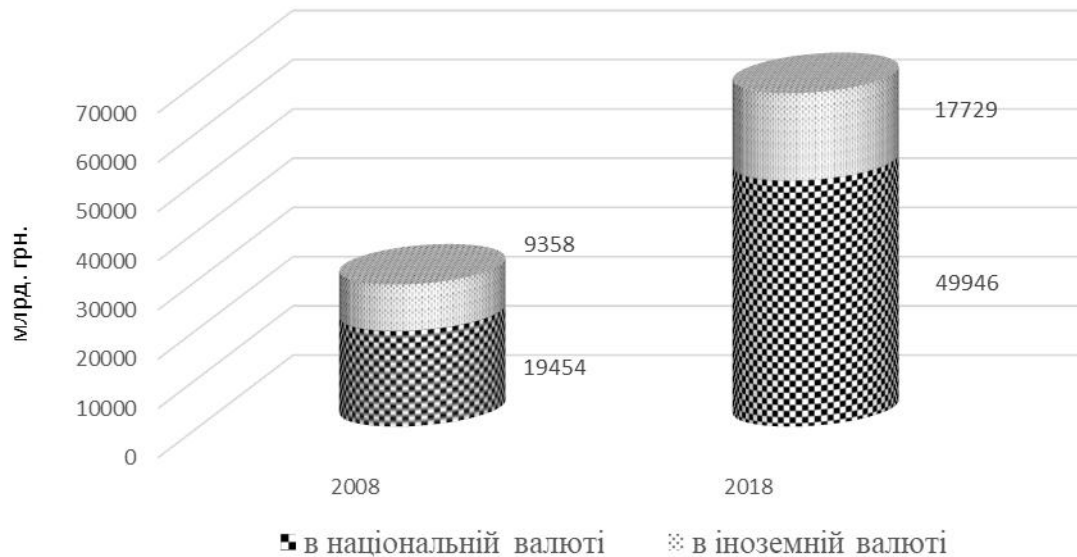

Рис. 4.4. Обсяг банківських кредитів за видами валют

Дані рис. 4.4. свідчать про збільшення залучення кредитів у господарську діяльність СГП у 2018 р. порівняно з 2008 р.

За оперативною інформацією даних банківських сайтів [456, 457] автором проаналізовано їх програми щодо кредитних програми, що пропонують банки у сфері фінансування: на поповнення обігових коштів — програма спрямована на фінансування обігового капіталу, а саме придбання добрив, ремонт техніки та виплату заробітної плати (овердрафт, кредитна лінія, строковий кредит); на впровадження інвестиційних проектів — програма спрямована на фінансування інвестиційних проектів з будівництва основних фондів, таких як елеватори, склади тощо, а також закупівлю обладнання для облаштування цих об'єктів; на купівлю сільськогосподарської техніки — програма кредитування на придбання техніки іноземного, вітчизняного виробництва [458].

Світова фінансова криза негативно вплинула на стан розрахунків між банками та сільськогосподарськими підприємствами: рівень повернення

банківських кредитів і сплати відсотків за користування ними поступово знижується. За обсягом прострочених кредитів сільське господарство посідає 5 місце – після промислових галузей, оптової торгівлі й будівництва [462].

На думку автора, серед причин неповернення кредитів найбільш важливими є: висока ризикованість ведення господарської діяльності в аграрному секторі національної економіки; стійкий дефіцит фінансових ресурсів; несвоєчасне отримання банківських кредитів та низька ефективність їх використання; фінансова та економічна криза в країні.

За розрахунками Вдовенко Л. О., вдосконалення існуючих механізмів банківського кредитування підприємств аграрної сфери є однією з стратегічних цілей запропонованої стратегії розвитку системи фінансово-кредитного забезпечення, індикаторами якого є зростання частки банківських кредитів в структурі джерел фінансового забезпечення до рівня 25-30%, зниження процентної ставки для сільськогосподарських підприємств до рівня 15-16%; збільшення обсягів довгострокового кредитування (до 50% від загального обсягу); скорочення ризиків банківських установ [28, с. 26].

Автором зазначено, що у 2018 р. для підтримки кредитування сільськогосподарських підприємств існувало достатньо різних програм. Їх умовно можна поділити на дві великі групи: програми підтримки Німецько-українського фонду (НУФ) та програми підтримки кредитування сільського господарства від уряду України. Автором за джерелом [459] розроблено та представлено на рис. У.1, додатку У програми підтримки кредитування сільськогосподарських підприємств України у 2018 р. з зазначенням видів програм кредитування та часткового відшкодування витрат (компенсація з боку держави відсоткової ставки) при кредитних операціях.

Впровадження програм, зазначених на рис. У.1, додатку У відбувається за принципом «другого рівня», відповідно до якого фінансово-кредитна допомога надається не прямо, а через банки-партнери, які відповідають вимогам фонду. Завдяки використанню цього принципу ризики позичальників розподіляються між банками-партнерами та НУФ, при цьому

унеможлиблюються корупційні підходи, через існування кількох центрів прийняття рішень щодо видачі кредиту. Для фінансування інвестиційних проектів через банки-партнери фонд використовує як власний капітал, так і кредитні кошти, надані Україні урядом Федеративної Республіки Німеччини. Характеристику програм підтримки кредитування від Німецько-українського фонду представлено у табл. У.1, додатку У.

Банками-партнерами у 2018 р. були: ПАТ «Мегабанк», ПАТ «Укргазбанк», ПАТ «Ощадбанк», ПАТ «Кредитвестбанк». Ці фінансові установи реалізували такі основні програми: програму мікrokредитування; програму з рефінансування заходів підтримки системи кредитування у сільській місцевості; програми з кредитування ММСП України за пріоритетними галузевими напрямками; Програми з підтримки фінансування інвестиційних проектів малих і середніх підприємств за пріоритетними напрямками.

Автором зазначено, що найбільш надійним та активним партнером для Німецько-українського фонду є Укргазбанк, який одночасно пропонує своїм клієнтам усі чотири програми, які відрізняються за «призначенням кредиту» [459]. Найбільш широким переліком об'єктів кредитування характеризується «Програма з кредитування ММСП України за пріоритетними галузевими напрямками». Максимальний термін надання кредиту за програмами коливається від 3 до 5 років, крім «Програми з підтримки фінансування інвестиційних проектів малих та середніх підприємств за пріоритетними напрямками», за якою термін кредитування під основні засоби становить 6 років. Кошти надаються переважно у національній валюті. Процентну ставку за користування кредитами по програмах фонду встановлюють банки-партнери, але за інвестиційними кредитами цей показник має певні обмеження, визначені фондом (табл. У.1, додаток У).

Від початку реалізації програм НУФ надано кредитів на суму 327,0 млн грн, максимальна процентна ставка становила 14,9%. Найбільше кредитів від фонду отримали суб'єкти підприємницької діяльності Київської,

Чернігівської, Вінницької та Дніпропетровської областей. Економічну й соціальну ефективність цих програм підтверджує те, що за шість місяців 2018 р. збережено 3807 робочих місць і створено 236 нових [459].

Законом України про Державний бюджет [192] з 2018 р. передбачено кілька програм державної підтримки кредитування сільського господарства, перелік яких представлено у табл. 4.1.

Таблиця 4.1

Програми державної підтримки кредитування сільського господарства

Програми підтримки	Суб'єкти господарювання			Законодавча база
	фермери	кооперативи	сільськогосподарські підприємства	
Часткова компенсація вартості техніки й обладнання	40 % – за техніку*	25 % – за техніку; 70 % – за обладнання	25 % – за техніку	Постанова КМУ від 01.03.2017 р. 130; Постанова КМУ від 07.02.2018 р. № 107
Дешеві кредити	так	так	так	Постанова КМУ від 29.04.2015 р. № 300
Кредити для тваринників	так	ні	так	Постанова КМУ від 07.02.2018 р. № 107
Здешевлення кредитів	так	так	ні	Постанова КМУ від 07.02.2018 р. № 106

*25 % – за рахунок бюджетної програми КПКВК 2801580 «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» за напрямом «Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва»; 15% – за рахунок бюджетної програми КПКВК 2801230 «Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств»

Зазначенні державні програми у табл. 4.1 затверджені відповідними постановами КМУ [199, 202], кошти на реалізацію яких передбачаються з державного бюджету України.

За даними Міністерства аграрної політики і продовольства України, суб'єкти господарювання у сфері сільського господарства поділяються на три групи: фермери; кооперативи; сільськогосподарські підприємства. Для кожної з них «працює» свій набір програм підтримки. Наприклад, програми «Часткова компенсація вартості техніки та обладнання» та «Дешеві кредити» розповсюджуються на суб'єктів трьох груп. Відрізняє їх тільки відсоток часткової компенсації: для фермерів – 40% за техніку; для кооперативів – 25% за техніку та 70% – за обладнання; для сільськогосподарських підприємств – 25% за техніку [199-204]. У табл. 4.2. представлено обсяг

фінансування видатків на часткове відшкодування витрат при кредитних операціях на 2018 р. за рахунок коштів державного бюджету України, розпорядником яких є Мінагрополітики.

Таблиця 4.2

Обсяг фінансування видатків Мінагрополітики України за рахунок коштів державного бюджету України, 2018 р.

Код програми	Видатки за програмною класифікацією	Затверджено річним розписом асигнувань на 2018 р., тис. грн
За рахунок коштів загального фонду		
2801030	Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів	266 000,0
2801230	Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств шляхом здешевлення кредитів	10 946,0
2801540	Державна підтримка галузі тваринництва:	
	компенсація відсотків	4 000,0
	компенсація вартості об'єктів, профінансованих за рахунок банківських кредитів	65 000,0
2801580	Фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників шляхом часткової компенсації вартості техніки й обладнання	955 000,0
За рахунок коштів спеціального фонду		
2801460	Надання кредитів фермерським господарствам	43 100,0

Автором розглянуто кожну програму наведену у табл. 4.2 окремо. Програма «Дешеві кредити» (часткова компенсація відсоткової ставки за кредитами) передбачена для суб'єктів господарювання АПК (юридичних і фізичних осіб-підприємців), які мають чистий дохід (виручку) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній рік до 20 млн грн. Під час вибору учасників перевага надається позичальникам, які займаються вирощуванням овочів у відкритому ґрунті, цукрових буряків, садівництвом та ягідництвом.

Компенсації підлягають відсоткові ставки за кредитами: короткостроковими (до 12-и календарних місяців), залученими для покриття виробничих витрат та середньостроковими (до 36-и календарних місяців), залученими для витрат капітального (інвестиційного) характеру. Компенсація надається за нараховані і сплачені відсотки за користування

кредитами у розмірі облікової ставки Національного банку, що діє на дату нарахування відсотків, але не вище розмірів, передбачених кредитними договорами. Позичальник повинен не бути банкрутом, не перебувати на стадії ліквідації, не мати відкритої справи про банкрутство, не мати прострочену більше ніж за 6 місяців заборгованість перед державним бюджетом, Пенсійним фондом України та фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування. Більш детальну інформацію можна одержати, ознайомившись з Порядком використання коштів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 р. № 300 [199].

Програму «Кредити для тваринників» затверджено постановою КМУ від 07.02.2018 р. № 107 [202], нею можуть скористатись тільки фермери й сільськогосподарські підприємства. Компенсація відсотків за банківськими кредитами передбачена для юридичних і фізичних осіб, які здійснюють діяльність у таких галузях, як: вівчарство, козівництво, бджільництво, звірівництво, кролівництво, шовківництво та аквакультура. Її розмір – 1,5 облікової ставки НБУ, але не вище розміру, передбаченого кредитним договором, зменшеним на 3 відсоткових пункти. Загальний обсяг кредиту не повинен перевищувати 100 млн грн. Компенсація відсотків надається суб'єктам господарювання, які залучили кредити у національній валюті у банків-резидентів України, що уклали договір з Мінагрополітики Меморандум про загальні засади співпраці, серед яких 19 банківських установ.

Програма «Здешевлення кредитів» призначена для фермерів і кооперативів. Вона здійснюється за рахунок бюджетної програми код програмної класифікації видатків та кредитування (КПКВК) 2801580 «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників», що реалізується відповідно до Порядку використання коштів, затвердженого постановою КМУ від 07.02.2018 р. № 106 [200]. Згідно з цим порядком частково компенсується відсоткова ставка за нараховані і сплачені у поточному році відсотки за користування кредитами у розмірі 1,5 облікової ставки

Національного банку. Визначені також певні обмеження щодо обсягу кредиту: до одного року, обсяг кредиту не перевищує 500 тис. грн – для покриття виробничих витрат; до трьох років, обсяг кредиту не перевищує 9 млн грн – для придбання основних засобів сільськогосподарського виробництва (у паспорті або в технічних умовах має бути зазначено цільове призначення), а також для витрат, пов'язаних із будівництвом і реконструкцією виробничих об'єктів сільськогосподарського призначення.

Уряд у 2018 р. запровадив державну програму часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки й обладнання вітчизняного виробництва, перелік якого розміщений на сайті Міністерства аграрної політики та продовольства України. Обов'язковою умовою отримання компенсації є оплата за техніку й обладнання в одному з державних банків, або банків, у статутному капіталі яких 75 і більше відсотків належить державі (ПАТ «Ощадбанк», ПАТ «Укресімбанк», ПАТ АБ «Укргазбанк» та ПАТ КБ «ПриватБанк»). Результати реалізації цієї програми представлено у табл. 4.3.

Таблиця 4.3

Результати реалізації програми часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки й обладнання вітчизняного виробництва

Показник	Значення показника		
	Станом на 27.12.17 р. (липень-грудень)	Станом на 21.11.18 р. (січень-листопад)	% зростання
Кількість техніки й обладнання, од.	3165	10280	324,8
Вартість техніки й обладнання без ПДВ, тис грн	733 943,8	2 076 751,57	282,9
Часткова компенсація техніки й обладнання, тис грн	146 788,7	517 905,61	352,8

Як видно з табл. 4.3, обсяг часткової компенсації вартості техніки й обладнання у 2018 р. зріс у 3,5 рази по відношенню до 2017 р. Це пов'язано зі збільшенням терміну реалізації програми (у 2017 р. вона діяла тільки 6 місяців), а також зі значною кількістю заявок на придбання вітчизняної техніки, найвища активність подання яких зафіксована у вересні 2018 р.

Програмою скористалися сільськогосподарські підприємства Вінницької, Миколаївської, Одеської, Запорізької та Сумської областей [198-204].

Останнім часом усе більше банків пропонує свої послуги для позичальників сільськогосподарського аграрного сектору національної економіки. Банківська сфера вважає її перспективною і з точки зору кредитування, і з точки зору розміщення вільних грошових коштів, які з'являються в сільськогосподарських підприємствах після закінчення сезону. Тому знаходять інструменти зниження кредитних ставок за рахунок різних партнерських програм. Найпопулярніші з них представлено у табл. 4.4.

Таблиця 4.4

ТОП-10 кредитних продуктів для сільськогосподарських підприємств

Банк	Спеціальні програми кредитування	Реальна ставка, %	Кредитна ставка, %	Разова комісія, %	Аванс платіж від суми кредиту, %
ПАТ Укргазбанк	Програми «ГРЕСА ГРУП»	2,95	2,00	1,00	30,00
ПАТ Райффайзен Банк Аваль	Акційні умови на придбання устаткування марок UNIA, AGREX, AGROMET, TECNOMA, FARESIN	8,80	8,80	0,00	50,00
ПАТ Credit Agricole	CLAAS TUCANO 580	8,96	8,00	1,00	50,00
ПАТ Пиреус Банк	Партнерська програма «Агриматко Україна» для купівлі агротехніки й устаткування	11,86	10,90	1,00	60,00
ПАТ Мегабанк	Спеціальні умови від Німецько-українського фонду	16,23	15,31	1,00	0,00
ПАТ ПроКредитБанк	Спеціальні умови від Німецько-українського фонду	16,23	15,31	1,00	0,00
ПАТ Ощадбанк	Акційний кредит	16,80	16,25	0,60	50,00
ПАТ Банк Кредит Дніпро	На купівлю сільськогосподарської техніки	18,00	18,00	0,00	20,00
ПАТ Приватбанк	Програма «Агросезон»	19,00	19,00	0,00	0,00
ПАТ Укрексімбанк	Придбання сільськогосподарської техніки й устаткування	19,80	17,50	0,10	15,00

Дані табл. 4.4 свідчать про рівень реальних банківських ставок для сільськогосподарських підприємств від 2,95% до 19,8%, разових комісій при здійсненні кредитних операцій в середньому 1% від суми кредиту.

Особливий імпульс кредитним відносинам в аграрному секторі економіки у 2016-2018 рр. придало запровадження нового фінансового інструменту на фінансовому вітчизняному ринку, такого як фінансові аграрні розписки – проекти щодо використання фінансових аграрних розписок. Позитивний досвід набув Агропросперіс банк, у його кредитному портфелі частка аграрних розписок перевищила 30%. Єдиним акціонером ПАТ «АП Банк» є «Агро Холдінгс [458].

Таким чином, рівень кредитного забезпечення розвитку підприємницької діяльності сільськогосподарських підприємств дозволив зробити висновок, що у 2018 р. в Україні спостерігається зростання рівня фінансування розвитку сільськогосподарських підприємств і вітчизняними, і іноземними інвесторами. Це підтверджується багатьма різними програмами кредитування: банківськими установами, іноземними фінансовими організаціями, урядовими програмами підтримки.

Позитивні тенденції притаманні й процентній ставці за користування кредитними ресурсами, що полегшить аграріям доступ до них. Основними завданнями позичальників залишається правильний вибір кредитних продуктів і програм, складання перспективних бізнес-проектів й ефективне використання залучених інвестиційних ресурсів.

Давиденко Н. М. у своїх наукових дослідженнях визначила всі існуючі форми господарювання, їх неспроможності виконати поставлені завдання через незадовільний стан, який потребує залучення додаткових фінансових ресурсів. Формування ефективного господаря та залучення фінансових ресурсів через ринок цінних паперів передбачає як освоєння цього ринку спеціалістами галузі, так і відповідність аграрного сектору визнаним критеріям ринку цінних паперів [460].

Агросстрахування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів суб'єктів аграрного сектору економіки сільськогосподарського виробництва у разі настання певних подій

(страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством [463].

Переваги впровадження агрострахування в сільському господарстві є такими: у випадку повної або часткової втрати урожаю є можливість покрити збитки за рахунок страхових виплат; агрострахування спонукає до впровадження сучасних технічних і технологічних досягнень, зокрема, застосування надійних засобів захисту урожаю; завдяки страхуванню компенсація збитків дозволяє своєчасно розраховатися з переробниками, постачальниками матеріально-технічних ресурсів та іншими партнерами; дозволяє повернути взяті у кредит кошти за рахунок страхового відшкодування у випадку настання несприятливої події та полегшує доступ сільгоспвиробників до кредитних ресурсів.

Дослідження основних переваг при впровадженні агрострахування в сільському господарстві [461, 484, 495-498], дозволило автору визначити, що агрострахування є одним з головних інструментів управління ризиками, який допомагає сільськогосподарським виробникам зміцнити фінансову стабільність, зберегти свій бізнес і навіть після не урожайних років продовжити господарювання.

Не дивлячись на те, що Україна має великий сільськогосподарський потенціал, вітчизняне агрострахування до цього часу не набуло стратегічного значення. Такі послуги надають лише 15 українських страхових компаній (хоча ліцензію на здійснення добровільного страхування сільськогосподарської продукції мають 67 компаній) [464], а агрострахуванням охоплено не більше 4% сільськогосподарських площ. Отже, сучасний стан розвитку аграрного страхування характеризується незначною кількістю відповідних пропозицій страхових компаній, недовірою до них сільгоспвиробників, їх низькою поінформованістю та недостатньою фінансовою самостійністю, нереалізованими завданнями держави щодо стабілізації виробництва й доходів у аграрному секторі [464].

Характеристику сільськогосподарського страхування в Україні наведено у табл. 4.5.

Таблиця 4.5

Переваги та недоліки аграрного страхування в Україні

Переваги	Недоліки
Комплексний страховий захист від погодних ризиків, хвороб рослин і протиправних дій третіх осіб	Низький рівень страхової культури серед сільськогосподарських підприємств і недовіра до вітчизняних страхових компаній
Справедлива ціна: тарифні ставки розраховано на основі статистичних даних в Україні за останні 20 років	Складність і непрозорість договорів страхування, а отже, можливість їх неоднозначного тлумачення
Клієнт сам обирає оптимальний для нього рівень страхового захисту (страхове покриття)	Відсутність належного впливу держави на якість страхових продуктів
Мінімальний перелік документів, необхідних для укладення договору страхування й отримання страхового відшкодування	Відсутність повноцінного законодавчого регулювання страхування у сільському господарстві
Використання сучасних GPRS-технологій при огляду посівів сільгоспкультур	Обмежений перелік страхових продуктів, здатних задовольнити різні категорії виробників
Проведення оглядів посівів й урегулювання збитків залученими незалежними фахівцями	Низька забезпеченість кваліфікованими кадрами у сфері агрострахування
Середня ціна страхування – 200-300 грн на 1 га	-
Сприяє довірі до кредиторів, що спонукає господарства залучати більші кредитні ресурси та на вигідніших умовах	-

На основі даних, представлених у табл. 4.5, встановлено, що незважаючи на проблеми, з яким стикається сільськогосподарські підприємства при застосуванні цього виду страхування, переваг, якими він може скористатися протягом виробничого циклу, набагато більше. Саме тому останнім часом підвищується інтерес до агрострахування.

Інституціональне забезпечення регулювання страхування сільськогосподарських ризиків представлено автором у табл. У.2, додатку У. У результаті опрацювання даних визначено, що створення вітчизняного законодавства про страхову діяльність почалось з прийняття Декрету Кабінету Міністрів України «Про страхування» [472]. Цей документ заклав основи системи правового регулювання страхової діяльності в Україні, визначив головні поняття ринку страхових послуг, принципи державного регулювання страхової діяльності й нагляду за нею [473]. Для введення в дію програми субсидіювання галузевих підприємств через здешевлення вартості страхових премій прийнято відповідну постанову КМУ «Про затвердження

Порядку і правил проведення обов'язкового страхування урожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень державними сільськогосподарськими підприємствами, урожаю зернових культур і цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності» (11.07.2002 р. № 1000) [471]. Однак у державному бюджеті на 2003-2004 рр., як і в попередні роки, не передбачено коштів на реалізацію задекларованого положення про часткову компенсацію страхових премій [475], а отже, програма не запрацювала.

Закон України прийнятий у 2004 р. «Про державну підтримку сільського господарства України» [146], в якому узагальнено основні принципи та види державної підтримки галузевих виробників. Розділ III цього закону присвячений державному регулюванню ринку страхування сільськогосподарської продукції [473]. Згідно зі ст. 10 Закону України [146] особа зобов'язана попередньо застрахувати ризики втрати сільськогосподарської продукції, якщо вона: отримує банківський кредит для виробництва сільськогосподарської продукції, а проценти за цим кредитом відшкодовуються за рахунок бюджету; отримує бюджетну дотацію або субсидію, пов'язану з виробництвом сільськогосподарської продукції або здешевленням її ціни; продає на організованому аграрному ринку будь-який вид товарного деривативу, базовим активом якого є сільськогосподарська продукція; отримує бюджетну позику або банківський кредит під гарантію держави або органу місцевого самоврядування [146]. Отже, сільськогосподарські підприємства при позиці коштів чи отриманні бюджетної дотації вимушені обов'язково здійснювати страхування майна за власний рахунок.

Поряд з цим 2005 р. у бюджеті вперше було передбачено кошти на компенсацію частини страхових внесків під час страхування урожаю – обсягом 54 млн грн [473]. Для надання виробникам сільськогосподарської продукції страхових субсидій мала би бути створена державна спеціалізована установа – Фонд аграрних страхових субсидій [146]. Механізм використання

відповідних коштів частково був прописаний у Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» [146], частково – у постанові КМУ «Порядок використання коштів державного бюджету, що спрямовуються для фінансової підтримки виробництва продукції тваринництва та рослинництва» від 06.05.2005 р. № 325 [476]. У відповідності до цієї програми компенсація у розмірі 50% від страхового внеску виплачувалася суб'єктам аграрного ринку, які застрахували ризики втрати сільськогосподарської продукції (пшениці, жита, суміші пшениці та жита, ячменю, вівса, кукурудзи, соєвих бобів, льону, ріпаку, соняшнику, хмелю, цукрових буряків) за правилами комплексного або індексного страхування [473]. Причому компенсація здійснювалася лише в межах тарифу, який не перевищував 5%, а для розрахунку страхової премії застосовувалася мінімальна закупівельна ціна зазначеної продукції.

Отже, 2005 р. можна вважати початком дії системи державної підтримки страхування сільськогосподарських ризиків, хоча з передбачених у державному бюджеті на цей рік 54 млн грн для здешевлення страхових премій використано тільки 5 млн грн, а Фонд аграрних страхових субсидій так і не був створений [480].

Протягом 2005-2008 рр. обсяги коштів на державну підтримку агрострахування щорічно зростали, що свідчить про розуміння державою важливості підтримки даного виду страхування як суттєвого інструмента управління сільськогосподарськими ризиками. Проте, серед сільськогосподарських підприємств страхування не отримало належного розвитку, хоча у даний період з державного бюджету виділялися кошти на часткову компенсацію вартості страхових премій з урахуванням розширення переліку культур, за страхування урожаю яких можна одержати страхову субсидію. За даними Мінагрополітики, на 1 вересня 2008 р. з більше ніж 26 млн га сільськогосподарських угідь застраховано лише 466 тис. га (близько 1,7%). Це можна пояснити тим, що субсидовані страхові послуги не відповідали потребам суб'єктів господарювання, а також тим, що навіть при

можливості отримання страхової субсидії цей вид страхування є дорогим для сільськогосподарських підприємств [475].

Крім багатьох законопроектів у 2012 році прийнято Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 09.02.2012 р. № 4391-VI [477]. Відповідно до даного Закону на рис. 4.5 автором розроблено та представлено модель організації системи страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою в Україні з зазначенням відповідних інститутів, задіяних при страхуванні в аграрному секторі національної економіки та сільськогосподарські підприємства з правами та обов'язками (виробництво продукції, уклали договір страхування та не мають простроченої заборгованості та ін.).

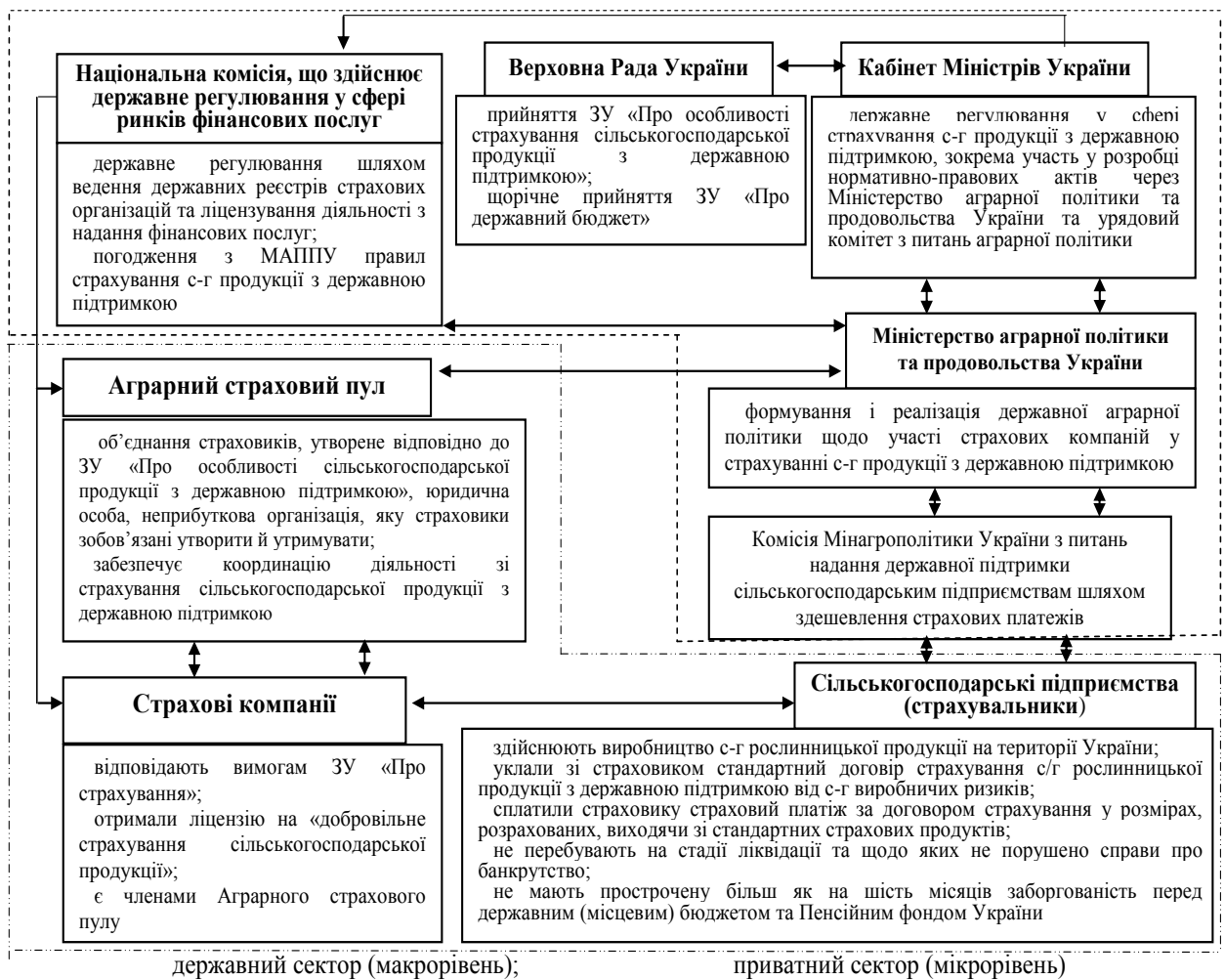

Рис. 4.5. Модель організації системи страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою в Україні

На рис. 4.5 автором розкрито взаємозв'язок всіх учасників системи страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, як на мікро- (приватному), так і на макро- (державному) рівнях. Учасниками є державні інститути (ВРУ, КМУ, Мінагрополітики, Національна комісія, яка здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг) та приватні (сільськогосподарські підприємства та страхові компанії). Основні суб'єкти ринку агрострахування та їх функції при здійсненні страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою наведені у табл. У.3, додатку У.

Серед основних суб'єктів ринку агрострахування з державною підтримкою, представлених у табл. 4.5 та на рис. 4.5 автором акцентовано увагу на його новому учаснику – Аграрному страховому пулі, створення якого передбачене згідно Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 09.02.2012 р. № 4391-VI [477].

Основним завданням Аграрного страхового пулу є координація діяльності з страхування сільськогосподарської продукції та державної підтримки. При цьому об'єднання виконує такі функції [477]: участь у розробці стандартних страхових продуктів (розроблено вісім стандартних страхових продуктів з страхування сільськогосподарських культур); створення централізованої бази даних з страхування сільськогосподарської продукції; дослідження та аналіз ринку страхування сільськогосподарської продукції; контроль за дотриманням умов договорів страхування, врегулювання збитків; забезпечення покриття катастрофічних ризиків тощо.

Основні умови стандартних договорів страхування посівів та майбутнього урожаю озимих зернових культур з державною підтримкою від сільськогосподарських ризиків представлено у табл. У.4, додатку У. Автором узагальнено основні умови стандартних договорів страхування посівів та майбутнього урожаю озимих зернових культур з державною підтримкою. На думку автора, перевагами даних договорів, поряд з вже існуючими, є

актуальний підхід розрахунку страхових тарифів із використанням значного масиву даних та застосування рівня страхового покриття замість франшизи.

Подібні страхові пули існують у деяких країнах, і створені вони здебільшого за дорученням уряду. Зокрема, це стосується іспанського «Агросегуро», турецького Тарсі, російського Національного союзу агростраховиків [481]. У світовій практиці успішними бувають лише ті системи субсидованого агрострахування, учасники яких (держава і страховики) постійно координують свої дії. Проте досягти цього можна лише завдяки створенню спеціалізованої структури. Її функції може виконувати або державна установа, або Аграрний страховий пул.

В Україні обрано варіант пулу, який дозволяє приватним страховим компаніям взяти активну участь у розвитку системи аграрного страхування і стати рівноправним партнером Уряду. Для полегшення вступу до Аграрного страхового пулу та роботи в ньому розроблено й прийнято Дорожню карту реформування добровільного страхування сільськогосподарської продукції на 2014-2015 рр. [478]. У Дорожній карті планувалось удосконалити вимоги щодо вступу страховиків до об'єднання та участі у ньому на принципах прозорості й відкритості, покращити гарантійний механізм виконання страховиками зобов'язань перед сільгоспвиробниками, а також наповнення інформаційної бази, необхідної для актуального обчислення тарифів агрострахування [478]. Перелік страхових компаній, що входили до складу Аграрного страхового пулу [482] наведено у табл. 4.6.

Таблиця 4.6

Склад Аграрного страхового пулу

Страхові компанії, які є членами Аграрного страхового Пулу		
2012-2015 рр.	2015-2017 рр.	2018 р.
1. ПрАТ СК «Брокбізнес» 2. ПрАТ СК «Страхові гарантії» 3. ПрАТ «Українська аграрно-страхова компанія» (УАСК) 4. ПрАТ СК «Домінанта»	1. ПрАТ СК «Брокбізнес» 2. ПрАТ СК «Страхові гарантії» 3. ПрАТ «Українська аграрно-страхова компанія» (УАСК) 4. ПрАТ СК «Альфа Страхування» 5. ТДВ СК «Агрополіс»	1. ПрАТ СК «Брокбізнес» 2. ПрАТ СК «Страхові гарантії» 3. ПрАТ «Українська аграрно-страхова компанія» (УАСК) 4. ПрАТ СК «Альфа Страхування»

За даними табл. 4.6 на кінець 2018 р. у складі пулу є лише чотири страхові компанії. Інші страховики, так і не виявили бажання стати його членами, спочатку через складну процедуру вступу, а вже після удосконалення вимог щодо вступу страховиків до об'єднання – через відсутність необхідності та реальної державної підтримки.

Отже, більшість заходів, які мали бути реалізовані в межах цього документа, зокрема, щодо неупередженого функціонування об'єднання й невід'ємності агрострахування у роботі сільгоспвиробників, так і залишилися не прийнятими.

У Верховній Раді України розглядається Закон України «Про державну підтримку сільськогосподарського страхування» від 26.04.2017 р. № 6355-1 [479], в якому запропоновано новий механізм надання субсидій на здешевлення страхових премій галузевим підприємствам при укладанні договору страхування на підставі стандартизованого договору сільськогосподарського страхування. За умов дії нового механізму страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, представленого автором на рис. У. 2, додатку У, страхувальник (сільськогосподарське підприємство) оплачує лише частину страхового платежу, іншу частину на рахунок страховика сплачує держава через новостворену спеціалізовану установу з управління сільськогосподарськими ризиками – Державне агентство сільськогосподарського страхування [483].

Для детального розгляду функціонування ринку агрострахування в Україні та виявлення проблем у розвитку проведено аналіз його діяльності з моменту запровадження. Реальну роботу ринку агрострахування розпочато з прийняттям Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік», в якому вперше передбачено кошти обсягом 54 млн грн на компенсацію частини страхових внесків під час страхування урожаю [484]. Упродовж 2005-2008 рр. виділені суми щоразу зростали, що свідчило про усвідомлення державою важливості підтримки агрострахування, як суттєвого інструмента управління сільськогосподарськими ризиками. Основні показники роботи

ринку аграрного страхування за даними джерелами [485-486] наведено у табл. 4.7.

Таблиця 4.7

Основні показники роботи ринку агрострахування України

Показник	Значення показника по роках					Відхилення 2018 від 2005, %
	2005	2015	2016	2017	2018	
Посівна площа, тис. га	18415,5	18706,4	18805,8	19113,4	19314,6	4,88
Застрахована площа, тис. га	390,6	689,0	700,0	661,0	974,0	149,4
Питома вага застрахованої площі, %	2,12	3,68	3,72	3,46	5,04	137,7
Кількість, од.:						
страхових компаній	33	12	11	13	13	-60,61
укладених договорів	910	1062	793	957	1205	32,42
Загальна страхова сума, млн грн	375,4	3969,0	6240,0	5933,0	6674,0	у 17,78 рази
Середня страхова сума на 1 га, грн	961,00	5760,52	8914,29	9000,0	6852,16	у 7,13 рази
Страхові премії, млн грн	12,80	77,70	157,0	204,3	208,8	у 16,31 рази
Середня премія на 1 га, грн	32,80	112,8	224,3	311,1	214,4	у 6,54 рази
Середній страховий тариф, %	3,41	2,0	2,5	3,4	3,1	-9,09
Сума сплачених субсидій, млн грн	5,80	–	–	–	–	–
Питома вага сплачених субсидій у страхових преміях, %	45,30	–	–	–	–	–
Рівень виплат, %	н/д	12,9	44,2	4,9	2,8	–

*нараховані, але не сплачені субсидії

Аналізуючи дані у табл. 4.7, та у табл. У.4, додатку У, автором встановлено, що за роки роботи програми державної підтримки агрострахування найбільше було укладено договорів у 2007 р. – 4397 шт. Сума страхової премії за програмою субсидованого страхування культур у 2007 р. склала 117,1 млн грн, страхова сума – 2,19 млрд грн (498,07 тис. грн на один договір). Усього застраховано 2 350,3 тис. га посівів сільськогосподарських культур, що становить 12,65% від загальної посівної площі у 2007 р. (18 583,5 тис. га) [485].

Обсяг страхових премій, виплачених субсидій і кількість договорів, укладених сільськогосподарськими підприємствами, представлено на рис. 4.6.

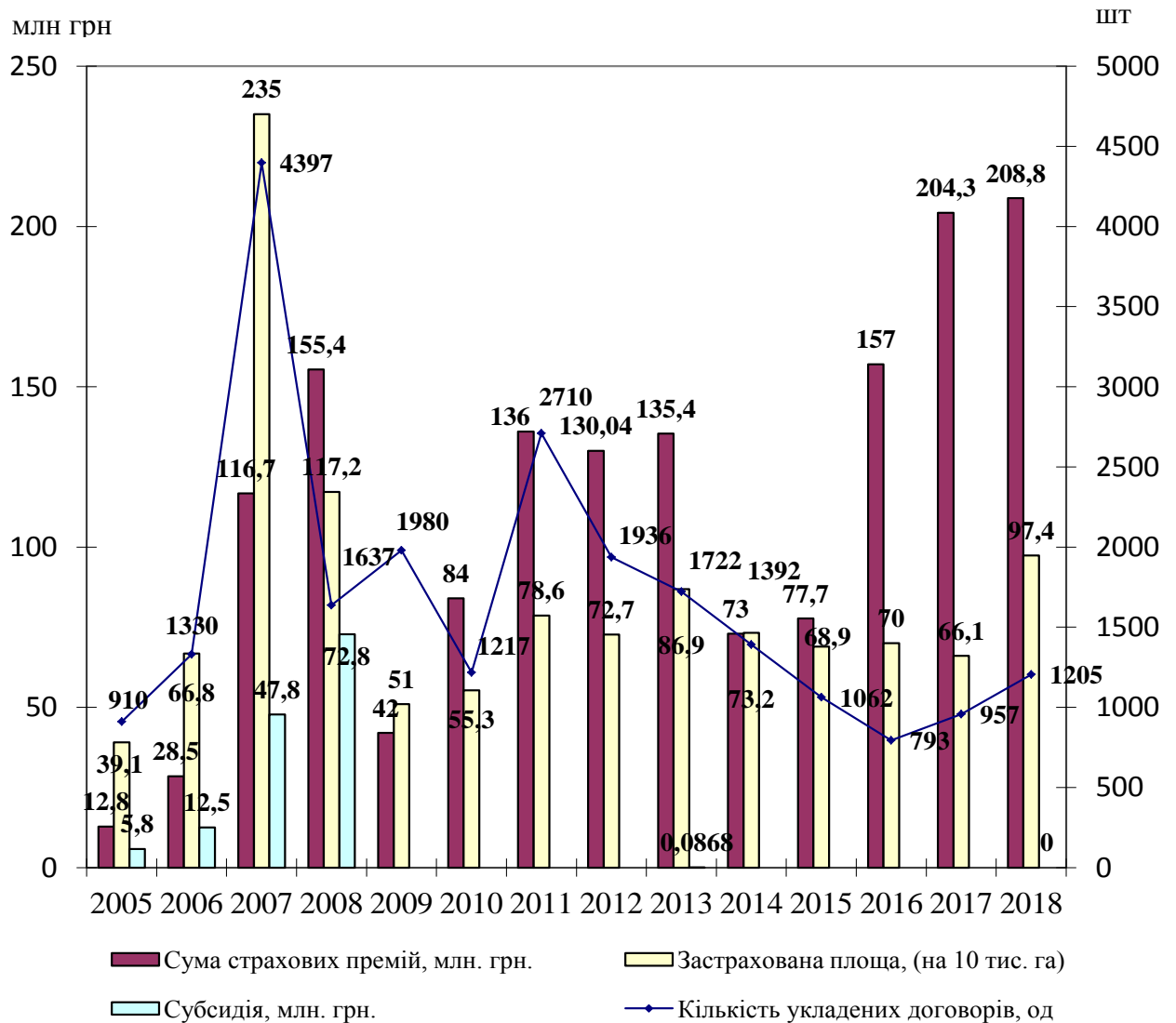

Рис. 4.6. Динаміка обсягів страхових премій, виплачених субсидій і кількості договорів у сегменті агрострахування, 2005-2018 рр.

За даними рис. 4.6 та табл. 4.7 спостерігається динаміка зростання та спаду кількості укладених договорів страхування, виплати страхових премій, при цьому у 2008 р. з державного бюджету України передбачалося виділити на програму підтримки агрострахування 200 млн грн. Проте, вже влітку ця цифра зменшилась до 72,8 млн грн: гроші направлено на ліквідацію наслідків стихійного лиха в західних регіонах країни. Однак навіть із коштів, що

залишалися, виробникам сільгосппродукції виплачено 60,8 млн грн [485].

На думку багатьох експертів, програма агрострахування з державною підтримкою, навіть за умов її функціонування, не отримала б належного розвитку. Основна причина – одноразова сплата 100% страхових премій та невпевненість сільськогосподарських підприємств в отриманні через деякий час усієї суми субсидій. [483]. Починаючи з 2009 р., програму фінансування страхування сільськогосподарських ризиків за рахунок державного бюджету призупинено. Однак після тривалого періоду скорочення (за обсягами страхових премій) у 2016 р. ринок агрострахування продемонстрував певне пожвавлення, а вже у 2017 р. продовжив цю тенденцію за більшістю показників. За дослідженнями автора, починаючи з 2016 р., такий показник, як кількість укладених договорів страхування, демонструє динаміку зростання. Обсяг зібраних страхових премій у гривні зростає, починаючи з 2015 р. щорічно, зокрема, у 2017 р. - на 30% та склав 204,3 млн грн. Динаміка обсягів зібраних страхових премій за 2005-2018 рр. наведено на рис. 4.7.

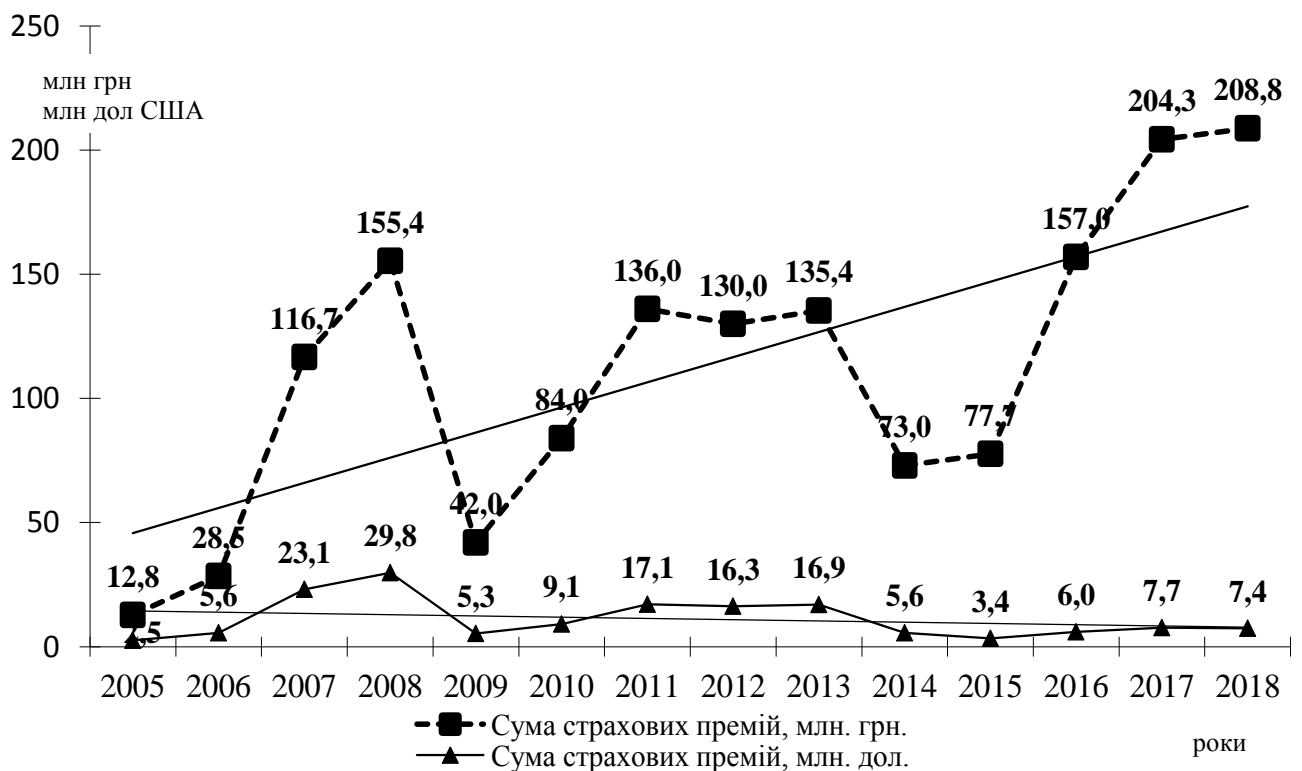

Рис. 4.7. Динаміка обсягів зібраних страхових премій, 2005-2018 рр., млн грн, млн дол. США

У зв'язку з різким коливанням курсу валют, автором проведено порівняння динаміки обсягів страхових премій у національній валюті та у доларах США (рис. 4.7). Встановлено, що впродовж 2016-2017 рр. також збільшується обсяг страхових премій у доларовому еквіваленті, який у 2017 р. склав 7,7 млн дол. США, що на 28% перевищує показник 2016 р. [487].

З 2018 р. продовжилася тенденція покращання основних показників роботи ринку агрострахування. Наприклад, уперше за тривалий період зріс обсяг застрахованих площ, зокрема відсоток «проникнення» агрострахування в сільськогосподарський сектор національної економіки становив 5,04%. Для порівняння: у 2007 р. величина цього показника становила 12,65%; у 2008 р. – 6,02%, коли активно працювала програма державного субсидування страхових премій.

Кількість укладених договорів страхування зросла у порівнянні з попереднім роком, на 25,9%, що зумовило збільшення обсягів зібраних страхових премій у національній валюті на 2,2%. Цей показник роботи страхового ринку зростає вже четвертий рік поспіль, і у 2018 р. його величина становила 208,8 млн грн. Одночасно через девальвацію гривні відбулося зменшення надходжень страхових премій у доларовому еквіваленті до 7,4 млн дол. США, що на 3,9% менше від показника 2017 р. (рис. 4.10).

Загальна страхова сума у 2018 р., порівняно з попереднім роком, зросла на 12,5 % (з 5,933 млрд грн до 6,674 млрд грн), основною причиною чого є збільшення кількості укладених договорів та розміру посівних площ [487, 488].

Наведені автором дані у табл. У.5 та на рис. У.2, додатку У, свідчать про покращення кількісних і якісних ознак агрострахування. Однак при аналізі обсягу надходжень страхових премій у доларовому еквіваленті (рис. 4.7) стає зрозумілим, що за 2014-2015 рр. показники ринку агрострахування знаходилися на рівні 2005-2006 рр., і навіть при пожвавленні його роботи у 2016-2017 рр. не досягли рівня 2010 р., коли спостерігалася світова економічна криза.

Такий стан пов'язаний з різким знеціненням національної валюти та високим рівнем інфляції. Отже, ситуація на ринку агрострахування в Україні є нестабільною, а часткове покращання показників протягом 2016-2018 рр. пов'язане з обов'язковою умовою страхування у межах державних програм та формальним страхуванням, як однією з умов отримання сільгоспвиробниками банківських кредитів. За відсутності реальної державної підтримки на ринку агрострахування простежуватимуться нестабільні процеси, як у 2013-2018 рр., а отже, подальший розвиток системи агрострахування в Україні залишається відкритим і складним питанням.

В Україні страхові компанії пропонують сільськогосподарським підприємствам ряд страхових продуктів, які передбачають певний рівень захисту і компенсацію збитку від несприятливого впливу погодних факторів [489]. При страхуванні сільськогосподарських культур виробник самостійно обирає категорії страхових продуктів. За даними [487-488, 490] автором проаналізовано страхові послуги, надані сільськогосподарським підприємствам у 2015-2018 рр. (табл. У.6, додаток У).

Автором, за даними табл. 4.7, проведено оцінку страхових продуктів, представлених на ринку агрострахування, яка свідчить про невеликий їх набір: домінує страхування озимих від повної загибелі на період зимівлі; відсутнє повноцінне мультиризикове страхування на весняно-літній період, зокрема, не покривається такий системний ризик, як посуха; майже не застосовується страхування урожаю на весь цикл вирощування [490].

Дослідження, проведені у 2015-2018 рр., свідчать про беззаперечне лідерство договорів страхування від повної загибелі на період зимівлі. Як видно з даних табл. 4.7, у 2018 р. у загальнорічному розподілі договорів за типом страхового продукту на перше місце вийшли угоди щодо повної загибелі плюс весняні заморозки (40,1% у 2018 р. на противагу 32,2% у 2017 р.); у 2017 р. цю позицію займали договори страхування майбутнього урожаю від багатьох ризиків (37,8% у 2017 р. порівняно з 26,4% у 2018 р.). Як і раніше, важливе місце посідає страхування від повної загибелі на період

зимівлі. Договори страхування від повної загибелі та від повної загибелі плюс весняні заморозки загалом у 2017 р. становили 42,6%, а у 2018 р. – 51,1% [491, 488].

Обираючи відповідну програму страхування, сільськогосподарські підприємства мають звертати увагу на величину обраної франшизи або страхового покриття. У результаті вивчення основних характеристик договорів агрострахування, автором встановлено, що при укладанні договору з франшизою у розмірі 40-50% (у договорах страхування майна) або при рівні покриття у 50-60% страховий продукт є більш дешевим, проте, за таких умов, при повній загибелі застрахованої сільськогосподарської культури сільськогосподарське підприємство майже не отримає відшкодування, або отримає у невеликому обсязі.

Спеціалісти Міжнародної фінансової корпорації (IFC) [491] працюють у рамках проекту «Розвиток фінансування аграрного сектора в Європі і в Центральній Азії» та рекомендують при укладанні договору замість франшизи застосовувати страхове покриття, що дозволить частково знизити вартість страхової послуги.

У вітчизняній практиці агрострахування застосовується безумовна франшиза, розмір якої коливається від 0 до 50% [486]. Франшизу у розмірі 50% можна вважати не ефективною, адже її використання майже не покриває отриманих збитків сільськогосподарським підприємством. Високий рівень франшизи суттєво зменшує розмір відшкодування, тому при укладанні договорів агрострахування за умов форвардних контрактів застосовується стандартна безумовна франшиза у розмірі 30% [486].

Діяльність аграрного страхового ринку значно поживалась при укладанні договорів про державні форвардні закупівлі зерна на основі законів «Про державну підтримку сільського господарства України» [146] і «Про зерно та ринок зерна в Україні» [492] та постанови КМУ «Про запровадження державних форвардних закупівель зерна» від 16.05.2007 р. № 736 [493]. Форвардні закупівлі передбачають придбання товару на

організованому аграрному ринку для потреб державного інтервенційного фонду у визначений час та на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією цін такого придбання під час укладення форвардного біржового контракту [494]. Показники страхування, пов'язаного з державними програмами, наведено у табл. 4.8.

Таблиця 4.8

Основні показники страхування, пов'язаного з державними програмами фінансування сільськогосподарських виробників, 2017-2018 рр.

Показники	Значення показника по роках									
	ПАТ «Аграрний фонд»		ДП ДПЗКУ		Інші		Загалом за програмами фінансування		Загалом по Україні	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Кількість договорів, од.	223	144	85	206	1	–	309	350	957	1205
частка у загальній кількості, %	23,3	12,0	8,9	17,1	0,1	–	32,3	29,1	100,0	100,0
Застрахована площа, га	166594	144459	29858	78709	527	–	196979	223169	661000	974000
частка у застрахованій площі, %	25,4	14,8	4,5	8,1	0,1	–	30,0	22,9	100,0	100,0
Страхова сума, млн грн	2866,28	2111,60	254,40	872,66	9,15	–	3129,84	2984,26	5933,00	6674,00
частка у загальній страховій сумі, %	48,5	31,6	4,3	13,1	0,2	–	52,9	44,7	100,0	100,0
Страхові премії, млн грн	126,1	83,3	8,5	29,14	0,27	–	134,9	112,48	204,3	208,8
частка у загальному обсязі страхових премій, %	61,7	39,9	4,2	14,0	0,1	–	66,0	53,9	100,0	100,0
Страхові виплати, тис. грн	381,5	884,7	–	173,99	–	–	381,5	1058,7	7562,8	5777,4
частка у загальному обсязі страхових виплат, %	5,0	15,3	–	3,0	–	–	5,0	18,3	100,0	100,0

Як видно з табл. 4.8, кількість договорів, укладених страховиками у межах участі у державних програмах, зросла з 255 од. у 2016 р. до 350 од. у 2018 р. (або на 37,25%). Темпи зростання кількості договорів за програмами фінансування сільгоспвиробників є меншими за темпи зростання загальної кількості договорів на 12,6 в. п. Це підтверджує, що їх частка у загальній кількості договорів залишилася практично незмінною: 2018 р. – 29,1%, 2017 р. – 32,3%, 2016 р. – 32,9%, 2015 р. – 32,0% (табл. 4.8).

Головними представниками, які укладають такі контракти щодо форвардних закупівель зерна майбутнього урожаю, є ПАТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України» та ПАТ «Аграрний фонд» [494]. За умовами форвардного контракту вся сільськогосподарська продукція має

бути застрахована. Отже, державна програма закупівель є основним фактором розвитку агрострахування в країні.

Частка застрахованих площ за відповідними державними програмами у загальній застрахованій площі склала у 2018 р. 22,9%, що на 7,1% менше, ніж у попередньому році, та на 2,6% – ніж у 2016 р. [487, 488].

Спостерігається зниження частки страхових сум у загальній страховій сумі (з 52,9% у 2017 р. до 44,7% у 2018 р., або на 8,2%) і страхових премій у загальному обсязі зібраних страхових платежів (з 66,0% у 2017 р. до 53,9% у 2018 р., або на 12,1%). Водночас, відсоток виплат за договорами, пов'язаними з програмами фінансування сільськогосподарських виробників, у загальних виплатах 2018 р. зріс на 13,3% (з 5,0% до 18,3%) (табл. 4.8).

Аналіз даних, наведених у табл. 4.8, свідчить про те, що відбувається наближення показників страхування, пов'язаного з державними програмами фінансування сільськогосподарських виробників, до показників страхування за незалежними договорами, що є ознакою поступового формування реальних ринкових умов страхування.

З Аграрним фондом співпрацює 8 з 15-и страхових компаній, зокрема: ПАТ «Українська акціонерна страхова компанія АСКА», АСК «Інго Україна», СК «PZU Україна», «Українська пожежно-страхова компанія», СК «Універсальна», Страхова група ТАС, СК «Країна», СК «Укрфінполіс» [494].

До 2014 р. Аграрний страховий пул приділяв увагу одному з видів сільськогосподарських ризиків, зокрема, страхуванню форвардних закупівель Аграрним фондом. Проте, керівництво фонду відмовилося від співпраці з Аграрним страховим пулом і вирішило, що займатися страхуванням будуть СК «Здорово» та євро-азійська компанія «Фініст», які є аутсайдерами на ринку агрострахування України.

За даними журналу «Фориншурер», страхова компанія «Здорово» 2015 андеррайтингового року була найактивнішим учасником ринку агрострахування, однак не надала даних для включення до звіту IFC щодо роботи за відповідний період [482, 491]. За 2015 р. обсяг зібраних СК

«Здорово» страхових премій за договорами добровільного страхування сільськогосподарської продукції становив 51 904 тис. грн, тоді як СК «PZU Україна» – 22 790,5 тис. грн. Це свідчить про непрозорий механізм відбору страховиків у програмах державних форвардних закупівель. Через це з весни 2015 р. Аграрний фонд провів відкриті конкурси (тендери) для страхових компаній, з якими співпрацюватиме щодо добровільного страхування сільськогосподарської продукції [494]. Необхідно зауважити, що достатньо часто агрострахування є вимушеним заходом і дуже мало сільськогосподарських підприємств добровільно готові страхуватися.

4.2. Діагностика дієвості форвардних операцій для забезпечення фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств

В Україні активізація ринку експортних операцій з зерновими, формування нових непрямих форм і методів державної підтримки аграрного сектора з метою продовольчої безпеки країни та непередбачені фінансово-економічні процеси в національній економіці, змушують державу, підприємства і фінансово-торгових посередників на аграрному ринку шукати нові способи уникнення значної кількості фінансових ризиків або адаптації до них, використовуючи світовий досвід. Одним із найпоширеніших методів нейтралізації фінансових ризиків (за класичними фінансовими теоріями) вважається хеджування похідними фінансовими інструментами. Він дозволяє зменшити фінансові ризики неплатежів або від термінувати їх, оптимізувати стратегію управління ними. Форварди укладаються переважно з метою реального постачання (купівлі чи продажу) відповідного активу для страхування від можливих несприятливих цінових змін на цей актив. Проте, в Україні – це, здебільшого, один із методів додаткового фінансування господарської діяльності суб'єктів аграрного ринку [499].

Саме цим і зумовлена необхідність поглибленого дослідження механізму закупівлі продукції на аграрному ринку за допомогою форвардних

угод як фінансового інструмента залучення додаткового капіталу. Інформаційною базою дослідження стали: основні нормативно-правові акти, а саме, Закон України «Про зерно та ринок зерна» [492] – для аналізу відображення якості й кількості товару у форвардному постачанні; Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти»; форвардні угоди [500]; методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» № 104 [501].

Хеджування – це купівля і продаж ф'ючерсних контрактів з метою уникнути ризику від зміни цін на ринку готівкових (реальних) продажів. Процес хеджування реалізується за допомогою похідних фінансових інструментів [504]. Хеджування є технологією зменшення впливу фінансових ризиків на діяльність підприємств шляхом проведення операцій з деривативами й представляє собою процес укладання строкових (деривативних) контрактів з урахуванням можливих змін товарних цін, процентних ставок чи обмінних курсів валют у майбутньому з метою уникнення несприятливих наслідків таких змін. Хеджування на основі форвардів полягає в тому, що хеджер фіксує для себе майбутню ціну базового активу, який збирається купити або продати. Однак, через свою природу форварди не є високоліквідними, оскільки їх виконання гарантоване тільки контрактом [512].

Інструментами хеджування є деривативи, або похідні фінансові інструменти. В Україні процес випуску, реєстрації та використання похідних цінних паперів розпочався у 2000 р. Згідно з «Положенням про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів» такими є форвардні контракти, ф'ючерсні контракти та опціони. У світовій практиці до деривативів належать також своп-контракти. Форвардний контракт дає змогу зафіксувати розмір кредитної плати за майбутнім кредитом, що дозволяє спрогнозувати майбутні грошові потоки, спланувати витрати й доходи підприємства, максимально збалансувати його розвиток, при умові, що у підприємства відпала потреба у кредиті [513].

Найбільшого розповсюдження форвардні операції набули в аграрному секторі економіки, а саме, в ролі державних інструментів (регуляторів) фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств.

Форвардні закупівлі – це одна з програм державної підтримки, участь у якій беруть виключно сільськогосподарські підприємства. Форвардний механізм закупівлі застосовується для забезпечення продуктової безпеки країни, уникнення цінового коливання на продовольчі товари й квотування сільськогосподарських товарів. Порядок проведення державних форвардних закупівель зерна регулює постанова Кабінету Міністрів України від 16.05.2007 р. № 736 (у редакції від 24.09.2012 р. № 879) [520]. Форма контракту визначена наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про затвердження форми форвардного біржового контракту» від 21.02.2008 р. № 77 [534].

З цією метою створено Публічне акціонерне товариство «Аграрний фонд» – державна фінансова установа, яка забезпечує продовольчу безпеку країни. Механізм діяльності цієї установи побудований на основі форвардних операцій і спотових закупівель [510].

Роль державного регулювання – за допомогою інтервенційного фонду сформувати необхідний обсяг продукції для регулювання цін на продукти першої необхідності. Цю функцію в Україні доручено ПАТ «Аграрний фонд»: державна компанія накопичує дешеві запаси продукції та у випадку різкого підвищення цін проводить товарні інтервенції на ринку для їх стримування. Саме така схема державного регулювання працює в США та країнах Євросоюзу.

ПАТ «Аграрний фонд» безпосередньо у виробників закуповує сільськогосподарську продукцію стратегічного значення для формування Державного продовольчого резерву. У 2016-2017 рр. з цією метою з державного бюджету загалом виділено орієнтовно 1,5-2 млрд грн. Програма стартувала ще у 2008 р. Обсяг форвардних закупівельних операцій ПАТ «Аграрний фонд» за 2012-2017 рр. [517] наведено у табл. 4.9.

Таблиця 4.9

**Обсяг форвардних закупівельних операцій ПАТ «Аграрний фонд»,
2012-2017 рр.**

Вид продукції	Значення показників по роках											
	Валовий збір, тис. тонн				Обсяг форвардних операцій, тис. тонн				Відсоток форвардних операцій до валового збору, %			
	2012	2015	2016	2017	2012	2015	2016	2017	2012	2015	2016	2017
Пшениця	15763	26532	26043	26158	624	699	581	548,3	3,9	2,6	2,2	2,1
Жито	676	391	392	508	58	0,8	4,6	5,5	8,6	0,2	1,2	1,1
Ячмінь	6936	8288	9436	8285	–	25,1	–	–	–	0,3	–	–
Гречка	239	128	176	180	1,3	0,3	3,8	2,2	0,5	0,2	2,2	1,2

За даними, наведеними у табл. 4.9, видно незначний відсоток форвардних закупівель від 0,2 % гречки у 2015 р. до 8,6 жита у 2012 р. зернових культур від загального обсягу виробництва даної продукції вирощеної сільськогосподарськими підприємства. В умовах фінансової і політичної кризи форвардні закупівлі зернових культур на аграрному ринку стали єдиною програмою державної підтримки та практично єдиним доступним джерелом залучення державних обігових коштів у господарську діяльність аграріїв.

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України [399], потреба в оборотних коштах для проведення весняно-польових робіт у 2016 р. становила 79,2 млрд грн, а їх дефіцит склав 12,6 млрд грн, що на 22% більше попереднього року. З Аграрним фондом співпрацюють середні та великі сільські господарства, які мають у своєму розпорядженні 500 і більше гектарів. Необхідно підкреслити, що ця програма є недоступною для малих підприємств, оскільки вони не можуть сформувати необхідну мінімальну партію продукції: 100 т зерна пшениці, 100 т кукурудзи, 50 т ячменю, 30 т жита, 10 т вівса, 10 т гречки та 30 т гороху.

За публічною інформацією Аграрного фонду [517], на осінньо-польові роботи припадає близько 40% авансових платежів та 60% – на весняний період. Восени більше коштів залучають на умовах форвардних контрактів

великі аграрні підприємства, проводячи оптові закупівлі виробничих запасів (за умови наявності складських приміщень), оскільки їх ціна, як відомо, суттєво зростає під час весняно-польових робіт. Невеликі та малі господарства переважно використовують кошти цієї програми навесні. Необхідно також зазначити, що за форвардною програмою ПАТ «Аграрний фонд» фінансує не більше 50% від очікуваного валового збору продукції майбутнього урожаю.

Обсяг форвардних закупівель коливається від 855,5 тис. т у 2011 р. до 1300 тис. т у 2013 р. [517]. На програму форвардних закупівель у 2013 р. виділено більше 4 млрд грн, у 2016-2017 маркетингових роках – понад 2 млрд грн, у 2017-2018 рр. розмір авансового платежу складав 65%. Динаміку валового збору продукції, яка є предметом форвардних закупівель, представлено на рис. 4.8, обсяги форвардних операцій – на рис. 4.9.

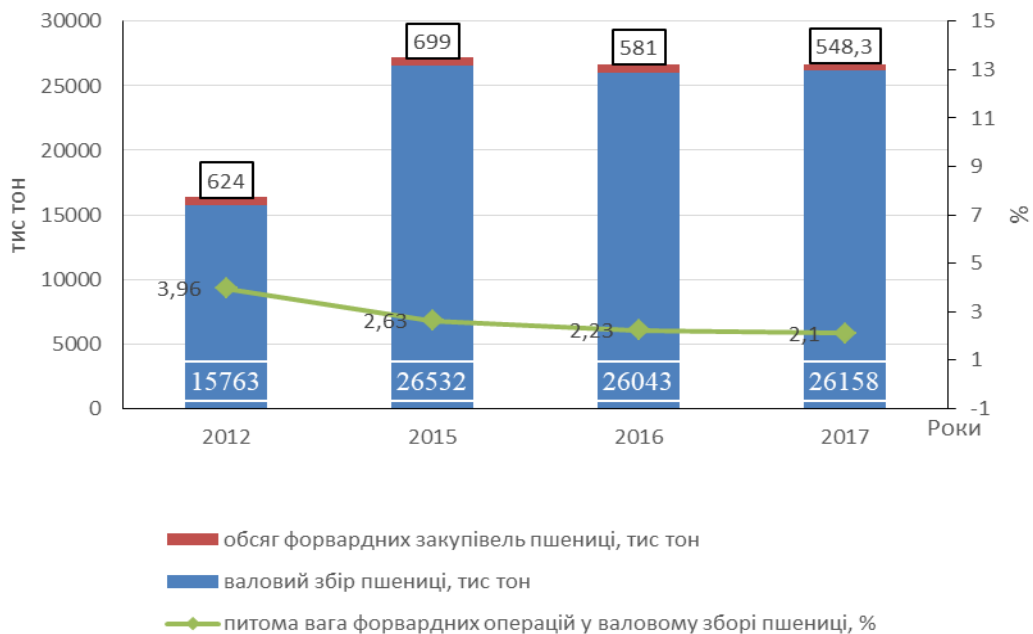

Рис. 4.8. Динаміка валового збору продукції, за форвардними закупівлями в Україні

Отже, з рис. 4.8 видно, що при споживанні на внутрішньому ринку продовольчого зерна на рівні 5,3 млн т Аграрний фонд закуповує від 850 тис. т до 1300 тис. т на протязі одного року, що складає приблизно 20%

внутрішньої потреби країни, виконуючи таким чином завдання держави щодо регулювання цін на сільськогосподарську продукцію на внутрішньому продовольчому ринку та забезпечуючи продовольчу безпеку. Динаміка форвардних закупівель за видами сільськогосподарських культур наведена на рис. 4.9.

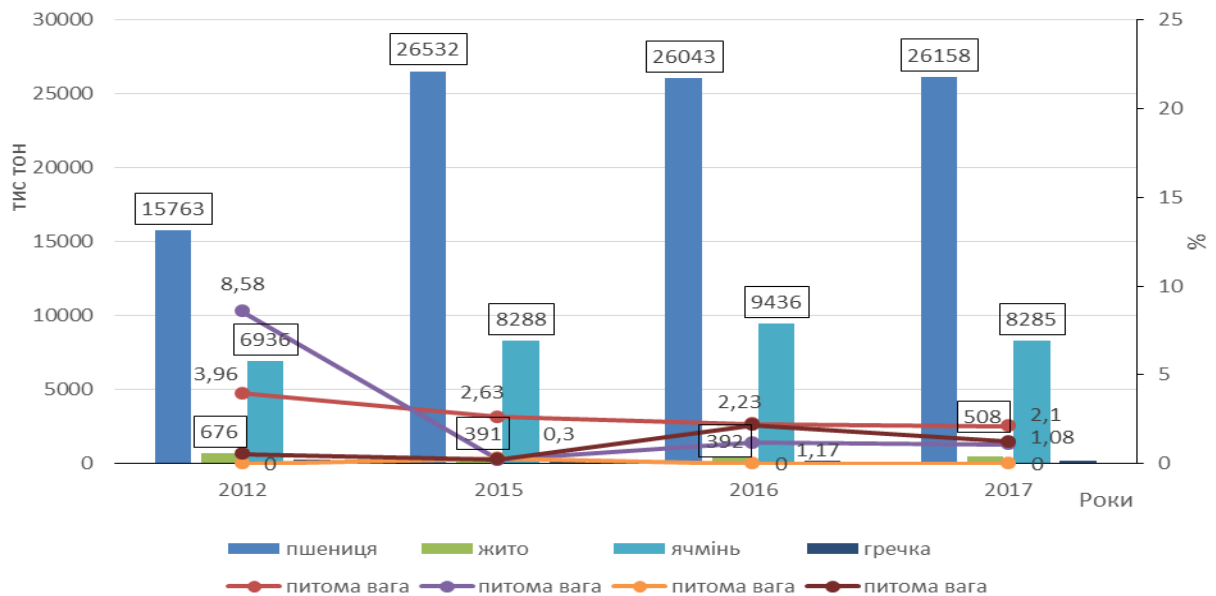

Рис. 4.9. Динаміка обсягів форвардних операцій за видами сільськогосподарської продукції, 2012-2017 рр.

За даними рис. 4.9 прослідковується зменшення здійснення форвардних операцій на сільськогосподарську продукцію, що насамперед пов'язано зі скороченням фінансування на такі операції з державного бюджету.

Механізм проведення Аграрним фондом державних форвардних закупівель зерна з метою формування державного інтервенційного запасу визначає постанова Кабінету міністрів України «Про запровадження державних форвардних закупівель зерна» від 16.05.2007 р. № 736 [493]. Щорічно до механізму проведення форвардних операцій, залежно від ринкових умов, вносять зміни на законодавчому рівні. Ці зміни стосуються: цін на сільськогосподарську продукцію відповідно до нових інтервенційних цін; відсоткової ставки за виданими авансами; формули розрахункової остаточної ціни; критеріїв та умов укладання договору постачання продукції

майбутнього урожаю; переліку й умов страхових компаній, ризиків; розмірів франшизи тощо.

Форвардні закупівлі передбачають придбання зерна у сільськогосподарських підприємств на умовах авансового платежу у визначеному розмірі до вартості зерна, розрахованої на підставі мінімальної інтервенційної ціни на момент укладення форвардного біржового контракту. Остаточний розрахунок за контрактом проводиться за середньозваженими цінами рівноваги (фіксингу) [518].

Відповідно до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» [146] та на підставі Методики визначення мінімальної та максимальної інтервенційної ціни об'єкта державного цінового регулювання, затвердженої постановою КМУ від 11.02.2010 р. № 159 [515], державна аграрна інтервенція – це продаж або придбання сільськогосподарської продукції на організованому аграрному ринку з метою забезпечення цінової стабільності.

За зазначеною методикою мінімальна інтервенційна ціна об'єкта державного цінового регулювання визначається з урахуванням середньогалузевих нормативних витрат на його виробництво, мінімального рівня рентабельності державного цінового регулювання не менше 10%, кон'юнктури на внутрішньому та зовнішньому ринку за формулою:

$$C_{\min} = H \times (1 + P / 100) + / - K \quad (4.1),$$

де

H – середньогалузеві нормативні витрати з виробництва об'єкта державного цінового регулювання;

P – мінімальний рівень рентабельності окремого об'єкта державного цінового регулювання;

K – величина коригування мінімальної інтервенційної ціни, яка враховує кон'юнктуру на внутрішньому та зовнішньому ринку [515].

Згідно з Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» [146] рівноважна ціна встановлюється внаслідок досягнення рівноваги між ціною пропозиції та ціною попиту і зазначається у зареєстрованому біржовому договорі.

Міністерство аграрної політики та продовольства України щорічно затверджує межу мінімальних і максимальних цін на сільськогосподарську продукцію, яка забезпечує продовольчу безпеку країни (рис. 4.10, табл. Ф.2, додатку Ф). Крім того, такі ціни є орієнтиром при укладанні форвардних контрактів на продаж сільськогосподарської продукції. Сільськогосподарське підприємство і ПАТ «Аграрний фонд» укладають відповідні договори щодо попередньої оплати, яка для сільськогосподарського виробника особливо необхідна під час технологічних робіт із додатковими залученими оборотними коштами. Форму контракту визначає наказ профільного міністерства «Про внесення змін до форми форвардного біржового контракту на закупівлю Аграрним фондом зерна» від 22.10.2012 р. № 646 [516].

Динаміка зміни максимальних інтервенційних цін за 2007-2018 маркетингові роки за 1 тонну представлена на рис. 4.10.

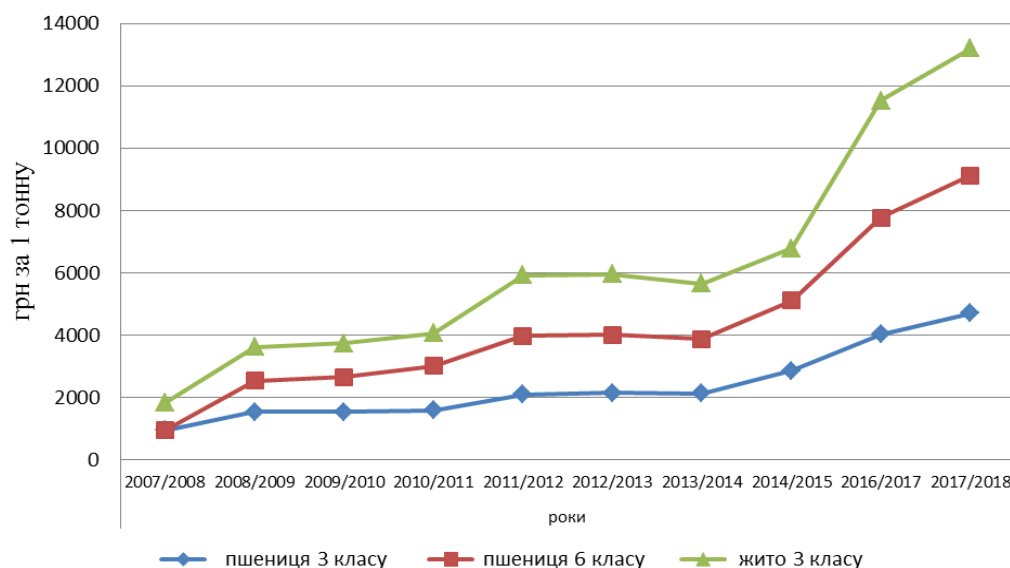

Рис. 4.10 Динаміка зміни максимальних інтервенційних цін за 2007-2018 маркетингові роки за 1 т сільськогосподарських культур

На рис. 4.10 відображена динаміка зміни мінімальних та максимальних інтервенційних цін, на сільськогосподарську продукцію рослинництва, які щорічно, враховуючи ринкову ціну, затверджуються Міністерством аграрної політики та є базовою ціною при укладанні форвардних контрактів.

Інституціональне забезпечення організації закупівель зерна майбутнього урожаю (форварду) наведено у табл. Ф.1, додатку Ф.

Умови та процедура форвардних операцій Аграрним фондом наведено в табл. Ф.4, додатку Ф, а з іншими недержавними компаніями – у табл. Ф.5, додатку Ф. Етапи процедури з використання форвардних контрактів сільськогосподарськими підприємствами представлено на рис. 4.11.

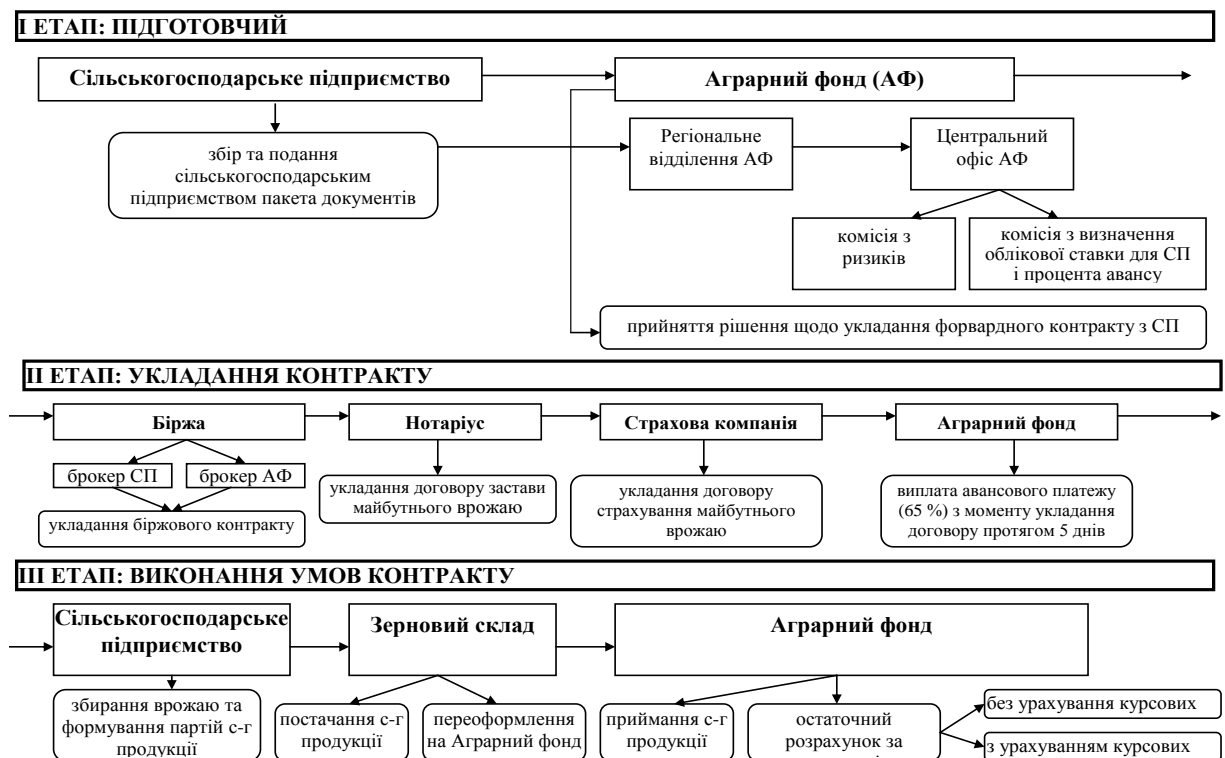

Рис. 4.11. Етапи процедури з використання форвардних контрактів сільськогосподарськими підприємствами

На рис. 4.11 виокремлено етапи процедури використання форвардних контрактів сільськогосподарськими підприємствами: підготовчий, укладання контракту та виконання, реалізація самого контракту. Кожний з етапів вимагає часу та витрат по його оформленню, які компенсується за рахунок сільськогосподарського підприємства.

Даний механізм передбачає авансування власного виробництва за цінами контракту, оскільки форвардні угоди укладаються на товар, який буде вироблено або вирощено на момент його постачання. У випадку проведення форвардних закупівель сільськогосподарське підприємство менш захищене від непрогнозованої кон'юнктури ринку зерна, оскільки ціни фактичного продажу встановлюються заздалегідь. Тому, незалежно від цінової ситуації на ринку зерна на момент продажу, сільськогосподарське підприємство не може розпоряджатися вирощеним зерном, а отримує мінімальну ціну за мінусом авансового платежу [499, с. 237].

Форвардна процентна ставка (ФПС) – це процентна ставка за якою можна залучити чи інвестувати кошти на визначений період. В угоді фіксується основна сума, відносно якої здійснюються процентні платежі; зазначається період до настання дії контракту (форвардний термін), строк дії контракту (контрактний термін), форвардна процентна ставка, яка буде діяти протягом контрактного періоду, дата, на яку будуть здійснені розрахунки. Протягом дії форвардного контракту розрізняють три основні дати: укладення угоди, платежу та погашення.

Розмір витрат СГП на обслуговування форвардних операцій представлено у табл. Ф.10 додатку Ф, який за розрахунками автора складає 270 грн за тону. Сума таких витрат у подальшому зменшує ціну реалізації продукції майбутнього урожаю. Аналіз формування витрат на проведення форвардних операцій державними та недержавними компаніями України проведено у табл. Ф.6, додатку Ф, аналіз формування витрат і кінцевої ціни продукції, пов'язаних з обслуговуванням таких операцій на рівні підприємства, наведено у табл. Ф.7, додатку Ф. Розглядаючи можливості удосконалення механізму форвардних закупівель зерна урожаю майбутніх років, варто зазначити, що державні інститути ухвалили рішення про внесення змін до Порядку проведення державних форвардних закупівель зерна (постанова від 24.09.2012 р. № 879) [520]. Зокрема, переглянуто строки проведення закупівель зерна та механізм розрахунку вартості форвардного

біржового контракту. Формування ціни на сільськогосподарську продукцію при остаточному розрахунку потребує відповідної методики, яка на думку автора узагальнено представлена у табл. Ф.11, додатку Ф. Складність остаточного розрахунку полягає у зменшенні ціни реалізації на продукцію, що не знаходить відображення у фінансових документах, як фінансові витрати за користування позиковими фінансовими ресурсами.

Переваги договору постачання зерна майбутнього урожаю полягають в одержанні продавцем попередньої оплати за затвердженими закупівельними цінами з подальшим перерахунком, з обов'язковим дотриманням мінімальної партії постачання. Щоби запобігти невиконанню зобов'язань через незалежні від постачальника умови, останній зобов'язаний укласти договір страхування з акредитованими Аграрним фондом страховими компаніями. Для проходження акредитації затверджено кваліфікаційні вимоги (наказ Аграрного фонду від 03.04.2015 р. № 37) щодо комплексного страхування посівів урожаю сільськогосподарських культур (табл. Ф.8, додатку Ф).

За своєю сутністю діяльність Аграрного фонду має бути ефективною (табл. 4.10), проте в Україні є й негативний досвід його діяльності [517]. Адміністративне обмеження максимальних цін реалізації призводило до того, що товар взагалі зникав з ринку і з'являвся на, так званому, «чорному ринку» за більш високою ціною. При цьому, Антимонопольний комітет не зміг своєчасно впливати на ситуацію, оскільки надто повільно виконував перевірки. Тому державні форвардні закупівлі стали дієвим фінансовим методом щодо регулювання цін на продовольчі товари першої необхідності шляхом інтервенційних заходів.

Таблиця 4.10

Показники діяльності ПАТ «Аграрний фонд»

Показник	Значення показників по роках, млн грн			
	2016	2017	2018	Усього
Чистий прибуток	48,7	94,8	147	290,5
Податки до зведеного бюджету	667,3	949	1630	3246,3
Дивіденди на користь держави	116	24,4	71,1	211,5

Дані табл. 4.10 свідчать, що діяльність ПАТ «Аграрний фонд» є прибутковою, так, наприклад, у 2017 р. сплачено податків до зведеного бюджету 290,5 млн грн та дивідендів на користь держави 211,5 млн грн, що є позитивною стороною для державного бюджету країни, при цьому забезпечено фінансування сільськогосподарських підприємств через укладання форвардних контрактів.

Наприклад, у 2012 р. вперше оплата за форвардними контрактами здійснювалась відповідно до виробничих аграрних циклів (1-й етап – авансові виплати у розмірі 50% на проведення осінніх польових робіт, 2-й етап – остаточний розрахунок у розмірі 50% після збирання урожаю), а в 2015 р. – уже на першому етапі виплачувалось 65% авансового платежу (під час або осінніх, або весняних робіт) [517].

Вартість використання фінансових ресурсів (попередньої оплати, авансу) за форвардними операціями Аграрного фонду у 2016-2107 рр. становить в середньому 22,5% річних та коливається залежно від таких умов: без урахування курсових коливань – від 22,5% до 27,55%; з урахуванням курсових коливань – від 1 % до 18%. Цю аналітичну інформацію узагальнено на підставі публічних доповідей головних менеджерів ПАТ «Аграрний фонд» [517].

За аналітичними даними [517] автором узагальнено інформацію про визначення відсоткової ставки за користування грошовими коштами, отриманими у вигляді попередньої оплати за укладеними договорами постачання продукції майбутнього урожаю. Менеджери державної компанії враховують ціну, сформовану на фінансові ресурси на ринку, на основі моніторингу вартості банківських послуг з надання комерційних кредитів та послуг інших фінансових установ, які кредитують підприємства аграрного сектора економіки, формують власну пропозицію на таких же умовах, або іноді і за нижчий відсоток. При ухваленні рішення щодо величини відсоткової ставки була врахована вартість облігацій внутрішнього державного займу, випущених Міністерством фінансів України, відсоток за

якими становить 14,25 %. Також, до відсоткової ставки увійшли адміністративні витрати, пов'язані з функціонуванням установи, та запланована маржа на рівні 5%. Попри зазначене, залишається незрозумілим розмір відсоткової ставки у 14,5 % – так звана плата державі за користування її коштами, тоді як вона і так скуповує продукцію найвищого класу і гатунку за заниженою ціною, оскільки гуртові ціни на торговій біржі завжди нижчі від ринкових. На думку автора, в цьому випадку є резерви для зниження відсоткової ставки залучення коштів на умовах аграрного форварду.

Проведене автором опитування у сільськогосподарських підприємствах свідчить, що аграрії погоджуються і на такі умови, оскільки форвардні контракти з державною установою мають певні переваги перед банківською системою залучення позикових коштів. Зокрема, підприємство економить на банківських комісіях при оформленні кредитних договорів та здійсненні розрахунково-касових операцій (до 10 % від вартості залучених коштів). Забезпеченням виконання взятих перед ПАТ «Аграрний фонд» зобов'язань є застава майбутнього урожаю, тоді як банківські установи вимагають у заставу нерухоме або рухоме майно (більш ліквідне). Аграрний фонд не вимагає «твердої» застави, що дозволяє економити на проведенні незалежної експертної оцінки вартості майна. Позитивним моментом є і спрощена система подання документів, укладання й підписання форвардних угод. Від сільськогосподарських підприємств вимагають невеликий перелік документів: копії установчих документів, документи про фінансово-господарську діяльність, довідки місцевих органів, що підтверджують наявність посівів, середню урожайність сільськогосподарських культур, правовий статус користування земельними ділянками тощо. При правильно й достовірно поданій інформації процедура оформлення залучених коштів займає 7-10 днів.

Автором акцептується увага про набутий практичний досвід співпраці Аграрного фонду з виробниками сільськогосподарської продукції, який свідчить, що складними і недостатньо врегульованими є питання щодо класу

продукції, оскільки існують випадки зниження гатунку зерна упродовж дії угоди. Тобто трапляється, що договір постачання укладено на один клас зерна, а погодні умови зумовили урожай іншого класу. А, оскільки продукція є предметом застави, то має бути передана до ПАТ «Аграрний фонд» і відповідати умовам контракту. Проте, отримати таку відповідність у певних регіонах країни іноді неможливо. Саме такі ризики доцільно страхувати, що може призвести до збільшення страхового платежу для виробника, який і так втрачає від одержання продукції нижчого класу.

За своєю суттю Аграрний фонд є фінансовою установою, яка має право залучати у свою господарську діяльність додаткові кошти. Основним джерелом таких доходів мають бути кошти державного бюджету, проте в умовах критичної їх відсутності менеджери фонду почали пошук на внутрішньому ринку. Наприклад, у 2016 р. залучено 300 млн грн у ПАТ «Укргазбанк», а пізніше оформлено кредит на мільярд гривень. Менеджери фонду почали також використовувати кошти резервів минулих років, зокрема 650 млн грн у 2016 р. Плани компанії – збільшити залучення ресурсів до 1,5 млрд грн на основі емісії корпоративних облігацій.

Звичайно, на роботу ПАТ «Аграрний фонд» вплинули політичні і фінансові негаразди: установа втратила у ліквідованих акціонерних товариствах «Брокбізнесбанк» – 2,2 млрд грн і «Радикал» – 330 млн грн. У 2015 р. компанія отримала 38 млн грн збитку. У наступному році завдяки ефективним менеджерським рішенням отримано чистий прибуток у розмірі 48,7 млн грн при загальному доході 2,1 млрд грн. За 2016-2017 рр. компанія сформувала резерв майже в 1 млрд грн, який планується використовувати як власний оборотний капітал у господарській діяльності. Представлена аналітична інформація узагальнена на підставі публічних доповідей головних менеджерів фонду.

Останнім часом Аграрний фонд почав виходити на аграрний ринок і як постачальник готової (фасованої) продукції, а саме пшеничного борошна. Обсяг постачання у 2016 р. склав 350 тис. т за ціною 8,50 грн за кг з

мінімальною маржею у 5%, що суттєво вплинуло на зниження ринкової ціни на цю продукцію.

Програма розрахована на тих виробників аграрної продукції, які мають проблеми з обіговими коштами, адже механізм їх отримання досить зручний. Ураховуючи практику попередніх років, коли несвоєчасне затвердження бюджету не дозволило Аграрному фонду вчасно придбати в аграрних виробників продукцію, Уряд надав можливість здійснювати відповідні закупівлі ТОВ «Хліб Інвестбуд» – структурному підрозділу Державної продовольчо-зернової корпорації України (ДПЗКУ) [522]. Особливостями форвардної програми є закупівлі зерна ТОВ «Хліб Інвестбуд» за мінімальними інтервенційними цінами – 1,61-1,79 тис. грн за тону пшениці (залежно від класу) і 1,44-1,58 тис. грн за тону жита.

Розроблені умови форвардної програми закупівлі зерна привабливі для дрібних виробників, оскільки вони не мають можливості забезпечити виробничий процес необхідними фінансовими ресурсами. А для великих сільськогосподарських підприємств вона є неприйнятною. Тому використання форвардної програми закупівлі зерна не забезпечить ефективного розвитку аграрного виробництва в Україні.

Існують певні обмеження щодо участі у програмі державних форвардних закупівель зерна, а саме: у програмі мають право брати участь виключно сільськогосподарські підприємства; мінімальна запропонована партія зерна для пшениці – не менше 2000 т; жита – не менше 500 т; ячменю – не менше 1000 т. Сільськогосподарське підприємство повинно бути платником податку на додану вартість, доставка зерна має бути здійснена на сертифіковані зернові склади, які внесено до переліку рекомендованих Мінагрополітики України та з якими Аграрний фонд уклав договір складського зберігання [522]. Обов'язковою умовою є відсутність негативної історії виконання зобов'язань за державними програмами, які проводив Аграрний фонд у попередні роки [522]. Закупівлі відбуваються за механізмом оплати в два етапи, на першому – авансовий платіж у розмірі 50% від

вартості, розрахованої на основі мінімальної інтервенційної ціни для відповідної культури, що визначена на поточний маркетинговий період, а на другому етапі проводиться остаточний розрахунок за середньозваженими цінами рівноваги (фіксингу) на момент постачання зерна за вирахуванням середньозваженого відсотка за кредитами банків, розрахованого Національним банком. На 2019 р. його визначено на рівні 12,5 %, який буде розраховано від суми авансованого платежу.

Важливим елементом при форвардних операціях є остаточна ціна на сільськогосподарську продукцію при передачі готової продукції на зерновому складі. Підхід до ціноутворення при форвардних операціях на підставі діючих форвардних контрактів представлено у табл. Ф.11, додатку Ф.

Умови залучення фінансових ресурсів на основі форвардних операцій за даними діючих форвардних контрактів, укладених з двома державними компаніями, наведені у табл. 4.11.

Таблиця 4.11

Умови залучення фінансових ресурсів сільськогосподарськими підприємств на основі форвардних операцій у 2016 р.

Умови контракту	Значення показника за організаціями	
	Аграрний фонд	ДП ДПЗКУ
Сума контракту, грн	9 545 000	-
Сума авансового платежу, грн	4 772 500	350 000
Сума кінцевого розрахунку, грн	4 772 500	-
Предмет форвардної операції	пшениця 2 кл.	кукурудза 3 кл.
Обсяг поставки, т	5 000	500
Строк користування кредитними коштами, міс.	10	5
Одноразові витрати		
Реєстраційний збір Аграрної біржі (0,1 %), грн	9 545	-
Винагорода брокеру (0,1 %), грн	9 545	-
Послуги нотаріуса, банківські комісії, вартість експертної оцінки, грн	10 400	1 150
Страхування, грн	334 075	26 250
Сума користування авансовим платежем, грн	649 050	50 000
Відсоток за користування кредитом, %	18	18
Усього витрат, грн	1 012 615	77 400
Річний відсоток за користування кредитними коштами, %	25,46	53,07

У табл. 4.11 проведено порівняння умов форвардного контракту, враховуючи економічну складову, фінансові витрати, понесені сільськогосподарським підприємством, при рівнозначній сумі позики з різними державними компаніями. Автором розраховано відсоток за користування позиковими фінансовими ресурсами з ПАТ «Аграрний фонд» - 25,46% річних, а з ДП ДПЗКУ – 53,07%. Попередні розрахунки свідчать про те, що форвардні закупівлі мають суттєвий відсотковий резерв привабливості завдяки чинній системі агрострахування. Рішення про застосування тієї чи іншої схеми отримання коштів кожен виробник має приймати самостійно на основі розрахунків для конкретного господарства.

На думку автора, кризові явища, рекордно низька ціна на зернові культури, підвищення податкового навантаження та скасування спеціального режиму оподаткування, підвищення цін на товарно-матеріальні цінності (паливно-мастильні матеріали, мінеральні добрива, засоби захисту рослин, запчастини) суттєво знизили рівень фінансової спроможності виробників сільськогосподарської продукції. Крім того, на фінансовому ринку країни значно скоротились пропозиції щодо грошових коштів і підвищилась ціна на них (з 173-х банків, які існували станом на 01.07.2014 р., до 01.08.2016 р. залишилось 107); рівень відсоткової ставки зріс із 17-18% річних (2014 р.) до 30-36% (2015-2017 рр.), а далі поступово знизився до 19-21% (2018 р.). При цьому банки зменшили розмір кредитного портфеля, посилили вимоги до кредитоспроможності клієнтів, а на рівні держави встановлено заборону кредитування в іноземній валюті. В умовах політичної та фінансової кризи, проведення на території України антитерористичної операції, великі світові фінансові компанії намагаються не ризикувати власними фінансовими активами й уникають інвестування у вітчизняну економіку, або суттєво піднімають відсоток на позики з огляду на зростання ступеня фінансових ризиків. Одночасно страхові та фінансові компанії з іноземним капіталом не поспішають надавати страхові послуги, що призвело до зростання відсоткової ставки страхових платежів і ставки за франшизою з 30% до 50% у

значній частині регіонів України. Зазначені проблеми є передумовами розвитку недержавного ринку форвардних операцій.

Етапи проведення форвардних операцій в Україні з недержавними компаніями (зернотрейдерами) та аналіз формування витрат на обслуговування таких операцій наведено у табл. Ф. 3, табл. Ф. 6, додатку Ф.

Протягом багатьох років змінюються умови форвардних програм і самі компанії, крім державних – ПАТ «Аграрний фонд» та ПАТ ДПЗКУ, які здебільшого працюють з форвардними закупівлями зернових культур, активну роль відіграють приватні, комерційні компанії (зернотрейдери), які переважно займаються форвардними закупівлями технічних культур на більш короткий термін з менш ризиковими культурами від загибелі. Порівняльну характеристику недоліків та переваг форвардних операцій на аграрному ринку України за 2015-2018 рр. за діючими форвардними контрактами наведено у табл. 4.12.

Таблиця 4. 12

Порівняння умов форвардних програм, які пропонують різні компанії на аграрному ринку України

Компанія	Умови форвардних програм у 2018 м.р.				
	Види культур	Відсоток за користування коштами	Розмір авансового платежу	Виплата авансу	Інші умови
ПАТ «Аграрний фонд»	пшениця ячмінь кукурудза жито гречка овес горох	20-25 % річних без урахування курскових коливань	65% від суми контракту	протягом 5-ти робочих днів з моменту підписання договору	фінансується не більше 50 % від очікуваного врожаю
		15 % річних з урахуванням курскових коливань			мінімальний обсяг постачання від: 100 т пшениці; 100 т кукурудзи 50 т ячменю; 30 т жита 10 т вівса; 10 т гречки 30 т гороху Ціна на основі довідки Товарної біржі
ПАТ «ДПЗКУ»	пшениця ячмінь кукурудза овес	10,5-11 % річних з урахуванням курскових коливань	фіксована сума 3000 грн за тону	протягом 3-х робочих днів з моменту підписання договору	фінансується не більше 70 % від очікуваного врожаю
					відсутні мінімальні обсяги постачання ціна сформована ДПЗКУ на їх зерновому складі (елеваторі)
Транснаціональні компанії (зернотрейдери)	зернові й технічні культури	18-30 % річних за домовленістю сторін	за домовленістю сторін	за домовленістю сторін	відсутні мінімальні обсяги постачання
					ціна на момент підписання договору

Дані табл. 4.12 свідчать про різні види культур, на які укладаються форвардні контракти, відсоткова ставка за користування позиковими коштами практично рівнозначна від 18-30 % річних, та є основним критерієм при визначенні компанії, з якою працює сільськогосподарське підприємство.

При укладанні форвардних контрактів з різними компаніями (з державною статутною часткою чи приватними) для сільськогосподарських підприємств виникають недоліки та існують переваги таких контрактів, які наведені автором у табл. 4.13.

Таблиця 4.13

Порівняльна характеристика недоліків та переваг проведення форвардних операцій на аграрному ринку в Україні у 2015-2018 рр.*

Критерії	Значення показника за організаціями		
	ПАТ «Аграрний фонд»	ПАТ ДПЗКУ	Недержавні компанії (зернотрейдери)
Вид продукції (предмет договору):			
зернові культури	+	+	
технічні культури			+
Розмір мінімальної партії реалізації товару	-		
Встановлення фіксованої ціни на продукцію			-
Перерахунок ціни:			
за ринковою ціною на момент передачі продукції	+	+	
з урахуванням курсових різниць	+	+	+
Визначення остаточної ціни за:			
цінами товарної біржі	-		
цінами покупця		-	
ринковими цінами			+
Умови оплати:			
отримання попередньої оплати	65 %	фіксована ціна за 1 т	25-50 %
відсоток за користування авансовими платежами	22-25 %	10,5-11 %	відсутній
періоди використання авансових платежів	листопад – жовтень	листопад – жовтень	березень – листопад
Нотаріальне засвідчення договору застави та передача майна в заставу	-	-	
Страховання майбутнього врожаю:			
витрати на страхування	-	-	
відшкодування ризиків загибелі	+	+	
Базис постачання			
EXW – елеватор	-	-	
FCA – склад продавця			+
Фінансові витрати, %	14,5	8,7	0,5

* «+» – перевага; «-» – недолік

За інформацією, наведеною у табл. 4.13, необхідно відмітити, що перевагою для сільськогосподарського підприємства при укладанні форвардного контракту є максимальна сума, яку можна одержати у вигляді авансу, та ціна позикових ресурсів, у вигляді форвардної процентної ставки.

Аналіз ефективності форвардних операцій за діючими укладеними та виконаними форвардними угодами враховує різні маркетингові періоди представлено у табл. Ф.12, додатку Ф з визначенням рентабельності, враховуючи ціну реалізації, до якої включаються витрати по залученню та обслуговуванню авансу.

Форвардні контракти мають певні переваги перед іншими фінансовими інструментами. По-перше, індивідуальний характер укладення дозволяє достатньо точно хеджувати ризик визначення суми угоди і термінів, які відповідають потребам сторін. По-друге, за цими угодами не стягується додаткова плата (комісійні). Для продавців перевагою є позабіржовий характер угоди, тому вони мають змогу диктувати свої умови, зокрема, щодо встановлення ціни базового інструмента [499]. Форвардні контракти мають суттєву перевагу з точки зору бухгалтерського обліку, оскільки не потребують щоденної переоцінки за поточним курсом чи ставками: проводки за рахунками відбуваються тільки на дату угоди і на дату платежу. Крім того, процес щоденної переоцінки фінансових інструментів підвищує коливання прибутку, що загалом небажано, а форвардні контракти дозволяють цього уникнути [524].

Таким чином, форвардні контракти мають низьку ліквідність, а ризик невиконання зобов'язань за ними досить високий, що спонукає учасників операцій шукати вихід із такого становища.

Для сільського господарства України притаманні й значні валютні ризики, що насамперед зумовлено експортно-орієнтованим характером вітчизняного аграрного виробництва. Відомо, що переважна частина галузевої продукції виробляється для продажу на зовнішніх ринках, наприклад: у минулому році обсяг експорту сягнув 17 млрд дол. США [517].

Утім, навіть безпосередньо не здійснюючи експортно-імпортних операцій, підприємства можуть зазнати значних збитків унаслідок зміни курсу національної грошової одиниці, оскільки у структурі ресурсів сільського господарства істотну частку становлять імпортні складові (паливно-мастильні матеріали, машини й обладнання, засоби захисту рослин і тварин тощо), ціни на які залежать від вартості іноземної валюти, вираженої в гривні [518].

Переваги хеджування ризиків сільськогосподарських підприємств за допомогою форвардних контрактів значною мірою нівелюються бюрократичною процедурою їх укладання при закупівлі зерна. Наприклад, правила проведення форвардних закупівель передбачають: обов'язковий страховий платіж, який у 2013 р. становив 3,5% мінімальної інтервенційної ціни, обов'язкове укладення договору застави майбутнього урожаю, використання мінімального лота базового активу розміром 500 т й ін. [520].

З урахуванням зазначеного можна констатувати, що українська практика хеджування фінансових ризиків сільськогосподарських виробників за допомогою форвардного контракту на Українській аграрній біржі суперечить економічній природі цього деривативу та зводить нанівець його основні переваги – індивідуальність і маловитратність [517].

Враховуючи особливості інституціонального забезпечення наведених у табл. Ф.1, додатку Ф даних про застосування форвардних операцій в аграрному секторі економіки, вважаємо за необхідне ввести поняття «аграрний форвард» (табл. Ф.9, додаток Ф). Пропозиції щодо нової категорії сформована на основі порівняльної характеристики ключових складових форвардних операцій на фінансову ринку та форвардних операцій з державних закупівель сільськогосподарської продукції: нормативно-правове визначення; умови, цілі, форми та вимоги до оформлення контракту; сторони контракту та їх зобов'язання; база форвардних операцій, умови розрахунки та особливості заставних зобов'язання. Розуміємо його як термін категоріального апарату методології фінансового забезпечення

сільськогосподарських підприємств, а також як складову механізму щодо додаткового джерела залучення фінансових ресурсів у господарську діяльність галузевих підприємств на умовах попереднього фіксованого авансу з наступним гарантованим викупом і розрахунком при отриманні готової сільськогосподарської продукції з урахуванням ціни на аграрному ринку.

На ринку продовольчої продукції найважливішою складовою виступає зернова галузь, розвиток якої визначає основу економічної та продовольчої безпеки країни, її експортні можливості. У процесі регулювання ринку зерна невід'ємним елементом є державне цінове регулювання, яке полягає у здійсненні Аграрним фондом інтервенцій в обсягах, що дозволяють встановити ціну рівноваги на рівні не нижчому за мінімальну та не вищому за максимальну інтервенційну ціну. По-перше, покупець форвардного контракту на ринку єдиний і визначений, наявність інших покупців не передбачена. По-друге, ціна форвардного контракту встановлена, а її зміни теж не передбачені. По-третє, коло потенційних продавців визначається конкретним покупцем, а не ринковими вимогами [514]. Отже, програма державних форвардних закупівель теоретично і практично найчастіше відчужена від будь-якого ринку та є автономною.

4.3. Використання операцій з фінансового лізингу для оновлення основних засобів сільськогосподарськими підприємствами

В теперішній час зростають обсяги виробництва продукції аграрного сектора економіки, а також підвищується його рентабельність, проте рівень придатності основних засобів знижується і залишається критичним – більше 40%. Ймовірною причиною таких суперечностей може бути низький рівень технологічності галузі, використання застарілих технологій виробництва, особливо при переробці, зберіганні й доведенні до споживача кінцевої продукції. Інтенсифікація аграрної галузі можлива лише на основі

комплексного оновлення завдяки сучасним високотехнологічним засобам виробництва. У таких умовах лізинг може бути одним із основних джерел фінансового забезпечення відновлення матеріально-технологічної бази для високотехнологічного виробництва готової сільськогосподарської продукції.

Лізингові послуги – це один із надзвичайно дієвих фінансових інструментів як на вітчизняному, так і на міжнародному рівнях для залучення фінансових ресурсів і стимулювання розвитку суб'єктів господарювання. Вітчизняна нормативно-правова база відповідає світовим, проте не є досконалою та недостатньо стимулює підприємців для оновлення основних засобів виробництва. Тому є нагальна необхідність дослідження особливостей формування лізингових операцій в сучасних умовах.

В Україні ринок лізингових послуг регламентується законом «Про фінансовий лізинг» з грудня 1997 р. [537]. З метою поліпшення матеріально-технічного і сервісного забезпечення сільськогосподарського виробництва Кабінет Міністрів України прийняв постанову (від 18.09.1997 р. № 1031) про створення державного лізингового фонду для технічного переоснащення галузі [538], яка втратила чинність з грудня 2003 р. з прийняттям постанови КМУ «Про порядок використання коштів державного бюджету, що спрямовуються на придбання вітчизняної техніки і обладнання для агропромислового комплексу на умовах фінансового лізингу та заходи за операціями фінансового лізингу» [539].

Для суттєвого оновлення матеріально-технічної бази аграрного сектора економіки та її модернізації на інноваційній якісній основі необхідні значні інвестиції. Саме фінансовий лізинг може стати ефективним методом фінансування галузі, під яким розуміють одну з форм кредитування підприємницької діяльності на основі оренди основних засобів на платній основі, найчастіше з подальшим остаточним викупом майна [540].

Структура лізингу, як юридичне поняття, прийшла в Європу, а потім поширилася по всьому світу, зі США. Термін «лізинг» утворився від англійського дієслова «to lease», що означає «наймати», «брати в оренду». В

англійській юридичній мові лексема «leasing» означає і традиційне здавання майна в оренду, і власне лізинг як різновид оренди. Саме останнє значення набуло найбільшого поширення у світі [541, с. 313].

У сучасному розумінні фінансовий лізинг – це фінансовий інструмент інвестування капіталу у вигляді довгострокової оренди основних засобів виробництва, умови якого передбачені лізинговою угодою [542]. Перші форми таких угод були відомі ще на початку ХХ ст., проте широкого поширення набули у 60-х роках, коли перед урядами провідних країн світу постали проблеми інтенсифікації економіки на основі великомасштабної модернізації основних виробничих засобів, у той час як на фінансовому ринку було накопичено значну суму вільних кредитних ресурсів, а попит на виробниче обладнання суттєво знижувався. Тоді ж державне регулювання спрямовувалось на створення сприятливих умов для оновлення основних засобів шляхом надання різнопланових пільг, у тому числі й податкових, власникам, які впроваджували сучасне обладнання у виробництво з використанням лізингових угод, сприяючи таким чином розвитку як економіки виробництва, так і фінансового ринку.

У міжнародних наукових дослідженнях визначено основні види лізингових операцій.

Операційний лізинг – зазвичай оренда на короткий термін, за якою орендодавець несе відповідальність за страхування, податки й утримання об'єкта. Може бути скасована орендарем раніше закінчення строку оренди [537].

Фінансовий лізинг – переважно оренда, за якою відбувається повна амортизація об'єкта лізингу. У цьому випадку орендар несе відповідальність за технічне обслуговування, податки й страхування об'єкта. Зазвичай не скасовується орендарем без штрафних санкцій.

Фінансовий лізинг згідно норм Податкового кодексу України пп. 14. п.1 ст. 97 [183] – господарська операція, вважається фінансовою, за якої орендодавець виступає власником предмета лізингу для податкових цілей. За

договором купівлі-продажу орендар виступає власником об'єкта лізингу для податкових цілей. Такий вид оренди застосовується, коли орендар не в змозі використати податкові пільги або амортизаційні відрахування, які виникають у процесі володіння активом. У цьому випадку орендар матиме вигоду, тому що орендодавець може повернути частину податкових пільг у вигляді орендної плати. Об'єкт лізингових операцій виступає заставою фінансового лізингу (оренди), в якій орендодавцю належить значна частина купівельної ціни об'єкта лізингу на безповоротній основі. Якщо орендар перестає вносити орендну плату, то орендодавець припиняє платежі за заставою (кредитом) об'єкта лізингу. Фінансовий лізинг – це продаж із подальшою передачею об'єкта лізингу в користування, за яким орендар продає орендодавцю актив. Інституційне забезпечення лізингових операцій в Україні наведено у табл. X.1 додатку X.

Можливості подальшого розвитку фінансового лізингу в Україні залежать передусім від удосконалення правової бази оподаткування лізингових і пов'язаних з ними фінансово-кредитних операцій. Нормативно-правовою основою є Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI і діє з 01.01.2011 р. [183], та закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 р. № 2664-III [543].

Вітчизняні науковці та практики виділяють такі ознаки лізингу, як виду господарської діяльності: має тривалий (постійний) характер; проводиться на професійних засадах; здійснюється особливим колом суб'єктів; має інвестиційний та інноваційний характер (головне призначення – оновлення основних виробничих фондів лізингоодержувача); здійснюється з метою одержання прибутку; має публічно-приватний характер; характеризується публічно-правовим регулюванням порядку здійснення, бухгалтерського обліку, оподаткування та поєднанням приватних і публічних інтересів у процесі державного регулювання й підтримки лізингової діяльності у пріоритетних галузях економіки [539].

Основу економічних взаємозв'язків між лізингодержувачем та лізингодавцем створюють лізингові платежі, які відображають відносини власності, користування, реалізації та отримання прав власності на засоби виробництва [542]. Визначення розмірів таких платежів має важливе значення для розширення ринку лізингових операцій. Загальну суму платежів вказують у договорі лізингу та застосовують під час економічного обґрунтування й оцінювання доцільності лізингової операції. Її механізм базується на певних складових лізингової угоди (табл. X.2, додатку X), що прямо впливають на розмір лізингових платежів. Автором узагальнено за діючими контрактами фінансового лізингу основні положення, передбачені угодами та примірним договором фінансового лізингу, затвердженого наказом Міністерства України у справах науки і технологій № 98 від 03.03.1998 р. [544].

Відповідно до закону України «Про фінансовий лізинг» [537] предметом фінансового та операційного лізингу не можуть бути земельні ділянки, природні об'єкти, цілісні майнові комплекси підприємств, окремі структурні підрозділи (філії, цехи, дільниці).

Під лізинговими платежами розуміють виплати лізингодавцю, які здійснює лізингодержувач за надане йому право користуватися лізинговим майном. Ці платежі є тим механізмом, яким лізингодавець повинен відшкодувати свої фінансові витрати на придбання майна й отримати прибуток [542]. На підставі цього загальна сума лізингових платежів за весь період фінансового лізингу включає: суму, яка відшкодовує витрати на придбання (виробництво) лізингового майна та накладні витрати, пов'язані з уведенням його в експлуатацію; плату за вартість кредитних ресурсів, що використовуються для придбання майна за лізинговою угодою, з огляду на вартість ресурсів на ринку фінансових послуг; маркетингові витрати лізингової компанії, пов'язані з витратами на рекламу, пошуками партнерів по постачанню основних засобів, навчанням персоналу та ін.; прибуток (маржа) лізингодавця з огляду на конкурентні позиції інших лізингових

компаній та можливі втрати від знецінення грошей у результаті інфляції [537].

Договір фінансового лізингу – це форма фінансово-правових відносин, яка уможливорює співіснування постачання, використання об'єкту лізингу та купівлі-продажу. Цей взаємозв'язок обґрунтовує прагнення учасників застрахувати себе від настання негативних фінансових наслідків, пов'язаних з інфляційними процесами, і закласти в умовах договору можливість коригування ціни.

Предметом договору є зобов'язання лізингової компанії надати підприємству за плату в тимчасове володіння та використання основні засоби, придбані ним у власність за договором купівлі-продажу у постачальника з метою одержання прибутку, доходу або досягнення іншого корисного ефекту, а також основні засоби, які передаються лізинговою компанією за актом прийому-передачі; термін лізингу, який визначається сторонами у графіку платежів.

За отримані у фінансовий лізинг основні засоби підприємство зобов'язане сплачувати компанії платежі з дати надання до завершення строку угоди. Якщо вартість основних засобів, визначена постачальником, та/або встановлений НБУ офіційний курс валюти, в якій виражена вартість техніки на дату замовлення, до гривні змінюється до дати передачі, то лізингова компанія може скоригувати вартість з урахуванням цих змін. Оплата послуг лізингової компанії здійснюється у національній валюті. Підприємство здійснює авансовий платіж у встановлений графіком термін, а також повинно вчасно виконувати грошові зобов'язання за договором; не має права вимагати від лізингової компанії відшкодування або зменшення суми лізингових платежів у випадку перерви в експлуатації транспортних засобів, не залежно від будь-якої причини. Датою виконання підприємством грошових зобов'язань є дата зарахування грошових коштів на поточний рахунок лізингодавця. За письмовою вимогою однієї зі сторін необхідно складати акти звіряння взаємних розрахунків.

У випадку несвоєчасної сплати лізингового платежу підприємству нараховується пеня у розмірі передбаченому договором фінансового лізингу. За умовами договору, якщо прострочення перебільшує 30 календарних днів, то предмет договору на вимогу лізингової компанії може бути повернений у безспірному порядку на підставі виконавчого напису нотаріуса.

Лізингові платежі – це плата лізингоодержувача за використання наданого йому в оренду майна (об'єкта лізингу) і яка встановлюється у розмірі, що забезпечує відшкодування його вартості й одержання лізингодавцем певного прибутку. За передані лізинговою компанією основні засоби підприємство зобов'язане щомісяця сплачувати на її банківський поточний рахунок загальну суму лізингових платежів (у визначені графіком терміни, не пізніше дати оплати поточного платежу): у першу чергу, – комісії, в другу, – відшкодування частини вартості засобу. Крім того, лізингові платежі включають послуги, збори й податки, пов'язані з реєстрацією та зняттям з обліку об'єкта лізингу, а також витрати на страхування (страхування за всіма видами ризиків загибелі та обов'язкове страхування цивільної відповідальності перед третіми особами).

Після повної виплати зобов'язань лізингоотримувача лізингодавець через механізм продажу передає право власності на об'єкт лізингу стороні, яка обліковує його на балансі, при цьому виникає подвійне оподаткування одного і того ж об'єкта. Тому з метою стимулювання підприємницького інтересу до лізингової діяльності необхідно ліквідувати неузгодженості й суперечності в законодавчій базі, вдосконалити механізм оподаткування лізингових операцій.

Крім того, в лізингових платежах слід враховувати суми податку з власників транспортних засобів (у випадку перевищення вартості майна, обмеженого нормами Податкового кодексу України). Отже, загальна сума лізингових платежів не є постійною величиною, а залежить від зазначених параметрів і швидкості відшкодування вартості лізингового майна, погашення якої, наприклад шляхом виплати авансу, впливає на зменшення

процентів на залишкову вартість такого майна. Якщо ж лізингоодержувач відкладає виплату платежів, то первинна вартість майна зростає за рахунок нарахованих відсотків на його вартість і кредиту [183].

Важливо вказати, що не врахований нормами чинного законодавства облік платежів за користування об'єктом лізингу (послуги, комісії, відсотки тощо) відноситься на витрати в період їх оплати (як правило, щомісячно). В бухгалтерському обліку вони враховуються у пункті 952 «Інші фінансові витрати» та в подальшому зменшують податок на прибуток. Але, на думку автора, повинні відноситися до вартості об'єкта лізингу.

Розміри, спосіб, форма і періодичність виплат, а також метод визначення загальної суми лізингових платежів встановлюються у контракті за взаємною згодою сторін [183]. Порядок здійснення цих платежів є більш гнучким, ніж за кредитними угодами, тому сторони можуть розробити таку схему, яка враховуватиме графік доходів лізингоодержувача. Етапи функціонування фінансових лізингових операцій наведені на рис. 4.12.

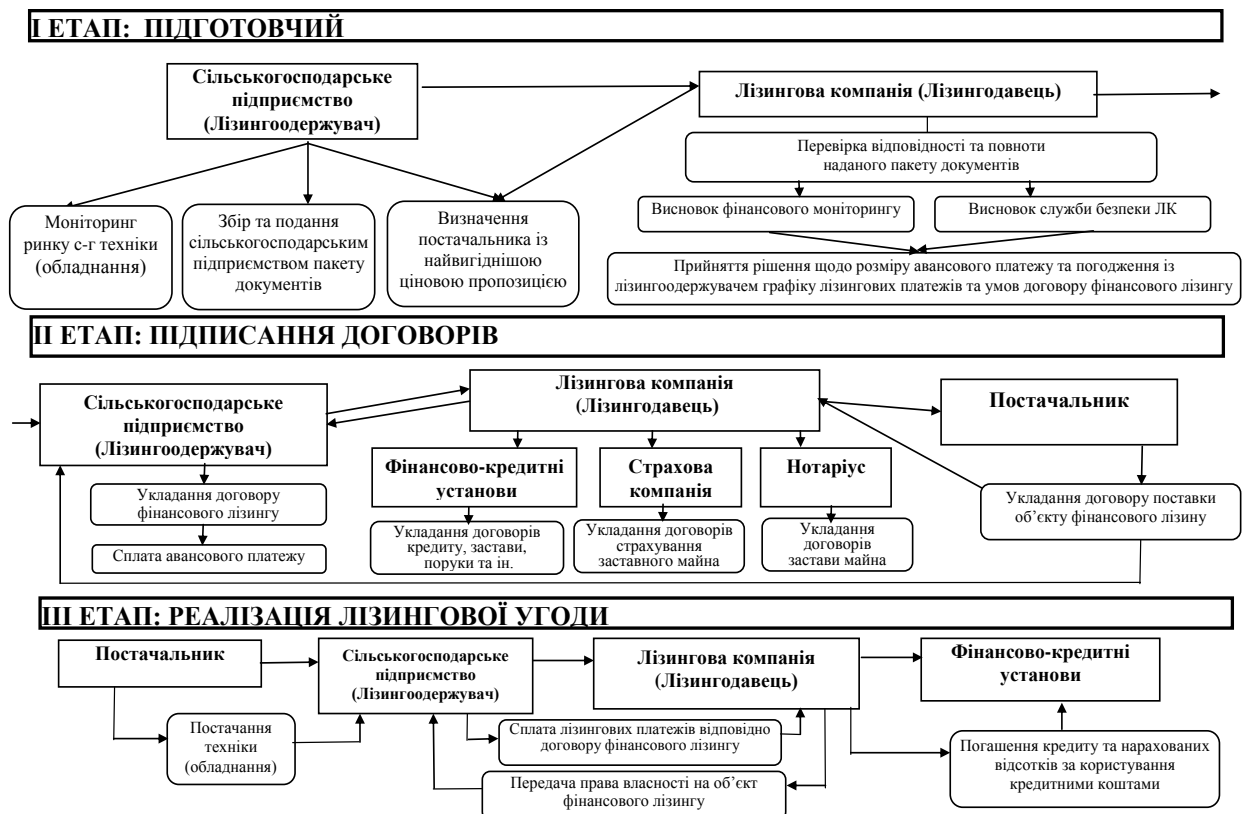

Рис. 4.12. Етапи функціонування фінансових лізингових операцій на сільськогосподарському ринку України

На рис. 4.12 автором виокремлено етапи функціонування фінансових лізингових операцій з урахуванням законодавчих нормативів та практичного досвіду діючих договорів.

У вітчизняній практиці існує механізм стимулювання залучення додаткових фінансових ресурсів у господарську діяльність на основі лізингових операцій, які регулює постанова КМУ «Про порядок використання коштів державного бюджету, що спрямовуються на придбання вітчизняної техніки і обладнання для агропромислового комплексу на умовах фінансового лізингу та заходи за операціями фінансового лізингу» від 10.12.2003 р. № 1904 [539]. Цей документ передбачає механізм використання коштів, передбачених Мінагрополітики у загальному та спеціальному фондах державного бюджету, для забезпечення сільськогосподарських підприємств і обслуговуючих кооперативів, інших суб'єктів підприємницької діяльності агропромислового комплексу та фізичних осіб-членів особистих селянських господарств технікою та обладнанням вітчизняного виробництва на умовах фінансового лізингу, що здійснюється на підставі договорів, укладених між НАК «Украгролізинг» і лізингоодержувачами.

Все частіше використовується міжнародний лізинг [545] – діяльність за участю компаній з іноземних держав. До подібного варіанта звертаються у тих випадках, коли місце здійснення підприємницької діяльності лізингодавця й лізингоодержувача знаходиться в різних державах (ст. 2) [545]. Застосування форми міжнародного лізингу дає можливість не тільки суттєво заощадити фінансові кошти, але й залучити інвестиції. Потреба в міжнародному фінансовому лізингу найчастіше виникає при реалізації великомасштабних проектів.

Аналітики Світового банку вважають, що досвід Естонії, яка обрала шлях активних реформ у банківській системі, характерний і для України. Крім того, фінансування під відступлення грошової вимоги (факторинг) фахівців з лізингу Міжнародної фінансової корпорації розглядаються як

джерело залучення альтернативних засобів для фінансування лізингових операцій [541, с. 56].

Обсяг лізингових послуг у провідних країнах Європи у 2017 році [547] представлено у табл. 4.14.

Таблиця 4.14

Розмір лізингових операцій на європейському фінансовому ринку

Країна	Нові договори (операції) млн євро	Питома вага операцій, %	Загальний обсяг лізингових операцій млн євро	Питома вага, %
Великобританія	76 881,96	24,5	143 013,61	19,1
Німеччина	53 151,00	16,9	132 700,00	17,6
Франція	43 574,00	13,8	87 585,00	11,6
Італія	19 505,00	6,2	95 412,00	12,6
Швеція	13 422,66	4,2	29 833,65	3,9
Польща	11 903,76	3,8	20 984,94	2,8
Швейцарія	10 156,38	3,2	20 622,72	2,7
Іспанія	10 898,74	3,5	27 679,03	3,7
Російська Федерація	82 14,39	2,6	46 405,28	6,1
Туреччина	9 399,11	3,0	14 540,74	1,9
Інші країни	57 748,4	18,3	136 507,47	18,0
Всього	314 855,40	100	755 284,44	100

За даними табл. 4.14 лідерами на європейському фінансовому ринку з лізингових операцій є Великобританія та Німеччина, як за загальним обсягом лізингових операцій, так і за новими договорами.

У міжнародному лізингу прийнято розрізняти форми прямого закордонного лізингу – угода між юридичними особами різних держав та непрямого, коли юридичні особи (орендодавець та орендар) з однієї держави, а капітал орендодавця частково належить іноземним компаніям. При міжнародних лізингових операціях ставки лізингової маржі достатньо стабільні, їх коригування здійснюється в залежності від строковості і фінансових можливостей лізингоодержувача. Наприклад, за експортними лізинговими угодами кредитні ставки коливаються в межах 8-10% від вартості об'єкта лізингу.

Однак, автором зазначено, що суттєвого поліпшення вимагають законодавчі та нормативні акти, які регулюють експорт й одержання платежів з-за кордону, з метою сприяння передачі у міжнародний лізинг товарів українського виробництва та відшкодування податку на додану вартість. Удосконалення вітчизняного законодавства відповідно до норм міжнародного права дасть змогу залучити до лізингової діяльності іноземних інвесторів і зарубіжні лізингові компанії, що сприятиме структурній перебудові економіки, швидкому розвитку інвестиційного процесу та інноваційного механізму технологічного оновлення виробництва і, зрештою, збільшенню випуску конкурентоспроможної на світовому ринку продукції [547, с. 260-261].

В Україні нормативно-правова база щодо здійснення лізингових операцій ґрунтується на законі України «Про фінансовий лізинг» [537] та Конвенції УНІДРУА про міжнародний фінансовий лізинг [545]. У 2011 р. засновано Національну акціонерну компанію «Укragenrolizing» (National joint-stock company «Ukragrolesing»), мета якої сприяти реалізації державної політики в аграрній галузі, забезпечення ефективного функціонування і розвитку виробництва шляхом передачі сільськогосподарським підприємствам на умовах фінансового лізингу технічних засобів, надання виробничих послуг, організації технічного сервісу [539].

Загальна кількість юридичних осіб-лізингодавців і фінансових компанії, що надають послуги фінансового лізингу в Україні, представлені у табл. 4.15.

Таблиця 4.15

Динаміка кількості юридичних осіб-лізингодавців та фінансових компанії, що надають послуги фінансового лізингу в Україні

Організаційно-правова форма господарювання	Значення показника по роках, од.									
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	1 кв. 2018
юридичні особи-лізингодавці	209	199	217	243	254	267	268	202	183	188
фінансові компанії, що надають послуги фінансового лізингу	43	51	70	115	157	187	362	428	280	315

У табл. 4.15 представлено динаміку кількості юридичних осіб, що надають послуги фінансового лізингу в Україні, кількість яких зменшується в результаті припинення їх діяльності або об'єднання в більші компанії.

Проте, обсяг фінансових ресурсів, залучених до надання таких послуг, залишається незначним у порівнянні з європейським ринком. Згідно з офіційною інформацією, вартість договорів фінансового лізингу в Україні зросла з 4,9 млрд грн у 2006 р. до 67,1 млрд грн у 2013 р. Однак, вона знизилась під час фінансової кризи до 26,3 млрд грн у 2015 р. (табл. 4.16).

Таблиця 4.16

**Динаміка кількості й вартості договорів фінансового лізингу,
укладених юридичними особами та фінансовими компаніями України**

Форма господарювання	Значення показника по роках											
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	1 кв. 2018
Вартість договорів фінансового лізингу, млн грн												
юридичні особи	16864,9	9078,2	2610,1	4965,0	11327,7	14708,8	31536,6	7181,0	6241,4	9754,4	12814,2	3700,7
фінансові компанії	12,8	10,6	5,2	7,6	9,7	1,7	16,5	257,4	20,2	67,3	153,4	19,5
Кількість договорів фінансового лізингу, од.												
юридичні особи	9275	9766	3008	5090	10906	10826	11051	8940	4098	9122	7699	1995
фінансові компанії	18	10	4	14	14	6	32	26	21	38	53	17

Дані табл. 4.16 свідчать, що договори фінансового лізингу більшої частині укладаються юридичними компаніями на фінансовому ринку. Динаміка вартості договорів фінансового лізингу у сільському господарстві України представлена у табл. 4.17.

Таблиця 4.17

**Динаміка вартості договорів фінансового лізингу
та їх частки у сільському господарстві України**

Показники	Вартість договорів фінансового лізингу по роках, млрд грн											
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Усього	4,9	20,2	28,5	27,2	30,6	33,6	41,5	67,1	58,6	26,3	23,2	22,8
в т.ч. у сільському господарстві	0,9	-	2,3	3,2	4,0	4,8	7,9	9,4	11,2	6,6	5,6	5,5
Частка від загальної вартості, %	18	-	8	12	13	14,2	19	14	19	25,2	29,3	24,1

Дані табл. 4.17 свідчать про частку договорів з лізингоодержувачами, які представляють аграрну галузь України, за аналізований період суттєво коливається. Наприклад, у 2006 р. вона дорівнювала 18%, у 2008 р. – лише 8%, у 2015 р. збільшилась до 25,2%, а за 9 місяців 2016 р. досягла 29,3%. Відповідно, вартість договорів фінансового лізингу, укладених з представниками аграрного бізнесу, зросла з 0,9 млрд грн у 2016 р. до 11, 2 млрд грн у 2014 р. та знизилась під тиском фінансової кризи до 6,6 млрд грн у 2015 р. За 1 квартал 2018 р. вартість договорів становила 24, 6 млрд грн, у т.ч. для сільськогосподарської галузі – 5,3 млрд грн.

Загальна сума вартості договорів фінансового лізингу на придбання техніки, машин, устаткування для сільськогосподарських підприємств України досягла 8 846, 8 млн грн у 2014 р. (табл. 4.18).

Таблиця 4.18

Динаміка вартості договорів фінансового лізингу на придбання обладнання для сільськогосподарських підприємств України

Обладнання	Вартість договорів фінансового лізингу на придбання обладнання по роках, млн грн							
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	I кв. 2018
Техніка, машини й устаткування	5 151,5	6 477,0	7 674,7	8 846,8	5 736,4	4 845,2	4 398,2	5 309,5

У табл. 4.18 наведено вартість договорів фінансового лізингу на оновлення основних засобів для сільськогосподарських підприємств. Динаміка укладання таких договорів є низькою і не забезпечує їх потреб повною мірою. Аналіз терміну укладання фінансових лізингових угод свідчить, що лізингові операції для фінансування оновлення основних фондів залишаються середньостроковим інструментом кредитування, оскільки більшість угод укладена на 3-5 років, частка довготермінових (понад 5 років) угод не перевищує 15%.

Національна акціонерна компанія «Украгролізинг» є однією з найпотужніших компаній, яка має значний досвід у сфері інвестування коштів у вітчизняний агропромисловий комплекс. За 1998-2010 рр. вона

придбала і передала підприємствам агропромислового комплексу на умовах фінансового лізингу 21043 одиниці сільськогосподарської техніки та обладнання на суму 2 млрд 80 млн грн, зокрема: 6 780 тракторів, 867 зернозбиральних комбайнів, 10 343 одиниці ґрунтообробної та посівної техніки тощо.

Порівняльна оцінка умов сучасного механізму проведення лізингових операцій в Україні за 2016-2017 рр. наведена в табл 4.19.

Таблиця 4.19

Порівняльна оцінка умов сучасного механізму проведення операцій фінансового лізингу лізинговими компаніями та банківськими установами у 2016-2017 рр.

Показник	Лізингові компанії		Фінансові (банківські) установи		
	ТОВ «Альфа-Лізинг»	ДП «УкрАгро-Лізинг»	АКБ «Індустріал-банк»	ПАТ «Ощад-банк»	ПАТ «ОТП-банк»
Вартість об'єкта лізингу, грн	3 000 000	3 000 000	3 000 000	3 000 000	3 000 000
Термін фінансового лізингу, міс.	36	36	36	36	36
Перший лізинговий платіж, %	35	15	30	30	30
Сума, грн	1 050 000	450 000	900 000	900 000	900 000
Загальна (кінцева) сума фінансування (кредитування), грн	1 950 000	2 550 000	2 100 000	2 100 000	2 100 000
Номінальна відсоткова (кредитна) ставка, %	23	24	22	21	22
Одноразова комісія (за організацію постачання об'єкта лізингу), %	2,20	7,00	1,67	1,5	1,05
Сума, грн	66 000	210 000	50 000	45 000	31 500
Страхування майна, %	–	2,50	1,50	2,50	1,80
Сума, грн	–	75 000	45 000	75 000	54 000
Опціон (10 % + 5 %), грн	–	450 000	–	–	–
Загальна сума нарахованих відсотків, грн	1 007 417	918 000	766 850	731 994	916 163
Вартість оформлення застави, грн	–	–	6 000	7 500	–
Загальна сума витрат, пов'язаних із проведенням лізингових операцій, грн	1 073 417	1 653 000	867 851	859 460	947 663
Розрахунковий відсоток збільшення вартості об'єкта, %	55,05	64,82	41,33	40,93	45,13
Збільшення вартості об'єкта лізингу, грн	3 023 417	4 203 000	2 967 851	2 959 460	3 047 663
Щомісячне погашення тіла кредиту (рівними частинами), грн	54 166	70 833	58 333	58 333	58 333

У табл. 4.19 автором здійсненна порівняльна оцінка умов проведення лізингових компаній та фінансових установ, за умови однакової суми позики, при цьому, розрахований відсоток збільшення вартості об'єкту при співпраці з лізинговими компаніями становить 55-65%, з фінансовими установами – 40-45 %. У той час, як більшість лізингових компаній пропонує лише одноразову комісію 2-4 % від вартості технічного засобу, в цілому за 3 роки розмір лізингових платежів складає 30-40 % від вартості майна. Лізингові операції мають певну перевагу перед кредитними (табл. 4.19), оскільки передане у лізинг майно одночасно є заставою. Причому, лізингові операції не обмежують можливостей підприємства в доступі до кредитних ресурсів банків. Лізингові компанії можуть також пропонувати побудувати графік платежів згідно з очікуваними грошовими доходами лізингоодержувача. Особливо необхідно підкреслити, що лізингові платежі впливають на собівартість продукції, що зменшує суму на податкові зобов'язання по податку на прибуток підприємства.

Відповідно до постанови КМУ «Про порядок використання коштів державного бюджету, що спрямовуються на придбання вітчизняної техніки і обладнання для агропромислового комплексу на умовах фінансового лізингу та заходи за операціями фінансового лізингу» (зі змінами та доповненнями) [539], на таких умовах може бути передана техніка тільки вітчизняного виробництва. Умовою є також проведення лізингоодержувачем (сільськогосподарським підприємством будь-якої форми власності та господарювання або іншим суб'єктом підприємницької діяльності агропромислового комплексу) попередньої оплати в розмірі не менше 17 % її вартості (15 % – попередній лізинговий платіж за частину вартості предмета лізингу, 7 % – попередній лізинговий платіж як винагорода лізингодавцю за передачу предмета лізингу) й страхування предмета лізингу.

Позитивним є те, що лізингові компанії пропонують, так званий, сервісний пакет, який сприяє організації, контролю та узгодженню проведення робіт на стадії технічного обслуговування, гарантійних ремонтів,

представленню інтересів клієнта перед страховою компанією, врегулюванню страхових випадків. Проте, є і певні недоліки або складнощі при укладанні лізингових угод, оскільки необхідно передбачити додаткові платежі, пов'язані з оформленням угод та супровідними операціями, а також витрати на обов'язкове страхування переданого майна. У договорі також може бути передбачено збільшення суми лізингових платежів у зв'язку зі знеціненнями національної валюти, зростанням курсів валют.

4.4 Використання аграрних розписок сільськогосподарськими підприємствами для поповнення оборотних засобів

У попередніх розділах дисертаційної роботи автором неодноразово підкреслювалась ключова роль банківського кредитування, форвардних операцій та операцій з фінансового лізингу, як домінант фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств. Визначено існуючі проблеми та складності процесу залучення позикових ресурсів у господарську діяльність, зокрема, високу вартість таких ресурсів, недостатність та низьку якість заставного майна для таких операцій, високий ступінь ризиків, пов'язаних з природно-кліматичними умовами виробництва, слабкий рівень нормативно-правової, фінансової обізнаності працівників облікових служб підприємства та ін. Зазначені проблеми, перш за все, стосуються малих та середніх сільськогосподарських підприємств, які найбільше відчують потребу в додаткових ресурсах, особливо оборотних, терміни надходження яких напряму пов'язані з сезонністю виробництва. Отже, нагальною потребою є застосування нових альтернативних інноваційних форм фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств.

На світових аграрних та фінансових ринках ще з 2000-х рр. застосовуються аграрні розписки, як фінансовий борговий інструмент залучення додаткових фінансових і матеріальних ресурсів в господарську

діяльність сільськогосподарських підприємств. В Україні сільськогосподарські підприємства лише набувають досвід з їх використання. Такі вітчизняні вчені, як Абрамова І. В. [554], Вдовенко І. С. [555], Дерев'яно С. І. [556], Ісаян А. М. [557], Правдюк Н. Л. [47], Радченко Н. Г. [558], Стендер С. В. [559], Хромушіна Л. А. [560] та ін. у своїх наукових публікаціях уже намагалися дати оцінку процесу залучення додаткових фінансових та матеріальних ресурсів за допомогою аграрних розписок, як альтернативному джерелу кредитування процесу виробництва сільськогосподарської продукції. Зокрема, були зазначені проблеми та недоліки їх функціонування, визначені обліково-аналітичні умови їх відображення у фінансовій звітності, проте, на думку автора, недостатньо уваги приділено дослідженню саме вартості цих позичених ресурсів, залучених у господарську діяльність підприємств.

З запровадженням закону України «Про аграрні розписки» у 2012 р. [155] та цілого ряду нормативно-правових актів [561-569] в наступні роки щодо забезпечення дії закону, у наведених в табл. Ц.2, додатку Ц. У сільськогосподарських підприємств, з'явилась можливість використання інноваційного інструменту фінансування господарської діяльності сільськогосподарських підприємств – «аграрна розписка» – яка є гарантійним документом двосторонньої угоди про фінансування виробництва майбутнього урожаю. Однак, недостатній рівень нормативно-правового забезпечення функціонування аграрних розписок, низький рівень обізнаності управлінського персоналу не дозволив у перші роки запрацювати на повну силу такому механізму кредитування в аграрному секторі економіки.

Проектом Групи Світового банку «Аграрні розписки в Україні», розробленим у партнерстві зі Швейцарською Конфедерацією, Міністерством аграрної політики та продовольства України й Міністерством юстиції України, запропоновано до використання на вітчизняному аграрному ринку, в рамках програми «Розвиток фінансування аграрного сектору в Європі та Центральній Азії», інноваційного та ефективного інструменту стимулювання

та поживлення процесу фінансування виробництва сільськогосподарської продукції.

Програма почала діяти з 2015 р. і розрахована на п'ятирічний термін. Засновники проекту мають на меті додаткове залучення 0,5 мільярдів доларів США у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств.

Отже, аграрна розписка – це документально оформлений, нотаріально засвідчений та зареєстрований у Реєстрі аграрних розписок товаророзпорядчий документ, який містить зобов'язання боржника перед кредитором, з правом останнього передавати аграрну розписку третій стороні без згоди боржника, який забезпечує в заставу майбутній урожай із зазначенням конкретної культури, обсягу, ціни та передбачає передачу від кредитора боржнику коштів (фінансова аграрна розписка) або товару (товарна аграрна розписка) [155]. У табл. Ц.2, додатку Ц представлено інституціональне забезпечення здійснення операцій з аграрними розписками щодо залучення додаткових фінансових та матеріальних ресурсів у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств станом на 01.01.2019 р.

Дані наведені у табл. Ц.2, додатку Ц свідчать, що згідно діючої нормативно-правової бази та представленому матеріалу існують два види аграрних розписок: товарна та фінансова. Товарна аграрна розписка застосовується у випадку часткового фінансування кредитором виробництва сільськогосподарськими підприємствами майбутнього урожаю шляхом поставки оборотних засобів (товарно-матеріальних цінностей), а саме, паливно-мастильних матеріалів, мінеральних добрив, засобів захисту рослин, насіння і посадкового матеріалу та ін. Фінансова аграрна розписка оформлюється у випадку надання кредитором виробникам сільськогосподарської продукції певної суми грошових коштів на вирощування майбутнього урожаю. В обох випадках гарантійним забезпеченням позики виступає сільськогосподарська продукція майбутнього урожаю з подальшою передачею права власності на неї по зобов'язаннях,

взятих сільськогосподарськими підприємствами на себе: насіння зернових та технічних культур, фрукти та овоче-бахчеві культури, м'ясо-молочні продукти. Перелік сільськогосподарської продукції, майбутній урожай якої може бути переданий в заставу за аграрної розпискою, має відповідати Українському класифікатору товарів ЗЕД.

Учасниками-партнерами такого процесу є: з одного боку, – сільськогосподарські підприємства (позичальники), а з іншого, – фінансові установи, виробники та постачальники матеріальних ресурсів, необхідних для виробництва сільськогосподарської продукції, посередники при реалізації готової продукції (кредитори). Етапи функціонування аграрних розписок наведено на рис. 4.13.

Рис. 4.13. Етапи здійснення позикових операцій з використанням аграрних розписок

На рис. 4.13 представлено етапи здійснення позикових операцій з використанням аграрних розписок, дія яких почалася з прийняттям закону України «Про аграрні розписки», а саме: попередні домовленості з визначенням особливостей пропозиції фінансових та матеріальних ресурсів (ціна, вартість залучення, термін використання, умови поставки, кредитоспроможність позичальника та інше); укладання угоди з оформлення аграрної розписки, як боргового фінансового інструменту (страхування за рішенням сторін майбутнього урожаю, нотаріальне оформлення аграрної розписки, із занесенням інформації до Реєстру аграрних розписок); виконання угоди – від виробництва готової продукції до її поставки, виплати позики та повернення кредитором аграрної розписки при умові її погашення. При здійсненні операцій з товарними аграрними розписками укладаються також: договір поставки кредитором матеріально-технічних цінностей (товару) та договір поставки позичальником продукції майбутнього урожаю.

Надання фінансових та матеріальних ресурсів у борг з відтермінуванням кінцевого строку погашення завжди передбачає ретельне дослідження ділової репутації, фінансового стану та кредитоспроможності позичальника, що є суттєвою проблемою для більшості середніх та малих сільськогосподарських підприємств. У табл. Ц.1 додатку Ц, узагальнено поетапне оформлення аграрних розписок: по-перше, середні та малі суб'єкти господарювання не мають достатньої якісної застави для оформлення кредитних угод, а їх діяльність, з огляду на вітчизняні особливості використання земельних угідь сільськогосподарського призначення, не завжди є прозорою (достатньо оформленою та юридично засвідченою); по-друге, при застосуванні спрощеної системи оподаткування підприємствами застосовувалась також і спрощена система ведення обліку, внаслідок чого відбулося суттєве зниження якості фінансової звітності, скорочення чисельності працівників фінансово-облікових служб, а оформлення угод з кредитних відносин, у тому числі і з використанням аграрних розписок, у свою чергу, потребує певних зусиль на представлення фінансової звітності

відповідної якості, чималу кількість часу на документальне супроводження дії таких угод, високий рівень нормативно-правової та фінансової обізнаності персоналу одночасно.

Необхідно також зазначити, що введення в обіг аграрних розписок СГП передбачає їх нотаріальне посвідчення та внесення до Реєстру аграрних розписок. Разом з тим, основними бізнес-ризиками використання аграрних розписок для виробників продукції є загроза розповсюдження інформації про умови укладених договорів оренди земельних ділянок.

Актуальним залишається питання і про здешевлення вартості послуг нотаріусів при оформленні аграрних розписок. Вирішенням цього питання може бути налаштування автоматичного обміну даними між Реєстром аграрних розписок та Державним реєстром речових прав на нерухоме майно, що спростить процедуру перевірки нотаріусом прав володіння і користування земельною ділянкою СГП при посвідченні аграрних розписок.

Як зазначалось, беручи до уваги низький рівень фінансової обізнаності керівного складу та працівників фінансово-облікових служб СГП, враховуючи рівень їх кадрового забезпечення процес введення в дію нового фінансового інструменту є достатньо повільним. У табл. 4.20 наведено динаміку та обсяг укладених та зареєстрованих аграрних розписок на вітчизняному ринку за даними Реєстру аграрних розписок, наведеному на сайті ДП «Аграрні реєстри» [570].

Таблиця 4.20

**Динаміка і обсяг укладених
та зареєстрованих аграрних розписок України**

Види товарних розписок	Укладено станом на дату:			Середній розмір фінансування на 1 аграрну розписку, грн
	31.12.2017	25.06.2018	25.09.2018	
Товарні аграрні розписки, шт.	-	249	287	8,6 млн грн
на суму, млн грн	-	2 275	2 476	
Фінансові аграрні розписки, шт.	-	356	401	4,7 млн грн
на суму, млн грн	-	1 564	1 882	
Всього, шт.	110	605	688	6,3 млн грн
на суму, млн грн	817,8	3 839	4 358	

Згідно даних Реєстру аграрних розписок, наведених у табл. 4.20, на 25.09.2018 р. всього укладено 688 шт. аграрних розписок на суму 4, 4 млрд грн. З них товарних аграрних розписок на суму 2,5 млрд грн – 287 шт., фінансових аграрних розписок на загальну суму 1,9 млрд грн – 401 шт. За офіційними даними Реєстру аграрних розписок загальний обсяг виконаних аграрних розписок становить 166 шт. на загальну суму 1 357 млн грн.

Дані табл. 4.20 свідчать про найбільш широке розповсюдження фінансових аграрних розписок: 401 шт. проти 287 шт. товарних. Однак додаткових ресурсів більше залучено в товарній формі: 2 476 млн грн проти 1 882 млн грн. Якщо врахувати офіційні статистичні дані Державного комітету статистики України, згідно яких середній розмір витрат на 1 га становить 15 тис. грн, виходить, що аграрні розписки використовуються переважно сільськогосподарськими підприємствами, у користуванні яких знаходиться не менше 400 га.

За спостереженнями автора, широкого розповсюдження набувають саме товарні аграрні розписки. Оскільки в умовах недостатності вільних фінансових ресурсів, їх високої вартості на вітчизняному фінансовому ринку при застосуванні таких фінансових інструментів суттєво знижується вартість позичення матеріальних ресурсів, внаслідок розширення кола можливих кредиторів, збільшення кількості доступних каналів реалізації готової сільськогосподарської продукції для її виробників, а також, у свою чергу, збільшення кількості каналів збуту для товарів, вироблених або реалізуємих кредиторами.

На українському аграрному ринку такими кредиторами є виробники та постачальники ТМЦ, дистриб'ютори, банківські установи, міжнародні компанії, а також, так звані, зернотрейдеріві компанії, які спеціалізуються на експорті сільськогосподарської продукції. Лідерами з кредиторів за аграрними розписками є міжнародні компанії: транснаціональна корпорація «Монсанто», німецький хімічний концерн BASF, німецьке акціонерне товариство «BAYER», ТОВ «Сингента» та вітчизняні дистриб'ютери ТОВ

«Ерідон», ТОВ «АгроАрена», ТОВ «Тайтен машинері Україна», ПАТ «ОТП банк», група компаній «Агропросперіс», ПП «ОККО «Агротрейд» та ін.

Відмінністю товарної аграрної розписки від банківського кредиту є виконання своїх зобов'язань передачею одержаної продукції від майбутнього урожаю за отримані виробничі запаси (паливо-мастильні матеріали, мінеральні добрива, засоби захисту рослин, тощо). У той час, коли залучення фінансових ресурсів через механізм укладання аграрних розписок є більш сприятливим для сільськогосподарських підприємств через можливість передачі в заставу майбутнього урожаю, але при цьому є обмеження у виборі постачальника оборотних запасів та обмеження у часі постачання майбутньої продукції, вибору постачальника та умов постачання власної вирощеної продукції. При цьому необхідно врахувати достатньо складний існуючий підхід до ціноутворення на одержані запаси та сільськогосподарську продукцію майбутнього урожаю, який є предметом аграрних розписок (табл. Ц.3, додаток Ц). Дані свідчать про особливий процес ціноутворення на отримані матеріально-технічні ресурси (товар) для виробництва від кредитора та вироблену і поставлену в рахунок реалізації угоди сільськогосподарську продукцію від боржника. Ціна на поставлені кредитором товари збільшується на відсоток за користування таким авансом, крім цього, передбачено врахування можливих курсових коливань національної валюти при остаточному розрахунку. При цьому зміцнення національної валюти не враховується, а враховується тільки її знецінення. Ціна на виготовлену сільськогосподарську продукцію, яка була предметом застави, при кінцевому розрахунку також коригується як середньоарифметичне значення ринкових цін встановлених покупцями сільськогосподарської продукції, що діють на аграрному ринку України, попередньо зазначеними в угоді, з урахуванням логістичних витрат, пов'язаних з транспортуванням продукції та вартості послуг зернового складу. Таким чином, майже неможливо оцінити фактичну вартість позичених ресурсів, оскільки відсотки за користування авансом

враховуються в ціні поставленого товару, збільшуючи її, а ціна реалізованої сільськогосподарської продукції фактично є меншою від діючих ринкових цін на момент реалізації.

Основні умови позики ресурсів із використанням аграрних розписок та процес ціноутворення на такі ресурси у порівнянні з іншими домінантами фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств представлено автором у другому розділі дисертації у табл. 2.10 - 2.11 та опубліковано у наукових джерелах [307, 364, 366].

Ключовими умовами здійснення позики ресурсів із використанням аграрних розписок є: вид запозичень (гроші або товар), вимоги щодо їх цільового призначення, предмет застави (готова продукція), термін, відсоток та коефіцієнт покриття суми запозичень, вимоги щодо страхування ризиків й нотаріального супроводження угод та інше. Зазначені умови прямо впливають на формування вартості позичених ресурсів.

Згідно досліджень проведених автором, в результаті узагальнення умов реально діючих аграрних розписок, встановлено, що вартість позичених у такий спосіб ресурсів формують витрати пов'язані з заповненням різного роду довідок державно-приватних інститутів управління, необхідних при супроводженні угоди, її нотаріальним оформленням (% від суми оціненої застави та кількості задіяних земельних ділянок), витрат на страхування заставного майна (% від оціненої вартості страхового майна), встановленого за домовленістю сторін відсотку витрат за користування такого роду позиковими коштами. Необхідно звернути увагу, на те, що останній показник напряму залежить від попиту і пропозиції на такі ресурси на аграрному та фінансовому ринках, він є предметом домовленості між позичальниками та кредиторами, та залежить від стабільності національної валюти.

Запровадження аграрних розписок сприяло розширенню можливостей доступу сільськогосподарських підприємств до додаткових фінансових ресурсів на більш сприятливих умовах до матеріально-технічних та фінансових ресурсів, які відрізняються прозорістю відносин з кредиторами та

суттєвим здешевленням вартості позичених фінансових ресурсів у порівнянні з існуючими формами залучення ресурсів.

Необхідно зазначити, що запровадження нового фінансового інструменту на фінансовому вітчизняному ринку, такого як фінансові аграрні розписки, надало і особливий позитивний імпульс кредитним відносинам у 2016-2018 рр. в аграрному секторі економіки. Позитивним є досвід Агропросперіс-банк, в кредитному портфелі якого з початку 2018 р частка аграрних розписок перевищила 30% або 11 млрд грн. Крім того, такі банки, як ПАТ «ОТПбанк», ПАТ «Укрсіббанк», ПАТ «Пумб», ПАТ «Правекс», ПАТ «Піреус», ПАТ «Агропросперіс» приймають аграрні розписки під заставу при оформленні кредитних операцій.

На початку червня 2019 р. в межах проекту Міжнародної фінансової корпорації (IFC) «Аграрні розписки в Україні» підрозділу Групи Світового банку почався процес укладання перших міжнародних аграрних розписок, які найчастіше супроводжують форвардні угоди між виробниками та трейдинговими компаніями на поставку майбутнього урожаю сільськогосподарської продукції. Цей новий фінансовий інструмент дозволив перейти сільськогосподарським підприємствам на якісно новий рівень співпраці щодо залучення міжнародних фінансових ресурсів від іноземних кредиторів. Головною позитивною рисою такого проекту є те, що доступ до цих ресурсів отримали як великі, так і середні і малі сільськогосподарські підприємства. Такий бізнес-проект став можливим завдяки прийнятому у 2018 р. закону України «Про валюту і валютні операції».

Перевагами міжнародних аграрних розписок є простий та зручний механізм їх застосування. Крім того, кредиторів-нерезидентів більше влаштовує не майно партнерів у якості застави, а поставка майбутнього урожаю, оскільки вони мають право на моніторинг процесу виробництва продукції. У свою чергу, виробники сільськогосподарської продукції отримують додаткові фінансові ресурси для виробництва у розмірі до 40% та під 12% річних з розрахунком у валюті в середньому. За інформацією,

наведеною на сайті lendlord.ua, таку першу угоду уклали ФГ «Салікс» Львівської області з естонською трейдинговою компанією «Евервелле» на 1,2 млн грн на поставку 240 т ріпаку.

Ключовою позитивною особливістю аграрних розписок є те, що доступ до додаткових фінансових та матеріальних ресурсів отримали середні та малі сільськогосподарські підприємства, а вартість їх використання є на сьогодні найнижчою. Проте, є деякі і насторожуючі, не до кінця визначені моменти: вартість залучення ресурсів під аграрні розписки є низькою лише у випадку незначного коливання курсу національної валюти. У разі її знецінення прямо пропорційно підвищиться вартість такого інструменту; в свою чергу, класичні кредитори, такі як банки, з обережністю ставляться до застосування нового інструменту, оскільки в Україні відсутній практичний досвід щодо механізму примусового виконання за аграрними розписками у разі невиконання зобов'язань сільськогосподарськими виробниками.

Отже, проведене дослідження свідчить, що введення в дію інноваційного фінансового інструменту фінансування (аграрні розписки) дозволило знизити вартість позики ресурсів до 9 - 15 % в залежності від наявності (необхідності) умови страхування ризиків виробництва майбутньої продукції. Необхідно зауважити, що така ставка не є максимально низькою, оскільки за офіційними даними НБУ кредити в іноземній валюті надаються під 6% річних, проте, сільськогосподарські підприємства не можуть їх використовувати у діяльності, оскільки це заборонено постановою НБУ. Валютне кредитування за поставлені товарно-матеріальні цінності дозволено тільки у випадках розрахунків з контрагентами-нерезидентами.

Основними характерними перевагами використання аграрних розписок проти існуючих форм фінансування є: спрощений доступ до фінансових та матеріально-технічних ресурсів; суттєве зниження вартості таких ресурсів за рахунок можливості врахування валютних і цінових коливань на ринку; збільшення потенційних можливостей сільськогосподарських підприємств щодо залучення додаткових фінансових ресурсів за рахунок розширення

обсягу заставних зобов'язань; суттєве розширення кола гарантованих каналів збуту готової продукції майбутнього урожаю та постачальників необхідних для виробництва ресурсів.

Запровадження нової форми фінансування поживає конкурентну боротьбу за позиції на фінансовому ринку, що призводить до зниження відсоткової ставки позичення ресурсів. У майбутньому перспективним може бути освоєння сільськогосподарськими товаровиробниками нового напрямку застосування аграрних розписок: виробник - переробник сільськогосподарської продукції

Одним із головних завдань управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств є максимізація рівня рентабельності власного капіталу з урахуванням рівня фінансового ризику. Існують різні методи вирішення цього питання, одним із найпоширеніших є фінансовий леверидж.

Показник фінансового левериджу відображає вплив позикових коштів суб'єктом господарювання на коефіцієнт рентабельності його власного капіталу. Інакше кажучи, за допомогою цього показника до суб'єктів господарювання доводиться інформація, який додатковий прибуток можна отримати на власний капітал при умові залучення тих чи інших фінансових ресурсів у певному обсязі та на певних умовах (кредитний відсоток позики).

Узагальнено залучення додаткових фінансових ресурсів у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств за допомогою таких домінант як: банківський кредит, фінансовий лізинг, форвардні операції та операції з аграрними розписками. Автором зазначено також цільову спрямованість таких позик. Банківські кредити за своєю сутністю є більш універсальними, оскільки можуть залучатись як на оновлення основних, так і на поповнення оборотних засобів, як на короткостроковий, так і на довгостроковий період. Операції з фінансового лізингу застосовуються лише при оновленні основних засобів виробництва та характеризуються довгостроковими позиковими стосунками. Форвардні операції та операції з аграрними розписками

реалізують фінансування лише оборотних засобів і мають короткостроковий термін залучення фінансових ресурсів.

На основі проведених ґрунтовних досліджень реально діючих угод позики фінансових ресурсів домінуючих форм фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств автором встановлені реальні фактично діючі ставки (кредитний відсоток позики): для банківських кредитів – 20,1 %, по операціях з фінансового лізингу – 26,0 %, по форвардних операціях – 16,4 %, по аграрних розписках – 16,2 %.

Для визначення впливу залучення тих чи інших форм фінансування на показник рентабельності власного капіталу сільськогосподарських підприємств, а саме розрахунку ефекту фінансового важеля автором обрано представників кластерів за рівнем фінансового забезпечення (за результатами проведеного кластерного аналізу на основі карт Коханена за рівнем фінансового забезпечення станом на 01.01.2018 р. та розрахунку мінімальної відстані до центра кластера наведеного у табл. Ц.4-Ц.7, додатку Ц:

кластер 1 (підприємства з високим рівнем самофінансування): Відкрите акціонерне товариство «Петромихайлівське» (12,11);

кластер 2 (підприємства із середнім рівнем самофінансування): Приватне акціонерне товариство «Підсереднє» (28,87);

кластер 3 (підприємства з низьким рівнем самофінансування): Приватне підприємство «Югро» (62,37);

кластер 4 (підприємства з критичним рівнем самофінансування): Товариство з обмеженою відповідальністю «АСКОН - 2007» (36,69).

З метою вибору ефективного джерела фінансування для сільськогосподарських підприємств та доцільності залучення додаткових позикових коштів, що, в свою чергу, не призведе до зниження показників рентабельності сільськогосподарських підприємств та відповідно до зниження ефективності їхньої діяльності в дослідженні на основі формули ефекту фінансового важеля розраховано особливість ефективності використання позикових джерел фінансування для сільськогосподарських

підприємств: банківського кредитування; форвардні операції для забезпечення оборотними фінансовими ресурсами; фінансовий лізинг направлений на оновлення основних засобів; операції займу за допомогою аграрних розписок.

Ефект фінансового важеля (ЕФВ) визначено за формулою:

$$\text{ЕФВ} = (1 - \text{СПП}) \times (\text{ЕР} - \text{СРСВ}) \times (\text{ПК}/\text{ВК}), \quad (4.2)$$

де СПП — ставка податку на прибуток;

ЕР — економічна рентабельність, обумовлена відношенням прибутку до сплати податків і відсотків до середньорічної вартості активів;

ПК — позиковий капітал, тис грн;

ВК — власний капітал, тис грн;

СРСВ — середня розрахункова ставка відсотків.

Таким чином, у дослідженні розраховано доцільність використання позикових джерел фінансування для сільськогосподарських підприємств та удосконалено формулу ЕФВ для розрахунку ефективності використання та врахування особливостей сільськогосподарських підприємств щодо виду позикових джерел фінансування на прикладі обраних представників кластерів (кластер 1 (підприємства з високим рівнем самофінансування): Відкрите акціонерне товариство «Петромихайлівське» (12,11); кластер 2 (підприємства із середнім рівнем самофінансування): Приватне акціонерне товариство «Підсереднє» (28,87); кластер 3 (підприємства з низьким рівнем самофінансування): Приватне підприємство «Югро» (62,37); кластер 4 (підприємства з критичним рівнем самофінансування): Товариство з обмеженою відповідальністю «АСКОН - 2007» (36,69).

Інформаційним джерелом для розрахунку послужив офіційний сайт Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України, Державної служби статистики України, НБУ.

Ефект фінансового важеля (ЕФВ) для кредитування і страхування сільськогосподарських підприємств визначено за формулою:

$$E\Phi B_{KC} = (1 - C\Pi\Pi) \times (EP - CPCB) \times (PK/BK), \quad (4.3)$$

де СПП — ставка податку на прибуток або відсоток від єдиного податку;

EP — економічна рентабельність, обумовлена відношенням прибутку до сплати податків і відсотків до середньорічної вартості активів;

PK — позиковий капітал, тис. грн;

BK — власний капітал, тис. грн;

CPCB — середня розрахункова ставка відсотків за кредитуванням і страхування сільськогосподарських підприємств.

Ефект фінансового важеля (ЕФВ) для форвардних операцій для забезпечення фінансовими ресурсами визначено за формулою:

$$E\Phi B_{FO} = (1 - C\Pi\Pi) \times (EP - CPCB) \times (PK/BK), \quad (4.4)$$

де СПП — ставка податку на прибуток або відсоток від єдиного податку;

EP — економічна рентабельність, обумовлена відношенням прибутку до сплати податків і відсотків до середньорічної вартості оборотних активів;

PK — позиковий капітал, тис. грн;

BK — власний капітал, тис. грн;

CPCB — середня розрахункова ставка відсотків за форвардними операціями для забезпечення фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств.

Ефект фінансового важеля (ЕФВ) для фінансового лізингу призначеним для оновлення основних засобів сільськогосподарських підприємств визначено за формулою:

$$E\Phi B_{FL} = (1 - C\Pi\Pi) \times (EP - CPCB) \times (PK/BK), \quad (4.5)$$

де СПП — ставка податку на прибуток або відсоток від єдиного податку;

ЕР — економічна рентабельність, обумовлена відношенням прибутку до сплати податків і відсотків до середньорічної вартості необоротних активів;

ПК — позиковий капітал, тис. грн;

ВК — власний капітал, тис. грн;

СРСВ — середня розрахункова ставка відсотків за фінансовим лізингом направленим на оновлення основних засобів сільськогосподарських підприємств.

Ефект фінансового важеля (ЕФВ) для аграрних розписок сільськогосподарських підприємств визначено формулою:

$$\text{ЕФВ}_{\text{АР}} = (1 - \text{СПП}) \times (\text{ЕР} - \text{СРСВ}) \times (\text{ПК}/\text{ВК}), \quad (4.6)$$

де СПП — ставка податку на прибуток або відсоток від єдиного податку;

ЕР — економічна рентабельність, обумовлена відношенням прибутку до сплати податків і відсотків до середньорічної вартості оборотних активів;

ПК — позиковий капітал, тис. грн;

ВК — власний капітал, тис. грн;

СРСВ — середня розрахункова ставка відсотків за аграрними розписками сільськогосподарських підприємств.

Сільськогосподарські підприємства, за даними податкової служби [571], більше 95 відсотків від загальної кількості зареєстрованих суб'єктів господарювання аграрного сектору національної економіки є платниками спрощеної системи оподаткування, сплачують єдиний податку четвертої групи та звільнені від сплати податку та прибуток. У табл. 4.21 представлено розрахунки ставки податку на прибуток підприємств платників єдиного податку 4 групи враховуючи прибуток, отриманий від діяльності сільськогосподарськими підприємствами з одного гектара за період 2011-2017 рр.

Таблиця 4.21

Розрахункова ставка податку на прибуток підприємств для сільськогосподарських підприємств платників єдиного податку 4 групи

Критерії	Показники по роках						
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Прибуток сільськогосподарських підприємств на 1 га, грн	1100	1110	670	1940	5280	4500	4850
Ставка податку на прибуток, %	23	21	19	18	18	18	18
Розрахункова сума податку на прибуток з 1 га, грн	253	233,1	127,3	349,2	950,4	810,0	873,0
Нормативно грошова оцінка земельної ділянки 1 га, грн	11754,78	20641,85	20635,02	20635,02	25773,14	30927,77	30937,85
Ставка єдиного податку 4 групи, %	0,15	0,15	0,15	0,15	0,45	0,81	0,95
Розрахункова сума єдиного податку 4 групи 1 га, грн	17,63	30,97	30,95	30,95	115,98	250,51	293,90
Розрахункова ставка податку на прибуток підприємств, %	1,6	2,8	4,6	1,6	2,2	5,7	6,1

Розрахункові дані ставки податку на прибуток, наведені у табл. 4.21 свідчать про низький відсоток податку при умові сплати сільськогосподарськими підприємствами платниками єдиного податку 4-ї групи від 1,6% у 2011 та 2014 рр. до 6,1% у 2017 р. За формулами 4.2 - 4.6 та даними табл. 4.22 визначено ефект фінансового важеля, результати розрахунку якого наведені у табл. 4.22.

Таблиця 4.22

Результат розрахунку ефекту фінансового важеля за підприємствами – типопредставниками чотирьох груп підприємств за рівнем самофінансування станом на 01.01.2018 (ставка податку на прибуток)

Сільськогосподарське підприємство	Ефект фінансового важеля			
	банківське кредитування і страхування	форвардні операції для забезпечення фінансовими ресурсами	фінансовий лізинг направлений на оновлення основних засобів	аграрні розписки
ВАТ Петромихайлівське»	0,05	0,09	0,27	0,09
ПАТ «Підсереднє»	-0,05	-0,05	-0,08	-0,05
ПП «Югро»	-0,01	0,00	0,21	0,00
ТОВ «АСКОН - 2007»	-0,55	-0,68	-1,15	-0,68

У табл. 4.23 наведено результати розрахунку ефекту фінансового важеля враховуючи специфіку сплати сільськогосподарськими підприємствами єдиного податку четвертої групи.

Таблиця 4.23

Результат розрахунку ефекту фінансового важеля за підприємствами - типопредставниками 4 груп підприємств за рівнем самофінансування станом на 01.01.2018 (за єдиним податком 4 групи)

Сільськогосподарське підприємство	Ефект фінансового важеля			
	банківське кредитування і страхування	форвардні операції для забезпечення фінансовими ресурсами	фінансовий лізинг направлений на оновлення основних засобів	аграрні розписки
ВАТ Петромихайлівське»	0,06	0,10	0,31	0,11
ПАТ «Підсереднє»	-0,06	-0,05	-0,10	-0,05
ПП «Югро»	-0,020	0,00	0,24	0,00
ТОВ «АСКОН - 2007»	-0,63	-0,78	-1,32	-0,78

Результати розрахунку, дані табл. 4.22 та 4.23 ефекту фінансового важеля відрізняються в залежності від обраної системи оподаткування сільськогосподарським підприємством. Враховуючи специфіку оподаткування сільськогосподарських підприємств у табл. 4.24 наведено результат розрахунку ефекту фінансового важеля сільськогосподарських підприємств.

Таблиця 4.24

Рекомендована структура позикових фінансових ресурсів за результатом розрахунку ефекту фінансового важеля сільськогосподарських підприємств станом на 01.01.2018

Сільськогосподарське підприємство	Ефект фінансового важеля, %			
	банківське кредитування і страхування	форвардні операції для забезпечення фінансовими ресурсами	фінансовий лізинг направлений на оновлення основних засобів	аграрні розписки
ВАТ Петромихайлівське»	15	20	45	20
ПАТ «Підсереднє»	10	10	-	10
ПП «Югро»	-	20	60	20
ТОВ «АСКОН - 2007»	не доцільно залучати позикові ресурси			

Таким чином, за результатами розрахунку ефекту фінансового важеля представленого у табл. 4.24 можна зробити висновки:

сільськогосподарським підприємствам, які знаходяться на високому рівні самофінансування рекомендовано 45 % необхідних фінансових ресурсів залучити на основі фінансового лізингу направлено на оновлення основних засобів, 20 % – форвардних операцій для забезпечення фінансовими ресурсами, 20 % – аграрними розписками та 15 % – кредитування і страхування;

сільськогосподарським підприємствам, які знаходяться на середньому рівні самофінансування рекомендовано 10 % необхідних фінансових ресурсів залучити на основі кредитування і страхування, 10 % – форвардних операції для забезпечення фінансовими ресурсами, 10 % – аграрними розписками та 70 % – власні ресурси;

сільськогосподарським підприємствам, які знаходяться на низькому рівні самофінансування рекомендовано 60 % необхідних фінансових ресурсів залучити на основі фінансового лізингу направлено на оновлення основних засобів, 20 % – форвардних операції для забезпечення фінансовими ресурсами та 20 % – аграрними розписками;

сільськогосподарським підприємствам, які знаходяться на критичному рівні самофінансування недоцільно залучати позикові ресурси, а краще залишитися на самофінансуванні.

Висновки до розділу 4

1. Визначено домінантні джерела фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств: банківський кредит, форвардні та лізингові операції, товарний кредит, а також позики з використанням таких нових фінансових інструментів, як товарні і фінансові аграрні розписки.

2. Проведено критичну оцінку нормативно-правового та інституціонального забезпечення механізму їх дії.

3. Дана оцінка інституціональному забезпеченню механізму залучення додаткових фінансових ресурсів у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств за допомогою банківського кредиту. Представлено в динаміці аналітичні аспекти умов залучення банківських кредитних ресурсів та визначено основні чинники стримування. Визначено основні пропозиції ринку банківських кредитних послуг для виробників сільськогосподарської продукції на вітчизняному ринку, зокрема з урахуванням існуючих форм державної підтримки.

4. Розглянуто сучасний механізм залучення фінансових ресурсів у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств на поповнення оборотних засобів з використанням форвардних угод сільськогосподарських підприємств. Встановлено, що в Україні форвардні операції є одним із методів державного регулювання ціни на аграрному ринку та державної підтримки виробників на основі додаткового кредитного фінансування господарської діяльності суб'єктів аграрного бізнесу. Доведено, що в умовах фінансової і політичної кризи форвардні закупівлі зернових культур на аграрному ринку стали майже єдиною програмою державної підтримки сільськогосподарських підприємств, та практично єдиним доступним джерелом залучення державних оборотних коштів до їх господарської діяльності. Ціна залучених коштів за аграрними форвардними операціями коливається на рівні 14-15%. Основними її складовими для сільськогосподарських підприємств є реєстраційний збір Аграрної біржі, брокерські послуги, витрати на оформлення договору застави, страхові платежі та сама винагорода за користування позиковими коштами.

5. Доведено, що форвардні операції, як державний фінансовий інструмент підтримки аграрного товарного виробництва, не є доступними для суб'єктів малого бізнесу, оскільки розмір мінімальної партії має перевищувати 500 т. Зважаючи на обмеження і вимоги (середня урожайність зернових культур 30 ц/га, сума запозичень розраховується на рівні 70 % від середньої врожайності за 5 останніх років, а вимоги до сівозмін – не більше

60 % зернових у загальній структурі посівів), таку партію можуть забезпечити лише господарства, які мають у своєму розпорядженні понад 420 га ріллі. Визначено, що значними залишаються витрати сільськогосподарських підприємств, пов'язані з обслуговуванням страхування майбутнього урожаю для форвардних контрактів. Наприклад, страховий тариф коливається в межах 3-5,5% при франшизі 30-50%. Інтереси Аграрного фонду представляють акредитовані ним приватні страхові компанії. Механізм забезпечення не передбачає застосування аграрних розписок, хоч і діє Закон України «Про аграрні розписки». Сума за користування авансовим платежем з форвардних операцій значно зросла за аналізований період (з 129,81 грн за тону у 2013 р. до 270 грн за тону у 2015 р.), причому механізм остаточних розрахунків не бере до уваги період користування позиковими коштами.

7. Узагальнено діюче теоретичне та нормативно-правове підґрунтя здійснення лізингових операцій, як одного з сучасних та перспективних фінансових інструментів залучення фінансових ресурсів на оновлення основних засобів виробництва сільськогосподарських підприємств. Визначено основні напрями вдосконалення лізингових відносин з урахуванням міжнародного досвіду. Варто звернути увагу на те, що механізм лізингових операцій не передбачає економічних стимулів до оновлення основних засобів для модернізації вітчизняної економіки, зокрема, відсутнє податкове сприяння. Пільги з оподаткування мають стати потужним фінансовим важелем, здатним підтримувати якісне матеріальне оновлення вітчизняної економіки. Ринок фінансових послуг з лізингових операцій в Україні недостатньо розвинений. На його стан прямо впливають інфляційні процеси в країні, фінансова спроможність сільськогосподарських підприємств, суттєвий паритет цін на сільськогосподарську продукцію і продукцію промисловості, зокрема, вартість основних засобів та чинна система оподаткування, що не стимулює до укладання угод з фінансового лізингу, пропозиції міжнародного фінансового ринку та ін. Проте, за

аналізований період обсяг лізингових послуг збільшився майже в 14 разів до фінансово-політичної кризи і в 3 рази скоротився в умовах кризи. Суттєвий вплив на збільшення кількості лізингових угод на придбання техніки сільськогосподарського призначення мала спрощена система оподаткування, зокрема спеціальний режим з оподаткування ПДВ.

8. Всебічно розглянуто механізм залучення додаткових фінансових ресурсів на поповнення оборотних засобів за допомогою нового фінансового інструменту – аграрних розписок. Визначено основні складові ціноутворення на такі ресурси, зокрема, розглянуто дві складові: формування ціни на позичені кошти та формування ціни на продукцію майбутнього урожаю.

9. Зазначено, що в останні роки відсутня державна підтримка сільськогосподарських підприємств і страхових компаній з метою впровадження ефективної системи страхування сільськогосподарських підприємств України. Однак, залишилися і певні проблеми, які потребують негайного вирішення, оскільки до цього часу гальмують механізм страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою.

Основні наукові результати четвертого розділу опубліковані в працях [307, 461, 484, 495, 496, 497, 498, 518, 519, 526, 535, 536, 551, 552, 553].

Список використаних джерел [28, 146, 183, 192, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 364, 366, 357, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 476, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576].

РОЗДІЛ 5

ЕМПІРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОМІНАНТ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

5.1. Моделювання впливу домінант фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств на оновлення основних засобів

Результативність діяльності будь-якого підприємства зумовлена як наявністю, так і якістю основних засобів, що забезпечують процес її здійснення. Зазначене питання особливо актуальним є для сільськогосподарських підприємств, через те, що останнє десятиліття коефіцієнт зносу основних засобів коливається у межах 36-42 %. Останнє, відповідно, зумовлює необхідність пошуку фінансових ресурсів для їх оновлення. Низький рівень відтворювальних процесів у підприємствах аграрного сектору пов'язаний з порушенням базових основ амортизаційної, цінової та інвестиційної політики. Не дивлячись на прибуткову роботу галузі, власних коштів для своєчасного оновлення основних засобів у сільськогосподарських товаровиробників не вистачає. Це обумовлено певними причинами, серед яких на перший план висувається специфіка аграрного виробництва, тобто неспівпадіння періоду вкладення коштів і одержання виручки від реалізації продукції та значний вплив на ці процеси інфляції, навіть у короткостроковому періоді. Важливим фактором є відсутність паритету цін на продукцію аграрного виробництва і продукцію галузей промисловості. Досить складним на сьогодні є залучення зовнішніх фінансових ресурсів шляхом банківського кредитування. Це пов'язано як із нестійким фінансовим станом багатьох сільськогосподарських підприємств і, як наслідком, низьким рівнем кредитоспроможності, так і високими

відсотковими ставками. З іншого боку, в останні роки збільшилися можливості залучення ресурсів через операції фінансового лізингу.

Інвестиційні вкладення обмежується найбільш прибутковими напрямами сільськогосподарського виробництва, внаслідок чого виникає певний дисбаланс: галузі, які потребують докорінної модернізації на основі довгострокового вкладення капіталу залишаються без додаткових ресурсів, тоді як продовжується фінансування тих напрямів, які дозволяють інвесторам швидко отримувати прибуток. У той же час звужуються обсяги державної підтримки, яка мала би регулювати процеси оновлення основних засобів аграрної галузі. Такі суперечливі умови функціонування сільськогосподарських підприємств потребують використання сучасних методик, які дозволяють визначити стратегічні напрями їх подальшого розвитку в цілому, і оновлення основних засобів, зокрема.

Для моделювання домінант фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств запропоновано методичний підхід, представлений у табл. 5.1.

Таблиця 5.1

Методичний підхід щодо визначення впливу домінант фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств на оновлення основних засобів

Етапи	Методи
Етап 1. Когнітивне моделювання домінант фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств 1.1. Побудова когнітивної карти 1.2. Побудова матриці взаємозв'язків 1.3. Сценарне моделювання	Когнітивна карта, сценарне моделювання
Етап 2. Кореляційно-регресійне моделювання домінант фінансового забезпечення 2.1. Дослідження взаємозв'язку факторів 2.2. Побудова системи регресійних рівнянь	Кореляційний аналіз, регресійний аналіз
Етап 3. Компаративний аналіз результатів моделювання та визначення домінант фінансового забезпечення	Компаративний аналіз

У табл. 5.1 представлено методичний підхід щодо моделювання домінант фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств, який складається з трьох етапів: когнітивне моделювання домінант фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств, кореляційно-регресійне моделювання домінант фінансового забезпечення та компаративний аналіз результатів моделювання та визначення домінант фінансового забезпечення.

На етапі 1 здійснюється когнітивне моделювання домінант фінансового забезпечення, яке має зменшити рівень невизначеності розвитку подій шляхом використання експертних оцінок, сценарного прогнозування розвитку проблемної ситуації та адекватного формування цільових орієнтирів. Особливості застосування когнітивного моделювання досліджені у працях таких вчених як Р. Аксельрод [577], Б. Коско [578], Ф. Робертс [579], С. Коврига [580], А. Кулинич [581], В. Шемаєв [582]. Особливості формування фінансових ресурсів, у тому числі і для оновлення основних засобів сільськогосподарських підприємств, висвітлені у працях вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема таких як В. Г. Андрійчук [584], О. Є. Гудзь [142], М. Я. Дем'яненко [130], В. С. Дієсперов [584], В. М. Жук [33], В. К. Збарський [586], С. М. Кваша [587], О. В. Кириленко [589], Ю. Я. Лузан [177], Н. В. Мельник [412], В. Я. Месель-Веселяк [42], В. М. Опарін [430], П. Т. Саблук [137], М. Й. Хорунжий [590] та ін.

Однак, багатовекторність в системі фінансового забезпечення аграрної галузі породжує різноплановість політики залучення фінансових ресурсів, що потребує певної стратегії управління нею і розробки управлінських рішень, які б спиралися на застосування економіко-математичного моделювання, яке дозволяє пов'язати поточний стан об'єктів і сценарії реалізації рішень з майбутніми станами системи.

Когнітивне моделювання є одним із нових напрямів сучасної теорії підтримки і прийняття управлінських рішень у різних галузях діяльності. В основі стандартного когнітивістського підходу знаходиться декілька

припущень. По-перше, знання представляють як центральну категорію. По-друге, всі когнітивні системи являються символічними: мова – це система символів, які зібрані в моделі. По-третє, когнітивні системи працюють на основі внутрішньої та зовнішньої символізації ситуацій і подій та маніпуляцій з цими символами. По-четверте, теорія пізнання може розглядатись як програма з символічним формалізмом, яка пристосована до конкретного середовища для того, щоб спостерігати окрему поведінку системи [591].

Методика когнітивного аналізу складних ситуацій передбачає здійснення певних дій аналітичного характеру, а також розрахунково-обчислювальних операцій відповідно до заданого алгоритму і містить наступні етапи: формулювання завдання і цілі дослідження; системне концептуальне дослідження ситуації; структурування знань стосовно предметної області; побудова когнітивної моделі досліджуваної ситуації; структурний аналіз когнітивної моделі; моделювання, засноване на когнітивному підході; предметна інтерпретація результатів моделювання [592, 594].

Когнітивні моделі будуються експертом (групою експертів) у заданій предметній сфері на підставі теоретичної, статистичної та експертної інформації про об'єкт дослідження [595]. Адекватність моделі визначається повнотою комплексу вихідних знань; модель може уточнюватися в процесі дослідження та застосування, будучи сама по собі джерелом структурованих знань. Таким чином, когнітивна модель – це узагальнена структура знань, графічне формалізоване представлення зв'язків між концептами (поняттями, факторами, показниками) регіонального розвитку [595].

Вихідним поняттям у когнітивному моделюванні слабо структурованих систем є поняття когнітивної карти, яка являє собою різновид математичної моделі для формалізації проблеми, складної системи у вигляді множини концептів, що відображають її системні фактори (змінні) і виявлення причинно-наслідкових відношень (співвідношень впливу) між

ними з урахуванням впливу на ці фактори або зміни характеру відношень [596]. У карті представлена взаємодія об'єкта і зовнішнього середовища, встановлені якісні (причинно-наслідкові) зв'язки між ними, описано, як різні фактори впливають один на одного в ході їх зміни. Цей взаємовплив може бути або підсилюючим (позитивним), або гальмуючим (негативним), або змінним у залежності від можливих додаткових умов. Користувач, аналізуючи конкретну ситуацію, припускає, які зміни є сприятливими для найбільш важливих базисних факторів, а які є цільовими. Мета управління полягає у забезпеченні бажаних змін цільових факторів при виробленні рішень з управління процесами у певній ситуації [594]. Аналіз наукових джерел [97, 407, 598, 581] дозволив виокремити основні фактори, які впливають на оновлення основних засобів (рис. 5.1).

Рис. 5.1 Фактори, що впливають на оновлення основних засобів

Як показано на рис. 5.1, до системи факторів впливу на оновлення основних засобів входять дванадцять основних факторів. Ці фактори можуть впливати один на одного, причому цей вплив може бути позитивним, коли збільшення (зменшення) одного фактора призводить до збільшення (зменшення) іншого чинника, і негативним, коли збільшення (зменшення)

одного фактора приводить до зменшення (збільшення) іншого фактора. Причому, вплив може і змінюватись в залежності від можливих додаткових умов [599].

Мета когнітивного моделювання полягає в генерації і перевірці гіпотез про функціональні структури, спостерігаються ситуації одержання функціональної структури, здатної пояснити поведінку спостережуваної системи [593].

Когнітивна карта напрямів взаємозв'язків системи оновлення основних засобів представлена на рис. 5.2.

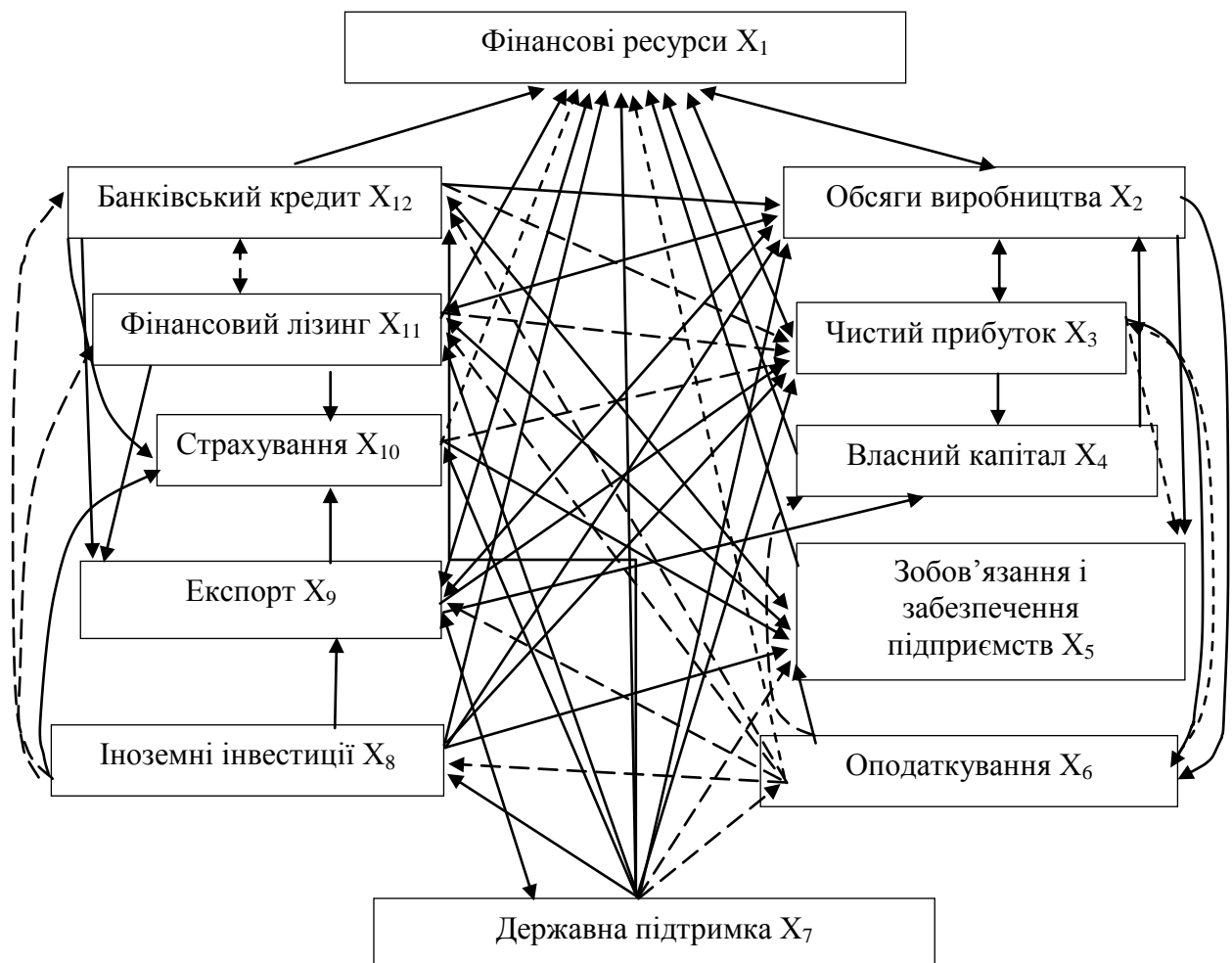

Рис. 5.2. Когнітивна карта напрямів взаємозв'язків системи оновлення основних засобів

X_1 – фінансові ресурси, X_2 – обсяги виробництва, X_3 – чистий прибуток,

X_4 - власний капітал, X_5 – зобов'язання і забезпечення підприємств, X_6 – оподаткування, X_7 – державна підтримка, X_8 – іноземні інвестиції, X_9 – експорт, X_{10} – страхування, X_{11} – фінансовий лізинг, X_{12} – банківське кредитування.

Когнітивна карта напрямів взаємозв'язків системи «основні засоби», представлена на рис. 5.2, відображає, що при позитивному зв'язку збільшення значення фактора-причини призводить до збільшення значення фактора-наслідку, а при негативному зв'язку збільшення значення фактора-причини призводить до зменшення значення фактора-наслідку (табл. Ш.1, додаток Ш) [599].

Отже, когнітивна карта відображає взаємовплив факторів і являє собою зважений орієнтований граф, у якому вершини взаємно однозначно відповідають базисним факторам ситуації (в термінах даних факторів описуються процеси в ситуації), а ребра визначають безпосередні взаємозв'язки між факторами [597].

Для визначення факторів, які впливають на систему «основні засоби», і оцінки причинно-наслідкових зв'язків для опитування залучались групи експертів.

Когнітивна карта і сценарний підхід при аналізі системи основні засоби дає можливість визначити вплив зовнішнього і внутрішнього середовища на ефективність формування і використання ресурсів для оновлення основних засобів, дозволяє виявити, які параметри потребують прискореного розвитку і вимагають зміни (табл. Ш.2, додаток Ш)

Когнітивна модель системи покращання основних засобів представлена у вигляді графа:

$$G = (V, E), V = \{x_1, x_2, x_3, x_4, x_5, x_6, x_7, x_8, x_9, x_{10}, x_{11}, x_{12}\},$$

де V – безліч вершин графа, відповідних зовнішніх і внутрішніх чинників системи основні засоби;

Е – безліч дуг, що відображають факт безпосереднього впливу параметрів один на одного.

Матриці взаємозв'язків параметрів, представлені матрицею суміжності R_j системи основні засоби

$$R_j := \begin{pmatrix} 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & -1 & 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 1 & 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 \\ 1 & 1 & 0 & 1 & 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 0 & -1 & 0 \\ 1 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 & 1 \\ -1 & 0 & 0 & -1 & 1 & 0 & 0 & -1 & -1 & 0 & -1 & -1 \\ 1 & 1 & 1 & 0 & -1 & -1 & 0 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & 1 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 & 1 & 1 & -1 & -1 \\ 1 & 1 & 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 1 & 0 & 0 \\ -1 & 0 & -1 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & -1 & 1 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 & -1 \\ 1 & 1 & -1 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 & 1 & 1 & -1 & 0 \end{pmatrix}$$

де:

- +1 – зростання (падіння) фактора X_i , спричиняє зростання (падіння) X_j ;
- 1 – зростання (падіння) фактора X_i , тягне падіння (зростання) X_j ;
- 0 – зв'язок між факторами X_i і X_j відсутній або слабкий.

Для визначення позитивного і негативного впливу факторів на систему «основні засоби» застосовувалися матриці прискорення (для всіх стимулюючих) і гальмування (для всіх гальмуючих взаємодій чинників) для всіх стимулюючих та для всіх гальмуючих взаємодій (табл. Ш.4-Ш.5, додаток Ш) [599].

Найбільш значущими факторами по взаємодії всередині системи «основні засоби» матриці прискорення та матриці гальмування є:

X_1 – фінансові ресурси, X_2 – обсяги виробництва, X_3 – чистий прибуток, X_7 – державна підтримка, X_8 – іноземні інвестиції, X_9 – експорт, X_{11} – фінансовий лізинг.

З усіх факторів на підставі результатів аналізу чутливості виділені групи факторів (табл. Ш.6, додатку Ш) [599]:

цільові фактори – зміна або стабілізація яких є метою управління системою основні засоби: X_1 – Фінансові ресурси, X_2 – Обсяги виробництва, X_9 – Експорт;

фактори важелі управління-керуючі фактори, потенційно впливають на систему основні засоби. X_3 – Чистий прибуток, X_7 – Державна підтримка, X_8 – Іноземні інвестиції, X_{11} – Фінансовий лізинг;

фактори індикатори – відображають і пояснюють розвиток процесу в проблемній ситуації. X_4 - Власний капітал, X_5 – Зобов'язання і забезпечення підприємств, X_6 – Оподаткування, X_{10} – Страхування, X_{12} – Банківський кредит.

Фактори, які активно впливають на систему основних засобів, за ієрархією їх дії представлені на рис. 5.3.

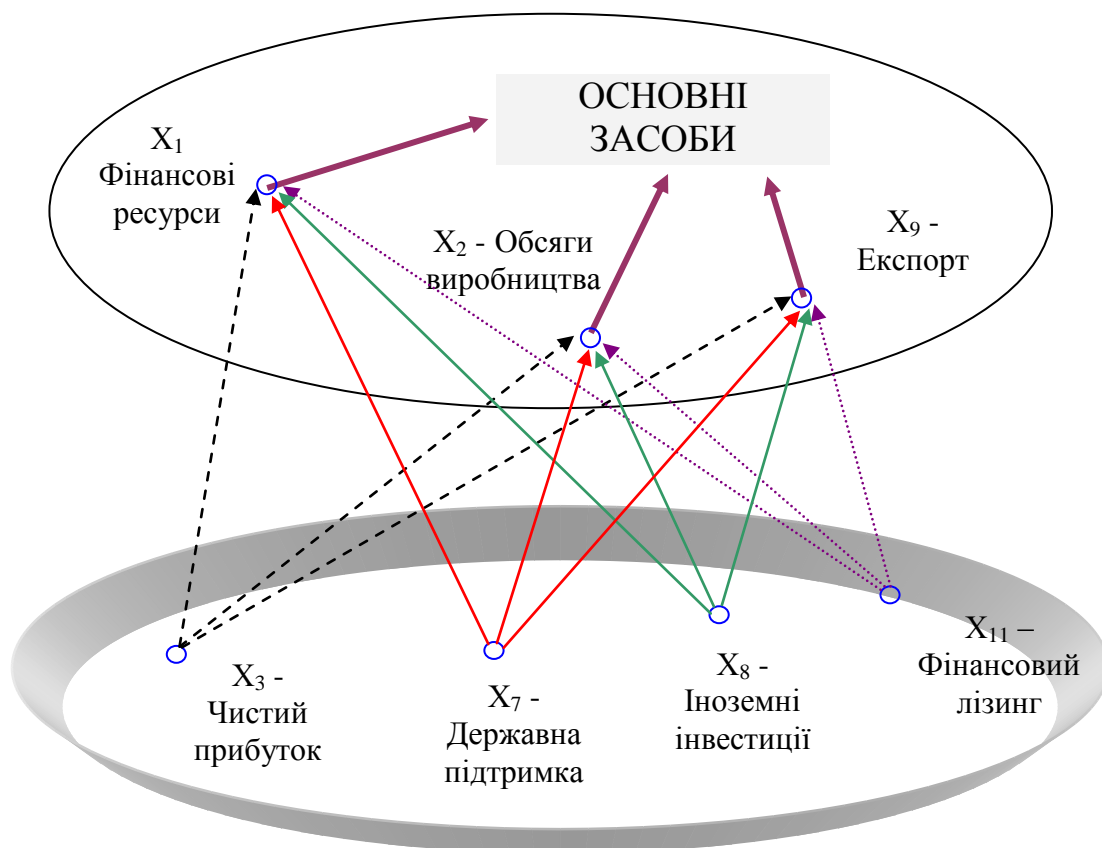

Рис. 5.3. Вплив основних факторів на оновлення основних засобів

З рис. 5.3 видно, що на оновлення основних засобів значно впливають обсяги фінансових ресурсів, обсяги виробництва та експорт.

Для аналізу системи розглянуті такі етапи когнітивного моделювання: побудова когнітивної моделі та імітаційне моделювання поведінки досліджуваної системи «основні засоби» на підставі сценарного дослідження.

Сценарії дозволяють аналізувати і планувати нестандартні ситуації, дозволяють зрозуміти, за яких умов може виникнути сприятлива або несприятлива ситуація, допомагає оцінити, як необхідно впливати на процеси, що призводять до прийнятних або неприйнятних для організації наслідків [592].

Величина імпульсу в вершині X_i в момент t описується функцією:

$$U_i(t+1) = U_i(t) + \sum_{j=1}^n f(V_j, V_i) p_j(t) \quad (5.1)$$

де $p_j(t)$ в залежності від знака дуги, що з'єднує x_i і x_j та дорівнює 1;

$U_i(t+1)$ и $U_i(t)$ - значення i -го фактору у момент часу $t+1$ та t , відповідно, $p_j(t)$ – зміна в вершині x_j в момент часу t (приріст), чисельне значення вершини дорівнює 1;

$n = 1 \div 12$, $f(V_j, V_i)$ - вага впливу фактору x_j на x_i ;

$j \in I$, I_i – кількість факторів, безпосередньо впливаючи на фактор x_i .

Отримаємо результати моделювання імпульсного процесу відповідно до сценарію внесення збурень на отримані важелі.

Сценарний аналіз націлений на покращання системи «основні засоби» при заданні імпульсів в активні вершини когнітивної схеми і визначення змін значень вершин на тактах моделювання.

Під активними вершинами розуміють фактори – потенційні важелі впливу на систему: чистий прибуток X_3 , державна підтримка X_7 , іноземні інвестиції X_8 , фінансовий лізинг X_{11} . Результати сценарного моделювання впливу чистого прибутку на оновлення основних засобів сільськогосподарських підприємств представлені на рис. 5.4.

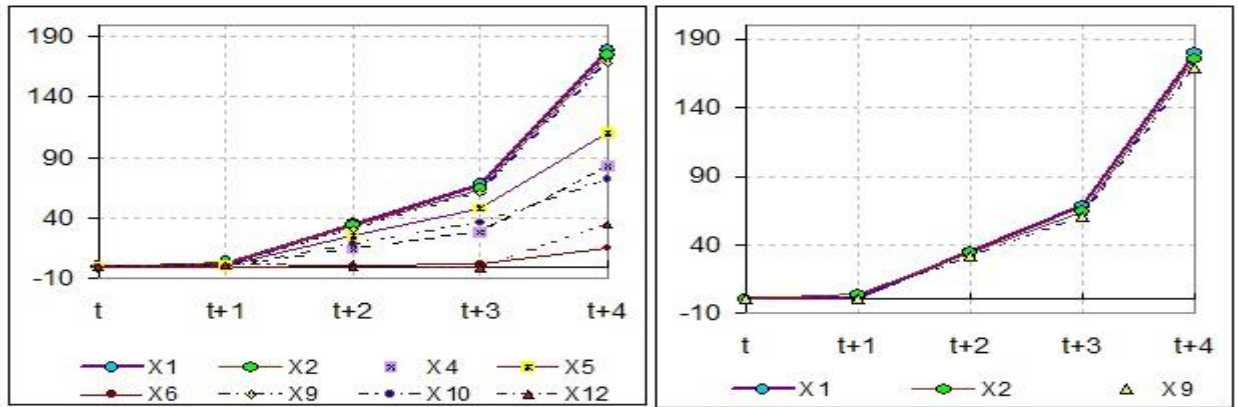

Рис. 5.4. Графік внесення збурень факторів, що впливають на систему ФЗДСГП оновлення ОЗ $q = +1$ в вершину X_3 – (Чистий прибуток)

Графіки на рис. 5.4 свідчать, що при активному впливі фактора X_3 – чистий прибуток, відбувається збільшення значень факторів після першого такту в кілька разів, виняток становить фактор X_{12} – Банківський кредит та X_{10} – Страхування, їх зростання відбувається лише після третього такту, після чого вони незначно збільшуються. Для цільових факторів позитивне збурення $q_0 = +1$ в вершину X_1 (чистий прибуток) фактори: фінансові ресурси X_1 , обсяги виробництва X_2 , експорт X_9 , їх значення після першого такту зростають у 10 разів. Припустимо, що вплив фактора «чистий прибуток» у поєднанні з іншими факторами позитивно впливає на систему основні засоби

Результати сценарного моделювання впливу державної підтримки прибутку на оновлення основних засобів сільськогосподарських підприємств представлені на рис. 5.5.

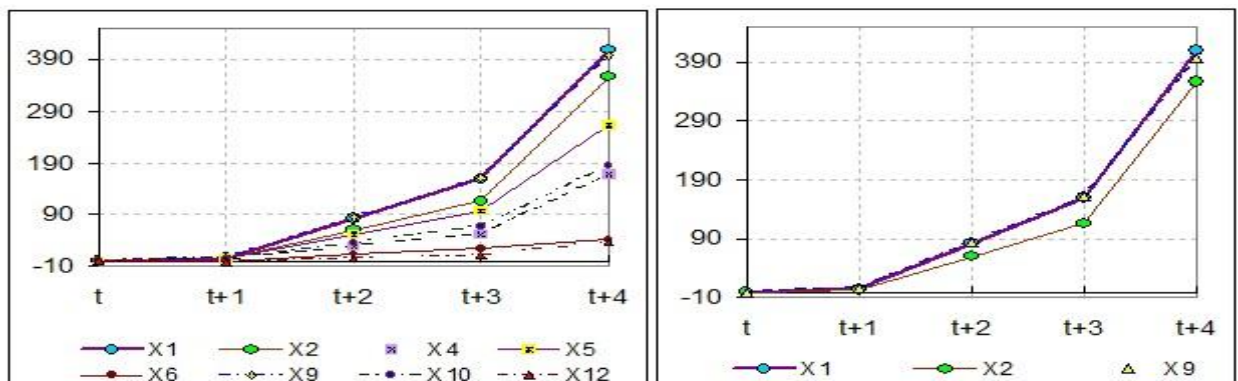

Рис. 5.5. Графік внесення збурень факторів, що впливають на систему ФЗДСГП оновлення ОЗ $q = +1$ у вершини X_7 (Державна підтримка)

Як видно з рис. 5.5, при позитивному збуренні $q_0 = +1$ в вершину X_7 (державна підтримка) всі фактори збільшують свої значення після першого такту (рис. 5.5). На відміну від попереднього сценарію результати по кожному фактору вище в 2 рази. Це один з найважливіших факторів системи основних засобів.

Для цільових факторів більш наочно проглядаються зміни в системі для всіх факторів збільшуються показники після першого такту в 10 разів.

Результати сценарного моделювання впливу іноземних інвестицій прибутку на оновлення основних засобів сільськогосподарських підприємств представлені на рис. 5.6.

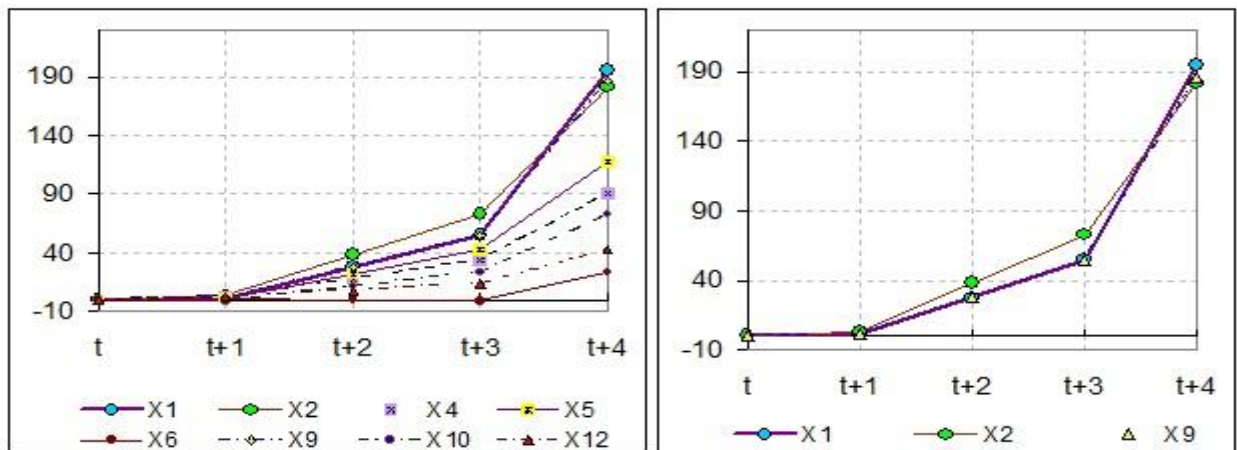

Рис. 5.6. Графік внесення збурень факторів, що впливають на систему ФЗДСГП оновлення ОЗ $q = +1$ у вершини X_8 (Іноземні інвестиції)

Як видно з рис. 5.6, при позитивному збуренні $q_0 = +1$ в вершину X_8 (Іноземні інвестиції) всі фактори збільшують свої значення після 3 такту, показники менше ніж в першому сценарії (рис. 5.6).

Для цільових факторів зміни в системі при збуренні $q_0 = +1$ в вершину X_8 (Іноземні інвестиції) відбувається збільшення показників після першого такту.

Результати сценарного моделювання впливу операцій з фінансового лізингу прибутку на оновлення основних засобів сільськогосподарських підприємств представлені на рис. 5.7.

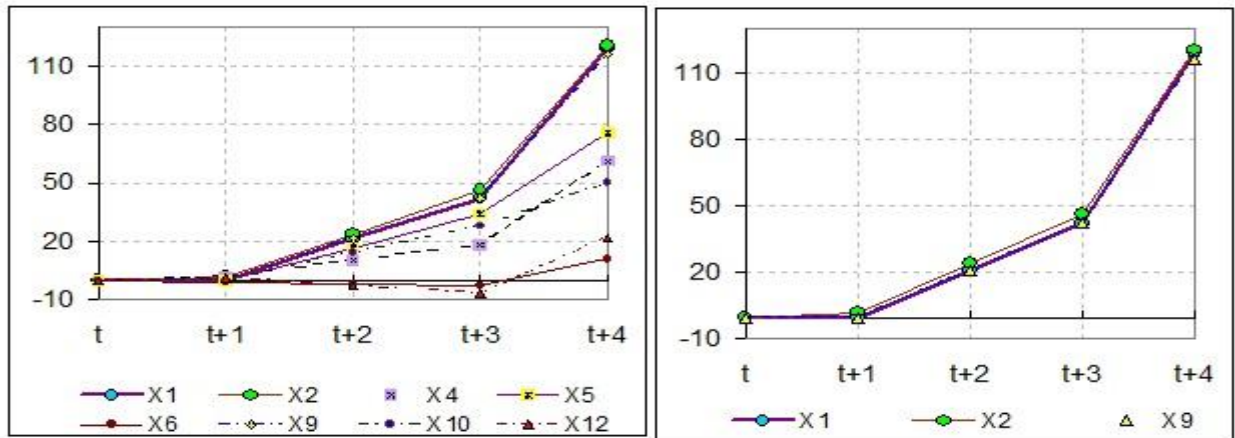

Рис. 5.7. Графік внесення збурень факторів, що впливають на систему ФЗДСГП оновлення ОЗ $q = +1$ у вершину X_{11} (Фінансовий лізинг)

Згідно з рис. 5.7, при позитивному збуренні $q_0 = +1$ в вершину фінансового лізингу X_{11} всі фактори значно збільшують свої значення після третього такту крім факторів Банківський кредит X_{12} та Страхування X_{10} , які не використовуються в системі до 3 такту, після чого незначно збільшуються.

При збуренні $q_0 = +1$ у вершині фінансового лізингу X_{11} всі цільові фактори збільшують свої значення при першому ж такті моделювання, однак ці значення в 2 рази менше, ніж у першому сценарії. Фактор менше впливає на систему, ніж попередні чинники. Показники суттєво відрізняються від інших сценаріїв.

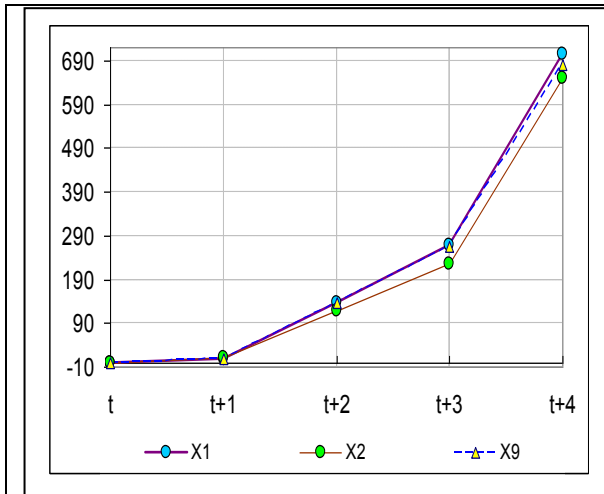
Таким чином можна зробити висновок, що з розглянутих факторів найбільш активні важелі, які позитивно впливають на цільові фактори, є державна підтримка X_7 , іноземні інвестиції X_8 , чистий прибуток X_3 .

З метою обмеження можливих планів експерименту був розглянутий такий, що відображає можливі дії на чинники досліджуваної системи оновлення основних засобів (табл. Ш.3, додаток Ш)

З розглянутих 20 сценаріїв, наведених у табл. 5.2 та табл. Ш.7, додатку Ш відзначено такі, в яких вплив групи факторів суттєво змінює показники за іншими факторами системи оновлення основних засобів.

Таблиця 5.2

Підсумки сценарного моделювання системи основні засоби

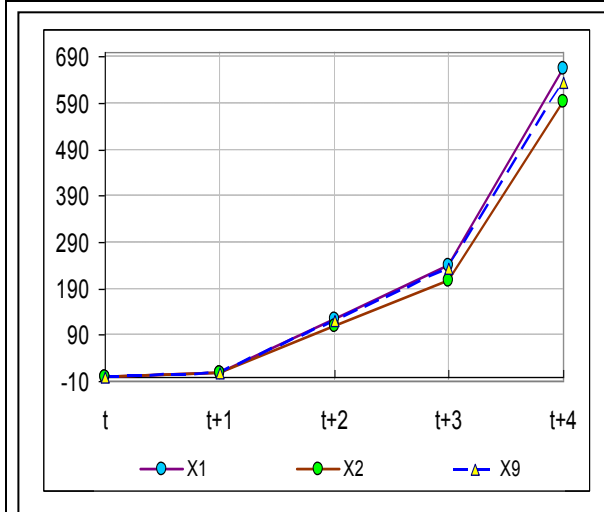
Сценарій 1.

Чистий прибуток зростає

Державна підтримка зростає

Зростає обсяг фінансового лізингу

Висновок: Всі показники за всіма факторами зростають у 2-3 рази після кожного такту. При комплексній дії на систему зазначених факторів зростання значень показників спостерігається за кожним фактором. Поєднання зазначених факторів позитивно впливає на очікуванні прогнози для оновлення ОЗ.

Сценарій 8.

Чистий прибуток зростає

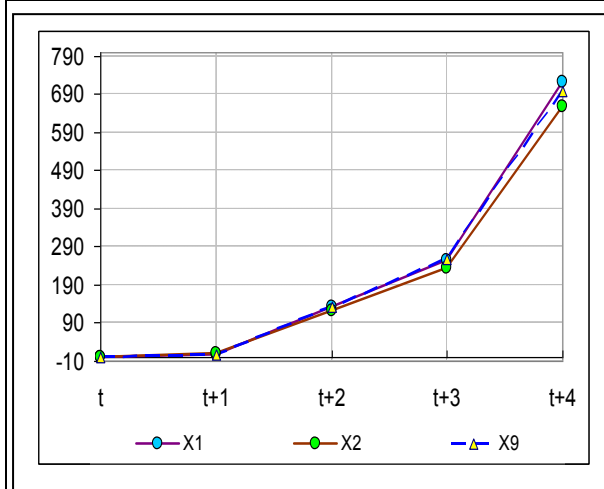
Державна підтримка зростає

Іноземні інвестиції зростають

Зменшується обсяг фінансового лізингу

Висновок: Всі показники за всіма факторами зростають з першого такту. Відзначено, що фактор іноземних інвестицій на систему істотно не впливає. Порівнюючи з попереднім сценарієм, видно, що при додаванні ще одного показника графік практично не змінюється.

Отже, фактор іноземних інвестицій на систему істотно не впливає.

Сценарій 13.

Державна підтримка зростає

Іноземні інвестиції зростають

Збільшується обсяг фінансового лізингу

Висновок: Значення всіх показників за всіма факторами зростають з 1 такту. Якщо проаналізувати попередній сценарій, можна зазначити, що погіршення значення показника фінансовий лізинг можна компенсувати фінансовим залученням іноземних інвестицій.

Зазначені фактори, при їх поєднанні, позитивно впливають на систему.

У табл. 5.2 та табл. Ш.7, додатку Ш наведені результати сценарію, де на графіках вісь абсцис – це такти моделювання, а вісь ординат – це значення

факторів в умовних одиницях [592].

На підставі розглянутих сценаріїв відзначено, що на систему основних засобів суттєво впливають фактори: державна підтримка, іноземні інвестиції, фінансовий лізинг, чистий прибуток. Розглянуті сценарії дозволяють зробити висновок, що основними факторами, які впливають на зміни в системі основні засоби є: чистий прибуток X_3 , державна підтримка X_7 , іноземні інвестиції X_8 і фінансовий лізинг X_{11} . Погіршення показників одного з них негативно впливає на систему і, навпаки, поліпшення – суттєво збільшує показники для цільових факторів системи.

Етап 2 базується на кореляційно-регресійному моделюванні домінант фінансового забезпечення. Кореляційно-регресійний аналіз застосовують для побудови умовних прогнозів, заснованих на оцінці стійких причинно-наслідкових зв'язків, спрямованих на дослідження форм зв'язку, що встановлюють кількісні співвідношення між випадковими величинами досліджуваного процесу. Розрахунки, проведені з застосуванням методу кореляційно-регресійного аналізу за даними 2008 – 2017 рр., наведені у табл. 5.3.

Таблиця 5.3.

Показники основних мотивуючих факторів (важелів) оновлення основних засобів

Рік	Основні засоби, млн грн (залишкова вартість)	Фінансові ресурси, млн грн	Обсяги виробництва, млн грн (у цінах 2010 р.)	Чистий прибуток, млн грн	Державна підтримка, млн грн	Іноземні інвестиції, млн дол. США на 1 січня	Експорт, млн дол. США	Фінансовий лізинг у СГП, млн грн
	Y	X_1	X_2	X_3	X_7	X_8	X_9	X_{11}
2008	47338,2	130677	101451	5744,3	18629,2	557,3	10837,6	2300
2009	52511,6	149536	96273,6	7576,4	18758,2	813,3	9514,87	3200
2010	59424,6	172365	94089	17253,6	21323,9	680,4	9935,98	4000
2011	71707,7	228308	121054	25267	25402,5	730,7	12804,1	4800
2012	75403,3	276652	113082	26728,4	27862,2	736,3	17905,6	7900
2013	83950	313097	136591	14925,7	26783,5	728,8	17038,8	9400
2014	87659,2	390607	139058	21413,4	24985,7	776,9	16669	11200
2015	106333	685845	131919	101912	42831,2	617	14563,1	6600
2016	146364	1537319	145119	89816,3	9420,6	502,2	15281,8	5600
2017	184138	911614	140535	78457,7	5294,4	586,2	17756,9	5500

Наведені у табл. 5.3 показники основних мотивуючих факторів (важелів) системи основні засоби використані для проведення кореляційно-регресійного аналізу доцільно розрахувати коефіцієнти парної кореляції для всіх чинників. Результати такого моделювання наведено у табл. 5.4.

Таблиця 5.4

Кореляційна матриця факторів оновлення основних засобів

Показник	Основні засоби (Y)	Фінансові ресурси (X1)	Обсяги виробництва (X2)	Чистий прибуток (X3)	Державна підтримка (X7)	Іноземні інвестиції (X8)	Експорт (X9)	Фінансовий лізинг (X11)
Основні засоби (Y)	1,00	0,85	0,78	0,81	-0,45	-0,54	0,63	0,21
Фінансові ресурси (X1)	0,85	1,00	0,72	0,84	-0,40	-0,69	0,43	0,11
Обсяги виробництва (у цінах 2010 р) (X2)	0,78	0,72	1,00	0,64	-0,09	-0,31	0,80	0,64
Чистий прибуток (X3)	0,81	0,84	0,64	1,00	-0,01	-0,63	0,41	0,08
Державна підтримка (X7)	-0,45	-0,40	-0,09	-0,01	1,00	0,37	0,01	0,34
Іноземні інвестиції (X8)	-0,54	-0,69	-0,31	-0,63	0,37	1,00	-0,08	0,34
Експорт (X9)	0,63	0,43	0,80	0,41	0,01	-0,08	1,00	0,78
Фінансовий лізинг (X11)	0,21	0,11	0,64	0,08	0,34	0,34	0,78	1,00

Згідно з результатами, наведеними у табл. 5.4 схема впливу основних факторів системи основні засоби буде мати наступний вигляд (рис. 5.8).

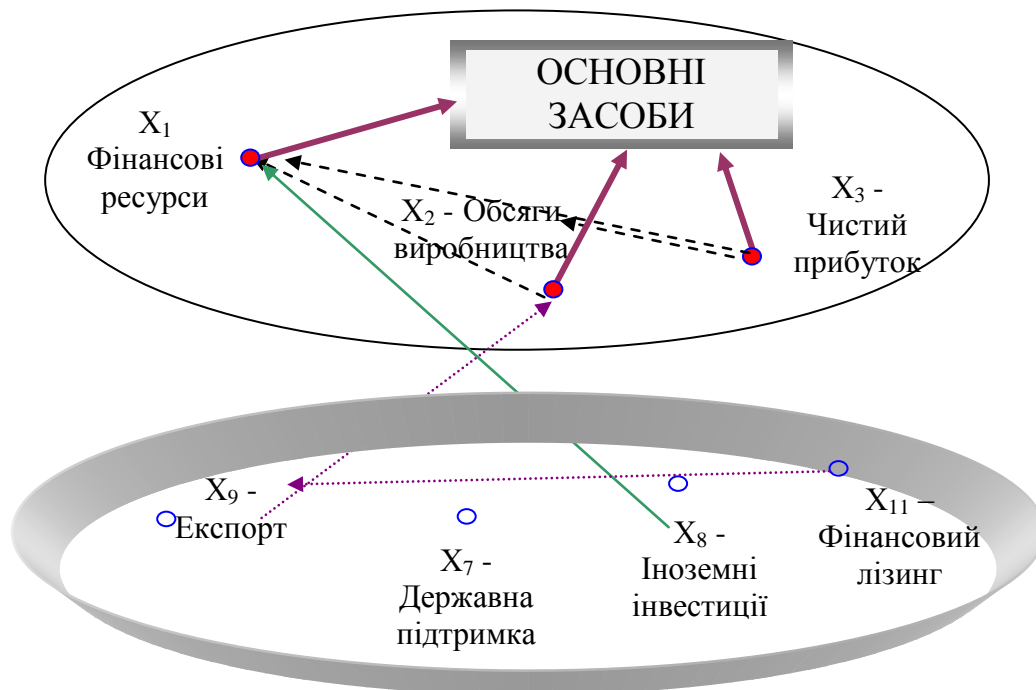

Рис. 5.8. Модифікована графічна модель впливу основних факторів на оновлення основних засобів

Як впливає з рис. 5.8, табл. 5.4 при порівнянні часткових коефіцієнтів кореляції з парними видно, що спостерігається сильний зв'язок з результатом (основні засоби) та іншими факторами. Кореляційний аналіз є підтвердженням сценарного аналізу, де в якості основних факторів виступають: фінансові ресурси x_1 , обсяги виробництва x_2 , чистий прибуток x_3 .

Рівняння множинної лінійної регресії рівня основних засобів (Y), має вигляд:

$$Y = -8697,277 + 0,067x_1 + 0,102x_2 + 3,918x_3$$

Для дослідження статистичної значущості параметрів моделі скористаємося критерієм Стюдента. Розрахунок критерію показав, що параметри при факторах X_2 та X_3 є статистично незначущими, тому ці фактори можна виключити з розгляду. Ця дія, крім перерахунку моделі, дозволить уникнути мультиколінеарності, передумови якої наведено у табл. 5.3 (високі показники коефіцієнту парної кореляції між незалежними факторами). Таким чином, модель після перерахунку коефіцієнтів матиме наступний вигляд:

$$Y = 52045 + 0,08x_1$$

Одержане рівняння регресії дозволяє здійснити достовірний прогноз для 83% даних ($R^2 = 0,83$). Модель адекватна досліджуваним даним на підставі критерію Фішера.

Розглянуто рівняння регресії для цільового фактору X_1 , при цьому відзначено, що обсяги виробництва (X_2) впливають як на чистий прибуток (X_3) та і на фінансові ресурси (X_1), тому для виключення мультиколінеарності моделі необхідно фактор обсягів виробництва виключити з моделі прогнозування фінансових ресурсів. Таким чином, розрахована модель має наступний вигляд:

$$X_1 = 909716,3 + 8,4x_3 - 1126,4x_8$$

Коефіцієнт множинної кореляції становить 0,75, що свідчить про

можливість використання даної моделі для прогнозування.

Визначимо функцію, для прогнозування чистого прибутку, в якій у якості екзогенної змінної є показник обсягів виробництва. Розрахована модель має наступний вигляд:

$$X3 = -107788 + 1,198X2$$

Всі показники адекватності моделі (критерій Фішера та коефіцієнт множинної кореляції – дорівнює 0,64), що свідчить про її високу адекватність.

Наступною моделлю є модель прогнозування зміни обсягів виробництва ($X2$) від експорту ($X9$). Її загальний вид наступний:

$$X2 = 53912 + 4,78X9$$

Ця модель також є адекватною, тому вона включається в загальний комплекс моделей.

Наступна модель – це модель залежності експорту від фінансового лізингу. Вона має наступний вигляд:

$$X9 = 8755 + 0,905X11$$

Коефіцієнт множинної кореляції складає 0,6 при високому значенні критерію Фішера.

Таким чином, повністю незалежними змінними в рамках запропонованої системи факторів є показник операцій з фінансового лізингу та іноземних інвестицій, для прогнозування яких передбачається застосовувати моделі аналізу часових рядів. Так, побудовані моделі мають наступний вигляд:

$$X8 = 453,21 + 173,73t - 28,95t^2 + 1,252t^3$$

$$X11 = -1876,67 + 3122,27t - 240,15t^2$$

Коефіцієнти множинної кореляції дорівнюють відповідно 0,74 та 0,86, що свідчить про високу адекватність моделей і можливість їх використання для подальшого прогнозування.

Таким чином, для даної системи «основні засоби» прогноз побудований на апроксимації функцій у декілька етапів. Загальну систему прогнозування основних доміант фінансового забезпечення можна представити наступним чином (рис. 5.9).

На першому етапі прогнозування визначення рівнянь регресії для цільових факторів, у якості змінних застосовуються фактори-важелі, а на другому етапі – відбувається прогнозування визначення рівнянь регресії для фінансового капіталу, де в якості змінних використовуються цільові фактори (рис.5.9).

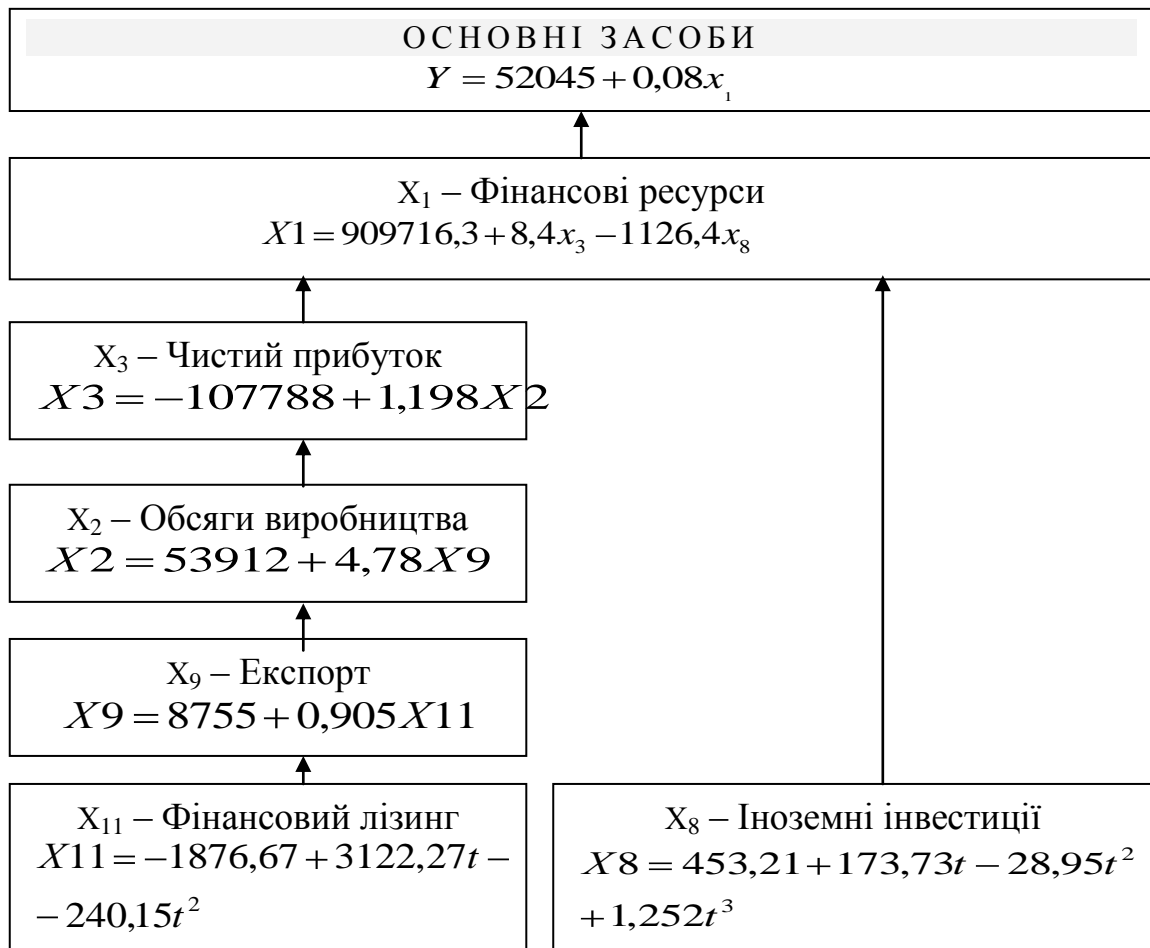

Рис. 5.9. Моделі прогнозування факторів впливу на оновлення основних засобів сільськогосподарських підприємств

На підставі запропонованих моделей, наведених на рис. 5.9, здійснено прогнозування факторів, що впливають на оновлення основних засобів (рис. 5.10).

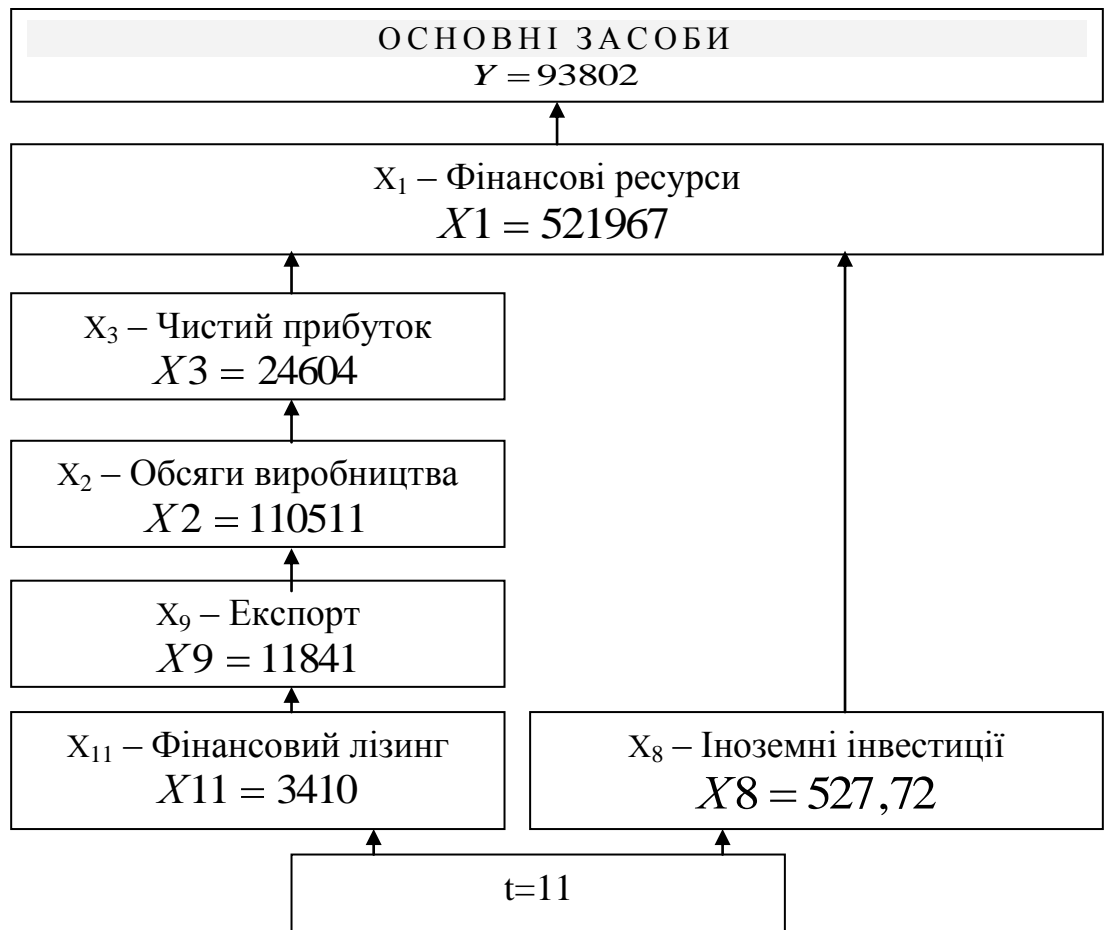

Рис. 5.10. Результати прогнозування факторів впливу на оновлення основних засобів сільськогосподарських підприємств на основі системи регресійних рівнянь

На підставі аналізу даних рис. 5.10 можна зробити наступні висновки:

прогнозування факторів, які впливають на оновлення основних засобів сільськогосподарських підприємств на основі системи регресійних рівнянь, свідчить про зменшення обсягу основних засобів у зв'язку із збільшенням обсягу іноземних інвестицій, крім того, цей фактор негативно впливає на обсяги оновлення основних засобів;

імітація довела необхідність не тільки використання когнітивного моделювання, а й поєднання його здобутків з результатами регресійного моделювання.

Етап 3 включає компаративний аналіз результатів моделювання та визначення домінант фінансового забезпечення.

Результати компаративного аналізу наведено у табл. 5.5.

Таблиця 5.5

Результати компаративного аналізу результатів моделювання та визначення доміант фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств

Тип моделювання	Основні екзогенні фактори	Вплив екзогенних факторів	Перспективи зростання
Когнітивне моделювання	чистий прибуток X_3 , державна підтримка X_7 , іноземні інвестиції X_8 , операції з фінансового лізингу X_{11} .	позитивний	досить великі
Кореляційно-регресійне моделювання	іноземні інвестиції X_8 .	негативний	падіння
	операції фінансового лізингу X_{11}	позитивний	

Як випливає з табл. 5.5, факторами що найбільше впливають на оновлення основних засобів за когнітивним та кореляційно-регресійним моделюванням, є чистий прибуток X_3 , державна підтримка X_7 , іноземні інвестиції X_8 , операції фінансового лізингу X_{11} з перспективами прогнозованого зростання, іноземних інвестицій та фінансово лізингових контрактів, незважаючи на суттєвий вплив прогнозованого падіння обсягів операцій фінансового лізингу.

Таким чином, запропонований методичний підхід до визначення впливу доміант фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств на оновлення основних засобів на основі сценарного моделювання акцентує увагу на основних важелях регулювання та прогнозних значеннях доміант, і, на відміну від існуючих, поєднує в собі засоби когнітивного та регресійного моделювання.

Таким чином, визначення доцільних сценаріїв обґрунтування доміант фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств, що, на відміну від існуючих, враховує основні важелі впливу на їх фінансове забезпечення, дозволяє здійснювати вибір ефективних варіантів фінансового забезпечення оновлення основних засобів.

5.2. Методичний підхід до визначення фінансової конкурентоспроможності великих сільськогосподарських підприємств (аграрних холдингів) на світовому аграрному ринку

Процеси глобалізації та світової інтернаціоналізації призвели до збільшення та консолідації сільськогосподарських підприємств. Світовим трендом розвитку глобалізаційних процесів є створення аграрних холдингів і постійне збільшення концентрації земельного фонду у їх власності [605] (табл. 5.6).

Таблиця 5.6

Динаміка земельного банку світових агрохолдингів за 2014 та 2017 рр.

2014 р.				2017 р.			
№ з/п	Назва агрохолдингу	Країна	Земельний банк, млн га	№ з/п	Назва агрохолдингу	Країна	Земельний банк, млн га
1	Beidahuang Group	Китай	5,4	1	S. Kidman & Co Ltd	Австралія	10,1
2	Іволга-Холдинг	Казахстан	1,5	2	AACo	Австралія	6,4
3	Каз-Експорт Астык	Казахстан	1	3	The North Australian Pastoral Company (NAPCO)	Австралія	5,8
4	El Tejar	Аргентина	1	4	Beidahuang Group	Китай	5,62
5	Cresud	Аргентина	1	5	Consolidated Pastoral Company (CPC)	Австралія	5,6
6	NCH Capital	Україна, Росія	0,8	6	Cresud	Аргентина	1
7	Агроцентр Астана	Казахстан	0,7	7	КазЕкспортАстик	Казахстан	1
8	UkrLand-Farming	Україна	0,67	8	NCH Capital	Україна, Росія	0,82
9	Група Разгуляй	Росія	0,5	9	Група Продимекс	Росія	0,79
10	Кернел Групп	Україна	0,42	10	Turkish General Directorate of Agricultural Enterprises	Туреччина	0,78
ТОП 10, земельний банк, млн га			12,99	ТОП 10, земельний банк, млн га			37,91

Дані табл. 5.6 свідчать, що за три роки, з 2014 по 2017 рр. кількість земельного фонду провідних агрохолдингів (ТОП 10) збільшилась у 2,92 рази. Динаміка цього показника по Україні наведено на рис. 5.11.

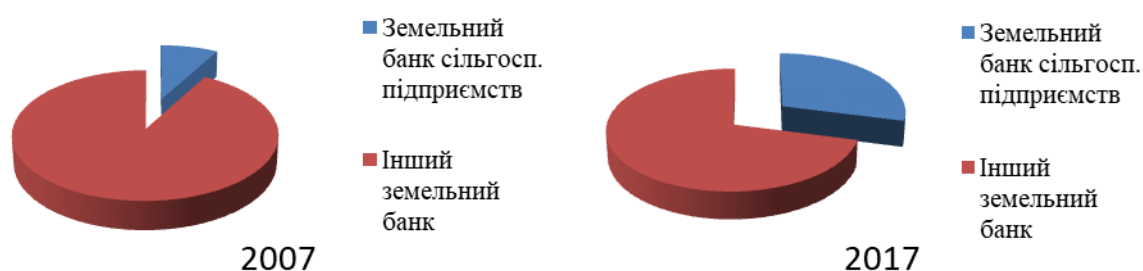

Рис. 5.11. Динаміка розміру земельного банку сільськогосподарських підприємств у 2007 - 2017 рр.

У відповідності до рис. 5.11 можна зробити висновок про збільшення розміру земельного банку, який для агрохолдингів збільшився з 1,7 млн га (2007 р.) до 6,25 млн га (2017 р.).

Частка земельного банку ТОП 10 українських агрохолдингів представлена на рис. 5.12.

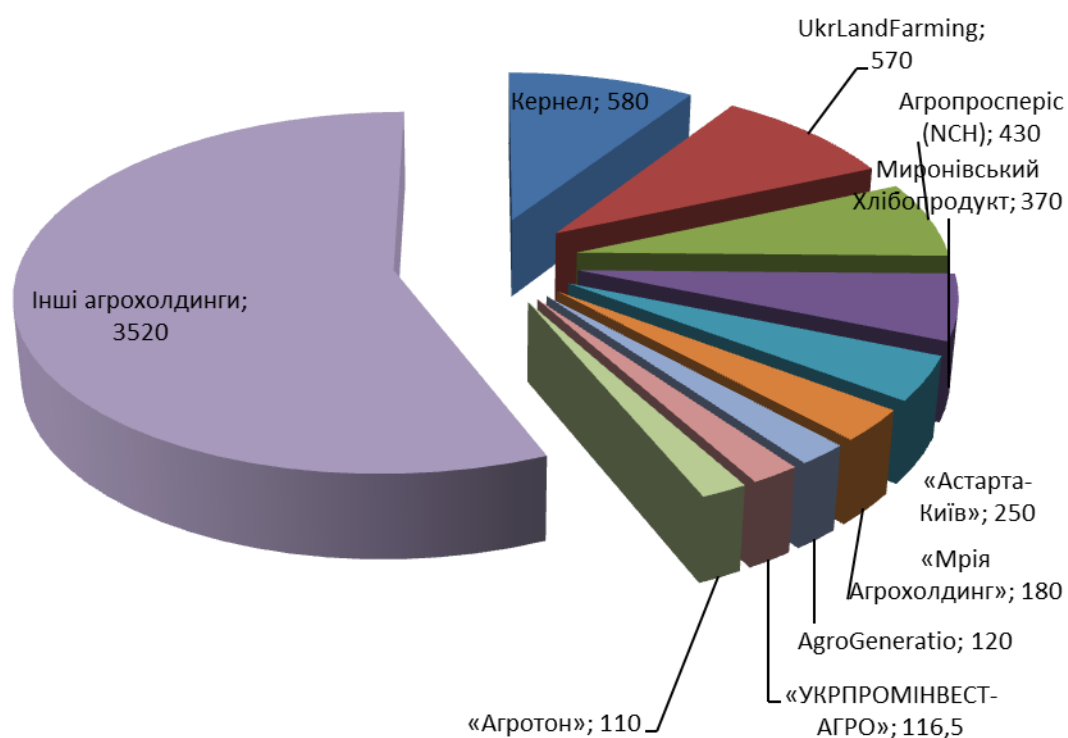

Рис. 5.12. Розміри земельного банку ТОП 10 агрохолдингів України

Згідно з рис. 5.12, вони дорівнюють 43,6% земельного банку агрохолдингів. Найбільший з них – Кернел (земельний банк якого склав 580 тис. га). Слід зазначити, що сільськогосподарський ринок України швидко розвивається, що забезпечує можливість виходу на нові ринки Близького Сходу, Африки, Індії, Китаю та Японії. Крім того, для українських виробників цікавим є ринок Європи.

Однак, цей ринок піддається значному лобіюванню з боку ЕС, що становить бар'єри для виходу на нього. Такий ринок агробізнесу в Україні має значні можливості залучення інвестицій у цей сектор економіки. Так, за розрахунками керівництва компанії UkrLandFarming (другої в Україні за розмірами земельного банку) обсяги залучення інвестицій можуть перевищувати обсяги реалізованої продукції в десятикратному розмірі, що становить мільярди гривень для української економіки [606].

Таким чином, постає завдання дослідження місця українських агрохолдингів у світовому конкурентному просторі для визначення перспектив залучення зарубіжних інвестицій і, визначення шляхів забезпечення фінансовими ресурсами як самих підприємств, так і національної економіки.

Для досягнення цієї мети в роботі запропонована певна послідовність етапів дослідження фінансової конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств у розрізі світової глобалізації, схема якої представлена на рис. 5.13. Ця послідовність включає ряд етапів, які мають свою мету та методичний інструментарій.

Як видно з рис. 5.13, етап 1 присвячений формуванню простору чинників, які визначають фінансову конкурентоспроможність сільськогосподарського підприємства, і включає такі складові:

1.1. Побудова загальної множини чинників. Дослідження наукових джерел [607, 608] дозволили визначити ряд чинників, що визначають фінансову конкурентоспроможність діяльності сільськогосподарських підприємств.

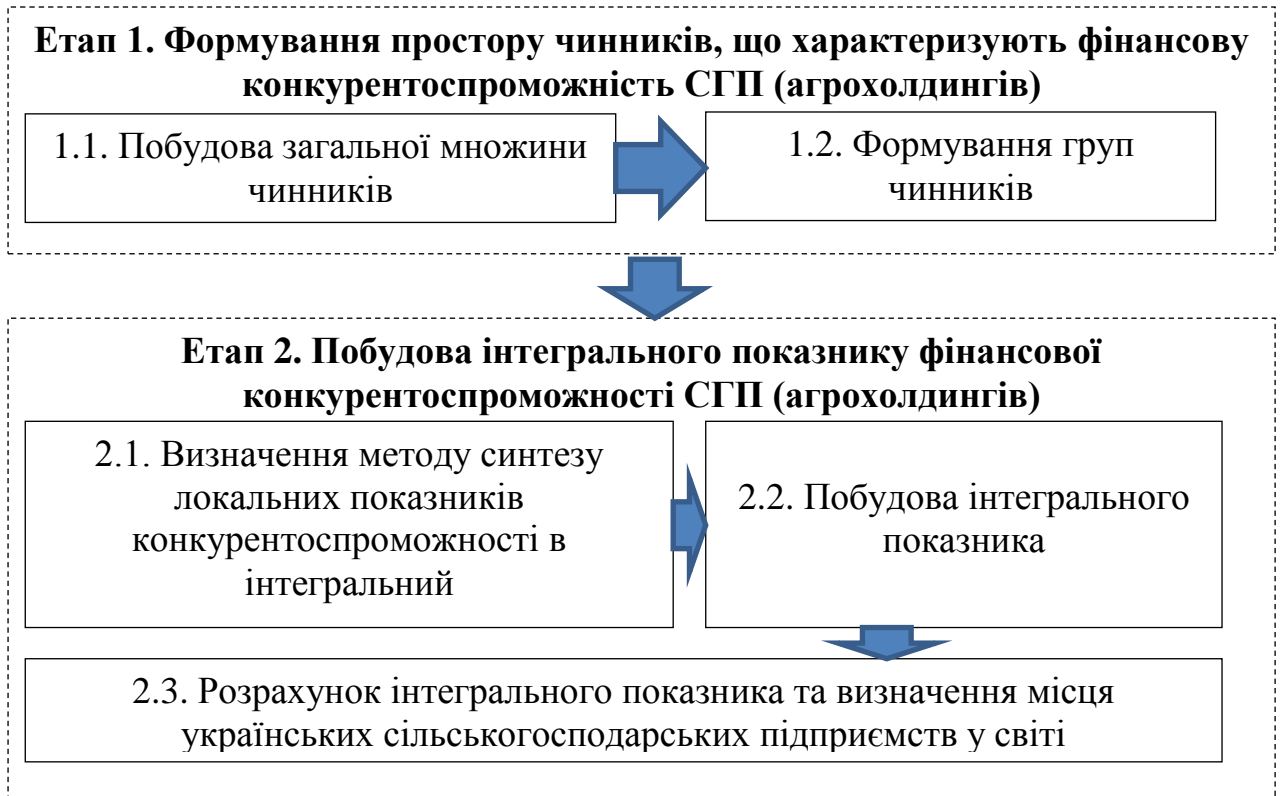

Рис. 5.13. Послідовність етапів визначення фінансової конкурентоспроможності СГП (агрохолдингів) щодо процесів світової глобалізації

Так основним чинником, який використовує більшість авторів [607, 608] визначається показник левериджу, який розраховується як

$$Lev = \frac{TD}{TD+BVE} \quad (5.2)$$

де TD (total debt) - загальна заборгованість обчислюється як сума всіх короткострокових і довгострокових боргів;

BVE (book value of equity) - балансова вартість власного капіталу, що також відома як акціонерний капітал, є спільним акціонерним капіталом фірми, який представляє суму, доступну для розподілу акціонерам. Балансова вартість власного капіталу дорівнює загальній сумі активів загальних зобов'язань, привілейованих акцій та нематеріальних активів.

Крім левериджу, Байрактароглу (2013), Дисомсак (2004), Харон (2014) вважають основним показником, що характеризує фінансову

конкурентоспроможність підприємств, показник прибутковості або рентабельності [609, 610, 611].

Де Йонг та Дробец (2008) також приділили увагу дослідженню показників фінансової конкурентоспроможності й визначили, що одним з показників її оцінки є розмір фірми, який розраховують як натуральний логарифм обсягів реалізації [612, 613].

Одним з показників, який відображає як фінансове забезпечення підприємств, так і їх фінансову конкурентоспроможність, є показник чутливості активів (*tangibility of assets*), який у своїх роботах використовують Камара (2012), Де Йонг (2008) та Харон (2014). Цей показник розраховується як відношення ліквідних активів до загальної суми активів [611, 612].

У науковій літературі присутній також підхід науковців Байракдароглу (2013), Дисомсака (2004), Харона (2014), Ахтар та Олівер (2009), за яким в якості довгострокового показника фінансової конкурентоспроможності визначають показник амортизації, оскільки підприємства, які здатні здійснювати коректні амортизаційні відрахування, спроможні забезпечувати свою фінансову стійкість.

Важливе значення серед підходів щодо оцінки фінансової конкурентоспроможності має точка зору Камара (2012), Де Йонга (2008) та Харона (2014), які запропонували застосовувати показник інтенсивності використання капіталу. Його високі значення свідчать про ефективний менеджмент фінансових ресурсів.

У дослідженнях де Йонга (2008) та Харона (2014) в якості довгострокового показника фінансової конкурентоспроможності виділено показник темпу зростання капіталізації, який характеризує потенціал агропромислових підприємств і консолідує результати короткострокової діяльності підприємства.

В умовах посиленого конкурентного середовища важливим є рівень ризику банкрутства підприємства. Ряд авторів [609 - 613] вважають, що

таким показником виступає загальновідомий показник Альтмана (з рахунок Альтмана).

Оскільки більшість сільськогосподарських підприємств у своїй діяльності мають значну долю експорту, то для визначення їх конкурентного середовища важливим є врахування показника інфляції.

Таким чином, узагальнення підходів до оцінки фінансової конкурентоспроможності дозволило сформуванню систему показників, яка має наступний вигляд (рис. 5.14).

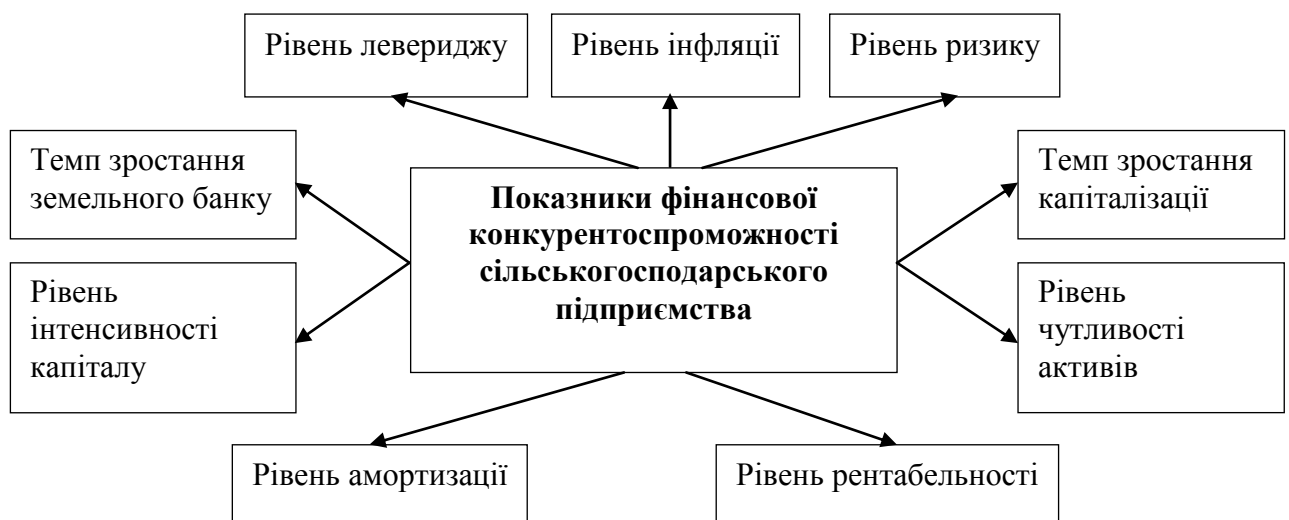

Рис. 5.14. Система показників фінансової конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства

Як свідчить рис. 5.14, система показників фінансової конкурентоспроможності включає: рівень левериджу, інфляції, ризику, амортизації, рентабельності, чутливості активів, інтенсивності капіталу, темп зростання земельного банку, капіталізації.

Етап 1.2. – формування груп чинників. Кожен з показників фінансової конкурентоспроможності має свої специфічні особливості, однак для деяких з них існує інваріантне ядро, яке формує єдину групу показників. Проведено аналіз таких груп.

Перша група показників характеризує фінансову стійкість та

рентабельність підприємств, до цієї групи відносяться показники левериджу та рентабельності.

Друга група відображає фінансову забезпеченість підприємства за допомогою активів, капіталу та амортизаційних відрахувань. Ця група включає три основні показники: рівень чутливості активів, рівень амортизації та інтенсивності використання капіталу.

Третя група включає показники, що відображають зовнішній вплив, а саме, рівень інфляції в країні та рівень ризику. Два останні показники – темп зростання капіталізації та темп зростання земельного банку – формують групи внутрішніх показників зростання.

Таким чином, сформовано чотири групи показників, які характеризують фінансову конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств у світовому середовищі.

Етап 2. Побудова інтегрального показника фінансової конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства. Метою цього блоку є формування функції розрахунку інтегрального показника та визначення місця українських сільськогосподарських підприємств у світовому агропромисловому просторі.

Етап 2.1. Визначення методу синтезу локальних показників фінансової конкурентоспроможності в інтегральний.

Для побудови інтегрального показника існує дві основні групи методів. Перша група методів – це методи таксономії, які за допомогою ряду процедур визначення відстаней між об'єктами дозволяють побудувати загальний інтегральний показник розвитку.

Метод аналізу ієрархій (метод Сааті). Даний метод дозволяє дослідити множину чинників з точки зору ієрархії на різних рівнях і побудувати ієрархічну функцію, в якій коефіцієнти ієрархії відображають вплив кожної групи чинників і чинника на загальний інтегральний показник.

Алгоритмічну модель, за якою здійснюємо реалізацію методу, зображено на рис. 5.15.

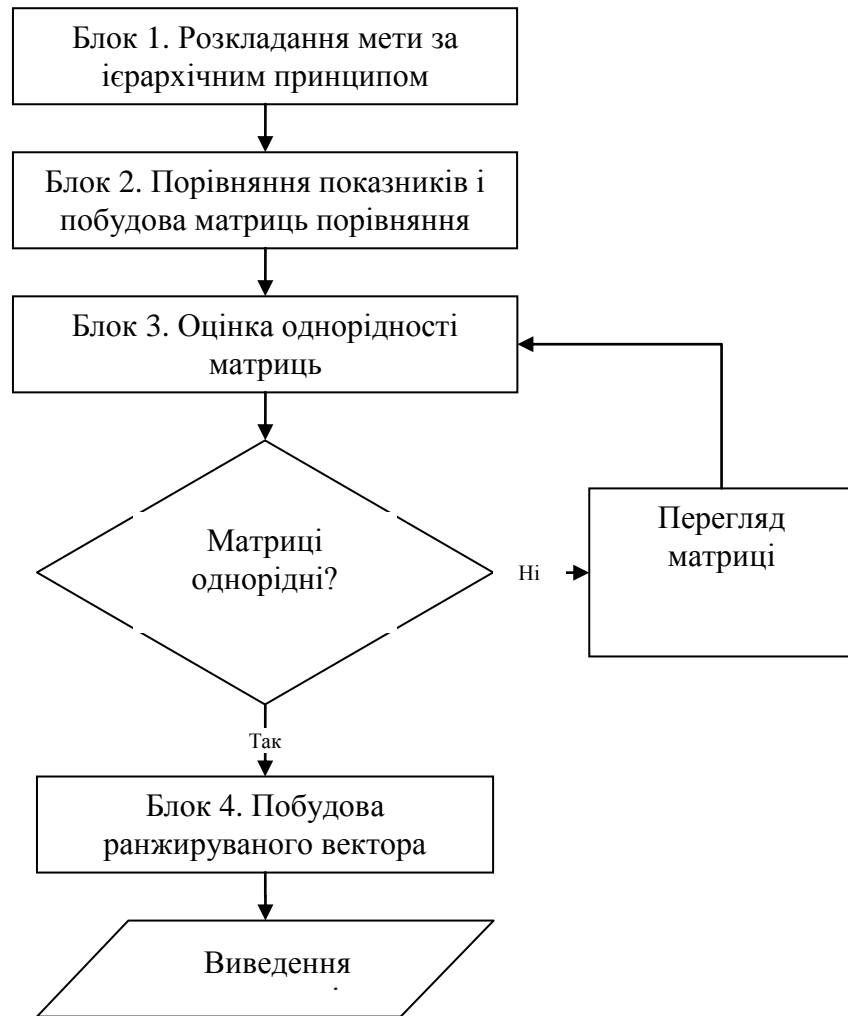

Рис. 5.15. Алгоритмічна модель методу аналізу ієрархій

Опишемо кожний блок, запропонованої нами, алгоритмічної моделі.

Блок 1. Розкладання мети за ієрархічним принципом. У рамках ієрархічного принципу здійснюється розкладання глобальної мети на ієрархічні складові, які при подальшій декомпозиції можуть формувати завдання або цілі нижчих рівнів ієрархії. Для реалізації методу Сааті важливим є також однозначне підпорядкування локальних цілей глобальним. Так, неможливим є підпорядкування локальній цілі двом або більше глобальним цілям. Така умова дозволяє якісно побудувати ієрархічну структуру взаємодії локальних та глобальних цілей.

Блок 2. Порівняння показників і побудова матриць порівняння. Порівняння показників здійснюється попарно експертами в визначеній

області, на підставі чого формується матриця порівнянь, елемент даної матриці має наступне значення:

$$C_{ij} = \left. \begin{array}{l} 1, \text{ якщо чинники мають однакову значимість} \\ 3, \text{ якщо чинник } i \text{ має незначну перевагу перед чинником } j \\ 5, \text{ якщо чинник } i \text{ має середню перевагу перед чинником } j \\ 7, \text{ якщо чинник } i \text{ має сильну перевагу перед } j \\ 9, \text{ якщо чинник } i \text{ має дуже сильну перевагу перед чинником } j \end{array} \right\} \quad (5.3)$$

Крім того, елемент C_{ij} може приймати невід'ємні значення, які характеризують проміжне значення вербальних характеристик. Необхідно зазначити, що значення елемента C_{ji} є оберненим від значень елемента C_{ij} , тобто

$$C_{ji} = \frac{1}{C_{ij}} \quad (5.4)$$

Побудована з отриманих елементів матриця є початковою інформацією для побудови інтегральної функції загального показника.

Блок 3 – оцінка однорідності матриць.

Необхідно зазначити, що основною вимогою для побудови матриці порівнянь є її однорідність, тобто виконання умови транзитивності. Для визначення однорідності матриці розраховується критерій узгодженості елементів матриці порівнянь, яким виступає показник однорідності матриці. Він визначається за наступною формулою:

$$IO = \frac{\lambda_{\max} - n}{n - 1}, \quad (5.5)$$

де λ_{\max} – максимальне власне число матриці порівняння;

n – кількість чинників.

До речі, максимальне властиве число матриці порівняння є основним показником на підставі якого розраховується значущість локальних та глобальних елементів ієрархічної системи.

Блок 4. Побудова ранжируваного вектора. Ранжируваний вектор дозволяє визначити значимість кожного показника потенціалу інноваційного розвитку. Ранжируваний вектор представляє собою власний вектор, який відповідає власному числу матриці. Оскільки, ранжируваний вектор не дає точних значень вагових коефіцієнтів, а представляє собою тільки їх структурний взаємозв'язок, то для одержання вагових коефіцієнтів необхідно зробити нормування даного вектору. В якості такої норми виступає сума значень елементів вектору, що забезпечить сумарне значення вагових коефіцієнтів на рівні одиниці.

Таким чином, запропонована алгоритмічна модель дозволяє побудувати ієрархію етапів оцінки фінансової конкурентоспроможності підприємств; визначити вагові коефіцієнти в рамках побудованої ієрархії, побудувати функцію інтегрального показника фінансової конкурентоспроможності.

Здійснимо реалізацію даної моделі в рамках етапу 2.2 методичного підходу до дослідження фінансової конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств у розрізі світової глобалізації

Етап 2.2. – Побудова функції інтегрального показника.

Загальною метою даного методичного підходу є оцінка фінансової конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств на підставі розробки та аналізу загального (інтегрального) показника фінансової конкурентоспроможності.

У рамках реалізації блоку 1 (розкладання мети за ієрархічним принципом) здійснено визначення показників, які формують загальний показник фінансової конкурентоспроможності, побудована наступна ієрархія показників (рис. 5.16).

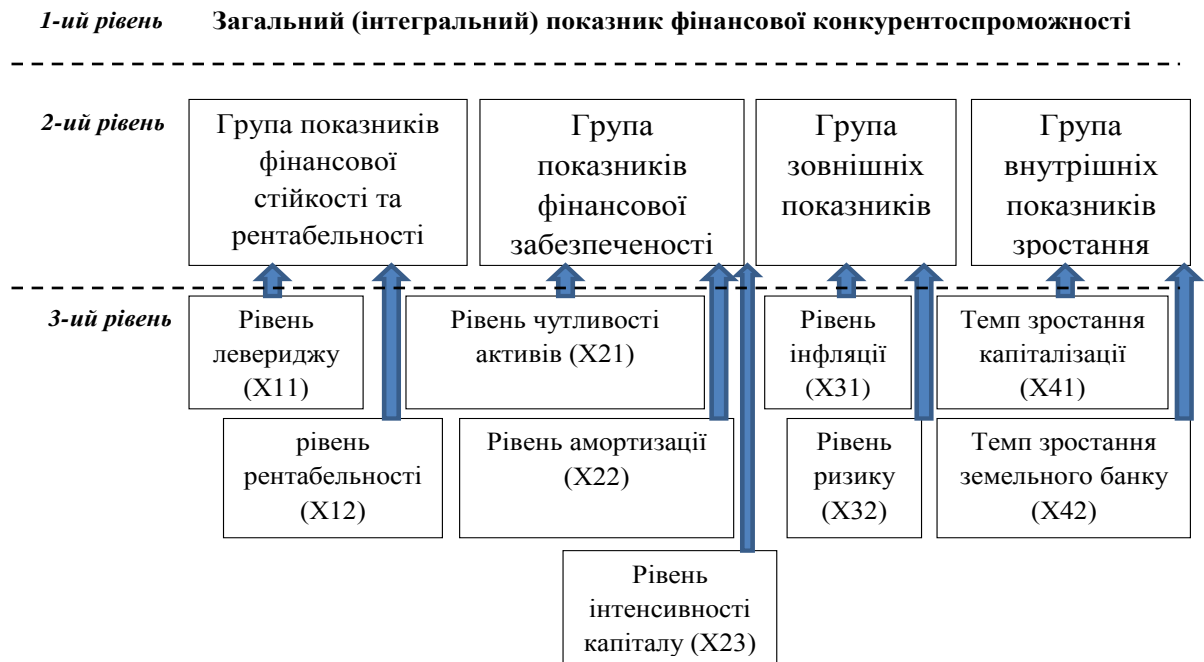

Рис. 5.16. Ієрархія показників оцінки фінансової конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств

У рамках другого блоку алгоритмічної моделі (порівняння показників і побудова матриць порівняння табл. Щ.1 додатку Щ)) одержано наступну матрицю порівнянь для груп показників:

$$C = \begin{pmatrix} 1 & \frac{1}{3} & 3 & 2 \\ 3 & 1 & 5 & 4 \\ \frac{1}{3} & \frac{1}{5} & 1 & \frac{1}{3} \\ \frac{1}{2} & \frac{1}{4} & 3 & 1 \end{pmatrix} \quad (5.6)$$

Оцінка однорідності матриць (блок 3 алгоритмічної моделі) показала наступні результати (табл. 5.7).

Таблиця 5.7

Значення показника однорідності матриць порівнянь

Матриця	Показник однорідності
Матриця порівнянь груп показників	0,09
Матриця порівнянь показників першої групи	0,08
Матриця порівнянь показників другої групи	0,05
Матриця порівнянь показників третьої групи	0,07
Матриця порівнянь показників четвертої групи	0,06

Як свідчать дані табл. 5.7, всі значення показників однорідності менші за 0,1, яке є критичним значенням цього показника. Якщо показник однорідності менше за 0,1, то відповідна матриця порівнянь є однорідною й може використовуватися для побудови векторів вагових коефіцієнтів. Тому розраховані показники матриці можна використати для подальшого дослідження.

У рамках реалізації блоку 4 алгоритмічної моделі здійснюється побудова інтегрального показника конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Аналітичне вираження інтегрального показника має наступний вигляд:

$$I_{\text{кон}} = \alpha_1 (\beta_{11}X_{11} + \beta_{12}X_{12}) + \alpha_2 (\beta_{21}X_{21} + \beta_{22}X_{22} + \beta_{23}X_{23}) + \alpha_3 (\beta_{31}X_{31} + \beta_{32}X_{32}) + \alpha_4 (\beta_{41}X_{41} + \beta_{42}X_{42}) \quad (5.7)$$

де $\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_4$ – вагові коефіцієнти при кожній групі показників.

У результаті розрахунків ранжируваних векторів матриць порівнянь та подальшого їх нормування одержано наступні дані щодо вагових коефіцієнтів показників та груп показників (табл. 5.8).

Таблиця 5.8

Нормовані значення вагових коефіцієнтів

Умовне позначення	Показник	Ваговий коефіцієнт
X1	Перша група показників	0,23
X2	Друга група показників	0,35
X3	Третя група показників	0,2
X4	Четверта група показників	0,22
X11	Рівень левериджу	0,161
X12	Рівень рентабельності	0,069
X21	Рівень чутливості активів	0,13
X22	Рівень амортизації	0,0525
X23	Рівень інтенсивності капіталу	0,1575
X31	Рівень інфляції	0,14
X32	Рівень ризику	0,06
X41	Темп зростання капіталізації	0,088
X42	Темп зростання земельного банку	0,132

На основі даних табл. 5.8 функція інтегрального показника фінансової конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств має наступний вигляд:

$$I_{\text{кон}} = 0,23(0,7X_{11} + 0,3X_{11}) + 0,35(0,4X_{21} + 0,15X_{22} + 0,45X_{23}) + 0,2(0,7X_{31} + 0,3X_{32}) + 0,22(0,4X_{41} + 0,6X_{42}) \quad (5.8)$$

У результаті реалізації алгоритмічної моделі розрахунку інтегрального показника фінансової конкурентоспроможності, отримано аналітичний вигляд показника, який містить чотири основні групи та дев'ять локальних показників, за допомогою яких можна оцінити рівень фінансової конкурентоспроможності українських сільськогосподарських підприємств на світовому аграрному ринку.

Етап 2.3. Розрахунок інтегрального показника та визначення місця українських сільськогосподарських підприємств у світі. Розрахунок інтегрального показника фінансової конкурентоспроможності здійснювався за вибіркою з 93 найбільших сільськогосподарських підприємств світу за 2010-2017 рр. Результати розрахунку для українських підприємств наведено у табл. 5.9.

Таблиця 5.9

**Динаміка інтегрального показника
фінансової конкурентоспроможності СГП (агрохолдингів) за роками**

Назва СГП (агрохолдингу)	Значення показника по роках							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ASTARTA Holding N.V.	0,268	0,258	0,227	0,225	0,288	0,300	0,263	0,266
Industrial Milk Company S.A.	0,200	0,154	0,193	0,202	0,296	0,352	0,306	0,275
Kernel Holding S.A.	0,311	0,349	0,305	0,316	0,312	0,381	0,332	0,322
MHP S.E.	0,293	0,286	0,277	0,267	0,303	0,313	0,296	0,294
Milkiland N.V.	0,337	0,291	0,290	0,313	0,344	0,375	0,374	0,379
Ovostar Union N.V.	0,235	0,204	0,186	0,191	0,208	0,255	0,224	0,222
AgroGeneration S.A.	0,021	0,048	0,067	0,217	0,289	0,240	0,200	0,200
KSG Agro S.A.	0,222	0,190	0,153	0,181	0,266	0,314	0,296	0,302
Agromino A/S	0,195	0,169	0,213	0,231	0,261	0,299	0,221	0,217
UkrLandFarming PLC	0,311	0,312	0,310	0,334	0,300	0,299	0,305	0,332

На підставі динаміки інтегрального показника фінансової конкурентоспроможності агрохолдингів України, представлених у табл. 5.9,

можуть бути побудовані рейтинги українських сільськогосподарських підприємств та визначено їх місце у світовому аграрному середовищі. Рейтинг СГП (агрохолдингів) України наведено у табл. 5.10.

Таблиця 5.10

Рейтинг СГП (агрохолдингів) за фінансовою конкурентоспроможністю

Назва СГП (агрохолдингу)	Інтегральний показник фінансової конкурентоспроможності	Місце в світовому рейтингу	Місце в національному рейтингу
Milkiland N.V.	0,379	15	1
UkrLandFarming PLC	0,332	19	2
Kernel Holding S.A.	0,322	23	3
KSG Agro S.A.	0,302	35	4
МНР S.E.	0,294	43	5
Industrial Milk Company S.A.	0,275	52	6
ASTARTA Holding N.V.	0,266	53	7
Ovostar Union N.V.	0,222	64	8
AgroGeneration S.A.	0,2	65	9
Agromino A/S	0,217	70	10

Дані значень табл. 5.10 дозволяють зробити певні висновки:

до трійки найбільш фінансово конкурентоспроможних українських підприємств входять Milkiland (0,379 показник конкурентоспроможності), UkrLandFarming (0,332) та KernelHolding (0,322), причому вони ж входять і до ТОП-25 лідерів агробізнесу світу;

українські агрохолдинги посідають провідне місце у світовому агробізнесі, що пов'язано з аграрним потенціалом України та її географічним розташуванням;

Таким чином, на підставі проведених досліджень одержано наступні результати:

розроблено етапи оцінки фінансової конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств у розрізі світової глобалізації, яка, на відміну від існуючих, дозволяє врахувати специфічні фактори фінансової конкурентоспроможності в агробізнесі та розробити аналітичну функцію інтегрального показника фінансової конкурентоспроможності за допомогою

якої здійснюється оцінка місця сільськогосподарських підприємств України у світовому агропромисловому середовищі;

встановлено динаміку земельного банку провідних підприємств даної галузі в світі, що показало значне його збільшення за 2014 -2017 рр. у 2,92 рази. Такі зміни свідчать про зростання потреб у сільськогосподарській продукції в тих країнах, де існує недоспоживання;

запропоновано ієрархічну систему показників оцінки фінансової конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, яка включає чотири групи показників та дев'ять локальних показників в цих групах;

на підставі застосування методу аналізу ієрархій побудовано аналітичну функцію визначення загального показника фінансової конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, що дозволило розрахувати цей показник для 10 українських агрохолдингів та визначити їх місце у світовому просторі.

Зміст та послідовність етапів процесу визначення фінансової конкурентоспроможності великих сільськогосподарських підприємств (аграрних холдингів) щодо процесів світової глобалізації ринку продовольчої продукції, на відміну від існуючих, враховує специфічні фактори фінансової конкурентоспроможності в аграрному бізнесі та аналітичну функцію інтегрального показника фінансової конкурентоспроможності. За його допомогою здійснюється оцінка місця великих сільськогосподарських підприємств України на світовому аграрному ринку та визначення їх потенційних можливостей щодо залучення іноземних інвестицій.

5.3. Обґрунтування альтернативних джерел залучення міжнародних фінансових ресурсів в господарську діяльність сільськогосподарських підприємств

Розвиток підприємств сільськогосподарської галузі в Україні залежить від ефективного їх фінансування. Але фінансування діяльності підприємств

агропромислового сектора здійснюється з урахуванням специфіки функціонування цієї галузі, яка визначається:

сезонністю виробництва;

тривалим періодом відтворення основних засобів;

наявністю значного часового інтервалу між періодами здійснення витрат та отримання кінцевих результатів;

безперервністю виробничих процесів; використанням у якості засобів та предметів праці живих організмів, які підпорядковані, у першу чергу, біологічним законам відтворення;

залежністю результатів діяльності підприємств та відповідно джерел фінансування від впливу природно-кліматичних умов;

необхідністю кредитного забезпечення операційної діяльності та подальшого успішного розвитку суб'єктів господарювання як наслідку впливу попередньо зазначених факторів [615, 616, 617].

Зважаючи на те, що в даний час у світі панує криза, розраховувати на покращання стану сільського господарства за рахунок фінансування державою або отримання кредитів на прийнятних умовах дуже важко. В умовах стрімкого знецінення національної валюти та на тлі подорожчання іноземної валюти виникає питання належного забезпечення інтересів виробників сільськогосподарської продукції, з метою уникнення ситуацій масової відмови від ведення агробізнесу.

Стосовно державної підтримки аграріїв: огляд міжнародного досвіду засвідчив, що країни з найсильнішим агросектором уже не використовують пряме субсидювання, як форму державної підтримки сільськогосподарських підприємств. Вони або взагалі не підтримують агросектор (Нова Зеландія) [618], або надають допомогу у формі страхових платежів (США, Австралія) [619] чи здешевлення кредитів (Канада), або підтримують науково-дослідну діяльність (Нідерланди) [620]. Перший тип політики спочатку був дуже болісним, але за 30 років призвів до чотирикратного збільшення виробництва і зробив Нову Зеландію одним з головних експортерів сільськогосподарської

продукції. Другий тип підтримки призводить до проблеми морального ризику та негативно впливає на конкуренцію. Третьому і четвертому типам підтримки для повної реалізації потенціалу необхідно, як свідчить міжнародний досвід, понад 50 років [621].

Щодо залучення банківських кредитів, як джерела фінансування, то наразі для більшості аграріїв умови кредитування, мають непосильний, ймовірно, навіть і кабальний характер, змушуючи їх працювати у кращому випадку по собівартості, або бути збитковими. Крім того, ситуація ускладнюється й тим, що банки, як правило, вимагають забезпечення кредиту (заставу, поруку від іншої особи тощо). Все це не сприяє розвитку належного рівня кредитування на ринку агробізнесу, який вкрай залежить від сезонних явищ, часто змушений погоджуватися на не вигідні для себе умови, з метою появи примарної надії на одержання прибутку та вчасного розрахунку з кредиторами.

За такого розвитку подій, коли банківську систему України лихоманить, можливим виходом з ситуації може стати такий механізм кредитування агробізнесу, за якого аграрії будуть убезпечені від ризику зростання відсоткових ставок, коливання курсу іноземних валют, що так часто банки люблять передбачати у договорах кредиту. Тому підприємцям у галузі сільського господарства у даній сфері необхідно шукати нетрадиційні для вітчизняної економіки джерела фінансових ресурсів.

Перспективи залучення коштів від міжнародних фінансових інститутів набувають нового рівня у зв'язку з посиленням глобалізаційних процесів. Стрімкий перехід до ринкової економіки та активізація зовнішньоекономічної діяльності стали причинами зростання значення міжнародних урядових та неурядових не фінансових організацій (фондів). Поширеною стає практика, коли фонд виступає донором або провідним кредитором проекту, що має інноваційну цінність, інфраструктурне або соціальне значення (табл. 5.11).

Таблиця 5.11

**Джерела залучення фінансових ресурсів інститутів Європейського союзу
в господарську діяльність сільськогосподарських підприємств**

Фонд / організація	Термін	Напрями та вимоги співпраці	Очікувані результати
Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) [622]: Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) [623]	Постійно в рамках затвердженого фондом кошторису на відповідний рік	Надаються гранти на покриття частини витрат у рамках проєктів розвитку підприємств. Надає бізнес-консультації, щоб допомогти зростанню та успішності малого та середнього бізнесу на основі ноу-хау мережі міжнародних радників та місцевих консультантів.	Розвиток середнього та малого підприємництва, розвиток галузі, стимулювання експортного потенціалу
Американський фонд підтримки підприємств у нових незалежних країнах [630]	Постійно відповідно до черговості розгляду та відбору поданих заявок		Фонд здійснює інвестиції у формі внесків до статутного фонду у розмірі від \$ 500 тис. до \$ 5 млн залежно від конкретних вимог проєкту. до \$ 100 тис. малим підприємствам і окремим підприємцям.
Фонд Євразія [631]	Постійно в рамках затвердженого фондом кошторису на відповідний рік відповідно до кожної країни		Сприяння розвитку приватного підприємництва, суспільно-державної політики, громадянського суспільства в Україні
Міжнародна фінансова корпорація [632]	Постійно в рамках затвердженого на певний рік кошторису	Розвиток приватного підприємництва, подолання негативних наслідків переходу до ринкової економіки	Сприяння зміцненню приватного сектору в країнах, що розвиваються, та країнах з перехідною економікою; Проектне фінансування галузей сільського господарства
International Trade Centre при фінансуванні шведського управління Міжнародного розвитку та співпраці (SIDA) [633]	2016-2019. Реалізація проєкту технічної допомоги малим та середнім фермерам півдня України	Орієнтація фермера на експорт продукції; готовність фермера нести витрати, пов'язані з участю в освітніх та представницьких заходах	Підвищення конкурентоздатності не окремого фермера, а системи даного сегменту АПК України в цілому
Британський Фонд двосторонньої технічної допомоги країнам Центральної та Східної Європи, а також Середньої Азії «Ноу-хау» [630]	Постійно в рамках затвердженого бюджету на відповідний рік.	Пріоритет надається суб'єктам, що декларують впровадження у господарську діяльність інноваційних та ресурсозаощаджуючих технологій	Підтримка реформ, широкого спектру галузей та малого підприємництва в Україні

Основною Міжнародною фінансовою організацією (МФО), що надає проектне фінансування для аграрного сектору економіки України є Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР).

У березні 2014 р. ЄС узгодив пакет-підтримку України загальним обсягом більше 11 млрд євро, на ЄБРР і ЄІБ було покладено найбільші зобов'язання, п'ять і три млрд євро відповідно [624].

Сучасний стан розвитку світового господарства позначається посиленням ролі державних та приватних міжнародних фінансових інститутів. У межах даного дослідження вважаємо, що однією з найбільш ефективних моделей, яка сприятиме стійкому економічному зростанню агросектору є скасування прямих субсидій держави та підтримка переорієнтації на науково-дослідні розробки та створення умов для залучення коштів з фондів міжнародних фінансових інститутів різного рівня. І чим довше Україна буде зволікати зі скасуванням прямої підтримки, тим більшими будуть збитки сільськогосподарських підприємств.

На сьогодні аграрний сектор економіки України залучив найбільше коштів (30%) від ЄБРР порівняно з іншими галузями (рис. 5.17).

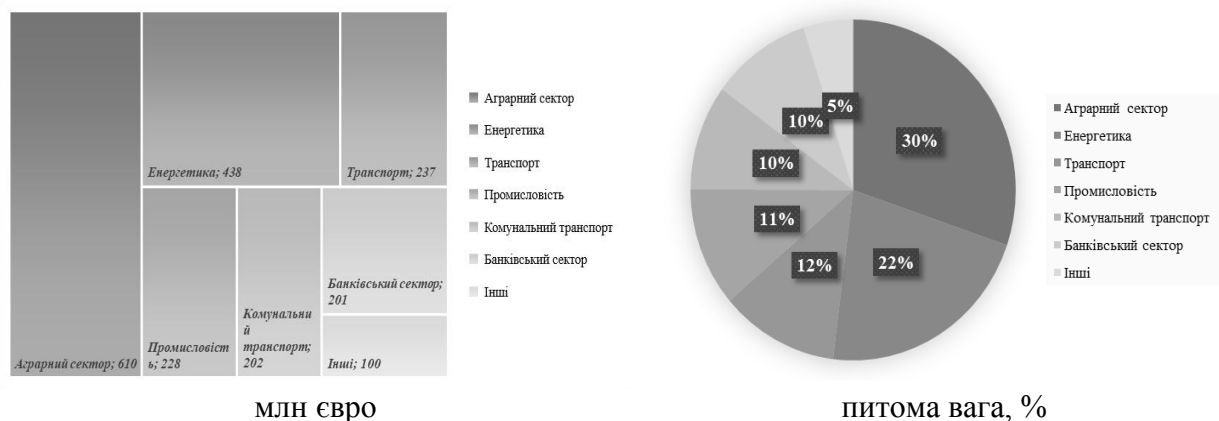

Рис. 5.17. Розподіл коштів ЄБРР за контрактами, підписаними у березні 2014 – вересні 2018 рр. (за секторами) [634]

Безпосередньо одержати кредит у ЄБРР можуть великі компанії і, відповідно, їх проекти. Сума виділеного кредиту може варіюватися від 5 до 250 млн євро. Середня сума кредитування становить 25 млн євро. На думку автора, сільськогосподарське підприємство для того, щоби претендувати на одержання такого кредиту, гарантувати повернення коштів, надати заставне

майно, воно повинне мати в обробітку, як мінімум, 10 тис. га землі. Крім того, компанія повинна мати раціональну структуру управління, бути прозорою. Подібні сільськогосподарські підприємства автор не відносить до середніх, тому вважаємо, що прямий кредит від ЄБРР не може розглядатися як джерело фінансування для малих і середніх аграріїв.

Кредитування невеликих проектів і компаній можливо для представників малого та середнього агробізнесу через українські комерційні банки [634]. ЄБРР підтримує такі банки, виступає гарантом кредитних операцій. На жаль, ці можливості для малого та середнього агробізнесу залишаються практично нереалізованими. Ключові співробітники банків, як правило, не мають уявлення про особливості ведення агробізнесу, можливості залучення нестандартного заставного майна, тому остерігаються подібних програм по співробітництву з ЄБРР для кредитування малого і середнього бізнесу.

Щодо грошових коштів, які надаються сільськогосподарським підприємствам на безповоротній основі у вигляді грантів, то найбільш вагоме місце для українських аграріїв займає Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) [628]. USAID здійснює фінансування таких програм в аграрній галузі України: підтримка розвитку сільського господарства та сільських територій, яка спрямована на підтримку конкурентоспроможності та якості управління в аграрному секторі економіки; підтримка аграрного і сільського розвитку – приватним підприємствам або організації, яка здійснює діяльність у сфері землеустрою та планування території, підвищує спроможність та розвиток ОТГ.

До того ж, USAID надає кредитні ресурси для сільськогосподарських виробників на підтримку стійкого економічного зростання українських кредитних спілок до розширеного кредитування сільськогосподарських товаровиробників. Фонд Рокфеллера здійснює також технічне сприяння підприємствам, допомагає в підборі службовців, надає стипендії (у тому числі і приватним особам), стартовий капітал, а також довгострокову

допомогу підприємствам та організаціям, чия діяльність узгоджується з програмними темами фонду (табл. 5.12).

Таблиця 5.12

Джерела залучення фінансових ресурсів інститутів США в господарську діяльність сільськогосподарських підприємств України

Фонд / організація	Термін	Напрями та вимоги співпраці	Очікувані результати
Проект USAID «Підтримка розвитку сільського господарства та сільських територій» [626]	7 серпня 2016 року – 3 липня 2020 року	Підтримка економічного зростання, підвищення конкурентоздатності та якості управління у аграрному секторі.	Проект сприятиме зростанню конкурентоздатності аграрного сектору, надаючи допомогу аграрним МСП у впровадженні міжнародних стандартів якості та безпечності продукції. Підтримка розвитку сільських територій, працевлаштування й отримання доходів, надання допомоги ОТГ у розробці реальних стратегій розвитку місцевої економіки
Грант Проекту USAID «Підтримка аграрного і сільського розвитку» для ОТГ [627]	Подача заявок до 10 квітня 2018 року. Обсяг фінансування до 19 млн грн та визначається на основі кошторису.	Грант недержавному підприємству або організації, що здійснює діяльність у сфері землеустрою та планування території, підвищує спроможність та розвитку ОТГ, на основі партисипативного лідерства та державно-приватного партнерства.	підвищення спроможності ОТГ приймати обґрунтовані рішення щодо управління земельними ресурсами, залучення додаткових інвестицій та/або кредитів для впровадження проектів розвитку ОТГ на основі партисипативного лідерства та державно-приватного партнерства та впровадження інвестиційних інфраструктурних проектів
Проект USAID «Кредитні ресурси для сільськогосподарських виробників» [628]	25 серпня 2016 року – 24 серпня 2020 року	Підтримка економічного зростання українських кредитних спілок до розширеного кредитування с/г виробників.	Проект сприятиме формуванню нормативно-правового середовища для зміцнення кредитних спілок як небанківських установ-надавачів фінансових послуг з розширенням портфелю для с/г кредитів.
Фонд Рокфеллера [630]	Постійно в рамках затвердженого бюджету на відповідний рік. Гранти в розмірі від \$ 500 до \$ 2500 тис.	Приватним особам підприємцям, необхідно надіслати на адресу фонду опис запропонованого проекту чи діяльність організації з чітко окресленими планами і темами; вичерпний план загального фінансування проекту.	Загальна стратегія збільшення врожаю зернових у невеликих фермерів у країнах, що розвиваються, отримання доходу без нанесення збитків природним ресурсам.

Слід зазначити, що проектне фінансування та кредитування міжнародними фінансовими організаціями аграрного сектору України суттєво спонукають до стимулювання розвитку підприємницької діяльності серед малих та середніх суб'єктів господарювання, сприяють розвитку конкурентоспроможності та забезпечення продовольчої безпеки країни, розвитку експортного потенціалу галузі.

Разом з тим, виділення коштів на умовах реалізації проекту та фінансування на умовах грантів має низку загрозливих для сільськогосподарських суб'єктів ризиків: беззаперечна для бенефіціара потреба у фінансуванні може бути непереконливою для організації-донора відповідно до актуального бюджету та пріоритетів; тривалий час розгляду заявок; низька поінформованість малого та середнього бізнесу про можливість залучення коштів; обмеженість терміну реалізації проектів; присутність представників організації-донора, які виконують функцію контролю; довгострокова необхідність брати участь у представницьких заходах.

За останні роки все більшої популярності набуває одержання кредиту під аграрну розписку. Починаючи ще з 2015 р., відповідно до наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України [629], даний проект поширився, крім Полтавщини, на Харківську, Черкаську та Вінницьку області, а з лютого 2018 р. це починання охоплює вже всю територію України. Довіра до механізму аграрних розписок щороку зростає. Так, у 2015-2017 рр. було видано 182 аграрні розписки на суму 1,1 млрд грн. За 2018 р. сільськогосподарські підприємства видали вже 669 аграрних розписок на загальну суму 5,244 млрд грн, а від початку 2019 р. вже видано розписок на суму понад 1 млрд грн. [399].

На сьогодні 56 компаній кредитують агровиробників за аграрними розписками (у 2017 р. було лише 11 компаній). У заставу зараз приймають 23 сільськогосподарські культури [399].

Аграрні розписки відзначаються низкою переваг, зокрема й у порівнянні з векселями, які мають незначну відсоткову ставку. Перша аграрна розписка, на відміну від векселя, може бути товарною й фінансовою. Друга – залучення банку під час укладення векселя збільшує його вартість. Третя – виробнику за аграрною розпискою не потрібне додаткове майно, адже заставою виступає майбутній урожай. Четверта – історія видачі аграрних розписок фіксується в Реєстрі, що дозволяє перевірити історію фінансування позичальника [399].

Крім того, аграрні розписки дають фермеру можливість одержати фінансування без застави ліквідного майна, а лише майбутнього урожаю. Аграрні розписки водночас суттєво захищають кредиторів. Для кредитора аграрні розписки також мають низку переваг: зобов'язання прив'язується до конкретної земельної ділянки і відображається у публічному відкритому реєстрі аграрних розписок. Законодавчо зафіксовані права щодо моніторингу вирощування урожаю та відсторонення заставодавця від процесу у випадку порушення технології. Навіть передача ділянки в оренду іншій особі не порушує права кредитора на урожай, який вирощується на ній. Передбачена також прискорена процедура виконавчого провадження у випадку порушення зобов'язань за аграрною розпискою.

Але поряд з суттєвими перевагами аграрних розписок, як альтернативного джерела фінансування сільськогосподарських підприємств в Україні, необхідно зазначити, що недоліком аграрної розписки є тривала процедура нотаріального оформлення та недостатньо розвинена інфраструктура.

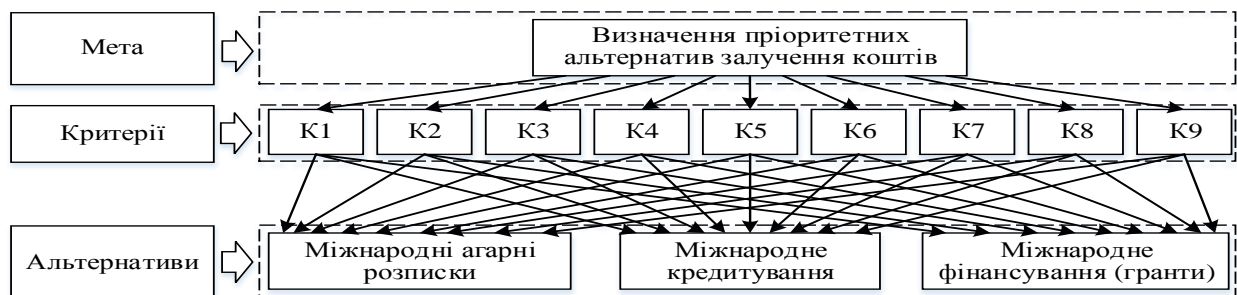
Спираючись на існуюче розмаїття практичного застосування основних альтернативних джерел фінансування сільськогосподарських підприємств (міжнародні аграрні розписки, міжнародне кредитування та міжнародне проектне фінансування) в Україні в сучасних умовах в межах дисертаційної роботи здійснено їх порівняльний аналіз (SWOT – аналіз) (табл. 5.13).

Таблиця 5.13

Порівняльна характеристика альтернативних джерел залучення міжнародних фінансових ресурсів на основі SWOT - аналіз

	Сильні сторони	Слабкі сторони	Можливості	Загрози
Міжнародні аграрні розписки	Нормативно-правова база	Низький фаховий рівень управлінського персоналу	Залучення додаткових фінансових ресурсів	Втрати від нестабільності національної валюти
	Програма міжнародної підтримки	Недостатньо сформований ринок пропозицій ресурсів	Розширення каналів збуту продукції	
	Високий рівень інформаційно-консультативної підтримки	Низький рівень фінансової звітності СГП	Вихід на світові продовольчі ринки	
	Гарантований збут продукції	-	-	Суттєвий ризик не виконання зобов'язань (природні умови)
	Високі потенційні можливості залучення ресурсів	Відсутність досвіду примусового виконання зобов'язань	Вища ціна реалізації продукції	
	Заставою є майбутній урожай	Відсутність обов'язкового страхування застави	Застосування сучасних іноземних технологій	
Міжнародне кредитування	Нормативно-правова база	Низький фаховий рівень управлінського персоналу СГП	Залучення додаткових фінансових ресурсів	Втрати від нестабільності міжнародних відносин та курсу національної валюти
	Програми міжнародної підтримки	Низький рівень інформаційно-консультативної підтримки		
	Низька вартість фінансових ресурсів	Низький рівень доступності для малого та середнього бізнесу	Застосування сучасних іноземних технологій	Ризик не виконання зобов'язань
	Обов'язкове страхування застави	Низький рівень фінансової звітності СГП Обмеженість програм та ресурсів		
Міжнародне фінансування (гранти)	Нормативно-правова база	Конкурсні умови	Залучення додаткових фінансових ресурсів	Втрати від нестабільності міжнародних відносин
	Програми міжнародної підтримки	Обмеженість програм та ресурсів	Доступність малого та середнього бізнесу до ресурсів на засадах кооперації	
	Безкоштовне надання фінансових ресурсів	Найчастіше використовується на розробку нормативно-правового забезпечення, удосконалення суспільних відносин, інформаційно-консультативних послуг	Безкоштовне отримання фахової освіти	
	Відсутність необхідності застави	Низький фаховий рівень управлінського персоналу	Застосування сучасних іноземних технологій	
	Низький рівень інформаційно-консультативної підтримки			

Проведений SWOT-аналіз свідчить про наявність сильних та слабких сторін залучення альтернативних джерел фінансування, загрози та можливості, пов'язані з залученням коштів. Результати аналізу не дають однозначного висновку щодо пріоритетності альтернативних джерел фінансування, у зв'язку з чим виникає необхідність використання математичних моделей підтримки та прийняття рішень. У силу обмеженості статистичної інформації та кількісних показників, які би характеризували ефективність використання альтернативних джерел, для обґрунтування альтернативних джерел залучення фінансових ресурсів в господарську діяльність сільськогосподарських підприємств використано експертний метод. З варіацій експертного оцінювання обрано метод аналізу ієрархії, який у даному випадку дозволяє визначити пріоритетність альтернатив фінансування з корегуванням на відносну значимість пріоритетності критеріїв. Алгоритм реалізації методу аналізу ієрархій описаний в п. 5.2 даного дослідження. Верхній рівень ієрархії формує мета побудови моделі – визначення пріоритетних альтернатив залучення коштів; другий рівень – критерії пріоритетності альтернативних джерел залучення коштів; третій рівень – альтернативи залучення коштів (рис. 5.18).

Умовні позначення:

- К1 – забезпеченість нормативно-правовою базою;
- К2 – наявність програм міжнародної підтримки;
- К3 – інформаційно-консультативна підтримка;
- К4 – потенційні можливості залучення ресурсів;
- К5 – вартість фінансових ресурсів;
- К6 – наявність сформованого ринку пропозицій ресурсів;
- К7 – доступність для малого та середнього бізнесу;
- К8 – наявність валютного ризику.

Рис. 5.18. Модель ієрархії визначення пріоритетних альтернатив залучення фінансових ресурсів у господарську діяльність СГП

Критерії пріоритетності сформовані за результатами проведеного SWOT-аналізу – сильних та слабких сторін різних альтернативних джерел залучення коштів. Це такі критерії, як:

забезпеченість нормативно-правовою базою (К1) – характеризує наявність вітчизняних законодавчих актів та міжнародних норм права, які регламентують процедуру залучення та використання відповідних коштів;

наявність програм міжнародної підтримки (К2) – дає змогу оцінити пріоритетність альтернатив, виходячи з переліку програм, які надаються міжнародними інститутами, іншими державами та їх об'єднаннями, що дають можливість залучення відповідних фінансових ресурсів;

інформаційно-консультативна підтримка (К3) – характеризує наявність інформаційно-консультативних центрів, систем дистанційної підтримки щодо порядку оформлення відповідних документів (заявок, запитів та ін.), отримання та контролю за використанням фінансових ресурсів;

потенційні можливості залучення ресурсів (К4) – характеризує легкість залучення альтернативних джерел фінансування (спрощення процедури залучення, доступність до фінансових ресурсів);

вартість фінансових ресурсів (К5) – дає змогу оцінити економічну ефективність залучення коштів;

наявність сформованого ринку пропозицій ресурсів (К6) – характеризує розвиненість мережі міжнародних інститутів та програм, що передбачають можливості залучення коштів;

доступність для малого та середнього бізнесу (К7) – характеризує наявність пільгових програм, спрямованих на розвиток малого та середнього бізнесу;

наявність валютного ризику (К8) – дає змогу оцінити потенційні втрати сільськогосподарських підприємств, що виникають при нестабільності національної валюти.

Реалізація методу аналізу ієрархій передбачає встановлення пріоритетів за рівнями ієрархії, виходячи з попарних оцінок експертів. Для забезпечення

об'єктивності результатів встановлення пріоритетності джерел залучення фінансових ресурсів у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств у дослідженні використано досвід 30 експертів (склад експертної групи та її обґрунтування наведено в п. 2.2). Результати визначення пріоритетності критеріїв для обґрунтування альтернативних джерел залучення фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств представлені у табл. Ю.1, додатку Ю.

У табл. Ю.1 додатку Ю наведені значення нормованих векторів пріоритетів критеріїв для кожного з експертів та розраховано середнє значення пріоритетів як середнє геометричне значення по 30-ти експертах. Значення розрахованих показників свідчать про те, що найвищі пріоритети з критеріїв мають критерій К4 – потенційні можливості залучення ресурсів (значення пріоритету 0,28) та К6 – наявність сформованого ринку пропозицій ресурсів (значення пріоритету 0,22). Ці критерії є найбільш вирішальними при прийнятті рішення про залучення коштів, оскільки визначають можливості залучення коштів: наявність пропозиції та можливості її використання. Пріоритетність інших критеріїв у порядку зниження пріоритетності: К1 – забезпеченість нормативно-правовою базою (значення пріоритету 0,15), К5 – вартість фінансових ресурсів (значення пріоритету 0,11), К2 – наявність програм міжнародної підтримки, К3 – інформаційно-консультативна підтримка (значення пріоритету 0,08), К7 – доступність для малого та середнього бізнесу (значення пріоритету 0,05), К8 – наявність валютного ризику (значення пріоритету 0,03).

Про узгодженість думок експертів з приводу визначення пріоритетності критеріїв оцінювання ефективності залучення коштів свідчать значення показників: індекс узгодженості, який варіює в межах 0,03-0,1 по експертах (нормативне значення $\leq 0,2$); відношення узгодженості – 0,03-0,09 (нормативне значення $\leq 0,1$); коефіцієнт конкордації – 0,82 (нормативне значення $\geq 0,74$); коефіцієнт варіації - 6,03-18,47% (табл. Ю.1, додаток Ю). Тільки за критерієм К5 спостерігається середній рівень варіації (18,47%), за

всіма іншими – низький рівень варіації (до 10%).

За критеріями пріоритетність альтернатив розподілилась так: за критеріями К1, К2, К6 пріоритетним джерелом залучення фінансових ресурсів є міжнародне кредитування (рис. 5.19, табл. Ю.2-Ю.9, додаток Ю); за критеріями К3, К4, К7 – міжнародні аграрні розписки; за критеріями К5, К8 – міжнародне фінансування (гранти).

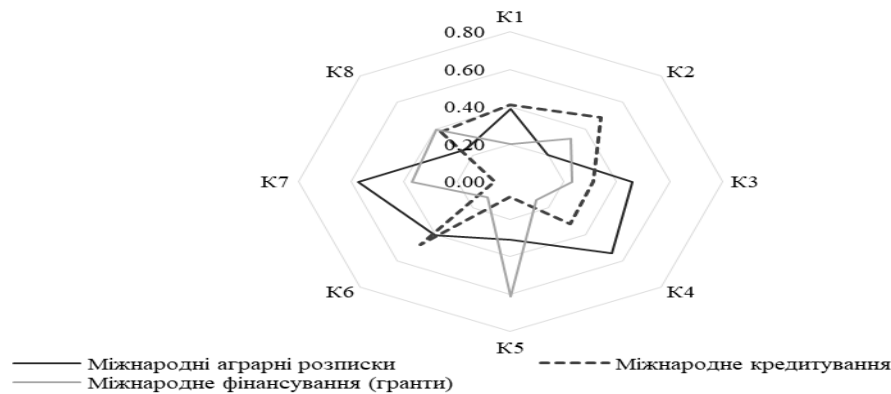

Рис. 5.19. Профіль пріоритетності альтернатив залучення фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств за критеріями

Розподіл пріоритетності альтернатив за критеріями (рис. 5.19) зумовлений тим, що міжнародне кредитування характеризується найбільш сформованим ринком пропозиції ресурсів, порівняно з іншими варіантами залучення коштів, забезпеченістю нормативно-правовою базою та наявністю програм міжнародної підтримки, описаних у табл. 5.11-5.12. Міжнародні аграрні розписки мають найвищий пріоритет за критеріями інформаційно-консультативної підтримки в Україні (значення пріоритету 0,46), потенційних можливостей залучення ресурсів (значення пріоритету 0,54), доступності для малого та середнього бізнесу (значення пріоритету 0,57). За критерієм вартості фінансових ресурсів абсолютний пріоритет мають міжнародні гранти (значення пріоритету 0,61), які характеризуються найменшою вартістю, яка включає прямі та приховані витрати, пов'язані з реалізацією грантових проектів.

За результатами розрахунку пріоритетності альтернатив за кожним з критеріїв для всіх експертів індекс узгодженості лежить в діапазоні 0,02-0,12, відношення узгодженості – 0,01-0,09; коефіцієнт конкордації – 0,79-0,88; коефіцієнт варіації – 2,34-12,38 %.

Глобальний пріоритет альтернатив, розрахований з урахуванням пріоритетності критеріїв та альтернатив за критеріями, свідчить, що найбільш пріоритетною альтернативою підвищення якості фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств в Україні з огляду на доступність фінансових ресурсів, їх вартість, забезпеченість нормативно-правовою базою та інформаційною підтримкою. Значення глобального пріоритету складає для альтернативи: А1 – міжнародні аграрні розписки – 0,43; А2 – міжнародне кредитування – 0,34; А3 – міжнародне фінансування (гранти) – 0,23.

Компетентність експертів та високий ступінь узгодженості їх думок свідчить про репрезентативність одержаних результатів визначення пріоритетних альтернатив залучення коштів, якими є міжнародні аграрні розписки. Використання міжнародних аграрних розписок сприятиме підвищенню якості фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств в Україні за рахунок розширення ресурсної бази, якісного механізму їх розподілу та перерозподілу, спрямованого переважно на оновлення основних засобів, зношеність та низький рівень відтворення яких є основним деструктивним фактором формування фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств.

Висновки до розділу 5

1. На основі когнітивного моделювання змодельована поведінка факторів, які впливають на процес відтворення основних засобів у сільськогосподарських підприємствах з урахуванням нестійких умов зовнішнього середовища. Здійснено імітаційне моделювання поведінки досліджуваної системи «основні засоби» на підставі сценарного дослідження.

Розглянуті сценарії дозволяють зробити висновок, що основними факторами, які впливають на зміни в зазначеній системі є: чистий прибуток, що одержують підприємства аграрної галузі, державна підтримка сільськогосподарських підприємств, іноземні інвестиції у сільське господарство та фінансування основних засобів на основі операцій з фінансового лізингу. Саме на цих факторах має бути сконцентрована увага в процесі стратегічного управління процесом фінансування відтворення основних засобів сільськогосподарських підприємств.

2. Запропоновано методичний підхід до визначення фінансової конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств (агрохолдингів), так званих аграрних холдингів України, в умовах світової глобалізації ринку продовольчої продукції, з метою визначення потенційних можливостей залучення зарубіжних інвестицій. Методичний підхід включає послідовність етапів визначення фінансової конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств щодо процесів світової глобалізації: формування простору чинників, що характеризують фінансову конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств та побудову її інтегрального показника. Узагальнення підходів до оцінки фінансової конкурентоспроможності дозволило сформувати систему показників: темпи зростання земельного банку; рівень інтенсивності капіталу; темп зростання капіталізації; рівень чутливості активів; рівні левериджу, інфляції, ризику, амортизації та рентабельності. Це дозволило визначити рейтинг сільськогосподарських підприємств (агрохолдингів) України.

3. Обґрунтовано доцільність використання перспективних напрямів альтернативних джерел залучення міжнародних фінансових ресурсів у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств. Проведено порівняльну характеристику альтернативних джерел залучення міжнародних фінансових ресурсів на основі SWOT-аналізу із визначенням сильних та слабких сторін можливостей та загроз залучення таких ресурсів, а саме: операцій з міжнародними аграрними розписками, кредитних та грантових

коштів міжнародних фінансових інститутів. Побудова ієрархії визначення пріоритетних альтернатив залучення фінансових ресурсів у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств. Зазначена ключова роль збільшення експортних операцій з сільськогосподарською продукцією та продукцією її переробки, як важливого джерела збільшення власних фінансових ресурсів підприємств.

Основні наукові результати п'ятому розділу опубліковані в працях [307, 598, 614, 642].

Список використаних джерел [42, 97, 130, 137, 142, 177, 399, 407, 412, 430, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643].

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та представлено нове вирішення важливої наукової проблеми щодо формування теоретико-методологічних положень, розвитку методичних підходів та розроблення практичних рекомендацій з обґрунтування і використання домінант фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств у контексті стратегічного розвитку аграрного сектору національної економіки.

Основні результати і висновки дисертаційної роботи полягають у такому.

1. Розкрито зміст та розвинуто визначення поняття «фінансове забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств» на засадах системного, комплексного, інтеграційного, ситуаційного, ресурсного підходів як системи фінансових відносин, спрямованої на ефективне використання джерел фінансових ресурсів з метою одержання максимальних соціально-економічних результатів господарювання. Запропоноване визначення та побудований з його урахуванням на засадах узагальнення особливостей функціонування аграрного сектору економіки ієрархічно-структурований граф проблем фінансового забезпечення діяльності використано як теоретичне підґрунтя концепції формування системи фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств.

2. З урахуванням забезпечувальної і регуляторної дії державної фінансової політики щодо розвитку аграрного сектору економіки узагальнено теоретичні засади інституціонального забезпечення механізму фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств з урахуванням нормативно-правового, організаційного, регламентованого, економічного аспектів, які здійснюються регулюючими суб'єктами за допомогою методів залучення фінансових ресурсів на основі діючих форм залучення фінансових ресурсів, які підлягають управлінню за допомогою інструментів державного та ринкового впливу. Формами впливу є: розподіл ресурсів, стимулювання,

обмеження та інформаційне забезпечення. Узагальнені теоретичні засади інституціонального забезпечення враховано у концепції формування системи фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств.

3. Визначені в ретроспективній динаміці передумови формування та цільові орієнтири державної фінансової політики щодо розвитку аграрної галузі в цілому та фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств, зокрема, є основою для комплексного розуміння і всебічного врахування складної мінливої системи фінансових відносин щодо залучення та використання фінансових ресурсів із різних джерел, яка знаходиться під постійним впливом внутрішньогалузевих, внутрішньодержавних та зовнішніх міжнародних факторів впливу. Основними виявленими цільовими орієнтирами державної фінансової політики щодо фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств є сприяння оновленню основних засобів та розширення обсягу оборотних засобів з використанням сучасних домінант фінансового забезпечення.

4. Обґрунтовано і згенеровано концепцію формування системи фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств, спрямовану на ефективне поєднання різних джерел фінансових ресурсів з метою досягнення стратегічних цілей розвитку: головного порядку (оновлення на якісно новій основі матеріально-технічної бази виробництва, переробки та зберігання сільськогосподарської продукції) та забезпечуючого порядку (формування державної підтримки, ефективної системи оподаткування, дієвих форм державно-приватного партнерства, спільного міжнародного фінансування) з урахуванням доцільного використання домінант фінансового забезпечення.

Теоретичні положення концепції ґрунтуються на взаємодії всіх діючих систем фінансування аграрного сектору економіки: самофінансуванні, бюджетному фінансуванні виробництва та загальнодержавному управлінні, фінансуванні державними інститутами, державній підтримці на основі

спрощеної системи оподаткування, кредитуванні й страхуванні, державно-приватному партнерстві, міжнародному фінансуванні та стимулюванні розвитку аграрного ринку. Доведено, що аграрний сектор економіки є основою розвитку національної економіки за таких умов: синергії розвитку агропромислового комплексу з суміжними галузями; розробки національної стратегії розвитку експортного потенціалу галузі; розробки державної концепції фінансової підтримки галузі, при якій стимулювання інвестиційної привабливості підприємств можна підвищити безоплатним використанням та обов'язковим поверненням державних інвестицій.

5. Сформовано методологічний підхід до оцінки якості фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств на принципах: об'єктивності, системності, інформаційної достатності, надійності, раціональності використання ресурсів, контрольованості. Методологічний підхід передбачає застосування системи значущих відносних показників (коефіцієнтів), обґрунтованих методом експертного оцінювання, що характеризують ступінь та динаміку задоволення потреб СГП за обсягом та структурою сформованих фінансових ресурсів, які в процесі формування та розподілу забезпечують потреби стабільного функціонування, стійкого економічного зростання та розвитку сільськогосподарських підприємств у довгостроковій перспективі. Практичне застосування розробленого підходу дозволить визначати рівень якості діючої системи фінансового забезпечення на мікро- та макроекономічному рівнях.

6. Розроблено методичний підхід до оцінювання рівня самофінансування сільськогосподарських підприємств. У результаті проведеного багатовимірної факторного аналізу виділено 6 факторів оцінювання фінансового самозабезпечення сільськогосподарських підприємств: фактор забезпеченості власними коштами – 25,7% (відсоток дисперсії фактору), фактор ефективності розподілу джерел фінансування – 24,1%, фактор прибутковості діяльності підприємств – 16,1%, фактор ефективності використання капіталу – 14,4%, фактор ліквідності

підприємства – 8,1%, фактор маневреності власних коштів – 4,8%. Виділені значущі показники об'єднані в інтегральні з інтерпретацією їх за якісними рівнями, що дозволить прогнозувати достатній рівень самофінансування на мікроекономічному рівні та діагностування фінансового стану на мезоекономічному рівні.

7. Розроблено методологічний підхід до оцінки вартості залучених фінансових ресурсів у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств з урахуванням етапів, особливих принципів, класифікації, ціни та ключових умов залучення, які забезпечують структурну гнучкість варіативності прийняття управлінських рішень про використання зовнішніх джерел фінансування за домінантними формами – кредитні, форвардні, лізингові операції та операції з товарними й фінансовими аграрними розписками, що зумовлюється цільовою спрямованістю позики.

8. Здійснено комплексний аналіз фінансових результатів та фінансового стану сільськогосподарських підприємств за розробленим методичним забезпеченням, що ґрунтується на визначеній кореляційно-регресійній залежності факторів впливу на формування прибутку; середніх фінансово-економічних показників результатів господарювання та ступені оновлення основних засобів виробниками сільськогосподарської продукції на основі статистичного групування за розміром використаних площ сільськогосподарських угідь; урахуванні структури наявних фінансових ресурсів підприємств з інтерпретацією результатів оцінки ліквідності узагальненого балансу у динаміці, що дозволяє комплексно прогнозувати якість фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств та розробляти їх стратегічні та тактичні плани фінансування й визначати пріоритетні напрями державної фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств.

9. Визначено вплив інституціонального середовища державної фінансової політики на розвиток сільськогосподарських підприємств, який суттєво зменшився та залишається недостатнім. Доведено відсутність чіткої

визначеності спрямованості й критеріїв оцінки ефективності та перспективності державної фінансової підтримки, забезпечення прозорості розподілу коштів, що ускладнює конкуренцію вітчизняних сільськогосподарських підприємств із зарубіжними партнерами за український споживчий ринок. Визначено, що державної підтримки потребує продукція, пропозиція якої на ринку не задовольняє потреб споживання або виробництво якої є не вигідним для виробників. У якості основного стратегічного вектору державної політики фінансової підтримки аграрного сектора національної економіки на сучасному етапі запропоновано використовувати капіталізацію фінансових ресурсів для оновлення матеріально-технічної бази, застосування новітніх технологій виробництва, переробки і зберігання сільськогосподарської продукції.

10. На основі комплексної оцінки діючої податкової політики, визначено вплив спрощеної системи та спеціальних режимів оподаткування на формування фінансових результатів господарювання сільськогосподарських підприємств, з одного боку, та формування доходів бюджетів всіх рівнів, з іншого боку. З метою створення конкурентних і прозорих умов для діяльності всіх сільськогосподарських підприємств та покращання фінансової основи функціонування органів місцевого самоврядування, розвитку соціальної інфраструктури сільських територій на основі наповнення місцевих бюджетів сформовано основне завдання місцевої влади – проведення моніторингу, аналізу й обстеження наявності та використання земель сільськогосподарського призначення, праці найманих працівників на цих землях і сплати податків. Оскільки за нерівних умов порушується один з основних принципів – нейтральність оподаткування, який має на меті «установлення податків та зборів у спосіб, що не впливає на збільшення або зменшення конкурентоздатності платника податків», для виконання принципу справедливості податкової політики доведена доцільність введення показника обов'язкового мінімального соціально-податкового навантаження на 1 га, виконувати яке повинні всі власники або

орендарі земельних ділянок (паїв). Об'єктом нарахування податку має стати земельна ділянка (пай) з розрахунку її грошової оцінки за 1 га.

11. Проаналізовано систему банківського кредитування діяльності сільськогосподарських підприємств. Дана оцінка інституціональному забезпеченню залученню додаткових фінансових ресурсів у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств за допомогою банківського кредиту. У динаміці представлено аналітичні аспекти умов залучення банківських кредитних ресурсів та визначено основні чинники стримування. Визначено основні пропозиції ринку банківських кредитних послуг для виробників сільськогосподарської продукції на вітчизняному ринку, зокрема, з урахуванням існуючих форм державної підтримки, що дозволило зробити висновок про суттєву величину ставки банківського кредитування та не вигідність її використання для формування фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств. Запропоновано за рахунок зниження процентної ставки кредитування підвищити привабливість банківського кредитування. Визначено особливості, проблеми та роль діючої системи страхування сільськогосподарських підприємств у системі фінансового забезпечення. Відсутність державної підтримки щодо компенсації частки страхових тарифів сільськогосподарським підприємствам призвело до зменшення обсягів укладених страхових угод. Усунення зазначеної проблеми активізує укладання страхових угод та знизить ступінь ризику фінансових втрат сільськогосподарських підприємств.

12. Уточнено понятійно-категоріальний апарат фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств щодо поняття «аграрний форвард», під яким розуміється дієва форма державного фінансування й регулювання процесу виробництва, як додаткового джерела залучення фінансових ресурсів у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств на умовах попереднього чітко зафіксованого авансу з подальшим гарантованим викупом та остаточним розрахунком при одержанні готової сільськогосподарської продукції з урахуванням

кон'юнктури ринкової ціни на аграрному ринку на момент поставки. Запропоноване визначення є підґрунтям розробленої процедури використання форвардних контрактів, як домінанти фінансового забезпечення оборотними засобами сільськогосподарських підприємств.

13. Обґрунтовано і розроблено процедуру використання форвардних контрактів для формування фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств, як домінуючого джерела залучення обігових коштів для виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами. Особливістю розробленої процедури є урахування: умов залучення фінансових ресурсів, видів сільськогосподарської продукції, визначення ефективності, методів розрахунку, видів страхового забезпечення, обсягів фінансових витрат форвардних контрактів, що дозволяє цілеспрямовано застосовувати новітній фінансовий інструмент – аграрний форвард – для збільшення оборотних активів. Встановлено, що в Україні форвардні операції є одним із методів державного регулювання цін на аграрному ринку та дієвою формою державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції й практично єдиним доступним джерелом залучення державних оборотних коштів до їх господарської діяльності. Вартість залучених коштів за аграрними форвардними операціями коливається на рівні 14-15%. Основними складовими вартості є: реєстраційний збір Аграрної біржі, брокерські послуги, витрати на оформлення договору застави, страхові платежі та сама винагорода за користування позиковими коштами.

14. Узагальнено діюче теоретичне та нормативно-правове підґрунтя здійснення операцій з фінансового лізингу, як одного з сучасних та перспективних фінансових інструментів залучення фінансових ресурсів на оновлення основних засобів виробництва сільськогосподарських підприємств. Визначено, що ринок фінансових послуг по лізингових операціях в Україні є недостатньо розвиненим. На його стан впливають інфляційні процеси в країні, фінансова спроможність сільськогосподарських підприємств, існуючий паритет цін на сільськогосподарську продукцію і

продукцію промисловості, зокрема, вартість основних засобів та чинна система оподаткування, яка не стимулює виробників до укладання угод з фінансового лізингу, пропозиції міжнародного фінансового ринку та ін. Проте, за період з 2007 по 2013 рр. обсяг лізингових послуг збільшився майже в 14 разів та з 2014 по 2017 рр. скоротився в 3 рази. Встановлено, що на збільшення кількості лізингових угод на придбання техніки сільськогосподарського призначення суттєво вплинув спеціальний режим з оподаткування ПДВ. Визначено основні напрями вдосконалення лізингових відносин з урахуванням міжнародного досвіду: зниження митних платежів для тракторів, машин, виробничого обладнання сільськогосподарського призначення іноземного походження. Пільги з оподаткування мають стати потужним фінансовим важелем, здатним підтримувати якісне матеріальне оновлення сільськогосподарських підприємств та вітчизняної економіки в цілому.

15. Розроблено методичне забезпечення застосування аграрних розписок, як доміанти фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств, особливість якого полягає в обґрунтуванні ціноутворення на майбутню сільськогосподарську продукцію, яка є предметом застави аграрної розписки і дозволить активізувати процес формування фінансових ресурсів за складовою оборотних засобів та підвищить їх ліквідність. Визначено основні складові ціноутворення при використанні аграрних розписок: формування ціни на позичені кошти та продукцію майбутнього урожаю. Доведено перспективність такої форми залучення фінансових ресурсів, оскільки за вартістю залучення вони є найдешевшими.

16. Обґрунтовано вибір доміант фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств, особливістю якого є врахування їх цільової спрямованості та показника ефекту фінансового важеля для обґрунтування форм залучення фінансових ресурсів, що сприятиме формуванню фінансового забезпечення у відповідності з можливостями та потребами сільськогосподарських підприємств та особливостями державної

фінансової політики. За розрахованим показником ефекту фінансового важелю зроблено висновки про залежність використання домінант фінансового забезпечення від фінансового стану підприємств. Так, для підприємств, які знаходяться на низькому рівні самофінансування рекомендовано залучати 60% необхідних фінансових ресурсів на основі фінансового лізингу, 20% – з використанням форвардних операцій та 20% за рахунок аграрних розписок; для сільськогосподарських підприємств, які знаходяться на критичному рівні самофінансування, недоцільно залучати позикові ресурси і рекомендовано залишитися на самофінансуванні.

17. Побудовано когнітивну модель основних мотивуючих факторів і важелів впливу на діючу систему формування основних засобів виробництва сільськогосподарських підприємств. Здійснено імітаційне моделювання поведінки досліджуваної системи «основні засоби» на підставі сценарного підходу. Визначені доцільні сценарії фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств щодо залучення фінансових ресурсів в їх господарську діяльність дозволяють зробити висновок, що основними факторами, які впливають на зміни в зазначеній системі, є: чистий прибуток, який одержують підприємства аграрної галузі, державна підтримка сільськогосподарських підприємств, іноземні інвестиції у сільське господарство та фінансування основних засобів на основі операцій з фінансового лізингу. Саме на цих факторах повинна бути сконцентрована увага в процесі стратегічного управління фінансуванням процесу відтворення основних засобів сільськогосподарських підприємств.

18. Удосконалено зміст та розроблено послідовність етапів методичного підходу до визначення фінансової конкурентоспроможності великих сільськогосподарських підприємств (аграрних холдингів) в умовах світової глобалізації ринку продовольчої продукції, з метою визначення потенційних можливостей залучення зарубіжних інвестицій. Особливістю підходу є врахування специфічних факторів конкурентоспроможності в аграрному бізнесі та побудова аналітичної функції інтегрального показника

конкурентоспроможності, за допомогою якого здійснюється оцінка місця великих сільськогосподарських підприємств України на світовому аграрному ринку та визначення їх потенційних можливостей для залучення іноземних інвестицій.

19. Визначено перспективні напрями альтернативних джерел залучення фінансових ресурсів у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств: кошти залучені з застосуванням міжнародних аграрних розписок, кредитні та грантові кошти міжнародних фінансових інститутів. Визначено ключову роль збільшення експортних операцій з сільськогосподарською продукцією та продукцією її переробки, як важливого джерела збільшення власних фінансових ресурсів підприємств. Доведено, що сучасний розвиток економіки потребує активізації зовнішньоекономічної діяльності, у першу чергу, експортної, суб'єктів господарювання в цілому та сільськогосподарських підприємств, зокрема. Для активного включення доданої вартості до глобальних ланцюгів запропоновано змінити товарну структуру експорту сільськогосподарської продукції з переважанням виробництва середньо- та високотехнологічної її частки.

Список використаних джерел.

1. Збарський В. К., Кальченко С. В., Штимак І. В. Соціально-економічні умови розвитку селянських домогосподарств. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2017. 354 с.
2. Малік М. Й. Перспективи розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях України. *Економіка АПК*. 2015. № 8. С. 5-14.
3. Остапенко А. С., Головченко Т. М. Фінансове забезпечення підприємств аграрної сфери в сучасних економічних умовах. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Серія: Економічні науки. 2011. Вип. 3. Т. 1. С. 197-203.
4. Рябоконт В. П. Соціально-економічна сутність аграрної політики та шляхи її реалізації. *Економіка АПК*. 2011. № 6. С. 3 – 8.
5. Бланк И. А. Финансовый менеджмент: учебный курс. Киев: Ника-Центр, Эльга, 2004. 656 с.
6. Білик М. Д., Буряк Л. Д., Поддєрьогін А. М. / кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. 6-те вид., пер. та доп. Київ: КНЕУ, 2006. 552 с.
7. Василик О. Д. Теорія фінансів: підручник. Київ: НІОС, 2001. 416 с.
8. Вахович І. М. Фінансова політика сталого розвитку регіону: методологія формування та механізми реалізації: монографія. Луцьк: Надстир'я, 2007. 496 с.
9. Внукова Н. М., Смоляк В. А. Економічна оцінка ризику діяльності підприємств: проблеми теорії та практики: монографія. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2006. 181 с.
10. Воробйов Ю. М. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. Сімферополь: Таврія, 2007. 632 с.
11. Зятковський І. В. Фінанси підприємств: навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Кондор, 2003. 364 с.
12. Кириленко О. П. Фінанси: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і допов. Тернопіль: Еко-номічна думка, 1998. 163 с.

13. Крупка М. І., Димчак Н. Б. Оцінка фінансового потенціалу інвестиційної діяльності. *Фінанси України*. 2011. № 11. С. 22-32.
14. Колодізев О. М. Методологічні засади фінансового забезпечення управління інноваційним розвитком економіки: монографія. Харків: ІНЖЕК, 2009. 278 с.
15. Крисоватий А. І. Податкова політика України: концептуальні засади теорії і практики: дис. ... докт. економ. наук: 08.04.01. Київ, 2006. 438 с.
16. Кудряшов В. П. Курс фінансів: навч. посібник. Київ: Знання, 2008. 431 с.
17. Лазебник Л. Л. Фінансові та інтеграційні механізми модернізації національної економіки: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2009. 480 с.
18. Львовчкін С. В. Макрофінансова стабілізація в Україні у контексті економічного зростання: монографія. Київ: Наша культура і наука, 2003. 432 с.
19. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія): навч. посіб. 2-ге вид. допов. і переробл. Київ: КНЕУ, 2002. 240 с.
20. Фінанси підприємств: підручник / ред. професор А. М. Поддєрьогін. Київ: КНЕУ, 1998. 368 с.
21. Слав'юк Р. А. Фінанси підприємств: навч. посіб. 2-ге вид., допов. і переробл. Луцьк: Ред.-вид. від. «Вежа», 2001. 456 с.
22. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2003. 554 с.
23. Ткачук І. Г., Кропельницька С. О. Управління фінансами нових виробничих систем: теорія, методологія, практика: монографія. Івано-Франківськ: Тіповіт, 2009. 264 с.
24. Тулай О. І. Державні фінанси і сталий людський розвиток: концептуальні домінанти та діалектична єдність: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 415 с.
25. Юрій С. І., Федосов В. М. Фінанси: підручник / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. 2-ге вид. переробл. і допов. Київ: Знання, 2012. 687 с.

26. Поважний О.С., Ясинська Н. Я, Шира Н. О. Фінанси підприємств: підруч. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2015. 456 с.
27. Боднар О. В. Ціноутворення на продукцію рослинництва: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2017. 360 с.
28. Вдовенко Л. О. Механізм банківського кредитування в аграрній сфері: монографія. Вінниця: ФОП Корзун Д. Ю., 2013. 378 с.
29. Гайдучський П. І. Трансформація аграрного сектору економіки до ринкових умов господарювання. Доповідь на Вченій раді Інституту економіки та прогнозування НААН України, 01 жовтня 2015 р., пердставленої на здобуття Державної премії в галузі науки і техніки. *Економіка АПК*. 2015. № 11. С. 5-13.
30. Гривківська О. В. Забезпечення фінансової безпеки сільського господарства: монографія. Тернопіль: Астон, 2012. 340 с.
31. Гудзь О. Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2007. 78 с.
32. Дем'яненко М. Я. Фінансові проблеми становлення та розвитку аграрного ринку. *Фінансові проблеми формування і розвитку аграрного ринку*: мат. Дев'ятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників (м. Київ, 26–27 квітня 2007 р.). Київ: ННЦ ІАЕ, 2007. 202 с.
33. Жук В. Н. Мироззренческий поход решения глобальных и локальных социально-экономических кризисов (в контексте 150-летия от дня рождения В. И. Вернадского). *Історія освіти, науки і техніки в Україні*: мат. VIII Всеукр. конф. молодих учених (м. Київ 21 травня 2013 р.). Київ: НААН, ННСГБ, 2013. Ч. 2. С. 31-38.
34. Катан Л. І. Фінансові ресурси підприємства та їх класифікація. *Фінансова система України*. 2006. Вип. 8, ч. 2. С. 167 -172.
35. Кірейцев Г. Г. Фінансовий менеджмент: підруч. Житомер: ЖІТІ, 2001. 440 с.

36. Кісіль М. І. Стратегічні напрями інвестиційного забезпечення розвитку сільського господарства. *Економіка АПК*. 2012. № 9. С. 36–39.
37. Кваша С. М. Зовнішньоекономічна діяльність АПК України: стан, стратегія і тактика розвитку. Київ: ЗАТ «НІЧЛАВА», 2000. 252 с.
38. Кропивка М. Ф., Саблук П. Т. Управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій: монографія / за ред. П. Т. Саблука, М. Ф. Кропивка. Київ: ННЦ ІАЕ, 2011. 454 с.
39. Лайко П., Мних М. Фінанси підприємств: підруч. для студ. вузів. Київ: Знання України, 2004. 428 с.
40. Розвиток підприємництва і кооперації: інституційнональний аспект: монографія / за ред. Ю. О. Лупенко. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2016. 432 с.
41. Малік М. Й. Соціально-економічні засади розвитку сільських територій (економіка, підприємництво і менеджмент): монографія / за ред. М. Й. Маліка. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2012. 642 с.
42. Лупенко Ю. О., Месель-Веселяк В. Я. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2012. 180 с.
43. Шубравська О. В., Молдаван Л. В., Пасхавер Б. Й. Агропродовольчий розвиток України в контексті забезпечення продовольчої безпеки. / за ред. д-ра екон. наук О.В.Шубравської. Київ: ДУ "Ін-т екон. та прогнозів. НАН України", 2014. 456 с.
44. Непочатенко О. О. Становлення економіки України у післякризовий період: ризики та проблеми розвитку: кол. монографія / ред. О. О. Непочатенко. Умань: Очінський, 2012. Ч.2. 412 с.
45. Олійник О. В. Економічний механізм сталого розвитку сільськогосподарських підприємств: монографія. Харків: «Міськдрук», 2012. 272 с.
46. Олійник Д. С. Фінансове забезпечення розвитку сільськогосподарського виробництва: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01. Київ, 2003. 17 с.

47. Правдюк Н. Л. Аграрні розписки як альтернативна форма кредитування сільськогосподарських підприємств: обліковий аспект. *Облік і фінанси*. 2016. № 4(74). С. 69-79.
48. Синчак В. П. Система оподаткування у сільському господарстві України: теорія, методологія та практика: монографія. Хмельницький: ХУУП, 2008. 476 с.
49. Ситник В. П., Трускавецький Р. С. Торфово-земельний ресурс України (концепція комплексного використання). Харків: Міська друкарня, 2010. 71 с.
50. Стецюк П. А. Проблеми фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств. *Облік і фінанси АПК*. 2011. № 4. С. 134–137.
51. Танклевська Н. С. Фінансова політика сталого розвитку аграрних підприємств України: теорія, методологія, практика: монографія. Херсон: Айлант, 2010. 375 с.
52. Трусова Н. В. Формування фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств: монографія. Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2015. 354 с.
53. Ульяновченко О. В. Ресурсоощадні технології вирощування зернових культур: оцінка й ефективність: монографія. Харків: [б. в.], 2015. 288 с.
54. Худолій Л. М. Методи та інструменти фінансового забезпечення аграрного бізнесу України. *Науковий вісник національного університету біоресурсів і природокористування України*. Сер: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. Київ: ВЦ НУБіП України, 2014. Вип. 200 (3). С. 9 - 14.
55. Чайанов А. В. Крестьянское хозяйство: Избранные труды / ред. кол. сер.: Л. И. Абалкин (пред.) и др. Москва: Экономика, 1989. 492 с.
56. Чупіс А. В. Земельна іпотека: наукове видання. Суми: Довкілля, 2007. 316 с.
57. Шпикуляк О. Г. Інститут аграрного ринку: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2009. 480 с.

58. Шпичак О. М., Боднар О. В. Теоретико-методологічні та практичні основи ціноутворення. Київ: ННЦ ІАЕ, 2017. 545 с.
59. Павлов О. І., Хвесик М. А., Юрчишин В. В. Сталий розвиток та безпека агропродовольчої сфери України в умовах глобалізаційних викликів: монографія / ред. О. І. Павлова. Одеса: Астропринт, 2012. 760 с.
60. Воробйов Ю. М. Фінансове забезпечення розвитку підприємств водогосподарського комплексу регіону (на прикладі Автономної Республіки Крим): монографія. Сімферополь: СОНАТ, 2009. 236 с.
61. Романенко О. Р. Фінанси: підруч. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 310 с.
62. Гладій С. Фінансовий механізм інвестування інноваційного розвитку: теоретико-методологічний підхід до управління. *Наука молода*. електрон. наук. фахове вид. 2005. № 3. URL: http://www.library.tane/edu.ua/images/nauk_vydannya/gHL8ef.
63. Козій І. С. Місце і значення фінансового забезпечення в структурі фінансового механізму. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2008. Т. 18. № 9. С. 223-229.
64. Кашенко О. Л. Системне уявлення фінансів. Суми: Довкілля, 2001. 98 с.
65. Лишанский М. Л. Финансовые рычаги выравнивания экономических условий воспроизводства. Москва, 1984. 191 с.
66. Дікань Л. В., Голуб Ю. О. Фінансове забезпечення діяльності підприємств: сутність та джерела. *Економіка розвитку*. 2007. № 3 (43). С. 65-88.
67. Лімонова Л. О. Системний підхід як методологічна основа дослідження, аналізу та моделювання соціально-економічних систем: електрон. наук. фахове вид. Харків, 2010. URL: https://dl.nure.ua/pluginfile.php/1168/mod_resource/content/1/01.pdf.
68. Фоміцька Н. В. Специфіка застосування системного підходу в державному управлінні. *Державне будівництво*: електрон. наук. фахове вид. 2014. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2014_2_7.

69. Осовська Г. В., Осовський О. А. Основи менеджменту: навч. посібник. Київ: «Кондор», 2006. 664 с.
70. Захаркін О. О. Порівняльна характеристика концепцій управління підприємством в системі інноваційної діяльності. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. 2014. № 4(70). С. 53-58.
71. Dr. M. Thenmozhi. Approaches to managementll. Scientific report. 2009. електрон. наук. вид. 2009. URL: <https://slideplayer.com/slide/7357819>.
72. Суворов В. П. Інтеграційний підхід до вдосконалення правового механізму державного регулювання земельних відносин у сфері містобудування. *Державна економічна політика регіонального розвитку*: зб. тез наук.-практ. заоч. конф. (м. Харків 10 червня 2015 р.). електрон. наук. фахове вид. Харків, 2015. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/ebook/conf/2015-3/doc/2/17.pdf>.
73. Мартинюк О. А. Формування адаптивного підходу до забезпечення динамічного розвитку підприємства. *Інтелект XXI*. 2017. № 4. С. 83-87.
74. Присяжнюк А. Ю. Експлікація складності економічних систем. *Вісник Одеського національного університету*. Серія: Економіка. 2016. Т. 21. Вип. 1. С. 69-72.
75. Невдачина О. І. Визначення системи показників для оцінки стратегії фінансово-векторного розвитку підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Економічні науки. 2014. Вип. 9. Ч. 2. С. 56-60.
76. Барташевська Ю. М. Комплексний підхід до оцінювання інвестиційного розвитку підприємства. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2013. № 2(15). С. 25-31.
77. Шевцова Г. З. Синергетичний менеджмент як концепція організованої синергії в управлінні підприємствами. *Економіка промисловості*. 2012. № 1-2. С. 202-214.

78. Воропай В. А. Аналіз методичних підходів оцінки стану і рівня забезпечення системи економічної безпеки підприємства. *Культура народів Причорномор'я*. 2013. № 257. С. 190-195.

79. Рязанцева В. В., Подгайська Н. С. Теорія та практика оцінки вартості банку. *Витратний та порівняльний підходи*. Статистика України. 2014. № 2. Ч.1. С. 9-13.

80. Фінанси: вишкіл студії: навч. посіб. / за ред. С. І. Юрія. Тернопіль: Карт-бланш, 2002. 357 с.

81. Дем'яненко М. Я. Формування системи оподаткування в аграрному секторі економіки. *Фінансування та кредитування аграрного сектора: проблеми та перспективи*: тези доп. I Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Мелітополь 4-6 вересня 2006 р.). Мелітополь: Видавництво ГУ «ЗІДМУ», 2006. С. 46-51.

82. Забедюк М. С. Теоретичні засади фінансового забезпечення діяльності підприємства. *Економічний форум*. 2016. №3. С. 195-200.

83. Погрішук Г. Б. Фінансове забезпечення охорони навколишнього природного середовища: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01. Тернопіль, 2005. 20 с.

84. Москаль О. І. Фінансове забезпечення розвитку агропромислового виробництва регіону (на матеріалах Чернівецької області): автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01. Київ, 2001. 18 с.

85. Осьмірко І. В. Система фінансового забезпечення інноваційного розвитку: поняття, структура та принципи функціонування. *Бізнес-Інформ*. 2012. № 7. С. 47-49.

86. Параніч Ю. В. Фінансове забезпечення розвитку інтегрованих структур суб'єктів господарювання: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.04.01. Харків, 2005. 19 с.

87. Радионова В. М. Финансы: учебн. / ред. В.М. Родионова. Москва: ИД ФБК-ПРЕСС, 2002. 320 с.

88. Кіщенко Г. В. Фінансове забезпечення розвитку суб'єктів нафтового бізнесу: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Київ, 2011. 19 с.
89. Ільчук В. П., Шпомер Т. О. Фінансове забезпечення сталого розвитку підприємств реального сектору економіки. *Фінанси та банківська справа*. 2018. № 2 (36). С. 310-316.
90. Економічна енциклопедія: у 3-х т. / ред. кол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) [та ін.]. Київ: Видавничий центр «Академія». 2000. Т. 1. С. 863.
91. Жилкина А. Н. Финансы: учебн. пособие / ред. проф. А. М. Ковалевой. Москва: Юрайт, 2015. 443 с.
92. Гривківська О. В. Теоретичні підходи до визначення фінансового забезпечення діяльності підприємств. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2004. № 2. С. 12-15.
93. Французова М. А. Сущность ресурсного обеспечения деятельности организации. *Транспортное дело России*. 2008. № 3. С. 12.
94. Федосов В. М. Бюджетний менеджмент: підруч. / ред. В. М. Федосов. Київ: КНЕУ, 2004. 864 с.
95. Галабурда М. К. Фінансове забезпечення економічної політики в Україні: дис. канд. екон. наук: 08.01.01. Київ, 2003. 278 с.
96. Загородний А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. Фінансовий словник. 2-е вид. вип. та допов. Львів: Центр Європи, 1997. 571 с.
97. Никонова Я. И. Инновационная политика в системе государственного регулирования устойчивого развития национальной экономики. Новосибирск: Изд-во НГТУ, 2010. 260 с.
98. Фінанси: навч. посібник / ред. І. В. Оспіщева. Київ: Знання, 2006. 415 с.
99. Баклан И. Основы финансового менеджмента. Киев: Ника-Центр, 2001. 473 с.
100. Сокириська І. Г. Діагностика фінансового забезпечення діяльності підприємства. *Фінанси України*. 2003. № 1. С. 89-93.

101. Венгер В. В. Фінанси: навч. посіб. (для студ. вищ. навч. закл.). Київ: Центр учбової літератури, 2009. 432 с.
102. Нехайчук Д. В. Фінансове забезпечення розвитку підприємств водогосподарського комплексу регіону: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.08. Одеса. 2008. 20 с.
103. Забаштанський М. М. Фінансове забезпечення комунальної сфери: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Ірпінь, 2009. 22 с.
104. Голуб Ю. О. Кредитна складова фінансового забезпечення діяльності суб'єктів господарювання: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Харків, 2011. 20 с.
105. Савчук В. А. Фінансове забезпечення виконання функцій держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 22. С. 46-49.
106. Возняк Г. В. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності промислових підприємств України: автореф. дис ... канд. екон. наук: 08.04.01. Львів, 2006. 19 с.
107. Міщук О. В. Фінансове забезпечення економічного зростання в умовах реалізації інвестиційно-інноваційної політики. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 2(80). С. 25-30.
108. Юхименко П. І., Федосов В. М., Лазебник Л. Л. Теорія фінансів: підручник / ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. Київ: ЦУЛ, 2010. 576 с.
109. Бандурка О. М., Коробов М. Я., Орлов П. І., Петрова К. Я. Фінансова діяльність підприємства: підручник (для студ. вищ. навч. закл.). 2-е вид., перероб. і доп. Київ: Либідь, 2003. 383 с.
110. Васечко Л. Співвідношення понять “фінансовий механізм”, “механізм фінансування”, “фінансове забезпечення” та “фінансове регулювання”. *Вісник Львівського університету*. Серія: Економічна. 2009. Вип. 41. С. 118-122.
111. Зятковський І. В. Фінансове забезпечення діяльності підприємств: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2000. 215 с.

112. Буздуган Я. Поняття, принципи, форми фінансового забезпечення охорони здоров'я в Україні. *Віче*. 2008. № 5. С. 26-28.
113. Жукова Ю. М. Макроекономічний механізм фінансування науки в Україні: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.01.01. Київ, 2000. 19 с.
114. Яцух О. О. Теоретичні засади фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2018. № 4 (39). С. 310–316.
115. Яцух О. О. Фінансове забезпечення сільськогосподарських підприємств: монографія. Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2018. 467 с.
116. Яцух О. О. Фінансова підтримка як механізм державного регулювання аграрного сектору економіки. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2011. № 1 (13). С. 525–533.
117. Тулай О. І. Сучасний стан та проблеми фінансового забезпечення сталого розвитку агропромислового сектору. *Науковий журнал «Світ фінансів»*. Тернопіль: Вид-во: «Економічна думка ТНЕУ», 2018. Вип. 3 (56). С. 104–116.
118. Худолій Л. М., Шевченко Н. Ю. Механізм фінансового забезпечення аграрних підприємств України на середньострокову перспективу. *Науковий вісник національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2015. Вип. 222. С. 8 - 15.
119. Стратегічні напрями інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору в Україні: аналіт. доп. / О. В. Собкевич та ін. Київ: НІСД, 2014. 62 с.
120. Економічний енциклопедичний словник: у 2-х т. / ред. С. В. Мочерний. Львів. Світ, 2055. Т.1. 616 с.

121. Фінансові механізми інноваційного економічного розвитку України в умовах євроінтеграції: матеріали II науково-практичної конференції Київського університету імені Бориса Грінченка (м. Київ, 31 травня 2018 р.). Київ, 2018. 281 с.
122. Ясинська Н. А. Фінансовий механізм державного управління розвитком малого підприємництва: автореф. дис. канд. наук з держ. Управління. Донецьк, 2008. 20 с.
123. Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты: манифест современной институциональной экономической теории/ пер. с англ. Москва: Дело, 2003. 464 с.
124. Веблен Т. Теория праздного класса. Москва: Прогрес, 1984. 367 с.
125. Коммонс Дж. Р. Институциональная экономика. *Экономический вестник Ростовского государственного университета*. 2007. Т. 5. № 4. С. 59–70. URL: <http://ecsocman.hse.ru/data/505/883/1219/journal5.4-8.pdf>.
126. Hamilton W. Institution. *Encyclopedia of the Social Sciences*. New-York. 1932. 84 p.
127. The MIT Dictionary of Modern Economics. Edited by David W. Pearce and Robert Shaw. MIT Press, 1992, Vol. 17. 209 p.
128. Пугачов М. І. Аграрний сектор економіки України в умовах інституційних змін. *Економіка АПК*. 2017. № 5. С. 12-18.
129. Дем'яненко М. Я., Саблук П. Т., Скупиц В. М. Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК: монографія / ред. М. Я. Дем'яненко. Київ: ННЦ ІАЕ, 2011. 369 с.
130. Дем'яненко М. Я., Алексійчук В. М., Борщ А. Г. Фінанси в період реформування агропромислового виробництва / ред. М. Я. Дем'яненка. Київ: ІАЕ УАНН, 2002. 645 с.
131. Романенко Т. В. Шляхи удосконалення формування та використання фінансових ресурсів підприємств. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Серія: Економічні науки. 2012. Вип. 2 (5). Т. 3. С. 248-252.

132. Мочаліна З. М. Фінансовий менеджмент: підручник. Харків: ХНАГУ, 2006. 157 с.
133. Коробов М. Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємств: навч. посіб. Київ: Знання, 2000. 378 с.
134. Фінанси підприємств за модульною системою навчання / ред. В. П. Шило та ін. Київ: Кондор, 2011. 429 с.
135. Державний бюджет і бюджетна стратегія в умовах економічних реформ: монографія у 4 томах / ред. кол. О. С. Власюк та ін. Стабілізація державних фінансів у контексті стратегії. Київ; «Акад. фін. упр», 2011. Т. 1. 1015 с.
136. Яцук О. О. Сутність та зміст фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств. *Всеукраїнський науково-виробничий журнал: «Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики»*. 2018. № 10 (38). С. 133-145.
137. Саблук П. Т., Лузан Ю. Я. Основні напрями удосконалення державної аграрної політики в Україні. *Економіка АПК*. 2011. № 5. С. 3-16.
138. Бланк И. А. Финансовая стратегия предприятия. Киев: Эльга, Ника-Центр, 2004. 720с.
139. Василик О. Д. Бюджетна система України: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 544 с.
140. Формування фінансового механізму сталого розвитку України: монографія / ред. О. Кириленко, О. Тулай. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 414 с.
141. Юрій С. І., Федосов В. М. Фінанси: підруч. / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. Київ: Знання, 2008. 611 с.
142. Гудзь О. Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2007. 578 с.
143. Жук В. М. Теоретико-методологічні засади обліку та контролю підтримки сільського розвитку. *Економічні науки*. Серія: Облік і фінанси. Луцьк, 2011. Вип. 8 (29). С.142-151.

144. Саблук П. Т. Роль держави у відродженні економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників у розвитку аграрного виробництва в умовах вступу України до СОТ: *матеріали Перших регіональних річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників* (м. Харків 27-28 листопада 2007 р.). Харків: ХНТУСГ, 2007. С. 10-18.

145. Стецюк П. А. Проблеми фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Херсон, 2014. Вип. 9, Ч. 1. С. 109 -113.

146. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24 черв. 2004 р. № 1877–IV. Офіційний вісник України. 2004. № 30, Т. 1. Ст. 1987.

147. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року: постанова Каб. Міністрів України від 17.10.2013 р. № 806-р . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013>.

148. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1555-VII. Офіційний вісник України. 2014. № 62. Ст. 1704.

149. Черніков Д. Модернізація системи державної підтримки суб'єктів господарювання в Україні. Київ: НІСД. 2013. 28 с. URL: <http://parlament.org.ua/wp-wp-content/uploads/2016/05/Доповідь-НІСД.pdf>

150. Законодавство України. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://rada.gov.ua>.

151. Про фермерське господарство: Закон України від 19 черв. 2003 р. № 973-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.

152. Про схвалення Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки: розпорядження Каб. Міністрів України від 13.09.2017 р. № 664-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/664-2017>.

153. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р: Закон України 18 жовт. 2005 р. № 2982-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-15>.

154. Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України: Закон України 05 жовт. 2006 р. № 229-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/229-16>.

155. Про аграрні розписки: Закон України від 6 лист. 2012 р. № 5479-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5479-17>.

156. Про затвердження Державної цільової програми реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі на період до 2015 р: постанова Каб. Міністрів України 30.05.2007 р. № 785. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/785-2007>.

157. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 р: постанова Каб. Міністрів України 19.09.2007 р. № 1158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007>.

158. Про затвердження Державної програми розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу на 2007-2010 рр: постанова Каб. Міністрів України 26.09.2007 р. № 1181. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1181-2007>.

159. Про затвердження Порядку та умов надання у 2012 р. державних гарантій для фінансування проектів у сфері сільського господарства: постанова Каб. Міністрів України 13.08.2012 р. № 857. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/857-2012>.

160. Про затвердження Плану заходів щодо реалізації Концепції реформування розвитку аграрної освіти та науки на період до 2015 р.: розпорядження Каб. Міністрів України 31.10.2011 р. № 1112-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/1112-2011>.

161. Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік:

розпорядження Каб. Міністрів України. 03.04.2017 р. № 275-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-p>.

162. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектора економіки на період до 2021 р: розпорядження Каб. Міністрів України 30.12.2015 р. № 1437-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015>.

163. Про схвалення Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 рр: розпорядження Каб. Міністрів України 13.09.2017 р. № 664-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/664-2017>.

164. Про ратифікацію Рамкової угода між Україною та Європейським інвестиційним банком: Закон України від 07.02.2006 р. № 3392-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_585.

165. Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі: Закон України від 10.04.2008 р. № 250-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_049.

166. Додаток 1А. Угода про сільське господарство. Закону України: Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі: від 10.04.2008 р. № 250-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_342.

167. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (Додаток XXXVIII до Глави 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій.): Закон України від 16.09.2014 р. №1678-VII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

168. Про ратифікацію Фінансової угоди (Основний кредит для аграрної галузі України) між Україною та Європейським інвестиційним банком: Закон України від 20.09.2016 р. № 1530-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/971_021.

169. Куделя Е. А. Модели и методы поддержки сельскохозяйственных товаропроизводителей в переходной экономики России: дисс. к. э. н.: 08.00.05. Ростов. Гос ун-т. Майкоп, 1999. 180 с.
170. Купчеля Л. І. Еволюція державної підтримки сільського господарства України: правовий аспект. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 136. С. 126-132.
171. Будаї О. В. Поняття та ознаки державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників в Україні. *Право і суспільство*. 2015. № 5, Ч. 3. С. 92-96.
172. Райзберг Б. А., Лозовський Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: ИНФРА-М, 2001. 480 с.
173. Титарчук І. М. Державна підтримка сільського господарства в умовах трансформації економіки АПК: автореф. дис. ... к. е. н.: 08.07.02. Київ, 2006. 24 с.
174. Коденська М. Ю. Державна підтримка розвитку аграрного сектору економіки. *Економіка АПК*. 2013. № 6. С. 14-21.
175. Мухина Е. Оценка эффективности государственной поддержки агропромышленного производства. *Экономист*. 2007. № 4. С. 89-93.
176. Андрусенко Г. О. Стратегія державного регулювання аграрної сфери АПК Актуальні проблеми державного управління. 2003. № 2. Ч.2. С. 9-14.
177. Лузан Ю. А. Облік державної підтримки агропромислового виробництва Київ: Вид-во ТОВ «Юр-Агро-Веста», 2007. 324 с.
178. Діброва А. Д. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва: теорія, методологія, практика. Київ: ВПД «Формат», 2008. 77 с.
179. Про ратифікацію Угоди між урядом України і урядом Китайської Народної Республіки про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків на доходи і майно:

Закон України від 12.07.1996 р. № 342/96-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156_675.

180. Угода між урядом України й урядом Китайської Народної Республіки про заохочення та взаємний захист інвестицій: угода Каб. Міністрів України Київ, 31.10.1992 р. № 264 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156_012.

181. Програма українсько-китайського інвестиційного співробітництва в агропромисловому комплексі: програма Міністерства аграрної політики та продовольства України 05.12.2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156_004-17.

182. Петруненко Я. Поняття державної підтримки суб'єктів господарювання як засобу забезпечення ефективного використання бюджетних коштів. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. Вип.6. С. 110-115.

183. Податковий Кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755 VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

184. Дем'яненко М. Я. Національна система державної підтримки аграрного сектору в умовах членства України в СОТ. *Облік і фінанси АПК*. 2008. № 3. С.11-15.

185. Амбросов В. Я. Ринок і стратегія розвитку сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2013. № 10. С. 72-79.

186. Олійник О. В. Критерії державної підтримки сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2013. № 2. С. 49-53.

187. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація: наук. доповідь / О. М. Бородіна та ін. Київ: Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2012. 56 с.

188. Iatsukh O. O. Budget policy of development of Ukraine's agrarian sector: achievements, trends and prospects. *Trends in der Entwicklung der nationalen und internationalen Wissenschaft: Sammelwerk der wissenschaftlichen artikel*. Verlag SWG imex GmbH. (Nurnberg, Deutschland), 2016. S. 168-173.

189. Про державний бюджет України на 2019 р.: Закон України від 23 лист. 2018 року № 2629-VIII. Дата оновлення: 28.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19>.

190. Про державний бюджет України на 2018 р.: Закон України 7 груд. 2017 року № 2246-VIII. Дата оновлення: 06.12.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>.

191. Про державний бюджет України на 2011 р.: Закон України 23 груд. 2010 р N 2857-VI. Дата оновлення: 23.12.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2857-17>.

192. Про державний бюджет України на 2012 р.: Закон України 22 груд. 2011 р N 4282-VI. Дата оновлення: 04.12.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4282-17>.

193. Про державний бюджет України на 2013 р.: Закон України 06 груд. 2012 р N 5515-VI. Дата оновлення: 19.12.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5515-17>.

194. Про державний бюджет України на 2014 р.: Закон України 16 січ. 2014 р N 719-VII. Дата оновлення: 31.03.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-18>.

195. Про державний бюджет України на 2015 р.: Закон України 28 груд. 2014 р N 80-VIII. Дата оновлення: 24.12.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80-19>.

196. Про державний бюджет України на 2016 р.: Закон України 25 груд. 2015 р N 928-VIII. Дата оновлення: 22.12.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928-19>.

197. Про державний бюджет України на 2017 р.: Закон України 21 груд. 2016 р N 1801-VIII. Дата оновлення: 09.11.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>.

198. Стан фінансування АПК у 2018 році: інформація щодо державної фінансової підтримки суб'єктів господарювання АПК у 2018 році.

Міністерства аграрної політики та продовольства України. Дата оновлення: 15.08.2019 р URL: <http://www.minagro.gov.ua/node/25302>.

199. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансування підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів: постанова Каб. Міністрів України від 29.04. 2015 р. № 300. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/300-2015-п>.

200. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств: постанова Каб. Міністрів України від 7 лют. 2018 р. № 106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2018-п>.

201. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку виноградарства, садівництва і хмелярства: постанова Каб. Міністрів України від 15 черв. 2005 р. № 587. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2005-п>.

202. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки галузі тваринництва: постанова Каб. Міністрів України від 7 бер. 2018 р. № 107. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/107-2018-п>.

203. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва: постанова Каб. Міністрів України від 1 бер. 2017 р. № 130. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/130-2017-п>.

204. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки фермерських господарств: постанова Каб. Міністрів України від 25 серп. 2004 р. № 1105. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102-2004>.

205. Iatsukh O. State police financial support of development of agricultural sector. Promising problems of economics and management: *Collection of scientific articles. Publishing house «BREEZE»*. (Montreal, Canada), 2015. P. 324–328.

206. Яцух О. О. Державна політика щодо фінансового забезпечення розвитку аграрного сектору економіки. *Збірник наукових праць Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана. Вчені записки*. Київ. КНЕУ, 2018. №12. С. 178-197.

207. Яцух О. О. Основні напрямки розвитку фінансової політики щодо державного фінансування аграрного сектору економіки. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василика*. Серія: Економічні науки. Вип. 85. Харків: ХНТУСГ, 2009. С. 390–394.

208. Яцух О. О. Особливості державної політики щодо фінансової підтримки аграрного сектору економіки. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2010. № 3 (11). С. 523–526.

209. Яцух О. О. Оцінка діючої системи Державної підтримки сільськогосподарських галузей у Мелітопольському районі Запорізької області. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2011. № 3 (15). С. 297–305.

210. Яцух О. О. Strategy and tactics of the agrarian sector's state financial policy. *International scientific conference. Formation of modern economic area: benefits, risks, implementation mechanism: conference proceedings*. (Tbilisi, 29 April, 2016.). Tbilisi: SSOTU, 2016. С. 276– 280.

211. Яцух О. О., Кірчева А. В. Фінансова політика держави та інструменти її реалізації в аграрному секторі економіки. *Управління соціально-економічним розвитком держави та регіонів: збірник матеріалів*

XI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя 13-14 квітня 2017 р.). Запоріжжя: Видавництво ЗНУ, 2017. С. 300–301.

212. Маркс К. Капітал. Критика політичної економії. Твори; пер. з 2-го рос. вид. Київ: Держполітвидав УРСР, 1963. Т.23. 847 с.

213. Тейлор Ф. Принципы научного менеджмента. URL: http://library.tneu.edu.ua/files/EVD/HTML/prmangmnt/pr_mangmnt.htm.

214. Файоль А. Общее и промышленное управление. URL: <http://litrus.net/book/read/59646?p=4>.

215. 227. Pascale R. T., Athos A. G. Le management estil un art japonais?, Les editions d'organisation. Paris, 2002. 260 p.

216. Питерс Т. В поисках эффективного управления (Опыт лучших компаний) / пер. с англ. Л. И. Евенко, Т. Питерс, Р. Уотермен. Москва: Прогресс, 1986. 418 с.

217. Кунц Г. Управление: системный и ситуационный анализ управленческих функций: в 2 т.; общ. ред. Д. М. Гвишиани. Москва: Прогресс, 1981. Т.1. 497 с.

218. Поспелов Д. А. Большие системы (ситуационного управления). Москва: Знание, 1975. 66 с.

219. Ансофф И. Стратегическое управление: монографія; пер. с англ. Москва: Экономика, 1989. 519 с.

220. Петти В. Экономические и статистические работы. Москва: Соцэкгиз, 1940. 673 с.

221. Кенэ Ф. Избранные экономические произведения. Москва: Соцэкгиз, 1960. 554с.

222. Тюрго А. Избранные экономические произведения. Москва: Соцэкгиз, 1961. 198 с.

223. Адам Сміт. Багатство націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй / пер. з англ. О. Васильєва. Київ: Port-Royal, 2001. 594 с.

224. Jevons, William Stanley. The Theory of Political Economy. (1879). BiblioBazaar LLC, 2009. 286 p.

225. Томпсон мл. Артур А., Стрикленд III А. Дж. Стратегический менеджмент. Концепции и ситуации для анализа. Москва: Вильнюс, 2006.
226. Сурмін Ю. П. Майстерня вченого: підручник для науковця. Київ: НАДУ, 2006. 38 с.
227. Брігхем Ю. Гапенскі Л. Фінансовий менеджмент. Підручник для вузів в 2-х т. / пер з англ. ред. Ковальова В. В. СПб, 2003.
228. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента: в 2-х т. К: Эльга; Ника-Центр, 2007. Т.1. 624 с.
229. Модильяни Ф. Миллер М. Сколько стоит фирма? Теорема MM / пер. с англ. 2-е изд. Москва: Дело, 2001. 272 с.
230. Бастейбл Ч.Ф. Общественные финансы / под ред. канд. экон. наук С.П. Захарченкова / пер. с англ. Харьков: Виват, 2016. 808 с.
231. Mabry R., Ulbrich H. Introduction to economic principles. New York: McGraw. Hill Company, 1989
232. Wanniski J. Texas, Revenues, and the "Laffer Curve". *The Public Interest*. Winter 1978. P. 3-16.
233. Блауг, М. Економічна теорія в ретроспективі / пер. з англ. І. Дзюб. Київ: Основи, 2001. 670 с.
234. Рикардо Д. Сочинения. / пер. с англ. Д. Рикардо. Москва: Госполитиздат, 1955. Т.1. 360 с.
235. Сей Ж.Б. Трактат по политической экономии. Москва: Директ-Медиа, 2007. 67 с. URL: <http://www.cashflow.by/load/1-1-0-107>
236. Рикардо Д. Сочинения. Москва: Госполитиздат, 1955. 432 с.
237. Кнапп Г. Ф. Деньги. Историко-правовые основания природы их. Очерки государственной теории денег. Одесса, 1913. 22 с.
238. Friedman M. Statement on monetary theory and police. *Employment, Growth and Price: hearing before the Joint Economic Committee, 86 Congress, 1 session. (25-28 May 1959)*. URL:https://miltonfriedman.hoover.org/friedman_images/Collections/2016c21/Gov_05_25_1959.pdf.

239. Friedmen M. Monetary History, Not dogma. *Wall Street Journal*. February 1967. URL: <https://www.wsj.com/articles/SB116372907492425872>.
240. Дж. М. Кейнс Общая теория занятости, процента и денег: пер. с англ. Москва: Прогресс, 1978 р. 154 с. URL: <http://socioline.ru/files/5/316/keyns.pdf>.
241. Вернадський В. І. Біосфера та ноосфера. Москва: Айриспрес, 2004. 576 с.
242. Руденко М.Д. Енергія прогресу: нариси з фізичної економії. (Першотвір). Київ: Молодь, 1998. 528с.
243. Ленин В. И. Полное собрание починений. Москва: ГИПЛ, 1963. Изд. 5. Т.7. 619 с.
244. Hamilton J. The Book of Ruth. New York: Doubleday, 1988. 328 p.
245. Вебер М. Хозяйство и общество / пер. с нем.; под научн. ред. Л. Г. Ионина. Москва: ГУВШЭ, 2010. 456 с.
246. Коуз Р. Фирма, рынок и право / пер. с англ. Б. Пинскера. Москва: Дело ЛТД, 1993. 192 с.
247. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економікию / пер. з англ. І. Дзюб. Київ: Основа, 2000. 198 с.
248. Вільямсон Олівер Е. Економічні інституції капіталізму: фірми, маркетинг, укладання контрактів. Київ: АртЕк, 2001. 472 с.
249. De Montchrestien A. Traicté de l'œconomie politique. Paris, 1889.
250. Серра А. Краткий трактат о средствах снабдить в изобилии золотом и серебром королевства, лишённые рудников драгоценных металлов. Мировая экономическая мысль сквозь призму веков. Москва: Мысль, 2004. Т.1. 578 с.
251. Фридмен М. Основы монетаризма. / под науч. ред. Д. А. Козлова. Москва: ТЕИС, 2002. 175 с.
252. Макконел К. Р., Брю С. Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. Москва: Республика, 1992. Т. 2. 400 с.

253. Подолинський С. А. Вибрані твори. / упоряд.: Л.Я. Корнійчук. Київ: КНЕУ, 2000. 328с.
254. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия (Антология экономической мысли). Москва: ЭКСМО, 2007. 864 с.
255. Найт Ф. Х. Риск, неопределенность и прибыль / пер. с англ. Москва: Дело, 2003. 360 с.
256. Белл Д., Иноземцев В. Л. Эпоха разобщенности: Размышления о мире XXI века. (Philosophy). Москва: Центр исследований постиндустриального общества, 2007. 304 с.
257. Гелбрейт Дж. Новое индустриальное общество / пер. с англ. Дж. Гелбрейт. (Philosophy). Москва: ООО "Издательство АСТ": ООО "Транзиткнига"; Спб.: Terra Fantastica, 2004. 602 с.
258. Иноземцев В. Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы. Москва: Логос, 2000. 304 с.
259. Hamilton W. Institution. Encyclopedia of the Social Sciences. New York, 1932. V. VIII. P.84.
260. Гофлер Е. Третья хвиля. / пер. з англ. А. Євса. Київ: Вид. дім «Всесвіт», 2000. 480 с. URL: <http://www/1576.ua/books/7231>
261. Файоль А., Эмерсон Г., Тэйлор Ф., Форд Г. Управление – это наука и искусство. Москва: Республика, 1992. 351 с.
262. Чаянов А. В. Краткий курс кооперации. Брошюра. Москва: Кооперативное товарищество, 1925. 80 с.
263. Чаянов А. В. Природа крестьянского хозяйства и земельный режим. *Труды Всерос. съезда Лиги аграрных реформ*. Москва, 1918. С.4-5.
264. Челинцев А. Н. Русское сельское хозяйство перед революцией. Москва: Изд-во СХ академии им. Тимирязева "Новый агроном", 1928. 239 с.
265. Челинцев А. Н. Теоретические основания организации крестьянского хозяйства. Харьков, 1919. 178 с.

266. Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации. (Экон. наследие). Москва: Экономика, 1989. 496 с.
267. Нехайчук Д. В. Фінансове забезпечення розвитку підприємств водогосподарського комплексу регіону: дисер... кандидата економічних наук. Сімферополь, 2008. 243 с.
268. Захаркін О. О. Порівняльна характеристика концепцій управління підприємством в системі його інноваційної діяльності. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. Серія: Економічні науки. 2014. № 4. С. 53-59.
269. Delas V., Nosova E., Yafinovich O. Financial Security of Enterprises *Procedia Economics and Finance*. 2015. Vol. 27. P. 248-266.
270. Boso N., Danso A., Leonidou C., Uddin M., Hultman M. Does financial resource slack drive sustainability expenditure in developing economy small and medium-sized enterprises? *Journal of Business Research*. 2017. Vol. 80. P. 247-256.
271. Большой Энциклопедический словарь / ред. А. М. Прохоров. Москва: «Большая Российская энциклопедия», 2000. 1456 с.
272. История Философии: Энциклопедия / науч. ред. А. А. Грицанов, Т. Г. Румянцева, М. А. Можейко. Минск: Книжный Дом, 2002. 1376 с.
273. Философская Энциклопедия. в 5-х т. / под ред. Ф. В. Константинова. Москва: Советская энциклопедия, 1960-1970. 2520 с.
274. Новая философская энциклопедия. в 4-х т. / под ред. В. С. Стёпин, А. А. Гуйсенов, Г. Ю. Семигин. Москва: Мысль, 2010. 3870 с.
275. Словарь терминов ITIL версия 1.0, 29 июля 2011 г. URL: https://weblampa.ru/wpcontent/uploads/2016/04/Russian_2011_Glossary_v2.0.pdf
276. Круглова Н. Ю. Хозяйственное право / учеб. пособ. 5-е изд. Серия: Основы наук. Москва: Издательство РДЛ, 2011. 885 с.
277. Философия: Энциклопедический словарь / ред. А. А. Ивина. Москва: Гардарики, 2004. 1072 с.

278. Лопатникова Л. И. Экономико-математический словарь: Словарь современной экономической науки. 5-е изд. Москва: Дело, 2003. 520 с.
279. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. 2-е изд., испр. Москва: ИНФРА-М, 1999. 479 с.
280. Даль В. И. Толковый словарь живого великого языка (1863-1866). в 4-х т. Москва: АСТ, 2006. 1155 с.
281. Міжнародний стандарт ISO 9001:2001. Системи управління якістю вимоги. [Чинний від 2001-06-27]. Вид. офіц. Київ: Держстандарт України, 2001. 33 с. URL: http://www.zoda.gov.ua/files/WP_Article_File/original/000011/11933.pdf.
282. Строительный контроль. метод. пособ. / ред. В. С. Котельникова Москва: ОАО «НТЦ «Промышленная безопасность»», 2010. 499 с.
283. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991. № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.
284. Зінченко О. А. Визначення показників рентабельності на основі величини якості прибутку. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2009. № 28. С. 150-155.
285. Цибок О. В. Прибуток у господарській діяльності підприємницьких структур на сучасному етапі трансформації економічної системи. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2005. № 3. С. 137-140.
286. Загородна О., Серединська В. Діагностика фінансового стану і стійкості функціонування підприємств. *Вісник ТНЕУ*. 2010. №3. С. 20-24.
287. Ковальчук Т. М., Вергун А. І. Діагностичний аналіз фінансового стану: теорія та методологія. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2015. № 5, Т. 1. С. 129-134.
288. Коломієць Н. О., Павліченко В. М., Коломієць О. П. Методологічні аспекти оцінки фінансового стану як основи ефективного управління підприємством. *Вісник Харківського національного університету сільського господарства імені Петра Василика*. 2017. Вип. 185. С.223-230. URL: <http://dSPACE.khntusg.com.ua/bitstream/123456789/1636/1/28.pdf>.

289. Турило А. М., Зінченко О. А. Аналітико-графічний підхід до вимірювання якості прибутку підприємства. *Економіка промисловості*. 2009. № 4. С. 171-175.
290. Зінченко О. А. Управління якістю фінансового результату підприємства. *Економіка та управління підприємствами*. 2010. № 1(103). С. 109-114.
291. Эванс Дж. Р., Берман Б. Маркетинг / пер. с англ. науч. ред. А. А. Горячев. Москва: Экономика, 1990. 350 с.
292. Бернстайн Л. А. Анализ финансовой отчетности: теория, практика и интерпретация / пер. с англ. Москва: Финансы и статистика, 2003. 624 с.
293. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / пер. з англ. Київ: Києво-Могилянська академія, 2012. 242 с.
294. Knight F.H. Risk, Uncertainty and Profit. New York: Cosimo Classics, 2006. 360 p.
295. Kubás J. Šoltés V., Mišík J., Štofková Z. Efficiency of Using Financial Resources and Their Impact on Security in a Local Context. *Procedia Engineering*. 2017. Vol. 192. P. 498-503
296. Popa S. Prostean G. The Efficiency in Time and Financial Resources Management of an Individual by Developing an Informatics Support. *Soft Computing Applications*. 2013. № 195. P. 659–667.
297. Хвостенко В. С. Оцінка якості прибутку як невід’ємна складова стратегічного аналізу: зб. наук. праць *Економічний аналіз*. Тернопіль: ТНЕУ, 2011. № 9. С. 354–360.
298. Мустафаев А. А. Оценка эффективности использования финансовых ресурсов АПК Северного региона. *Часопис економічних реформ*. 2017. № 1 (25). С. 85-92.
299. Deligia E. Innovation and finance: the theoretical links. *Economia, Societe Instituzion 1*. Luiss University Press, 2006. P. 79-102.

300. Фролова Т., Лук'яненко Л., Отченаш К. Фінансовий ресурс розвитку національної економіки: формування та пріоритетні напрями використання. *Міжнародна економічна політика*. 2016. № 2(25). С. 126-155.

301. Романець О. А. Сутність та зміст державного регулювання аграрного сфери економіки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. електрон. наук. фахове вид. 2011. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2011_5_13.

302. Скалюк Р. В. Якість фінансового результату господарської діяльності промислового підприємства. *Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції*. 2010. № 4 (9). С. 50–56.

303. Нагайчук В. В. Вплив якості прибутку підприємства на ефективність його функціонування. *Економіка розвитку*. 2013. № 1 (65). С. 73-77.

304. Ma W., Jin M., Liu Y., Xu X. Empirical analysis of fractional differential equations model for relationship between enterprise management and financial performance. *Chaos, Solitons & Fractals*. 2019. Vol. 125. P. 17-23.

305. Tikhomirova A., Matrosova E. Peculiarities of Expert Estimation Comparison Methods. *Procedia Computer Science*. 2016. № 88. P. 163-168.

306. Шапочка М. К. Теорія статистики: навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2014. 312 с.

307. Яцух О. О., Трусова Н. В., Когут І. А. Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій в умовах підвищення самостійності регіонів: монографія / наук. ред. та кер. кол. авт., к.е.н., О. О. Яцух. Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2019. 337 с.

308. Ruiz C. A. G., Luca F. Fibonacci factoriangular numbers. *Indagationes Mathematicae*. 2017. № 28. P. 796-804.

309. Показники балансу великих та середніх підприємств за видами економічної діяльності станом на 31 березня 2019 року: стат. зб./Держ. ком. статистики України: електрон. вид. 2019. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

310. Чистий прибуток (збиток) великих та середніх підприємств за видами економічної діяльності за січень-березень 2019 року: стат. зб./Держ. ком. статистики України: електрон. вид. 2019. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
311. 2. Чистий прибуток (збиток) великих та середніх підприємств за видами економічної діяльності за січень-березень 2018 року: стат. зб./Держ. ком. статистики України: електрон. вид. 2019. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
312. Яцух О. О., Захарова Н. Ю. Фінансовий стан підприємства та методика його оцінки. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського*. Серія: Економіка і управління. 2018. № 3. Т. 29 (68). С. 173-180.
313. Халафян А. А. STATISTIC A 6. Статистический анализ данных: учебник. 4-е изд. Москва: ООО «Бином-Пресс», 2010. 607 с.
314. Минашкин В. Г. Теория статистики: учебн. для вузов. Москва: Финансы и статистика, 2014. 656 с.
315. Resta M. An agent-based simulator driven by variants of Self-Organizing Maps. *Neurocomputing*. 2015. Vol. 147. P. 207-224.
316. Радкевич Я. М. Метрология, стандартизация и сертификация. 2-е изд., доп. Москва: Высшая школа, 2006. 800 с.
317. Яцух О. О. Методичний підхід до оцінювання рівня самофінансування сільськогосподарських підприємств. *Вісник ХНАУ*. Серія: Економічні науки. 2019. № 1. С. 288–303.
318. Grossman M. The human capital model of the demand for health. Cambridge. 1999.
319. Hart O. Luigi Z. How to Make a Distressed Bank Raise Equity. *Financial Times*. PDF icon Financial Times, 2010.
320. Harris M., Raviv A. The Theory of Capital Structure. *Journal of Finance*. 1991. Vol. 46, No. 1. P. 297–355.
321. Харви Д. Городской опыт. / пер. с англ. В. В. Вагина. URL: <http://www.urban-club.ru/?p=105>

322. Thomas P. Lemke and T. Gerald Lins, Regulation of Investment Advisers (Thomson West, 2014).

323. Arena M. P. The Effect of Taxes on Multinational Debt Location. / *Ro per. Journal of Corporate Finance*. 2010. Vol. 16. No. 5. P. 637-654.

324. Jensen, M. C., and Meckling, W. H. Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure. *The Journal Of Financial Economics*, 1976. No. 3 (4). P. 305-360.

325. Modigliani F & Miller H M. The Cost of Capital, Corporation Finance, and the Theory of Investment: Reply. *The American Economic Review*. 1959. Vol. 49. No. 4. P. 655-669.

326. Modigliani, F. & Miller, M. H. Corporate Income Taxes and the Cost of Capital: A Correction. *American Economic Review*. 1963. No. 53(3). P. 433-443

327. Myers S. Corporate financing and investment decisions when firms have information that investors do not have. *Journal of financial economics*. 1984. Vol. 13. P. 187-221.

328. Myers S. Still searching for optimal capital structure. / *Journal of Applied Corporate Finance*. 1993. Vol. 6. P. 4-14.

329. Shultz N. Human Capital: Policy Issues and Research Opportunities / T. Shultz. In: *Human Resources / Fiftieth Anniversary Colloquium VI*. New York, 1975. 69 p.

330. Бригхем Ю, Гапенски Л. Юджин Финансовый менеджмент: полный курс: у 2-х т. / пер. с англ. ред. В. В. Ковалев. СПб.: Экономическая школа, 1998. Вып. 20. Т.1. 497 с.

331. Бригхем Ю., Гапенски Л. Финансовый менеджмент / пер. с англ. ред. А. Дорофеев. 10-е изд. СПб.: Питер, 2007, 959 с.

332. Брейли, Р., Майерс С. Принципы корпоративных финансов. / пер. с англ. Н. Барышниковой. Москва: Олимп-бизнес, 2008. 1008 с.

333. Бланк, И. А. Управление использованием капитала. Киев: Ника-Центр: Эльга, 2000. 656 с.

334. Бочаров В. В. Современный финансовый менеджмент. СПб.: Питер, 2006. 464 с.
335. Ковальов В. В. Фінансовий аналіз: навч. посіб. / ред. В. В. Ковальов. Москва: Фінанси і статистика, 2014. 485 с.
336. Стоянова Є. С. Фінансовий менеджмент: теорія і практика. Москва: Перспектива, 2008. 656 с.
337. Теплова Т. В. Финансовый менеджмент: управление капиталом и инвестициями. Москва: ГУ ВШЭ, 2000. 504 с.
338. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. 3-е изд. Москва: Вильямс, 2006. 594 с.
339. Поддєрьогін А. М. Фінансовий менеджмент: підруч. / ред. А. М. Поддєрьогін. Київ: КНЕУ, 2008. 536 с.
340. Демяненко М. Я., Зуєва О. І. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств України: теорія і практика: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2010. 190 с.
341. Бланк І. О. Управління фінансами підприємств. Київ: Нац. торг.-екон. ун-т., 2006. 780 с.
342. Близнюк О. П., Брезинська А. П., Іванюта О. М. Управління фінансовими ресурсами підприємств роздрібної торгівлі: монографія. Харків: Видавець Іванченко І. С., 2016. 253 с.
343. Черкасова А. О. Застосування сучасних методичних підходів до оцінки вартості капіталу акціонерного товариства. *Ефективна економіка*: електрон. наук. фахове вид. 2012 № 4 URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1234>.
344. Герасимчук З. В., Вахович І. М. Фінансовий менеджмент: навч. посібник. Луцьк: Надстир'я, 2007. 412 с.
345. Хелферт Э. Техника финансового анализа. 10-е изд. Серия: «Академия финансов». СПб.: Питер, 2004. 640 с.
346. Белолипецкий В. Г. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия. Москва: ИНФРА-М, 2012. 296 с.

347. Базартінова О. В. Методи визначення вартості позикового капіталу підприємства. *Стратегія і механізм регулювання промислового розвитку*: електрон. наук. фахове вид. 2011. С. 180–188. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sim_2011_2011_19.

348. Алимов О. М., Даниленко А. І., Трегобчук В. М. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення: монографія. Київ: Об'єднаний ін.-т економіки НАН України, 2005. 540 с.

349. Тулай О. І. Фінансовий стан сільськогосподарських підприємств та основні напрями його зміцнення. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2018. № 3(38). с. 185-191.

350. Глущенко В. Оптимізація структури капіталу акціонерних товариств на основі багатокритеріального підходу як напрям удосконалення фінансово-кредитного механізму їх розвитку. *Збірник наукових праць: Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Проблеми економіки та управління. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. № 725. С. 49-56.

351. Давидов О. І. Оцінка вартості позикового капіталу у процесі визначення вартості підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Економічні науки. Херсон. 2017. Вип. 22. Ч.1. С. 101-105.

352. Хелберт Е. Техніка фінансового аналізу. 10-е изд. Серія: Академія фінансов СПб.: Питер, 2003. 640 с.

353. Кашена Н. Б. Концептуальні основи оцінки вартості капіталу підприємств роздрібної торгівлі. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*: електрон. наук. фахове вид. 2012. Вип. 2. С. 38-45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprstp_2012_2_8.

354. Крамаренко Г. О. Фінансовий менеджмент: підручник. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 520 с.

355. Ковалев В. В., Незамайкин В. Н., Юрзинова И. Л. Финансовый менеджмент: учеб. / ред. В. В. Ковалев. Москва: Юрайт, 2014. 467 с.
356. Поляков Г. Б., Акодис И. А., Краев Т. А. Финансовый менеджмент: учеб. / ред. Г. Б. Поляка. 2-е изд. Москва: Юнити, 2004. 526 с.
357. Modigliani F., Miller M. The cost of capital, corporation financing and the theory of investment. *American Economic Review*. 1958. №48. P. 261–297.
358. Modigliani F., Miller M. Taxes and the cost of capital: A correction. *American Economic Review*. 1963. №53. P. 433–443.
359. Jensen M. C. Agency costs of free cash flow, corporate finance, and takeovers. *American Economic Review*. 1986. №76. P. 323–339.
360. Stulz R. M. Managerial discretion and optimal financing policies. *Journal of Financial Economics*. 1990. №26. P. 3–27.
361. Harris M., Raviv A. Capital structure and the informational role of debt. *The Journal of Finance*. 1990. Vol. 45. №2. P. 321–349.
362. Grossman S., Hart O. Corporate financial structure and managerial incentives. *The Economics of Information and Uncertainty*. Chicago: University of Chicago Press, 1982. P. 107–140.
363. Harvey C., Lins K., Roper A. The effect of capital structure when agency costs are extreme. *Journal of Financial Economics*. 2004. №74. P. 3–30.
364. Яцух О. О. Оцінка вартості позичених фінансових ресурсів, залучених у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств. *Науково-виробничий журнал. Інноваційна економіка*. 2019. Вип. 1–2. (78). С. 194–205.
365. Яцух О. О. Комплексний методологічний підхід щодо оцінки вартості залучення фінансових ресурсів в господарську діяльність сільськогосподарських підприємств. *Виклики та перспективи розвитку нової економіки на світовому, державному та регіональному рівнях: збірник матеріалів XIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя 25–26 жовтня 2018 р.)*. Запоріжжя: Видавництво ЗНУ, 2018. С. 272–273.

366. Яцух О. О. Порівняльні умови залучення додаткових коштів сільськогосподарським підприємствами України. *Глобальні принципи фінансового, облікового та аналітичного забезпечення аграрного сектора економіки*: міжнародна науково-практична конференція (м. Харків, 8-9 листопада 2018 р.). Харків: ХНАУ, 2018. С. 204–205.

367. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2010 р.: стат. зб./ Держ. ком. статистики України: електрон. вид. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

368. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2011 р.: стат. зб./ Держ. ком. статистики України: електрон. вид. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

369. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2012 р.: стат. зб./ Держ. ком. статистики України: електрон. вид. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

370. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2013 р. стат. зб./ Держ. ком. статистики України: електрон. вид. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

371. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2014 р.: стат. зб./ Держ. ком. статистики України: електрон. вид. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

372. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2015 р.: стат. зб./ Держ. ком. статистики України: електрон. вид. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

373. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2016 р.: стат. зб./ Держ. ком. статистики України: електрон. вид. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

374. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2017 р.: стат. зб./ Держ. ком. статистики України: електрон. вид. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

375. Валовий внутрішній продукт за 2010 рік: стат. зб./ Держ. ком. статистики України: електрон. вид.: URL:: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
376. Валовий внутрішній продукт за 2017 рік: стат. зб./ Держ. ком. статистики України: електрон. вид. URL:: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
377. Статистичний щорічник України за 2017 рік: стат. зб./ Держ. ком. статистики України: електрон. вид. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
378. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за 2017 рік: стат. зб./ Держ. ком. статистики України: електрон. вид. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
379. Пугачов М. І. Аграрний сектор економіки України в умовах інституційних змін. *Економіка АПК*. 2017. №5. С. 12-18.
380. Анисенко О. В. Розвиток аграрного сектора економіки України в умовах інституційних змін. *Агросвіт*. 2018.- №9 С.27-32
381. Лупенко Ю. О. Сучасний стан та перспективи міжнародної інтеграції аграрного сектору України: завдання агроекономічної науки. *Економіка АПК*. 2015. № 6. С. 6-10.
382. Саблук П. Т. Стан і напрями розвитку аграрної реформи. *Економіка АПК*. 2015. № 2. С. 10-17.
383. Kühn D., Osthus D., Townsend T. On the structure of oriented graphs and digraphs with forbidden tournaments or cycles *Journal of Combinatorial Theory*. 2017. № 124. P. 88-127.
384. Iatsukh O., Demchenko I. The problem of unprofitable activity of enterprises in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4, No. 2. P. 64-69.
385. Iatsukh O., Demchenko I., Zakharova N., Tsap V. Agricultural development of Ukraine as the basis for ensure its food security. *Технологичний аудит и резервы производства*. 2018. № 2/5 (40) С. 37-44.
386. Яцух О. О. Особливості формування фінансових ресурсів в аграрному секторі. *Збірник наукових праць Таврійського державного*

агротехнологічного університету. Серія: Економічні науки. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2012. № 1 (17). Т. 2. С. 279-285.

387. Яцух О.О. Стійкий фінансовий стан підприємств як передумова фінансового забезпечення розвитку аграрного сектору економіки. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2013. № 2 (22). Т. 6. С. 418-435.

388. Яцух О. О. Оцінка основних чинників впливу на формування прибутку сільськогосподарських підприємств. *Приазовський економічний вісник*: електрон. наук. фахове вид. 2018. № 5 (10). С. 410–417. URL: http://rev.kpu.zp.ua/journals/2018/5_10_uk/73.pdf.

389. Iatsukh O. Economic efficiency of agricultural production and its impact on the financial support of the agricultural sector of Ukraine's economy. *Teoria i praktyka-znaczenie badan naukowych: zbior raportow naukowych*. (Lublin 29-31. June, 2013.). Lublin: z. o.o. «Diamond trading tour», 2013. P. 69-74.

390. Яцух О. О. Problems of financial support and incentives business activities in agricultural sector. *Фінансово-економічні проблеми розвитку сільських територій*: тези міжнародної науково-практичної конференції (м. Мелітополь 6-7 тавня 2014р.). Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2014. С. 30–33.

391. Бубенко П. Т. Оцінка інноваційного потенціалу регіонів на основі таксономічного методу. *Бізнес Інформ*. 2009. № 4(2). С. 86–88.

392. Плюта В. Порівняльний багатовимірний аналіз в економічних дослідженнях: методи таксо манії і факторного аналізу / пер. з пол. В. В. Іванова; наук. ред. В. М. Жуковської. Москва: Статистика, 1980. 151 с.

393. Проект стратегії Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015-2020 роки: проект МінАПК. URL: <http://minagro.gov.ua/system/files/202015-2020.pdf>.

394. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 р. № 2404-VI. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17.

395. Василик О. Д. Державні фінанси України: підручник. Київ: НІОС, 2002. 608 с.

396. Про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, спрямованих на виконання Державної цільової програми розвитку Українського села на період до 2015 року. Бюлетень. / Рахункова палата України. Київ: Рахункова палата України, 2015. 39 с.

397. Кириченко В. М. Теорія держави і права: модульний курс: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 264 с.

398. Звіт про результати аудиту ефективності виконання повноважень органами державної влади в частині повноти та своєчасності сплати податків суб'єктами господарювання в сільському господарстві. *Звіт рахункової палати від 23.10.2018 №27-4*: електрон. фахове вид. URL: http://www.acrada.gov.ua/doccatalog/document/16758046/Zvit_274_2018.pdf?subportal=main.

399. Державна підтримка. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Дата оновлення: 12.02.2019. URL: <http://minagro.gov.ua>.

400. Яцух О. О., Шестопаль О. М., Рудьєв В. А., Кондратенко П. В. Проблеми фінансового забезпечення промислового садівництва та основні чинники її вирішення. *Економіка та організація промислового садівництва України*: монографія / ред. О. М. Шестопаля. Київ: ННЦ ІАЕ, 2010. С. 332.

401. Яцух О. О. Особливості державного фінансування галузі садівництва. *Вісник Львівського національного аграрного університету*. Серія: Економіка АПК. 2009. № 16 (1). С. 94–98.

402. Яцух О. О. Проблеми та перспективи державної політики щодо напрямів і обсягів бюджетної підтримки розвитку аграрного сектору економіки. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2014. № 4 (28). С. 251–257.

403. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу: постанова Каб. Міністрів України від 28.07.2010 № 648. Дата оновлення: 17.05.2012. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648-2010>.

404. Про затвердження Методичних рекомендацій з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств: наказ МінАПК України від 18.05.2001 р. N 132. Дата оновлення: 31.10.2005. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show>.

405. Про затвердження Порядку та умов надання сільськогосподарським товаровиробникам державної підтримки у страхуванні сільськогосподарських культур шляхом здешевлення страхових платежів (премій) і переліку сільськогосподарських культур та видів страхових ризиків (продуктів): постанова Каб. Міністрів України від 15.08.2012 р. № 813. Дата оновлення: 09.10.2013. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

406. Тулай О. І. Парадигма фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. Том 3. № 4. С. 175-184.

407. Василик О. Д. Податкова система України: навч. посіб. Київ: ВАТ «Поліграфкнига», 2004. 478 с.

408. Стойко О. Я., Дема Д. І. Фінанси: навч. посіб. / ред. О. Я. Стойка. Київ: Алерта, 2014. 432 с.

409. Тулуш Л. Д. Податкове регулювання доходності сільськогосподарського виробництва. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*: електрон. наук. фахове вид. Ірпінь. 2011. № 1. С. 583-593. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/znprnudps>.

410. Синчак В. П. Система оподаткування у сільському господарстві України: теорія, методологія та практика: монографія. Хмельницький: ХУУП, 2008. 476 с.

411. Ісаншина Г. Ю. Податковий менеджмент: навч. посібн. Київ: ЦУЛ, 2003. 260 с.
412. Мельник Н. В. Податкова політика України: стан, проблеми та перспективи: монографія. Київ: Вид-во "Знання України", 2008. 675 с.
413. Карп М. В. Налоговый менеджмент: учебник для вузов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. 477 с.
414. Алиев Б. Х. Теоретические основы налогообложения: учеб. пособ. / ред. А. З. Дадашева. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. 159 с.
415. Иванов Ю. Б. Современные проблемы налоговой политики: учебное пособие. Харьков: ИД "ИНЖЕК", 2006. 328 с.
416. Соколовська А. М. Податкова система держави: теорія та практика становлення: монографія. Київ: Знання - Прес, 2004. 454 с.
417. Деєва Н. М., Редіна Н. І., Дулік Т. О. Оподаткування в Україні: навч. посібн. / ред. Н. І. Редіна. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 544 с.
418. Федосов В. М. Податкова система України: підручник. Київ: Вид-во "Либідь", 1994. 464 с.
419. Подольська В. О., Яріш О. В. Фінансовий аналіз: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2007. 488 с.
420. Юрій С. І. Бюджетна система України: навч. посібн. Київ: НІОС, 2000. 396 с.
421. Данілов О. Д. Податкова система та шляхи її реформування: навч. посібн. Київ: Парл-ке вид-во, 2001. 216 с.
422. Лекарь С. Особливості розвитку податкової політики в Україні на сучасному етапі: *наук. журнал Економіст*. 2005. № 4. С. 29-30.
423. Бердар М. М. Фінанси підприємств: навч. посібник. Київ, 2010. 352 с.
424. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. *Государственное издательство политической литературы*. Москва, 1955. 360 с.

425. Бекон Ф. Новая Атлантида. Опыты и наставления нравственные и политические / перевод З. Е. Александровой. Статья и примечания Ф. А. Коган-Бернштейн. Москва: Издательство Академии наук СССР, 1954. 243 с.
426. Романовский М. В. Финансы: учебник. Москва: Перспектива, Юрайт, 2001. 279 с.
427. Андрущенко В. Л. Економічні та позаекономічні аспекти оподаткування. *Фінанси України*. 2005. № 1. С. 36-43
428. Оспішев В. І. Фінанси: навч. посібн. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Знання, 2008. 366 с.
429. Тропіна В. Б. Фіскальне регулювання соціального розвитку суспільства. Київ: НДФІ, 2008. 368 с.
430. Опарін В. М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): монографія. Київ: КНЕУ, 2005. 240 с.
431. Лютий І. О., Демиденко Л. М., Романюк М. В. Податкова система: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / ред. І. О. Лютого. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 456 с.
432. Чугунов І. Я. Теоретичні основи системи бюджетного регулювання. Київ: НДФІ, 2005. 259 с.
433. Юхименко П. І., Федосов В. М., Лазебник Л. Л. Теорія фінансів: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 576 с.
434. Федосов В. М. Современный капитализм и налоги. Київ: Вищ. шк., 1987. 128 с.
435. Мельник В. М. Сутність податків як проблема категорійно-понятійного апарату податкових фінансів. *Актуальні проблеми економіки*. 2004. № 5. С. 22-24.
436. Римар О. Г. Шляхи оптимізації діючого механізму оподаткування в контексті податкової реформи в Україні. *Науковий збірник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника*. Серія: Актуальні проблеми розвитку регіону. 2010. № 4. Т. 2. С. 28-33.

437. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи: Закон України від 28.12.2014 р. № 71. Дата оновлення: 03.11.2016. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

438. Про додану вартість: Закон України. 03.04.1997 р. № 168/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168/97>

439. Яцух О. О., Аблязова Е. З. Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, як фіскальний інструмент: монографія. Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2018. С. 204.

440. Яцух О. О. Шляхи оптимізації податкового навантаження для суб'єктів господарської діяльності в аграрному секторі економіки України. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2015. № 1 (29). С. 187–191.

441. Яцух О. О. Оцінка деяких змін в державній політиці щодо фінансового забезпечення місцевих бюджетів сільських територій. *Національне виробництво й економіка в умовах реформування: стан і перспективи інноваційного розвитку та міжрегіональної інтеграції*: збірник наукових праць (м. Кам'янець-Подільський 30 жовтня 2015 р.). Тернопіль: Крок, 2015. С. 368–370.

442. Яцух О. О. Вплив бюджетно-фіскальної політики на сталий розвиток місцевих бюджетів аграрних регіонів. *Виклики та перспективи розвитку нової економіки на світовому, державному та регіональному рівнях*: збірн. мат. X Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя 15-16 жовтня 2015 р.). Запоріжжя: Видавництво ЗНУ, 2015. С. 370–371.

443. Яцух О. О. Державна політика щодо використання спеціального режиму оподаткування ПДВ в аграрному секторі економіки. *Актуальні питання та перспективи економічного розвитку держави*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 5-6 лютого 2016 р.). Дніпропетровськ: НО «Перспектива», 2016. Ч.2. С. 74–77.

444. Цап В. Д. Витрати і собівартість продукції в сільськогосподарських підприємствах України: монографія. Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2018. 368 с.

445. Моніторинг земельних відносин в Україні: 2016-2017: стат. щоріч. /Держгеокадастру. URL: <https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/monit>

446. Про оцінку земель: Закон України від 11.12.2003 р. №1378-IV. Дата оновлення: 10.07.2018. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1378-15>.

447. Порядок нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення. Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 23.05.2017 р. № 262 Дата оновлення: 18.12.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0679-17>.

448. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2018 році: Закон України від 07.12.2017 р. № 2245-VIII. Дата оновлення: 23.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2245-19>.

449. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин: Закон України від 28.12.2014 р № 79- VIII. Дата оновлення: 20.12.2016. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/79-19>

450. Яцух О. О. Вплив нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення на податкове навантаження товаровиробників. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2018. № 1 (36). С. 306–316.

451. Яцух О. О. Особливості нормативно-правового забезпечення адміністрування плати за землю для товаровиробників сільськогосподарської продукції. *Причорноморські економічні студії*. Науковий журнал. Вип. 35. Ч. 2. 2018. С. 129–134.

452. Яцух О. О. Основні засади та проблеми формування податкової політики в аграрному секторі економіки. *Фундаментальні та прикладні проблеми підприємницької діяльності в аграрному секторі*: матеріали

Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків 24 квітня 2015 р.). Харків: ХНАУ, 2015. С. 162–165.

453. Яцух О. О. Особливості використання нормативної грошової оцінки земельних ділянок сільськогосподарськими товаровиробниками при нарахуванні податкових зобов'язань. *Європейський вектор розвитку бухгалтерського обліку, фінансів та оподаткування в аграрному секторі економіки*: матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ 7 грудня 2018 р.). Київ: ННЦ «ІАЕ», 2018. С. 217–219.

454. Яцух О. О. Фіскальна політика як регулятор інвестиційного процесу в аграрному секторі економіки. *Стратегії розвитку: інвестиційний вимір*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 18 листопада 2016 р.). Київ: НУХТ, 2016. С. 75–78.

455. Яцух О., Осипенко С., Когут І., Аблязова Е. Development and incipience decentralization of authority in Ukraine and formation of its impact on local budgets' financial capacity. *Modern Development Paths of Agricultural Production - Trends and Innovations. Publisher under the imprint: Springer, 2019. P.515-526.*

456. Статистика фінансових ринків: Національний Банку України. Дата оновлення: 10.08.2019. URL: <https://www.bank.gov.ua>

457. Аграрна гра: чи зможе хтось із українських банків нагодувати аграріїв дешевими кредитами у 2018 році. *Незалежна Асоціація банків України*. 2018. URL: <https://nabu.ua/ua/agrarna-gra-chi-zmozhe-htos.html>

458. Маслак Н., Маслак О. Фінансове забезпечення сільськогосподарських підприємств. *Пропозиція*. 2016. URL: <https://propozitsiya.com/ua/finansove-zabezpechennya-silskogospodarskih-pidpriemstv>.

459. Програми НУФ. Німецько-Українського фонду. Дата оновлення: 29.03.2019. URL: <http://guf.gov.ua/uk>.

460. Давиденко Н. М. Фінансове забезпечення розвитку корпоративного управління в аграрному секторі економіки України. Київ: Компринт, 2013. 357 с.

461. Яцух О. О. Організація кредитування сільськогосподарських підприємств. *Ринкова трансформація соціально-економічних відносин в АПК: тези доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Мелітополь, 13-15 червня 2005 р.). Запоріжжя: Видавництво: ГУ «ЗІДМУ», 2005. С. 257–258.

462. Радченко Н. Г. Механізм короткострокового кредитування сільськогосподарських підприємств України: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Мелітополь, 2012, 234 с.

463. Самойлик Ю. В. Сукач О. А. Агрострахування як інструмент управління ризиками в сільському господарстві. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Серія: Економічні науки*. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2012. № 2 (18), Т. 1. С. 147-155.

464. Страхованием в Украине охвачено до 5% сельскохозяйственных культур. Ліга страхових організацій України. Дата оновлення: 05.03.2013. URL: <http://uainsur.com/our-news/35869>

465. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. № 85/86-ВР. Дата оновлення: 06.12.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96>

466. Конституція України: станом на 01. верес. 2109 р: відповідає офіц. тексту. Дата оновлення: 07.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>.

467. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Дата оновлення: 28.02.2019. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

468. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. Дата оновлення: 17.01.2019. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

469. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 р № 2664- III. Дата оновлення: 21.06.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.

470. Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років: Закон України від 18.01.2001 р. №2238-III. Дата оновлення: 07.06.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2238-14>.

471. Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень державними сільськогосподарськими підприємствами, врожаю зернових культур і цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності: постанова Каб. Міністрів України від 11.07.2002 № 1000. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

472. Про страхування: декрет Каб. Міністрів України від 10.05.1993 р. №47-93. Дата оновлення: 14.03.1995 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>.

473. Коваль О. А. Державне регулювання системи страхування земель сільськогосподарського призначення: дис. .. кан. екон. наук: 08.00.08. Полтава, 2008. 204 с.

474. Концепція реформування податкової системи України: розпорядження Каб. Міністрів України від 19.02.2007 р. № 56-р. *Офіц. вісн. України*, 2007. № 13. С. 481

475. Шолойко А. С. Украинское законодательство в сфере сельскохозяйственного страхования. *Актуальные проблемы совершенствования законодательства*: материалы науч.-практ. конференции (г. Челябинск 20 нояб. 2008 г.). Челябинск: ЮУПИ, 2008. С. 245-250.

476. Питання використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу: постанова Каб. Міністрів України від 06.05.2005 р. № 325. Дата оновлення: 14.12.2016. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/325-2005>

477. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: Закон України від 09.02.2012 № 4391-VI. Дата оновлення: 18.05.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4391-17>.

478. Дорожня карта реформування добровільного страхування сільськогосподарської продукції на 2014-2015 рр. URL: forinsurer.com/files/file00532.pdf

479. Проект Закону про державну підтримку сільськогосподарського страхування: від 26.04.2017 р. № 6355-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61709

480. Дем'яненко М. Я. Фінансові проблеми формування та розвитку аграрного ринку. *Економіка АПК*. 2007. № 5. С. 4-13.

481. Самарский В. Аграрный страховой пул Украины планирует в 2013 году активизировать свою работу. *Журнал Фориншурер*: електрон. видан. 2013. URL: <http://forinsurer.com/public/13/02/26/4582>.

482. Перелік страхових компаній, що входять до Аграрного страхового Пулу протягом 2012-2017 рр. *Журнал Фориншурер*: електрон. видан. 2018. URL: <http://forinsurer.com>

483. Рубцова Н. М. Сучасний стан та перспективи розвитку діючої системи агрострахування в Україні. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2014. № 4. С. 237-240.

484. Яцух О. О. Ринок агрострахування в Україні: стан та перспективи. *Економіка та суспільство*: електрон. наук. фахове вид. 2016. № 7. С. 866-872. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/7_ukr/7_2016.pdf.

485. Спеціалізований інформаційно - аналітичний портал з питань страхування та управління ризиками в сільськогосподарському секторі. Agroinsurance. URL: <http://www.agroinsurance.com>.

486. Ринок агрострахування України (звіти). Все про агрострахування в Україні. URL: <https://agins.com.ua>.

487. Ринок агрострахування України у 2017-му андерайтинговому році: аналітичне дослідження МінАПК. 2018. 35 с. URL: <https://forinsurer.com/files/file00624.pdf>.

488. Ринок агрострахування України у 2018-му андерайтинговому році: аналітичне дослідження МінАПК. 2019. 35 с. URL: https://minagro.gov.ua/storage/app/sites_202018.pdf.

489. Рубцова Н. М., Захарова Н. Ю. Оцінка існуючих страхових продуктів на ринку агрострахування України. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Серія: Економічні науки*. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2016. № 3(32). С. 256-262.

490. Обзор рынка агрострахования Украины за 2015-2016 андеррайтинговый год. Отчёт IFC. *Журнал Фориншурер*. URL: <http://forinsurer.com/news/16/04/08/33709>

491. IFC представила обзор рынка агрострахования Украины за 2017 андеррайтинговый год. *Журнал Фориншурер*. URL: <https://forinsurer.com/news>

492. Про зерно та ринок зерна в Україні: Закон України від 04.07.2003 р. № 37-15. Дата оновлення: 23.03.2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/37-15>.

493. Про запровадження державних форвардних закупівель зерна: постанова Каб. Міністрів України від 16.05.2007 р. № 736. Дата оновлення: 24.09.2012 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/736-2007-п>.

494. Коваленко Т. Державні форвардні закупівлі зерна: особливості правового регулювання. *Агробізнес сьогодні*. 2012. № 3. С.12-13.

495. Яцух О. О. Синяєва Л. В., Радченко Н. Г. Механізм кредитування суб'єктів господарювання аграрного сектору в Україні. *Альтернативні джерела залучення фінансових ресурсів у господарську діяльність суб'єктів господарювання аграрного сектору*: монографія. Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2018. С. 220.

496. Яцух О. О. Проблеми залучення кредитних ресурсів в аграрний сектор. *Фінансування та кредитування аграрного сектора: проблеми та перспективи*: тези доповідей I Міжнародної науково-практичної конференції (м. Мелітополь 4-6 вересня 2006 р.). Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2006. С. 145–147.

497. Яцух О. О. Особливості кредитної політики в аграрному секторі. *Вісник Харк. нац. тех. ун-ту сільського господарства імені Петра Василика.*: Серія: Економічні науки. Вип. 55. Харків: ХНТУСГ, 2007 р. С. 293–296.

498. Яцух О. О. Державна підтримка агрострахування в Україні: проблеми та перспективи. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету.* Серія: Економічні науки. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2013. № 4 (24). С. 255–260.

499. Масловська Л., Недільська Л. Хеджування ризиків сільськогосподарських підприємств за допомогою фінансових деривативів. *Вісн. Тернопільського нац. екон. ун-ту.* 2008. № 5. С. 293–298.

500. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13. Фінансові інструменти: наказ Мінфіну від 30.11.2001 р. №559. Дата оновлення: 27.06.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01>.

501. Методичні вказівки з інспектування банків "Система оцінки ризиків»: постанова правління від 13.05.2004 р. НБУ №104. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04>.

502. Про затвердження Правил застосування Закону України «Про оподаткування прибутку підприємства»: постанова ВРУ 14.07.1995 р. N 26, ст. 197. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/247/95>.

503. Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України №334/94-ВР від 28.12.1994. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/334/94>.

504. Ходаківська В. П., Данілов О. Д. Ринок фінансових послуг: Навчальний посібник. Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. 501 с.

505. Про товарну біржу: Закон України. 10.12.1991 р. №1956-ХІІ. Дата оновлення: 15.04.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12>.

506. Проект Закону про форвардну заставну закупівлю сільськогосподарської продукції у дрібних і середніх сільськогосподарських підприємств: від 12.12.2012 р. № 1059. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=1059&skl=8.

507. Про заходи щодо реформування аграрних відносин: указ Президента від 18.01.1995 №63/95. Дата оновлення: 20.10.1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/95>.

508. Про затвердження Положення про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів: постанова Каб. Міністрів України 19.04.1999 р. № 632. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/632-99>.

509. Про запровадження державних форвардних закупівель зерна: постанова Каб. Міністрів України від 16.05.2007. №736. Дата оновлення: 15.06.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/736-2007>.

510. Про Аграрний фонд: постанова Каб. Міністрів України від 06.07.2005 р. №543. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/543-2005>.

511. Заявка на укладання форвардного контракту: наказ Міністерства АПК 22.10.2012. № 645. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1904-12>.

512. Лупенко Ю. А., Фещенко В. В. Хеджування фінансових ризиків та сучасний ринок деривативів для підприємств аграрного сектору економіки. *Фінанси України*. 2014. №11. С. 98-108.

513. Мартинова Л. В. Особливості державного регулювання ринку зерна в Україні. *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля.* 2015. № 4 (221). С. 177-185.

514. Гмиря В. П. Кредитний механізм фінансування аграрного виробництва України. *Вісник університету банківської справи*. 2015. №2 (23). с. 54-62.

515. Методики визначення мінімальної та максимальної інтервенційної ціни об'єкта державного цінового регулювання: постанова Каб. Міністрів України від 11.02.2010 р. № 159. Дата оновлення: 27.12.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/159-2010>.

516. Про внесення змін до форми форвардного біржового контракту на закупівлю Аграрним фондом зерна: наказ Міністерства фінансів України від 22.10.2012 р. № 646. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1905-12>.

517. Закупівлі. Форвардні прогари від Аграрного Фонду. URL: <http://agrofond.gov.ua>.

518. Яцух О. О. Оцінка діючого механізму форвардних операцій та його аналітичне забезпечення. *Держава та регіони*. Серія: Економіка та підприємництво. 2018. № 2 (101). С. 104–114.

519. Яцух О. О. Механізм запровадження форвардних операцій аграрним фондом на ринку України та оцінка його ефективності. *Ефективна економіка*: електрон. наук. фахове вид. 2018. № 5. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6350>.

520. Про внесення змін до Порядку проведення державних форвардних закупівель зерна: постанова Каб. Міністрів України від 24.09.2012 р № 879. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/879-2012>

521. Vnukova N. M. Cost estimation of the future harvest as agricultural loan collateral. *Journal of Governance and Regulation*. 2013. Volume 2, Issue 3. P. 25-28.

522. Діяльність державного підприємства «Державна провольча зернова компанії України. URL: <https://www.pzcu.gov.ua/ua>.

523. Пісоцький А. Економічне регулювання розвитку аграрного виробництв: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.03. Полтава. Аграр. Акад. Полтава, 2012. 20 с.

524. Юшко С. В. Дефіцит місцевих бюджетів в Україні та джерела його фінансування: теоретико-правові і практичні аспекти. Формування фінансового механізму сталого розвитку України: монографія / ред. О. П. Кириленко, О. І. Тулай. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 414 с.

525. Внукова Н. М., Смоляк В. А. Економічна оцінка розвитку діяльності підприємств: проблеми теорія та практика: монографія. Харків: ВД ІНЖЕК, 2006. 181 с.

526. Яцух О. О. Механізм запровадження форвардних операцій на аграрному ринку та оцінка його ефективності. *Сучасні технології управління підприємством та можливості використання інформаційних систем: стан,*

проблеми, перспективи: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції та *Актуальні соціально-економічні та правові проблеми розвитку України та її регіонів*: матеріали VI Міжнародного круглого столу (м. Одеса 29-30 квітня 2015 р.). м. Одеса. ТОВ «Лерадрук», 2015 р. С. 70–73.

527. Берлач А. І. Біржове право України: навч. посібн. Київ: Університет «Україна», 2008. 316 с.

528. Солодкий М. О. Біржовий ринок: навч. посіб. Київ: Аграрна освіта, 2010. 565 с.

529. Біржова справа: підруч. / ред. Сохацька О. М. 2-ге вид. змін. й доп. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 655 с.

530. Методичні вказівки з інспектування банків "Система оцінки ризиків" Постанова НБУ від 15.03.2004 №104. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04>

531. Положення про вимоги стандартної (типової) форми деривативів: постанова Каб. Міністрів України від 19.04.1999 р. №632 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/632-99>.

532. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банку України: наказ НБУ від 02.08.2004 р. № 361. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0361500-04>.

533. Про затвердження форми форвардного біржового контракту: наказ МінАПК від 21.02. 2008 №77. Дата оновлення: 22.10.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0204-08>

534. Про затвердження форми та Порядку подання Повідомлення про укладання форвардного або ф'ючерсного контракту: наказ Міністерства фінансів України від 04.04.2018 р. № 405. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0547-18>.

535. Яцух О. О. Форвардні операції як ефективний фінансовий інструмент в аграрному секторі економіки. *Розвиток і регулювання ринків сільськогосподарської продукції та продовольства*: матеріали П'ятої

міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених. (м. Київ, 2013 р.). Київ: Національний науковий центр «ІАЕ», 2013. С. 212 – 217.

536. Яцух О. О. Домінанти фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств. *Проблеми та перспективи фінансового забезпечення аграрного сектору: вітчизняний та зарубіжний досвід: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 13-14 вересня 2018 р.). Київ: ЦП «КОМПРИНТ», 2018. С. 189–191.

537. Про фінансовий лізинг: Закон України від 16.12.1997 р. N 723/97-ВР. Дата оновлення: 11.12.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>.

538. Про створення державного лізингового фонду для техніки переоснащення сільського господарства: постанова Каб. Міністрів України від 18.09.1997 р. №1031. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1031-97>.

539. Про порядок використання коштів державного бюджету, що спрямовуються на придбання вітчизняної техніки і обладнання для агропромислового комплексу на умовах фінансового лізингу та заходи за операціями фінансового лізингу: постанова КМУ від 10.12.2003 р №1904. URL: <https://cabinet.sfs.gov.ua/cabinet/faces/index.jspx>.

540. Коваль В. М. Інструменти інвестиційної діяльності аграрних підприємств та їх ефективність: дис. ... кандидата економічних наук: 08.00.05. Київ, 2013. 511 с.

541. Внукова Н. М., Бадзим В. А., Череватенко В. А. Оцінка можливостей розвитку фінансового лізингу в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2005. № 9. С. 47-57.

542. Бондаренко В. М. Методолого-практичні основи формування та використання сукупного ресурсного потенціалу регіону: проблеми та перспективи: дис. ... доктора економічних наук: 08.00.04. Київ, 2013. 637 с.

543. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 р № 2664-III. Дата оновлення: 21.06.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>

544. Примірний договір фінансового лізингу: наказ Міністерства України у справах науки і технологій від 03.03.1998 р. № 98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0203-98>.

545. Про приєднання України до Конвенція УНІДРУА про міжнародний фінансовий лізинг: Закон України від 11.01.2006 р. № 3301- IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3301-15>

546. Закорко М. В, Лактіонова О. А. Механізм зниження вартості фінансових ресурсів в системі управління фінансовою діяльністю суб'єктів господарювання: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 218 с.

547. Annual Survey 2015. *Leaseurope*. URL: <http://www.leaseurope.org/index.php?page=stats-surveys>.

548. Правила надання послуг з фінансового лізингу НАК «Украгролізинг»: рішенням дирекції НАК «Украгролізинг». Київ, 2017. 56 с. URL: <https://www.ukragroleasing.com.ua/attachments/article/1871>.

549. Положення про надання послуг з фінансового лізингу юридичними особами - суб'єктами господарювання, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами»: наказ ДКЗРРФП від 22. січ. 2004 р. № 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0492-04>

550. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України № 222-VIII від 02. бер. 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19>

551. Яцух О. О. Теоретичне та нормативно-правове забезпечення лізингових операцій. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2016. № 3 (32). С. 302–310.

552. Яцух О. О. Оцінка діючого механізму залучення фінансових ресурсів в аграрний сектор економіки на умовах фінансового лізингу. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2017. № 3 (35). С. 347–356.

553. Яцух О. О. Проблеми залучення додаткового капіталу в господарську діяльність суб'єктів господарювання аграрного сектору економіки. *Соціально-економічні проблеми розвитку бізнесу та місцевого самоврядування: тези міжнародної науково-практичної конференції* (м. Мелітополь 14-15 червня 2018 р.). Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2018. С. 367–369.

554. Абрамова І. В. Аграрні розписки як інструмент фінансово-кредитного забезпечення дрібних і середніх сільгоспвиробників. Серія: Економіка, фінанси, грошовий обіг, кредит. *Бізнес інформ. №2*. 2018 с. 253-258.

555. Вдовенко І. С. Фінансовий інструмент підтримки аграріїв. *Гроші, фінанси і кредит*. 2018. Вип. 22. С. 176-180.

556. Дерев'янюк С. І. Аграрні розписки як альтернатива банківському кредитуванню сільськогосподарських товаровиробників: обліковий аспект. *Інноваційні підходи до розвитку науки*. Дублін. 2018. С. 18-23.

557. Ісаян А. М. Аграрні розписки як новий інструмент кредитування АПК під майбутній врожай. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 8. Ч. 3. С. 138-141.

558. Радченко Н. Г. Аграрні розписки як альтернативна форма кредитування сільськогосподарських підприємств. Збірник наукових праць *Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. 2013. № 1(1). С. 356-361.

559. Стендер С. В. Аграрні розписки та вексельна форма як альтернативні джерела кредитування аграрних підприємств. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Серія: Економіка. Вип. № 8. 2017 С. 800-805.

560. Хромушина Л. А. Аграрні розписки як інструмент формування фінансових ресурсів аграрних підприємств. *Придніпровської державної академії будівництва та архітектури: зб. наук. праць*. 2018. Вип.6 (17). С. 612-615.

561. Про виконавче впровадження: Закон України №1404- VIII від 02 черв. 2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>.

562. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України №1403-VIII від 02 черв. 2016. Дата оновлення: 03.07.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19>

563. Про нотаріат: Закон України №3425-XII від 02 верес.1993. Дата оновлення: 25.04.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.

564. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України №1952- IV від 01.07.2004. Дата оновлення: 10.07.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>.

565. Про затвердження Порядку ведення Реєстру аграрних розписок: постанова Каб. Міністрів України від 17.07.2013 р. №665. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/665-2013-п>.

566. Про затвердження порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: наказ Мінюсту від 22.02.2012 р. №296/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>.

567. Порядок ведення нотаріального діловодства: наказ Міністерства юстиції України від 22.12.2010 р. №3253/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1318-10>.

568. Внесення зміни до Інструкції з організації примусового виконання рішень: наказ Міністерства юстиції України від 02 серп. 2018 р. № 2522/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0901-18>.

569. Про затвердження Інструкції про порядок обчислення та справляння державного мита: наказ Міністерства юстиції України від 07 лип. 2012 р. №811. URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1623-12>

570. Статистика аграрних розписок. *Аграрні реєстри*. 2018. URL: <http://agroregisters.com.ua>.

571. Діяльність. Державна податкова служба України. *Офіційний портал*. URL: <http://sfs.gov.ua>.

572. Мамалига С. В. Аграрні розписки в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Агросвіт*. 2017. № 9. С. 30-34.
573. Абамова І. Аграрні розписки як інструмент фінанси-кредитного забезпечення дрібних і середніх сільгоспвиробників. Серія: Економіка, фінанси, грошовий обіг, кредит. *Бізнес інформ*. 2018. № 2. С. 253-258.
574. Стендерс С. В. Аграрні розписки та вексельна форма як альтернативні джерела кредитування аграрних підприємств. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Серія: Економіка. 2017. Вип. №8. С. 800-805.
575. Стойко О. Я. Капіталізація аграрних підприємств за рахунок використання аграрних розписок. *Ефективна економіка: електрон. наук. фахове вид.* 2018. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6229>
576. Виханский О. С. Стратегічне управління. Москва: Гардарика, 1998. 292 с.
577. Axelrod R. The Structure of Decision: Cognitive Maps of Political Elites. *Princeton. University Press*, 1976. P. 4-5.
578. 562. Kosko B. Fuzzy cognitive Maps. *International journal of Man. Machine Studies*, 1986. V. 24. P. 65–75.
579. Roberts F. Graph Theory and its Applications to Problems of Society, Society for Industrial and Applied Mathematics. Philadelphia, 1978. 115 p.
580. Коврига С. В. Методичні і аналітичні основи когнітивного підходу до SWOT – аналізу. *Проблеми управління*. 2005. С.58-63.
581. Кулинич А. А. Когнитивное моделирование в системе поддержки принятой решений: междунар. конф. по проблемем управления. Москва: ИПУ РАН, 1999. Т. 3. С. 56-68.
582. Шемаев В. Н., Шемаев В. Н. Обобщенные оценки факторов в задачах когнитивного моделирования. *Математичні машини і системи*. 2004. № 3. С. 111-124.
583. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія. Київ: КНЕУ, 2005. 292 с.

584. Дієсперов В. С. Ефективність виробництва у сільськогосподарському підприємстві: монографія. Київ: ННЦІАЕ, 2008. 340 с.
585. Мошенський С., Олійник О. Економічний аналіз: підруч. для студ. екон. спец. вищих навч. заклад. / ред. Ф. Бутинець. Житомир: ПП «Рута», 2007. 704 с
586. Збарський В. К. Дрібнотоварний приватний аграрний уклад: теорія, практика, перспективи розвитку: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2012. 612 с.
587. Кваша С. М., Іванько А. В. Моделювання часткової рівноваги на ринку молока та молочної продукції в Україні. *Економіка АПК*. 2017. № 7. С. 37-46.
588. Кваша С. М. Імпорт агропродовольчої продукції та можливості його заміщення національним виробництвом. *Економіка АПК*. 2014. № 5. С. 11-21.
589. Кириленко О. В. Математичне моделювання в електроенергетиці: підручн. / ред. М. С. Сегеда. Львів: Львівська політехніка, 2010. 608 с.
590. Хорунжий, М. Й. Агропродовольчий комплекс: проблеми формування і функціонування в ринкових умовах. *Економіка АПК*. 2012. № 3. С.113-120
591. Філіпова Н. М. Когнітивне моделювання як окрема дисципліна. *Гуманат. Вісн. НУК*. Миколаїв: НУК, 2011. Вип. 4 С. 53-55.
592. Zynovev, Y. F. Formyrovanye y realizatsiya kadrovoho ekonomycheskoho potentsyala v ahrarnoi sfere: monohrafiya. Symferopol: ChP «Predpriyatye Fenyks», 2008. 407 p.
593. Бакурова А. В. Моделювання процесів самоорганізації в соціально-економічних системах: дис... доктора економічних наук. Запоріжжя, 2010. 498 с.
594. Савчук О. П. Використання когнітивного моделювання для демографічної системи. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Економічні науки. 2014. Вип. 5(4). С. 240-244.

595. Максимов В. И., Корноушенко Е. К., Качаев С. В. Когнитивные технологии для поддержки принятия управленческих решений. *Технологии информационного общества 98-Россия*. Распределенная конференция. электрон. науч. изд. URL: <http://www.iis.ru/events/19981130/maximov.ru.html>
596. Eden C. Cognitive mapping. *European Journal of Operational Research*. 1988. № 36. p. 1-13.
597. Ретиеткова О. В. Исследование и оценка профессионального развития управленческого персонала промышленного предприятия: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05. Москва: РГБ, 2005. URL: <http://diss.rsl .ги/c1i3z /05/0596/050596007.pc1£>
598. Яцух О. О. Когнітивне моделювання факторів впливу на процеси формування і відтворення основних засобів сільськогосподарських підприємств. *Управління розвитком*. 2018. Вип. 4. Т.16. С. 73–87.
599. Kulynych A. A. Kompiuternye systemy modelyrovaniya kohny-tyvnykh kart: podkhody y metody. *Problemy upravleniya*, 2010. № 3. p. 2-15.
600. Borysov V. V., Bychkov Y. A., Dementev A. V. Kompiuternaia podderzhka slozhnykh orhanyzatsyonno-tekhnycheskykh system. Horiachaia: Telekom, 2002. 154 p.
601. Nazarova O. P, Herhets A.Y. Kohnytyvnyi podkhod k formyrovanyiu systemy rychahov rehyonalnoho razvytyia. *Naukovyi visnyk LNUVMBT imeni S.Z. Gzhytskoho*, 2011. Т. 13. Chastyna 2. № 1(47). P.118-122.
602. Пашкова Г. Г. Когнітивне моделювання регіонального розвитку у державному управлінні. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. 1-2(1). С. 218-228.
603. Kosko B. Fuzzy cognitive Maps. *International journal of Man. Machine Studies*. 1986. № 24. P. 65-75.
604. Roberts F. Graph Theory and its Applications to Problems of Society, Society for Industrial and Applied Mathematics. Philadelphia. 1978. Vol. 1 Issue. 2. P. 219-221.

605. ТОП-35 латифундистов мира 2017. Рейтинг за даними *Latifundist.com*. URL: <https://latifundist.com/rating/top-35-latifundistovmira>.
606. Топ-10 агрохолдингів України. Основні акценти в інфографіці. *AgroPortal*. URL: <http://agroportal.ua/ua/publishing/infografika/top10grokholdingov-ukrainy-aktsenty-2017-v-infografike>.
607. Key Steps to Improve Agribusiness Competitiveness. Part I: Input and Output Markets. EMCompass. 2018. Note. 49. P. 1-7 URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/468761520919035234/pdf/124213>
608. Suresh Chandra Babu, Mahika Shishodia. Agribusiness competitiveness: Applying analytics, typology, and measurements to Africa. *International Food Policy Research Institute*. 2017. 44 p. URL: <https://www.ifpri.org/publication/agribusiness-competitiveness-applying-analytics-typology-and-measurements-africa>.
609. Bayrakdaroglu, A., Ege, I., & Yazici, N. A panel data analysis of capital structure determinants: empirical results from Turkish capital market. *International Journal of Economics and Finance*. 2013. № 5(4). P.131-140
610. Deesomsak R., Paudyal K., Pescetto G. The determinants of capital structure: Evidence from the Asia Pacific region. *Journal of Multinational Financial Management*. 2004. №14(4-5), P. 387–405.
611. Haron R. Capital structure inconclusiveness: evidence from Malaysia, Thailand and Singapore. *International Journal of Managerial Finance*. 2014. № 10(1). P. 23-38.
612. De Jong A., Kabir R., Nguyen T. Capital structure around the world: The roles of firm-and country-specific determinants. *Journal of Banking & Finance*. 2008. № 32(9). P. 1954-1969.
613. Drobetz W. & Wanzenried G. What determines the speed of adjustment to the target capital structure? *Applied Financial Economics*. 2006. № 16(13). P. 941-958.
614. Яцух О. О. Методичний підхід до визначення фінансової конкурентоспроможності великих сільськогосподарських підприємств (аграрних

холдингов) на світовому аграрному ринку. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2019. № 4 (267). С. 151-174.

615. Коваленко М. В., Поліщук М. М., Горячун О. В. Сучасні джерела фінансування сільськогосподарських підприємств. *Економіка і суспільство*. 2018. №17. С. 240-250.

616. Олійник-Данн О. О. Розвиток фінансової системи та моделі фінансування сільськогосподарських підприємств: досвід США. *Облік і фінанси*. 2017. № 3. С. 91-99.

617. Демчук Н. І., Воловик Д. В. Проблеми фінансування діяльності сільськогосподарських підприємств. *Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету*. 2013. Вип. 21. С. 207-211.

618. Siegel J. What Happened When New Zealand Got Rid of Government Subsidies for Farmers. *The Daily Signal*. електрон. вид. 2016. URL: <https://www.dailysignal.com/2016/09/22/what-happened-when-new-zealand-got-rid-of-government-subsidies-for-farmers>.

619. Federal farm subsidies: What the data says. *USA Facts*: електрон вид. 2019. URL: <https://usafacts.org/reports/farm-subsidies-usda-ccc-crop-insurance>

620. Canada, Australia, And New Zealand: Potential Ability Of Agricultural State Trading Enterprises to Distort. Bibiiogov, 1996. P. 80.

621. Kravcakova Vozarova I., Kotulic R. Quantification of the Effect of Subsidies on the Production Performance of the Slovak Agriculture. *Procedia Economics and Finance*. 2016. Vol. 39. P. 298-304.

622. Федун А. Що може запропонувати ЄБРР середньому і малому аграрію в Україні? *«Агробізнес сьогодні»*: електрон. наук. фахове вид. 2016. №9. С.17. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/finansuvannia-apk/item/8326-shcho-mozhe-zaproponuvaty-iebr-r-serednomu-i-malomu-ahrariiu-v-ukraini.html>

623. Projects to financed. The European Investment Bank: електрон. портал. URL: <https://www.eib.org/en/about/index.htm>.

624. Project finance. European Bank for Reconstruction and Development: електрон. портал. URL: <https://www.ebrd.com/ukraine.html>.

625. Сільське господарство. Стратегія Партнерства та Розвитку. USAID електрон. портал. URL:<https://www.usaid.gov/uk/ukraine>.

626. U.S. Agency for International Development: USAID. електрон. портал. URL: <https://www.usaid.gov>

627. Грант проекту USAID «Підтримка аграрного і сільського розвитку для ОТГ»: електрон. вид. 2018. URL: <https://gurt.org.ua/news/grants/44066>

628. Проект USAID «Кредитні ресурси для сільськогосподарських виробників»: електрон. вид. URL: <https://www.usaid.gov/uk/ukraine/agriculture>

629. Про запровадження пілотного проекту з відпрацювання технології введення в обіг аграрних розписок: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства юстиції України від 01 верес. 2015 р. N 332/1627/5. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0332730-15>

630. Данілов О. Д., Івашина Г. М., Чумаченко О. Г. Інвестування. Фонди, які надають гранти та кредити: навч. посіб. Ірпінь: Комп'ютерпрес, 2001. 377 с.

631. Програми. Фонд «Євразія»: електрон. портал. URL: <https://www.eurasia.org>

632. Волошина О. IFC запускає новий проект щодо підтримки молочного сектору: електрон. портал. AgroPolit. com URL: <https://agropolit.com/interview/408-olena-voloshina-ifc-zapuskaye-noviy-proekt-schodo-pidtrimki-molochnogo-sektoru>.

633. Фермеры Украины получают техническую помощь International Trade Centre: електрон. портал. URL: <https://agronews.ua/node/62756>

634. European Bank for Reconstruction and Development: електрон. портал. URL: <https://www.ebrd.com/ukraine.html>

635. Туєва О. М. Фінансова підтримка як складова правового забезпечення конкурентоспроможності в аграрному секторі економіки. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2015. Вип. 4(2). С. 58-62.

636. Axelrod R. *The Structure of Decision: Cognitive Maps of Political Elites*. Princeton. University Press. 1976.

637. Shemaieva L.G. “Method of organization of collective examination with many variants of market situations during script planning of enterprise management with the external environment”. *Kommunalnoe hozjajstvo gorodov*, 2005. Vol. 62. P. 270–278.

638. Башун О. В. Вплив маркетингу і фандрейзингу на трансформацію бібліотек: монографія. Донецьк: УКЦентр, 1999. 204 с.

639. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Китаєм. Посольство України в Китайській народній республіці та в Монголії (за сумісництвом): електрон. портал. Торговельно-економічне співробітництво. URL: <https://china.mfa.gov.ua/ua/ukraine-cn/trade>.

640. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 8 лип. 2010 р. № 2464-VI. Дата оновлення: 06.06.2019. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>.

641. Фінансовий словник-довідник. / ред. М. Я. Дем'яненко. Київ: ІАЕ УААН, 2003. 555 с.

642. Яцух О. О. Інституційно-фінансове забезпечення стратегічних напрямів розширення експортних операцій з сільськогосподарською продукцією. *Актуальні проблеми сучасного бізнесу: обліково-фінансовий та управлінський аспекти*: матеріали I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Львів 19-21 березня 2019 р.). Львів: ЛНАУ, 2019. Ч. 2. С. 297–299.

643. Экономическая Энциклопедия. Политическая экономия: в 4-х т. / гл. ред. А. М. Румянцев. Социология. Москва: «Советская Энциклопедия», 1980. Т. 4. 672 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Обґрунтування складових поняття «фінансове забезпечення сільськогосподарських підприємств»*

Підхід до виокремлення складових	Назва складової	Наукова думка автора	Джерела
1	2	3	4
Складові підходи до визначення фінансового забезпечення	Процес формування, розподілу і цільового використання фінансових ресурсів	Фінансове забезпечення трактується як формування цільових грошових фондів у достатньому розмірі та їх ефективне використання. Автори виділяють п'ять елементів фінансового забезпечення суб'єктів господарювання: розвиток за рахунок власних джерел (самофінансування); кредитування; бюджетне фінансування; оренда; інвестування	С. І. Юрій, Т. О. Кізіма, Н. П. Злепко [80]
		Потреба в ресурсах пов'язана із суспільним виробництвом і створенням споживчої вартості; структура ресурсів динамічна й залежить від розвитку продуктивних сил і виробничих відносин; використання будь-якого виду ресурсів передбачає їх вартісне відтворення (ресурси з матеріально уречевленої форми переходять у вартісну або фінансову)	Л. І. Катан [34]
		Фінансове забезпечення як сукупність фінансових відносин у процесі залучення необхідного розміру фінансових ресурсів та їх ефективного використання	М. С. Забедюк [82, с.198]
	Складова фінансового механізму	При визначенні фінансового забезпечення доцільно врахувати такі складові: мета, завдання, функції, методи, джерела, обсяги фінансових ресурсів, а також діяльність як держави, так і суб'єктів господарювання, що пов'язана з мобілізацією та використанням цих ресурсів	Г. Б. Погрішук [83, с.42]
	Система відносин	Розглядає механізм фінансового забезпечення як сукупність економічних відносин щодо пошуку, залучення й ефективного використання фінансових ресурсів та організаційно-управлінських принципів, методів і форм їх впливу на соціально-економічну діяльність територіальних одиниць та господарських суб'єктів. Фінансове забезпечення реалізується через систему фінансування, що може здійснюватися в трьох формах: самофінансування, кредитування і безповоротне фінансування з бюджету	О. І. Москаль [84, с.6-7]
		Під фінансовим забезпеченням інноваційного розвитку розуміється «сукупність економічних відносин, що виникають щодо пошуку, залучення й ефективного використання фінансових ресурсів, а також організаційно-управлінських принципів, методів і форм впливу цих ресурсів на інноваційний розвиток національної економіки». У структурі методів фінансового забезпечення надається особливе значення фінансовому регулюванню, яке відбувається через оподаткування	І. В. Осьмірко [85, с.12]

Продовження додатку А

1	2	3	4
Складові підходів до визначення фінансового забезпечення	Система методів, способів, форм фінансування діяльності	У складі методів фінансового забезпечення виділяє фінансове регулювання. «Фінансове регулювання діяльності відбувається, в першу чергу і головним чином, через оподаткування. В умовах ринкової економіки використання адміністративних методів впливу надто обмежене, і тому головний акцент у регулюванні економіки робиться на оподаткуванні»	О.П.Кириленко [12, с.34]
	Сукупність заходів	Фінансове забезпечення «реалізується на основі відповідної системи фінансування, яке може здійснюватися через самофінансування, кредитування та зовнішнє фінансування» і надання суб'єктам на безповоротній і безоплатній основі	В. М. Опарін [19, с.56]
		Фінансове забезпечення розвитку інтегрованих структур суб'єктів господарювання – це сукупність заходів щодо забезпечення відповідними ресурсами, виходячи з можливих тенденцій до інтегрованості, окремих суб'єктів господарювання у межах певних угруповань, однією з головних цілей яких є підвищення сукупності їх вартості шляхом оптимізації очікуваних дисконтованих грошових надходжень	Ю. В. Параніч [86, с.8]
		Фінансове забезпечення – визначена законодавством сукупність заходів, спрямованих на створення фінансової бази для досягнення певних цілей	О. Д. Василик [7, с.64]
	Покриття витрат	«Фінансове забезпечення відтворювального процесу – це покриття затрат за рахунок фінансових ресурсів, акумульованих суб'єктами господарювання і державою»; фінансове забезпечення розширеного відтворення може здійснюватися у таких формах: бюджетне фінансування, кредитування, самофінансування, оренда (лізинг), інвестування	О.Р.Романенко [61]
		Під фінансовим забезпеченням розуміє покриття витрат за рахунок фінансових ресурсів, що акумулюються суб'єктами господарювання і державою. Формами фінансового забезпечення вважає самофінансування, кредитування й державне фінансування, а інструментами механізму фінансового забезпечення – склад і структуру його джерел	В. М. Радіонова [87, с.35]
		Фінансове забезпечення визначено як ціленаправлене використання грошових коштів для покриття витрат суб'єктів господарювання, створення передумов для одержання прибутку, основу якого закладено в двох напрямках: фінансуванні й інвестуванні	Г. В. Кіщенко [88]
	Можливість, спроможність	Фінансове забезпечення – це взаємопов'язана сукупність джерел, форм і методів, що реалізують певну технологію фінансування розвитку об'єктів виробничої, соціальної чи будь-якої іншої сфери діяльності суб'єктів соціально-економічних відносин	В. П. Ільчук [89, с. 312]
Сукупність коштів	Сума грошей на рахунку клієнта біржі з урахуванням прибутку або збитку за відкритими контрактами і комісії за цими контрактами, отриманої в разі їх ліквідації	С.В.Мочерний [90]	

1	2	3	4
Складові підходи до визначення фінансового забезпечення	Ресурсне забезпечення	Розглядає фінансове забезпечення діяльності підприємства з позиції фінансового механізму і зазначає, що «функція забезпечення підприємства грошовими засобами тісно пов'язана з розподільчою функцією фінансів, яка здійснюється за допомогою фінансового механізму»	А.Ковальова [91, с.40]
		Фінансова діяльність підприємств передбачає ефективне формування та найраціональніше використання фінансових ресурсів, що є неможливим без оптимального поєднання складових фінансового забезпечення, а саме: самофінансування, кредитування та цільового фінансування	О.Гривківська [92, с.14]
		Процес мобілізації, накопичення, розподілу ресурсів, а також здійснення планування, контролю, моніторингу та інших процедур, спрямованих на ефективне і раціональне використання ресурсів	М.Французова [93]
	Джерела формування фінансових ресурсів, оптимізація їх структури	Фінансове забезпечення – це організація через визначення обсягу фінансових ресурсів, науково обгрунтованого їх прогнозування, створення фінансових резервів і нормативно-правового забезпечення	Д. Олійник [46]
		Фінансове забезпечення – це система джерел і форм фінансування розвитку економічної та соціальної сфери	І.Юрій В. Федосов [25]
	Розподільчий характер	Економічні відносини між державою і суб'єктами господарювання стосовно мобілізації фінансових ресурсів домогосподарств, фірм, держави та зовнішніх запозичень у процесі реалізації соціальних і економічних цілей розвитку суспільства	М. Галабурда [95]
		Фінансове забезпечення – це забезпечення фінансовими ресурсами економіки держави, соціальних потреб і програм, виробництва продукції, науково-технічних досліджень, будівництва і переобладнання підприємств, а також утримання бюджетних організацій тощо	А.Загородний [96]
	Фінансові потоки	Структурна підсистема фінансово-кредитного механізму, система джерел і форм фінансування розвитку економічної та соціальної сфер суспільства. Воно здійснюється в трьох формах: самофінансування, кредитування, бюджетне фінансування	В. Федосов, В. Опарін, Л.Сафонова[94]
		Фінансове забезпечення, виступаючи одним із значущих каналів руху грошових потоків у виробничій сфері, характеризує здатність фінансової системи сформувати такі економічні відносини між суб'єктами відтворювального процесу з приводу руху фінансових ресурсів, які забезпечать розвиток економіки, необхідний для гарантії національної економічної безпеки, закріплення ролі країни як одного з глобальних лідерів, задоволення соціально-економічних потреб суспільства	Я. І. Ніконова [97, с.119]
	Метод фінансового впливу	Розглядає фінансове забезпечення як метод фінансового впливу на соціально-економічний розвиток, вказуючи, що «фінансове забезпечення регулюється на основі відповідної системи функціонування, яке може здійснюватися в трьох формах: самофінансування, кредитування, бюджетне фінансування»	В. І. Оспіщев [98, с.59]
Діяльність підприємства	Фінансове забезпечення діяльності підприємства – це процес вибору напрямів, форм і методів використання фінансових ресурсів з метою збільшення економіч. розвитку і ринкової вартості бізнесу	І. Баклан [99]	

1	2	3	4
Складові щодо змісту підходів до визначення фінансового забезпечення	Фінансовий механізм	Виділяє «механізм фінансового забезпечення, формування структури капіталу, планування і бюджетування, балансування грошових потоків» і розглядає фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання з позиції необхідності безперервності відтворювальних процесів через формування власних та залучених фінансових ресурсів, пов'язуючи структуру останніх з рівнем фінансової стійкості та ризику в діяльності підприємств	І. Г. Сокириська [100]
		Фінансове забезпечення діяльності є методом фінансового механізму діяльності підприємств, який дає змогу сформувавши достатні обсяги фінансових ресурсів для досягнення беззбитковості діяльності, підвищення ефективності господарювання та зміцнення національної економіки	О. Гривківська [92]
		Фінансове забезпечення – це функція фінансового механізму і здійснюється шляхом використання методів бюджетного фінансування, самофінансування, кредитування тощо	О. Д. Василик [7, с.84]
	Фінансове регулювання	У складі методів фінансового забезпечення виділяє фінансове регулювання, що відбувається, в першу чергу і головним чином, через оподаткування. В умовах ринкової економіки використання адміністративних методів впливу надто обмежене, і тому головний акцент у регулюванні економіки робиться на оподаткуванні	О. П. Кириленко [12, с.34]
		Фінансове забезпечення регулюється на основі відповідної системи функціонування, яке може здійснюватися у трьох формах: самофінансування, кредитування, зовнішнє фінансування	В. В. Венгер [101]
Складові щодо призначення фінансового забезпечення	Завдання фінансової політики	Фінансове забезпечення – це система заходів, що забезпечує формування відповідних обсягів фінансових ресурсів та їх ефективного використання на певній території суб'єктами господарювання та державою за допомогою вдосконаленого фінансового механізму	Д. В. Нехайчук [102]
	Виробничі завдання, потреби	Фінансове забезпечення – відносини щодо формування та розподілу обсягу фінансових ресурсів, достатніх для виконання виробничих завдань, інвестиційно-інноваційного розвитку та підтримки фінансової стійкості суб'єктів господарювання	М. М. Забаштанський [103]
		Фінансове забезпечення слід розуміти як сукупність заходів та умов, що сприяють сталому функціонуванню і розвитку суб'єкта господарювання шляхом покриття його витрат фінансовими ресурсами (з внутрішніх і зовнішніх джерел внаслідок здійснення руху таких ресурсів) залежно від обсягу виробництва та його фінансового становища. Автор обґрунтовує, що фінансове забезпечення відображає сутність економічних відносин, які виникають щодо забезпечення суб'єкта господарювання достатньою кількістю необхідних фінансових ресурсів задля досягнення цілей	Ю. О. Голуб [104]
	Відтворювальні і процеси	Фінансове забезпечення виконання функцій держави є складним процесом, що робить небезпечним спрощення його тлумачення до простої сукупності ресурсів, саме спосіб мобілізації та напрямки використання фінансових ресурсів визначають ефективність виконання державою її функцій	В. А. Савчук [105]

1	2	3	4
Складові щодо призначення фінансового забезпечення	Інвестиційно-інноваційні процеси	Фінансове забезпечення інноваційної діяльності – це комплекс методів та важелів впливу на інноваційну діяльність, який реалізується у різних формах через відповідну систему фінансування	Г. В. Возняк [106, с.7]
		Фінансове забезпечення – це узагальнюючий метод інвестування через фінансові форми як конкретні прояви категорій фінансової сфери, зовнішнього вияву механізму та його структурних елементів	С. П. Гладій [62]
		Фінансове забезпечення розвитку інноваційного потенціалу треба розглядати як систему фінансових відносин, що діють через сукупність законодавчо закріплених форм і методів створення, мобілізації і використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення інноваційного розвитку як на рівні підприємства, так і на рівні країни	О. Колодізев [14, с.88]
		Фінансове забезпечення – відносини щодо формування та розподілу обсягу фінансових ресурсів, достатніх для виконання виробничих завдань, інвестиційно-інноваційного розвитку та підтримки фінансової стійкості суб'єктів господарювання	М. М. Забаштанський [103]
	Організаційно-управлінські принципи, методи і форми впливу	Фінансове забезпечення – це організація через визначення обсягу фінансових ресурсів, науково обгрунтованого їх прогнозування, створення фінансових резервів і нормативно-правового забезпечення	Д. С. Олійник [46]
		Сукупність заходів та умов, що сприяють сталому розвитку підприємництва шляхом покриття витрат фінансовими ресурсами залежно від розміру виробництва та фінансового середовища	Л. В. Дікань [66]
		Сукупність економічних відносин, що виникають щодо пошуку, залучення й ефективного використання фінансових ресурсів, а також організаційно-управлінських принципів, методів і форм впливу цих ресурсів на інноваційний розвиток національної економіки	І. В. Осьмірко [85]
	Економічне зростання, розвиток	Система фінансового забезпечення економічного росту є поєднанням нормативно-правової та інституційної складової з сукупністю фінансових методів і форм, які допомагають комплексно підходити до вирішення питання фінансування	О. В. Міщук [107, с.30]
		Фінансове забезпечення, виступаючи одним із значущих каналів руху грошових потоків у виробничій сфері, характеризує здатність фінансової системи сформулювати такі економічні відносини між суб'єктами відтворювального процесу щодо руху фінансових ресурсів, які забезпечать розвиток економіки, необхідний для гарантії національної економічної безпеки, закріплення ролі країни як одного з глобальних лідерів, задоволення соціально-економічних потреб суспільства	Я. І. Ніконова [97, с.119]
	Рентабельність (прибутковість), ефективне функціонування	Фінансове забезпечення є одним із складових елементів фінансового механізму поряд з управлінням фінансовою діяльністю, фінансовим регулюванням, фінансовим плануванням і прогнозуванням та ін. Фінансове забезпечення передбачає формування та використання фінансових ресурсів за допомогою оптимізації співвідношення всіх його форм і дає змогу створити такі обсяги фінансових ресурсів господарської діяльності, від яких підприємство мало б змогу функціонувати не тільки беззбитково, але і підвищувати ефективність діяльності та зміцнювати економіку країни загалом	І. С. Козій [63]

1	2	3	4
Складові щодо призначення фінансового забезпечення	Формування доходів і фондів підприємства	Формування цільових грошових фондів суб'єктів господарювання у достатньому розмірі та їх ефективне використання з виділенням п'яти основних елементів фінансового забезпечення суб'єктів господарювання: самофінансування; кредитування; бюджетне фінансування; оренда; інвестування	В. М. Федосов С. І. Юрій [108,с.94]
		Фінансові ресурси розглядаються як централізовані й децентралізовані грошові фонди цільового призначення, які формуються в процесі розподілу й перерозподілу національного багатства, сукупного суспільного продукту та національного доходу і призначені для використання відповідно до завдань соціально-економічного розвитку суспільства та окремих підприємств	О. М. Бандурка М. Я. Коробов П. І. Орлов, К. Я. Петрова [109, с.17]
	Задоволення потреб суспільства	Фінансове забезпечення – це система джерел та форм фінансування розвитку економічної і соціальної сфер суспільства	Л. Васечко [110]
		Система джерел і форм фінансування розвитку економічної та соціальної сфер суспільства, котре здійснюється в трьох формах: самофінансування, кредитування, бюджетні асигнування	І. Зятковський [111, с. 45]
		Основний метод фінансового впливу на соціально-економічний розвиток, що регулюється на основі відповідної системи функціонування, яке може здійснюватися у трьох формах: самофінансування, кредитування, зовнішнє фінансування	В. І. Оспіщев [98, с.59]
		Метод фінансового механізму, за допомогою якого формують і використовують кошти і який характеризує зміст впливу фінансів на різні аспекти розвитку суспільства	Я. Буздуган [112]
		Фінансове забезпечення – це система джерел і форм фінансування розвитку економічної і соціальної сфер	В. М. Федосов С. І. Юрій [108]
Фінансове забезпечення – один з двох методів фінансового впливу на соціально-економічний розвиток, який реалізується на основі відповідної системи фінансування та може здійснюватися у трьох формах: самофінансування, кредитування, зовнішнє фінансування	Ю. М. Жукова [113]		

* Складено автором на основі [7, 10,14, 19, 22, 24, 29, 30, 31, 34, 63, 80-113]

Додаток Б

Напрями інституціонально-регуляторного забезпечення фінансування діяльності сільськогосподарських підприємств

Таблиця Б.1

Напрями інституціонально-регуляторного забезпечення кредитування СГП

Інструменти й інститути	Напрями інституційно-регуляторного забезпечення	Вид регулювання
Кредитування		
Банківське кредитування	Встановлення мінімальних і максимальних кредитних ставок для аграрної галузі; вимоги до позичальника щодо його фінансового стану та наявності в нього забезпечення для отримання ресурсів	ДР
	Наявність вільних ресурсів у фінансових установах, конкурентоздатність позичальника та кредитора, потреба в ресурсах чи їх надмірність, враховуючи специфіку галузі	РР
Кредити небанківських фінансових установ	Правова площина діяльності інших фінансових установ (не банків), встановлення кредитних ставок, оподаткування фінансових операцій, дозвільна система діяльності таких установ	ДР
	Спрощена процедура отримання фінансових ресурсів, збільшена чи зменшена кредитна ставка залежно від наявності таких ресурсів та попиту на них в різні періоди	РР
Форвардні та спотові операції	Необхідність формування продовольчої безпеки країни, виконання державних гарантій щодо інших країн, зменшена ставка за такими операціями, система оподаткування	ДР
	Встановлення ринкових цін на продукцію на початковій стадії виробництва, їх коригування під час остаточних розрахунків; формування необхідного обсягу продукції на плановому етапі залежно від потреби у фінансових ресурсах	РР
Фінансовий лізинг	Виділення з бюджету коштів на придбання необхідних для виробництва техніки й обладнання, на часткову компенсацію лізингових платежів	ДР
	Необхідність у новітніх технологіях і пропозиція комерційними структурами лояльного графіку погашення лізингових платежів з урахуванням сезонності виробництва	РР
Аграрні розписки	Прийняття державою відповідних нормативно-правових актів, щодо механізму дії аграрних розписок, що дає змогу залучити додаткові фінансові ресурси приватних підприємств та організацій	ДР
	Спрощений механізм залучення фінансових ресурсів і товарного кредиту під майбутні врожаї	РР
Векселі	Забезпечення їх дії в нормативно-правовій площині, банківське авалування	ДР
	Необхідність в активах через надання гарантій і взятих зобов'язань	РР
Цінні папери	Забезпечення їх наявності й нормативно-правове регулювання	ДР
	Залучення ресурсів у діяльність підприємства через механізм фондового ринку	РР
	Сумісне створення необхідних інституцій з державними гарантіями	РР

Таблиця Б.2

**Напрями інституціонально-регуляторного забезпечення
страхування СГП**

Інструменти й інститути	Напрями інституційно-регуляторного забезпечення	Вид регулювання
Страхування майбутнього врожаю (урожайність, витрати)	Можливість надання гарантій через часткове компенсування страхових платежів, контроль за діяльністю страхових компаній	ДР
	Встановлення відсоткових ставок і франшизи, порядку проведення розрахунків між сторонами	РР
Страхування діяльності підприємства	Правове забезпечення діяльності страхових компаній, формування переліку ризиків	ДР
	Встановлення страхових тарифів залежно від виду діяльності й фінансового стану сільськогосподарського підприємства	РР

Таблиця Б.3

**Напрями інституціонально-регуляторного забезпечення сумісного
державно-приватного фінансування (партнерство) СГП**

Інструменти й інститути	Напрями інституційно-регуляторного забезпечення	Вид регулювання
Державний бюджет	Сумісне фінансування соціальних, економічних потреб, встановлення відсотка й умов фінансування	ДР
	Фінансування сумісних проектів, пільгові чи спеціальні режими сторін	РР
Державні фонди	Спрямування фінансування та контроль за ним через державні фонди за вузьким призначенням	ДР
	Зацікавленість державних фондів у фінансуванні певного виду діяльності підприємства та сприянні його конкурентоспроможності	РР
Фонди місцевих громад	Соціально й економічно орієнтовані місцеві фінансові проекти (з наданням певних гарантій)	ДР
	Сумісне фінансування певних програм для задоволення споживчих потреб з наданням пільгових умов ведення бізнесу	РР
Кошти приватних юридичних компаній та фізичних осіб	Державні гарантії для сумісних проектів, спеціальні умови для учасників	ДР
	Пільги фізичним та юридичним особам – учасникам спільного фінансування	РР

Продовження додатку Б

Таблиця Б.4

**Напрями інституціонально-регуляторного забезпечення міжнародного
фінансування й стимулювання СГП**

Інструменти й інститути	Напрями інституційно-регуляторного забезпечення	Вид регулювання
Кошти міжнародних фінансових інституцій	Створення державою привабливого інвестиційного клімату через механізми надання пільг, гарантій, стимулів	ДР
	Необхідність отримання міжнародних фінансових ресурсів на певну програму за умови створених країною сприятливих умов	РР
Кошти міжнародних організацій	Нормативно-правова база щодо захисту інтересів міжнародних організацій на внутрішньому ринку	ДР
	Створення рівноправних умов для учасників ринку	РР
Кошти урядів іноземних країн та корпорацій	Державні гарантії, підписання міжнародних контрактів, угод про співпрацю	ДР
	Сумісне створення необхідних інституцій з державними гарантіями	РР

**Напрями інституціонально-регуляторного забезпечення
державного фінансування та оподаткування СГП**

Інструменти й інститути	Напрями інституційно-регуляторного забезпечення	Вид регулювання
1	2	3
Бюджетне фінансування		
Державні програми підтримки: тваринництва, рослинництва, переробки та зберігання продуктів	Правове забезпечення щодо програм підтримки та визначення розміру необхідних фінансових ресурсів	ДР
	Гарантування продовольчої безпеки та регулювання цінової політики на продукцію дотаційних видів діяльності	РР
Державна підтримка фермерських господарств	Нормативно-правове забезпечення діяльності фермерських господарств, виокремлення сімейних фермерських господарств, надання їм особливого статусу в оподаткуванні	ДР
	Підтримка діяльності малих форм господарювання, можливість отримання ними доходу	РР
Державне відшкодування фінансових витрат (відсотки за кредитами)	Визначення необхідних галузей та видів діяльності суб'єктів господарювання, встановлення розміру й порядку компенсації відсоткової ставки	ДР
	Встановлення розміру відсоткової ставки з урахуванням ситуації на фінансовому ринку	РР
Надання фінансових запозичень	Державна підтримка для різних видів діяльності й відновлення матеріально-технічної бази через надання відсоткової / безвідсоткової допомоги на поворотній / безповоротній основі	ДР
	Кредитування суб'єктів господарювання через механізми короткострокових запозичень	РР
Державні фонди		
ПАТ «Аграрний фонд»	Закупівля сільськогосподарської продукції для посилення продовольчої безпеки країни, контроль за відсотками на фінансові ресурси, надані за форвардними контрактами	ДР
	Цінове регулювання ринку сільськогосподарської продукції, позичання фінансових ресурсів за меншими відсотковими ставками	РР
ПАТ ДПЗКУ	Можливість забезпечення сільськогосподарських підприємств залученими коштами інших країн під державні гарантії	ДР
	Ринкове цінове регулювання на продукцію сільськогосподарських підприємств, встановлення відсоткової ставки за користування коштами	РР
ДП «Держрезерв-насінфонд»	Формування необхідних запасів насінневої продукції для сільськогосподарських підприємств на випадок форс-мажору та державне фінансування селекції в рослинництві	ДР
	Ринкове цінове регулювання насінневої продукції	РР

Продовження додатку Б

Продовження таблиці Б.5

1	2	3
Форми непрямого державного управління		
Підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації кадрів для АПК	Забезпечення діяльності наукових інститутів, стимулювання розвитку вітчизняних наукових програм	ДР
	Підготовка кваліфікованих працівників, залучення інвестицій	РР
Державна підтримка системи сільсько-господарського дорадництва	Створення інституту аграрного права задля задоволення потреб галузевого господарства	ДР
	Створення організаційно-правових форм господарювання з пільговими умовами ведення діяльності, дорадництва	РР
Державна підтримка сільськогосподарських виробничо-обслуговуючих кооперативів	Нормативно-правове забезпечення надання пільгових умов для об'єднань сільськогосподарських підприємств	ДР
	Необхідність створення середніми та малими агропідприємствами кооперативів для підтримки власної діяльності в ринкових умовах	РР
Державна підтримка формування оптових ринків	Державне або часткове фінансування будівництва оптових ринків	РР
	Цінове регулювання на сільськогосподарську продукцію та забезпечення необхідного її обсягу на внутрішньому ринку	РР
Стандартизація та перевірка якості продукції сільськогосподарських підприємств	Створення структур контролю за якістю продукції сільськогосподарських підприємств	ДР
	Формування цінової політики на сільськогосподарську продукцію залежно від її якості	РР
Цінове регулювання	Встановлення на державному рівні мінімально та максимально інтервенційно допустимих цін	ДР
	Формування цінової політики на продукцію сільськогосподарських підприємств з урахуванням попиту й пропозиції	РР
Оподаткування		
Спрощена система оподаткування	Встановлення пільгових ставок податків, об'єкта оподаткування й певних видів податків	ДР
	Необхідність залучення до ринкових відносин на умовах спрощеного оподаткування дрібних суб'єктів господарювання	РР
Спеціальні режими	Спрощення умов оподаткування певного виду діяльності або звільнення від сплати певного виду податку	ДР
	Зростання конкурентоздатності певних видів продукції завдяки ціновій політиці	РР
Експортно-стимулювальне оподаткування	Встановлення квот, спеціальної податкової ставки при експорті / імпорті продукції	ДР
	Встановлення ціни на сільськогосподарську продукцію залежно від попиту і пропозиції на світовому ринку	РР
Інвестиційно-стимулювальне оподаткування	Система оподаткування коштів інвесторів, порядок введення або виведення капіталу	ДР
	Необхідність чи достатність на внутрішньому ринку певного виду продукції з урахуванням внутрішніх можливостей країни	РР

Додаток В

Інституціональне забезпечення державної фінансової підтримки СГП

Таблиця В. 1

Визначення поняття «державна підтримка аграрного сектора»

Джерело	Визначення
Е. А. Куделя [169]	«Підтримка сільськогосподарських підприємств є цілеспрямованими діями держави і недержавних структур зі стабілізації сільськогосподарського виробництва і забезпечення його пристосування до мінливих ринкових умов через систему ціноутворення або регулювання прибутків сільськогосподарських виробників, які здійснюються шляхом використання системи методів: субсидування, дотаціонування, стимулювання ресурсозберігаючих технологій, інвестування розвитку інфраструктури, підвищення зайнятості сільськогосподарського населення»
Л. І. Купчєня [170]	Державна підтримка сільського господарства України полягає у цілеспрямованому впливі держави на сільське господарство з метою сприяння діяльності сільськогосподарських підприємств, прийняття задля цього законів і законодавчих нормативно-правових актів у сфері сільського господарства, а також удосконалення системи органів, які здійснюють державне регулювання розвитку галузі
О. В. Будаї [171]	Державна підтримка сільськогосподарських підприємств – це законодавчо визначена діяльність органів, уповноважених реалізувати аграрну політику держави, що спрямована на створення сприятливих умов для діяльності сільськогосподарських підприємств, підвищення якості та конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції з метою мінімізації природно-кліматичних та економічних ризиків сільськогосподарського товаровиробництва та гарантування продовольчої безпеки держави
Я. Петруненко [182]	Державна підтримка суб'єктів господарювання – врегульована законодавством діяльність уповноважених державних органів, що полягає в розробленні та реалізації цільових програм або наданні в індивідуальному порядку фінансової підтримки суб'єкту господарювання, який має важливе стратегічне значення або відповідає іншим критеріям, визначеним у програмі, за рахунок коштів державного бюджету у будь-якій формі та з метою забезпечення стабільності національної економіки, підвищення конкурентоздатності вітчизняних сільськогосподарських підприємств, оздоровлення окремих галузей економіки, забезпечення соціально-економічного добробуту в державі
Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовський, Е. Б. Стародуб-цева [172]	«Державне регулювання економіки – вплив держави в особі державних органів на економічні об'єкти і процеси, що у них здійснюються, щоб надати процесам організований характер, впорядковувати дії економічних суб'єктів, забезпечити дотримання законів, державних і громадських інтересів»
С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій [120]	«Державна допомога – допомога, яка виплачується з коштів державного бюджету або фонду державного соціального страхування. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» під «підтримкою» розуміють подання матеріальної, моральної та іншої допомоги, сприяти в чому-небудь»

Продовження додатку В

Продовження таблиці В.1

І. М. Титарчук [173]	«Державна підтримка – це комплекс законодавчо та організаційно визначених довгострокових бюджетних заходів, які об’єктивно необхідні для формування сприятливого конкурентного середовища розвитку галузі як запоруки продовольчої безпеки. Ці заходи в сукупності з критеріями та умовами їх здійснення формують механізм державної підтримки сільського господарства»
М. Ю. Коденська [174]	Державна підтримка аграрного сектора економіки, як невід’ємна частина державного регулювання, є сукупністю різних інструментів і форм економічного впливу на розвиток сільського господарства та його стимулювання з метою формування й забезпечення організаційних і економічних умов ефективного функціонування та забезпечення конкурентоспроможності всіх категорій господарств, створення базових можливостей для насичення ринку якісним продовольством широкого асортименту, розвитку сільських територій і досягнення продовольчої безпеки країни
О. Мухіна [175]	Державна підтримка – це спосіб захисту інтересів сільськогосподарських підприємств, який розглядається не тільки як тактичний прийом, але і як стратегічний ресурс, спрямований на вирішення пріоритетних, перспективних завдань розвитку сільського господарства, в тому числі зменшення рівня безробіття на селі, підвищення рівня оплати праці, створення нових робочих місць, розвитку соціальної та інженерної інфраструктури
Г. О. Андрусенко [176]	Метою державної підтримки сільського господарства є забезпечення стійкого розвитку сільськогосподарського виробництва і на цій основі задоволення внутрішнього попиту на продовольство, а в промисловості – на сировину, створення умов для соціального розвитку села. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі основні завдання: підвищення прибутковості виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств; здійснення структурних змін у сільському господарстві, стимулювання зростання обсягів виробництва і розширення збуту продукції, підвищення технологічного рівня аграрного виробництва, забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках.
М. Я. Дем’яненко [32]	«Метою державної аграрної політики є: підтримка прибутковості сільськогосподарських підприємств і стабільної економічної ситуації в галузі, забезпечення продовольчої безпеки, конкурентоспроможних товаровиробників у міжнародному поділі праці, упередження негативних процесів міграції праці тощо»
Ю. А. Лузан [177]	«Державна підтримка – цілеспрямоване державне регулювання виробничої діяльності шляхом спрямування бюджетних коштів за відповідними програмами соціально-економічного розвитку»
А. Д. Діброва [178]	«Державна підтримка – це складова системи державного регулювання сільського господарства, що являє собою сукупність правових, фінансово-економічних, організаційних та інших заходів держави щодо стимулюючого впливу на розвиток як сільськогосподарського виробництва, так і сільських територій у потрібному для суспільства напрямі»

Складено автором на основі [120,169-178]

**Напрями фінансування та розмір запланованих видатків
на підтримку аграрного сектора економіки, передбачені
Державним бюджетом України**

Видатки	Обсяги по роках, млн грн			Відхилення 2019р до 2011р
	2011	2018	2019	
Міністерство аграрної політики та продовольства України, всього на:	10 468,8	12 075,7	13 858,1	3 389,3
державну підтримку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів	5,0	–	–	- 5,0
фінансування заходів із захисту, відтворення та підвищення родючості ґрунтів	5,0	–	–	- 5,0
заходи боротьби зі шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин	0,9	–	–	- 0,9
бюджетну тваринницьку дотацію та державну підтримку виробництва продукції рослинництва	100,0	–	–	- 100,0
фінансову підтримку суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсацію лізингових платежів	531,4	–	–	- 531,5
витрати Аграрного фонду, пов'язані з комплексом заходів зі зберігання, перевезення, переробки й експорту об'єктів державного цінового регулювання державного інтервенційного фонду	445,9	52,2	53,0	- 392,9
забезпечення діяльності Аграрного фонду	14,6	128,4	141,7	127,1
державну підтримку сектору тваринництва	2 030,0	3 021,0	3 500,0	1 470,0
фінансову підтримку заходів в агропромисловому комплексі	–	5,0	5,0	5,0
державну підтримку розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними	–	300,0	400,0	400,0
часткову компенсацію вартості електроенергії, використаної для поливу на зрошуваних землях	–	–	–	–
створення Державного земельного банку	–	–	–	–
фінансову підтримку заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів	–	66,0	127,2	127,2
збільшення статутного капіталу НАК «Укראгролізинг» для закупівлі технічних засобів для агропромислового комплексу з подальшою передачею їх на умовах фінансового лізингу	–	–	–	–
фінансову підтримку сільськогосподарських підприємств	–	695,0	881,8	881,8
фінансову підтримку розвитку фермерських господарств	–	150,0	800,0	800,0

Складено автором на основі [189-197]

**Основні законодавчі та нормативні акти щодо аграрного сектора
України, які ухвалені в 2007-2018 рр.***

Види законодавчо-нормативних актів	Дата та номер прийняття
Законодавчі акти	
Законодавчі акти України	
Про державну підтримку сільського господарства України [146]	24.06.2004 р. № 1877-IV
Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р. [153]	18.10.2005 р. № 2982-IV
Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України [154]	05.10.2006 р. № 229-V
Про фермерські господарства; зі змінами, що стимулюють створення і діяльність сімейних фермерських господарств [151]	19.10.2003 р. № 973-IV
Про аграрні розписки [155]	06.11.2012 р. № 5479-VI
Постанови Кабінету Міністрів України	
Про затвердження Державної цільової програми реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі на період до 2015 р. [156]	30.05.2007 р. № 785
Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 р. [157]	19.09.2007 р. № 1158
Про затвердження Державної програми розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу на 2007-2010 рр. [158]	26.09.2007 р. № 1181
Про затвердження Порядку та умов надання у 2012 р. державних гарантій для фінансування проектів у сфері сільського господарства [159]	13.08.2012 р. № 857
Розпорядження Кабінету Міністрів України	
Про затвердження Плану заходів щодо реалізації Концепції реформування розвитку аграрної освіти та науки на період до 2015 р. [160]	31.10.2011 р. № 1112-р
Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектора економіки на період до 2020 р. [147]	17.10.2013 р. № 806-р
Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектора економіки на період до 2021 р. [162]	30.12.2015 р. № 1437-р
Про схвалення Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 рр. [163]	13.09.2017 р. № 664-р
Угоди	
Рамкова угода між Україною та Європейським інвестиційним банком, Люксембург, 14 червня 2005 р. [164]	дата ратифікації: 07.02.2006 р.; дата набуття чинності: 08.04.2006 р.
Види законодавчо-нормативних актів	
Протокол про вступ України до Світової організації торгівлі, Женева 05.02.2008 р. [165].	ратифіковано 10.04.2008 р. Законом України № 250-VI
Угода про заснування Світової організації торгівлі, 15.04.1994 р. [166]. Додаток 1А. «Угода про сільське господарство»	дата набуття чинності в Україні: 16.05.2008 р.
Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами [167]. Додаток XXXVIII до Глави 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій»	ратифіковано 16.09.2014 р. Законом України № 1678-VII
Фінансова угода між Україною та Європейським інвестиційним банком «Основний кредит для аграрної галузі України», Київ, 28 грудня 2015 р. [168]. Сума угоди 400 млн євро	ратифіковано 20.09.2016 р. Законом України № 1530-VIII
Угода між урядом України й урядом Китайської Народної Республіки про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків на доходи і майно, Київ, 04.12.1995 р. [179]	дата набуття чинності для України: 18.10.1996 р.
Угода між урядом України й урядом Китайської Народної Республіки про заохочення та взаємний захист інвестицій, Київ, 31.10.1992 р. [180]	дата набуття чинності для України: 30.05.1993 р.
Програми	
Програма українсько-китайського інвестиційного співробітництва в агропромисловому комплексі [181]	05.12.2017 р.

* укладено автором на основі [146, 147, 151-168, 179-181] станом на 01.01.2019 р.

Додаток Д

Методологія комплексного оцінювання якості фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств

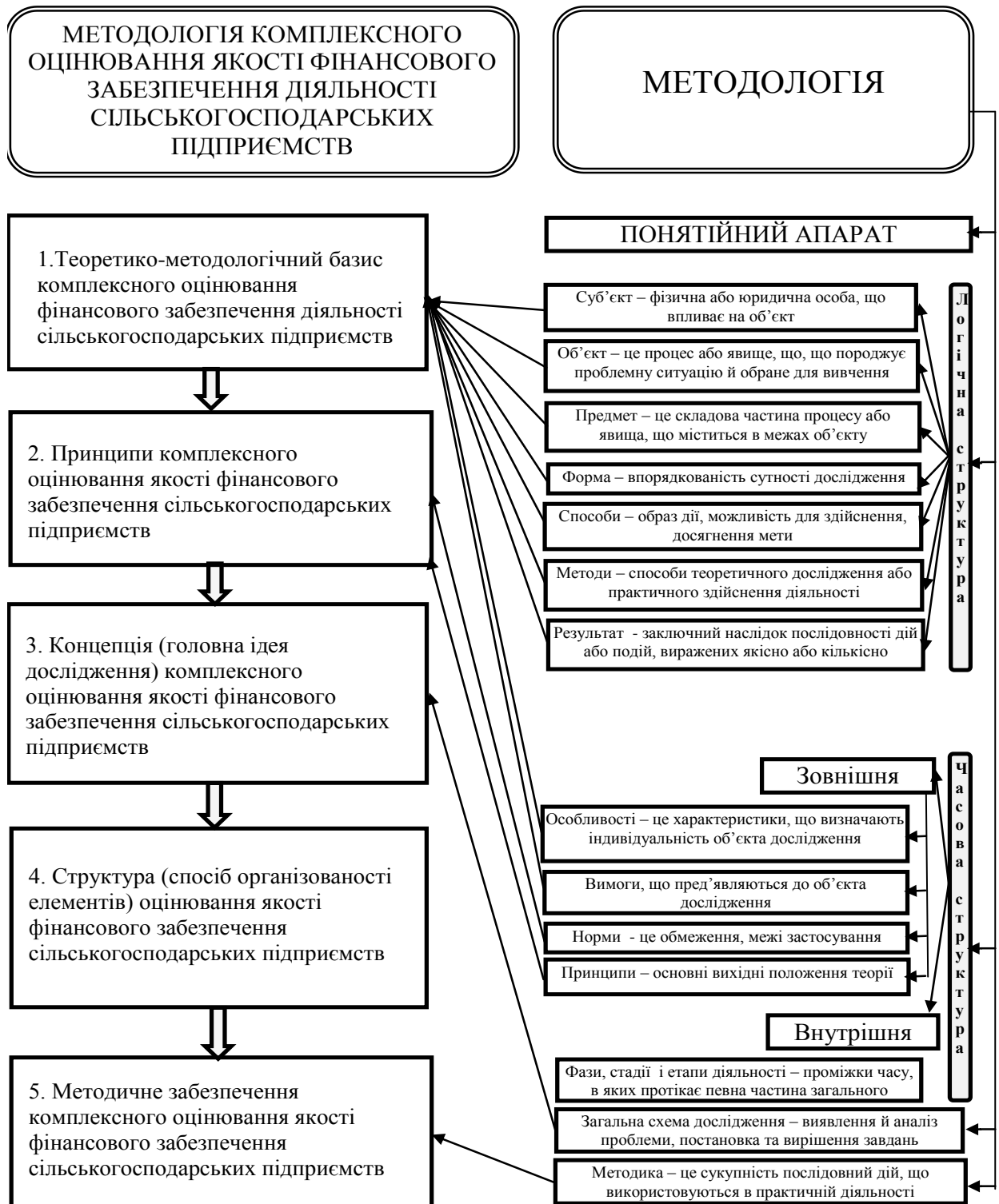

Рис. Д.1. Методологія комплексного оцінювання якості ФЗДСГП

Додаток Е

Визначення категорії якості в наукових працях вчених*

Під-хід	Визначення категорії
Філософський підхід	Якість - філософська категорія, що виражає істотну визначеність об'єкта, завдяки якій він є саме цим, а не іншим. Якість - характеристика об'єктів, що виявляється в сукупності їх властивостей [271]
	Аристотель приписував якість в чотирьох можливих контекстах: наявність або відсутність вроджених, вихідних здібностей і характеристик; наявність як перехідних, так і стабільних властивостей; властивості і стану, властиві речі і явища в процесі їх існування; зовнішній вигляд речі або явища [272]
	Гегель трактував якість як визначеність тотожну з буттям, а кількість як зовнішню, байдужу для буття визначеність, розумів їх як деякі етапи визначення та самовизначення буття [272]
	У Канта категоріями якості є реальність, заперечення і обмеження. Застосовуючи ці поняття в процедурі організації та класифікації категорій чистого розуму - кількості «судження чистого розуму ділилися на одиничні, приватні і загальні; по «якості» - на нескінченні, позитивні і негативні [272]
	У філософських системах Декарта, Локка і Гоббса. якість зводиться чисто до кількісних характеристикам речей в просторі і часі [273].
	Марксистсько-ленінська філософія, розвиваючи на матеріалістичній основі діалектичне розуміння якості, згадані Гегелем, вважається якість насамперед об'єктивно-предметної, універсальною категорією, що охоплює як явища зовнішнього світу, так і свідомості людини [273]
	Якість - філософська категорія, що виражає істотну визначеність предмета, завдяки якій він існує саме як такий, а не інший предмет [274]
Науковий підхід	Сукупність характеристик об'єкта, що відносяться до його здатності задовольнити встановлені і передбачувані потреби [275]
	Якість - ступінь, яка визначає сукупність можливостей задовольняти свої потреби [276]
	В даний час категорію якості зазвичай визначають за допомогою поняття властивості. Властивість є будь-яка ознака, щодо якого предмети можуть бути подібні між собою або відрізнятися один від іншого, тобто форма, величина, обсяг і т. П. Для кожного даного предмета властивості поділяються на суттєві і несуттєві. До несуттєвим властивостям предмета відносять ті, які предмет може набувати або втрачати, залишаючись в той же час все тим же самим предметом. Істотним називають таку властивість, втрачаючи яке предмет перестає бути самим собою, стає чимось іншим. Саме якість визначає існування предмета як особливої сутності, відмінної від інших, і детермінує його властивості, які проявляються в стосунках з ін. пред. [274]
	З розвитком наукового пізнання в 19 і особливо в 20 ст. вельми актуальним стало питання про дослідження якісних і кількісних властивостей речей, їх взаємозв'язку один з одним і з загальними категоріями якості і кількості. Історія наукового пізнання свідчила, що реальний процес дослідження речей починається з виявлення найпростіших, чуттєво сприймаються властивостей і взаємозв'язків між ними. Щоб пояснити їх, необхідно вивчити будову і структуру об'єкту. Для цього потрібно перейти від дослідження спостережуваних об'єктів і властивостей до об'єктів неспостережуваних. Завдяки цьому стає можливим не тільки пояснити емпірично спостережувані властивості об'єкта, а й передбачити і створити об'єкт з властивостями, що не зустрічаються в природі. З новими відкриттями в природничих і технічних науках зроблені подальші спроби осмислення відносини між категоріями «властивість» і «якість» [277]
Економічний підхід	Сукупність властивостей об'єкта, що обумовлюють його здатність задовольняти певні потреби відповідно до його призначення. Однією із загальних характеристик якості економічної системи, поряд з задовільно, незадовільно і т.д., є оптимальність. Відповідно, оптимальність як оцінка є лише одна з можливих характеристик якості прийнятих рішень, стану системи або її поведінки. [278].
	Якість - сукупність характеристик об'єкта, що відносяться до його здатності задовольнити встановлені і передбачувані потреби [279]
	Кількість означає рахунок, вага і міру, на питання скільки: якість, на питання який, пояснює доброту, колір та інші властивості предмета [280]
Господарський підхід	Якість продукції - це сукупність властивостей продукції, які обумовлюють її придатність задовольнити певні потреби відповідно до призначення [281].
	сукупність властивостей і характеристик продукції чи послуг, що додають їм здатність задовольняти обумовлені чи передбачувані потреби [281].
	Якість процесу вимагає наявності здатності відслідковувати результативність і ефективність, а також покращувати їх в разі потреби [275]
	Якість - сукупність характеристик об'єкта, що відносяться до його здатності задовольнити встановлені і передбачувані потреби [282]
	Якість - сукупність властивостей, ознак продукції, товарів, послуг, робіт, праці, що обумовлюють їх здатність задовольняти потреби і запити людей, відповідати своєму призначенню і вимогам, що пред'являються. Якість визначається мірою відповідності товарів, робіт, послуг умовам і вимогам стандартів, договорів, контрактів, запитів споживачів. Прийнято розрізняти якість продукції, роботи, праці, матеріалів, товарів, послуг [279]
	Належна якість товару, роботи або послуги - властивість продукції, яка відповідає вимогам, встановленим для цієї категорії продукції у нормативно-правових актах і нормативних документах, та умовам договору із споживачем [283]

*Складено автором на основі [271-283]

Додаток Ж

Матриці визначення рівня компетентності експертів при визначенні показників та репрезентативності показників, що характеризують рівень фінансового самозабезпечення СГП

Таблиця Ж. 1

Матриця визначення рівня компетентності експертів при визначенні показників, що характеризують рівень фінансового самозабезпечення сільськогосподарських підприємств

Експерти	E 1	E 2	E 3	E 4	E 5	E 6	E 7	E 8	E 9	E 10	E 11	E 12	E 13	E 14	E 15
E 1	-	1	1	1	1	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0
E 2	1	-	1	1	1	1	1	0	0	1	1	1	1	1	1
E 3	1	1	-	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
E 4	1	0	1	-	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1
E 5	1	0	1	1	-	1	1	1	0	0	1	1	1	1	1
E 6	1	1	0	1	0	-	0	0	1	1	1	1	1	1	1
E 7	1	1	1	1	1	1	-	1	1	1	1	1	0	1	1
E 8	1	1	1	1	1	1	1	-	0	1	1	1	1	1	1
E 9	1	0	1	1	1	1	1	1	-	1	1	1	1	1	1
E 10	1	1	1	1	1	1	1	0	1	-	1	1	1	1	1
E 11	1	1	0	1	1	0	1	1	0	1	-	0	0	0	0
E 12	0	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	-	1	1	1
E 13	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	-	1	1
E 14	1	1	1	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	-	1
E 15	0	1	1	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	-
E 16	1	0	1	1	1	0	1	1	1	0	1	1	1	1	1
E 17	1	0	1	0	0	1	1	1	1	0	1	0	1	1	1
E 18	1	1	0	1	1	1	1	0	1	0	0	1	1	1	1
E 19	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1
E 20	1	1	1	0	1	1	1	1	0	0	1	1	1	1	1
E 21	1	1	0	0	1	1	1	0	0	1	0	0	1	1	1
E 22	0	1	1	0	1	1	1	0	0	1	1	1	1	1	0
E 23	0	1	1	1	1	0	1	0	0	1	1	0	1	1	0
E 24	1	1	1	1	1	0	1	0	0	1	1	1	1	1	1
E 25	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
E 26	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
E 27	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0
E 28	1	0	1	1	1	0	1	1	1	1	0	0	0	0	1
E 29	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	1	1	1
E 30	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	0	1
Сума оцінок	22	21	25	24	25	20	27	19	20	22	22	21	23	24	24
Коефіцієнт компетентності	0,8	0,7	0,9	0,8	0,9	0,7	0,9	0,7	0,7	0,8	0,8	0,7	0,8	0,8	0,8

Продовження додатку Ж

Продовження таблиці Ж.1

Експерти	Е 16	Е 17	Е 18	Е 19	Е 20	Е 21	Е 22	Е 23	Е 24	Е 25	Е 26	Е 27	Е 28	Е 29	Е 30
Е 1	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Е 2	1	1	0	1	1	0	1	0	1	1	1	0	1	1	1
Е 3	1	1	0	1	1	0	1	1	1	1	1	0	1	0	1
Е 4	0	1	1	1	1	0	1	0	1	1	1	1	1	0	1
Е 5	0	1	1	1	1	0	1	1	0	1	0	1	1	1	1
Е 6	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1
Е 7	1	1	0	1	1	0	1	0	1	1	1	0	1	1	1
Е 8	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1
Е 9	0	1	1	1	0	1	1	1	0	1	0	1	1	0	1
Е 10	1	1	1	1	1	0	1	1	0	1	1	1	1	1	0
Е 11	0	0	0	1	1	1	1	1	0	1	0	1	1	1	0
Е 12	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	0
Е 13	1	1	1	0	1	0	1	1	0	1	1	1	1	1	0
Е 14	1	1	1	1	1	0	1	1	0	1	0	1	1	1	0
Е 15	1	1	1	1	1	0	1	1	0	1	1	1	1	1	1
Е 16	-	1	1	1	1	0	1	0	0	1	1	1	1	1	1
Е 17	1	-	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1
Е 18	1	1	-	1	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	1
Е 19	1	1	1	-	1	1	1	0	0	0	0	0	1	1	1
Е 20	1	1	1	1	-	1	0	1	1	1	1	0	1	1	1
Е 21	1	1	1	1	1	-	1	1	1	1	1	1	1	1	0
Е 22	1	1	1	1	1	1	-	1	1	1	0	1	1	1	1
Е 23	0	0	0	1	0	1	1	-	1	1	1	1	1	1	0
Е 24	1	1	1	1	1	1	0	0	-	1	1	1	1	1	1
Е 25	0	1	1	1	1	1	1	1	1	-	1	1	1	1	0
Е 26	1	1	0	1	0	1	1	0	1	1	-	1	1	1	1
Е 27	0	0	0	1	1	1	1	1	1	0	0	-	1	1	0
Е 28	1	1	1	1	1	1	0	0	1	1	1	1	-	1	1
Е 29	1	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	-	1
Е 30	1	1	1	1	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	-
Сума оцінок	21	24	21	28	24	17	24	20	18	25	21	23	29	25	20
Коефіцієнт компетентності	0,7	0,8	0,7	1,0	0,8	0,6	0,8	0,7	0,6	0,9	0,7	0,8	1,0	0,9	0,7

**Матриця визначення репрезентативності показників, що характеризують рівень фінансового самозабезпечення
сільськогосподарських підприємств**

Експерти	Оцінки експертів														
	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10	X11	X12	X13	X14	X15
E 1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	0	0	0	0	0
E 2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
E 3	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
E 4	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1
E 5	1	0	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1
E 6	1	1	0	1	0	1	0	0	1	1	1	1	1	1	1
E 7	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1
E 8	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
E 9	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
E 10	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1
E 11	1	1	0	1	1	0	1	1	1	1	1	0	0	0	0
E 12	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1
E 13	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1
E 14	1	1	1	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1
E 15	0	1	1	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1
E 16	1	0	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1
E 17	1	0	1	0	0	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1
E 18	1	1	0	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1
E 19	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	0	1	1	1
E 20	1	1	1	0	1	0	1	1	0	0	1	0	0	1	1
E 21	1	1	0	0	1	1	1	1	0	1	1	0	0	1	1
E 22	1	1	1	0	1	0	1	1	0	1	1	0	0	1	0
E 23	0	1	1	1	1	0	1	1	0	1	1	0	0	1	0
E 24	1	1	1	1	1	0	1	0	0	1	1	1	0	1	1
E 25	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
E 26	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
E 27	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0
E 28	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	0	0	0	0	1
E 29	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	1	1	1
E 30	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	0	1
Сума оцінок	25	25	26	25	26	19	28	25	25	26	25	19	19	25	25
% позитивних оцінок	0,8	0,8	0,9	0,8	0,9	0,6	0,9	0,8	0,8	0,9	0,8	0,6	0,6	0,8	0,8

Продовження додатку Ж
Продовження таблиці Ж. 2

Експерти	Оцінки експертів														
	X16	X17	X18	X19	X20	X21	X22	X23	X24	X25	X26	X27	X28	X29	X30
E 1	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
E 2	1	1	0	1	1	0	1	0	1	1	1	0	1	1	1
E 3	1	1	0	1	1	0	1	1	1	1	1	0	1	0	1
E 4	0	1	1	1	1	0	1	0	1	1	1	1	1	0	1
E 5	0	1	1	1	1	0	1	1	0	1	1	1	1	1	1
E 6	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1
E 7	1	1	0	1	1	0	1	0	1	1	1	0	1	1	1
E 8	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1
E 9	0	1	1	1	0	1	1	1	0	1	1	1	1	0	1
E 10	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0
E 11	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	0
E 12	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
E 13	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
E 14	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	0
E 15	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
E 16	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
E 17	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1
E 18	1	1	1	1	0	1	1	1	0	0	0	0	1	1	1
E 19	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	1	0	1	1	1
E 20	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1
E 21	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
E 22	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1
E 23	1	0	0	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
E 24	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1
E 25	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0
E 26	1	1	1	1	0	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1
E 27	1	0	1	1	1	1	1	1	1	0	0	1	1	1	0
E 28	1	1	1	1	1	1	0	0	1	1	1	1	1	1	1
E 29	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
E 30	1	1	1	1	0	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1
Сума оцінок	25	25	25	29	25	25	25	25	26	26	25	25	30	26	25
% позитивних оцінок	0,8	0,8	0,8	1,0	0,8	0,8	0,8	0,8	0,9	0,9	0,8	0,8	1,0	0,9	0,8

Додаток 3

Результати визначення показників-репрезентант самозабезпечення сільськогосподарських підприємств

Таблиця 3.1

Матриця Евклідових відстаней між показниками забезпеченості власними коштами (фактор 1)

Показник	Коефіцієнт автономії	Коефіцієнт фінансового ризику	Коефіцієнт фінансової незалежності капіталізованих джерел	Коефіцієнт структури покриття довгострокових вкладень	Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами	Коефіцієнт забезпеченості запасів і витрат власними оборотними коштами	Сума відстаней
Коефіцієнт автономії	0	0,98	1,23	1,65	0,65	1,11	0,65	6,27
Коефіцієнт фінансового ризику	0,98	0	1,23	2,35	3,49	2,16	2,41	12,62
Коефіцієнт фінансової незалежності капіталізованих джерел	1,23	1,23	0	3,65	4,12	1,92	5,2	17,35
Коефіцієнт структури покриття довгострокових вкладень	1,65	2,35	3,65	0	2,15	2,32	1,65	13,77
Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	0,65	3,49	4,12	2,15	0	0,36	1,39	12,16
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами	1,11	2,16	1,92	2,32	0,36	0	1,51	9,38
Коефіцієнт забезпеченості запасів і витрат власними оборотними коштами	0,65	2,41	5,2	1,65	1,39	1,51	0	12,81

Матриця Евклідових відстаней між показниками ефективності розподілу джерел фінансування (фактор 2)

Показник	Коефіцієнт мобільності активів	Коефіцієнт оборотності активів	Коефіцієнт оборотності готової продукції	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	Коефіцієнт оборотності оборотних активів	Коефіцієнт оборотності запасів	Коефіцієнт оборотності основних засобів	Сума відстаней
Коефіцієнт мобільності активів	0	0,79	0,75	1,21	2,85	1,49	1,5	8,59
Коефіцієнт оборотності активів	0,79	0	0,44	0,68	1,67	1,27	1,01	5,86
Коефіцієнт оборотності готової продукції	0,75	0,44	0	1,75	2,65	1,51	1,49	8,59
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	1,21	0,68	1,75	0	1,86	1,18	1,1	7,78
Коефіцієнт оборотності оборотних активів	2,85	1,67	2,65	1,86	0	1,49	1,2	11,72
Коефіцієнт оборотності запасів	1,49	1,27	1,51	1,18	1,49	0	1,78	8,72
Коефіцієнт оборотності основних засобів	1,5	1,01	1,49	1,1	1,2	1,78	0	8,08

Таблиця 3.3

Матриця Евклідових відстаней між показниками прибутковості діяльності підприємства (фактор 3)

Показник	Коефіцієнт рентабельності майна	Коефіцієнт рентабельності продажу	Коефіцієнт валової рентабельності основної діяльності	Коефіцієнт рентабельності операційної діяльності	Коефіцієнт чистої рентабельності реалізованої продукції	Сума відстаней
Коефіцієнт рентабельності майна	0	0,43	1,57	1,38	1,15	4,53
Коефіцієнт рентабельності продажу	0,43	0	0,98	1,96	1,8	5,17
Коефіцієнт валової рентабельності основної діяльності	1,57	0,98	0	1,84	1,86	6,25
Коефіцієнт рентабельності операційної діяльності	1,38	1,96	1,84	0	1,42	6,6
Коефіцієнт чистої рентабельності реалізованої продукції	1,15	1,8	1,86	1,42	0	6,23

Продовження додатку 3

Таблиця 3.4

Матриця Евклідових відстаней між показниками ефективності використання капіталу (фактор 4)

Показник	Коефіцієнт оборотності власного капіталу	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	Коефіцієнт рентабельності капіталу	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	Сума відстаней
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	0	1,01	1,77	1,81	4,59
Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	1,01	0	0,93	1,81	3,75
Коефіцієнт рентабельності капіталу	1,77	0,93	0	1,91	4,61
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	1,81	1,81	1,91	0	5,53

Таблиця 3.5

Матриця Евклідових відстаней між показниками ліквідності підприємства (фактор 5)

Показник	Коефіцієнт поточної ліквідності	Коефіцієнт швидкої ліквідності	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Сума відстаней
Коефіцієнт поточної ліквідності	0	1,2	0,66	1,86
Коефіцієнт швидкої ліквідності	1,2	0	1,13	2,33
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,66	1,13	0	1,79

Таблиця 3.6

Матриця Евклідових відстаней між показниками маневреності власних коштів (фактор 6) та іншими показниками-репрезентантами

Показник	Коефіцієнт автономії	Коефіцієнт оборотності активів	Коефіцієнт рентабельності майна	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	Коефіцієнт маневреності власних обор. коштів	Сума відстаней
Коефіцієнт автономії	0	5,38	11,49	9,17	8,98	9,03	9,16	53,21
Коефіцієнт оборотності активів	5,38	0	7,52	9,16	9,51	8,94	8,58	49,09
Коефіцієнт рентабельності майна	11,49	7,52	0	7,96	10,48	8,26	8,18	53,89
Коефіцієнт рентабельності власн. капіталу	9,17	9,16	7,96	0	9,96	6,93	7,21	50,39
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	8,98	9,51	10,48	9,96	0	7,2	9,88	56,01
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	9,03	8,94	8,26	6,93	7,2	0	0,63	40,99
Коефіцієнт маневреності власних об. коштів	9,16	8,58	8,18	7,21	9,88	0,63	0	43,64

Значення фінансових показників сільськогосподарських підприємств за 2010-2017 рр.

Показник	Приватне акціонерне товариство "ПІДСЕРЕДНЄ" (1)								Приватне акціонерне товариство «Аграрний дім» (2)							
	Значення показника по роках								Значення показника по роках							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
коефіцієнт автономії	0,74	0,57	0,30	0,29	0,30	0,73	0,75	0,78	0,61	0,69	0,96	0,88	0,45	0,62	0,48	0,67
коефіцієнт оборотності активів	1,28	1,40	0,79	0,98	1,69	1,31	0,56	0,46	0,44	0,48	0,86	0,92	0,28	1,11	0,21	0,71
коефіцієнт рентабельності майна	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,61	0,31	0,11	0,06	0,01	0,00	0,00	0,00	0,24	0,00	0,18
коефіцієнт рентабельності власного капіталу	0,01	0,02	0,02	0,03	0,02	0,84	0,41	0,14	0,09	0,02	0,00	0,00	0,00	0,39	0,00	0,28
коефіцієнт абсолютної ліквідності	-	-	-	0,00	0,08	0,09	0,41	0,06	0,00	0,01	0,18	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00
коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів	0,05	0,04	0,00	0,00	-0,01	0,00	0,05	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00
Показник	Приватне акціонерне товариство "Драбівське" (3)								Відкрите акціонерне товариство «Зелений гай» (4)							
	Значення показника по роках								Значення показника по роках							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
коефіцієнт автономії	0,99	1,00	1,00	0,97	1,00	1,00	1,00	1,00	-	0,60	0,61	0,65	0,67	0,67	0,76	0,80
коефіцієнт оборотності активів	1,12	0,81	1,03	0,63	0,75	0,95	1,15	0,92	-	0,33	0,26	0,33	0,19	0,41	0,42	0,18
коефіцієнт рентабельності майна	0,19	0,08	0,16	0,16	0,15	0,15	0,32	0,13	-	0,02	0,01	0,01	0,00	0,01	0,00	-0,08
коефіцієнт рентабельності власного капіталу	0,20	0,08	0,16	0,16	0,15	0,15	0,32	0,13	-	0,03	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01	-0,10
коефіцієнт абсолютної ліквідності		114,20	250,00	4,41	58,25	45,05	788,14	74,36	-	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00
коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів	0,47	0,27	0,39	0,21	0,07	0,10	0,45	0,12	-	-0,01	0,00	0,00	0,00	0,03	0,00	0,00
Показник	Публічне акціонерне товариство "ІМ.Т.Г.ШЕВЧЕНКА" /5/								Приватне акціонерне товариство "Перемога" /6/							
	Значення показника по роках								Значення показника по роках							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
коефіцієнт автономії	0,97	0,87	0,88	0,92	0,93	0,96	0,85	0,95	0,86	0,80	0,88	0,88	0,76	0,69	0,89	0,90
коефіцієнт оборотності активів	0,50	0,57	0,71	0,49	0,66	0,74	1,09	1,08	0,89	1,05	0,88	0,81	0,53	0,77	0,71	0,59
коефіцієнт рентабельності майна	0,80	0,95	0,00	0,00	0,01	0,03	0,04	0,05	0,11	0,15	0,07	0,05	0,39	0,40	0,21	0,10
коефіцієнт рентабельності власного капіталу	0,83	1,09	0,01	0,00	0,01	0,04	0,05	0,05	0,13	0,18	0,08	0,05	0,52	0,57	0,23	0,11
коефіцієнт абсолютної ліквідності	12,41	0,95	2,38	0,59	6,01	4,04	1,24	0,17	1,12	0,02	0,02	0,01	0,02	0,00	0,00	0,80
коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів	0,28	0,03	0,25	0,01	0,23	0,07	0,31	0,01	0,23	0,01	0,01	0,00	0,01	0,00	0,00	0,09

Продовження додатку 3

Продовження таблиці 3.7

Показник	Приватне підприємство "АСКОН" (7)								Прат Агрофірма Гюнівська							
	Значення показника по роках								Значення показника по роках							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
коефіцієнт автономії	0,27	0,32	0,33	0,25	0,31	0,46	0,47	0,54	0,58	0,57	0,80	0,85	0,97	0,99	0,98	0,94
коефіцієнт оборотності активів	1,11	1,21	0,85	0,65	1,21	1,41	1,02	1,12	0,61	0,44	0,37	0,24	0,33	0,52	0,27	0,39
коефіцієнт рентабельності майна	0,03	0,04	0,04	0,01	0,04	0,17	0,18	0,11	1,11	0,36	-0,16	0,00	0,38	0,34	0,14	0,18
коефіцієнт рентабельності власного капіталу	0,11	0,12	0,11	0,03	0,12	0,37	0,39	0,21	1,93	0,63	-0,20	0,00	0,39	0,34	0,14	0,19
коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,00	1,23	0,03	0,00	0,17	0,10	0,19	0,16	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03	0,03	0,12	0,00
коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів	-0,01	-0,17	-0,13	0,00	-0,10	-0,23	-0,62	-1,83	0,01	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00
Показник	Публічне акціонерне товариство "Велика Бурімка" (9)								Публічне акціонерне товариство "ДРУЖБА" (10)							
	Значення показника по роках								Значення показника по роках							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
коефіцієнт автономії	0,86	0,74	0,72	0,68	0,47	0,59	0,86	0,88	0,86	0,94	0,74	0,71	0,58	0,95	0,98	0,83
коефіцієнт оборотності активів	0,79	0,79	0,85	0,33	0,39	0,50	0,56	0,54	0,42	0,40	0,26	0,32	0,29	0,89	0,42	0,30
коефіцієнт рентабельності майна	0,03	0,04	0,14	0,00	0,06	0,32	0,28	0,11	0,07	0,01	0,28	0,14	0,18	0,39	0,07	-0,02
коефіцієнт рентабельності власного капіталу	0,04	0,05	0,19	0,01	0,14	0,55	0,33	0,13	0,08	0,02	0,38	0,20	0,31	0,41	0,07	-0,02
коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,01	0,00	0,00	0,01	0,02	0,00	0,00	0,03	0,82	0,08	0,06	0,02	0,03	0,59	3,20	0,10
коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів	0,00	0,00	0,00	0,01	0,04	0,00	0,00	0,00	2,00	0,05	-0,14	-0,03	-0,10	0,10	0,23	0,08
Показник	Приватне акціонерне товариство «СЛИЗАВЕТІВСЬКЕ» /11/								Приватне акціонерне товариство "Миколаївське" /12/							
	Значення показника по роках								Значення показника по роках							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
коефіцієнт автономії	0,97	0,95	0,98	0,98	0,98	0,88	0,98	0,99	0,97	0,71	0,72	0,92	0,61	0,87	0,82	0,95
коефіцієнт оборотності активів	0,56	0,55	0,80	0,37	0,73	0,48	0,51	0,66	0,53	0,34	0,56	0,81	0,20	0,90	0,05	0,49
коефіцієнт рентабельності майна	0,08	0,09	0,22	0,00	0,12	0,31	0,26	0,21	0,17	0,22	0,07	-0,13	0,12	0,66	-0,04	0,22
коефіцієнт рентабельності власного капіталу	0,08	0,09	0,22	0,00	0,12	0,35	0,27	0,21	0,17	0,31	0,09	-0,14	0,20	0,76	-0,04	0,23
коефіцієнт абсолютної ліквідності	2,35	0,43	7,11	1,72	6,13	0,93	0,66	1,25	2,68	0,14	0,79	0,20	0,03	0,01	0,00	0,01
коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів	0,14	0,09	0,45	0,11	0,34	0,21	0,03	0,05	0,21	0,09	0,40	0,02	0,03	0,00	0,00	0,00

Продовження додатку 3
Продовження таблиці 3.7

Показник	Відкрите акціонерне товариство «Петромихайлівське» /13/								ПАТ "Племзавод Степной" /14/							
	Значення показника по роках								Значення показника по роках							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
коефіцієнт автономії	0,62	0,68	0,72	0,77	0,80	0,85	0,78	0,84	0,71	0,56	0,39	0,41	0,46	0,42	0,51	0,51
коефіцієнт оборотності активів	0,41	0,47	0,49	0,66	0,91	0,79	1,45	0,67	1,66	1,66	0,81	1,09	1,19	1,42	1,46	0,85
коефіцієнт рентабельності майна	-0,03	-0,07	0,02	0,00	0,05	0,27	0,31	0,24	0,02	0,12	0,04	0,05	0,07	0,12	0,23	0,18
коефіцієнт рентабельності власного капіталу	-0,04	-0,10	0,03	0,00	0,06	0,31	0,39	0,28	0,03	0,21	0,11	0,12	0,16	0,29	0,45	0,36
коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,05	0,04	0,01	0,02	0,07	0,17	0,42	0,22	0,18	0,01	0,00	0,02	0,00	0,01	0,05	0,04
коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів	0,09	0,04	0,01	0,01	0,02	0,04	0,16	0,07	0,17	-0,62	-0,01	-0,04	0,00	-0,01	-0,15	-0,21
Показник	Приватне акціонерне товариство ЧЕРКАСЬКЕ ОБЛАСНЕ ПІДПРИЄМСТВО "АГРОТЕХСЕРВІС" /15/								Товариство з обмеженою відповідальністю «АНДРІВСЬКЕ» /16/							
	Значення показника по роках								Значення показника по роках							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
коефіцієнт автономії	-0,21	-0,55	-0,78	-1,00	-0,51	0,23	0,24	0,22	0,81	0,84	0,38	0,30	0,39	0,52	0,61	0,27
коефіцієнт оборотності активів	1,32	0,65	1,92	0,96	1,19	1,40	0,78	0,45	2,31	1,41	0,99	0,42	1,54	1,48	0,87	0,46
коефіцієнт рентабельності майна	-0,29	-0,39	0,02	-0,28	0,13	0,44	0,01	0,04	0,10	0,42	-0,29	0,05	-0,01	0,23	0,15	0,05
коефіцієнт рентабельності власного капіталу	1,37	0,71	-0,02	0,28	-0,25	1,95	0,04	0,18	0,12	0,50	-0,75	0,18	-0,02	0,43	0,24	0,19
коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,00	0,01	0,05	0,04	0,01	0,03	0,12	0,05	0,03	0,07	0,00	0,20	0,01	0,01	0,01	0,00
коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів	0,00	-0,02	-0,08	-0,06	-0,01	0,17	0,60	-1,00	0,01	0,02	0,00	-2,75	0,03	0,01	0,01	0,00
Показник	ТОВ «АСКОН - 2007» /18/								Державне підприємство "ДГ "Відродження" НААН" /18/							
	Значення показника по роках								Значення показника по роках							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
коефіцієнт автономії	0,18	0,42	0,59	0,55	0,85	0,81	0,69	0,23	0,92	0,75	0,63	0,61	0,58	0,66	0,64	0,64
коефіцієнт оборотності активів	1,45	2,10	1,53	1,87	2,11	1,57	1,76	0,79	0,20	0,17	0,17	0,25	0,23	0,57	0,72	0,87
коефіцієнт рентабельності майна	0,15	0,26	0,31	0,05	0,29	0,36	0,27	-0,21	0,00	-0,03	-0,10	-0,11	0,00	0,12	0,01	0,01
коефіцієнт рентабельності власного капіталу	0,81	0,62	0,52	0,10	0,34	0,45	0,39	-0,92	0,00	-0,05	-0,16	-0,17	0,01	0,19	0,02	0,02
коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,00	0,00	0,01	0,00	0,42	0,30	0,14	0,15	0,02	0,03	0,03	0,01	0,03	0,01	0,01	0,01
коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів	0,13	0,00	0,01	0,00	0,11	0,09	0,09	-0,60	0,01	0,07	0,69	-0,05	-0,23	-0,51	-0,03	-0,04

Продовження додатку 3
Продовження таблиці 3.7

Показник	Товариство з обмеженою відповідальністю "АГРО-ДАВИДОВКА" /19/								Товариство з обмеженою відповідальністю "Ольвія" /20/							
	Значення показника по роках								Значення показника по роках							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
коефіцієнт автономії	0,86	0,74	0,76	0,54	0,62	0,93	0,92	0,81	0,82	0,66	0,81	0,81	0,66	0,68	0,76	0,68
коефіцієнт оборотності активів	0,89	0,90	0,81	0,76	1,25	1,28	1,14	0,96	0,84	0,79	0,83	0,72	0,57	1,00	1,03	0,93
коефіцієнт рентабельності майна	0,25	0,14	-0,11	-0,15	0,16	0,58	0,39	0,12	0,12	0,15	0,22	0,06	0,01	0,07	0,28	0,11
коефіцієнт рентабельності власного капіталу	0,29	0,19	-0,14	-0,27	0,27	0,63	0,43	0,14	0,15	0,23	0,27	0,08	0,02	0,10	0,37	0,16
коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,49	0,10	0,02	0,22	0,63	0,26	0,16	0,00	0,07	0,01	0,04	0,21	0,01	0,00	0,01	0,00
коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів	0,14	0,16	0,03	-3,08	2,21	0,03	0,03	0,00	0,04	0,02	0,02	0,10	0,01	0,00	0,01	0,00
Показник	ПСП «Синюха» (21)								ТОВ "ІСКРА" /22/							
	Значення показника по роках								Значення показника по роках							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
коефіцієнт автономії	0,81	0,87	0,97	0,85	0,98	0,97	0,92	0,81	0,99	1,00	0,98	0,98	0,99	0,98	1,00	0,88
коефіцієнт оборотності активів	0,44	0,57	0,72	0,65	0,85	0,91	0,91	0,72	0,70	0,53	0,54	0,40	0,47	0,59	0,87	0,68
коефіцієнт рентабельності майна	0,03	0,14	0,25	0,13	0,38	0,56	0,42	0,16	0,29	0,22	0,08	-0,11	0,07	0,24	0,40	0,19
коефіцієнт рентабельності власного капіталу	0,04	0,16	0,26	0,15	0,39	0,58	0,45	0,20	0,29	0,22	0,08	-0,11	0,07	0,24	0,40	0,22
коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,68	0,43	2,24	0,02	0,24	2,07	0,22	0,00	23,81	59,11	0,10	1,79	3,50	0,98	0,13	0,02
коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів	0,15	0,13	0,14	0,01	0,01	0,11	0,03	0,00	0,34	0,27	0,00	0,07	0,06	0,03	0,00	0,01
Показник	ДПДГ "Мелітопольське" /23/								ТОВ АФ "Україна" /24/							
	Значення показника по роках								Значення показника по роках							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
коефіцієнт автономії	0,94	0,91	0,90	0,96	0,96	0,97	0,98	0,98	0,86	0,87	0,75	0,70	0,74	0,85	0,84	0,76
коефіцієнт оборотності активів	0,23	0,18	0,22	0,44	0,33	0,51	0,54	0,61	0,61	0,71	0,71	0,64	0,72	0,99	0,99	1,05
коефіцієнт рентабельності майна	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,04	0,00	0,00	0,12	0,29	0,04	0,10	0,21	0,36	0,30	0,39
коефіцієнт рентабельності власного капіталу	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,04	0,00	0,00	0,13	0,34	0,05	0,14	0,29	0,43	0,36	0,51
коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,13	0,38	0,13	0,90	0,89	3,02	3,39	4,31	0,17	0,01	0,01	0,01	0,00	0,00	0,07	0,00
коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів	0,03	0,13	0,08	0,21	0,23	0,33	0,22	0,18	0,05	0,00	0,01	0,01	0,00	0,00	0,02	0,00

Продовження додатку 3
Продовження таблиці 3.7

Показник	Приватне підприємство "Югро" (25)								ПрАТ "Новоселівка Агро"							
	Значення показника по роках								Значення показника по роках							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
коефіцієнт автономії	-0,01	0,13	0,56	0,72	0,66	0,86	0,82	0,74	-0,24	-0,29	-0,12	-0,09	-0,16	-0,14	-	-
коефіцієнт оборотності активів	0,82	0,83	1,25	0,86	1,00	1,08	1,11	0,96	0,54	0,24	0,21	0,69	0,14	0,00	-	-
коефіцієнт рентабельності майна	0,33	0,14	0,44	0,19	0,08	0,37	0,33	0,13	-0,33	-0,24	-0,38	-0,27	-0,11	-0,13	-	-
коефіцієнт рентабельності власного капіталу	-31,62	1,07	0,79	0,26	0,13	0,44	0,41	0,17	-	-	-	-	-	-	-	-
коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,20	0,23	6,41	1,75	10,26	0,02	0,14	0,04	0,03	0,04	0,06	0,01	0,06	0,05	-	-
коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів	-0,06	-0,16	1,05	0,14	0,18	0,00	0,04	0,02	-6,54	-4,68	-6,01	-7,19	-5,14	-5,83	-	-
Показник	ПАТ "БЛОК АГРОСВІТ"								ПрАТ "АГРОПЕРЕРОБНИК"							
	Значення показника по роках								Значення показника по роках							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
коефіцієнт автономії	0,65	0,69	0,74	0,68	0,73	0,79	0,70	0,79	0,32	0,25	0,19	0,34	0,19	0,34	0,24	-
коефіцієнт оборотності активів	1,98	1,35	2,01	2,09	2,11	1,95	1,58	1,64	1,11	1,23	0,68	1,65	0,58	0,98	0,89	-
коефіцієнт рентабельності майна	0,11	0,09	0,12	0,08	0,13	0,16	0,11	0,05	0,02	0,06	-0,11	0,03	-0,35	-0,24	-0,98	-
коефіцієнт рентабельності власного капіталу	0,98	0,86	1,01	0,99	1,03	1,09	1,11	0,96	0,96	1,21	-1,19	0,68	-2,31	-1,38	-1,54	-
коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,20	0,23	0,24	0,11	0,61	0,29	0,19	0,08	0,03	0,11	0,06	0,09	0,10	0,16	0,08	-
коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів	0,98	0,84	1,11	1,06	1,09	0,94	1,34	2,10	0,26	-0,15	-0,32	0,36	-0,45	0,37	-0,11	-

Продовження додатку 3
Продовження таблиці 3.7

Показник	ПАТ "Агрокомплекс"								ПАТ Агрофірма "Грушевська"							
	Значення показника по роках								Значення показника по роках							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
коефіцієнт автономії	0,16	0,19	0,10	0,34	0,26	1,00	0,00	-	0,26	0,11	0,04	0,16	0,35	0,51	-	-
коефіцієнт оборотності активів	0,38	1,00	0,98	0,14	0,16	0,13	0,00	-	1,03	0,98	1,04	1,09	1,00	1,16	-	-
коефіцієнт рентабельності майна	-1,36	-1,11	-1,06	-1,26	-1,32	-2,19	-2,32	-	-0,03	-0,07	-0,11	-0,39	-0,24	-0,64	-	-
коефіцієнт рентабельності власного капіталу	-2,03	-2,17	-1,96	-2,09	-2,10	-2,19	-	-	-0,98	-1,20	-1,69	-0,85	-0,85	-2,10	-	-
коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,35	0,01	0,06	0,01	0,06	0,02	0,00	-	0,02	0,09	0,07	0,11	0,06	0,12	-	-
коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів	0,06	0,03	-0,19	-0,21	-0,03	0,01	0,00	-	-0,23	-0,65	-0,35	-0,55	0,02	0,16	-	-
Показник	ПАТ "Агропрод"								ПАТ "АгроДар"							
	Значення показника по роках								Значення показника по роках							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
коефіцієнт автономії	0,21	0,46	0,36	0,35	0,84	0,65	0,29	0,35	0,32	0,65	0,16	0,26	0,34	0,37	0,39	0,41
коефіцієнт оборотності активів	1,35	1,69	1,35	1,36	1,95	2,06	1,34	1,10	1,32	1,26	1,95	1,32	1,65	1,24	1,56	1,12
коефіцієнт рентабельності майна	-0,36	0,09	0,10	-1,05	-0,65	-0,18	-0,48	-0,21	-0,32	-0,21	0,03	0,06	0,05	0,11	0,06	0,05
коефіцієнт рентабельності власного капіталу	-1,95	1,25	2,31	-3,25	-2,46	1,64	-3,15	-2,48	-0,98	-0,85	0,98	1,23	1,11	0,95	1,09	0,92
коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,09	0,17	0,14	0,05	0,24	0,02	0,65	0,15	0,09	0,05	0,06	0,04	0,06	0,11	0,02	0,13
коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів	-0,32	-0,15	0,03	0,55	0,65	0,12	0,60	0,17	-0,32	0,12	-0,65	-0,54	-0,21	-0,49	-0,35	-0,21

Додаток И
Теоритичні підходи до сутності та особливостей використання
позикових фінансових ресурсів

Таблиця И.1

**Порівняння сутності й визначення категорій,
які характеризують позикові фінансові ресурси**

Категорія	Сутність і визначення категорії	Джерело
Вартість капіталу	Відносна величина витрат на обслуговування складових капіталу; окремі складові капіталу мають різну вартість, яка відображається у відносних величинах як процентна ставка (річні проценти)	А. Поддєрьогін [339, с. 263]
	Виражена у відсотках величина, що визначає співвідношення коштів, фактично сплачених підприємством за використання капіталу його власникам, до загального обсягу залучених ресурсів з даного джерела формування капіталу	А. Черкасова [343, с. 10]
	Альтернативна вартість, іншими словами, дохід, який очікують отримати інвестори від альтернативних можливостей вкладення капіталу при незмінному розмірі ризику	З. Герасимчук І. Вахович [344, с. 161]
	Відображає розмір фінансової відповідальності, яку взяло на себе підприємство за використання капіталу в процесі своєї діяльності	Е. Хелферт [345, с. 344]
Вартість капіталу	Важливість показника вартості капіталу підприємства в контексті завдань фінансового менеджменту полягає в тому, що він не лише показує проценти, які потрібно заплатити власникам фінансових ресурсів, а й характеризує цільову норму рентабельності інвестованого капіталу, яку обов'язково має забезпечити підприємство, щоби не зменшити свою ринкову вартість	З. Герасимчук І. Вахович [344, с. 163]
Ціна капіталу	Вартість капіталу відображає ціну, яку підприємство сплачує за його залученнями з різних джерел у відносному вираженні	А. Поддєрьогін [339, с. 263]
	процентне відношення витрат на обслуговування залученого капіталу до величини цього капіталу	І. Вахович [344, с. 167]
	Загальна сума коштів, які потрібно заплатити за використання визначеного обсягу фінансових ресурсів, виражених у процентах до цього обсягу	В. Ковальов, В. Незамайкін, І. Юрзинова [355, с. 40-41]
Вартість позикового залученого капіталу	Сума регулярних виплат, які підприємство повинно здійснювати власникам капіталу (інвесторам, кредиторам) із розрахунку суми залученого капіталу	В. Белолипецький [346, с. 118]
	Виражена в процентах середньозважена ціна джерел фінансових ресурсів, за які підприємство купує чи залучає необхідний капітал у процесі фінансової діяльності	Ю. Воробійов [10, с. 242]
	Ціна, яку підприємство платить за його залучення з різних джерел; ця концепція виходить із того, що капітал має вартість, яка формує рівень операційних й інвестиційних витрат підприємства	І. Вахович [338, с. 161]
	Плата підприємства за використання позикових коштів у процесі їх залучення у господарський обіг	О. Давидов [351, с. 102]
	Загальна сума коштів, яку потрібно сплатити за використання обсягу позикових ресурсів, виражена у відсотках до цього обсягу	О. Базартінова [347, с. 181]
	Середньозважена ціна, яку підприємство заплатило за ресурси, надані для його створення	Г. Поляков [356, с. 146]
Вартість фінансових ресурсів	Визначається не стільки їх обсягами, скільки міцністю статусу позичальника і передбачуваністю фінансового результату його діяльності	О. Алімов, А. Даниленко [348, с. 44]
	Витрати на обслуговування фінансових ресурсів, залучених із внутрішніх і зовнішніх джерел, рівень яких визначається вираженим у відсотках співвідношенням суми дивідендів і відсотків, які очікується отримати власниками капіталу, вкладеного у фінансування господарської діяльності підприємства, та загального обсягу залученого капіталу	Н. Кашена, Г. Чміль [353, с. 40]
Ціна позикових фінансових ресурсів	Ціна позикового капіталу – відношення витрат, пов'язаних із залученням фінансових ресурсів, до величини капіталу, що залучається	В. Глущенко [350, с. 53]

Складено автором на основі [10, 338-355]

**Моделі, теоретичні підходи та особливості використання
позикового капіталу та визначення його вартості**

Підходи та моделі	Особливості використання залученого капіталу і його вартості
Модель Модільяні-Міллера без урахування податків, 1958 р. [357, с. 262]	Відсоткова ставка за залученим капіталом – постійна і безризикова; середньозважена вартість капіталу підприємства, що залучає кошти, дорівнюватиме вартості його капіталу, якщо б воно не використовувало залучених ресурсів
Модель Модільяні-Міллера з урахуванням податків, 1963 р. [358, с. 435]	Виникає податковий щит внаслідок того, що відсотки відносять на витрати, що знижує суму бази оподаткування і податків, тому залучення капіталу може підвищити вартість підприємства
Модель Дженсена і Меклінга, 1976 р. [359, с. 330]	Суперечність інтересів менеджерів й акціонерів: збільшення залученого капіталу може призвести до обмеження свободи дій менеджерів, оскільки воно знижує обсяги вільних грошових коштів, доступних менеджерам
Підхід Р. Штульца, 1990 р. [360, с. 10]	Зростання величини залученого фінансування з певного моменту може призвести до недостатнього інвестування, оскільки витрати, пов'язані з обслуговуванням залученого капіталу, можуть скоротити фонди фінансування, у випадку чого компанія буде вимушена відмовитися від вигідних інвестиційних проектів
Модель Харриса і Равіва, 1990 р. [361, с. 335]	Ефект дисциплінування від використання залученого капіталу і витрат; менеджери намагатимуться подовжити діяльність компанії навіть у випадку, якщо для акціонерів вигідно припинити діяльність і ліквідувати компанію; до витрат, пов'язаних із залученим фінансуванням, відносять витрати на інформаційне забезпечення інвесторів
Підхід Гроссмана і Харта, 1982 р. [362]	При збільшенні частки залученого капіталу ймовірність банкрутства збільшиться, а частина витрат банкрутства буде покладена на менеджерів, тому вони намагаються підвищити якість та ефективність своєї роботи; якщо компанія використовуватиме достатні обсяги залученого фінансування, то інвестори будуть усвідомлювати, що менеджери намагаються максимізувати вартість компанії; як наслідок, ринкова вартість компанії збільшиться
Підхід Харві, Лінса і Ропера, 2004 р. [363, с. 8]	Залучений капітал може пом'якшити зниження вартості фірми, що пов'язане з розподілом прав на контроль компанії, які знаходяться у менеджерів, і правами на частину грошових потоків фірми, які знаходяться в акціонерів
Компромісна модель структури капіталу	Зі зростанням залученого капіталу фірма отримує вигоди від податкового щита, але одночасно збільшується ймовірність банкрутства, тому необхідно визначити рівень боргового навантаження, при якому вартість компанії була б максимальною
Ієрархічна теорія структури капіталу, 1984 р. [350, с. 202]	В окремої фірми не існує певного планового коефіцієнта боргового навантаження; компанія завжди намагатиметься залучити спочатку джерело вищої ієрархії, яке володіє найменшою ціною залучення і найменшим ризиком

Складено автором на основі [350, 357-363]

Додаток К

Методичні підходи до визначення вартості позикового капіталу

Підхід до визначення вартості банківського кредиту	Підхід до визначення вартості товарного кредиту	Підхід до визначення вартості кредиторської заборгованості
$ВБК = \frac{ВК(1 - C_{пп})}{1 - ВЗ} \quad (2.17)$ <p>де ВБК – вартість позикового капіталу, що залучається у формі банківського кредиту, %; ВК - ставка відсотка за банківський кредит, % ; C_{пп} - ставка податку на прибуток у формі десяткового дробу; ВЗ - рівень витрат на залучення банківського кредиту до його суми, виражений десятковим дробом. [342]</p>	$K_{кв} = \frac{(1 - ПП)(ЦЗ \times 365) K_{дп}}{O_{дп}} \quad (2.18)$ <p>де, K_{кв} – вартість товарного кредиту з короткостроковою відстрочкою платежу; ЦЗ - розмір цінової знижки при здійсненні наявного платежу за продукцію, %; ПП - ставка податку на прибуток, виражена десятковим дробом; O_{дп} - тривалість відстрочення платежу за товарами, днів K_{дп} - корегуючий коефіцієнт за кожний день прострочення платежу, частки од. (>1) [341]</p>	$ВКЗ = \frac{БД \times Т \times (1 - ПП)}{1 - K_{60}} \quad (2.19)$ <p>де, ВКЗ – вартість кредиторської заборгованості підприємства у звітному періоді; БД - ставка відсотка за банківським депозитом, %; ПП - ставка податку на прибуток, виражена десятковим дробом; Т - відносний нормативний період функціонування кредиторської заборгованості; K₆₀ - коефіцієнт витрат з банківського обслуговування кредиторської заборгованості, поміщеної на депозитний рахунок, частк од. [341]</p>
$В_{дпбк} = \left[\frac{(I_{баз} + P_n) - T_{инфл}}{1 + T_{инфл}} \right] \times \left[\frac{1 - C_{тпр}}{1 - РВ_{6к}} \right] \quad (2.20)$ <p>де В_{дпбк} – вартість довгострокового позикового капіталу формі банк. кред, %; I_{баз} – базова ставка відсотка за довгостроковий банківський кредит, %; P_n – розмір ризикової надбавки (премії за ризик), %; T_{инфл} – темп інфляції, %, (індекс); C_{т пр} – ставка податку на прибуток, % (частка); РВ_{6к} – рівень витрат за залучення довгострокового банк. кред у його сумі, % (частка).</p> $В_{кпбк} = \frac{I_{сзв} \times (1 - C_{т пр})}{1 - РВ_{6к}} \quad (2.21)$ <p>де В_{кпбк} – вартість короткострокового позикового капіталу формі банківського кредиту, %; I_{сзв} - середньозважена ставка відсотка за короткостроковий банк. кред, %; C_{т пр} – ставка податку на прибуток, % (частка); РВ_{6к} – рівень витрат за залучення банківського кредиту у його сумі, % [342]</p>	$В_{ктк} = \frac{(Цз \times 360) \times (1 - C_{т пр})}{пвп} \quad (2.22)$ <p>де В_{ктк} – вартість короткострокового товарного (комерційного) кредиту, який надається на умовах короткострокової відстрочки платежу, %; Цз – розмір цінової знижки за умови здійснення платежу у готівковій формі за поставлені товари, %; C_{т пр} – ставка податку на прибуток, % (частка); ПВП – період надання відстрочки платежу за поставлені товари, в днях. [354]</p>	<p>Враховується за нульовою ставкою, оскільки являє собою безкоштовне фінансування підприємства за рахунок цього виду позикового капіталу. Сума цих зобов'язань умовно прирівнюється до власного капіталу тільки при розрахунку нормативу забезпеченості підприємства власними оборотними коштами; у всіх інших випадках ця частина поточних зобов'язань розглядається як короткостроковий позиковий капітал (в межах одного місяця). [354]</p>
$СБК = \frac{СПБК}{1 - КРБК} \quad (2.23)$ <p>де СБК- вартість банківського кредиту у звітному періоді; СПБК - ставка відсотка за банківський кредит, % ; КРБК – коефіцієнт витрат по залученню банківського кредиту [10]</p>	$СТК = \frac{РЦС \times 365 \times K_{дп}}{до} \quad (2.24)$ <p>де СТК – вартість товарного кредиту з короткостроковим відстроченням платежу; РЦС - цінова знижка при здійсненні готівкового платежу; ДО - тривалість відстрочення платежу за товарами, днів K_{дп} - корегуючий коефіцієнт за кожний день прострочення платежу, частки од. [10]</p>	$СКЗ = \frac{ДСБ \times (KЗ_k - KЗ_n)}{KЗ} \quad (2.25)$ <p>де СКЗ – вартість кредиторської заборгованості; ДСБ - депозитна ставка банку; KЗ_к, KЗ_н - кредиторська заборгованість на кінець і початок року, грн. KЗ - середньорічна кредиторська заборгованість, грн [10]</p>

Складено автором на основі [10, 341, 342, 354]

Додаток Л

Методично-інформаційне забезпечення та аналіз фінансових результатів діяльності й фінансового стану СГП на мезоекономічному рівні

Етапи	Вхідна інформація	Методи	Результат
Аналіз макроекономічних факторів функціонування сільськогосподарської галузі	Офіційні дані Державної служби статистики	Метод динамічних рядів, методи вертикального та горизонтального аналізу, системний аналіз	Макроекономічні фактори функціонування сільськогосподарської галузі
Аналіз фінансового стану та фінансового забезпечення підприємств сільськогосподарської галузі	Офіційні дані Державної служби статистики; дані фінансової звітності сільськогосподарських підприємств; макроекономічні фактори функціонування сільськогосподарської галузі	Статистичне групування, фінансовий аналіз	Деструктивні фактори фінансового забезпечення підприємств сільськогосподарської галузі
Встановлення пріоритетності деструктивних факторів фінансового забезпечення підприємств сільськогосподарської галузі	Деструктивні фактори фінансового забезпечення підприємств сільськогосподарської галузі	Метод графів, аналізу та систематизації	Ієрархія проблем фінансового стану підприємств сільськогосподарської галузі
Моделювання впливу ступеня оновлення основних засобів на якість фінансового забезпечення підприємств	Ієрархія проблем фінансового стану підприємств сільськогосподарської галузі; дані фінансової звітності сільськогосподарських підприємств	Метод кореляційно-регресійного аналізу	Встановлення основного дестабілізуючого впливу низького ступеня оновлення основних засобів на якість фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств

Рис. Л. 1. Методичне забезпечення аналізу фінансових результатів діяльності й фінансового стану сільськогосподарських підприємств та визначення деструктивних факторів якості їх фінансового забезпечення

Аналіз розподілу діючих сільськогосподарських підприємств за розміром сільськогосподарських угідь в Україні, 2017 р.*

Показники	Усього	Відсотків до загальної кількості	Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	Відсотки до загальної площі сільськогосподарських угідь підприємств
Підприємства, що мали сільськогосподарські угіддя	40735	89,4	19960,2	100,0
<i>у тому числі</i> площею, га				
до 5,0	3138	6,9	10,1	0,1
5,1–10,0	2594	5,7	20,3	0,1
10,1–20,0	3937	8,6	61,0	0,3
20,1–50,0	11263	24,7	424,9	2,1
50,1–100,0	4903	10,8	354,3	1,8
100,1–500,0	7372	16,2	1797,1	9,0
500,1–1000,0	2651	5,8	1891,4	9,5
1000,1–2000,0	2481	5,4	3570,9	17,8
2000,1–3000,0	1084	2,4	2649,2	13,3
3000,1–4000,0	471	1,0	1635,4	8,2
4000,1–5000,0	276	0,6	1236,1	6,2
5000,1–7000,0	261	0,6	1526,3	7,6
7000,1–10000,0	138	0,3	1140,1	5,7
більше 10000,0	166	0,4	3643,1	18,3
Підприємства, що не мали сільськогосподарських угідь	4823	10,6	×	×

*Складено та розраховано автором на основі даних Державної служби статистики [374, 377]

**Динаміка кількості сільськогосподарських підприємств за
організаційними формами господарювання***

Організаційно правова форма	Значення показників по роках, одиниць							
	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2017 до 2010
Господарські товариства	7769	8235	8245	7750	7721	8700	6967	-802
<i>у % до загальної кількості</i>	13,8	16,7	16,8	16,8	17,0	18,2	15,3	1,5
Приватні підприємства	4243	4220	4095	3772	3627	3752	3215	-1028
<i>у % до загальної кількості</i>	7,5	8,5	8,3	8,2	8,0	7,9	7,1	-0,4
Кооперативи	952	848	809	674	596	738	448	-504
<i>у % до загальної кількості</i>	1,7	1,7	1,6	1,5	1,3	1,5	1,0	-07
Фермерські господарства	41726	34035	34168	33084	32303	33682	34137	-7589
<i>у % до загальної кількості</i>	73,9	68,9	69,7	71,6	71,2	70,6	74,9	1,0
Державні підприємства	322	296	269	228	241	222	199	-123
<i>у % до загальної кількості</i>	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	-0,2
Підприємства інших форм господарювання	1481	1781	1460	691	891	603	592	-889
<i>у % до загальної кількості</i>	2,6	3,6	3,0	1,5	2,0	1,3	1,3	-1,3
Всього	56493	49415	49046	46199	45379	47697	45558	-10935

*Складено та розраховано автором на основі даних Державної служби статистики [367-374, 377]

Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції на одну особу в Україні, 2000-2017 рр.*

Види продукції	Значення показників по роках									2017 до 2000	
	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017	+, -	%
Продукція сільського господарства, грн	3071	3813	4249	4897	5559	5847	5589	5967	5865	27941	191,0
<i>Продукція рослинництва, грн</i>	1888	2430	2715	3273	3867	4133	3931	4337	4224	2336	223,7
Зернові культури	497	807	856	1014	1386	1485	1403	1549	1457	960	293,2
Цукрові буряки	268	328	300	404	237	366	241	328	350	82	130,6
Соняшник	70	100	148	184	243	236	261	319	288	218	411,4
Картопля	403	413	408	510	489	551	486	510	523	120	129,8
Овочі	118	155	177	220	217	224	215	221	219	101	185,6
Плоди та ягоди	30	36	38	44	50	46	50	47	48	18	160
Виноград	10	9	9	10	13	10	9	9	10	0	100
<i>Продукція тваринництва, грн</i>	1183	1383	1534	1624	1692	1714	1658	1630	1641	458	138,7
М'ясо (у забійній вазі), кг	34	34	45	49	53	55	54	55	55	21	161,8
Молоко, кг	257	291	245	250	253	259	248	243	242	-15	94,2
Яйця, шт.	179	277	372	419	431	456	392	354	365	186	203,9

*Складено та розраховано автором на основі даних Державної служби статистики [367-374, 377]

Динаміка споживання продуктів харчування на одну особу в Україні, 2000-2017 рр.*

Види продукції	Значення показників по роках								2017 у % до 2010
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
М'ясо та м'ясопродукти, вкл. субпродукти і жир-сирець	51,8	51,0	54,2	56,0	54,1	50,9	51,4	51,7	99,8
Молоко та молочні продукти	207,8	206,2	216,5	222,7	222,8	209,9	209,5	200,0	96,2
Яйця, шт.	289	310	308	310	310	280	267	273	94,5
Хлібні продукти (хліб та макаронні вироби у перерахунку на борошно; крупи, борошно, бобові)	111,1	110,2	109,4	108,3	108,5	103,2	101,0	100,8	90,7
Картопля	130,7	140,3	141,2	135,9	141,0	137,5	139,8	143,4	109,7
Овочі та баштанні продовольчі культури	144,1	163,2	164,2	163,6	163,2	160,8	163,7	159,7	110,8
Плоди, ягоди та виноград (без переробки на вино)	48,1	52,8	53,4	56,3	52,3	50,9	49,7	52,8	109,8
Риба та рибні продукти	14,6	13,5	13,6	14,5	11,1	8,6	9,6	10,8	74,0
Цукор	37,3	38,6	37,7	37,1	36,3	35,7	33,3	30,4	81,5
Олія	14,9	13,7	13,0	13,3	13,1	12,3	11,7	11,7	78,5

*Складено та розраховано автором на основі даних Державної служби статистики [367-374, 377]

Продовження додатку Л

Таблиця Л.5

Аналіз продукції сільського господарства за категоріями господарств України, 2000-2017 рр.*

(у постійних цінах 2010 р.)

Показники	Значення показників по роках, млн грн									2017 у % до 2000
	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
<i>Сільськогосподарські підприємства</i>										
<i>Продукція сільського господарства</i>	57997,7	72764,7	94089,0	113082,3	136590,9	139058,4	131918,6	145119,0	140535,2	242,3
Продукція рослинництва	45791,0	55677,0	66812,7	82130,2	103127,8	105529,5	99584,7	113392,6	108601,1	237,2
Продукція тваринництва	12206,7	17087,7	27276,3	30952,1	33463,1	33528,9	32333,9	31726,4	31934,1	261,6
<i>у тому числі фермерські господарства</i>										
<i>Продукція сільського господарства</i>	3125,2	8177,5	11965,8	14111,1	19091,4	19188,8	18909,3	22101,4	21743,1	695,7
Продукція рослинництва	2903,3	7719,2	10840,9	12843,1	17695,3	17847,0	17565,4	20705,3	20338,8	700,5
Продукція тваринництва	221,9	458,3	1124,9	1268,0	1396,1	1341,8	1343,9	1396,1	1404,3	532,9
<i>Господарства населення</i>										
<i>Продукція сільського господарства</i>	93024,5	106841,1	100797,5	110172,5	116268,1	1123[,2	107548,7	109521,5	108621,8	116,8
Продукція рослинництва	47047,9	58802,9	57741,4	67103,2	72767,4	72178,4	68854,3	71659,5	70873,5	150,6

*Складено та розраховано автором на основі даних Державної служби статистики [367-374, 377]

Продовження додатку Л

Таблиця Л.6

Валова продукція сільського господарства за основними групами виробників, 2010-2017 рр.*

Показник	Значення показників по роках																	
	2010		2011		2012		2013		2014		2015		2016		2017		2017 до 2010	
	млрд грн	у % до підсумку	млрд грн	у % до підсумку	млрд грн	у % до підсумку	млрд грн	у % до підсумку	млрд грн	у % до підсумку	млрд грн	у % до підсумку	млрд грн	у % до підсумку	млрд грн	у % до підсумку	+, -	%
Усі категорії господарств	187,5	100	225,4	100	216,6	100	246,1	100	251,4	100	239,5	100	254,6	100	249,2	100	61,7	132,9
Сільсько-господарські підприємства	90,8	48,4	117,1	52,0	110,1	50,8	133,7	54,3	139,0	55,3	131,9	55,1	145,1	57,0	140,5	56,4	49,7	154,7
у т.ч. фермерські господарства	11,7	6,2	15,9	7,1	13,9	6,4	18,9	7,7	19,2	7,6	18,9	7,9	22,1	8,7	21,7	8,7	10	185,5
Господарства населення	96,7	51,6	108,3	48,0	106,5	49,2	112,4	45,7	112,4	44,7	107,5	44,9	109,5	43,0	108,6	43,6	11,9	112,3

*Складено та розраховано автором на основі даних Державної служби статистики [367-374, 377]

Аналіз продукції сільського господарства України, 2000-2017 рр.*

(у постійних цінах 2010 р.)

Види продукції	Значення показників по роках, млн грн									2017 у % до 2000
	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
<i>Продукція сільського господарства</i>	151022,2	179605,8	194886,5	223254,8	252859,0	251427,2	239467,3	254640,5	249157,0	165,0
<i>Продукція рослинництва</i>	92838,9	114479,9	124554,1	149233,4	175895,2	177707,9	168439,0	185052,1	179474,6	193,3
Зернові культури	27189,4	41744,7	41633,0	49407,4	66997,3	67573,1	63421,0	69464,2	65169,8	239,7
Технічні культури	16812,5	22534,8	33031,2	40533,8	49108,6	50512,2	50172,8	57844,8	56143,1	333,9
Картопля, овочі та баштанні	35029,3	37236,2	37996,5	46395,6	45762,2	46497,3	43439,4	44821,9	44859,0	128,1
Плодоягідні та виноград	6315,5	7172,5	6919,6	7670,1	9092,8	7721,1	8027,4	7489,4	7745,0	122,6
Кормові культури	6237,3	5204,2	4086,4	4316,1	4335,8	4251,0	3738,0	3747,1	3547,9	56,9
Інша продукція та зміна обсягів незавершеного виробництва	1254,9	587,5	887,4	910,4	598,5	1153,2	-359,6	1684,7	2009,8	160,2
<i>Продукція тваринництва</i>	58183,3	65125,9	70332,4	74021,4	76963,8	73730,7	71028,3	69588,4	69682,4	119,8
Худоба та птиця	21567,2	23292,3	31237,4	33390,3	35722,8	33871,1	33859,3	33916,2	33680,7	156,2
Молоко	30236,9	32954,7	28533,0	28909,5	29185,3	28246,1	26926,9	26321,8	26061,2	86,2
Яйця	3880,9	5780,8	7935,1	8892,9	9127,6	9114,7	7809,7	7026,9	7215,6	185,9
Вовна	14,1	13,3	17,6	15,7	14,9	10,8	9,4	8,6	8,2	58,2
Інша продукція	2484,2	3084,8	2609,3	2813,0	2913,2	2488,0	2423,0	2314,9	2716,7	109,4

*Складено та розраховано автором на основі даних Державної служби статистики [367-374, 377]

Виробництво основних сільськогосподарських культур, 1913-2017 рр., тис. т*

Роки	Культури зернові та зернобобові		Буряк цукровий фабричний	Соняшник	Картопля	Культури овочеві	Культури плодові та ягідні	Виноград
	усього	у тому числі пшениця						
1913	23157	7970	9337	71	8546	н/д	н/д	н/д
1940	26420	8407	13052	946	20664	5486	790	161
1950	20448	6701	13925	703	20329	2318	765	66
1955	31655	14243	21751	1385	16984	4677	1054	173
1960	21368	6645	29050	1603	19461	4948	1038	423
1965	30940	15791	41153	2544	18157	5350	1860	958
1970	35422	15177	41847	2530	19726	5807	2350	904
1975	32802	17747	35925	2277	16469	6038	2510	1187
1980	36625	20567	37558	2119	13133	7186	2253	886
1985	38899	16482	38326	2168	20315	7384	3420	430
1990	51009	30374	44264	2571	16732	6666	2902	836
1995	33930	16273	29650	2860	14729	5880	1897	457
2000	24459	10197	13199	3457	19838	5821	1453	514
2005	38016	18699	15468	4706	19462	7295	1690	443
2010	39271	16851	13749	6772	18705	8122	1747	408
2011	56747	22324	18740	8671	24248	9833	1896	522
2012	46216	15763	18439	8387	23250	10017	2009	456
2013	63051	22279	10789	11051	22259	9873	2295	575
2014	63859	24114	15734	10134	23693	9638	1999	436
2015	60126	26532	10331	11181	20839	9214	2153	386
2016	66088	26099	14011	13627	21750	9415	2007	378
2017	61917	26158	14881,6	12235	22208	9286	2048	410

*Складено та розраховано автором на основі даних Державної служби статистики [367-374, 377]

**Виробництво сільськогосподарських культур
за категоріями господарств, 2010-2017 рр.***

Види продукції	Значення показників по роках, тис. т								2017 у % до 2010
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
<i>Господарства усіх категорій</i>									
Культури зернові та зернобобові	37867,1	54816,0	45307,9	62285,3	63859,3	60125,8	66088,0	61916,7	163,5
Буряк цукровий фабричний	13749,2	18740,5	18438,9	10789,4	15734,1	10330,8	14011,3	14881,6	108,2
Соняшник	6735,3	8614,1	8313,4	10941,2	10133,8	11181,1	13626,9	12235,5	181,7
Картопля	18338,3	23780,6	22906,4	21851,5	23693,4	20839,3	21750,3	22208,2	121,1
Культури овочеві	7723,8	9400,4	9625,4	9396,2	9637,5	9214,0	9414,5	9286,3	120,2
Культури плодові та ягідні	1630,9	1796,6	1885,6	2168,3	1999,1	2152,8	2007,3	2048,0	125,6
<i>Сільськогосподарські підприємства</i>									
Культури зернові та зернобобові	28785,7	42829,3	35399,1	49058,1	49902,6	46506,6	52022,2	47905,1	166,4
Буряк цукровий фабричний	12663,4	17145,4	16837,7	9100,8	14599,4	9553,8	13348,9	14227,2	112,3
Соняшник	5553,0	7236,9	7061,9	9342,6	8681,7	9549,2	11730,1	10596,7	190,8
Картопля	477,4	742,2	749,9	653,5	758,9	456,0	468,2	429,4	89,9
Культури овочеві	931,5	1490,3	1388,2	1118,1	1340,3	1281,7	1322,9	1343,9	144,3
Культури плодові та ягідні	230,2	254,8	299,0	373,2	332,0	411,7	370,5	333,8	145,0
<i>у т.ч. фермерські господарства</i>									
Культури зернові та зернобобові	4542,7	6506,8	4939,3	7439,1	7693,3	7650,2	8880,9	8686,4	191,2
Буряк цукровий фабричний	1154,7	1344,8	1234,4	611,1	1086,8	618,9	973,4	1105,0	95,7
Соняшник	1203,1	1633,2	1575,8	2086,0	1956,1	2167,0	2644,3	2365,3	196,6
Картопля	158,5	253,9	248,8	275,1	206,9	126,0	120,7	107,4	67,7
Культури овочеві	208,6	377,0	340,2	303,6	327,8	282,5	298,4	272,1	130,4
Культури плодові та ягідні	36,6	37,3	43,0	55,8	66,1	68,3	95,5	75,5	206,3
<i>Господарства населення</i>									
Культури зернові та зернобобові	9081,4	11986,7	9908,8	13227,2	13956,7	13619,2	14065,8	14011,6	154,3
Буряк цукровий фабричний	1085,8	1595,1	1601,2	1688,6	1134,7	777,0	662,4	654,4	60,3
Соняшник	1182,3	1377,2	1251,5	1598,6	1452,1	1631,9	1896,8	1638,8	138,6
Картопля	17860,9	23038,4	22156,5	21198,0	22934,5	20383,3	21282,1	21778,8	121,9
Культури овочеві	6792,2	7910,1	8237,2	8278,1	8297,2	7932,3	8091,6	7942,4	116,9
Культури плодові та ягідні	1400,7	1541,8	1586,6	1795,1	1667,1	1741,1	1636,8	1714,2	122,4

*Складено та розраховано автором на основі даних Державної служби статистики [367-374, 377]

Чистий прибуток (збиток) підприємств сільського, лісового та рибного господарства за їх розмірами*

Розміри підприємств	Показники	Значення показника по роках, млн грн								
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2017 до 2010, +, -
Великі підприємства	Підприємства, які одержали прибуток	2970,8	3655,6	5321,4	4635,6	9085,6	25571,4	12085	8233,4	5262,6
	у % до загальної кількості	76,9	94,1	96,2	85,2	78,6	82,8	100	88,9	12
	Підприємства, які одержали збиток	359,2	22,1	16,9	817	3862,8	785,2	-	170,6	-188,6
	у % до загальної кількості	23,1	5,9	3,8	14,8	21,4	17,2	-	11,1	-12
	Фінансовий результат великих підприємств, млн грн	2611,6	3633,5	5304,5	3818,5	5223,1	24785,7	12085	8062,8	5451,2
Середні підприємства	Підприємства, які одержали прибуток	15082,8	17692,1	17719,1	13372,4	26521,2	59350	50023	43485,7	284
	у % до загальної кількості	83,6	86,6	80,9	76,8	84,8	91,6	89,6	88,2	28402,9
	Підприємства, які одержали збиток	2764,3	3473	4046,6	6427	17150,2	15382,5	7205,3	8059,9	5295,6
	у % до загальної кількості	16,4	13,4	19,1	23,2	15,2	8,4	10,4	11,8	-4,6
	Фінансовий результат середніх підприємств, млн грн	12318,5	14219,1	13672,5	6945,4	9371	43967,5	42817,7	35425,8	23107,3
Малі підприємства	Підприємства, які одержали прибуток	4142,9	9071,2	10691,1	8348,3	16375,6	43670,9	41351,8	37692,8	33549,9
	у % до загальної кількості	65,8	82,6	78	80	84,1	88,2	87,6	86,1	20,3
	Підприємства, які одержали збиток	1902,5	1582,5	2880,9	4127,7	9488,4	9575	5641,3	12322,9	10420,4
	у % до загальної кількості	34,2	17,3	21,9	19,9	15,8	11,8	12,4	13,9	-20,3
	Фінансовий результат малих підприємств, млн грн	2240,4	7488,7	7810,2	4220,6	6887,2	34095,9	35710,5	25369,9	23129,5

*Складено та розраховано автором на основі даних Державної служби статистики [377, 378]

**Аналіз рівня рентабельності виробництва продукції сільського господарства
у галузевих підприємствах України, 2000-2017 рр.***

Види продукції	Значення показника по роках, %										2017 до 2000, +, -
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Зернові культури	64,8	3,1	13,9	26,1	15,2	1,5	25,8	43,1	37,8	25,0	-27
Цукрові буряки (фабричні)	6,1	4,8	16,7	36,5	15,7	2,7	17,9	28,2	24,6	12,4	18,2
Насіння соняшнику	52,2	24,3	64,7	57,0	45,8	28,5	36,5	80,5	61,9	41,3	10,8
Картопля	14,0	17,8	62,1	17,7	-21,5	23,0	9,2	24,2	-3,2	10,0	-17,2
Овочі відкритого грунту	-1,7	16,1	23,5	9,9	-6,8	7,0	16,7	47,5	15,3	9,9	21,4
Плоди	-1,1	12,7	14,9	17,9	8,8	154,7	68,2	52,6	25,0	35,4	13,1
Виноград	62,7	31,7	91,6	57,1	72,6	101,7	61,0	102,4	74,6	51,6	11,9
Велика рогата худоба на м'ясо	-42,3	-25,0	-35,9	-24,8	-29,5	-43,3	-35,9	-17,9	-24,8	3,4	-67,1
Свині на м'ясо	-44,3	14,9	-7,8	-3,7	2,0	0,2	5,6	12,7	-4,5	3,5	-48,8
Вівці та кози на м'ясо	-46,4	-32,1	-29,5	-39,6	-40,0	-42,8	-52,2	-29,6	-35,2	-39,6	11,2
Птиця на м'ясо	-33,2	24,9	-4,4	-16,8	-7,2	-10,0	-15,4	-6,1	5,0	7,0	38,2
Молоко	-6,0	12,2	17,9	18,5	2,3	13,6	11,0	12,6	18,2	26,9	24,2
Яйця	10,6	23,5	18,6	38,8	52,6	47,6	58,8	60,9	0,5	-9,0	-10,1
Вовна	-75,8	-72,8	-82,2	-70,6	-61,0	-72,7	-75,1	-61,9	-31,8	-	44,0

*Складено та розраховано автором на основі даних Державної служби статистики [367-374, 377]

Витрати на виробництво продукції сільського господарства за елементами, 2008-2017 рр.*

Елементи витрат	Значення показника по роках, млн грн										2017 до 2008	
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	+, -	%
Усього витрат	55346,2	61209,4	75009,6	99265,9	123739,3	127190,3	154313,5	208157,4	254641,2	369650,8	314304,6	567,9
<i>у тому числі:</i>												
оплата праці	5942,4	5962,0	6806,8	9028,9	11610,4	9719,4	11044,1	11481,2	14036,5	18483,8	12541,4	311,0
відрахування на соціальні заходи	1421,9	1780,3	2434,5	3048,9	4253,9	3565,2	4149,4	4008,3	3120,6	3993,7	2571,8	280,9
матеріальні витрати, які увійшли до собівартості продукції	38980,7	42405,9	52528,2	70732,2	84855,7	88541,7	108700,9	153108,9	183175,5	221405,2	182424,5	568,0
амортизація	2806,8	3529,7	3963,1	4845,7	6523,0	6971,7	8308,7	9254,1	12414,6	16889,5	14082,7	501,7
інші витрати, включаючи плату за оренду	6194,4	7531,4	9276,9	11610,1	16496,3	18392,3	22110,5	30304,8	41894	108878,6	102684,2	1758
<i>у т.ч. орендна плата за:</i>												
земельні частки (паї)	3157,1	4181,0	5259,5	6367,4	9758,5	11292,7	12784,5	18423,8	26144,4	32670,4	29513,3	1035
майнові паї	60,9	59,4	75,8	68,4	59,6	68,4	103,4	198,2	174,9	422,9	362	594,4

*Складено та розраховано автором на основі даних Державної служби статистики [367-374, 377]

Аналіз структури витрат на виробництво сільськогосподарської продукції у галузевих підприємствах України

Показники	Значення показника по роках, %						
	1990	2012	2013	2014	2015	2016	2017
<i>Усього витрат</i>	100	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Витрати на оплату праці	33,6	9,4	7,6	7,2	5,5	5,5	5,0
Відрахування на соціальні заходи	4,2	3,4	2,8	2,7	1,9	1,2	1,1
Матеріальні витрати – всього	<u>49,4</u> 100	<u>68,6</u> 100,0	<u>69,6</u> 100,0	<u>70,4</u> 100,0	<u>73,6</u> 100,0	<u>71,9</u> 100,0	<u>67</u> 100,0
<i>у тому числі на:</i>							
насіння і посадковий матеріал	13,7	13,4	13,0	12,9	12,0	12,0	10,7
корми	52,1	21,8	23,1	20,7	20,7	20,0	16,6
іншу продукцію сільського господарства	5,3	3,9	1,9	1,8	2,0	1,8	2,3
мінеральні добрива	9,0	16,5	16,7	14,1	19,0	20,0	17,4
пальне і мастильні матеріали	5,1	13,9	13,4	15,4	12,9	11,3	10,6
електроенергію	1,4	2,0	2,2	1,9	1,5	1,6	1,2
паливо й енергію	0,7	1,9	2,0	1,6	1,5	1,1	1,6
запасні частини, ремонтні й будівельні матеріали	6,0	7,0	6,6	7,4	8,0	8,3	6,6
оплату послуг і робіт, що виконані сторонніми організаціями, та інші матеріальні витрати	6,7	19,6	21,1	24,2	22,4	23,9	10,6
Амортизація	9,8	5,3	5,5	5,4	4,4	4,9	4,6
Інші операційні витрати	<u>3,0</u> 100	<u>13,3</u> 100,0	<u>14,5</u> 100,0	<u>14,3</u> 100,0	<u>14,6</u> 100,0	<u>16,5</u> 100,0	<u>22,3</u> 100,0
<i>з них орендна плата за:</i>							
земельні частки (паї)		59,2	61,4	57,8	60,2	62,4	39,5
майнові паї		0,4	0,4	0,5	0,7	0,4	0,5

Складено та розраховано автором на основі даних Державної служби статистики [367-374, 377]

Кореляційна матриця залежності прибутку від досліджуваних чинників

Показники	Показники							
	Чистий прибуток Y	Індекс цін реалізованої продукції $X1$	Індекс виробництва $X2$	Індекс цін на МТР $X3$	Курс гривні за 100 дол. США $X4$	Облікова ставка НБУ СГП $X5$	Обсяг експортних операцій $X6$	Обсяг виданих кредитів СГП $X7$
Y	1							
$X1$	0,33322	1						
$X2$	-0,12835	-0,27036	1					
$X3$	0,24806	0,72357	0,15967	1				
$X4$	0,96617	0,26049	-0,11622	0,13397	1			
$X5$	0,62745	0,57545	-0,01256	0,43929	0,63993	1		
$X6$	0,60551	0,00951	0,02023	0,04363	0,58712	0,01509	1	
$X7$	0,77107	0,14042	0,02906	0,12519	0,77375	0,23228	0,91376	1

Таблиця Л.15

Результати кореляційно-регресійного аналізу залежності чистого прибутку від облікової ставки НБУ, обсягу експортних операцій, обсягів виданих кредитів СГП.

<i>Регресійна статистика</i>						
Множинний R	0,915109					
R-квадрат	0,837425					
Нормований R-квадрат	0,802587					
Стандартна помилка	632,1359					
Спостереження	18					
Дисперсійний аналіз						
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значення F</i>	
Регресія	3	28816408,06	9605469	24,0379633	8,73E-06	
Залишок	14	5594341,303	399595,8			
Всього	17	34410749,36				
	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна помилка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-значення</i>	<i>Нижні 95%</i>	<i>Верхні 95%</i>
Y	-1186,92	416,2523726	-2,85143	0,012813689	-2079,69	-294,142
$X5$	65,40794	24,75896945	2,641788	0,019336641	12,30518	118,5107
$X6$	0,139872	0,036231145	3,860557	0,001731144	0,062164	0,217581
$X7$	0,2407	0,119605301	2,012452	0,063821244	-0,01583	0,497228

**Результати кореляційно-регресійного аналізу залежності прибутку від
валової доданої вартості, співвідношення індексів цін реалізації
продукції та цін на МТР у СГП.**

<i>Регресійна статистика</i>						
Множинний R	0,781722					
R-квадрат	0,611089					
Нормований R-квадрат	0,559234					
Стандартна помилка	944,5539					
Спостереження	18					
Дисперсійний аналіз						
Множинний R	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значення F</i>	
R-квадрат	2	21028019,63	10514009,81	11,7846	0,000839	
Нормований R-квадрат	15	13382729,73	892181,9822			
Стандартна помилка	17	34410749,36				
	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна помилка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-значення</i>	<i>Нижні 95%</i>	<i>Верхні 95%</i>
Y-перетин	-5956,03	2359,468654	-2,524309953	0,023356	-10985,1	-926,939
X9	0,320682	0,06847684	4,683076415	0,000294	0,174727	0,466637
X8	4454,001	2132,398681	2,088727907	0,054192	-91,1024	8999,104

**Розрахункові середні показники виручки, прибутку та повних витрат
для груп сільськогосподарських підприємств за площею
сільськогосподарських угідь, 2011-2016 рр.***

Групи за площею с-г угідь, га	Кількість підприємств	Розмір підприємства, га с-г угідь	Виручка від реалізації, млн грн			Прибуток, млн грн			Повні витрати, млн грн		
			усього	на 1 господарство	на 100 га с-г угідь	усього	на 1 господарство	на 100 га с-г угідь	усього	на 1 господарство	на 100 га с-г угідь
до 500	2472	217	20025	8,1	3,73	4327	1,8	0,805	15699	6,35	2,92
501-1000	1434	731	8503	5,9	0,81	2012	1,4	0,192	6492	4,53	0,62
1001-2500	3029	1621	41900	13,8	0,85	11142	3,7	0,227	30757	10,15	0,63
2501-5000	1307	3428	38656	29,6	0,86	9369	7,2	0,209	29288	22,41	0,65
5001-7000	294	5831	14930	50,9	0,87	3371	11,5	0,197	11559	39,38	0,68
7001-10000	159	8328	12993	81,9	0,98	2864	18,1	0,217	10129	63,84	0,77
10001-20000	116	13125	17094	147,6	1,12	3467	29,9	0,228	13627	117,64	0,90
більше 20000	57	44031	26844	473,7	1,08	6113	107,9	0,245	20731	365,84	0,83
Усього	8866	2033	180945	20,4	1,00	42664	4,8	0,237	138281	15,60	0,77

Розраховано автором на основі [367-374, 377]

**Розрахункові середні показники вартості техніки, амортизаційних
відрахувань та державної підтримки для груп сільськогосподарських
підприємств за площею сільськогосподарських угідь, 2011-2016 рр.***

Групи за площею с-г угідь, га	Кількість підприємств	Розмір підприємства, га с-г угідь	Вартість техніки, млн грн			Частка вартості техніки, %		Амортизаційні відрахування, млн грн			Державна підтримка сільськогосподарських підприємств, млн грн		
			усього	на 1 господарство	на 100 га с-г угідь тис.грн	у доходах	у прибутку	усього	на 1 господарство	на 100 га с-г угідь тис.грн	усього	на 1 господарство	на 100 га с-г угідь тис.грн
до 500	2472	217	264	0,1	53,0	1,3	6,1	936	0,4	14,2	937	0,4	17,3
501-1000	1434	731	447	0,3	45,0	5,3	22,2	483	0,3	46,1	383	0,3	36,6
1001-2500	3029	1621	2376	0,8	50,8	5,7	21,3	1646	0,5	33,5	1740	0,6	35,4
2501-5000	1307	3428	1892	1,4	44,4	4,9	20,2	1998	1,5	44,6	1587	1,2	35,4
5001-7000	294	5831	582	2,0	35,8	3,9	17,3	697	2,4	40,7	452	1,5	26,4
7001-10000	159	8328	461	2,9	36,4	3,5	16,1	668	4,2	50,5	418	2,6	31,6
10001-20000	116	13125	397	3,4	27,0	2,3	11,5	786	6,8	51,7	519	4,5	34,1
більше 20000	57	44031	327	5,8	14,1	1,2	5,4	840	14,8	33,6	422	7,4	16,9
Усього	8866	2033	6746	0,8	39,4	3,7	15,8	8053	0,9	44,7	6459	0,7	35,8

*Розраховано автором на основі [367-374, 377]

Групування сільськогосподарських підприємств за площею сільськогосподарських угідь, 2011 р.*

Групи за площею с-г угідь, га	Кількість підприємств	Розмір підприємства, га с-г угідь	Виручка від реалізації, млн грн			Прибуток, млн грн			Вартість техніки, млн грн		Частка вартості техніки, %		Амортизаційні відрахув. млн грн	
			усього	на 1 господарство	на 100 га с-г угідь	усього	на 1 господарство	на 100 га с-г угідь	усього	на 1 господарство	у доходах	у прибутку	усього	на 1 господарство
до 500	2789	209	12578	4,5	2,16	2041	0,7	0,351	143	0,1	1,1	7,0	602	0,2
501-1000	1546	732	4660	3,0	0,41	928	0,6	0,082	196	0,1	4,2	21,1	234	0,2
1001-2500	3136	1624	22231	7,1	0,44	5669	1,8	0,111	1313	0,4	5,9	23,2	1023	0,3
2501-5000	1419	3420	21879	15,4	0,45	4725	3,3	0,097	1252	0,9	5,7	26,5	1114	0,8
5001-7000	319	5811	8432	26,4	0,45	1482	4,6	0,080	529	1,7	6,3	35,7	488	1,5
7001-10000	169	8307	7483	44,3	0,53	1484	8,8	0,106	441	2,6	5,9	29,8	566	3,3
10001-20000	111	13326	8972	80,8	0,61	1694	15,3	0,115	356	3,2	4,0	21,0	439	4,0
понад 20000	49	42063	10651	217,4	0,52	2217	45,2	0,108	258	5,3	2,4	11,6	380	7,7
Усього	9538	1935	96885	10,2	0,52	20240	2,1	0,110	4487	0,5	4,6	22,2	4846	0,5

*Складено та розраховано автором на основі даних Державної служби статистики [367-374, 377]

Групування сільськогосподарських підприємств за площею сільськогосподарських угідь, 2012 р.

Групи за площею с-г угідь, га	Кількість підприємств	Розмір підприємства, га с-г угідь	Виручка від реалізації, млн грн			Прибуток, млн грн			Вартість техніки, млн грн		Частка вартості техніки, %		Амортизаційні відрахув., млн грн	
			усього	на 1 господарство	на 100 га с-г угідь	усього	на 1 господарство	на 100 га с-г угідь	усього	на 1 господарство	у доходах	у прибутку	усього	на 1 господарство
до 500	2449	226	14871	6,1	2,68	3077	1,3	0,555	176	0,1	1,2	5,7	815	0,3
501-1000	1525	730	5440	3,6	0,49	932	0,6	0,084	198	0,1	3,6	21,3	251	0,2
1001-2500	3142	1625	28847	9,2	0,57	6220	2,0	0,122	1356	0,4	4,7	21,8	1285	0,4
2501-5000	1401	3430	25905	18,5	0,54	4035	2,9	0,084	1105	0,8	4,3	27,4	1789	1,3
5001-7000	321	5823	11255	35,1	0,60	1616	5,0	0,086	435	1,4	3,9	26,9	609	1,9
7001-10000	163	8377	9041	55,5	0,66	1244	7,6	0,091	307	1,9	3,4	24,6	593	3,6
10001-20000	111	13118	10773	97,1	0,74	1071	9,7	0,074	236	2,1	2,2	22,1	599	5,4
понад 20000	55	40629	16300	296,4	0,73	2332	42,4	0,104	227	4,1	1,4	9,8	582	10,6
Усього	9167	2019	122431	13,4	0,66	20529	2,2	0,111	4041	0,4	3,3	19,7	6523	0,7

Складено та розраховано автором на основі даних Державної служби статистики [367-374, 377]

Групування сільськогосподарських підприємств за площею сільськогосподарських угідь, 2013 р.*

Групи за площею с-г угідь, га	Кількість підприємств	Розмір підприємства, га с-г угідь	Виручка від реалізації, млн грн			Прибуток, млн грн			Вартість техніки, млн грн		Частка вартості техніки, %		Амортизаційні відрахув., млн грн	
			усього	на 1 господарство	на 100 га с-г угідь	усього	на 1 господарство	на 100 га с-г угідь	усього	на 1 господарство	у доходах	у прибутку	усього	на 1 господарство
до 500	2432	225	14738	6,1	2,70	2457	1,0	0,450	237	0,1	1,6	9,6	890	0,4
501-1000	1524	734	6119	4,0	0,55	829	0,5	0,074	260	0,2	4,2	31,4	351	0,2
1001-2500	3129	1631	27628	8,8	0,54	3529	1,1	0,069	1535	0,5	5,6	43,5	1513	0,5
2501-5000	1363	3423	25952	19,0	0,56	2401	1,8	0,051	1186	0,9	4,6	49,4	1626	1,2
5001-7000	314	5808	10105	32,2	0,55	560	1,8	0,031	446	1,4	4,4	79,8	619	2,0
7001-10000	170	8281	8376	49,3	0,60	300	1,8	0,021	234	1,4	2,8	78,0	495	2,9
10001-20000	119	12895	11229	94,4	0,73	591	5,0	0,039	278	2,3	2,5	47,1	705	5,9
більше 20000	62	40429	17707	285,6	0,71	1851	29,9	0,074	233	3,8	1,3	12,6	773	12,5
Усього	9113	2053	121855	13,4	0,65	12518	1,4	0,067	4410	0,5	3,6	35,2	6972	0,8

*Складено та розраховано автором на основі даних Державної служби статистики [367-374, 377]

Групування сільськогосподарських підприємств за площею сільськогосподарських угідь, 2014 р.*

Групи за площею с-г угідь, га	Кількість підприємств	Розмір підприємства, га с-г угідь	Виручка від реалізації, млн грн			Прибуток, млн грн			Вартість техніки, млн грн		Частка вартості техніки, %		Амортизаційні відрахув., млн грн	
			усього	на 1 господарство	на 100 га с-г угідь	усього	на 1 господарство	на 100 га с-г угідь	усього	на 1 господарство	у доходах	у прибутку	усього	на 1 господарство
до 500	2473	212	20339	8,2	3,87	4675	1,9	0,890	171	0,1	0,8	3,7	896	0,4
501-1000	1324	733	7539	5,7	0,78	1591	1,2	0,164	307	0,2	4,1	19,3	1020	0,8
1001-2500	2871	1619	35576	12,4	0,77	8299	2,9	0,179	1312	0,5	3,7	15,8	1681	0,6
2501-5000	1253	3421	34468	27,5	0,80	6995	5,6	0,163	1123	0,9	3,3	16,1	1761	1,4
5001-7000	288	5845	14076	48,9	0,84	2659	9,2	0,158	327	1,1	2,3	12,3	594	2,1
7001-10000	156	8284	11913	76,4	0,92	2156	13,8	0,167	297	1,9	2,5	13,8	557	3,6
10001-20000	129	12925	16910	131,1	1,01	2775	21,5	0,166	302	2,3	1,8	10,9	849	6,6
понад 20000	67	46778	29051	433,6	0,93	6183	92,3	0,197	174	2,6	0,6	2,8	950	14,2
Усього	8561	2127	169873	19,8	0,93	35331	4,1	0,194	4012	0,5	2,4	11,4	8309	1,0

*Складено та розраховано автором на основі даних Державної служби статистики [367-374, 377]

Групування сільськогосподарських підприємств за площею сільськогосподарських угідь, 2015 р.*

Групи за площею с-г угідь, га	Кількість підприємств	Розмір підприємства, га с-г угідь	Виручка від реалізації, млн грн			Прибуток, млн грн			Вартість техніки, млн грн		Частка вартості техніки, %		Амортизаційні відрахув., млн грн	
			усього	на 1 господарство	на 100 га с-г угідь	усього	на 1 господарство	на 100 га с-г угідь	усього	на 1 господарство	у доходах	у прибутку	усього	на 1 господарство
до 500	2396	217	29604	12,4	5,71	8505	3,5	1,639	258	0,1	0,9	3,0	1055	0,4
501-1000	1351	727	12991	9,6	1,32	3948	2,9	0,402	530	0,4	4,1	13,4	445	0,3
1001-2500	2968	1615	65471	22,1	1,37	21825	7,4	0,455	2685	0,9	4,1	12,3	2238	0,8
2501-5000	1208	3447	59745	49,5	1,43	19212	15,9	0,461	2211	1,8	3,7	11,5	1950	1,6
5001-7000	261	5849	22984	88,1	1,51	7580	29,0	0,496	603	2,3	2,6	8,0	810	3,1
7001-10000	150	8352	21246	141,6	1,70	6757	45,0	0,539	538	3,6	2,5	8,0	817	5,4
10001-20000	114	13142	27909	244,8	1,86	8304	72,8	0,554	333	2,9	1,2	4,0	880	7,7
понад 20000	54	41235	46687	864,6	2,10	13357	247,3	0,600	455	8,4	1,0	3,4	1060	19,6
Усього	8502	1995	286637	33,7	1,69	89488	10,5	0,528	7611	0,9	2,7	8,5	9254	1,1

*Складено та розраховано автором на основі даних Державної служби статистики [367-374, 377]

Групування сільськогосподарських підприємств за площею сільськогосподарських угідь, 2016 р.*

Групи за площею с-г угідь, га	Кількість підприємств	Розмір підприємства, га с-г угідь	Виручка від реалізації, млн грн			Прибуток, млн грн			Вартість техніки, млн грн		Частка вартості техніки, %		Амортизаційні відрахув., млн грн	
			усього	на 1 господарство	на 100 га с-г угідь	усього	на 1 господарство	на 100 га с-г угідь	усього	на 1 господарство	у доходах	у прибутку	усього	на 1 господарство
до 500	2292	217	28023	12,2	5,62	5203	2,3	1,044	600	0,3	2,1	11,5	1357	0,6
501-1000	1334	727	14271	10,7	1,47	3843	2,9	0,396	1192	0,9	8,4	31,0	598	0,4
1001-2500	2927	1612	71645	24,5	1,52	21313	7,3	0,452	6056	2,1	8,5	28,4	2133	0,7
2501-5000	1197	3429	63988	53,5	1,56	18844	15,7	0,459	4473	3,7	7,0	23,7	3749	3,1
5001-7000	258	5858	22727	88,1	1,50	6327	24,5	0,419	1149	4,5	5,1	18,2	1059	4,1
7001-10000	144	8376	19900	138,2	1,65	5246	36,4	0,435	948	6,6	4,8	18,1	981	6,8
10001-20000	111	13396	26769	241,2	1,80	6367	57,4	0,428	877	7,9	3,3	13,8	1244	11,2
понад 20000	53	52970	40668	767,3	1,45	10737	202,6	0,382	618	11,7	1,5	5,8	1293	24,4
Усього	8316	2081	287992	34,6	1,66	77881	9,4	0,450	15914	1,9	5,5	20,4	12415	1,5

*Складено та розраховано автором на основі даних Державної служби статистики [367-374, 377]

**Актив балансу підприємств за видом економічної діяльності
«Сільське, лісове та рибне господарство» на кінець року, 2007-2011 рр.***

Актив	Код рядка	Значення показників по роках, млн грн				
		2007	2008	2009	2010	2011
I. Необоротні активи						
Основні засоби, нематеріальні активи, довгострокові біологічні активи та інвестиційна нерухомість						
Залишкова вартість		34728,5	47338,2	52511,6	59424,6	71707,7
Зношеність		22208,5	25391,6	29310,6	33330,5	38858,4
Незавершене будівництво	020	4541,4	7332,5	7478,4	8217,7	8609,0
Довгострокові фінансові інвестиції		2855,3	3720,3	5125,7	4502,0	5652,9
Інші необоротні активи	070	593,5	497,9	578,2	590,6	905,7
<i>Усього за розділом I</i>	<i>080</i>	<i>42718,7</i>	<i>58888,9</i>	<i>65693,9</i>	<i>72734,9</i>	<i>86875,3</i>
II. Оборотні активи						
Запаси:		23417,8	33430,6	35948,6	44529,1	64944,3
виробничі запаси	100	7215,8	9217,8	9562,1	12053,4	15612,6
тварини на вирощуванні та відгодівлі	110	4638,1	5856,3	7094,8	9072,7	10180,8
незавершене виробництво	120	5397,8	7633,6	8058,4	9103,8	12425,4
готова продукція	130	5780,2	10262,9	10653,9	13627,7	25702,1
Товари	140	385,9	460,0	579,4	671,5	1023,4
Векселі одержані	150	-	-	-	-	-
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги:						
чиста реалізаційна вартість	160	9735,3	15241,0	20863,6	25036,9	30648,3
первісна вартість	161	-	-	-	-	-
резерв сумнівних боргів	162	-	-	-	-	-
Дебіторська заборгованість за розрахунками:						
з бюджетом	170	1941,6	3065,8	1833,7	1583,4	2034,2
за виданими авансами	180	-	-	-	-	-
з нарахованих доходів	190	-	-	-	-	-
із внутрішніх розрахунків	200	-	-	-	-	-
Інша поточна дебіторська заборгованість	210	5968,1	10849,8	15601,2	18870,9	30716,3
Поточні фінансові інвестиції	220	265,0	434,7	672,3	678,2	766,7
Грошові кошти та їх еквіваленти:		2892,6	5537,7	5244,8	5827,6	7795,4
в національній валюті	230	-	-	-	-	-
в іноземній валюті	240	-	-	-	-	-
Інші оборотні активи	250	1551,7	2399,1	2703,2	2337,8	3088,2
<i>Усього за розділом II</i>	<i>260</i>	<i>45772,1</i>	<i>70958,7</i>	<i>82867,4</i>	<i>98863,9</i>	<i>139993,4</i>
III. Витрати майбутніх періодів	270	295,0	808,6	916,6	716,3	1375,0
IV. Необоротні активи та групи вибуття	275	1,7	20,9	58,2	49,5	64,5
<i>Баланс</i>	<i>280</i>	<i>88787,5</i>	<i>130677,1</i>	<i>149536,1</i>	<i>172364,6</i>	<i>228308,2</i>

*Складено та розраховано автором на основі даних Державної служби статистики [377]

**Пасив балансу підприємств за видом економічної діяльності
«Сільське, лісове та рибне господарство» на кінець року, 2007-2011 рр.***

Пасив	Код рядка	Значення показників по роках, млн грн				
		2007	2008	2009	2010	2011
<i>I. Власний капітал</i>						
Статутний капітал	300	14651,3	19733,9	21329,7	22116,9	24256,6
Пайовий капітал	310	-	-	-	-	-
Додатковий вкладений капітал	320	17300,8	21919,2	23448,1	26194,1	29151,5
Інший додатковий капітал	330					
Резервний капітал	340	3921,5	4908,1	6237,7	8754,8	10313,4
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	350	14512,7	18685,5	23765,5	41605,2	62218,6
Неоплачений та вилучений капітал		(1347,4)	(2714,3)	(2563,8)	(2377,6)	(1731,3)
Неоплачений капітал	360	-	-	-	-	-
Вилучений капітал	370	-	-	-	-	-
<i>Усього за розділом I</i>	<i>380</i>	<i>49038,9</i>	<i>62532,4</i>	<i>72217,2</i>	<i>96293,4</i>	<i>124208,8</i>
<i>II. Забезпечення наступних витрат і платежів</i>						
Забезпечення виплат персоналу	400	-	-	-	-	-
Інші забезпечення	410	-	-	-	-	-
Цільове фінансування	420	-	-	-	-	-
<i>Усього за розділом II</i>	<i>430</i>	<i>723,1</i>	<i>993,4</i>	<i>1004,9</i>	<i>1117,3</i>	<i>1601,0</i>
<i>III. Довгострокові зобов'язання</i>						
Довгострокові кредити банків	440	-	-	-	-	-
Довгострокові фінансові зобов'язання	450	-	-	-	-	-
Відстрочені податкові зобов'язання	460	-	-	-	-	-
Інші довгострокові зобов'язання	470	-	-	-	-	-
<i>Усього за розділом III</i>	<i>480</i>	<i>11875,8</i>	<i>22674,7</i>	<i>24724,0</i>	<i>24637,6</i>	<i>30874,0</i>
<i>IV. Поточні зобов'язання</i>						
Короткострокові кредити банків	500	5826,5	10743,7	8532,8	7680,7	12157,6
Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями	510	625,6	1098,4	1592,9	1675,4	2311,2
Векселі видані	520	-	-	-	-	-
Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги	530	10026,9	14572,5	17752,7	17302,6	21509,7
Поточні зобов'язання за розрахунками:						
з одержаних авансів	540	-	-	-	-	-
з бюджетом	550	923,1	1028,1	1249,3	1028,1	1177,0
з позабюджетних платижив	560	-	-	-	-	-
зі страхування	570	200,2	249,9	333,4	292,7	337,2
з оплати праці	580	508,9	649,6	670,6	559,7	666,3
з учасниками	590	-	-	-	-	-
із внутрішніх розрахунків	600	-	-	-	-	-
інші поточні зобов'язання	610	8359,9	15154,4	20228,8	20326,5	31848,3
<i>Усього за розділом IV</i>	<i>620</i>	<i>26471,1</i>	<i>43496,6</i>	<i>50360,5</i>	<i>48865,7</i>	<i>70007,3</i>
V. Доходи майбутніх періодів	630	678,6	980,0	1229,5	1450,6	1617,1
<i>Баланс</i>	<i>640</i>	<i>88787,5</i>	<i>130677,1</i>	<i>149536,1</i>	<i>172364,6</i>	<i>228308,2</i>

*Складено та розраховано автором на основі даних Державної служби статистики [377]

**Актив балансу підприємств за видом економічної діяльності
«Сільське, лісове та рибне господарство» на кінець року, 2012-2017 рр.***

Актив	Код рядка	Значення показників по роках, млн грн					
		2012	2013	2014	2015	2016	2017
<i>I. Необоротні активи</i>							
Незавершені капітальні інвестиції	1005	8682,4	9018,7	8717,8	10254,8	13183,2	18134,4
Основні засоби та нематеріальні активи Залишкова вартість	1000 +1010	75403,3	83950,0	87659,2	106332,6	146363,6	184137,9
Зношеність		44272,8	52395,8	62968,9	78332,8	93051,6	112341,9
Інвестиційна нерухомість	1015	15,0	25,8	14,9	7,7	6,4	44,5
Довгострокові біологічні активи	1020	6669,5	7685,3	7108,2	8909,7	8959,2	10472,5
Довгострокові фінансові інвестиції:		8940,3	15089,7	17054,4	41334,4	42593,1	49813,7
Інші необоротні активи	1090	2119,1	2172,8	2454,3	5117,8	7462,3	9910,7
<i>Усього за розділом I</i>	1095	101829,6	117942,3	123008,8	171147,0	218567,8	272513,7
<i>II. Оборотні активи</i>							
Запаси	1100	60542,7	66754,2	84446,9	114924,9	160251,5	203408
Поточні біологічні активи	1110	12152,7	11873,7	12094,9	14259,0	16972,2	18448,5
Дебіторська заборгованість, усього		85340,5	98290,2	151461,0	342782,5	1092111,3	365703,9
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1125	41044,7	48430,0	67227,0	114882,4	111360,1	93521,0
Дебіторська заборгованість за розрахунками:							
за виданими авансами	1130	-	-	-	-	-	-
з бюджетом	1135	2455,9	2725,5	3469,8	5252,1	6731,4	7285,4
у тому числі з податку на прибуток	1136	-	-	-	-	-	-
Інша поточна дебіторська заборгованість	1155	41839,9	47134,7	80764,2	222648,0	974019,8	264897,5
Поточні фінансові інвестиції	1160	1538,5	1330,5	1565,3	1396,4	2122,9	2160,9
Гроші та їх еквіваленти	1165	9014,0	9885,4	9445,1	16770,9	19475,9	20093,6
Витрати майбутніх періодів	1170	1668,0	1863,3	2313,8	4540,4	5820,8	6794,8
Інші оборотні активи	1190	4496,7	5024,0	6214,1	19950,5	21912,6	22415,5
<i>Усього за розділом II</i>	1195	174753,1	195021,3	267541,1	514624,6	1318667,2	639025,2
III. Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття	1200	69,1	133,2	57,1	73,3	84,1	75,2
<i>Баланс</i>	1300	276651,8	313096,8	390607,0	685844,9	1537319,1	911614,1

*Складено та розраховано автором на основі даних Державної служби статистики [377]

**Пасив балансу підприємств за видом економічної діяльності
«Сільське, лісове та рибне господарство» на кінець року, 2012-2017 рр.***

Пасив	Код рядка	Значення показників по роках, млн грн					
		2012	2013	2014	2015	2016	2017
<i>I. Власний капітал</i>							
Зареєстрований капітал	1400	27313,5	30211,7	30539,5	33580,2	40053,5	43762
Капітал у дооцінках	1405						
Додатковий капітал	1410	30137,7	29631,3	31183,0	36836,9	46327,4	48778
Резервний капітал	1415	12504,1	14172,8	15213,4	18674,7	24443,1	28649
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420	80223,8	85421,7	90132,1	189692,1	262375,6	318501
Неоплачений капітал та вилучений капітал	1425+ 1430	(2031,3)	(2617,5)	(3136,3)	(3480,1)	(3828,7)	(3352,3)
<i>Усього за розділом I</i>	<i>1495</i>	<i>148147,8</i>	<i>156820,0</i>	<i>163931,7</i>	<i>275303,8</i>	<i>369370,9</i>	<i>436337,7</i>
<i>II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення</i>							
Відстрочені податкові зобов'язання	1500						
Довгострокові кредити банків	1510						
Інші довгострокові зобов'язання	1515						
Довгострокові забезпечення	1520						
Цільове фінансування	1525						
<i>Усього за розділом II</i>	<i>1595</i>	<i>35268,0</i>	<i>43031,6</i>	<i>62975,4</i>	<i>68127,2</i>	<i>61898,2</i>	<i>59080,5</i>
<i>III. Поточні зобов'язання і забезпечення</i>							
Короткострокові кредити банків	1600	15707,1	22328,2	27629,9	27849,1	29058	46853,5
Поточна кредиторська заборгованість за:		49801,3	50566,8	72116,0	136982,5	172120,3	186827,6
товари, роботи, послуги	1615	26961,7	31469,1	35420,6	47435,0	54236,4	65847
розрахунками з бюджетом	1620	1449,0	1324,1	1703,3	2925,3	4587,6	4287,5
у тому числі з податку на прибуток	1621						
розрахунками зі страхування	1625	363,5	384,0	358,7	371,0	313,1	416,3
розрахунками з оплати праці	1630	761,0	743,4	726,3	818,1	1223,5	1267
Інша поточна кредиторська заборгованість		20266,1	16646,1	33907,1	85433,1	111759,7	115009,8
Поточні забезпечення	1660	0,0	382,5	408,0	640,3	689,9	773,0
Доходи майбутніх періодів та відстрочені комісійні доходи від перестраховиків	1665	1957,4	1639,3	1574,1	1828,5	2193,4	2645,5
Інші поточні зобов'язання	1690	25694,4	38264,3	61888,6	175058,6	901930,3	179046,6
<i>Усього за розділом III</i>	<i>1695</i>	<i>93160,2</i>	<i>113181,0</i>	<i>163616,6</i>	<i>342359,0</i>	<i>1105991,9</i>	<i>416146,2</i>
IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття	1700	75,8	64,2	83,3	54,9	58,1	49,7
<i>Баланс</i>	<i>1900</i>	<i>276651,8</i>	<i>313096,8</i>	<i>390607,0</i>	<i>685844,9</i>	<i>1537319,1</i>	<i>911614,1</i>

*Складено та розраховано автором на основі даних Державної служби статистики [377]

**Фінансові результати (сукупний дохід) за видом економічної діяльності
«Сільське, лісове та рибне господарство» за 2010-2017 рр.***

Стаття	Код рядка	Значення показників по роках, млн грн							
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	2000	117448,1	167280,7	197311,9	206575,4	248715,6	434009,3	460861,6	517461,5
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2050	72042,5	108929,4	135517,7	146102,7	157747,6	271534,4	294882,8	379352,7
Валовий: прибуток	2090	43405,6	58351,3	61794,2	60472,7	90968,0	162474,9	165978,8	138108,8
збиток	2095	-	-	-	-	-	-	-	-
Інші операційні доходи	2120	4608,1	4327,9	6457,7	7310,1	16212,2	45775,0	6929,3	5032,8
Адміністративні витрати	2130	(5350,5)	(6854,5)	(9231,9)	(8405,9)	(8881,2)	(11112,9)	(15917,5)	(14794,1)
Витрати на збут	2150	(2243,8)	(2599,9)	(3363,4)	(2273,0)	(4794,0)	(5044,9)	(7019,0)	(6569,2)
Інші операційні витрати	2180	(16400,3)	(16211,5)	(17774,3)	(34700,5)	(47345,0)	(47821,3)	(32323,6)	(22356,3)
Фінансовий результат від операційної діяльності: прибуток	2190	24019,1	37013,7	37822,3	22403,4	46160,0	144270,8	117648,0	99422,0
збиток	2195	-	-	-	-	-	-	-	-
Дохід від участі в капіталі	2200	518,6	654,2	685,0	690,1	715,2	765,5	617,7	635,5
Інші фінансові доходи	2220	69,8	115,3	701,6	2100,5	1506,9	2200,5	2365,7	2002,2
Інші доходи	2240	1537,2	1237,0	3226,6	3956,0	2236,6	2867,7	2990,5	1765,5
Фінансові витрати	2250	(3755,3)	(5296,7)	(6685,1)	(8135,2)	(7361,9)	(8215,6)	(10169,9)	(9950,6)
Втрати від участі в капіталі	2255	(1115,4)	(980,8)	(1363,3)	(954,3)	(885,7)	(954,4)	(1001,6)	(996,6)
Інші витрати	2270	(4117,5)	(6765,9)	(7347,5)	(4167,5)	(22025,7)	(38938,4)	(22813,8)	(13763,5)
Фінансовий результат до оподаткування: прибуток	2290	17156,5	25976,9	27039,6	15893,0	20345,4	101996,1	89636,6	79114,5
збиток	2295	-	-	-	-	-	-	-	-
Витрати (дохід) з податку на прибуток	2300	(66,9)	(72,6)	(78,8)	(87,0)	(82,5)	(83,9)	(305,8)	(328,4)
Прибуток (збиток) від припиненої діяльності після оподаткування	2305	-	-	-	-	-	-	-	-
Чистий фінансовий результат: прибуток	2350	17089,6	25904,3	26960,8	15806,0	20262,9	101912,2	89330,8	78786,1
збиток	2355	-	-	-	-	-	-	-	-

*Складено та розраховано автором на основі даних Державної служби статистики [377]

Динаміка наявності основних видів техніки у сільськогосподарських підприємствах України, 2010-2017 рр.*

Види техніки	Основні види техніки у СГП по роках на кінець року, шт.							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Трактори	151287	147131	150740	146004	130811	127852	132686	129272
Вантажні та вантажно-пасажирські автомобілі	104307	100944	104367	99298	87307	83567	85417	81158
Причепи та напівпричепи	86748	82892	82295	78094	69032	66570	67928	65239
Плуги	49758	50257	51981	51349	47933	47336	49306	49072
Культиватори	72998	74316	76709	75695	69452	69474	71659	70100
Борони	238160	235348	227505	218290	200017	193950	192029	181386
Машини посівні та для садіння	75888	74843	76601	74851	69244	69322	71290	70343
Розкидачі гною і добрив	18756	19656	20611	20918	19997	20286	21634	21923
Дошувальні машини	4480	4289	4314	4349	3723	3815	4103	4226
Машини і пристрої для поливу	876	1016	1277	1411	1333	1401	1555	1613
Машини для захисту сільськогосподарських культур	15107	16598	18531	19374	18232	18739	20227	20727
Сінокосарки	11188	11060	11522	11571	10920	10733	11283	10929
Жатки валкові	15225	14941	14721	14545	13485	13595	14477	15389
Комбайни:								
зернозбиральні	32750	32062	31997	30061	27196	26735	27366	26801
кукурудзозбиральні	2548	2295	2131	2009	1784	1634	1534	1523
кормозбиральні	7841	7137	6731	6098	5274	4982	4861	4559
льонозбиральні	458	358	298	259	209	187	190	144
картоплезбиральні	1694	1660	1632	1483	1276	1215	1239	1090
Техніка для післяурожайних робіт	17981	19030	19960	20061	19164	19217	20452	20743
Доїльні установки й апарати	10865	10838	11216	11195	10476	10232	10305	9533
Машини і механізми для пригот. корм	3073	3227	3658	3793	3574	3745	4117	4048
Роздавачі кормів								
для ВРХ	4597	4280	4136	3960	3561	3484	3465	3276
для свиней	1883	2191	2538	3639	3364	3452	3140	2271

*Складено та розраховано автором на основі даних Державної служби статистики [367-374, 377]

Прийнято в експлуатацію окремих потужностей сільськогосподарського призначення*

Види потужностей	Значення показника по роках								2016 у % до 2000
	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016	
Тваринницькі приміщення (включаючи механізовані ферми та комплекси), тис. скотомісць:									
для великої рогатої худоби	6	1	3	14	8	11	7	3	50
для свиней	5	10	24	3	1	15	18	2	40
для овець	1	–	0,2	0,1	–	0,1	0,1	0,2	20
для птиці, тис. птахомісць	45	3157	7229	220647	2784	11195	191	3269	7264
Птахофабрики:									
яйцевого напрямку, тис. курей-несучок	65	86	1560	5359	1546	2852	88	45	69,2
м'ясного напрямку, млн голів за рік	–	2,3	13,2	9,0	0,2	7,3	3,1	–	-
Сховища для картоплі, овочів та фруктів, тис.т одночасного зберігання	10	12,7	25,5	78,7	42,4	77,3	24,2	21,5	215
Силосні та сінажні споруди, тис. м ³	17	–	3	289	315	186	37	15	88,2
Водопроводи магістральні сільськогосподарського призначення, км	2	13	–	4	2	–	6	–	-
Автомобільні дороги з твердим покриттям внутрішньогосподарського призначення, км	294	35	67	131	65	63	62	49	16,7
Комбикормові підприємства й цехи, т комбикормів за добу	38	56	122	397	676	538	360	56	147,4
Комбінати тепличні, га	–	6	–	5	10	–	–	–	-
Склади механізовані для зберігання мінеральних добрив, отрутохімікатів і вапняних матеріалів, тис. т одночасного зберігання	0,6	0,3	–	32,6	0,5	2,9	0,02	1,5	250
Зрошені землі, тис. га	0,01	0,1	0,5	0,3	2,0	3,7	3,5	2,7	27000
Осушені землі, тис. га	–	0,04	–	–	–	0,0	–	–	–

*Складено та розраховано автором на основі даних Державної служби статистики [367-374, 377]

Енергетичні потужності в сільськогосподарських підприємствах на кінець року*

Види потужностей	Значення показника по роках, тис. кВт							
	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2017 у % до 2010
Енергетичні потужності:	36739	41438	43223	39107	31020	32835	31705	86,3
двигуни тракторів	12557	12942	12908	11826	12033	12615	12852	102,3
двигуни комбайнів і самохідних машин	6101	6298	6199	5722	5797	6096	6229	102,1
двигуни автомобілів	12339	12364	12636	10243	10044	10353	9811	79,5
інші механічні двигуни	348	379	360	324	312	351	376	108,0
електродвигуни й електроустановки	5371	9441	11098	10971	2806	3397	2683	50,0
устаткування для виробництва відновлювальної енергії	2	3	12	13	21	15	19	950
робоча худоба в перерахунку на механічну силу	21	11	10	8	7	8	5	23,8
Енергетичні потужності в розрахунку на 1 підприємство, кВт	1713	1595	1767	898	724	761	759	44,3
Енергетичні потужності в розрахунку на 100 га посівної площі, кВт	193	213	218	208	166	175	165	85,5

*Складено та розраховано автором на основі даних Державної служби статистики [367-374, 377]

Оцінка ліквідності балансу підприємства на основі групування активів та пасивів підприємства

Групування активів підприємства			Знак рівняння	Групування пасивів підприємства		
Групи	Характеристика	Умовне позначення		Умовне позначення	Характеристика	Групи
Абсолютно ліквідні активи	Гроші та їх еквіваленти, поточні фінансові інвестиції	A1	>	П1	Поточна кредиторська заборгованість (за товари, роботи, послуги, розрахунки з бюджетом, з оплати праці, зі страхування, інші поточні зобов'язання та ін.), а також доходи майбутніх періодів	Найбільш строкові пасиви (зобов'язання)
Активи, які швидко реалізуються	Дебіторська заборгованість, векселі одержані та інші оборотні активи	A2	>	П2	Короткострокові кредити банків, векселі видані та поточна кредиторська заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями	Короткострокові пасиви (зобов'язання)
Активи, які повільно реалізуються	Запаси (виробничі запаси, готова продукція, незавершене виробництво), поточні біологічні активи та витрати майбутніх періодів	A3	>	П3	Довгострокові зобов'язання і забезпечення (довгострокові кредити банків, інші довгострокові зобов'язання, відстрочені податкові зобов'язання, цільове фінансування та забезпечення)	Довгострокові пасиви (зобов'язання)
Активи, які важко реалізуються	Необоротні активи та запаси готової продукції, що не мають попиту (визначаються на основі аналітичного обліку)	A4	<	П4	Власний капітал (зарєстрований капітал, капітал в дооцінках, додатковий капітал, резервний капітал, нерозподілений прибуток та інші резерви)	Постійні пасиви (зобов'язання перед власниками)
Баланс		A	=	П	Баланс	

**Інтерпретація результатів оцінки ліквідності балансу
з урахуванням часової перспективи**

Тип ліквідності балансу	Перспектива		
	поточна	короткострокова	довгострокова
Абсолютний	$A1 \geq П1$	$A1 \geq П1 + П2$	$A1 \geq П1 + П2 + П3$
Нормальний	$A1 + A2 \geq П1$	$A1 + A2 \geq П1 + П2$	$A1 + A2 \geq П1 + П2 + П3$
Критичний	$A1 + A2 + A3 \geq П1$	$A1 + A2 + A3 \geq П1 + П2$	$A1 + A2 + A3 \geq П1 + П2 + П3$
Кризовий	$A1 + A2 + A3 \leq П1$	$A1 + A2 + A3 \leq П1 + П2$	$A1 + A2 + A3 \leq П1 + П2 + П3$

Таблиця Л.35

**Бінарна матриця залежності деструктивних факторів фінансового стану
та фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств**

	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10
X1	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0
X2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
X3	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
X4	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0
X5	0	1	1	1	0	0	0	1	0	0
X6	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
X7	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
X8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
X9	0	1	1	1	1	0	0	0	0	0
X10	0	1	1	1	1	0	0	0	0	0

Таблиця Л.36

**Матриця досяжності деструктивних факторів фінансового стану та
фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств**

	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10
X1	1	1	1	1	1	0	0	1	0	0
X2	1	1	1	1	1	0	0	1	0	0
X3	1	1	1	1	1	0	0	1	0	0
X4	1	1	1	1	1	0	0	1	0	0
X5	1	1	1	1	1	0	0	1	0	0
X6	1	1	1	1	1	1	0	1	0	0
X7	1	1	1	1	1	0	1	1	0	0
X8	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
X9	1	1	1	1	1	0	0	1	1	0
X10	1	1	1	1	1	0	0	1	0	1

Додаток М

Оцінка інституціонального середовища державної фінансової підтримки на розвиток сільськогосподарських підприємств

Рис. М.1. Напрями державної підтримки аграрного сектора національної економіки [396, с.16]

Додаток М

Таблиця М.1

Обсяг та динаміка державної підтримки сільськогосподарських підприємств, передбаченої бюджетом України*

Показники	Значення показників по роках, в млн грн											Відхилення 2018 від 2008	
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	+ / -	%
	Усього коштів	5749,3	3278,1	4608,1	4327,9	6459,7	7310,1	16212,2	45775	6929,3	5032,8	4283,9	-1465,4
Отримано коштів державної підтримки за рахунок бюджетних дотацій, у т.ч.:	3343,8	738,5	1316	729,3	685,8	872,3	993	555	349,6	5032,8	4283,9	940,1	128,1
для підтримки рослинництва	1094,2	211,7	465,5	230,7	157,1	100	100	0	0	300	400	-694,2	36,6
для розвитку тваринництва	1218,4	204,5	269,5	101,1	427,1	650	888	250	30	170	2401	1182,6	197,1
за іншими видами державної підтримки	1031,2	322,3	581	397,5	101,3	122,3	5	305	319,6	4562,8	1482,9	451,7	143,8
Отримано коштів державної підтримки за рахунок податку на додану вартість, у т.ч.:	2405,5	2539,6	3292,1	3598,6	5773,9	6437,8	15219,2	45220	6609,7	2569,4	0	-2405,5	-
для підтримки рослинництва	828,1	1547,2	1790,2	2780,3	3884,3	3974,9	12407	н/д	982,4	268,7	0	-828,1	-
для розвитку тваринництва	1577,4	992,4	1501,9	818,1	1889,6	2462,9	2812,1	н/д	2955,6	774,4	0	-1577,4	119,8

*Складено та розраховано автором на основі [367-374, 398]

Розподіл видатків Державного бюджету України на розвиток АПК, 2010-2019 рр.*

Розподіл видатків Державного бюджету України	Видатки по роках, в млн грн										Відхилення 2019 / 2010	
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	+, -	%
Апарат Міністерства аграрної політики та продовольства України	3556,24	6936,38	4780,53	4699,49	3439,56	875,49	691,86	5807,98	4743,34	6258,75	2702,51	176,0
<i>у % до загальної суми</i>	63,35	70,55	56,57	53,89	54,17	40	32,76	61,51	39,28	45,16	-18,19	x
Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України	1254,96	1773,56	1916,03	2231,15	2029,1	669,02	0	0	0	0	-	x
<i>у % до загальної суми</i>	22,36	18,04	22,67	25,58	31,96	30,57	x	x	x	x	x	x
Державне агентство рибного господарства України	196,67	222	210,05	252,47	161,21	124,62	161,27	378,11	403,99	419,24	222,57	В 2 р.
<i>у % до загальної суми</i>	3,5	2,26	2,49	2,89	2,54	5,69	7,64	4,00	3,35	3,03	-0,47	x
Державне агентство земельних ресурсів України	0	514,16	1198,41	1211,36	516,11	0	0	0	0	0	x	x
<i>у % до загальної суми</i>	x	5,23	14,18	13,89	8,13	x	x	x	x	x	x	x
Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру	0	0	0	0	0	0	0	1108,76	1902,31	1705,35	1705,35	x
<i>у % до загальної суми</i>	x	x	x	x	x	x	x	11,74	15,75	12,31	12,31	x
Державне агентство лісових ресурсів України	0	0	0	0	0	462,14	137,44	247,93	304,91	614,68	614,68	x
<i>у % до загальної суми</i>	x	x	x	x	x	21,12	6,51	2,63	2,52	4,43	4,43	x
Державна інспекція сільського господарства України	605,77	386,43	346,3	326,72	203,1	57,4	12,13	0	0	0	-605,77	x
<i>у % до загальної суми</i>	10,79	3,93	4,1	3,75	3,2	2,62	0,57	x	x	x	x	x
Державна служба України з питань безпеки харчових продуктів	0	0	0	0	0	0	1109,27	1899,48	4721,14	4860,03	4860,03	x
<i>у % до загальної суми</i>	x	x	x	x	x	x	52,52	20,11	39,10	35,07	x	x
Міністерство аграрної політики та продовольства України	5613,64	9832,53	8451,32	8721,18	6349,08	2188,67	2111,97	9442,26	12075,69	13858,05	8244,41	в 2,5 р
Усього	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	x	x

*Складено та розраховано автором на основі [189-197]

Бюджетні програми підтримки АПК України в 2012-2019рр.*

Програми	Значення показників по роках, млн грн								
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2019 до 2012,+, -
Загальне керівництво та управління у сфері АПК	40,05	39,75	45,14	45,7	85,45	122,25	163,0	176,2	136,2
Дослідження НТР, підготовка наукових кадрів для АПК	166,38	117,6	96,56	81,86	87,7	120,07	77,6	77,6	-88,78
Оздоровлення та відпочинок дітей працівників АПК	10	7,5	7,5	0	0	0	0	0	-10
Фінансова підтримка заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів	0	0	0	300	285	300	266	127,2	127,2
Підвищення кваліфікації фахівців агропромислового комплексу	35,09	39,73	19,55	14,59	14,4	18,90	12,1	13,2	-21,89
Фінансова підтримка заходів в АПК (страхування) в т. ч:	827,37	96,8	5	5	5	60	0	0	-827,37
витрати Аграрного фонду, пов'язані з ціновим регулюванням державного інтервенційного фонду	76,55	500	100	100	100	51,4	0	0	-76,55
Організація і регулювання діяльності установ в системі АПК та забезпечення діяльності АФ	25,58	24,33	16,43	15,92	81,28	108	86,4	94,7	69,12
Державна підтримка розвитку садів, виноградників, ягідників	1075	100	100	0	0	75	400	400	-600
Фінансова підтримка розвитку ФГ	0	0	0	0	0	65	253,1	800	800
Фінансова підтримка заходів в АПК на умовах фінансового лізингу	0	0	0	0	0	3,8	3,8	3,8	3,8
Фінансова підтримка с/г підприємств	0	0	0	0	0	4774,3	955	881,8	881,8
Державна підтримка галузі тваринництва	732	650	888,01	250	30	170	2401	3500	2768
Усього	3022,02	1601,19	1278,19	813,07	688,83	5629,92	4579,6	6077,4	3055,5

*Складено та розраховано автором на основі [189-197]

Продовження додатку М

Таблиця М.4

Державна підтримка сільськогосподарських підприємств, 2008-2014 рр.*

Показники	Значення показників по роках, млн грн							Відхилення 2014 від 2008	
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	+/-	%
Отримано коштів, усього	5306,7	2775,2	4379,4	4039,8	6459,6	6781,6	15417,9	10111,2	190,5
у т.ч. за рахунок бюджетних дотацій	3022,4	666,7	1252,4	684,0	685,8	343,8	198,7	-2823,7	-93,4
а) для підтримки виробни- цтва продукції рослин.	884,1	176,8	429,2	212,7	157,1	49,5	23,4	-860,7	-97,4
озимих зернових культур	413,9	16,7	15,4	14,6	21,8	4,9	5,2	-408,7	-98,7
у т.ч. пшениці	341,6	12,1	11,7	9,7	13,3	3,6	1,2	-340,3	-99,6
ярих зернових і зерно бобових кул	188,7	6,0	10,7	2,5	1,9	1,3	0,2	-188,5	-99,9
у т.ч. пшениці	16,8	0,4	0,4	0,4	0,1	0,2	0,0	-16,8	-100,0
ріпаку (озимого і ярого)	5,7	2,6	0,2	0,4	0,2	0,0	0,0	-5,7	-100,0
льону-довгунця	2,6	0,0	0,5	н/д	н/д	н/д	н/д	-	-
іншої продукції рослинництва	н/д	н/д	402,4	195,2	133,2	42,6	18,0	-	-
б) для розвитку тваринництва	1172,6	196,6	264,9	91,5	427,1	222,6	140,4	-1032,2	-88,0
велику рогату худобу	238,3	78,9	47,4	33,9	71,9	52,9	14,6	-223,6	-93,9
свиней	286,5	24,4	47,7	4,4	114,5	21,6	16,2	-270,3	-94,3
птицю всіх видів	535,9	23,0	13,3	4,3	0,1	0,1	3,3	-532,6	-99,4
молоко	45,6	48,1	60,7	1,8	227,7	92,3	105,0	59,4	130,5
інше	66,3	22,3	95,9	47,1	13,0	55,7	1,2	-65,1	-98,1
для здійснення заходів із відтворення водних живих ресурсів	0,8	0,1	0,0	н/д	н/д	н/д	н/д	-	-
в) за іншими видами (напрямами) державної підтримки	964,9	293,2	558,2	379,7	101,5	71,7	34,9	-930,0	-96,4
за рахунок ПДВ	2284,3	2108,5	3127,0	3355,8	5773,9	6437,8	15219,2	12934,9	566,2
а) для підтримки виробництва продукції рослинництв.	733,2	1124,8	1637,1	2544,8	3884,3	3974,9	12407,0	11673,9	1592,2
б) для розвитку тваринництва	1551,1	983,7	1490,0	811,0	1889,6	2462,9	2812,1	1261,0	81,3
велику рогату худобу	248,2	83,9	115,7	47,2	137,0	207,8	170,1	-78,1	-31,5
свиней	375,9	105,8	117,0	128,9	175,1	288,4	333,4	-42,4	-11,3
птицю всіх видів	177,7	325,5	491,4	442,2	816,2	777,0	984,9	807,3	454,4
молоко	715,2	414,6	712,4	120,1	689,7	1104,6	1007,8	292,6	40,9
інше	34,1	83,9	53,4	72,5	71,6	85,1	315,8	281,6	824,7

*Складено та розраховано автором на основі [198, 367-374]

Державна підтримка сільськогосподарських підприємств за регіонами, 2008-2010 рр.*

Регіон	Значення показників по роках, тис. грн														
	2008					2009					2010				
	Площа с-г угідь, га	Отримано коштів за рахунок бюджетних дотацій		Отримано коштів за рахунок ПДВ		Площа с-г угідь, га	Отримано коштів за рахунок бюджетних дотацій		Отримано коштів за рахунок ПДВ		Площа с-г угідь, га	Отримано коштів за рахунок бюджетних дотацій		Отримано коштів за рахунок ПДВ	
		усього, тис. грн	на 1 га, тис. грн	усього, тис. грн	на 1 га, тис. грн		усього, тис. грн	на 1 га, тис. грн	усього, тис. грн	на 1 га, тис. грн		усього, тис. грн	на 1 га, тис. грн	усього, тис. грн	на 1 га, тис. грн
Україна	18167,4	3022401,7	166,4	2284312,2	125,7	20987,5	666691,7	31,8	2108501,4	100,5	21058,7	1252361,4	59,5	3127047,8	148,5
АР Крим	698,8	172708,8	247,2	74247,5	106,3	825,5	74615,9	90,4	82113,3	99,5	786,0	73463,6	93,5	93612,6	119,1
Вінницька	956,8	158273,3	165,4	124720,6	130,4	1095,2	36140,3	33,0	40321,4	36,8	1085,0	95266,4	87,8	104649,8	96,5
Волинська	221,2	84036,0	379,9	70133,3	317,1	242,4	22144,3	91,4	47055,9	194,1	232,5	34465,4	148,2	89537,8	385,1
Дніпропетровська	1236,1	210287,9	170,1	114592,7	92,7	1477,0	11547,8	7,8	56878,2	38,5	1490,2	50820,3	34,1	62925,1	42,2
Донецька	1022,6	128413,8	125,6	133651,2	130,7	1136,3	26380,0	23,2	163624,9	144,0	1115,2	30023,6	26,9	212816,9	190,8
Житомирська	391,3	70927,8	181,3	44720,2	114,3	440,6	29316,9	66,5	35150,7	79,8	447,3	16724,4	37,4	28585,1	63,9
Закарпатська	38,0	8381,8	220,6	2570,0	67,6	45,1	5742,9	127,3	4721,9	104,7	44,3	3444,9	77,8	1835,8	41,4
Запорізька	1153,0	99600,5	86,4	120134,4	104,2	1375,0	24979,5	18,2	142279,6	103,5	1345,3	13606,9	10,1	206191,4	153,3
Ів.-Франківська	98,9	55605,2	562,2	29596,3	299,3	122,7	13232,5	107,8	20371,1	166,0	112,5	3290,8	29,3	14444,6	128,4
Київська	906,2	334105,1	368,7	301836,9	333,1	1023,5	41642,4	40,7	375363,0	366,7	1005,8	323768,2	321,9	489954,6	487,1
Кіровоградська	1025,3	77977,6	76,1	66097,2	64,5	1263,1	9301,5	7,4	9362,3	7,4	1260,9	11422,5	9,1	11204,1	8,9
Луганська	768,7	93095,2	121,1	39446,7	51,3	916,2	15587,1	17,0	36634,0	40,0	894,2	10344,3	11,6	66442,1	74,3
Львівська	195,1	75647,3	387,7	27684,0	141,9	255,9	23669,1	92,5	14908,3	58,3	254,3	18443,2	72,5	30503,3	120,0
Миколаївська	911,1	69954,8	76,8	42570,8	46,7	1168,0	16381,4	14,0	205121,1	175,6	1191,2	25055,5	21,0	365554,0	306,9
Одеська	1147,5	164839,0	143,7	48948,7	42,7	1432,4	74602,6	52,1	60304,1	42,1	1429,4	76572,0	53,6	63652,9	44,5
Полтавська	1094,5	164184,2	150,0	196832,8	179,8	1215,6	32508,9	26,7	124905,2	102,8	1400,6	65912,9	47,1	234001,9	167,1
Рівненська	300,4	66678,3	222,0	30569,2	101,8	320,4	28845,8	90,0	34131,0	106,5	301,6	20424,5	67,7	30414,9	100,8
Сумська	682,8	68727,7	100,7	86925,5	127,3	792,0	8098,7	10,2	74025,7	93,5	773,9	9867,0	12,7	120596,7	155,8
Тернопільська	446,1	88648,5	198,7	68752,5	154,1	501,1	11083,6	22,1	35421,6	70,7	492,4	27474,1	55,8	45394,9	92,2
Харківська	1205,3	112639,4	93,5	135834,4	112,7	1327,1	26715,1	20,1	142478,1	107,4	1273,4	34216,3	26,9	200839,7	157,7
Херсонська	781,1	173862,3	222,6	68840,0	88,1	984,0	63632,8	64,7	118141,1	120,1	981,2	140693,2	143,4	132792,7	135,3
Хмельницька	615,3	111479,5	181,2	79226,7	128,8	704,9	16295,0	23,1	54565,8	77,4	715,0	58493,6	81,8	67674,3	94,6
Черкаська	870,3	232358,3	267,0	173150,5	199,0	950,7	26676,0	28,1	127511,9	134,1	968,9	59082,7	61,0	273139,5	281,9
Чернівецька	105,3	31817,1	302,2	29624,0	281,3	135,8	6610,6	48,7	26654,9	196,3	133,3	14223,0	106,7	41737,5	313,1
Чернігівська	766,0	91688,3	119,7	113214,9	147,8	818,7	17496,8	21,4	69280,8	84,6	861,7	34341,5	39,9	122997,6	142,7
м. Київ	529,7	76464,0	144,4	60391,2	114,0	418,3	3444,2	8,2	7175,5	17,2	462,6	920,6	2,0	15548,0	33,6

Продовження додатку М

Продовження таблиці М.5

Державна підтримка сільськогосподарських підприємств за регіонами, 2011-2012 рр.

Регіон	Значення показників по роках, тис. грн									
	2011					2012				
	Площа с-г угідь, га	Отримано коштів за рахунок бюджетних дотацій		Отримано коштів за рахунок ПДВ		Площа с-г угідь, га на 1 га, тис. грн	Отримано коштів за рахунок бюджетних дотацій		Отримано коштів за рахунок ПДВ	
		усього, тис. грн	на 1 га, тис. грн	усього, тис. грн	на 1 га, тис. грн		усього, тис. грн	на 1 га, тис. грн	усього, тис. грн	на 1 га, тис. грн
Україна	21107,4	683956,7	32,4	3355811,8	159,0	21232,5	685752,0	32,3	5773897,6	271,9
АР Крим	790,5	48518,9	61,4	110302,7	139,5	759,9	35375,9	46,6	117059,6	154,0
Вінницька	1104,4	68079,6	61,6	875,0	0,8	1160,0	61239,7	52,8	195250,3	168,3
Волинська	219,5	26541,4	120,9	3163,7	14,4	221,1	9339,1	42,2	17543,1	79,3
Дніпропетровська	1478,3	32094,8	21,7	493254,4	333,7	1480,6	4994,4	3,4	590313,8	398,7
Донецька	1112,1	14564,8	13,1	269013,6	241,9	1081,4	14072,0	13,0	384400,7	355,5
Житомирська	412,5	12131,0	29,4	0,0	0,0	437,5	18928,1	43,3	5158,5	11,8
Закарпатська	37,8	1873,5	49,6	2017,9	53,4	35,2	1230,5	35,0	5547,2	157,6
Запорізька	1352,0	10680,2	7,9	230226,4	170,3	1335,4	6538,2	4,9	310605,6	232,6
Ів.-Франківська	121,9	18985,9	155,7	8426,7	69,1	135,9	1563,0	11,5	28683,6	211,1
Київська	1040,2	123218,5	118,5	273294,4	262,7	1117,8	17770,9	15,9	626217,6	560,2
Кіровоградська	1267,3	3439,7	2,7	594,3	0,5	1280,2	31461,7	24,6	157690,6	123,2
Луганська	899,1	9735,2	10,8	104039,9	115,7	887,3	2188,7	2,5	141581,5	159,6
Львівська	273,1	49761,2	182,2	23309,0	85,3	284,8	4262,8	15,0	45580,1	160,0
Миколаївська	1159,6	15930,7	13,7	387554,1	334,2	1103,9	14057,4	12,7	468524,4	424,4
Одеська	1428,8	71217,2	49,8	85191,3	59,6	1467,2	32148,6	21,9	85659,5	58,4
Полтавська	1416,1	5497,6	3,9	223418,9	157,8	1453,2	45916,5	31,6	284742,6	195,9
Рівненська	278,6	7165,3	25,7	12606,2	45,2	269,3	22892,7	85,0	32297,0	119,9
Сумська	806,4	10932,4	13,6	132808,7	164,7	843,5	11465,8	13,6	309187,3	366,6
Тернопільська	501,7	1118,1	2,2	172781,9	344,4	506,5	1188,9	2,3	156702,9	309,4
Харківська	1339,4	37697,1	28,1	268018,3	200,1	1314,8	24247,6	18,4	451948,5	343,7
Херсонська	992,8	31810,3	32,0	120071,8	120,9	1005,8	29030,0	28,9	200621,8	199,5
Хмельницька	716,0	37391,7	52,2	111848,3	156,2	763,1	10660,5	14,0	161179,6	211,2
Черкаська	945,8	8822,9	9,3	205633,0	217,4	928,0	266819,5	287,5	376500,2	405,7
Чернівецька	140,4	19137,3	136,3	17681,8	125,9	141,0	8874,4	62,9	353584,4	2507,7
Чернігівська	887,1	17158,6	19,3	88294,5	99,5	930,7	1030,1	1,1	243272,5	261,4
м. Київ	386,0	452,8	1,2	11385,0	29,5	288,4	8455,0	29,3	24044,7	83,4

Продовження додатку М

Продовження таблиці М.5

Державна підтримка сільськогосподарських підприємств за регіонами, 2013-2014 рр.

Регіон	Значення показників по роках, тис. грн									
	2013					2014				
	Площа с-г угідь, га	Отримано коштів за рахунок бюджетних дотацій		Отримано коштів за рахунок ПДВ		Площа с-г угідь, га	Отримано коштів за рахунок бюджетних дотацій		Отримано коштів за рахунок ПДВ	
		усього, тис. грн	на 1 га, тис. грн	усього, тис. грн	на 1 га, тис. грн		усього, тис. грн	на 1 га, тис. грн	усього, тис. грн	на 1 га, тис. грн
Україна	21631,9	343806,8	15,9	6437783,9	297,6	21009,6	198690,0	9,5	15219185,6	724,4
АР Крим	730,2	16749,5	22,9	113502,4	155,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Вінницька	1146,8	6486,0	5,7	140628,1	122,6	1099,5	3048,8	2,8	968246,3	880,6
Волинська	232,4	17785,8	76,5	13688,3	58,9	224,9	4414,6	19,6	10907,0	48,5
Дніпропетровська	1480,1	5644,3	3,8	587680,6	397,1	1404,0	2323,8	1,7	704353,2	501,7
Донецька	1072,8	51485,8	48,0	361962,2	337,4	1115,9	3327,5	3,0	3016465,5	2703,2
Житомирська	486,1	11521,9	23,7	32399,2	66,7	506,9	4262,3	8,4	28483,6	56,2
Закарпатська	31,5	399,0	12,7	4923,3	156,3	35,8	1320,4	36,9	4015,1	112,2
Запорізька	1310,3	3690,8	2,8	481679,1	367,6	1275,2	3420,9	2,7	491777,8	385,6
Ів.-Франківська	150,5	1338,3	8,9	28833,2	191,6	168,4	6106,4	36,3	87344,2	518,7
Київська	1078,3	6805,0	6,3	644301,4	597,5	1072,1	8775,6	8,2	766575,7	715,0
Кіровоградська	1242,8	6741,9	5,4	198513,9	159,7	1255,7	4161,6	3,3	519426,5	413,7
Луганська	958,7	5856,2	6,1	120055,9	125,2	905,6	1895,3	2,1	108187,6	119,5
Львівська	335,7	2060,3	6,1	43199,0	128,7	362,8	1425,0	3,9	48610,7	134,0
Миколаївська	1104,3	7404,8	6,7	417176,0	377,8	1124,4	1194,0	1,1	835841,0	743,4
Одеська	1503,7	12005,8	8,0	92870,6	61,8	1514,6	7105,7	4,7	113519,9	75,0
Полтавська	1461,6	48936,1	33,5	291838,4	199,7	1437,5	28670,8	19,9	874269,5	608,2
Рівненська	303,6	12712,3	41,9	181822,0	598,9	308,0	36777,0	119,4	351128,1	1140,0
Сумська	851,6	11002,8	12,9	259404,5	304,6	873,2	18422,6	21,1	365082,2	418,1
Тернопільська	526,8	13802,5	26,2	128476,7	243,9	530,0	655,7	1,2	181580,2	342,6
Харківська	1322,7	35365,4	26,7	451863,1	341,6	1243,5	19627,3	15,8	561683,9	451,7
Херсонська	983,4	14203,8	14,4	257453,3	261,8	986,1	10064,9	10,2	393355,2	398,9
Хмельницька	816,9	20581,6	25,2	891280,9	1091,1	1121,0	3065,5	2,7	396420,9	353,6
Черкаська	994,3	10070,3	10,1	346767,3	348,8	934,2	11891,8	12,7	895412,8	958,5
Чернівецька	141,9	15391,4	108,5	42745,1	301,2	129,4	11044,3	85,4	3134311,5	24221,9
Чернігівська	1022,7	2936,8	2,9	273349,7	267,3	1037,1	5217,1	5,0	274787,0	265,0
м. Київ	332,5	2443,8	7,3	31369,7	94,3	343,8	471,1	1,4	87400,2	254,2

*Складено автором на основі даних Державної статистики України [198, 367-374]

Звіт про виконання показників розподілу видатків Державного бюджету України, 2012-2015 рр.*

Програма	Значення показників по роках, млн грн											
	2012			2013			2014			2015		
	план	факт	%	план	факт	%	план	факт	%	план	факт	%
Загальне керівництво й управління у сфері АПК	40,05	38,4	95,9	39,75	39,63	99,7	45,14	36,92	81,8	45,7	45,6	99,8
Дослідження НТР, підготовка наукових кадрів для АПК	166,4	177,1	106,4	117,57	128,52	109,3	96,56	104,53	108,3	81,9	86,9	106,1
Оздоровлення та відпочинок дітей працівників АПК	10	9,87	98,7	7,5	7,3	97,3	7,5	6,8	90,7	-	-	-
Фінансова підтримка заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів	-	-	-	-	-	-	-	-	-0	300	290,6	96,9
Підвищення кваліфікації фахівців АПК	35,09	35,5	101,2	39,73	23,73	59,7	19,56	20,58	105,2	14,6	13,3	91,1
Фінансова підтримка заходів в АПК (страхування)	827,37	247,44	29,9	96,8	9,6	9,9	5	-	-	5	-	-
Заходи з боротьби зі шкідниками та хворобами рослин, тварин	34	33,57	98,7	25,5	24,7	96,9	-	-	-	-	-	-
Витрати АФ і державного цінового регулювання	76,55	23,04	30,1	500	497,4	99,5	100	99,7	99,7	100	27,9	27,9
Організація і регулювання діяльності установ АПК та забезпечення діяльності АФ	25,58	25,67	100,4	24,34	23,99	98,6	16,4	15,9	97,0	15,9	12,4	78,0
Державна підтримка садів, виноградників і ягідників	1075	309,2	28,8	100	94,79	94,8	100	43,9	43,9	-	-	-
Державна підтримка галузі тваринництва	732	238,92	32,6	650	721	110,9	888	371,2	41,8	250	40,6	16,2
Усього	3022,04	1138,71	37,7	1601,19	1570,66	98,1	1278,16	699,53	54,7	813,1	517,3	63,6

*Складено та розраховано автором на основі [367-374]

Продовження додатку М

Таблиця М.7

**Суми виділених та освоєних коштів на цільові програми підтримки
розвитку агропромислового комплексу, 2018 р.***

Програми підтримки розвитку АПК		Фонд Державного бюджету				
Код	Програма	загальний		спеціальний		
		передбачено		освоєно	передбачено	освоєно
		планом	змінами			
2801030	Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів	66,0	266,0	265,9		
2801230	Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств (вартості техніки – 15 %)	1000,0	210,0	47,5		
2801350	Державна підтримка розвитку, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними	300,0	400,0	104,1		
2801540	Державна підтримка галузі тваринництва	4000,0	2401,0	2 393,3		
2801580	Фінансова підтримка сільськогосподарських підприємств (часткова компенсація вартості техніки й обладнання– 25 %)	945,0	955,0	695,0		
2801180	Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі				5,0	5,0
2801460	Надання кредитів фермерським господарствам				43,1	43,1
2801490	Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу				3,8	3,8
<i>Усього</i>		6 311,0	4 232,0	3 505,8	51,9	51,9

*Складено та розраховано автором на основі [198]

Додаток Н

Державні програми фінансової підтримки аграрного сектору
національної економіки

Таблиця Н.1

**Умови отримання часткової компенсації відсотків за залученими
банківськими кредитами відповідно до програми 2801030
«Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом
здешевлення кредитів»***

Структурний елемент	Умови програми
Нормативна правова база	Постанова КМУ «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів» від 29.04.2015 р. № 300
Отримувачі	На конкурсній основі суб'єкти господарювання агропромислового комплексу – юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми та форми власності та фізичні особи-підприємці відповідно до укладених кредитних договорів
Розмір	У розмірі облікової ставки НБУ, що діє на дату нарахування відсотків, але не вище розмірів, передбачених кредитними договорами – для позичальників, дохід яких до 20 млн грн та вид діяльності яких – вирощування та розведення тварин; у розмірі 50 % облікової ставки НБУ – інші позичальники
Критерії	Для позичальників: чистий дохід (виручка) у яких від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній рік – до 20 млн грн; вирощують і розводять тварин (велику рогату худобу для отримання м'яса і виробництва молока; овець, кіз, кролів, свиней), свійську птицю (крім курей та одержання яєць свійської птиці) й використали кредитні кошти для покриття витрат, пов'язаних із такою діяльністю
Напрямок використання кредитних коштів	Для придбання основних засобів сільськогосподарського виробництва, здійснення витрат, пов'язаних із будівництвом і реконструкцією виробничих об'єктів сільськогосподарського призначення
Право на отримання	Подання заяви та необхідних документів: копії кредитного договору, довідки про банківські реквізити, виписки від банку-кредитора, копії фінансової звітності позичальника, довідки про відсутність заборгованості з податків і зборів, копії документів про оплату
Порядок отримання	Після подання документів і платіжних документів про підтвердження сплати відсотків за такими кредитами

*Складено автором на основі [199]

Основні умови отримання фінансової підтримки фермерськими господарствами та обслуговуючими кооперативами відповідно до програми розвитку 801230 «Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств»*

Структурний елемент	Умови програми
Нормативна правова база	Постанова КМУ «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств» від 07.02.2018 р № 106
Отримувачі	а) фермерські господарства, які мають чистий дохід (виручку) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній рік до 20 млн грн та у власності та/або користуванні яких перебувають землі с/г призначення; б) зареєстровані в поточному році фермерські господарства, у власності та/аби́ншіо користуванні яких перебувають землі с/г призначення, незалежно від обсягу чистого доходу (виручки); в) сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи: молочарського, м'ясного напрямів, до складу яких входить не менше 20 членів, серед яких повинно бути одне (і більше) фермерське господарство, а інші – фізичні особи, у власності та/або користуванні кожної з яких перебувають землі с/г призначення, а також тварини, ідентифіковані та зареєстровані відповідно до законодавства; плодово-ягідного, овочевого напрямів, а також із заготівлі й переробки дикорослих ягід, грибів і рослин, до складу яких входить не менше семи членів, серед яких повинно бути одне (і більше) фермерське господарство, а інші – фізичні особи, у власності та/або користуванні кожної з яких перебуває не більше 100 га земель с/г призначення
Критерії	Часткова компенсація надається через уповноважений банк, що підписав з Мінагрополітики Меморандум про загальні засади співробітництва
Право на отримання	Для отримання фінансової підтримки одержувачі подають уповноваженому банку заявку й такі документи: копію статуту фермерського господарства; відомості з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, що підтверджують право власності на земельну ділянку або право користування нею; копію фінансового документа, що підтверджує наявність чистого доходу; чинну на дату укладання довідку про відсутність заборгованості зі сплати податків та зборів; згоду одержувача на отримання інформації банківську таємницю
Порядок отримання та розмір	компенсація вартості насіння вітчизняного виробництва (у розмірі не більше 60 тис. грн на одне господарство); часткова компенсація витрат сільськогосподарським дорадчим службам, що надають послуги за напрямками: агрономія, ветеринарія, зоотехнія, бухгалтерський облік, маркетинг, юридичні консультації (у розмірі 90 % вартості, але не більше ніж 10 тис. грн); фінансова підтримка с/г обслуговуючих кооперативів для придбання обладнання зі зберігання та переробки с/г продукції у розмірі 70 % від його вартості без урахування сум податку на додану вартість, але не більше 3 млн грн на один кооператив; часткова компенсація вартості придбаної с/г техніки й обладнання вітчизняного виробництва надається фермерським господарствам на безповоротній основі у розмірі 40 % вартості покупок без урахування податку на додану вартість; часткова компенсація відсоткової ставки за залученими у національній валюті кредитами, наданими уповноваженим банком у розмірі 1,5 облікової ставки НБУ, що діє на дату нарахування відсотків, але не вище розміру, передбаченого кредитним договором, зменшеним на 1 %. Кредит повинен бути залучений до одного року в розмірі 500 тис. грн для покриття витрат, до трьох років – 9 млн грн для придбання основних засобів с/г виробництва; фермерським господарствам (крім новостворених у 2018 р.) виділяється бюджетна субсидія на одиницю оброблюваних угідь (1 га) у розмірі 5,5 прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на 1 січня відповідного року, в розрахунку на одного члена фермерського господарства (який станом на 1 січня 2018 р. був та на період отримання бюджетної субсидії є членом фермерського господарства). Максимальний розмір бюджетної субсидії на одне фермерське господарство не може перевищувати 30 тис. грн

*Складено автором на основі [200]

**Умови використання бюджетних коштів відповідно до програми
державної підтримки закладення й розвитку молодих садів,
виноградників та ягідників і нагляду за ними***

Структурний елемент	Умови програми
Нормативна правова база	Постанова КМУ «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку виноградарства, садівництва і хмелярства» від 15.07.2005 р. № 587
Отримувачі	Суб'єкти господарювання – юридичні особи або фізичні особи-підприємці
Розмір	80 % витрат поточного та попереднього бюджетних років без урахування сум податку на додану вартість, але не більше встановлених Мінагрополітики нормативів (наказ від 20.03.2018 р. № 151) за умови закладення насаджень у поточному році
Право на отримання	Компенсація витрат на придбання вітчизняного й імпортного садового матеріалу, сортів, внесених до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні
Порядок отримання	Подання до районних комісій, утворених Мінагрополітики, заяви та документа про право власності на землю, проектної документації, довідки про банківські реквізити, документів про витрати тощо

*Складено автором на основі [201]

**Умови порядку використання державних коштів через спеціальний
фонд за програмою розвитку 2801460 «Надання кредитів фермерським
господарствам»***

Структурний елемент	Умови програми
Нормативна правова база	Постанова КМУ «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки фермерських господарств» від 25.08.2004 р. № 1105
Отримувачі	На конкурсній основі фермерські господарства крім тих, які мають заборгованість перед державним фондом, яких визнано банкрутами, щодо яких порушено справу про банкрутство
Розмір	Фінансова підтримка надається на поворотній основі у розмірі, що не перевищує 500 тис грн із забезпеченням зобов'язання щодо повернення бюджетних коштів строком, на 5 років
Критерії	Фінансова підтримка надається на конкурсній основі: новоствореним фермерським господарствам у період становлення (перші 3 р.); фермерським господарствам із відокремленими садибами на безповоротній основі; іншим фермерським господарствам – на поворотній основі
Право на отримання	Регіональні комісії Українського державного фонду підтримки фермерських господарств приймають заявки та документи для участі в конкурсі, складають перелік фермерських господарств, що претендують на одержання фінансової підтримки
Порядок отримання	Заявки та документи для участі в конкурсі подаються до регіональних комісій керівником фермерського господарства особисто або уповноваженою особою, а також надсилаються рекомендованими листами на адреси регіональних відділень Укрдержфонду. Заявки, що надійшли після закінчення визначеного строку, не розглядаються

*Складено автором на основі [204]

**Умови порядку отримання й використання коштів державного бюджету,
передбачених програмою розвитку 2801540 «Державна підтримка галузі
тваринництва»***

Структурний елемент	Умови програми
Нормативна правова база	Постанова КМУ «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки галузі тваринництва» від 07.03.2018 р. № 107
Отримувачі	суб'єкти господарювання – юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми та форми власності і фізичні особи-підприємці, що провадять діяльність у галузі тваринництва
Розмір	<p>компенсація вартості об'єктів, профінансованих за рахунок банківських кредитів, надається суб'єктам господарювання, які залучили кредити у національній валюті строком до п'яти років, обсягом до 500 млн грн на один об'єкт для здійснення будівництва та/або реконструкції тваринницьких ферм;</p> <p>дотація за утримання корів надається на безповоротній основі двічі на рік суб'єктам господарювання, які є юридичними особами, за кожен наявну станом на 1 січня та на 1 липня поточного року ідентифіковану та зареєстровану в установленому порядку корову в розмірі 750 грн;</p> <p>дотація за молодняк надається за кожні чотири місяці його утримання наростаючим підсумком з урахуванням віку поголів'я у розмірі:</p> <p>за період утримання молодняка віком від 1 до 5 місяців – 300 грн за голову;</p> <p>за період утримання молодняка віком від 5 до 9 місяців – 700 грн за голову;</p> <p>за період утримання молодняка віком від 9 до 13 місяців – 1500 грн за гол.</p> <p>Загальний обсяг дотації за молодняк не може перевищувати 2 500 грн із розрахунку на одну голову;</p> <p>часткове відшкодування вартості племінних тварин, сперми й ембріонів здійснюється на безповоротній основі суб'єктам господарювання, які є юридичними особами, за закуплені племінні (генетичні) ресурси у період з 1 жовтня попереднього року до 30 вересня поточного року у розмірі до 50 % вартості (без податку на додану вартість), але не більше 24 тис. грн за одну голову ВРХ, свиней – 5 тис. грн, баранів – 4 тис. грн, ембріонів ВРХ – 500 грн;</p> <p>часткове відшкодування вартості об'єктів надається суб'єктам господарювання на безповоротній основі у розмірі 30 % вартості об'єкта до 500 млн грн загальної вартості такого об'єкта (без урахування податку на додану вартість), завершеного у поточному році</p>
Критерії	Часткова компенсація надається через уповноважений банк, що підписав з Мінагрополітики Меморандум про загальні засади співробітництва
Порядок отримання	Подання до районних комісій, утворених Мінагрополітики, заяви та необхідних документів, які підтверджують витрати

*Складено автором на основі [202]

**Умови використання коштів державного бюджету часткової компенсації
вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного
виробництва за програмою 3801580 «Фінансова підтримка
сільгосптоваровиробників»***

Структурний елемент	Умови програми
Нормативна правова база	Постанова КМУ «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва» від 01.03.2017 р № 130
Отримувачі	Сільгосптоваровиробники (юридичні особи або фізичні особи-підприємці), які з 01.01.2018 р. придбали у заводів-виробників або їх дилерів вітчизняну техніку й обладнання згідно із затвердженим переліком та здійснили оплату через державний банк
Розмір	Часткова компенсація у розмірі 25 % від вартості (без урахування ПДВ)
Критерії	Право на часткову компенсацію мають суб'єкти господарювання, основною діяльністю яких є постачання сільськогосподарської продукції, виробленої на власних або орендованих основних засобах, за умови, що питома вага вартості сільськогосподарських товарів не менша ніж 75 % вартості всього доходу.
Обмеження	Частково компенсується лише вартість техніки й обладнання, включених комісією Мінекономрозвитку до переліку (Положення про комісію з формування переліку вітчизняної техніки та обладнання для агропромислового комплексу, вартість яких частково компенсується за рахунок коштів державного бюджету, затверджено наказом Мінекономрозвитку від 13.04.2017 р. № 566). Перелік майна офіційно оприлюднено на сайті Міністерства аграрної політики
Право на отримання	Отримати компенсацію можна за умови оплати вартості сільгосптехніки через державний банк або банк, у статутному капіталі якого 75 % і більше акцій належать державі (відповідно до п. 10 Порядку № 130)
Порядок отримання	Форму заявки для отримання часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки й обладнання вітчизняного виробництва затверджено наказом Мінагрополітики України від 18.04.2017 р. № 228

*Складено автором на основі [203]

Додадок П

Оцінка впливу державної політики з ФЗДСГ на фінансово-економічні та соціальні показники їх діяльності

Таблиця П.1

Основні показники діяльності сільськогосподарських підприємств України*

Показник	Значення показників по роках									
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Економічні показники діяльності сільськогосподарських підприємств										
Обсяги виробництва, млн грн (у цінах 2010 р.)	101451,2	96273,6	94089	121053,7	113082,3	136590,9	139058,4	131918,6	145119,0	140535,2
Операційний прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції, послуг млн грн	9647,3	13064,6	24019,1	37013,7	37822,3	22403,4	46160,0	144270,8	117648,0	99422,0
Частка прибутковості с-г підприємств, %	71,1	69,1	69,6	83,4	78,6	80,3	84,7	88,9	88,4	86,7
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	17,0	13,9	24,5	27,5	22,8	11,7	21,1	43,0	33,6	23,5
Амортизація, млн грн	2806,8	3529,7	3963,1	4845,7	6523,0	6971,7	8308,7	9254,1	12414,6	13215,4
Капітальні інвестиції, млн грн	16682	9295	11311	16703	19086	18640	18388	29310	49660	63401
Експорт, млн грн	57084,0	74132,6	78848,4	102017,5	143084,2	136191,1	198138,1	318127,3	390470,4	47227,2
Фінансові показники діяльності сільськогосподарських підприємств										
Чистий прибуток, млн грн	5744,3	7474,4	17089,6	25904,3	26960,8	15806,0	20262,9	101912,2	89330,8	78786,1
Власний капітал, млн грн	62532,4	72217,2	96293,4	124208,8	148147,8	156820,0	163931,7	275303,8	369370,9	436337,7
Основний капітал (залиш. вартість осн. засобів), млн грн	47338,2	52511,6	59424,6	71707,7	75403,3	83950,0	87659,2	106332,6	146363,6	184137,9
Обсяг фінансових ресурсів, млн грн	130677,1	149536,1	172364,6	228308,2	276651,8	313096,8	390607,0	685844,9	1537319,1	911614,1
Власний оборотний капітал, млн грн	70958,7	82867,4	99580,2	139993,4	174753,1	195021,3	267541,1	514624,6	1318667,2	639025,2
Соціальні показники діяльності сільськогосподарських підприємств										
Кількість найманих працівників в с-г підприємствах	590424	535147	590198	582106	558566	552192	503387	500905	507724	496100
Середньомісячна номінальна зароб. плата, грн	1101	1220	1430	1791	2026	2270	2476	3140	3916	5761
Обсяг податкових надходжень від аграрного сектору до Зведеного бюджету України, млн грн	17300	25100	34300	40100	42100	44000	46100	67800	88870	111080
Розмір орендної плати за зем. ділянки, млн грн	3157,1	4181,0	5259,5	6367,4	9758,5	11292,7	12784,5	18423,8	26144,4	32670,4
Показники джерел фінансування діяльності сільськогосподарських підприємств										
Обсяг форвардних операцій, млн грн	393,8	650,7	1176,3	1288,7	1147,8	943,2	989,5	1715,8	2090,6	2198,6
Обсяг банківського кредитування, млн грн	20100	6800	26880	34080	37810	40170	53070	48430	55370	59700
Обсяг державна підтримка, млн грн	5749,3	3278,1	4608,1	4327,9	6457,7	7310,1	16212,2	45775	6929,3	5032,8
Обсяг іноземних інвестицій, млн грн	2935,4	6336,7	5399,4	5821,9	5883,8	5825,3	9234,7	13478,2	12831,9	15590,9
Обсяг страхування (страхові премії), млн грн	155,40	42,00	84,00	136,00	130,04	135,40	73,00	77,70	157,0	204,4
Обсяг операцій з фінансового лізингу, млн грн	2300	3200	4000	4800	7900	9400	11200	6600	5600	5500
Нерозподілений прибуток, млн грн	18685,5	23765,5	41605,2	62218,6	80223,8	85421,7	90132,1	189692,1	262375,6	318501

*Складено автором на основі даних Державної статистики України [198, 367-374]

Економічні показники діяльності сільськогосподарських підприємств

Стандартне значення	Показник	Значення показників по роках										Середнє
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
A1	Обсяги виробництва, млн грн (у цінах 2010 р.)	101451,2	96273,6	94089	121053,7	113082,3	136590,9	139058,4	131918,6	145119	140535,2	121917,19
A2	Операційний прибуток від реалізації с-г. продукції, послуг млн грн	9647,3	13064,6	24019,1	37013,7	37822,3	22403,4	46160	144270,8	117648	99422	55147,12
A3	Частка прибутковості СГП, %	71,1	69,1	69,6	83,4	78,6	80,3	84,7	88,9	88,4	86,7	80,08
A4	Рівень рентабельності операційної діяльності, %	17	13,9	24,5	27,5	22,8	11,7	21,1	43	33,6	23,5	23,86
A5	Обсяг капітальних інвестицій, млн грн	16682	9295	11311	16703	19086	18640	18388	29310	49660	63401	25247,60
A6	Обсяг експортних операцій, млн грн	57084	74132,6	78848,4	102017,5	143084,2	136191,1	198138,1	318127,3	390470,4	47227,2	154532,08

Таблиця П.3

Узагальнюючий економічний показник діяльності СГП

Стандартне значення	Значення показників по роках										Точка еталон
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
A1	-1,05	-1,31	-1,43	-0,04	-0,45	0,75	0,88	0,51	1,19	0,95	1,19
A2	-0,96	-0,88	-0,65	-0,38	-0,36	-0,69	-0,19	1,87	1,31	0,93	1,87
A3	-1,16	-1,42	-1,36	0,43	-0,19	0,03	0,60	1,14	1,08	0,86	1,14
A4	-0,74	-1,07	0,07	0,39	-0,11	-1,31	-0,30	2,06	1,05	-0,04	2,06
A5	-0,49	-0,91	-0,79	-0,49	-0,35	-0,38	-0,39	0,23	1,39	2,17	2,17
A6	-0,84	-0,69	-0,65	-0,45	-0,10	-0,16	0,38	1,41	2,04	-0,93	2,04
Евклідова відстань	1,09	1,07	2,46	1,58	0,52	2,99	2,11	2,65	1,89	4,37	-
Інтегральний показник	0,88	0,88	0,72	0,82	0,94	0,66	0,76	0,70	0,79	0,50	0,76
								\bar{C}_0	C_0	S_0	
								2,07	8,80	3,36	

Фінансові показники діяльності сільськогосподарських підприємств

Стандартне значення	Показник	Значення показників по роках										Середнє
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
B1	Чистий прибуток, млн грн	5744,3	7474,4	17089,6	25904,3	26960,8	15806	20262,9	101912,2	89330,8	78786,1	38927,1
B2	Власний капітал, млн грн	62532,4	72217,2	96293,4	124208,8	148147,8	156820	163931,7	275303,8	369370,9	436337,7	190516,4
B3	Власний оборотний капітал, млн грн	70958,7	82867,4	99580,2	139993,4	174753,1	195021,3	267541,1	514624,6	1318667,2	639025,2	350303,2
B4	Основний капітал (основні засоби), млн грн (залишкова вартість)	47338,2	52511,6	59424,6	71707,7	75403,3	83950	87659,2	106332,6	146363,6	184137,9	91482,9
B5	Обсяг фінансових ресурсів, млн грн	130677,1	149536,1	172364,6	228308,2	276651,8	313096,8	390607	685844,9	1537319,1	911614,1	479602,0

Таблиця П.5

Узагальнюючий фінансовий показник діяльності СГП

Стандартне значення	Показник	Значення показників по роках										Точка еталон
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
B1	Чистий прибуток, млн грн	-0,91	-0,87	-0,60	-0,36	-0,33	-0,64	-0,51	-1,74	-1,39	-1,10	1,74
B2	Власний капітал, млн грн	-1,00	-0,93	-0,74	-0,52	-0,33	-0,26	-0,21	0,66	1,40	1,92	1,92
B3	Основний капітал (основні засоби), млн грн (залишкова вартість)	-0,72	-0,69	-0,64	-0,54	-0,45	-0,40	-0,21	0,42	2,49	0,74	2,49
B4	Обсяг фінансових ресурсів, млн грн	-1,01	-0,90	-0,74	-0,45	-0,37	-0,17	-0,09	0,34	1,26	2,13	2,13
B5	Власний оборотний капітал, млн грн	-0,78	-0,74	-0,68	-0,56	-0,45	-0,37	-0,20	0,46	2,36	0,96	2,36
Евклідова відстань		0,46	0,37	0,21	0,33	0,18	0,56	0,47	2,54	1,97	2,10	-
Інтегральний показник		0,93	0,94	0,97	0,95	0,97	0,91	0,93	0,60	0,69	0,67	0,86
									\bar{C}_0	C_0	S_0	
									2,41	8,32	2,95	

Соціальні показники діяльності сільськогосподарських підприємств

Стандартне значення	Показник	Значення показників по роках										Середнє
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
C1	Кількість найманих працівників в СГП, осіб	590424	535147	590198	582106	558566	552192	503387	500905	507724	541674,90	541674,90
C2	Середньомісячна заробітна плата, грн	1101	1220	1430	1791	2026	2270	2476	3140	3916	2513,10	2513,10
C3	Розмір орендної плати за земельні ділянки, млн грн	3157,1	4181	5259,5	6367,4	9758,5	11292,7	12784,5	18423,8	26144,4	13003,93	13003,93
C4	Обсяг надходжень від сплати податків і зборів підприємств аграрного сектору до Зведеного бюджету України, млн грн	17300	25100	34300	40100	42100	44000	46100	67800	88870	51675,00	51675,00

Узагальнюючий соціальний показник діяльності СГП

Стандартне значення	Показник	Значення показників по роках										Точка еталон
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
C1	Кількість найманих працівників в СГП	1,27	-0,17	1,27	1,06	0,44	0,28	-1,00	-1,07	-0,89	-1,19	1,27
C2	Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн	-0,98	-0,90	-0,75	-0,50	-0,34	-0,17	-0,03	0,44	0,98	2,26	2,26
C3	Калорійність середньодобового раціону населення в розрахунку на 1 особу, ккал	-1,00	-0,89	-0,78	-0,67	-0,33	-0,17	-0,02	0,55	1,33	1,99	1,99
C4	Розмір орендної плати за земельні ділянки, млн грн	-1,18	-0,91	-0,59	-0,40	-0,33	-0,26	-0,19	0,55	1,27	2,03	2,03
Евклідова відстань		16,26	1,26	3,43	2,74	1,34	0,83	0,99	1,62	2,24	3,47	-
Інтегральний показник		0,48	0,96	0,89	0,91	0,96	0,97	0,97	0,95	0,93	0,89	0,89
									\bar{C}_0	C_0	S_0	
									2,41	8,32	2,95	

Продовження додатку П

Таблиця П.8

Показники джерел фінансування діяльності сільськогосподарських підприємств

Стандартне значення	Показник	Значення показників по роках										Середнє
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
D1	Обсяг кредитних операцій СГП, млн грн	20100	6800	26880	34080	37810	40170	53070	48430	55370	59700	38241,00
D2	Обсяг лізингових операцій СГП, млн грн	2300	3200	4000	4800	7900	9400	11200	6600	5600	5500	6050,00
D3	Обсяг страхування (страхові премії) СГП, млн грн	155,4	42	84	136	130,04	135,4	73	77,7	157	204,4	119,49
D4	Обсяг іноземних інвестицій, млн грн	2935,4	6336,7	5399,4	5821,9	5883,8	5825,3	9234,7	13478,2	12831,9	15590,9	8333,82
D5	Обсяг форвардних операцій, млн грн	393,8	650,7	1176,3	1288,7	1147,8	943,2	989,5	1715,8	2090,6	2198,6	1259,50
D6	Обсяг державної підтримка СГП, млн грн	5749,3	3278,1	4608,1	4327,9	6457,7	7310,1	16212,2	45775	6929,3	5032,8	10568,05
D7	Нерозподілений прибуток, млн грн	18685,5	23765,5	41605,2	62218,6	80223,8	85421,7	90132,1	189692,1	262375,6	318501	117262,11

Таблиця П.9

Узагальнюючий показник джерел фінансування діяльності СГП

Стандартне значення	Показники	Значення показників по роках										Точка еталон
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
D1	Прямі інвестиції в економіці, млн грн	-1,08	-1,87	-0,68	-0,25	-0,03	0,11	0,88	0,61	1,02	1,28	1,3
D2	Банківське кредитування, млн грн	-1,35	-1,02	-0,74	-0,45	0,66	1,20	1,85	0,20	-0,16	-0,20	1,8
D3	Державна підтримка, млн грн	0,73	-1,58	-0,72	0,34	0,21	0,32	-0,95	-0,85	0,76	1,73	1,7
D4	Іноземні інвестиції, млн грн на 1 січня	-1,28	-0,47	-0,69	-0,59	-0,58	-0,59	0,21	1,22	1,07	1,72	1,7
D5	Страхування (страхові премії), млн грн	-1,48	-1,04	-0,14	0,05	-0,19	-0,54	-0,46	0,78	1,42	1,60	1,6
D6	Фінансовий лізинг у СГП, млн грн	-0,37	-0,57	-0,46	-0,48	-0,32	-0,25	0,44	2,73	-0,28	-0,43	2,7
D7	Нерозподілений прибуток, млн грн	-0,95	-0,90	-0,73	-0,53	-0,36	-0,31	-0,26	0,70	1,40	1,94	1,9
Евклідова відстань		4,53	2,00	1,31	1,82	2,23	3,55	4,81	5,84	2,47	3,29	
Інтегральний показник		0,63	0,83	0,89	0,85	0,82	0,71	0,60	0,52	0,80	0,73	0,74
									\bar{C}_0	C_0	S_0	
									2,41	8,32	2,95	

Інтегральний показник впливу державної політики з ФЗДСГП на фінансово-економічні та соціальні показники

Стандартне значення	Значення показників по роках										Точка еталон
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
A1	-1,05	-1,31	-1,43	-0,04	-0,45	0,75	0,88	0,51	1,19	0,95	1,19
A2	-0,96	-0,88	-0,65	-0,38	-0,36	-0,69	-0,19	1,87	1,31	0,93	1,87
A3	-1,16	-1,42	-1,36	0,43	-0,19	0,03	0,60	1,14	1,08	0,86	1,14
A4	-0,74	-1,07	0,07	0,39	-0,11	-1,31	-0,30	2,06	1,05	-0,04	2,06
A5	-0,49	-0,91	-0,79	-0,49	-0,35	-0,38	-0,39	0,23	1,39	2,17	2,17
A6	-0,84	-0,69	-0,65	-0,45	-0,10	-0,16	0,38	1,41	2,04	-0,93	2,04
A7	-0,91	-0,87	-0,60	-0,36	-0,33	-0,64	-0,51	1,74	1,39	1,10	1,74
A8	-1,00	-0,93	-0,74	-0,52	-0,33	-0,26	-0,21	0,66	1,40	1,92	1,92
A9	-0,72	-0,69	-0,64	-0,54	-0,45	-0,40	-0,21	0,42	2,49	0,74	2,49
A10	-1,01	-0,90	-0,74	-0,45	-0,37	-0,17	-0,09	0,34	1,26	2,13	2,13
A11	-0,78	-0,74	-0,68	-0,56	-0,45	-0,37	-0,20	0,46	2,36	0,96	2,36
A12	1,27	-0,17	1,27	1,06	0,44	0,28	-1,00	-1,07	-0,89	-1,19	1,27
A13	-0,98	-0,90	-0,75	-0,50	-0,34	-0,17	-0,03	0,44	0,98	2,26	2,26
A14	-1,00	-0,89	-0,78	-0,67	-0,33	-0,17	-0,02	0,55	1,33	1,99	1,99
A15	-1,18	-0,91	-0,59	-0,40	-0,33	-0,26	-0,19	0,55	1,27	2,03	2,03
A16	-1,08	-1,87	-0,68	-0,25	-0,03	0,11	0,88	0,61	1,02	1,28	1,28
A17	-1,35	-1,02	-0,74	-0,45	0,66	1,20	1,85	0,20	-0,16	-0,20	1,85
A18	0,73	-1,58	-0,72	0,34	0,21	0,32	-0,95	-0,85	0,76	1,73	1,73
A19	-1,28	-0,47	-0,69	-0,59	-0,58	-0,59	0,21	1,22	1,07	1,72	1,72
A20	-1,48	-1,04	-0,14	0,05	-0,19	-0,54	-0,46	0,78	1,42	1,60	1,60
A21	-0,37	-0,57	-0,46	-0,48	-0,32	-0,25	0,44	2,73	-0,28	-0,43	2,73
A22	-0,95	-0,90	-0,73	-0,53	-0,36	-0,31	-0,26	0,70	1,40	1,94	1,94
Евклідова відстань	1,27	-0,17	1,27	1,06	0,66	1,20	1,85	2,73	2,49	2,26	
Інтегральний показник	0,48	0,44	0,53	0,68	0,69	0,66	0,54	0,45	0,56	0,62	0,56
								\bar{C}_0	C_0	S_0	
								8,47	19,47	5,50	

Додаток Р

Теоретичні підходи щодо сутності податків та податкової політики

Таблиця Р.1

Теоретичні підходи до трактування категорії «податкова політика»*

Джерело	Визначення
Г. Ю. Ісаншина [411]	Податкова політика – це система дій, які проводить держава в галузі податків та оподаткування. Податкова політика відображається у видах податків, розмірах податкових ставок, визначенні платників і об'єктів оподаткування, в податкових пільгах
Н. В. Мельник [412]	Податкова політика – це поєднання об'єктивності економічної категорії податків, реального стану системи економічних відносин у державі та суб'єктивності податкової діяльності як сукупності конкретних дій, рішень різних органів, гілок і рівнів державної влади
М. В. Карп [413]	Податкова політика є складовою частиною загальної фінансової політики держави на середньострокову і довгострокову перспективи й охоплює такі поняття, як концепція державної діяльності сфері оподаткування
Б. Х. Алієв, А. Н. Абдулгалімов [414]	Податкова політика – це діяльність держави, виражена в комплексі заходів, що здійснюється уповноваженими на те органами державної влади і державного управління в сфері податків і зборів, відображаючи класифікацію податків, методи і принципи оподаткування, що діють на законній основі в податковій системі даної держави
О. М. Тищенко, Ю. Б. Іванов [415]	Податкова політика – це система відносин, які складаються між платниками податків і державою, а також стратегія їх дій у різних умовах ведення господарства і різних економічних системах
М. Соколовська [416]	Сучасна податкова політика полягає у встановленні та зміні елементів податкової системи (різновидів податків, ставок, структури податкової системи, суб'єктів, об'єктів оподаткування, податкової бази, пільг тощо) для забезпечення надходжень до бюджету, достатніх для виконання державою покладених на неї функцій та стимулювання економічного зростання
Н. М. Деєва, Н. І. Редіна, Т. О. Дулік [417]	Податкова політика – це діяльність держави тільки у сфері оподаткування – встановлення видів податків, платників, об'єктів, ставок, пільг, термінів сплати податків і механізму зарахування їх до бюджету
В. М. Федосов, В. М. Опарін, Г. О. П'ятченко [418]	Податкова політика – діяльність держави у сфері встановлення й стягнення податків, зокрема з формування державних доходів за рахунок постійних і тимчасових джерел, встановлення видів податків, платежів, об'єктів, ставок, пільг, механізму зарахування
О. Д. Василик [407]	Податкова політика – це сукупність заходів держави у сфері побудови податкової системи і мобілізації податків до бюджету
С. І. Юрій, Й. М. Бескид [420]	Податкова політика – діяльність держави у сфері встановлення, правового регламентування та організації збору податків і податкових платежів у централізовані фонди грошових ресурсів
О. Д. Данілов, Н. П. Флісак [421]	Податкова політика – складова частина економічної політики, яка базується на сукупності юридичних актів, що встановлюють види податків, зборів та обов'язкових платежів, а також порядок їх стягнення та регламентування
А. І. Крисоватий [15]	Податкова політика – діяльність держави у сферах запровадження, правового регламентування та організації справлення податків і податкових платежів, які виступають знаряддям розподілу та перерозподілу частини ВВП та формування центральних фондів грошових ресурсів
С. Лекарь [422]	Податкова політика – це діяльність держави зі встановлення, правового регламентування та організації стягнення податків і зборів, метою якої є формування централізованих фінансових ресурсів держави в процесі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту

Складено автором на основі [15, 407, 411-418, 420-422]

Теоретичні підходи до визначення терміну «податок»*

Джерело	Визначення
А. Сміт [223]	Податок – це тягар, який накладає держава у формі закону, який передбачає і його розмір, і порядок сплати
Д. Рікардо [424]	Податки – та частина продукту землі і праці, яка надходить у розпорядження уряду
Ф. Бекон [425]	Подать, що стягується з відома народу або без такого, може бути однаковою для гаманців, але не однаковою її дія на дух народу
М. Романовський, О. Врублевська, Б. Сабанта [426]	Податки є імперативними грошовими відносинами, у процесі яких створюється бюджетний фонд, без надання суб'єктові податку якого-небудь еквівалента
В. Л. Андрущенко, Ю. І. Ляшенко [427]	Податок – платіж щодо платника: примусовий; добровільний; обов'язковий
В. І. Оспіщев [428]	Податки – економічні відносини, що виникають між державою та юридичними і фізичними особами стосовно примусового відчуження нею частини новоствореної вартості в грошовій формі, її вилучення і перерозподілу для фінансування державних видатків
К. Р. Макконелл [252]	Податок – це примусова сплата уряду господарством або фірмою грошових коштів (чи передача послуг і товарів), в обмін на які господарства чи фірма безпосередньо не отримують товари чи послуги, при цьому така сплата не є штрафом, що накладений судом за незаконні дії
В. М. Федосов [418]	Податки – це обов'язкові платежі, які законодавчо встановлюються державою, сплачуються юридичними та фізичними особами в процесі розподілу та перерозподілу частини вартості валового внутрішнього продукту й акумулюються в централізованих грошових фондах
В. Б. Тропіна [429]	Податок – один із основних засобів політичного управління й економічного регулювання соціальних процесів у сучасному суспільстві
В. М. Опарін [430]	Податки – це обов'язкові, нееквівалентні, неповоротні, нецільові, регулярні платежі юридичних та фізичних осіб державі, призначені для фінансового забезпечення реалізації її функцій
І. О. Лютий, Л. М. Демиденко, М. В. Романюк [431]	Податки відображають фінансові відносини, що складаються між органами державної влади, юридичними та фізичними особами щодо мобілізації до бюджетів і цільових фондів частини вартості ВВП, визначеної на законодавчому рівні щодо забезпечення громадян суспільними благами та послугами.
І. Я. Чугунов [432]	Податок є одним із способів формування бюджетних доходів, однією з форм економічних відносин із розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту відповідно до потреб фінансування видатків бюджету та державного регулювання відносин економічних процесів
П. І. Юхименко, В. М. Федосов, Л. Л. Лазебник [433]	Податки – це фінансові відносини між державою і платниками податків щодо примусового відчуження частини новоствореної вартості з метою утворення централізованих фондів грошових коштів, необхідних для виконання державою її функцій
В. Федосов [434], В. Мельник [435]	Податки – частина економічних відносин, пов'язана зі створенням централізованих фондів фінансових ресурсів

*Складено автором на основі [223, 418, 424-435]

Додаток С

Інституціональне забезпечення оподаткування сільськогосподарських підприємств

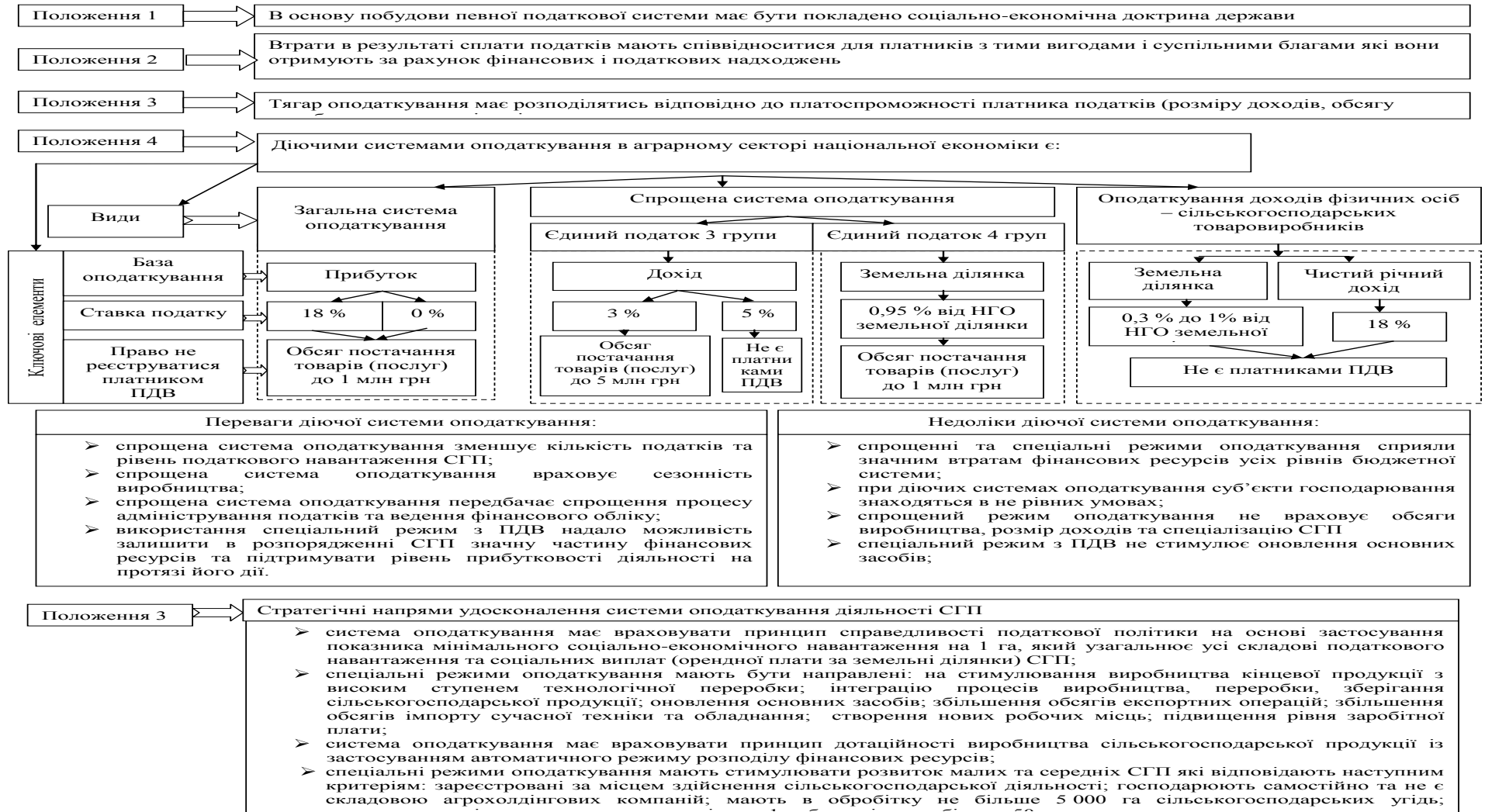

Рис. С.1. Теоретичні положення податкової політики щодо сільськогосподарських підприємств

Продовження додатку С

Таблиця С.1

**Нормативно-правове забезпечення системи оподаткування суб'єктів
господарювання в аграрному секторі економіки***

Система оподаткування	Суб'єкти господарювання						
	Фізична особа	Фізична особа-підприємець		Юридична особа			Інші особи (бюджетні, громадські організації)
	загальна	загальна	спрощена	загальна	Спрощена (3 група)	Спрощена (4 група – с-г виробники)	Загальні (не платники податку на прибуток)
Податок на прибуток	-	-	-	ст. 133.1 ПК	-	-	-
ПДФО	ст. 162.1 ПК [1]	ст. 177.1 ПК	Із заробітної плати як роботодавець ст. 171.1 з інших доходів, як податковий агент ст. 171.2				
ПДВ		ст. 180.1 ПК	ст. 180.1 ПК (2 і 3 група)	Якщо обсяг сукупного доходу більше 1 млн грн за поданою заявою, на добровільній основі ст. 180.1 ПК			
Акцизний податок	-	ст. 212.1 ПК	-	ст. 212.1 ПК	-	ст. 212.1 ПК	-
Екологічний податок	-	-	-	ст. 240.1 ПК			
Рентна плата	ст. 252.1.1 ПК (платники 4 групи єдиного податку не сплачують у частині рентної плати за спеціальне використання води)						
Податок на майно:							
на нерухоме майно відмінне від земельної ділянки	ст. 266.1.1 ПК						
транспортний податок	ст. 267.1.1 сплачується тільки з легкових автомобілів які використовуються до 5 років і мають об'єм циліндрів двигуна понад 3000 куб.см.						
плата за землю:							
земельний податок	ст. 269.1 ПК					-	ст. 269.1 ПК
оренда землі комунальної та державної власності	ст. 288.1 ПК						
Єдиний податок	-	-	ст. 291.4 ПК	-	ст. 291.4 ПК		-
Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування	22 % з суми доходу (прибутку) отриманого від їхньої діяльності що підлягає обкладанню ПДФО. Ст. 7 та 8 ЗУ №2464		22 % від мінімальної ЗП	Із фонду заробітної плати як роботодавець 22% Ст. 4, 7, 8 ЗУ [2] №2464			

* - Складено особисто автором на основі Податкового кодексу України [183] станом на 1 січня 2019 р.

** - Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. -

Верховна Рада України; Закон від 08.07.2010 № 2464-VI [640]

Продовження додатку С

Таблиця С.2

Ставки податку для платників єдиного податку IV групи*

Категорія (тип) земель	Розміри ставок (% до бази оподаткування) по роках			
	2014	2015	2016	2017-2019
Рілля, сіножаті і пасовища (крім ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських зонах і на поліських територіях, а також ріллі, сіножатей і пасовищ, що перебувають у власності с-г підприємств, які спеціалізуються на виробництві (вирощуванні) і переробці продукції рослинництва на закритому ґрунті, або наданих їм у користування, у тому числі на умовах оренди)	0,15	0,45	0,81	0,95
Багаторічні насадження (крім багаторічних насаджень, розташованих у гірських зонах і на поліських територіях)	0,09	0,27	0,49	0,57
Багаторічні насадження, розташовані у гірських зонах та на поліських територіях	0,03	0,09	0,16	0,19
Землі водного фонду	0,45	1,35	2,43	2,43
Рілля, сіножаті і пасовища, що перебувають у власності СГП, які спеціалізуються на виробництві (вирощуванні) і переробці продукції рослинництва на закритому ґрунті, або надані їм у користування, у тому числі на умовах оренди	1	3	5,4	6,33

*Складено особисто автором на основі Податкового кодексу України [183]

Таблиця С.3

Зміни у порядку адміністрування податку на додану вартість*

Рік	Ставка, %	Сутність змін	
2015	20	Спеціальний режим для с-г підприємств: нарахована сума ПДВ не підлягає сплаті до бюджету та повністю залишається в розпорядженні підприємства	
2016	20	Запровадження перехідних умов у застосуванні с-г виробниками спеціального режиму оподаткування	1) відновлення права на відшкодування ПДВ для всіх експортерів зернових і технічних культур; 2) запровадження офіційної публікації реєстру відшкодування ПДВ із відображенням у ньому даних про платника податку, заявлених до відшкодування з бюджету сум податку й стану їх відшкодування
2017	20	Обов'язкова реєстрація при перевищенні річного обороту в 1 млн грн	

*Складено особисто автором на основі Податкового кодексу України [183]

Продовження додатку С

Таблиця С.4

Ставки податку на доходи фізичних осіб*

Вид доходу	Ставка
<i>Доходи, отримані від роботодавця:</i>	
заробітна плата, заохочувальні виплати за трудовими та ЦПХ договорами; зайво витрачені кошти, отримані на відрядження або під звіт, неповернуті у встановлений строк	18 %
<i>Доходи від підприємницької, незалежної професійної та інших видів діяльності:</i>	
ФОП за загальною системою оподаткування; провадження незалежної професійної діяльності (адвокати, експерти, нотаріуси); здавання майна в оренду, суборенду (квартира, автомобіль тощо)	18 %
<i>Доходи від продажу (обміну) об'єкта рухомого майна протягом звітного року:</i>	
одного об'єкта (легкового автомобіля, мотоцикла, мопеда); двох і більше об'єктів (легкового автомобіля, мотоцикла, мопеда)	не опод. 5 %
<i>Доходи від продажу (обміну) об'єкта нерухомого майна протягом звітного року:</i>	
не частіше одного разу від: житлового будинку, земельної ділянки, квартири або їх частин за умови перебування у власності понад 3 роки; більш ніж одного об'єкта нерухомості протягом звітного року	не опод. 5 %
<i>Допомога:</i>	
до розміру позиткового мінімуму $\times 1,4$; більша від позиткового мінімуму $\times 1,4$	не опод. 18 %
<i>Пасивні доходи – це доходи, отримані платником податків у вигляді, процентів, дивідендів, страхових виплат і відшкодування, списання кредиторської заборгованості, роялті. Тобто пасивні доходи не залежать від щоденної діяльності особи</i>	
<i>Дивіденди та роялті::</i>	
дивіденти виплачуються платником податку на прибуток;	5 %
дивіденти виплачуються неплатником податку на прибуток;	9 %
роялті	18 %

*Складено особисто автором на основі Податкового кодексу України [183]

**Нормативно-грошова оцінка відповідно
до чинного законодавства України***

Регіон	Державна служба України «Держгеокадастр»					Мінагропрод
	станом на 01.07.1995	станом на 01.01.2018 р.				станом на 01.01.2016
	вид сільськогосподарських угідь					
	рілля	рілля	багаторічні насадження	сіножаті	пасовища	рілля
АР Крим	4 387,00	36 947,57	90 451,85	4 517,78	4 369,12	25 696,74
Вінницька	3 927,00	33 073,42	100 902,26	4 963,81	4 431,43	27 078,28
Волинська	3 555,00	29 940,42	27 792,61	14 220,00	11 414,38	21 607,36
Дніпропетровська	3 862,00	32 525,99	32 517,96	4 541,96	4 613,90	27 078,28
Донецька	4 138,50	34 854,68	69 852,22	5 762,35	5 698,55	31 167,66
Житомирська	2 443,70	20 580,98	94 709,77	10 782,73	8 321,82	21 165,27
Закарпатська	3 132,00	26 377,87	35 619,60	8 704,70	6 359,42	27 520,38
Запорізька	4 018,00	33 838,40	41 221,34	4 839,13	4 402,67	25 254,64
Івано-Франківська	3 392,00	28 567,62	19 793,75	5 031,17	5 021,58	26 194,09
Київська	3 796,00	31 970,15	95 962,43	10 805,30	6 757,52	26 194,09
Кіровоградська	3 811,00	32 096,51	21 265,28	5 390,66	4 613,72	32 107,11
Луганська	3 148,90	26 520,22	86 063,74	8 657,06	4 321,82	27 078,28
Львівська	3 161,00	26 622,12	19 731,41	6 345,32	5 870,50	22 049,46
Миколаївська	3 130,00	26 361,05	52 930,42	3 889,68	3 889,68	27 078,28
Одеська	3 338,00	28 112,83	61 560,97	5 894,26	4 076,59	31 167,66
Полтавська	4 121,00	34 252,51	50 900,21	7 146,28	5 438,84	30 283,47
Рівненська	3 729,00	31 405,86	29 199,62	13 213,42	8 738,00	22 049,46
Сумська	3 494,00	29 426,66	33 587,51	8 700,24	5 678,65	26 636,19
Тернопільська	3 566,87	30 040,16	19 435,30	6 211,97	8 026,28	28 901,92
Харківська	3 859,70	32 506,62	69 284,84	5 326,62	4 330,45	32 549,20
Херсонська	4 120,00	34 698,86	60 812,77	3 165,31	3 165,31	24 370,45
Хмельницька	4 096,00	34 496,74	68 898,64	6 263,78	5 467,62	29 841,37
Черкаська	4 727,00	39 811,13	61 210,88	10 531,91	4 388,34	33 930,75
Чернівецька	4 037,00	33 999,84	79 469,08	6 023,74	4 469,83	32 991,29
Чернігівська	2 900,0	24 422,96	23 356,32	10 052,33	7 812,62	23 873,10
Україна	3 674,10	30 927,77	59 285,95	7 341,76	5 679,38	27 520,38

*Складено автором на основі [445-447] станом 01.01.2018 р.

**Коефіцієнти індексації нормативно-грошової
оцінки землі в Україні**

Рік	Державний комітет статистики	Державна служба України Держгеокадастр		Податковий кодекс України		
	індекси інфляції	землі не с-г призначення	сільськогосподарські угіддя	п. 9 підрозд. 6 ХХ «Перехідні положення»		п. 5 підрозд. 6 ХХ «Перехідні положення»
				землі не с-г призначення	сільськогосподарські угіддя	сільськогосподарські угіддя
1996	1,397	1,703	1,703	1,703	1,703	1,703
1997	1,101	1,059	1,059	1,059	1,059	1,059
1998	1,200	1,006	1,006	1,006	1,006	1,006
1999	1,192	1,127	1,127	1,127	1,127	1,127
2000	1,258	1,182	1,182	1,182	1,182	1,182
2001	1,061	1,02	1,02	1,02	1,02	1,02
2002*	0,994	–	–	–	–	–
2003*	1,082	–	–	–	–	–
2004*	1,123	–	–	–	–	–
2005	1,103	1,035	1,035	1,035	1,035	1,035
2006*	1,116	–	–	–	–	–
2007	1,166	1,028	1,028	1,028	1,028	1,028
2008	1,223	1,152	1,152	1,152	1,152	1,152
2009	1,123	1,059	1,059	1,059	1,059	1,059
2010	1,091	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
2011	1,046	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
2012	0,998	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
2013	1,005	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
2014	1,249	1,249	1,249	1,249	1,249	1,249
2015	1,433	1,433	1,2	1,433	1,2	1,0
2016	1,124	1,06	1,0	1,06	1,0	1,0
2017	1,137	1,00	1,0	1,00	1,0	1,0
Кумулятивний коефіцієнт.	18,305	6,071	4,796	6,071	4,796	3,997

* Нормативно-грошова оцінка земель за 2002, 2003, 2004 та 2006 роки не індексувалась.
Складено автором на основі [445-447]

**Зміни у структурі розподілу основних податкових надходжень між рівнями бюджетної системи
згідно з Бюджетним кодексом за період 2014-2018 рр., %**

Види податків	Види бюджетів																					
	сільський (селищний)					ОТГ		районний					обласний					державний				
	Значення показників по роках, %																					
	2014	2015	2016	2017	2018	2017	2018	2014	2015	2016	2017	2018	2014	2015	2016	2017	2018	2014	2015	2016	2017	2018
Податок на доходи фізичних осіб	25	-	-	-	-	60	60	50	-	-	60	60	25	15	-	15	15	-	25	-	25	25
Податок на прибуток	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	-	10	10	100	90	-	90	90
Рентна плата за спец. використання лісових ресурсів*	100	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	50	50	-	-	-	50	50
Рентна плата за спец. використання води*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	50	50	-	50	45	50	50	-	50	45
Плата за користування надрами*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	50	50	-	25	25	50	50	-	75	75
Плата за землю	100	100	-	100	-	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Військовий збір	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	100	100	100	100	100
ПДВ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	100	100	100	100	100
Акцизний податок	-	100	-	100	100	100	34,16	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	65,84	-	-	-	-
Плата за ліцензії**	-	-	100	100	100	100	100	-	-	100	100	100	100	100	100	100	100	-	-	100	100	100
Фіксований податок (ЄП 4)	100	100	100	100	100	100	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Єдиний податок	100	100	100	100	100	100	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Податок на нерухоме майно	100	100	100	100	100	100	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Екологічний податок	-	-	-	25	25	25	25	-	-	-	-	-	-	-	-	55	55	-	-	-	20	20

*Рентна плата за спеціальне використання води – рентна плата за використання ресурсів місцевого значення зараховується до державного бюджету – 45 %, до спецфонду – 10 %.

**Плата за ліцензії – зараховується 100 % до відповідних місцевих бюджетів за місцем вчинення дії та 100 % до державного бюджету, окрім тих випадків, коли зарахування відбувається до місцевих бюджетів.

Складено автором на основі [189-197]

Додаток Т

Вплив системи оподаткування сільськогосподарських підприємств на їх
фінансові результати

Таблиця Т.1

Показники діяльності сільськогосподарських підприємств України*

Показники	Значення показників по роках							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Кількість підприємств, од.	42229	42595	42307	45910	42949	45379	47697	45558
Середня кількість працівників, зайнятих у с-г виробництві, осіб	590198	582106	558566	552192	503387	500905	507724	496100
<i>у т.ч. на 1 га</i>	28,0	27,6	26,3	25,5	24,0	24,4	24,5	23,9
Площа с-г угідь – усього, тис. га:	21058,7	21107,4	21232,5	21631,9	21009,6	20548,9	20764,9	20749,5
<i>у т.ч. взято в оренду</i>	19362,7	19372,2	19509,0	19928,0	19516,4	19088,4	19290	19275
Прибуток від реалізації с-г продукції та послуг, млн грн:	14177,6	21833,3	22683,3	14294,1	38289,1	101912,2	89330,8	78786,1
<i>у т.ч. на 1 га, грн</i>	673,2	1034,4	1068,3	660,8	1822,5	4959,5	4302,0	3797,0
Рівень рентабельності с-г діяльності, %	21,2	26,5	20,7	12,0	26,4	30,4	24,9	18,7
Отримано коштів державної підтримки, всього, млн грн, <i>у т.ч.</i>	4608,1	4327,9	6974,1	7874,0	16078,2	45775	6929,3	5032,8
<i>за рахунок бюджетних дотацій</i>	1316,0	729,3	742,0	381,9	228,7	555,0	349,6	5032,8
<i>за рахунок ПДВ</i>	3292,1	3598,6	6232,1	7096,1	15849,5	45220	6609,7	2569,8
Орендна плата, грн на 1 га	253,4	304,9	462,4	525,2	613,4	955,8	1515,8	1695,0
Заробітна плата, грн на 1 га	323,2	427,8	546,8	449,3	525,7	558,7	753,1	890,8
Соціальні відрахування, грн на 1 га	115,6	144,4	200,3	164,8	197,5	195,1	167,7	192,5
Амортизація, грн на 1 га	188,2	229,6	307,2	322,3	395,5	450,3	681,6	814,5
Державна підтримка на 1 га, грн, <i>у т.ч.:</i>	218,8	205,0	328,5	364,0	765,3	2227,6	333,7	242,5
<i>за рахунок ПДВ грн</i>	156,3	170,5	293,5	328,0	754,4	2200,6	318,3	123,8

*Розраховано автором за даними [367-374]

**Вплив спеціального режиму адміністрування ПДВ на рентабельність
сільськогосподарського виробництва в Україні***

Показники	Значення показників по роках, пец грн							2014 від 2008
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	+/-
Продукція сільського господарства								
повна собівартість	40704,4	51685,9	60382,8	73754,2	98693,0	105639,4	129230,5	88526,1
чистий дохід від	46166,5	58805,9	73133,3	93680,2	118892,3	117443,6	162514,2	116347,7
прибуток	5462,1	7120,0	12750,5	19926,0	20199,3	11750,2	33283,7	27821,6
рівень	13,4	13,8	21,1	27,0	20,5	11,2	25,8	12,4
держпідтримка за рахунок ПДВ	2284,3	2108,5	3127,0	3355,8	5773,9	6437,8	15219,2	12934,9
Розрахункові показники без держпідтримки за рахунок ПДВ:								
прибуток	3177,8	5011,5	9623,5	16570,2	14425,4	5312,4	18064,5	14886,7
рівень	7,8	9,7	15,9	22,5	14,6	5,0	14,0	6,2
Продукція рослинництва								
повна собівартість	27792,4	37448,1	42674,5	53703,1	76537,9	80588,5	101194,0	73401,6
чистий дохід від	33243,1	43782,4	54050,4	71025,8	93567,7	89566,2	130721,5	97478,4
прибуток	5450,7	6334,3	11375,9	17322,7	17029,8	8977,7	29527,5	24076,8
рівень	19,6	16,9	26,7	32,3	22,3	11,1	29,2	9,6
держпідтримка за рахунок ПДВ	733,2	1124,8	1637,1	2544,8	3884,3	3974,9	12407,0	11673,8
Розрахункові показники без держпідтримки за рахунок ПДВ:								
прибуток	4717,5	5209,5	9738,8	14777,9	13145,5	5002,8	17120,5	12403,0
рівень	17,0	13,9	22,8	27,5	17,2	6,2	16,9	-0,1
Продукція тваринництва								
повна собівартість	12912,0	14237,8	17708,3	20051,1	22155,1	25050,9	101194,0	88282,0
чистий дохід від	12923,4	15023,5	19082,9	22654,4	25324,6	27877,4	130721,5	117798,1
прибуток	11,4	785,7	1374,6	2603,3	3169,5	2826,5	29527,5	29516,1
рівень рентабельності, %	0,1	5,5	7,8	13,0	14,3	11,3	29,2	29,1
держпідтримка за рахунок ПДВ	1551,1	983,7	1490,0	811,0	1889,6	2462,9	2812,0	1261,0
Розрахункові показники без держпідтримки за рахунок ПДВ:								
прибуток	-1539,7	-198,0	-115,4	1792,3	1279,9	363,6	26715,5	28255,2
рівень	-11,9	-1,3	-0,7	8,9	5,8	1,5	26,4	38,3
Частка підприємств, які отримали від реалізації продукції с/г, %								
прибуток	63,7	63,3	73,2	78,7	н/д	н/д	н/д	н/д
збиток	36,3	36,7	26,8	21,3	н/д	н/д	н/д	н/д

*Складено та розраховано автором на основі даних [198, 367-374]

Динаміка збору податкових платежів до місцевих бюджетів Запорізької області*

Види податків і зборів	Значення показників по роках, тис. грн						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Всього по області	2 847 960,9	3 405 150,7	2 899 319,6	3 131 403,8	3 268 349,4	4 882 316,9	7 391 559,4
<i>Загальний фонд</i>							
Податок з доходів фізичних осіб	2 088 229,7	2 456 693,8	1 998 027,7	2 097 195,2	2 204 859,9	2 715 510,1	4 060 502,4
Податок на прибуток підприємств	31 443,3	38 526,1	10 625,5	9 983,5	12 230,6	238 049,0	500 751,5
Збір за спеціальне використання води	189,7	87 701,9	81 550,0	85 258,5	77 776,4	105 157,3	130 529,1
Плата за користування надрами	8 523,7	41 600,8	55 084,8	72 972,3	73 003,3	54 590,4	65 411,3
Плата за землю	437 566,7	528 690,7	449 300,0	486 405,7	498 120,9	240 006,1	436 86,6
у тому числі з юридичних осіб	387 429,6	469 523,6	376 564,6	409 360,3	417 259,1	214 690,4	386 810,1
у тому числі фізичних осіб	50 137,1	59 167,1	72 735,3	77 045,5	80 861,8	25 315,7	50 066,5
Плата за ліцензії на певні види господарської діяльності	26 667,8	31 874,1	29 960,2	28 731,1	29 597,8	31 145,5	33 443,5
Місцеві податки і збори	31 687,7	2 758,7	1 833,9	1 749,5	1 460,3	1 550,5	1 765,5
Фіксований сільськогосподарський податок (єдиний податок IV група)	8 114,5	7 720,4	7 793,8	7 469,9	7 390,2	325 058,1	404 788,3
Інші надходження загального фонду	7 876,3	12 723,9	7 656,1	6 059,6	5 962,4	129 187,1	6,7
Разом за загальним фондом	2 722 716,6	3 226 092,7	2 662 210,0	2 818 499,6	2 937 511,8	4 304 775,3	6 349 502,1
<i>Спеціальний фонд</i>							
Збір за першу реєстрацію транспортного засобу	63 471,2	14 095,7	8 438,1	7 299,9	3 389,4	–	–
Єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва	–	72 467,4	170 616,6	231 127,3	268 682,6	448 371,2	723 422,8
у тому числі, з юридичних осіб	–	30 048,4	43 081,8	57 657,7	69 193,5	110 467,8	178 233,9
у тому числі, з фізичних осіб	–	42 419,0	127 534,8	173 469,6	199 489,1	337 903,4	545 188,9
Екологічний податок	60 845,3	90 906,4	56 333,6	71 901,4	55 513,2	129 170,1	318 634,5
Разом за спеціальним фондом	125 244,2	179 058,0	237 109,6	312 904,2	330 837,6	557 541,3	1 042 057,3
% ФСП (єдиний податок IV групи) в структурі доходів місцевих бюджетів	0,28	0,23	0,27	0,24	0,23	6,66	5,48

*Складено та розраховано автором на основі даних [571]

**Динаміка податкових надходжень та соціально-економічних платежів, отриманих від аграрного сектора економіки
Якимівського району Запорізької області***

Показник	Значення показників по роках, грн					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Кількість сільськогосподарських суб'єктів господарювання, із них:	155	148	133	137	166	168
платники ФСП (єдиного податку IV групи)	122	117	117	116	102	104
суб'єкти платники ПДВ	73	68	71	67	73	76
Площа, яку обробляють сільськогосподарські суб'єкти господарювання, га	53 032,6	52 907,2	51 948,9	51 865,1	53 264,1	59 205,9
із них платники ФСП (єдиного податку IV групи), га	51 508,1	51 404,4	51 127,2	50 043,4	51 142,4	57 084,2
у т.ч. оренд. У власників земельних ділянок, га	45 122,5	44 987,8	44 643,8	43 542,7	44 637,4	50 880,2
Дохід від господарської діяльності платників ФСП, грн	234 252 729	255 972 885	342 640 542	425 548 986	527 024 730	654 138 049
у т.ч. на 1 га	4 547,9	4 979,6	6 701,7	8 503,6	10 305,05	11 459,18
Надходження до зведеного бюджету від с/г суб'єктів господарювання, всього, грн	22 598 965	19 574 088	31 999 497	66 277 039	57 567 701	62 813 026
у т.ч. без ПДВ	7 815 116	8 881 874	12 123 484	20 452 829	41 992 547	62 813 026
із них: - ФСП (єдиний IV групи)	392 613	394 257	384 075	6 774 248	12 407 257	16 753 785
податок на землю	57 256	57 657	58 509	46 791	48 596	50 024
ПДВ (загальна декларація)	187 571	198 728	148 282	122 257	10 775 082	20 642 244
ПДВ (пец декларація)	14 783 849	10 692 214	19 876 013	45 824 210	15 575 154	–
Єдиний податок	75 036	82 654	51 356	154 118	190 869	226 905
ПДФО із заробітної плати	1 350 753	1 990 610	2 179 266	2 606 245	3 248 743	4 414 235
ПДФО з оренди земельних паїв	1 029 336	158 169	2 331 531	4 049 343	6 970 515	9 378 239
ЄСВ	4 722 550	5 999 799	6 970 464	6 699 827	8 351 485	11 347 594
Сума нарахованої орендної плати за земельні паї, грн	6 862 240	10 544 640	15 543 540	26 995 620	38 725 085	52 101 325
Пряма державна підтримка, всього, грн	602 750	1 104 080	714 650	–	–	–
у т.ч. на 1 га, грн	11,36	20,87	13,76	–	–	–
Сума ПДВ, що надійшла на спецрахунки	14 746 062	10 424 318	18 580 340	45 229 210	12 810 742	–
Спеціальне ПДВ на 1 га	278,06	194	357,7	872,1	240,5	–

*Складено та розраховано автором на основі даних [571]

Продовження додатку Т

Таблиця Т.5

Динаміка розмірів державної підтримки сільськогосподарських підприємств Якимівського району Запорізької області*

Показник	Значення показників по роках, тис. грн							2014 від 2008
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	+/-
Отримано коштів, усього:	8473,7	11054,7	10410	13216,2	12977,5	9105,9	16575,3	8101,6
1) за рахунок бюджетних дотацій	3823,9	1133,4	804,1	1129,8	36,9			-3823,9
а) для підтримки виробництва продукції рослинництва:	2448,3							-2448,3
озимих зернових культур	1252,5							-1252,5
у т.ч. пшениці	1252,5							-1252,5
ярих зернових та зернобобових культур	101,9							-101,9
у т.ч. пшениці	30							-30
іншої продукції рослинництва	1093,9							-1093,9
б) для розвитку тваринництва:	226,4	85,1						-226,4
за велику рогату худобу	8							-8
за свиней	147,3	45,1						-147,3
за інше	71,1	40						-71,1
в) за іншими видами державної підтримки	1149,2	1048,3	804,1	1129,8	36,9			-1149,2
2) за рахунок ПДВ	4649,8	9921,3	9605,9	12086,4	12940,6	9105,9	16575,3	11925,5
а) для підтримки виробництва продукції рослинництва	3876,7	9324,1	9541,5	11725,2	12940,6	9105,9	16575,3	12698,6
б) для розвитку тваринництва:	773,1	597,2	64,4	361,2				-773,1
за велику рогату худобу	276,5							-276,5
за свиней	258,3	597,2	64,4	361,2				-258,3
за молоко	238,3							-238,3

*Складено та розраховано автором на основі даних [367-374]

**Ефективність сільськогосподарського виробництва
Якимівського району Запорізької області***

Показники	Значення показника по роках, тис. грн							2014 від 2008
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	+/-
<i>Продукція сільського господарства</i>								
Повна собівартість	74609,9	83551,5	87727,7	96101,2	105145,9	116633,7	146294,5	71684,6
Чистий дохід від реалізації	89722,1	82406,1	96079,1	123904,9	116461,6	113141,3	169770,1	80048
Прибуток	15112,2	-1145,4	8351,4	27803,7	11315,7	-3492,4	23475,6	8363,4
Рівень рентабельності, %	20,25	-1,37	9,52	28,93	10,76	-2,99	16,05	-4,2
Держпідтримка за рахунок ПДВ	4649,8	9921,3	9605,9	12086,4	12940,6	9105,9	16575,3	11925,5
Розрахункові показники без держпідтримки за рахунок ПДВ:								
Прибуток	10462,4	-11066,7	-1254,5	15717,3	-1624,9	-12598,3	6900,3	-3562,1
Рівень рентабельності, %	14,02	-13,25	-1,43	16,35	-1,55	-10,80	4,72	-9,3
<i>Продукція рослинництва</i>								
Повна собівартість	64082,3	76623,6	81474,9	91011	100833,5	110637,1	142752,7	78670,4
Чистий дохід від реалізації	80340,9	75412,7	90512,2	118783,3	111424,5	107746,7	166022,7	85681,8
Прибуток	16258,6	-1210,9	9037,3	27772,3	10591	-2890,4	23270	7011,4
Рівень рентабельності, %	25,37	-1,58	11,09	30,52	10,50	-2,61	16,30	-9,07
Держпідтримка за рахунок ПДВ	3876,7	9324,1	9541,5	11725,2	12940,6	9105,9	16575,3	12698,6
Розрахункові показники без держпідтримки за рахунок ПДВ:								
Прибуток	12381,9	-10535	-504,2	16047,1	-2349,6	-11996,3	6694,7	-5687,2
Рівень рентабельності, %	19,32	-13,75	-0,62	17,63	-2,33	-10,84	4,69	-14,63
<i>Продукція тваринництва</i>								
Повна собівартість	7413,2	3572,3	2194,8	2198,5	1456,4	576,3	319,5	-7093,7
Чистий дохід від реалізації	5447,3	3677,2	2008,2	2318,5	1362,9	292,2	309,1	-5138,2
Прибуток	-1965,9	104,9	-186,6	120	-93,5	-284,1	-10,4	1955,5
Рівень рентабельності, %	-26,52	2,94	-8,50	5,46	-6,42	-49,30	-3,26	23,26
Держпідтримка за рахунок ПДВ	773,1	597,2	64,4	361,2				-773,1
Розрахункові показники без держпідтримки за рахунок ПДВ:								
Прибуток	-2739	-492,3	-251	-241,2	-93,5	-284,1	-10,4	2728,6
Рівень рентабельності, %	-36,95	-13,78	-11,44	-10,97	-6,42	-49,30	-3,26	33,69

* Складено та розраховано автором на основі даних [198, 367-374]

**Напрями використання ТОВ «Агрофірма Україна»
акумульованих коштів з ПДВ у 2013-2015 рр.**

Показники	грн	% до загальної суми
Оплата за засоби захисту рослин та добрива	200000	20,02
Оплата за запасні частини с-г техніки	71378,32	7,15
Оплата за насіння с-г культур	75000	7,51
ТО техніки, паливо-мастильні матеріали (ПММ)	272826,16	27,31
Програмне забезпечення та канцелярія	2786,27	0,28
С/г інструменти	4104,06	0,41
Плата за природний газ	311,37	0,03
Плата за електроенергію	180053,15	18,02
Водопостачання	114932,44	11,51
Послуги зв'язку та інші	19139,93	1,92
Інші матеріали с/г призначення	58434,4	5,85
Разом	998966,1	100

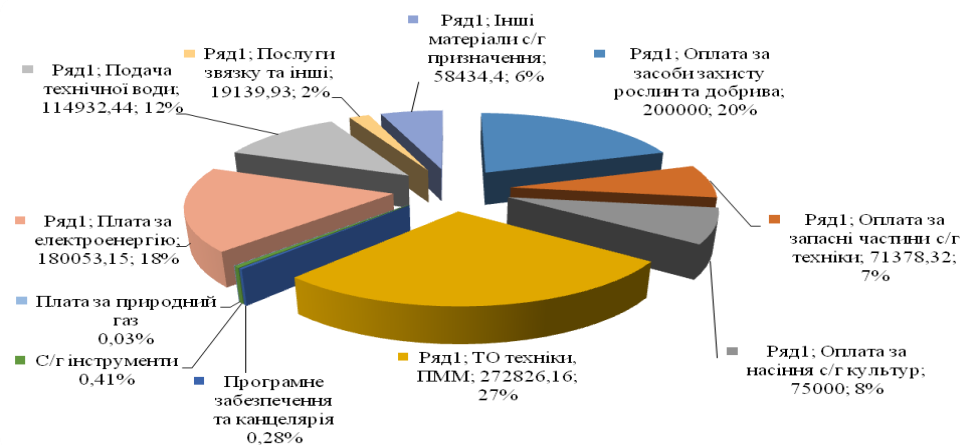

Рис. Т.1. Структура напрямів використання акумульованих коштів з ПДВ
ТОВ «Агрофірма Україна» у 2013-2015 рр.

**Напрями використання ДП «ДГ Відродження» НААН
акумульованих коштів з ПДВ у 2013-2015 рр.**

Показники	грн	% до загальної суми
Оплата за запасні частини с/г техніки	45356,24	6,12
Плата за електроенергію	67311,99	9,09
Оплата за насіння с/г культур	52000	7,02
Кредиторська заборгованість	18055,97	2,44
Оплата за засоби захисту рослин та добрива	307673,68	41,55
Паливо-мастильні матеріали (ПММ)	226877	30,64
Послуги	2710	0,37
Оплата за ремонт	3450	0,47
Інше	17132,78	2,31
Всього	740567,66	100,00

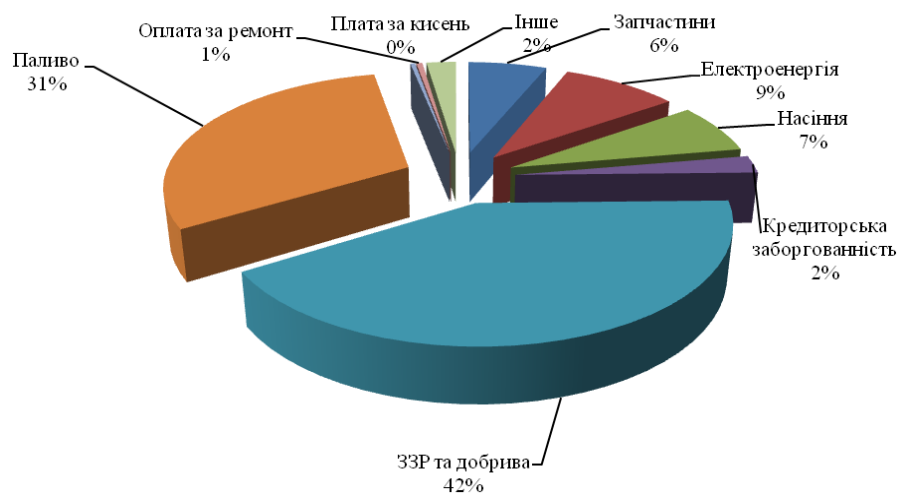

Рис. Т.2. Структура напрямів використання акумульованих коштів з ПДВ
ДП «ДГ Відродження» НААН у 2013-2015 рр.

Продовження додатку Т

Таблиця Т.9

**Напрями використання ПП «Аскон»
акумулятованих коштів з ПДВ у 2013-2015 рр.**

Показники	грн	% до загальної суми
Запчастини	6349,33	1,69
Електроенергія	10224,36	2,73
Насіння	211940	56,57
Природний газ	14545,34	3,88
Лікарняні	20809,26	5,55
Паливо	18069,9	4,82
Плата за кисень	654	0,17
Інше	92035,61	24,57
Разом	374627,8	100,00

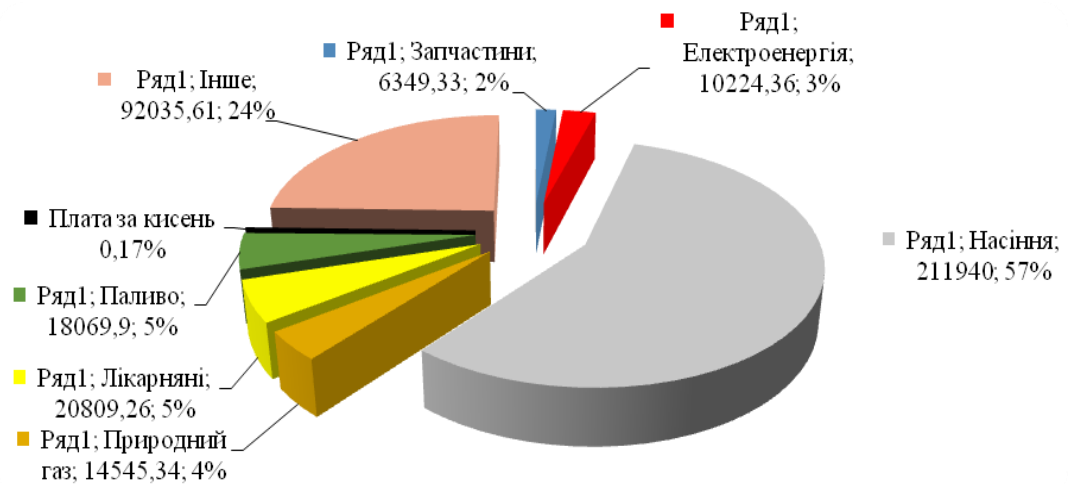

Рис. Т.3. Структура напрямів використання акумулятованих коштів з ПДВ
ПП «Аскон» у 2013-2015 рр.

**Розрахунок податкових зобов'язань у сільськогосподарських підприємствах
Якимівського району Запорізької області при різних системах оподаткування у 2017 р.***

Показники	Загальна система оподаткування			Єдиний податок III групи			Єдиний податок IV групи			Самозайняті фізичні особи
	ФГ	ПП	ТОВ	ФГ	ПП	ТОВ	ФГ	ПП	ТОВ	
Кількість землі в обробітку	50-200	1000	5000	50-200	1000	5000	50-200	1000	5000	2,5
Кількість працівників	1-5	20-95	100	1-5	20-95	100	1-5	20-95	100	–
<i>Податки та збори, тис. грн</i>										
Податок на прибуток	28,5	266,4	1807,4	–	–	–	–	–	–	–
ПДФО із заробітної плати	7,9	91,4	713,2	7,9	91,4	–	7,9	91,4	713,2	0,5
ПДФО з орендної плати	4,3	180,0	900,0	4,3	180,0	–	4,3	180,0	900	–
Податок на землю, воду	8,9	528,0	528,0	8,9	528,0	–	–	–	–	0,7
Єдиний податок	–	–	–	23,5	23,5	–	23,3	236,0	1160	–
ПДВ до бюджету	35,2	348,8	3886	35,2	348,8	–	35,2	348,8	3886	–
Інші податки	5,0	35,5	155,2	3,0	30,5	–	3,0	30,5	30,5	–
Єдиний соціальний внесок	9,6	111,8	871,6	9,6	111,8	–	9,6	111,8	871,6	–
Усього податків і зборів	99,4	1562	8861	92,4	1314	–	83,3	998,5	7561	1,2
<i>Сума податків та зборів у середньому на 1 га, грн</i>	655	1562	1772	609	1314	–	549	999	1512	480,0
Розмір вигоди від спрощеної системи, грн на 1 га	–	–	–	46	248	–	106	563	260	–

*Складено та розраховано автором на основі даних [198, 367-374]

Продовження додатку Т

Таблиця Т.11

**Динаміка податкового та соціально-економічного навантаження на 1 га
сільськогосподарських угідь Якимівського району
Запорізької області у 2012-2017 рр.***

Показник	Значення показників по роках, грн					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ФСП	6,23	6,33	6,46	130,60	242,60	293,49
ПДВ (загальна декларація)	3,53	3,76	2,85	2,36	202,30	348,65
ПДВ (пец декларація)	307,20	225,30	416,77	883,5	292,41	–
ЄСВ	89,05	113,40	134,18	129,2	156,79	191,66
ПДФО із заробітної плати	25,47	37,62	41,95	50,25	60,99	74,55
ПДФО з оренди земельної ділянки	22,8	35,15	52,22	78,1	156,16	184,32
Орендна плата за земельну ділянку	152,08	234,39	348,17	520,5	867,55	1024,00
Всього:						
з урахуванням спеціального ПДВ	606,36	655,95	1002,50	1794,51	1978,80	2116,67
без урахування спеціального ПДВ	299,6	430,65	585,83	911,01	1686,39	2116,67

* Складено та розраховано автором на основі даних [198, 367-374]

**Порівняльний аналіз динаміки показників основних платежів до бюджету сільськогосподарських підприємств
Запорізької області за 2010, 2013 та 2017 роки, грн на 1 га**

Вид платежу	ПП «Аскон»		ДПДГ «Відродження»		ПСП «Приморський»		ТОВ Агрофірма «Україна»	
	2010	2017	2010	2017	2013	2017	2013	2017
ФСП (єдиний податок IV групи)	6	314	7	325	5	275	6	336
Податок на землю	–	2	–	–	114	238	17	73
ПДВ:	885	1 040		1 178	274	760	542	535
загальна декларація	16	1 040	7	1 178	43	760	21	535
спец декларація	869	–	169		231	–	521	–
ПДФО:	23	248	63	351	83	183	79	362
утриманих із заробітної плати								
утриманих із орендної плати за землю	31	273	–	–	101	207	94	253
утриманих із майнових паїв	-	0,2	–	–	–	–	–	–
Екологічний податок	1	–	1	3	–	–	–	–
Податок на нерухомість	–	4	–	2	–	–	–	–
ЄСВ	110	301	218	446	487	550	251	434
Військовий збір	–	44	–	30	–	41	–	62
Усього сплачено податків та зборів з ПДВ	1 057	2 226	464	2 340	1 064	2 254	989	2 055
Усього сплачено податків та зборів без спеціального режиму ПДВ	188	2 226	295	2 340	833	2 254	468	2 055
Орендна плата на 1 га за земельні ділянки	207	1 549	–	–	675	1 379	630	1 689
Навантаження за орендною платою за земельні ділянки	1 264	3 775	–	2 340	1 739	3 633	1 619	3 744
Збільшення податкового навантаження, рази	–	у 12 разів	–	у 8 разів	–	у 3 рази	–	у 4 рази
Збільшення соціально-економічного навантаження, рази	–	у 9 разів	–	–	–	у 2 рази	–	у 3 рази

Упорядковано й розраховано атором

Додаток У

Інституціональне забезпечення та основні показники кредитування й
страхування сільськогосподарських підприємств

Рис. У.1. Програми підтримки кредитування підприємств сільського господарства, 2018 р

Характеристика програм підтримки кредитування від Німецько-українського фонду

	Програма мікрокредитування	Програма з рефінансування заходів підтримки системи кредитування у сільській місцевості	Програми з кредитування ММСП України за пріоритетними галузевими напрямками	Програми з підтримки фінансування інвестиційних проектів малих та середніх підприємств за пріоритетними напрямками
1	2	3	4	5
Позичальники	фізичні особи-підприємці (ФОП); мікропідприємства (не більше 20-и постійних працівників); малі підприємства (не більше 250-и постійних працівників); середні підприємства (не більше 500 постійних працівників)	ФОП та приватні малі і середні підприємства, які мають не більше 250-и постійних працівників й обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) не більше ніж еквівалент 5 млн євро (за середньорічним курсом Національного банку України)	ФОП та приватні малі і середні підприємства, які мають не більше 250-и постійних працівників й обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) не більше ніж еквівалент 5 млн євро (за середньорічним курсом Національного банку України)	– фізичні особи-підприємці (ФОП); – мікропідприємства (не більше 20-и постійних працівників); – малі підприємства (не більше 250-и постійних працівників); – середні підприємства (не більше 500 постійних працівників)
Призначення кредиту	фінансування виробництва, сфери послуг, сільського господарства, торгівлі (тільки для ФОП та мікропідприємств)	фінансування виробництва, сфери послуг, сільського господарства, торгівлі (тільки для ФОП та мікропідприємств)	сільське господарство, харчова промисловість, розвиток малих готелів, зелений туризм, ресторани й заклади громадського харчування, легка промисловість, проекти, пов'язані з енергоефективністю й енергозбереженням, імпортозаміщенням, підвищенням продуктивності праці та створенням робочих місць у слаборозвинених / депресивних регіонах	фінансування виробництва, сільського господарства, готельно-ресторанного бізнесу, проектів з енергоефективності

Продовження додатку У
Продовження таблиці У.1

1	2	3	4	5
Валюта	€, гривня	€, гривня	гривня	гривня
Максимальний розмір кредиту	€ 25 000 (для ФОП і мікропідприємств); € 100 000 (для малих підприємств); € 250 000 (для середніх підприємств)	€ 250 000 або еквівалент у гривні	€ 100 000 або еквівалент у гривні (для ФОП і ММСП)	€ 250 000 або еквівалент у гривні
Відсоткова ставка	ринкова – визначається банками-партнерами	ринкова – визначається банками-партнерами	для інвестиційних кредитів: не більше рівня індексу UIRD x (3 міс.) + 5 % річних; для кредитів на оборотні кошти: не більше рівня індексу UIRD x (3 міс.) + 6 % річних; комісія за надання кредиту: не більше 1,5 % від суми кредиту	максимальна номінальна, визначена як UIRD x 1,1
Максимальний термін кредиту	3 роки – для фінансування обігового капіталу; 5 років – для фінансування інвестицій в основні засоби	3 роки – для фінансування обігового капіталу; 5 років – для фінансування інвестицій в основні засоби	3 роки – для фінансування обігового капіталу; 5 років – для фінансування інвестицій в основні засоби	2 роки – для фінансування обігового капіталу; 6 років – для фінансування інвестицій в основні засоби
Банки-партнери	ПАТ Мегабанк ПАТ Укргазбанк ПАТ Ощадбанк ПАТ Кредитвестбанк	ПАТ Укргазбанк	ПАТ ПроКредитбанк ПАТ Укргазбанк ПАТ Ощадбанк	ПАТ ПроКредитбанк ПАТ Укргазбанк ПАТ Кредобанк

Упорядковано автором за основи офіційного сайту Німецько-українського фонду [459]

Інституціональне забезпечення регулювання страхування сільськогосподарських ризиків

Нормативно-правовий акт	Сутність
1	2
Загальні законодавчі та нормативні документи	
<i>Перший блок – документи, що регулюють страхову діяльність</i>	
Декрет КМУ «Про страхування» від 10.05.1993 р. № 4793 [472]	Заклав основи системи правового регулювання страхової діяльності в Україні, визначав основні поняття, пов'язані з ринком страхових послуг, основні принципи здійснення державного регулювання страхової діяльності та нагляду за нею
Закон України «Про страхування» від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР [465], інші постанови ВРУ, укази Президента України, постанови КМУ, міністерські відомчі акти з питань страхової діяльності	Спеціальне законодавство зі страхування, до якого також належать норми інших законів України, що стосуються питань страхування
Другий блок – документи організаційної дії	
Конституція України; Цивільний кодекс України [467]; Господарський кодекс України [468]; Податковий кодекс України [183]; Закон України, «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [469], та ін.	Законодавство загальної дії, яке розповсюджується на всіх суб'єктів підприємницької діяльності, зокрема й на суб'єктів страхової діяльності
Спеціальні законодавчі та нормативні документи	
<i>Третій блок – документи, що регулюють відносини у сфері сільськогосподарського страхування</i>	
ЗУ «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років» від 18.01.2001 р. № 2238-III [470]	У ст. 15 зазначено, що частково страхові платежі з обов'язкового страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень, яке здійснюється державними сільськогосподарськими підприємствами, а відносно врожаю зернових культур і цукрових буряків – сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності, компенсуються за рахунок Державного бюджету України в розмірі не меншому 50 % витрат підприємств

Продовження додатку У

Продовження таблиці У.2

1	2
<p>Постанова КМУ «Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень державними сільськогосподарськими підприємствами, врожаю зернових культур і цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності» від 11.07.2002 р. № 1000 [471]</p>	<p>Передбачено, що сільськогосподарські виробники отримають з бюджету компенсацію 50 % страхових платежів зі страхування врожаю зернових культур та цукрових буряків від встановленого переліку ризиків. Програма не запрацювала</p>
<p>Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 р. № 1877-IV [146]</p>	<p>Узагальнено основні принципи та усі види державної підтримки сільськогосподарських виробників. Розділ III цього закону присвячено державному регулюванню ринку страхування с/г продукції</p>
<p>Постанова КМУ «Питання використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу» від 06.05.2005 р. № 325 [476]</p>	<p>Прописано механізм використання коштів для надання страхових субсидій виробникам сільськогосподарської продукції</p>
<p>ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції» від 04.06.2009 р. № 1447-VI [146]</p>	<p>внесено зміни і доповнення до ЗУ «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 р. № 1877-IV про те, що страхування ризиків загибелі (втрати) сільськогосподарської продукції (її частини) та капітальних активів проводиться в добровільній формі та здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком; у Закон України «Про страхування» від 04.10.2001 р. № 2745-III у п. 11 зазначено, що страхування врожаю с-г культур сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності в обов'язковій формі більше не здійснюється</p>

Продовження додатку У
Продовження таблиці У.2

1	2
Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 09.02.2012 р. № 4391-VI [477]	Відновлення державних субсидій для здешевлення страхових премій, скасованих у 2008 р. Порядок та умови надання державної підтримки шляхом здешевлення страхових платежів (премій) затверджується КМУ за поданням Мінагрополітики і продовольства. Відповідно до цього документа у 2013 р. створено Аграрний страховий пул (АСП) для координації агрострахування за програмами державної підтримки
Дорожня карта реформування добровільного страхування сільськогосподарської продукції на 2014-2015 рр. [478]	Реалізація Дорожньої карти дозволяє зменшити навантаження на державний бюджет у частині відшкодування збитків виробникам с-г продукції та забезпечує єдині умови роботи на ринку агрострахування всім учасникам
Проект закону «Про державну підтримку сільськогосподарського страхування» [479]	У проекті передбачено створення Національного агентства сільськогосподарського страхування як спеціалізованої установи з управління с-г ризиками. Планується здійснювати державну підтримку шляхом надання субсидії для оплати частини страхового платежу за договорами агрострахування, укладеними на підставі стандартизованих договорів с-г страхування, які агентство розробляє для окремого об'єкта страхування

Складено автором на основі [146, 183, 463-479]

**Суб'єкти ринку страхування сільськогосподарської продукції
з державною підтримкою**

Суб'єкти ринку страхування с-г продукції з державною підтримкою	Законодавчі та нормативні документи	Основні функції
Державний сектор (макрорівень)		
Верховна Рада України	Закони України «Про державний бюджет»; «Про державну підтримку сільського господарства України»; «Про страхування»; «Про ліцензування видів господарської діяльності»; «Про особливості сільськогосподарської продукції з державною підтримкою»; наказ МАППУ «Про затвердження Положення про комісію Мінагрополітики України з питань надання державної підтримки сільськогосподарським підприємствам шляхом здешевлення страхових платежів»; Накази Нацкомфінпослуг про деякі питання здійснення страхування с-г продукції з державною підтримкою від с-г ризиків (для різних с-г культур страховий продукт 1, страховий продукт 2 та страховий продукт 3)	Затверджує Державний бюджет України
Кабінет Міністрів України		На відповідний фінансовий рік затверджує за поданням МАППУ: порядок й умови надання державної підтримки; перелік с/г продукції та страхових ризиків
Нацкомфінпослуг		Видає ліцензії за плату (визначену КМУ) та погоджує правила страхування; забезпечує нагляд за діяльністю страховиків і контроль за нею
Міністерство аграрної політики та продовольства України		Розпорядник коштів державного бюджету: здійснює нарахування та виплату страхових субсидій; Розраховує ціну одиниці вирощеної продукції; Погоджує типові договори страхування; Разом із комісією встановлює умови страхування, стандартні страхові тарифи, форми договорів страхування та додатків до них, форми інших документів щодо укладення та супроводу договорів страхування й урегулювання страхових випадків за ними
Приватний сектор (мікрорівень)		
Аграрний страховий пул	Статут АСП; закони України «Про особливості сільськогосподарської продукції з державною підтримкою»; «Про страхування»; розпорядження Нацкомфінпослуг «Про затвердження Вимог щодо участі страхових компаній (страховиків) у страхуванні сільськогосподарської продукції з державною підтримкою»; Господарський кодекс; Податковий кодекс	Бере участь у розробленні стандартних страхових продуктів, методичних рекомендацій зі страхування та з урегулювання збитків; Створює централізовану базу даних; досліджує та аналізує ринок страхування с/г продукції; Контролює дотриманням умов договорів страхування, врегулювання збитків; Забезпечує покриття катастрофічних ризиків та здійснює управління фондом
Страховики		Укладають договори страхування; У разі настання страхової події виплачують страхове відшкодування
Сільськогосподарські підприємства (страхувальники)		Укладають договори страхування та сплачують 100 % його вартості; Отримують субсидію у розмірі частки сплаченого страхового платежу

Основні умови стандартних договорів страхування посівів та майбутнього врожаю озимих зернових культур з державною підтримкою від сільськогосподарських ризиків

Умови страхування	Страховий продукт 1: страхування посівів та майбутнього врожаю на весь період вирощування	Страховий продукт 2: страхування площ посівів на період зимівлі	Страховий продукт 3: страхування майбутнього врожаю на весняно-літній період вирощування
1	2	3	4
Предмет страхування	майновий інтерес страхувальника, що не суперечить закону і пов'язаний із володінням, користуванням та розпорядженням		
	посіви та майбутній урожай озимих зернових культур, що страхуються з державною підтримкою від с/г ризиків на весь період вирощування, що ростуть на земельних ділянках (площах)	площі посіву озимих зернових с/г культур	майбутній урожай озимих зернових культур, що страхується з державною підтримкою від с/г ризиків на весняно-літній період вирощування та збирається на земельних ділянках (площах)
	належить страхувальнику на правах власності, оренди (суборенди)		
Страховий тариф (для Запорізької області), %	11,3-14,4 % при врожайності ≤ 22 ц/га; 6,9-9,3% при врожайності ≥ 32 ц/га (залежно від коефіцієнта покриття – від 0,5 до 0,7)	7%	8,7-13 % при врожайності ≤ 22 ц/га 3,0-5,8 % при врожайності ≥ 32 ц/га (залежно від коефіцієнта покриття – від 0,5 до 0,7)
Рівень страхового покриття	від 0,5 до 0,7	0,8	від 0,5 до 0,7
Страхові ризики	землетрус, лавина, земляний зсув, земляний або земляно-водний сіль; сильний вітер, пилова буря, шквал; сильний дощ, тривалі дощі, повінь, паводок, вимокання		
	вимерзання, випрівання, випирання, льодова кірка; заморозки у повітрі в період формування репродуктивних органів озимої пшениці; град, уда використання коштів державного блискавки; смерч, суховій, видування; посуха у весняно-літній період; зимова посуха; пожежа; епіфітотія; осередок масового розмноження шкідливого організму; спалах масового розмноження шкідника рослин; вторинні хвороби рослин; ґрунтова кірка, випадіння рослин; протиправні дії третіх осіб щодо посівів та майбутнього врожаю застрахованої культури	вимерзання, випрівання, випирання, льодова кірка; видування; зимова посуха, випадіння рослин	град, удар блискавки; смерч, суховій, видування; посуха у весняно-літній період; зневоднення на землях, які підлягають примусовому зрошенню або заводненню, ґрунтова кірка, випадіння рослин; пожежа; епіфітотія; осередок масового розмноження шкідливого організму; спалах масового розмноження шкідника рослин; вторинні хвороби рослин; протиправні дії третіх осіб щодо посівів та майбутнього врожаю застрахованої культури

Продовження додатку У
Продовження таблиці У.4

1	2	3	4
Страховий випадок	настання певної події за одним або кількома страховими ризиками, передбаченими договором, унаслідок якої відбулося пошкодження або загибель посівів чи недоотримання або неотримання врожаю застрахованої культури на всій або частині площі посіву, що завдало збитків страхувальнику	настання події за одним або кількома страховими ризиками, що призвело до завдання збитків страхувальнику внаслідок загибелі застрахованої озимої зернової с/г культури на всій або частині площі посіву	настання певної події або їх комбінації за одним або кількома страховими ризиками, передбаченими договором, внаслідок чого відбулося пошкодження або загибель застрахованої культури, що призвело до недоотримання або неотримання її врожаю на всій або частині площі посіву та завдало збитків страхувальнику
Страхова сума	$CC_{\text{заг}} = V_{\text{ст}} \times S \times \text{Ц},$ де $CC_{\text{заг}}$ – загальна страхова сума (страхова вартість врожаю) за договором (грн); $V_{\text{ст}}$ – застрахована врожайність (ц/га); S – загальна площа посіву застрахованої культури (га); Ц – ціна одиниці врожаю (грн/ц)	$CC_{\text{заг}} = V_{\text{ст}} \times \text{П} / 100 \times S,$ де $CC_{\text{заг}}$ – загальна страхова сума за договором (грн); $V_{\text{ст}}$ – страхова вартість (грн/га); П – рівень страхового покриття (%); S – площа посівів озимої зернової с/г культури, яка приймається на страхування (га). $V_{\text{ст}} = V_{\text{ст баз}} \times \text{ІЦВ} / 100,$ де $V_{\text{ст баз}}$ – базисна страхова вартість; ІЦВ – індекс цін вироб. промислової продукції (%)	$CC_{\text{заг}} = V_{\text{ст}} \times S \times \text{Ц},$ де $CC_{\text{заг}}$ – загальна страхова сума (страхова вартість врожаю) за договором (грн); $V_{\text{ст}}$ – застрахована врожайність (ц/га); S – загальна площа застрахованої культури (га); Ц – ціна одиниці врожаю (грн/ц)
Строки страхування	з моменту внесення першого страхового платежу і діє до завершення збирання врожаю застрахованої культури відповідно до агротехнічних вимог, однак не пізніше 20 серпня року, наступного за роком укладання договору, та до виконання страховиком зобов'язань за договором у повному обсязі	з дня внесення страхового платежу та діє до 20 квітня наступного року за датою укладання договору, але не пізніше відновлення вегетації рослин застрахованої озимої зернової с/г культури у відповідному регіоні навесні	з дня внесення страхового платежу і діє до завершення збирання врожаю застрахованої культури відповідно до агротехнічних вимог, але не пізніше 20 серпня року, наступного за роком укладання договору, та до виконання страховиком зобов'язань за договором у повному обсязі
Збиток, страхове відшкодування	$CB = (V_{\text{ст}} - V_{\text{ф}}) \times S \times \text{Ц},$ де $V_{\text{ст}}$ – застрахована врожайність (ц/га); $V_{\text{ф}}$ – фактична врожайність застрахованої культури (ц/га); S – загальна площа посіву застрахованої культури (га); Ц – ціна одиниці врожаю (грн/ц)	розраховується як добуток площі посіву загиблої застрахованої озимої зернової с/г культури (га) та суми витрат на одиницю площі з урахуванням страхового покриття на рівні 80 % витрат	$CB = (V_{\text{ст}} - V_{\text{ф}}) \times S \times \text{Ц},$ де $V_{\text{ст}}$ – застрахована врожайність (ц/га); $V_{\text{ф}}$ – фактична врожайність застрахованої культури (ц/га); S – загальна площа посіву застрахованої культури (га); Ц – ціна одиниці врожаю (грн/ц)

Рис. У.2. Модель організації системи страхування сільськогосподарської продукції за проектом Закону України «Про державну підтримку сільськогосподарського страхування»

Основні показники роботи ринку агрострахування України, 2005-2018 рр.

Показник	Значення показника по роках														Відхилення 2018 до 2005, %
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Посівна площа, тис. га	18415,5	18406,8	18583,5	19460,1	19205,6	18995,8	19493,5	19493,3	19265,4	18834,2	18706,4	18805,8	19113,4	19314,6	4,88
Застрахована площа, тис. га	390,6	668,1	2350,3	1171,6	510,0	553,0	786,0	727,0	869,0	732,0	689,0	700,0	661,0	974,0	149,4
Питома вага застрахованої площі, %	2,12	3,63	12,65	6,02	2,66	2,91	4,03	3,73	4,51	3,89	3,68	3,72	3,46	5,04	137,7
Кількість, од.: страхових компаній	33	37	62	59	16	13	14	14	8	11	12	11	13	13	-60,61
укладених договорів	910	1330	4397	1637	1980	1217	2710	1936	1722	1392	1062	793	957	1205	32,42
Загальна страхова сума, млн грн	375,4	619,6	2189,1	3153,4	1300,0	2455,0	3640,0	3462,7	4394,0	н/д	3969,0	6240,0	5933,0	6674,0	у 17,78 рази
Середня страхова сума на 1 га, грн	961,00	927,40	931,40	2691,40	2549,02	4439,42	4631,08	4762,97	5056,39	–	5760,52	8914,29	9000,0	6852,16	у 7,13 рази
Страхові премії, млн грн	12,80	28,50	116,70	155,40	42,00	84,00	136,00	130,04	135,40	73,00	77,70	157,0	204,3	208,8	у 16,31 рази
Середня премія на 1 га, грн	32,80	42,70	49,70	132,60	82,35	130,20	173,03	178,82	155,81	99,7	112,8	224,3	311,1	214,4	у 6,54 рази
Середній страховий тариф, %	3,41	4,60	5,33	4,93	3,24	3,84	3,74	3,77	3,1	2,4	2,0	2,5	3,4	3,1	-9,09
Сума сплачених субсидій, млн грн	5,80	12,5	47,80	72,80	–	–	–	–	0,0868*	–	–	–	–	–	–
Питома вага сплачених субсидій у страхових преміях, %	45,30	43,9	40,90	46,90	–	–	–	–	0,067*	–	–	–	–	–	–
Рівень виплат, %	н/д	н/д	н/д	н/д	36,48	50,94	28,00	41,00	9,70	7,6	12,9	44,2	4,9	2,8	–

*Нараховані, але не сплачені субсидії.

Продовження додатку У

Таблиця У.6

**Результати за основними програмами страхування
сільськогосподарських культур, 2015-2018 рр.**

Програми	Кількість договорів,%	Застрахована площа,%	Страхова сума,%	Страхові премії,%
2015 р.				
Повна загибель с/г культур	75,3	51,1	44,5	93,9
Поіменовані ризики	7,0	5,4	10,8	0,1
Повна загибель + весняні заморозки	14,1	42,1	43,8	5,7
Часткова та повна загибель + весняні заморозки	3,6	1,4	0,9	0,3
2016 р.				
Повна загибель	91,7	80,4	88,4	97,9
Страхування врожаю озимих культур на весь період вирощування (продукти ІФС)	1,5	0,6	0,1	1,8
Повна загибель + весняні заморозки	6,8	19,0	11,5	0,3
2017 р.				
Мультиризик (страхування майбутнього врожаю)	37,8	33,1	68,2	77,4
Повна загибель + весняні заморозки	32,2	43,2	10,1	9,6
Поіменовані ризики	14,8	13,3	16,2	5,8
Повна загибель	10,4	6,5	2,7	3,6
Часткова та повна загибель + весняні заморозки (для озимих культур)	2,0	1,1	0,1	1,7
Продукт ІФС «Тотал»	1,9	1,3	0,7	1,0
Мультиризик (страхування посівів до збирання)	0,9	1,5	1,8	0,9
Багаторічні насадження (яблуні)	0,1	0,0	0,1	0,01
2018 р.				
Мультиризик (страхування майбутнього врожаю)	26,4	21,3	46,0	57,7
Повна загибель + весняні заморозки	40,1	41,9	13,9	14,9
Поіменовані ризики	15,4	11,6	25,3	10,8
Повна загибель	11,0	12,0	7,9	12,2
Часткова та повна загибель + весняні заморозки (для озимих культур)	5,2	11,7	2,0	2,2
Мультиризик (страхування посівів до збирання)	1,6	1,4	2,7	1,5
Багаторічні насадження	0,2	0,1	1,7	0,7
Інші (троянди)	0,1	0,0	0,5	0,1

Додаток Ф

Інституціональне забезпечення процедури та умови форвардних операцій

Таблиця Ф.1

Інституційне забезпечення функціонування аграрних форвардних операцій*

Термін	Визначення	Нормативно-правовий акт
1	2	3
<i>Кодекси України</i>		
Форвард	Це – угоди, або угоди на строк, передбачають поставку наявного товару в майбутньому.	ЦКУ 16.01.2003 №435-IV [467]
Форвардний контракт	Це цивільно-правовий договір, за яким продавець зобов'язується у майбутньому в установлений строк передати базовий актив у власність покупця на визначених умовах, а покупець зобов'язується прийняти в установлений строк базовий актив і сплатити за нього ціну, визначену таким договором	Податкового Кодексу України 02.12.2010 № 2755 VI ст. 14 [183]
Ф'ючерсний контракт	контракт, аналогічний до форвардного, але відбувається за стандартизованими умовами: здійснюється тільки на біржах, під їх контролем, форма та умови контрактів уніфіковані, і розрахунки щодо купівлі-продажу ф'ючерсних контрактів здійснюються через розрахункову палату біржі, яка гарантує своєчасність і повноту платежів	
Порядок укладання контрактів	До укладення господарських договорів на біржах, оптових ярмарках, публічних торгах застосовуються загальні правила укладення договорів на основі вільного волевиявлення, з урахуванням нормативно-правових актів, якими регулюється діяльність відповідних бірж, ярмарків та публічних торгів ст.185	Господарський кодекс України 16.01.2003 №436- IV [468]
<i>Закони України</i>		
Державне регулювання	Кабінет Міністрів України здійснює державне регулювання ринку зерна шляхом: запровадження системи державних форвардних закупівель	«Про зерно та ринок зерна в Україні» 04.07.2002 № 37-IV ст. 10 [492]
Заставна ціна зерна	Ціна підтримки — це гарантована державою ціна зерна, яка відшкодує середньогалузеві нормативні витрати та забезпечує мінімальний прибуток, достатній для відтворення виробництва	
Державний інтервенційний фонд	фонд, який формується Аграрним фондом за рахунок фінансових інтервенцій, заставних, форвардних і ф'ючерсних закупівель та використовується для здійснення товарних інтервенцій з метою забезпечення цінової стабільності	«Про державну підтримку с/г України» 24.06.2004 №1877-IV ст. 2.5.1 [146]
Макс. та мін. інтервенційні ціни	На кожний вид сільськогосподарської продукції (товар), визначений відповідно до стандартів і який є об'єктом державного цінового регулювання, встановлюються мінімальні або максимальні інтервенційні ціни"	

Продовження додатку Ф

Продовження таблиці Ф.1

1	2	3
Форвардна операція	Це господарча операція суб'єкта підприємницької діяльності, що передбачає придбання форвардної угоди, тобто зобов'язання придбати продукцію сезонного виробництва, цінні папери або валютні цінності у визначений час у майбутньому, з фіксацією ціни реалізації на дату укладення форвардної угоди	Постанова ВРУ «Про затвердження Правил застосування ЗУ "Про оподаткування прибутку підприємств" (ВВР, 1995, N 26, ст. 197, який втратив чинність. [502]
Форвардний контракт	Це стандартний документ, який засвідчує зобов'язання особи придбати (продати) цінні папери, товари або кошти у визначений час та на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією цін такого продажу під час укладення такого форвардного контракту	Закон №283/97-ВР від 22.05.1997 ВРУ «Про внесення змін до ЗУ "Про оподаткування прибутку підприємств" втратив чинність [503]
Заставна закупівля	Це зарахування до державного продовольчого резерву об'єкта державного цінового регулювання - предмета застави у разі, коли бюджетна позика та/або плата за її використання не були погашені у строк, передбачений договором ст. 17	«Про державну підтримку сільського господарства України» 24.06.2004 р №1877-IV ст.17 [146]
Аграрний ринок	сукупність правовідносин, пов'язаних з укладенням та виконанням цивільно-правових договорів щодо сільськогосподарської продукції. ст. 2.2	
Державна аграрна інтервенція	продаж або придбання сільськогосподарської продукції на організованому аграрному ринку з метою забезпечення цінової стабільності ст. 2.5	«Про державну підтримку сільського господарства України» 24.06.2004 р №1877-IV ст.17 [146]
	Товарна інтервенція - продаж с-г продукції при зростанні цін на організованому аграрному ринку понад максимальний рівень, що здійснюється з метою досягнення рівня рівноваги, у тому числі шляхом продажу товарних деривативів	
	Фінансова інтервенція – придбання с-г продукції при падінні спотових цін на організованому аграрному ринку нижче мінімального рівня, яка здійснюється з метою досягнення рівня рівноваги, у тому числі шляхом придбання товарних деривативів	
Аграрна біржа	Юридична особа, яка надає послуги суб'єктам господарювання з укладання біржових договорів щодо сільськогосподарської продукції, товарних деривативів, базовим активом яких є сільськогосподарська продукція, іпотечних сертифікатів та іпотечних закладних, а також з проведення розрахунково-клірингової діяльності за ними	«Про товарну біржу» 10.12.1991 р №1956-ХІІ ст.1 [505]
Форвардна заставна	товаророзпорядчий документ, складений та посвідчений нотаріусом на один вид с/г продукції з зазначенням площ угідь на яких вирощує заставна рослинницька продукція що підтверджує факт укладення правочину щодо форвардної закупівлі с-г продукції між сільськогосподарськими підприємствами та покупцем (заготівельником), визначає зміст зобов'язань сторін щодо вирощування, поставки та оплати сільськогосподарської продукції та є об'єктом цивільного обігу	Про форвардну заставну закупівлю сільськогосподарської продукції у дрібних і середніх сільськогосподарських підприємств» ст. 2, ст. 5 ст. 8 [506]

Продовження додатку Ф

Продовження таблиці Ф.1

Форвардна застава за купівля	Це за купівля сільськогосподарської продукції у її виробників на підставі цивільних правочинів, відповідно до яких покупець зобов'язується сплатити сільськогосподарському товаровиробникові при укладенні правочину не менше 60 відсотків її вартості під заставу майбутнього урожаю.	Про форвардну заставну за купівлю сільськогосподарської продукції у дрібних і середніх сільськогосподарських підприємств» ст. 2, ст. 5 ст. 8 [506]
Моніторинг за форвардною заставною	діяльність держателів форвардних заставних, яка полягає у здійсненні спостереження за виروشанням с-г продукції – майбутнього урожаю, що виступає предметом застави за форвардною заставною за купівлю с/г продукції	
Предмет застави	Майбутній врожай за форвардною заставною за купівлю с-г продукції є посіви сільськогосподарських рослин з моменту укладання правочину щодо форвардної за купівлі до повного виконання його сторонами своїх зобов'язань	
<i>Укази Президента</i>		
Залучення комерційних банків	передбачено організацію та проведення на Українській міжбанківській валютній біржі торгів ф'ючерсними та форвардними контрактами під за купівлю с/г продукції та продуктів її переробки із залученням до цього комерційних банків як агентів-брокерів, з подальшим проведенням таких торгів на спец. товарних біржах	«Про заходи щодо реформування аграрних відносин» 18.01.1995 №63/95 [507]
<i>Постанови КМУ</i>		
Механізм форвардних операцій	механізм проведення Аграрним фондом державних форвардних за купівель зерна (далі - форвардні за купівлі) з метою формування державного інтервенційного фонду	«Про запровадження державних форвардних за купівель зерна» №736 від 16.05.2007 [509]
Форвардний контракт	Двостороння угода за стандартною (типовою) формою, яка засвідчує зобов'язання особи придбати (продати) базовий актив у визначений час та на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією цін такого продажу під час укладення форвардного контракту	«Про затвердження Положення про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів 19.04.1999 №632 [508]
Положення Аграрного фонду	<i>Затверджено «Положення про Аграрний фонд». Аграрний фонд є державною спеціалізованою бюджетною установою, має свій кошторис, рахунки та здійснює неприбуткову діяльність, уповноваженою реалізувати цінову політику в агропромисловому секторі економіки</i>	«Про Аграрний фонд» №543 від 06.07.2005 р [510]
<i>Міністерство Аграрної політики</i>		
Форми співпраці	Форма заявки на укладання форвардного біржового контракту на за купівлю Аграрним фондом зерна на умовах форвардних за купівель	Наказ 22.10.2012 №645 р Заявка на укладання форвардного контракту [511]

* Складено автором на основі [146, 183, 456,467,492, 502, 505-511]

Додаток Ф

Таблиця Ф.2

Динаміка мінімальних та максимальних інтервенційних цін за 2007-2011 м.р.*

Об'єкт державного цінового регулювання	Інтервенційна ціна за 1 тон за одну, грн							
	2007/2008		2008/2009		2009/2010		2010/2011	
	min*	max*	min*	max*	min*	max*	min*	max*
<i>Пшениця м'яка групи "А":</i>								
1 класу	1000	1087	1501,76	1851,67	1501,76	1851,67	1545	1854
2 класу	950	1033	1418,32	1748,79	1418,32	1748,79	1400	1680
3 класу	875	951	1251,43	1543,02	1251,43	1543,02	1315	1580
<i>Пшениця м'яка групи "Б":</i>								
4 класу	820	891	1134,61	1393,34	1134,61	1398,98	1260	1512
5 класу	750	815	967,83	1193,34	967,83	1193,34	1225	1470
Пшениця м'яка 6 класу			850,0	985,0	900,00	1109,70	1190	1428
<i>Пшениця тверда:</i>								
1 класу	1090	1185	1651,96	2036,87	1651,96	2036,87	1652	1982
2 класу	1030	1120	1551,83	1913,4	1551,83	1913,40	1452	1743
3 класу	950	1033	1418,32	1748,79	1418,32	1748,79	1364	1637
4 класу	860	935	1268,12	1563,59	1268,12	1563,59	1243	1492
5 класу	780	848	1051,28	1296,22	1051,28	1296,22	1142	1370
Жито: 1 класу	900	978	1112,81	1372,09	1112,81	1372,09	962	1154
2 класу	850	924	1016,89	1253,82	1016,89	1253,82	920	1104
3 класу	800	870	882,54	1088,17	882,54	1088,17	880	1056
Ячмінь: 1 класу			1127,0	1306,0	1050,0	1317,19	1340	1608
2 класу			1090,0	1263,0	1015,88	1177,12	1320	1582
3 класу			850,0	985,0	900	985,0	1295	1554
<i>Кукурудза:</i>								
для продуктів дитячого харчування							1500	1800
для харчових концентратів і продуктів							1450	1740
для виробництва крупи і борошна							1400	1680
для кормових потреб							1350	1620
Молоко сухе							25600	30720
Масло вершкове							30000	36000
Цукор-пісок (буряковий)							6700	7700

Продовження додатку Ф

Продовження таблиці Ф.2

Динаміка мінімальних та максимальних інтервенційних цін за 2012-2018 м.р.

Об'єкт державного цінового регулювання	Інтервенційна ціна за 1 тон за одну, грн											
	2011/2012		2012/2013		2013/2014		2014/2015		2016/2017		2017/2018	
	min*	max*	min*	max*	min*	max*	min*	max*	min*	max*	min*	max*
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
	Пшениця м'яка групи "А":											
1 класу	1979	2454	2096	2521	2021,00	2470,00	2600	3102	3730	4200	4130	4890
2 класу	1792	2222	1909	2289	1841,00	2250,00	2500	2983	3650	4110	4050	4795
3 класу	1683	2087	1800	2154	1736,00	2122,00	2400	2863	3570	4020	3970	4700
	Пшениця м'яка групи "Б":											
4 класу	1612	1999	1729	2066	1667,00	2037,00	2150	2565	3490	3930	3890	4610
5 класу	1568	1944	1535	1911	1480,00	1809,00	2000	2386	3410	3840	3810	4510
Пшениця м'яка 6 класу	1523	1889	1490	1856	1437,00	1756,00	1880	2243	3330	3750	3730	4420
	Пшениця тверда:											
1 класу	2114	2621	2181	2688	2181,00	2688,00	-	-	-	-	-	-
2 класу	1858	2304	1925	2371	1925,00	2371,00	-	-	-	-	-	-
3 класу	1746	2165	1813	2232	1813,00	2232,00	-	-	-	-	-	-
4 класу	1719	2132	1786	2199	1786,00	2199,00	-	-	-	-	-	-
5 класу	1462	1813	1529	1880	1529,00	1880,00	-	-	-	-	-	-
Жито: 1 класу	1725	2139	1725	2139	1601,00	1957,00	1600	1909	3500	3940	3530	4180
2 класу	1643	2037	1643	2037	1525,00	1864,00	1500	1790	3420	3850	3450	4085
3 класу	1565	1941	1565	1941	1453,00	1776,00	1400	1670	3340	3760	3370	4085
Ячмінь: 1 класу	1728	2143	1725	2140	1725,00	2108,00	2300	2744	-	-	-	-
2 класу	1702	2110	1600	2008	1600,00	1955,00	2200	2625	-	-	-	-
3 класу	1670	2071	1567	1968	1567,00	1916,00	2100	2505	-	-	-	-
	Кукурудза:											
для продуктів дитячого харчування	1709	2119	1709	2119	1406,20	1718,90	1595	2050	-	-	-	-
для харчових концентратів і продуктів	1611	1998	1611	1998	1325,50	1620,30	1504	1933	-	-	-	-
для виробництва крупи і борошна	1556	1929	1556	1929	1280,30	1565,00	1452	1867	-	-	-	-
для кормових потреб	1500	1860	1500	1860	1234,20	1509,00	1400	1800	3300	3900	-	-

Продовження додатку Ф
Продовження таблиці Ф.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Гречка:	6750	8370	3450	4140	3450,00	4217,00					-	-
1 класу							3650	4145	15100	17000	15135	18000
2 класу							3410	3955	15020	16900	15055	17850
3 класу							3200	3745	1494	16810	14975	17800
Молоко сухе	35000	40000	20000	25000	20000,00	25344,00	35926	42860	-	-	-	
Масло вершкове	48500	56500	35000	45000	35000,00	44310,00	34208	40810	-	-	-	
Горох: 1 класу	2948	3488	3156	3696	3156,00	3858,00	3598	4041			-	-
2 класу	2680	3220	2888	3428	2888,00	3530,00	3293	3698	-	-	-	-
3 класу	2412	2952	2620	3160	2620,00	3203,00	2987	3360	-	-	-	-
Овес: 1 класу	2640	3080	2640	3080	2640,00	3227,00	2034	2284			-	-
2 класу	2420	2860	2420	2860	2420,00	2958,00	1865	2095	-	-	-	-
3 класу	2200	2640	2200	2640	2200,00	2689,00	1695	1910	-	-	-	-
Просо: 1 класу	2750	3250	2750	3250	2750,00	3362,00	2444	2745			-	-
2 класу	2500	3000	2500	3000	2500,00	3056,00	2222	2495	-	-	-	-
3 класу	2250	2750	2250	2750	2250,00	2751,00	2000	2250	-	-	-	-
Борошно пшеничне:											-	
вищого гатунку			2615	3198	2615,80	3198,80	3092	3505	-	-	-	-
перш. гатунку			2494	3050	2494,10	3050,00	2894	3282	-	-	-	-
другого гатунку			2190	2678	2190,00	2678,00	2541	2881	-	-	-	-
Борошно житнє			2111	2560	2111,20	2560,90	2587	2851	-	-	-	-
Цукор-пісок (буряковий)	7700	8500	4900	5880	5613,00	7735,00	7735	8800	11550	13200	12200	14225

*Складено автором на основі [515]

Додаток Ф

Таблиця Ф.3

**Методичне забезпечення організації закупівлі зерна
майбутнього врожаю (форварду)***

Характеристики етапу	Інформаційне забезпечення	Відповідальна особа
1	2	3
<i>I-й етап:</i>		
Підготовка сільгоспвиробником пакету документів, заповнення і подання заявки на укладання Договору поставки зерна майбутнього врожаю	1. Реєстраційні документи сільськогосподарського підприємства	Керівники та спеціалісти сільськогосподарського підприємства
	1. Статут або інші установчі документи юридичної особи з усіма додатками та змінами (засвідчені належним чином копії). 2. Наказ (протокол) про призначення на посаду керівника (засвідчена належним чином копія). 3. Свідоцтво платника податку на додану вартість або витяг з реєстру платників податку на додану вартість (засвідчені належним чином копії). 4. У разі, коли статутом передбачена необхідність погодження (затвердження) вищим органом управління юридичної особи рішень виконавчого органу про укладення правочинів на певну суму, - оригінал рішення вищого органу управління щодо погодження (затвердження) укладення договору поставки та внесення змін до нього. 5. Паспорт та ідентифікаційний номер керівника та/або представника за довіреністю (засвідчена належним чином копія). 6. Оригінал довіреності або її нотаріально засвідчена копія видана уповноваженою особою (для представника, що діє за довіреністю).	
	2. Документи про виробничо-господарську діяльність сільгоспвиробника	
	1. Річну фінансову звітність (Ф1 та Ф2) сільськогосподарського підприємства за два останні календарних роки з відміткою органів статистики (засвідчені належним чином копії) та на останню звітну дату. 2. Довідка про відсутність заборгованості із сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), крім тих сум, сплату яких розстрочено або відстрочено відповідно до законодавства (оригінал, що є дійсною на момент подання та містить кінцевий строк її дії*). 3. Довідка про відсутність простроченої заборгованості за будь-якими видами бюджетної позики, іншими кредитами, крім тих сум, сплата яких розстрочена або відстрочена відповідно до законодавства, видана районним управлінням Державної казначейської служби України (оригінал). 4. Довідки банків (у яких сільськогосподарським підприємством відкрито рахунки) про наявність/відсутність кредитних зобов'язань та простроченої заборгованості за кредитами чи будь-якими іншими заборгованостями (оригінали) 5 Заява про те, що сільськогосподарське підприємство не має відкритих рахунків чи отриманих кредитів/позик в інших банках, окрім тих, довідки з яких були надані (написана власноручно керівником та підписана керівником та головним бухгалтером та завірена печаткою). 6. Витяг щодо суми податку, на яку платник податку на додану вартість має право зареєструвати податкові накладні та/або розрахунки коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних з системи електронного адміністрування ПДВ (підписана керівником та головним бухгалтером та завірена печаткою)	
	3. Документи про земельні ділянки та урожайність:	
1. Документ, на підставі якого підприємство володіє земельною ділянкою (державний акт, витяг, свідоцтво тощо) (засвідчена копія), або 2. Довідка про орендовані землі та землі, що належать підприємству на праві власності чи праві постійного користування, з сільської, районної ради, або держгеокадастру, або органу юстиції (оригінал) . 3. Довідка від підприємства щодо усіх земельних ділянок, де засіяне зерно, яке передається в заставу за таблицею: № з/п; Місце розташування земельної ділянки; Площа; № поля; 4. Документ, на підставі якого Заставадавець володіє земельною ділянкою (якщо договір оренди, вказати дату укладення та строк дії такого договору); 5. Карта полів, урожай на яких буде застрахований та передаватись в заставу.		

Продовження додатку Ф

Продовження таблиці Ф.3

1	2	3
Підготовка сільгоспвиробником пакету документів	<p>6. Довідки з управлінь агропромислового розвитку районних державних адміністрацій (оригінали): про площі посівів всіх культур під урожай 2017 року, а саме, скільки фактично посіяно; про посівні площі підприємства по заявленій культурі за 5 років, а саме, скільки посіяно; про врожайність відповідної культури за останні 5 років (на підставі форм 4-сг та 29-сг.) Якщо підприємство працює менше 5 років чи не займалось вирощуванням заявленої культури, надається довідка(-и) з управління агропромислового розвитку районної державної адміністрації про врожайність за 5 років по району, де знаходяться поля підприємства (оригінал)</p> <p>Протокол/рішення вищого органу управління юридичної особи про передачу в заставу (укладання договору застави) майбутнього урожаю із зазначенням номеру поля, місця розташування земельної ділянки (область, район, село/сільська рада), загальної площі земельної ділянки та окремо площі кожного поля, врожайності, кількості тон, які передаються в заставу, заставної ціни за тону, суми по заставній вартості та уповноваження особи щодо підписання договору застави та внесення змін до нього (2 оригінали).</p> <p>Заявка на укладення договору поставки зерна майбутнього врожаю</p> <p>Резолюція щодо постачальників від постійних представників відділів по роботі у відповідних областях управління по роботі в регіонах ПАТ «Аграрний фонд»</p>	Керівники та спеціалісти сільськогосподарського підприємства
<i>II-й етап:</i>		
Укладання біржового договору майбутнього врожаю	<p>Договір поставки зерна майбутнього врожаю укладається на біржі брокером який діє від імені кожної із сторін договору, для цього з ним укладається договір на виконання повноважень зазначених в такому договорі, а також перелік наступних документів. Документи подаються в копіях, що завірені в установленому порядку:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Статут підприємства. 2. Свідоцтво про державну реєстрацію юридичної або фізичної особи-підприємця або Виписка з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб- підприємців. 3. Свідоцтво платника ПДВ. 4. Протокол про обрання директора, якщо посада виборна; або рішення (наказ) про призначення; у випадку підписання представником - нотаріально посвідчена довіреність. 5. Паспорт та ідентифікаційний код керівника або представника за довіреністю. 6. Заявка на укладання договору поставки зерна врожаю 2017 року. 7. Довідка від підприємства щодо усіх земельних ділянок, де засіяне зерно, яке передається в заставу за таблицею: № з/п; Місце розташування земельної ділянки; Площа; № поля 8. Документ, на підставі якого Заставадавець володіє земельною ділянкою (якщо договір оренди, вказати дату укладання на строк дії такого договору). 9. Надати реквізити підприємства підписанні директором та завірені печаткою господарства <p>Постачальником сплачується реєстраційний збір Товарній біржі який ж обов'язковим не підлягає поверненню незалежно від набрання чинності договору. Реєстраційний збір розраховується як відсоток від суми договору</p>	Брокери від кожної із сторін
<i>III-й етап:</i>		
	<p>Всі документи для нотаріусу подаються в оригіналах. Крім цього, обов'язково надати копії всіх документів (не завірені печаткою господарства). Обов'язковою умовою договору поставки врожаю майбутнього врожаю є забезпечення виконання взятих на себе зобов'язань Продавцем через передачу та укладання нотаріального договору Для нотаріального посвідчення договору застави надається наступний перелік документів: Виписка з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців; Витяг з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців (на день посвідчення договору) Статут остання редакція з усіма додатками та змінами; Відомості з Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України з органу державної статистики; Паспорт та податковий номер керівника або представника за довіреністю, печатка; Баланс за останній квартал; Наказ на бухгалтера;</p>	

Продовження додатку Ф

Продовження таблиці Ф.3

1	2	3
<p>Нотаріально посвідченого договору застави</p>	<p>Протокол про обрання директора, якщо посада виборна або рішення (наказ) про призначення. У випадку підписання представником – нотаріально посвідчена довіреність.</p> <p>В довіреності представнику надається право підписувати, подавати та отримувати будь які документи, в тому числі заяви, довідки, рішення, розпорядження, будь які свідоцтва, ліцензії і дозволи, вчиняти від імені підприємства дії, передбачені довіреністю, вести переговори, торгуватися, приймати рішення, підписувати акти прийому-передачі, укладати та підписати за ціну та на умовах на його власний розсуд будь які договори (контракти, угоди), в тому числі біржовий договір поставки зерна майбутнього врожаю, кредитні договори, договори застави, договір застави зерна майбутнього врожаю, іпотеки, поруки, страхування, ф'ючерсні, форвардні, додаткові угоди до них, договори про внесення змін та доповнень до укладених договорів, розривати укладені договори, одержувати з цією метою гроші, підписувати фінансово-розрахункові документи, звіти, декларації тощо, вносити платежі, податки, держмити, а також вчиняти всі інші юридично значимі дії, безпосередньо пов'язані з цією довіреністю і в межах наданих повноважень.</p> <p>Протокол Загальних зборів про укладення біржового договору поставки зерна (для приватного підприємства – рішення засновника) із зазначенням суми, строку такого договору та про укладання договору застави майна (майбутнього врожаю) із зазначенням номера поля, площі, кількості, яка передаються в заставу, заставна ціна за тонну, сума по заставній вартості (якщо на двох і більше стор. (прошитий, пронумерований, підписаний, скріплений печаткою). Оригінал документу, на підставі яких Заставадавець володіє земельною ділянкою, а саме: Державний акт про право власності на земельну ділянку, або Державний акт про право постійного користування земельною ділянкою, або Довідка про орендовані землі та землі, що належать підприємству на праві власності чи праві постійного користування з сільської, районної ради або органом юстиції</p> <p>Карта полів з відображенням засіяних площ (з обов'язковим зазначенням місцезнаходження полів, номерів полів і засіяних культур) зроблена відповідним органом місцевого самоврядування;</p> <p>Довідка про кількість та якість земель з Держгеокадастру;</p> <p>Біржовий договір поставки зерна майбутнього врожаю .</p> <p>Довідки з Управління агропромислового розвитку районних державних адміністрацій: про площі посівів всіх культур під урожай 2017 року; про посівні площі підприємства по заявленій культурі за 5 років; про врожайність відповідної культури за останні 5 років, видана на підставі ф. 4-сг та 29-сг. якщо підприємство працює менше 5 років чи не займалось вирощуванням заявленої культури надається довідка(и) з управління агропромислового розвитку районної державної адміністрацій про врожайність за 5 років по району, де знаходяться поля підприємства.</p> <p>Додаток № 1 до договору страхування.</p> <p>Витрати по оформленню нотаріально посвідченого договору застави несе Постачальник. Після посвідчення договору застави, інформацію про укладання такого договору нотаріус зобов'язаний розмістити в Державному реєстрі обтяжень рухомого майна з зазначенням переліку, вартості, кількості переданого в заставу майна, терміни виконання зобов'язань та суму на яку укладено договір поставки майбутнього врожаю. Такі дії дають змогу та забезпечують виконання зобов'язань Постачальним тим чином забороняють передавати/продавати тобто відчужувати передане майно до повного виконання взятих на себе зобов'язань</p>	<p>Керівник СГП та АФ або представник по довіреності на право підписувати документи</p>
	<p>IV етап:</p>	
	<p>Загальні кваліфікаційні вимоги до договорів комплексного страхування посівів врожаю сільськогосподарських культур, що укладаються з сільськогосподарськими виробниками при укладенні з ПАТ «Аграрний фонд» біржових договорів поставки зерна</p> <p>1. Загальні вимоги:</p> <p>Договори комплексного страхування посівів врожаю сільськогосподарських культур (далі - Договір страхування), що необхідні для захисту фінансових інтересів ПАТ «Аграрного фонду» (далі - Фонд) при проведенні операцій з купівлі-продажу зернових культур, укладаються в трьох примірниках, для страховика та страхувальника, та Вигодонабувача за всіма договорами страхування, укладеними з постачальниками Фонду;</p> <p>Договором страхування повинен бути передбачений вичерпний перелік документів, що підтверджують настання страхового випадку та розмір збитків:</p>	

Продовження додатку Ф

Продовження таблиці Ф.3

1	2	3
Страховання майбутнього врожаю	<p>До договору страхування за взаємною згодою сторін та Вигодонабувача можуть вноситись зміни та доповнення, які не суперечать чинному законодавству України. Всі зміни і доповнення до договору укладаються на підставі заяви або листа однієї зі сторін в письмовій формі у вигляді додаткових договорів в 3 (трьох) примірниках, кожний з яких підписується представниками сторін і складає невід'ємну частину договору страхування;</p> <p>Про намір достроково припинити дію договору страхування будь-яка сторона зобов'язана повідомити іншу та Вигодонабувача не пізніше як за 30 (тридцять) календарних днів до дати припинення дії договору страхування.</p> <p>Окремі вимоги договорів страхування сільськогосподарських культур:</p> <p>Страхова сума:</p> <p>при страхуванні предмета застави встановлюється/визначається, як вартість майбутнього врожаю, шляхом множення середньої урожайності в господарстві за попередні 3-5 років (для новостворених господарств середня урожайність по району за останні 5 років) на площу посівів с-г культури та вартість метричної одиниці врожаю відповідної сільськогосподарської продукції;</p> <p>при страхуванні кожної с/г культури, страхова сума розраховується за формулою:</p> $CC = C * S * V_{ср},$ <p>де <i>C</i> - ціна узгодженої з Страхувальником вартості метричної одиниці врожаю застрахованих с/г культури, в валюті, що еквівалентно сумі в гривні по курсу НБУ на дату укладання договору страхування;</p> <p><i>S</i> - площа с/г культури, яка приймається на страхування;</p> <p><i>V_{ср}</i> - середня урожайність с/г культури в господарстві (районі) за попередні 3-5 років (ц/га)</p> <p>Строк дії договору страхування: договір страхування набирає чинності з дня внесення Страхувальником страхової премії на поточний рахунок Страховика в повному обсязі та діє до кінця строку збирання врожаю сільгоспкультури встановленого агротехнічними вимогами для цього регіону, та не пізніше дати зазначеної в Договорі за згодою Сторін;</p> <p>Франшиза за договорами страхування сільськогосподарської продукції встановлюється у розмірі до 30% від страхової суми по кожній застрахованій с/г культурі.</p> <p>Страхові ризики: ризики стихійних явищ (буря, ураган, шторм, вихор, смерч, град, злива, повінь, паводок, селеві потоки, землетрус, зсув ґрунту, гірські обвали, сходження лавин, камінепад та інші стихійні природні та гідрометеорологічні явища); вимерзання; засуха; епіфітотійний розвиток хвороб рослин, епіфітотійного розмноження шкідників рослин, вторинних хвороб рослин; пожежа; удар блискавки; протиправні дії третіх осіб, направлених на викрадення, знищення або пошкодження майна - протиправна (неправомірна) навмисна дія третьої особи (третіх осіб) або спроба цієї дії, включаючи підпал, крадіжку зі зломом.</p>	Керівник СГП та АФ або представник по довіреності на право підписувати документи
V етап:		
Остаточний розрахунок	<ol style="list-style-type: none"> 1. договору складського зберігання зерна між Зерновим складом та Покупцем; 2. складських документів на зерно, виписаних Покупцю на весь обсяг Товару; 3. картки аналізу зерна або посвідчення про якість зерна; 4. акта(ів) приймання-передавання до біржового договору поставки зерна на весь обсяг Товару, який (які) підписується в тристоронньому порядку, а саме Постачальником, Покупцем та Зерновим складом; 5. акта(ів) приймання-передавання до договору складського зберігання зерна на весь обсяг Товару; 6. податкових накладних, зареєстрованих у Єдиному реєстрі податкових накладних (ЄРПН) та виписаних на різницю між попередньою оплатою, наданою раніше, та актом(ами) приймання-передавання зерна, а також розрахунків коригувань до попередніх податкових накладних, якщо відбулась зміна ціни або номенклатури товару; 7. довідки (довідок) про вирощування зерна (Товару) або черговість зміни власника зерна (Товару) за формою згідно додатку до Договору. 	Керівник СГП та АФ

*Складено автором на основі діючих договорів та даних ПАТ Аграрний фонд [517]

Умови та механізм проведення форвардних операцій Аграрним фондом, 2007-2015 рр.

Умови	Маркетинговий період, рік				
	2007-2008	2008-2009	2012-2013	2013-2014	2014-2015
Назва договору	Форвардний біржовий контракт на закупівлю зерна АФ	Форвардний біржовий контракт на закупівлю зерна АФ	Форвардний біржовий контракт на закупівлю зерна АФ	Біржовий договір постачання зерна врожаю 2014 р.	Біржовий договір постачання зерна врожаю 2015 р.
Розмір мінімальної партії зерна*	не встановлено	не встановлено	не менше 1000 т (70 % від середньої врожайності за 5 останніх років)	не менше 250 т (70 % від середньої врожайності за 5 останніх років)	не менше 500 т (70 % від середньої врожайності за 5 останніх років)
Період проведення	не раніше ніж через 10 днів від дати опублікування повідомлення про початок закупівель				
Ціна при остаточному розрахунку	за середніми цінами біржі протягом 3-х останніх днів торгів		остаточний розрахунок за контрактом проводиться за середньозваженими цінами рівноваги (фіксингу), що склалися протягом останніх 3-х торгових сесій на Аграрній біржі та сертифікованих нею акредитованих товарних біржах на момент постачання, за вирахуванням середньозваженого відсотка за наданими строком до 12-и календарних місяців кредитами банків, визначеного на підставі інформації Національного банку		
Формування ціни при остаточному розрахунку	-	-	$\text{Цф} - \text{Вк} = \text{Цт},$ де Цт – ціна за одиницю; Цф – середньозважена ціна рівноваги фіксингу; Вк – вартість користування коштами (аванс. платежем). $\text{Цт} \times \text{От} = \text{Вт},$ де От – обсяг товару; Вт – вартість товару. Остаточний розрахунок (Ор): (Ор): $\text{Вт} - \text{Ап}$	$\text{Вт} = (\text{Цт} - \text{Зн}) \times \text{От}(\text{грн}),$ де Вт – вартість партії товару; Цт – ціна відповідно до довідки Аграрної біржі на момент постачання товару; Зн – знижка постачальника покупцю; От – обсяг партії товару (тонн). Сума остаточного розрахунку: $\text{Ор} = \sum \text{Вт} - \text{Пп}(\text{грн})$	
Умови оплати (за схемою)	50 % – після отримання сходів 50 % – після доставки на склад		-	50 % – після отримання сходів; 20 % – початок вегетації; 30 % – доставка на склад	25 % – в момент посіву; 25 % – після отримання сходів; 20 % – початок вегетації; 30 % – доставка на склад
Коефіцієнт покриття попередньої оплати	2,0	2,0	2,0	1,4	1,4
Страховання	договір комплексного страхування ризиків загибелі (втрат) зерна; страхова компанія, атестована Аграрним фондом				
Остаточний розрахунок	протягом 3-х робочих днів після доставки товару		протягом 5-и робочих днів після доставки товару		
Відповідальність сторін	пеня 0,1 % від вартості недопостачання товару за кожен день; штраф 7 % за простр. понад 30 днів		штраф 20 %	пеня 0,1 % від вартості недопостачання товару за кожен день; штраф 20 % за прострочення понад 15 днів	

*Розраховується для кожного підприємства, відсоток від середньої врожайності не вищий ніж урожайність за останніх 5 р.

Умови та механізм проведення форвардних операцій державними компаніями України, 2016-2018 рр.

Умови	Маркетинговий період, рік				
	2015-2016	2016-2017 рр.		2017-2018 рр	
1	2	3	4	5	6
Назва договору	договір постачання зерна майбутнього врожаю з ПАТ «Аграрний фонд»	договір постачання зерна майбутнього врожаю з ПАТ ДПЗКУ	договір постачання зерна майбутнього врожаю з ПАТ «Аграрний фонд»	договір постачання зерна майбутнього врожаю з ПАТ ДПЗКУ	договір постачання зерна майбутнього врожаю з ПАТ «Аграрний фонд»
Брокерська контора	Товарна біржа	–	Товарна біржа	–	Товарна біржа
Вид продукції, предмет договору	зерно майбутнього врожаю	зерно майбутнього врожаю	зерно майбутнього врожаю	зерно майбутнього врожаю	зерно майбутнього врожаю
Розмір мінімальної партії зерна*	необмежений (50 % від середньої врожайності за 5 останніх років)	необмежений (70 % від середньої врожайності за 5 останніх років)	обмежений: пшениця – 100 т, гречка – 10 т (50 % від середньої врожайності за 5 останніх років)	необмежений (70 % від середньої врожайності за 5 останніх років)	обмежений: пшениця – 100 т, гречка – 10 т (50 % від середньої врожайності за 5 останніх років)
ПП «Аскон»	–	1 900 тис. т	–	3 500 тис. т	–
період проведення: не раніше ніж через 10 днів від дати опублікування повідомлення про початок закупівель					
ПП «Аскон»	–	04.01.2017	–	22.12.2017	–
Дата отримання попередньої оплати	–	06.02.2017	–	23.01.2018	–
Ціна	розмір попередньої оплати від 45 % до 55 % від загальної вартості постачання	перша частина – 1675,00 грн/т – 10.02.2017 р.; друга частина – 650 грн/т – 15 кал. днів після складання акту про зимівлю	попередня оплата 65 % від загальної вартості постачання	сума попередньої оплати – 3000 грн/т	попередня оплата 65 % від загальної вартості постачання
Ціна при остаточному розрахунку	ціна товару = ціна за 1 тону товару на Товарній біржі в момент постачання – знижка	ціна постачання на елеватор (грн), яка склалася на момент постачання на умовах EXW відповідної філії ПАТ ДПЗКУ	ціна товару = ціна за 1 тону товару на Товарній біржі в момент постачання – знижка	ціна постачання на елеватор (грн), яка склалася на момент постачання на умовах EXW відповідної філії ПАТ ДПЗКУ	ціна товару = ціна за 1 тону товару на Товарній біржі в момент постачання – знижка
Умови оплати (за схемою)	сума попередньої оплати – від 45 % до 65 % від суми постачання; сума доплати – 10 робочих днів після переоформлення на ПАТ «Аграрний фонд»	перша частина – 1675,00 грн/т; друга частина – 650 грн/т – 15 календарних днів; сума доплати – 10 робочих днів після переоформлення на ПАТ ДПЗКУ	сума попередньої оплати – 65 % від суми постачання; сума доплати – 35 % – 10 робочих днів після переоформлення на ПАТ «Аграрний фонд»	сума попередньої оплати – 3000,00 грн – 20 календарних днів; сума доплати – 10 робочих днів після переоформлення на ПАТ ДПЗКУ	сума попередньої оплати – 65 % від суми постачання; сума доплати – 35 % – 10 робочих днів після переоформлення на ПАТ «Аграрний фонд»
Забезпечення	нотаріальний договір застави майбутнього урожаю	нотаріальний договір застави майбутнього урожаю	нотаріальний договір застави майбутнього урожаю	нотаріальний договір застави майбутнього урожаю	нотаріальний договір застави майбутнього урожаю
Коефіцієнт покриття попередньої оплати за договором	2,0	1,4	2,0	1,4	2,0

Продовження додатку Ф

Продовження таблиці Ф.5

1	2	3	4	5	6
Формула розрахунку ціни при остаточному розрахунку	$OP = Звпт - \text{знижка,}$ де Звпт – загальна вартість постачання товару; знижка розраховується за формулою: $\text{знижка на 1 т в день } x \text{ (дата постачання – дата авансу),}$ де $\text{знижка на 1 т в день – } 30 \% / 365$	$CD = ((\text{ціна} / \text{курс3} - \text{аванс1} / \text{курс1} - \text{аванс2} / \text{курс2} - K1 \times N1 - K2 \times N2) \times \text{кількість товару,}$ де CD – сума доплати; ціна – ціна постачання на елеватор; аванс1 – \sum авансу1; курс1 – курс \$ США на дату отримання авансу1; аванс2 – \sum авансу2; курс2 – курс \$ США на дату отримання авансу2; курс3 – курс \$ США на дату постачання; K1 – коефіцієнт зменшення ціни аванс $\times 0,042 / 100$; N1 та N 2 – кількість днів від дати отримання авансу	$OP = Звпт - \text{знижка,}$ де Звпт – загальна вартість постачання товару; знижка розраховується за формулою: $\text{знижка на 1 т в день } x \text{ (дата постачання – дата авансу),}$ де $\text{знижка на 1 т в день – } 22,0-27,5\% / 365 \text{ без урахування курсових коливань та } 18 \% / 365 \text{ з урахуванням курсових коливань}$	$CD = ((\text{ціна} / \text{курс2} - \text{ПО} / \text{курс1}) \times \text{курс2} - K \times N) \times \text{кількість товару,}$ де CD – сума доплати; ціна – ціна постачання на елеватор; ПО – \sum попередньої оплати; курс1 – курс \$ США на дату отримання авансу1; курс2 – курс \$ США на дату постачання; K1 – коефіцієнт зменшення ціни: $\text{ПО} \times 11 \% / 365$; N – кількість днів від дати отримання авансу	$OP = Звпт - \text{знижка,}$ де Звпт – загальна вартість постачання товару; знижка розраховується за формулою: $\text{знижка на 1 т в день } x \text{ (дата постачання – дата авансу),}$ де $\text{знижка на 1 т в день – від } 20-25 \% / 365 \text{ без урахування курсових коливань та } 15 \% / 365 \text{ з урахуванням курсових коливань}$
Страховання	договір комплексного страхування ризиків загибелі (втрат) зерна; страхова компанія атестована Аграрним Фондом, ПАТ ДПЗКУ				
ПП «Аскон»	–	ПАТ«Страхова компанія «Здорово»	–	ПАТ АСК «ІНГО»	–
Базис постачання	EXW – елеватор	EXW – елеватор	EXW – елеватор	EXW – елеватор	EXW – елеватор
Період постачання	01 вересня 2016 р.	01 вересня 2017 р.	29 вересня 2017 р.	01 вересня 2018 р.	01 жовтня 2018 р.
Остаточний розрахунок	протягом 10-и робочих днів	протягом 10-и робочих днів	протягом 10-и робочих днів	протягом 10-и робочих днів	протягом 10-и робочих днів
Відповідальність сторін	штраф 20 % за аванс, 10 % за недопостачання товару	штраф 50 % за аванс, 0,3 % – за кожен день від суми недопостачання товару	штраф 20 % за аванс, 10 % за недопостачання товару	штраф 50 % за аванс, 0,3 % – за кожен день від суми недопостачання товару	штраф 20 % за аванс, 10 % за недопостачання товару

*Розраховується для кожного підприємства, відсоток від середньої врожайності не вищий ніж урожайність за останніх 5 р.

Складено автором на основі діючих договорів та даних ПАТ Аграрний фонд [517]

Порівняльні умови здійснення (проведення) форвардних операцій в динаміці

Умови	Маркетинговий період, рік			
	2014-2015	2016-2017	2017-2018	
Назва договору	Договір постачання	Договір постачання	Договір постачання	Договір контрактації сільськогосподарської продукції
Контрагент	ТОВ «Агропродінвест 08»	ТОВ «Агропродінвест 08»	ТОВ «Просвітньо-виробничо-комерційна фірма «Сяйво»	Приватне АТ «Насіння Чернігівщини»
Вид продукції, предмет договору	продукція майбутнього врожаю соняшнику	продукція майбутнього врожаю соняшнику	продукція майбутнього врожаю коріандру	продукція майбутнього врожаю гірчиці
Розмір мінімальної партії зерна*	не обмежений (100 % від середньої врожайності за 3 останні роки)	не обмежений (100 % від середньої врожайності за 3 останні роки)	не обмежений (100 % від середньої врожайності за 3 останні роки)	не обмежений (100 % від середньої врожайності за 3 останні роки)
Дата укладання договору постачання	24.04.2015 р.	29.09.2017 р.	14.03.2018 р.	14.03.2018 р.
Дата отримання попередньої оплати	28.04.2015 р.	05.04.2017 р.	16.05.2018 р.	08.05.2018 р.
Період постачання	15 листопада 2015 р.	30 листопада 2017 р.	31 серпня 2018 р.	31 липня 2018 р.
Остаточний розрахунок	протягом 5-и банківських днів	протягом 5-и банківських днів	протягом одного банківського дня	протягом 3-х банківських днів
Види ціни	ринкова ціна на момент передачі продукції визначена, як середньоарифметична ціна п'яти провідних трейдерів з урахуванням курсових різниць	ринкова ціна на момент передачі продукції визначена, як середньоарифметична ціна чотирьох провідних трейдерів з урахуванням курсових різниць	фіксована і підлягає перерахунку на суму курсових різниць на євро	фіксована і підлягає перерахунку на суму курсових різниць
Формування ціни при остаточному розрахунку	формула враховує умови ст. 691 ЦК України і бере до уваги курсові різниці: $D = OЦ - П - К$, де Д – доплата за 1 т; ОЦ – кінцева ціна за 1 т; П – попередня оплата за 1 т; $K = ПР \times 30 \% / 360 \times КД$, де К – коректування доплати; ПР – попередня оплата за 1 т; КД – кількість днів з моменту отримання попередньої оплати	формула враховує умови ст. 691 ЦК України і бере до уваги курсові різниці: $D = OЦ - П - К$, де Д – доплата за 1 т; ОЦ – кінцева ціна за 1 т; П – попередня оплата за 1 т; $K = ПР \times 23 \% / 360 \times КД$, де К – коректування доплати; ПР – попередня оплата за 1 т; КД – кількість днів з моменту отримання попередньої оплати	формула у випадку зміни курсових різниць: $C = A1 / A2 \times B$, де С – нова ціна за 1 т продукції; A1 – курс купівлі євро на міжбанківському ринку на день передачі продукції; A2 – курс купівлі євро на міжбанківському ринку на день отримання попередньої оплати; В – ціна одинці продукції за договором	формула у випадку зміни курсових різниць: $C = Сп \times (Ккін / Кпоч)$, де С – кінцева ціна; СП – ціна на дату підписання договору; Кпоч – коефіцієнт, який дорівнює вартості гривні на день передачі товару; Ккін – коефіцієнт, який дорівнює вартості гривні за мінусом 0,5 % комісії на день зарахування коштів на рахунок

Продовження додатку Ф

Продовження таблиці Ф.5

Ціна при остаточному розрахунку	ринкова ціна на момент передачі продукції визначена, як середньоарифметична ціна п'яти провідних трейдерів: ТОВ «Сталь», Підприємство з іноземними інвестиціями «Серна», ПАТ «Пологівський МЕЗ», ТОВ «АТ Каргіл», ДПШ «СанТрейд»	ринкова ціна на момент передачі продукції визначена, як середньоарифметична ціна чотирьох провідних трейдерів: ТОВ «Сталь», ПАТ «Пологівський МЕЗ», ТОВ «АТ Каргіл», ДПШ «СанТрейд»	ціна – 15 000 грн/т (або 466,71 євро) і підлягає коригуванню на суму курсових різниць на євро	ціна – 18 144,48 грн/т (або 560,00 євро) і підлягає коригуванню на суму курсових різниць на євро
Умови оплати (за схемою)	сума попередньої оплати – від 2500 грн/т – 2 банківські дні з моменту підписання договору застави; сума доплати – 5 банківських днів після переоформлення на покупця	сума попередньої оплати – від 4050 грн/т – 2 банківські дні з моменту підписання договору застави; сума доплати – 5 банківських днів після переоформлення на покупця	сума попередньої оплати – 30 % від кількості продукції за договором – до 15 квітня 2018 р.; сума доплати – один банківський день після переоформлення на покупця	сума попередньої оплати – 25 % після отримання сходів; 25 % після визначення біологічної урожайності; доплата – після отримання продукції покупцем
Страхова компанія	СК «Оранта – Січ»	СК «Оранта – Січ»	не укладається	не укладається
Страховання	договір комплексного страхування ризиків загибелі (втрат) зерна; страхова компанія за домовленістю сторін			
Забезпечення	нотаріальний договір застави майбутнього урожаю	нотаріальний договір застави майбутнього урожаю	не укладається	не укладається
Коефіцієнт покриття попередньої оплати за дог.	1,0	1,0	1,0	1,0
Базис постачання	FCA – склад продавця	FCA – склад продавця	FCA – склад продавця	FCA – склад продавця
Відповідальність сторін	штраф 30 % – за несвоєчасну реєстрацію податкової накладної в СЕА ПДВ; 10 % – за недоставку товару	штраф 30 % – за несвоєчасну реєстрацію податкової накладної в СЕА ПДВ; 10 % – за недоставку товару	штраф 20 % – за несвоєчасну реєстрацію податкової накладної в СЕА ПДВ; 20 % – за недоставку товару	штраф 30 % – за несвоєчасну реєстрацію податкової накладної в СЕА ПДВ; 50 % – за недоставку товару
Інші додаткові умови	–	–	отримана продукція повинна бути вирощена із насіння, наданого покупцем із відтермінуванням платежу	–

*Розраховується для кожного підприємства, відсоток від середньої врожайності не вищий ніж урожайність за останні 3 роки.

Складено автором на основі діючих договорів

Аналіз формування витрат, пов'язаних із проведенням форвардних операцій компаніями України

Показник	Маркетинговий період, рік					
	2015-2016	2015-2016	2016-2017	2016-2017	2017-2018	2017-2018
Контрагент	ТОВ «Профіт-експорт»	ПАТ «Аграрний фонд»	ПАТ ДПЗКУ	ПАТ «Аграрний фонд»	ПАТ ДПЗКУ	ПАТ «Аграрний фонд»
Обсяг контрактів, тис. т	1 500	1 500	1 900	1 900	3 500	3 500
Загальна сума договору, грн	5 700 000	5 700 000	8 265 000	8 265 000	15 750 00	15 750 000
Ціна за 1 т пшениці 3 класу з ПДВ, грн/т	3 800	3 800	4350	4350	4 500	4 500
Сума попередньої оплати, грн	3 375 000	3 705 000	3 819 000 1 482 000	5 372 250	10 500 000	10 237 500
Реєстраційний збір товарної біржі	–	0,1 % від вартості договору – 5 700,00 грн	–	0,1 % від вартості договору – 8 265,00 грн	–	0,1 % від вартості договору – 15 750,00 грн
Брокерські послуги	–	0,1 % від вартості договору – 5 700,00 грн	–	0,1 % від вартості договору – 8 265 грн	–	0,1 % від вартості договору – 15 750 грн
Знижка на ціну (за користування коштами) грн/т	308,2	406	211,9	419,7	197,1	447,9
Відсотки за користування: авансом, грн/т	25 % річних 308,2	30 % річних 406	15,33 % річних 211,9	27,5 % річних 419,7	11 % річних 197,1	25 % річних 447,9
курсова різниця, грн	0	0	0	0	0	0
Нотаріальне оформлення забезпечення, грн	3 000,00	3 000,00	6 800,00	6 800,00	16 500,00	500,00
Страхування: страховий тариф	4,0 %	4,0 %	4,7 %	4,7 %	4,7 %	4,7 %
франшиза	50 %	50 %	50 %	50 %	50 %	50 %
витрати, грн	148 200	148 200	374 301, 5	374 301, 5	660 258,9	660 258,9
Усього витрат, %	10,8 %	13,5 %	9,5 %	14,5 %	8,7 %	14,5 %
Фінансові витрати у ціні, грн/т	409,0	514,4	412,6	628,9	390,5	650,3
Ціна продажу за мінусом фінансових втрат пшениці 3 класу, грн/т з ПДВ	3 390,98	3 285,57	3 937,44	3 721,05	4 109,54	3 849,69
без ПДВ	2 825,82	2 737,98	3 281,20	3 100,88	3 424,62	3 208,08

*Планові показники з урахуванням незначних коливань курсу валют

Складено автором на основі діючих договорів та джерел [517, 522]

Продовження додатку Ф

Продовження таблиці Ф.6

**Аналіз формування витрат, пов'язаних з здійсненням форвардних операцій з недержавними компаніями
(зернотрейдерами), 2014-2018 м.р.**

Показники	Маркетинговий період, рік			
	2014-2015	2016-2017	2017-2018	
Контрагент	ТОВ «Агропродінвест 08»	ТОВ «Агропродінвест 08»	ТОВ «Просвітньо-виробничо-комерційна фірма «Сяйво»*	ПАТ «Насіння Чернігівщини»*
Витрати на біржі	-	-	-	-
Реєстраційний збір Товарної біржі	-	-	-	-
Брокерська винагорода брокеру	-	-	-	-
Ціна за 1 т продукції, грн/т з ПДВ	8 135 грн/т	10 650 грн/т	15 000 грн/т, або 466,71 євро/т	18 144,48 грн/т, або 560 євро/т
Кількість товару	1 000 тис. т	900 т	120 т	1 142 тис. т
Сума попередньої оплати, грн	2 500 000,00	3 645 000,00	450 000,00	5 180 249,04
Загальна сума договору, грн	8 135 000,00	9 585 000,00	1 800 000,00	20 720 996,16,00
Знижка на ціну (за користування коштами), грн/т	527	586,97	0,00	0,00
Відсотки за користування авансом курсова різниця	30 річних 527 грн/т 0,00 грн/т	23 річних 586,97 грн/т 0,00 грн/т	- 0,00 грн/т 0,00 грн/т	- 0,00 грн/т 90,72** грн/т
Нотаріальне оформлення забезпечення, грн	5 000,00	8 000,00	0,00	0,00
Страховий тариф	страховий тариф – 3,0 % (франшиза – 50 %), 75000,00 грн	страховий тариф – 3,0 % (франшиза – 50 %), 109350,00 грн	0,00	0,00
Фінансові витрати, %	7,5	6,7	-	0,5 %
Фінансові витрати, грн/т	607,00	717,36	-	90,72
Ціна продажу пшениці 3 кл. за мінусом фінансових втрат, грн/т з ПДВ без НДС	7528,00 6273,33	9932,64 8277,20	15 000,00 12 500,00	18 053,76 15 044,80

*Планові показники з урахуванням незначних коливань курсу валют; **0,5 % комісії на день зарахування коштів на рахунок

Складено автором на основі діючих договорів

**Аналіз формування витрат і кінцевої ціни продукції,
пов'язаних з обслуговуванням форвардних операцій підприємства, 2007-2015 рр.**

Статті витрат	Маркетинговий період, рік						
	2007-2008	2008-2009	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015
Брокерська винагорода Реєстраційний збір Аграрної біржі	0,25 % від вартості контракту сплачується протягом 2-х робочих днів після укладання та реєстрації		укладається продавцем та покупцем самостійно	0,1 % від вартості контракту сплачується протягом 2-х робочих днів після укладання та реєстрації			
Брокерська винагорода брокеру	0,25 % від вартості контракту сплачується протягом 2-х робочих днів після укладання та реєстрації			0,1 % від вартості контракту сплачується протягом 2-х робочих днів після укладання та реєстрації			
Ціна за 1 т пшениця 2 кл. грн/т з ПДВ пшениця 3 кл. грн/т з ПДВ	1042,86	1042,86	1683,00	1800,00	1909,00	1841,00	2500,00
Сума договору, тис. грн	1 251,43	3 128,575	3 189,285	6 300	9 545,0	4 234,3	6 745
Знижка* на ціну (за користування коштами) грн/т	-	-	-	-	129,81	125,19	170,00
Договір пшениця 2 кл. грн/т з ПДВ пшениця 3 кл. грн/т з ПДВ пшениця 5 кл. грн/т з ПДВ пшениця 6 кл. грн/т з ПДВ ячмінь 3 кл. грн/т з ПДВ	25.07.2008 1251,43 1134,61	05.08.2009 1251,43	26.07.2011 1683,00	29.12.2012 1800,00	24.09.2013 1538,55 (без зниж.) 1398,00 (без зниж.)	30.09.14 2450,00 (без зниж.) 1810,00 (без зниж.) 1790,00 (без зниж.)	05.03.2015 4500,00 (без зниж.)*
Забезпечення	послуги – 0,1 % від суми договору застави + 500 грн за нотаріальні послуги	послуги – 0,1 % від суми договору застави + 750 грн за нотаріальні послуги	послуги – 0,1 % від суми договору застави + 900 грн за нотаріальні послуги	послуги – 0,1 % від суми договору застави + 1000 грн за нотаріальні послуги	послуги – 0,1 % від суми договору застави + 1250 грн за нотаріальні послуги	послуги – 0,1 % від суми договору застави + 1500 грн за нотаріальні послуги	послуги – 0,1 % від суми договору застави + 1750 грн за нотаріальні послуги
Страховий тариф	тарифна ставка – 3,0 % (франшиза – 30%)	тарифна ставка – 3,0 % (франшиза – 30%)	страховий тариф – 3,4 % (франшиза – 30 %)	страховий тариф – 3,5 % (франшиза – 50 %)	страховий тариф – 3,5 % (франшиза – 50 %)	страховий тариф – 4,55 % (франшиза – 50 %)	страховий тариф – 3,5 % (франшиза – 50 %)
Фінансові витрати, %	3,64	3,65	3,52	3,82	10,6	12,05	10,8
Фінансові витрати у ціні, грн/т	37,96	38,06	59,24	68,76	202,52	221,84	270,0
Ціна продажу з ПДВ за мінусом фінансових витрат, грн/т без НДС пшениці 2 кл. пшениці 3 кл. пшениці 5 кл. пшениці 6 кл.	962,55 1213,47 1096,65	1011,14 1213,37	1353,13 1623,76	1442,7 1731,24	 1113,3,6 1336,03	1495,69 2228,16 1588,16 1568,16	 4230,00*

* Знижка не залежить від ціни, виду товару чи дати складання.

Складено автором на основі діючих договорів та джерел [517, 522]

Методичне забезпечення отримання акредитації страховими компаніями в ПАТ Аграрний фонд для страхування майбутнього врожаю, при укладанні форвардного контракту*

Ви-мо-ги	Інформаційне забезпечення
1	2
Загальні вимоги	<p>Проводити діяльність на ринку страхування не менше 3 років; Мати відокремлені підрозділи (філії, представництва, точки продажу, не менше 10 (десяти штук)) в областях України та в місті Києві та цілодобову лінію підтримки клієнтів; Не мати не виконаних заходів впливу Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (далі - Нацкомфінпослуг); Виконувати в повному обсязі свої зобов'язання перед страхувальниками, перестраховальниками, по добровільному страхуванню сільськогосподарської продукції; Мати відповідне облігаторне перестраховочне покриття з перестраховиками рейтинг яких не нижче А; Мати в штаті компанії фахівця, за фахом агроном, чий досвід підтверджено кваліфікаційними свідоцтвами про складання іспитів на відповідність знань осіб які здійснюють діяльність з визначення причин настання страхової події (аварійних комісарів) у сільському господарстві в області рослинництва. Або мати підписаний договір про співробітництво з компанією, що надає професійні сюрвеєрсько - аджастерські послуги в аграрному секторі. В історії страхової компанії (враховується також інформація, що міститься в засобах масової інформації, в тому числі щодо керівників та власників компанії) не повинно бути випадків, що можуть негативним чином характеризувати її діяльність на ринку фінансових послуг. ПАТ «Аграрний фонд» залишає за собою право на збір і обробку інформації, що міститься в засобах масової інформації, а також здійснювати офіційні запити на отримання будь - якої інформації в межах законодавства стосовно страхових компаній які мають намір співпрацювати з ПАТ «Аграрний фонд»</p>
Заява	<p>У заяві на акредитацію мають міститись відомості про особу заявника (найменування, місцезнаходження, банківські реквізити, код за ЄДРПОУ), підпис керівника страхової організації, скріплений відбитком печатки.</p>
Кваліфікаційні вимоги	<p>Загальна інформація про страхову компанію, засвідчена підписом керівника та відбитком печатки страхової компанії.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Виписку з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб- підприємців. 2. Копія свідоцтва про реєстрацію фінансової установи, засвідчена підписом керівника та відбитком печатки страхової компанії. 3. Копія ліцензії на провадження добровільного страхування сільськогосподарських ризиків, засвідчена підписом керівника та відбитком печатки страхової компанії. 4. Копії установчих документів, засвідчені нотаріально. 5. Аудиторський висновок про фінансовий стан страхової компанії на основі перевірки правильності складання та підтвердження достовірності балансу, обліку прибутків та збитків, аналізу стану обліку, відповідність обліку та дій страхової компанії вимогам законодавства України, дотримання рівності прав акціонерів (учасників) при розподілу дивідендів, голосуванні, наданні прав на придбання нових акцій тощо та підготовка висновків для надання інформації керівництву, акціонерам (учасникам) страхової компанії та іншим користувачам, а також щодо підтвердження перевищення вартості нетто-активів (чистих активів) над розміром статутного фонду за останній рік та на останню звітну дату, що передуює поданню документів на розгляд ПАТ «Аграрний фонд». 6. Довідка про відсутність простроченої та нерегульованої заборгованості перед бюджетом та загальнообов'язковими державними фондами.

Продовження додатку Ф

Продовження таблиці Ф.8

1	2
Кваліфі-каційні вимоги	<p>7. Довідка про фінансовий стан засновників страховика, підтверджена аудитором (аудиторською фірмою), для акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах у розмірі 10 і більше відсотків простих акцій.</p> <p>8. Лист від Нацкомфінпослуг щодо відсутності приписів на дату подання документів або наявності таких приписів та їх виконання в повному обсязі.</p> <p>9. Фінансова звітність страховика та інформація, необхідна для здійснення оцінки фінансового стану, а саме: фінансова звітність за 4 останні звітні квартальні дати, а також за останній календарний рік; підтвердження присвоєння страховику (перестраховику) рейтингів провідними світовими рейтинговими компаніями та/або національними рейтинговими агентствами (за наявності). опис програм облігаторного перестраховування (перестраховики, тип договору, власне утримання, квоти, ємність договору, розмір касового збитку, застереження про врегулювання збитків понад касові тощо); листи-підтвердження перестраховиків про наявність договорів облігаторного перестраховування або інший документ, що підтверджує наявність такого договору; інформація про учасників або засновників страховика на дату подання документів за формою додатку 2 до Ліцензійних умов провадження страхової діяльності; загальна інформація про керівника та головного бухгалтера страхової компанії, яка має включати дані про освіту та досвід роботи у сфері страхування, в тому числі досвід роботи на керівних посадах у сфері страхування, за формою додатку 3 до Ліцензійних умов провадження страхової діяльності. А також копія паспорта та довідка про присвоєння ідентифікаційного номера керівника та головного бухгалтера страхової компанії, засвідчені підписом керівника та відбитком печатки страхової компанії; наказ про призначення керівника страхової компанії; інформація про наявність у страховика відокремлених підрозділів (філій, представництв, точок продажу) та їх перелік із зазначенням місцезнаходження, номерів телефонів, E-mail, прізвищ, імен, по батькові, освіти керівників і головних бухгалтерів, за формою додатку 5 до Ліцензійних умов провадження страхової діяльності; інформація про умови страхування сільськогосподарської продукції страховою компанією (правила страхування, приклади типових договорів страхування, страхові тарифи тощо), засвідчені підписом керівника та відбитком печатки страхової компанії. Будь-які інші документи на вимогу ПАТ «Аграрний фонд», що не суперечать чинному законодавству</p>
Інші вимоги	<p>1. Порядок подання документів для отримання акредитації Документи, що подаються для отримання акредитації, з описом (переліком) поданих документів, повинні бути наскрізно пронумеровані, прошнуровані та засвідчені відбитком печатки та підписом керівника. Опис поданих документів повинен містити посилання на номери сторінок згідно з наскрізною нумерацією.</p> <p>2. Максимальні строки, необхідні ПАТ «Аграрний фонд». Для перевірки відповідності страхової компанії вимогам, ПАТ «Аграрний фонд» залишає за собою право на перегляд документів у термін 60 (шістдесят) календарних днів з дня отримання від страхової компанії повного пакета документів, що зазначені в пункті 2; Для погодження умов договорів страхування вимогам ПАТ «Аграрний фонд» - 30 календарних днів для кожного окремого договору страхування</p> <p>3. Перелік страхових компаній, з якими ПАТ «Аграрний фонд» співпрацює як вигодонабувач з добровільного страхування сільськогосподарської продукції: СК «УАСК АСКА» АСК «Інго Україна» СК «PZU Україна» СК «Універсальна» СГ «ТАС» СК «Країна» ТДВ СК «Гардіан» СК «Альфа Страхування»</p>

*Складено автором на основі діючих договорів та джерел [517]

Обґрунтування застосування категорії «аграрний форвард»*

Назва складової	Форвард	Аграрний форвард
1	2	3
Теоретичне визначення	Форвардний контракт – це угода, за якою продавець поставляє конкретний актив покупцеві на обумовлену дату у майбутньому. На момент укладання угоди погоджується ціна на товар або фінансовий інструмент, якого ще може не бути у продавця. Сторони домовляються про строки поставки, обсяги, беручи за основу щодо якісних характеристик біржовий стандарт [527 с. 153, 528 с.26, 529 с. 63].	Аграрний форвард - форма залучення фінансових ресурсів в господарську діяльність сільськогосподарських підприємств на умовах попереднього чітко зафіксованого авансу із послідуочим гарантованим викупом та розрахунком при отриманні готової сільськогосподарської продукції із урахуванням ціни, яка складається на аграрному ринку з огляду на сформовані ціни, попит і пропозицію (авторське визначення)
Нормативно-правове визначення	Форвард — угода щодо купівлі-продажу, коли розрив між датою укладення угоди (датою контракту) та датою проведення обміну активами (датою валютування) перевищує два робочих дні. (Методичні вказівки з інспектування банків "Система оцінки ризиків" Постанова НБУ 104 від 15.03.2004) [530]	Форвардні закупівлі передбачають придбання зерна у сільськогосподарських товаровиробників на умовах авансового платежу в розмірі 50 відсотків вартості зерна, розрахованої на підставі мінімальної інтервенційної ціни на момент укладення форвардного біржового контракту. (Порядок проведення державних форвардних закупівель зерна КМУ №736 від 16.05.2007) [493]
	Цивільно-правовий договір, за яким продавець зобов'язується у майбутньому в установленний строк передати базовий актив у власність покупця на визначених умовах, а покупець зобов'язується прийняти в установленний строк базовий актив і сплатити за нього ціну, визначену таким договором. Форвардний контракт виконується шляхом постачання базового активу та його оплати коштами або проведення між сторонами контракту грошових розрахунків без постачання базового активу (п.14.1.45.3 ст.14. Податкового кодексу України) [183]	
Визначення форвардного контракту	Форвардний контракт - двостороння угода за стандартною (типовою) формою, яка засвідчує зобов'язання особи придбати (продати) базовий актив у визначений час та на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією цін такого продажу під час укладення форвардного контракту (Положення про вимоги стандартної (типової) форми деривативів КМУ №632 від 19.04.1999 р) [531]	Форвардний біржовий контракт на закупівлю сільськогосподарської продукції – передбачений для державних форвардних закупівель продовольчого зерна для формування державного інтервенційного фонду (Наказ Мін АПК № 77 від 21.02.2008 р «Про затвердження форми форвардного біржового контракту») [533]
Умови та цілі контракту	Форвардний контракт не є стандартизованим, тобто може бути укладений на будь-який строк та будь-яку суму за бажанням сторін. (Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України НБУ №361 від 02.08.2004) [532]	Передбачає форвардні закупівлі – державна форвардна закупівля сільськогосподарської продукції з метою формування державного інтервенційного фонду. (Порядок проведення державних форвардних закупівель зерна КМУ №736 від 16.05.2007) [493]

Продовження додатку Ф
Продовження таблиці Ф.9

1	2	3
Види	Поділяються в залежності від базового активу на: валютний та товарний форвард. (Методичні вказівки з інспектування банків "Система оцінки ризиків" Постанова НБУ 104 від 15.03.2004) [530]	Існують тільки у товарні формі на поставку сільськогосподарської продукції (Порядок проведення державних форвардних закупівель зерна КМУ №736 від 16.05.2007) [493]
Ознаки	Є фінансовим інструментом, цивільним договором, деривативом, має стандартну форму. контракту (Положення про вимоги стандартної (типової) форми деривативів КМУ №632 від 19.04.1999 р) [531]	Придбання с-г продукції при падінні спотових цін на організованому аграрному ринку нижче мінімального рівня, яка здійснюється з метою досягнення рівня рівноваги (Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» 24.06.2004 р №1877-IV ст.17)[146]
Форма контракту	Укладається сторонами контракту в письмовій формі та повинен містити всі передбачені законодавством реквізити та відповідати вимогам ЦКУ (Положення про вимоги стандартної (типової) форми деривативів КМУ №632 від 19.04.1999 р) [531]	Укладається брокерами, уповноваженими сторонами контракту, в письмовій типовій формі, затвердженій законодавством. (Порядок проведення державних форвардних закупівель зерна КМУ №736 від 16.05.2007) [493]
Вимоги до оформлення контракту	Вимог до певних бланків на яких укладається форвардний контракт відсутні, не підлягає обов'язковому нотаріальному чи іншому посвідченню (Положення про вимоги стандартної (типової) форми деривативів КМУ №632 від 19.04.1999 р) [531]	Вимог до бланків не встановлено, але підлягає обов'язковій реєстрації на Аграрній (Товарній) біржі (Порядок проведення державних форвардних закупівель зерна КМУ №736 від 16.05.2007) [493]
Сторони контракту	Два конкретних господарських суб'єкта не залежно від виду діяльності (Положення про вимоги стандартної (типової) форми деривативів КМУ №632 від 19.04.1999 р) [531]	Сільськогосподарські товаровиробники та ПАТ «Аграрний фонд», ДП ДПЗКУ (Порядок проведення державних форвардних закупівель зерна КМУ №736 від 16.05.2007)[493]
Зобов'язання	Не підлягають переуступці третій стороні. Форвардний контракт є обов'язковим для виконання кожною стороною (Методичні вказівки з інспектування банків "Система оцінки ризиків" Постанова НБУ 104 від 15.03.2004) [530]	Не підлягають переуступці третій стороні та передбачають обов'язкову поставку с-г продукції по закінченню контракту (Наказ Мін АПК № 77 від 21.02.2008 р «Про затвердження форми форвардного біржового контракту») [533]
База форвардних операцій	Конкретний товар або фінансовий актив (Положення про вимоги стандартної (типової) форми деривативів КМУ №632 від 19.04.1999 р) [531]	Види сільськогосподарської продукції майбутнього врожаю (Порядок проведення державних форвардних закупівель зерна КМУ №736 від 16.05.2007) [493]
Обсяг форвардних операцій	Узгоджується покупцем і продавцем (Положення про вимоги стандартної (типової) форми деривативів КМУ №632 від 19.04.1999 р) [531]	Визначається виходячи із загального обсягу формування Державного інтервенційного фонду та наявних земельних ресурсів й потенційних обсягів виробництва СГП ((Порядок проведення державних форвардних закупівель зерна КМУ №736 від 16.05.2007) [493]

Продовження додатку Ф

Продовження таблиці Ф.9

1	2	3
Ціна активу	Ціна (курс), за якою (яким) буде здійснюватися операція в майбутньому, фіксується в момент укладання форвардного контракту. (Методичні вказівки з інспектування банків "Система оцінки ризиків" Постанова НБУ 104 від 15.03.2004 [530])	Визначається на умовах сезонного авансового платежу, розрахованого на основі мінімальних (максимальних) інтервенційних цінах, затверджених щорічною Постановою КМУ (Методика визначення мінімальної та максимальної інтервенційної ціни об'єкта державного цінового регулювання, № 159 від 11.02.2010 р.) [515]
Умови розрахунку	Узгоджується покупцем і продавцем. (Положення про вимоги стандартної (типової) форми деривативів КМУ №632 від 19.04.1999 р) [531]	Остаточний розрахунок за контрактом проводиться за середньозваженими цінами рівноваги (фіксингу), що склалися протягом останніх трьох торгових сесій на Аграрній біржі та сертифікованих нею акредитованих товарних біржах на момент поставки, за вирахуванням середньозваженого відсотка за наданими строком до 12 календарних місяців кредитами банків, визначеного на підставі інформації, наданої НБУ (Наказ Мін АПК № 77 від 21.02.2008 р «Про затвердження форми форвардного біржового контракту») [533]
Застава	Залежно від ступеня довіри сторін (Методичні вказівки з інспектування банків "Система оцінки ризиків" Постанова НБУ 104 від 15.03.2004) [530]	70 % від майбутнього валового збору розрахованого як середня врожайність сільськогосподарських культур за останні три роки. (Наказ Мін АПК № 77 від 21.02.2008 р «Про затвердження форми форвардного біржового контракту») [533] Нотаріальний договір застави майбутнього врожаю, який є предметом форвардного біржового контракту
Повідомлення (публікація) інформації про форвардні операції	Платник податків повідомляє центральний орган виконавчої влади, що реалізує податкову та митну політику, про здійснення контрольованої операції на підставі форвардного або ф'ючерсного контракту шляхом надання Повідомлення протягом 10 робочих днів з дня укладення відповідного форвардного або ф'ючерсного контракту (Наказ Мініну «Про затвердження форми та Порядку подання Повідомлення про укладання форвардного або ф'ючерсного контракту» від 01.04.2018 р № 405) [534]	Аграрний фонд оприлюднює через засоби масової інформації повідомлення про проведення форвардних закупівель, визначений обсяг таких закупівель та розмір мінімальної партії зерна. Проведення форвардних закупівель розпочинається не раніше ніж через десять днів від дати опублікування повідомлення (Порядок проведення державних форвардних закупівель зерна КМУ №736 від 16.05.2007) [493]

*Складено автором на основі [146, 168, 183, 493, 528-534]

Продовження додатку Ф

Таблиця Ф.10

**Витрати сільськогосподарського підприємства
з обслуговування форвардних закупівель***

Види витрат	Маркетинговий період (роки)				
	2007-2008	2008-2009	2012-2013	2013-2014	2014-2015
Реєстраційний збір Аграрної біржі	0,25 % від вартості контракту сплачується протягом 2-х робочих днів після укладання та реєстрації		0,1 % від вартості контракту сплачується протягом 2-х робочих днів після укладання та реєстрації		
Брокерські послуги	0,25 % від вартості контракту сплачується протягом 2-х робочих днів після укладання та реєстрації		0,1 % від вартості контракту сплачується протягом 2-х робочих днів після укладання та реєстрації		
Винагорода за користування коштами на 1 т, грн (не залежить від ціни, виду товару чи дати укладання угоди)	–	–	129,81	125,19	170,00
Витрати на оформлення договору застави	послуги – 0,1 % від суми договору застави + 500 грн за нотаріальні послуги	послуги – 0,1 % від суми договору застави + 750 грн за нотаріальні послуги	послуги – 0,1 % від суми договору застави + 1250 грн за нотаріальні послуги	послуги – 0,1 % від суми договору застави + 1500 грн за нотаріальні послуги	послуги – 0,1 % від суми договору застави + 1750 грн за нотаріальні послуги
Страховий тариф на посіви с-г культур	тарифна ставка 3,0 % (франшиза – 30 %)	тарифна ставка 3,0 % (франшиза – 30 %)	страховий тариф 3,5 % (франшиза – 50 %)	страховий тариф 4,55 % (франшиза – 50 %)	страховий тариф 3,5 % (франшиза – 50 %)
Усього витрат, %	3,64	3,65	10,6	12,05	10,8
Усього витрат на 1 т, грн	37,96	38,06	202,52	221,84	270,0

*Складено автором на основі діючих договорів та джерел [517, 522]

**Ціноутворення сільськогосподарської продукції
при форвардних операціях, 2018 р.***

Критерії	Зміст	Порядок розрахунку
Базова закупівельна ціна	Підлягає перегляду (зміні як у більшу, так і в меншу сторону) відповідно до змін у кон'юнктурі ринку товару на момент фактичного виконання постачальником своїх зобов'язань з доставки товару, а загальна вартість товару (партії товару) підлягає перерахунку на момент кожної доставки	пшениця 2 кл. – 4850 грн/т пшениця 3 кл. – 4600 грн/т; кукурудза 3 кл. – 4150 грн/т ячмінь 3 кл. – 4550 грн/т жито 2-3 кл. – 3500 грн/т гречка 2-3 кл. – 10000 грн/т овес 2-3 кл. – 4200 грн/т горох жовтий 1-2 кл. – 6000 грн/т
Кон'юнктура ринку товару	Визначається ціна, що склалася на ринку відповідно до довідки Товарної біржі	ціна на аналогічний товар на останній день доставки товару (партії товару) на умовах EXW – зерновий склад
Остаточний розрахунок	З урахуванням ПДВ визначається за формулою (OP):	загальна вартість доставленого товару (партії товару) – аванс
	Попередньої оплати двома або більше платіжками у різні дати (OP) визначається за формулою:	загальна вартість доставленого товару (партії товару) – аванс + ΔСКГК
Загальна вартість доставленого товару (партії товару)	З урахуванням ПДВ визначається за формулою:	ціна товару x кількість тонн фактично доставленого товару
Ціна товару	Ціна за 1 т товару на Товарній біржі в момент доставки	ціна товару – знижка
Знижка	Знижка на вартість 1 т товару розраховується за формулою:	аванс / к-ть тонн x (% за користування / 365 днів x к-сть днів)
Аванс	Сума попередньої оплати за товар, зазначений відсоток в договорі від загальної базової ціни	не перевищує 65 % від загальної вартості постачання за договором
Кількість тонн	Законтракована кількість товару, але не менше мінімального обсягу:	пшениця 2 кл. – 100 т; пшениця 3 кл. – 100 т; кукурудза 3 кл. – 100 т; ячмінь 3 кл. – 50 т; жито 2-3 кл. – 30 т; гречка 2-3 кл. – 10 т; овес 2-3 кл. – 10 т; горох жовтий 1-2 кл. – 30 т
Процент за користування	Визначений процент за користування грошовими коштами покупця	від 20 % до 25 %, з урахуванням курсових коливань – 15%
Період	Кількість днів від дня здійснення покупцем попередньої оплати за товар до дня передачі постачальником права власності на товар	Кд
ΔСКГК	Процент за користування грошовими коштами, що компенсується постачальнику та розраховується за формулою:	$\Delta \text{СКГК} = (\text{аванс}2 \times \% \text{ за користування} / 365 \times (\text{дата авансу}2 - \text{дата авансу}1)) + (\text{аванс}3 \times \% \text{ за користування} / 365 \times (\text{дата авансу}3 - \text{дата авансу}1)) + (\text{аванс}n \times \% \text{ за користування} / 365 \times (\text{дата авансу}n - \text{дата авансу}1))$
Аванс	Дати платежів попередньої оплати	дата авансу1, дата авансу2, дата авансу n

*Складено автором на основі діючих договорів

Продовження додатку Ф

Таблиця Ф.12

**Ефективність форвардних операцій
за виконаними форвардними контрактами***

Показники	Значення показників по маркетингових періодах 2007-2015 рр.						
	2007-2008	2008-2009	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015
Виробнича собівартість, грн за 1 т	541,37	755,25	1004,78	1769,40	1477,75	1828,54	2850,00
Повна собівартість, грн за 1 т	730,30	786,08	1034,24	2415,88	1771,84	2207,71	3200,00
Ціна реалізації, грн за 1 т	968,63	950,38	1571,04	2154,31	1260,74	1792,36	3750,00
Фінансовий результат від форвардних операцій, грн за 1 т	232,25	225,06	318,89	-684,64	-658,48	-519,51	325,00
Рентабельність, %	32,6	20,9	51,9	-10,8	-28,8	-18,8	16,2

*Складено автором на основі діючих договорів та джерел [517, 522]

Продовження таблиці Ф.14

**Ефективність форвардних операцій
за діючими форвардними контрактами***

Показники	Значення показників по маркетингових періодах 2015-2018 рр.					
	2015-2016		2016-2017		2017-2018	
Контрагент	ТОВ «Профіт-експорт»	ПАТ «Аграрний фонд»	ПАТ ДПЗКУ	ПАТ «Аграрний фонд»	ПАТ ДПЗКУ	ПАТ «Аграрний фонд»
Виробнича собівартість, грн за 1 т	2 252,47	2 252,47	3 293,80	3 293,80	3 300,00	3 300,00
Повна собівартість, грн за 1 т	2 708,82	2 708,82	3 662,71	3 662,71	3 450,00	3 450,00
Ціна реалізації, грн за 1 т	3 433,36	3 433,36	3 737,13	3 737,13	3 750,00	3750,00
Фінансовий результат від форвардних операцій, грн за 1 т	149,63	51,82	-249,69	-457,38	102,90	-147,95
Рентабельність, %	26,7	26,7	2,0	2,0	8,7	8,7

*Складено автором на основі діючих договорів та джерел [517, 522]

Додаток Х

Інституціональне забезпечення операцій фінансового лізингу

Таблиця Х.1

Інституціональне забезпечення фінансового лізингу в Україні*

Термін	Визначення	Нормативно-правовий акт
1	2	3
Сутність, лізингу, лізингових операцій.	За договором лізингу одна сторона (лізингодавець) передає або зобов'язується передати другій стороні (лізингоодержувачеві) у користування майно, що належить лізингодавцю на праві власності і є набуте ним без попередньої домовленості із лізингоодержувачем (прямий лізинг), або майно, спеціально придбане лізингодавцем у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов (непрямий лізинг), на певний строк і за встановлену плату (лізингові платежі)	Цивільного кодексу України від 16.01.2003 № 435-IV [467]
	Лізинг - це господарська діяльність, спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів, яка полягає в наданні за договором лізингу однією стороною (лізингодавцем) у виключне користування другій стороні (лізингоодержувачу) на визначений строк майна, що належить лізингодавцю або набувається ним у власність (господарське відання) за дорученням чи погодженням лізингоодержувача у відповідного постачальника (продавця) майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів	Господарського кодексу України від 16.01.2003 № 436-IV [468]
	Фінансовий лізинг (оренда) - господарська операція, що здійснюється фізичною або юридичною особою і передбачає передачу орендарю майна, яке є основним засобом згідно з цим Кодексом і придбане або виготовлене орендодавцем, а також усіх ризиків та винагород, пов'язаних з правом користування та володіння об'єктом лізингу	Податковий кодекс України [183]
Види і форми	Передбачено існування окремих видів і форм лізингу, закріплено тільки визначення прямого і непрямого лізингу ч. 3 статті 806	Цивільний кодекс [467]
	Фінансовий лізинг - це вид цивільно-правових відносин, що виникають із договору фінансового лізингу. За договором фінансового лізингу лізингодавець зобов'язується набути у власність річ у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов і передати її у користування лізингоодержувачу на визначений строк не менше одного року за встановлену плату (лізингові платежі)	ЗУ «Про фінансовий лізинг» [537]
	Залежно від особливостей здійснення лізингових операцій лізинг може бути двох видів - фінансовий чи оперативний. За формою здійснення лізинг може бути зворотним, пайовим, міжнародним тощо	ГКУ 16.01.2003 № 436-IV [468]
	Лізинг (оренда) вважається фінансовим, якщо лізинговий (орендний) договір містить одну з таких умов: об'єкт лізингу передається на строк, протягом якого амортизується не менш як 75 відсотків його первісної вартості, а орендар зобов'язаний на підставі лізингового договору та протягом строку його дії придбати об'єкт лізингу з наступним переходом права власності від орендодавця до орендаря за ціною, визначеною у такому лізинговому договорі; балансова (залишкова) вартість об'єкта лізингу на момент закінчення дії лізингового договору, передбаченого таким договором, становить не більш як 25 відсотків первісної вартості ціни такого об'єкта лізингу, що діє на початок строку дії лізингового договору; сума лізингових (орендних) платежів з початку строку оренди дорівнює первісній вартості об'єкта лізингу або перевищує її; майно, що передається у фінансовий лізинг, виготовлене за замовленням лізингоотримувача (орендаря) та після закінчення дії лізингового договору не може бути використаним іншими особами, крім лізингоотримувача (орендаря), виходячи з його технологічних та якісних характеристик	Податковий кодекс України [183]
Правові засади, ліцензійні умови	Загальні правові засади у сфері надання фінансових послуг, здійснення регулятивних та наглядових функцій за діяльністю з надання фінансових послуг. Метою цього Закону є створення правових основ для захисту інтересів споживачів фінансових послуг, правове забезпечення діяльності і розвитку конкурентоспроможного ринку фінансових послуг в Україні, правове забезпечення єдиної державної політики у фінансовому секторі	ЗУ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [543]

Продовження додатку X

Продовження таблиці X.1

1	2	3
Правові засади, ліцензійні умови	Надання послуг з фінансового лізингу та порядок, якого необхідно дотримуватись при наданні цієї послуги юридичними особами - суб'єктами господарювання, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але мають визначене законами та нормативно-правовими актами Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг право надавати послугу з фінансового лізингу	Розпорядженням ДКЗРРФП України від 22.01.2004 р. № 21 [549]
	Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з надання фінансових послуг (крім професійної діяльності на ринку цінних паперів), згідно яких встановлюють вичерпний перелік вимог, обов'язкових для виконання ліцензіатом, та вичерпний перелік документів, що додаються до заяви про отримання ліцензії. Визначено обов'язки Ліцензіата, який зобов'язаний виконувати вимоги цих Ліцензійних умов, а здобувач ліцензії - їм відповідати	ЗУ «Про ліцензування видів господарської діяльності» п.2 ст. 7 [550]
	Визначено загальні правові та економічні засади фінансового лізингу, а також урегульовані правові відносини між лізингодавцем та лізингоотримувачем, визначенні основні пункти договору фінансового лізингу, перехід права власності на об'єкт лізингу, та зобов'язання що виникають між сторонами, їх права та обов'язки	ЗУ «Про фінансовий лізинг» [537]
Предмет лізингу	Предметом договору лізингу може бути не споживна річ, визначена індивідуальними ознаками та віднесена відповідно до законодавства до основних фондів. Зазначено, що не можуть бути предметом лізингу земельні ділянки та інші природні об'єкти, єдині майнові комплекси підприємств та їх відокремлені структурні підрозділи (філії, цехи, дільниці). Майно, що перебуває в державній або комунальній власності може бути передано в лізинг у порядку, встановленому цим Законом, якщо щодо такого майна відсутня заборона передачі в користування та/або володіння	ЗУ «Про фінансовий лізинг» [537]
Сублізинг	Лізингоодержувач за договором лізингу передає третім особам (лізингоодержувачам за договором сублізингу) у користування за плату на погоджений строк відповідно до умов договору сублізингу предмет лізингу, отриманий раніше від лізингодавця за договором лізингу. Статтею шостою цього ж Закону встановлюються вимоги до форми договору лізингу та його істотні умови, а в статті десятій та одинадцятій закріплені права та обов'язки лізингодавця та лізингоодержувача	ЗУ «Про фінансовий лізинг» [537]
Оподаткування лізингових операцій	Лізингові операції згідно Податкового кодексу України оподатковуються двома основними податками – податком на додану вартість та податком на прибуток. Отримання об'єкта фінансового лізингу є підставою для нарахування податкового кредиту з ПДВ в лізингоотримувача та податковими зобов'язаннями в лізингодавця. Згідно п. 198.2 Податкового Кодексу "датою збільшення податкового кредиту орендаря (лізингоотримувача) для операцій фінансової оренди (лізингу) є дата фактичного отримання об'єкта фінансового лізингу таким орендарем". Позитивною стороною придбання майна в лізинг є отримання покупцем податкового кредиту в повному обсязі, що дозволяє зменшити свої податкові зобов'язання. Згідно п. 14.1.191 Податкового Кодексу фінансовий лізинг прирівнюється до постачання товарів. В такому разі підприємство лізингоотримувач керується стандартами бухгалтерського обліку (ПСБО) в частині обліку даного основного засобу. При оподаткування лізингових операцій податком на прибуток виявляються неузгоджені розбіжності у нормативно-правовій базі, а саме об'єкт лізингу не є власністю лізингоотримувача, в той час коли його вартість обліковуються на балансі та здійснюється нарахування амортизації, сума якої відноситься до витрат підприємства.	Податковий кодекс України [183]

*Складено автором на основі [183, 467, 468, 537, 543, 549, 550]

Сутність і визначення основних складових угоди фінансового лізингу*

Термін	Сутність та визначення
Авансовий (перший лізинговий) платіж	Сума, що включає частину відшкодування вартості ОЗ, а також частину комісії (процентів) лізингодавця та відображається, як перший лізинговий платіж у відповідному графіку платежів. Перший лізинговий платіж сплачується лізингоодержувачем відповідно до умов договору на користь лізингодавця та за будь-яких обставин поверненню лізингоодержувачу не підлягає, якщо інше не буде погоджено письмово сторонами
Викупна вартість основних засобів	Вартість, за якою лізингоодержувач має право викупити ОЗ до закінчення строку лізингу, але не раніше дванадцяти місяців після надання ОЗ та яка вказана в графіку платежів
Графік платежів	Додаток до договору, в якому визначається строк лізингу, графік платежів (розмір, періодичність), дата надання, дата повернення, місце передачі ОЗ, а також початкова й залишкова вартість ОЗ та ін.; в договорі сторони під графіком платежів також розуміють зміни до нього
Дата надання основних засобів	Дата, коли лізингодавець передає у користування лізингоодержувачу ОЗ, про що складається відповідний акт приймання-передачі
Дата повернення основних засобів	Дата, коли лізингоодержувач зобов'язаний повернути ОЗ лізингодавцю, про що складається відповідний акт повернення
Залишкова вартість основних засобів	Частина останнього лізингового платежу, що відшкодовує вартість ОЗ, яка вказана в графіку платежів
Комісія (проценти) лізингодавця	Платіж за користування майном без урахування частини лізингового платежу, що надається в рахунок компенсації частини вартості об'єкта фінансового лізингу (ОЗ)
Лізинговий платіж	Грошова сума, яка включає відшкодовувану частину вартості ОЗ та комісію (проценти) лізингодавця
Нормальна зношеність	Стан ОЗ, при якому лізингодавець не має претензій до лізингоодержувача при поверненні ОЗ; зношеність, якої ОЗ зазнав би при звичайному використанні за призначенням, визначена договором протягом терміну лізингу
Середньомісячний лізинговий платіж	Платіж, який розраховується за формулою: $СЛП = ЗСЛП / КМ$, де СЛП – середньомісячний лізинговий платіж; ЗСЛП – загальна сума лізингових платежів, передбачених графіком (крім авансового платежу); КМ – визначений у місяцях строк лізингу, передбачений відповідним графіком
Середньомісячна комісія	Комісія, яка розраховується за формулою: $СК = ЗСК / КМ$, де СК – середньомісячна комісія; ЗСК – загальна сума комісій, передбачених графіком платежів; КМ – визначений у місяцях строк лізингу, передбачений відповідним графіком платежів
Строк (термін) лізингу	Період, протягом якого лізингоодержувач користується ОЗ відповідно до умов договору та має належно виконувати зобов'язання, передбачені договором, в тому числі, але не виключно щодо сплати лізингових платежів, комісійних винагород, а також інші платежі, що обумовлені або будуть обумовлені договором
Строковий лізинговий платіж	Черговий лізинговий платіж, строк оплати якого настає згідно з графіком платежів
Франшиза	Визначена відповідним графіком платежів частина збитків, що не підлягає відшкодуванню страховиком та яку лізингоодержувач повинен відшкодувати на користь лізингодавця за кожним та будь-яким страховим випадком

*Складено автором на основі діючих договорів

Додаток Ц

Інституціональне забезпечення використання аграрних розписок

Таблиця Ц.1

Документальне супроводження процедури укладання угод позики з використанням аграрних розписок*

Етапи	Перелік документально-інформаційного забезпечення	Джерело даних
Експрес аналіз	Анкета	
	Заповнена анкета клієнта (скан-копія з підписом уповноваженої особи клієнта)	Дані клієнта
	Підписана інформаційна пам'ятка (скан-копія з підписом уповноваженої особи клієнта)	Довідка клієнта
Повний аналіз	Фінансовий аналіз	
	Перелік компаній-учасників Групи (назва, код ЄДРПОУ), описати організаційну (схему руху грошових коштів) та юридичну структуру Групи пов'язаних компаній (якщо Клієнт є частиною Групи пов'язаних компаній)	Довідка клієнта
	Заповнена анкета клієнта (скан-копія з підписом уповноваженої особи Клієнта)	Дані клієнта
	Оборотно-сальдові відомості по бухгалтерським рахункам 10,15 на дату формування останньої офіційної звітності в форматі електронної таблиці	Дані клієнта з бухгалт. бази
	Декларація про сплату єдиного податку 4 групи за поточний фінансовий рік (с-г податку) та додатки до неї (розрахунок частки с-г товаро виробництва; відомість про наявність земельних ділянок із зазначенням їх місцезнаходження), або декларація з податку на прибуток.	Скан-копія відповідної форми звітності клієнта
Повний аналіз	Декларація про сплату єдиного податку 4 групи за поточний фінансовий рік (с-г податку) та додатки до неї (розрахунок частки с-г товаровиробництва; відомість про наявність земельних ділянок із зазначенням їх місцезнаходження), або декларація з податку на прибуток.	Скан-копія відповідної форми звітності клієнта
	Річний баланс, Звіт про фінансовий результат, форма 50-сг та 29-сг на останню звітну дату, з відміткою органів статистики (засвідчені належним чином копії). Якщо заявка на фінансування подається після 01.07 потрібно надати квартальну фінансову звітність (форма 1, форма 2) на найближчу квартальну дату (01.07. чи 01.10) та звіт за формою 37 сг.	Скан-копія відповідної форми звітності клієнта
	Аналіз правового статусу	
	Статут або інші установчі документи юридичної особи з усіма додатками та змінами (засвідчені належним чином копії або із зазначенням коду доступу)	Дані клієнта
	Довідка від підприємства за наявності земельних ділянок	Дані клієнта
Реалізація проекту (підписання договорів)	Надати Довідку АПК про внесені посіви під урожай наступного року та/або Довідку сільської селищної ради про посіви під урожай наступного року та /або Звіт сюрвеєра, який підтверджує внесення посівів	Дані клієнта
	Наказ (протокол) про призначення на посаду керівника (засвідчена належним чином копія, з датою копії не раніше 30 днів до прогнозу дати підписання)	Дані клієнта
	Паспорт та ідентифікаційний номер керівника та/або представника за довіреністю (засвідчена належним чином копія, з датою копії не раніше 30 днів до прогнозу дати підписання)	Дані клієнта
	Оригінал рішення вищого органу управління щодо погодження (затвердження) укладення договорів	Дані клієнта
	Оригінал довіреності або її нотаріально засвідчена копія видана уповноваженою особою (для представника, що діє за довіреністю).	Нотаріально посвідчена
	Протокол/рішення вищого органу управління юридичної особи про передачу в заставу (укладання договору застави) майбутнього урожаю із зазначенням номеру поля, місця розташування земельної ділянки (область, район, село/сільська рада), загальної площі земельної ділянки та окремо площі кожного поля, урожайності, кількості тонн, які передаються в заставу, заставної ціни за тону, суми по заставній вартості та уповноваження особи щодо підписання договору застави та внесення змін до нього (2 оригінали)	Дані клієнта
	Документи для оформлення договору-поруки Фізичної особи власника (якщо умовами співпраці передбачено наявність поруки)	Дані клієнта
	Копії паспорту та ідентифікаційного номеру поручителя (представник компанії робить копію з оригіналу і завіряє)	Дані клієнта
	Нотаріально засвідчений дозвіл чоловіка/дружинина укладення договору поруки	
	Якщо поручителем буде юридична особа – документи юридичної особи-поручителя	Нотаріально посвідчена

*Складено автором на основі діючих договорів

Інституціональне забезпечення використання аграрних розписок в Україні*

Вид нормативно-правового акту та категорія	Назва нормативно-правового акту та зміст категорії	Номер та дата прийняття нормативно-правового акту
Закони України	«Про аграрні розписки» [155]	№5479- VI від 06.11.2012
	«Про виконавче впровадження» [561]	№1404- VIII від 02.06.2016
	«Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» [562]	№1403- VIII від 02.06.2016
	«Про нотаріат» [563]	№3425-XII від 02.09.1993
	«Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [564]	№1952- IV від 01.07.2004
Постанови КМУ	«Про затвердження Порядку ведення Реєстру аграрних розписок» [565]	№665 від 17.07.2013 р
Накази Міністерства юстиції України	«Про затвердження порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» [566]	№296/5 від 22.02.2012
	«Порядок ведення нотаріального діловодства» [567]	№3253/5 від 22.12.2010
	«Внесення зміни до Інструкції з організації примусового виконання рішень» [568]	№ 2522/5 від 02.08.2018
Накази Міністерства фінансів України	«Про затвердження Інструкції про порядок обчислення та справляння державного мита» [569]	№811 від 07.07.2012
Аграрна розписка	Товаророзпорядчий документ, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку с-г продукції або сплатити кошти на визначених у ньому умовах [155]	ст. 1 ЗУ «Про аграрні розписки»
Фінансова аграрна розписка	Це аграрна розписка, що встановлює безумовне зобов'язання боржника сплатити грошову суму, розмір якої визначається за погодженою боржником і кредитором формулою з урахуванням цін на сільськогосподарську продукцію у визначеній кількості та якості [155]	ст. 5 ЗУ «Про аграрні розписки»
Товарна аграрна розписка	Це аграрна розписка, що встановлює безумовне зобов'язання боржника за аграрною розпискою здійснити поставку узгодженої сільськогосподарської продукції, якість, кількість, місце та строк поставки якої визначені аграрною розпискою [155]	ст. 4 ЗУ «Про аграрні розписки»
Боржник	Особа, яка видає аграрну розписку для оформлення свого зобов'язання здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених в аграрній розписці [155]	ЗУ «Про аграрні розписки»
Кредитор	Фізична або юридична особа, що надає боржнику грошові кошти, послуги, здійснює постачання товарів або виконує роботи і бажає отримати аграрну розписку, щоби набути статус кредитора за аграрною розпискою, або особа, яка набула права кредитора за аграрною розпискою від іншого кредитора. [155]	
Реєстр аграрних розписок	Єдина інформаційна система, що містить відомості про обов'язкові реквізити виданих та погашених аграрних розписок [155]	
ДРОРМ	Державний реєстр обтяжень рухомого майна – єдина комп'ютерна база даних про виникнення, зміну, припинення обтяжень, а також про звернення стягнення на предмет обтяження.	
ДРРП	Державний реєстр речових прав на нерухоме майно – єдина державна інформаційна система, що забезпечує обробку, збереження та надання відомостей про зареєстровані речові права на нерухоме майно та їхні обтяження, про об'єкти та суб'єктів таких прав. [155]	
Моніторинг предмета застави за аграрними розписками	Діяльність кредиторів за аграрними розписками та залучених кредиторів за аграрними розписками інших зацікавлених осіб із здійснення спостереження за майбутнім урожаєм, що є предметом застави за аграрними розписками, збору інформації про предмет застави та боржників за аграрними розписками, її систематизації в базі даних та користування такими базами даних у порядку, передбаченому законом [156]	ЗУ «Про аграрні розписки»

*Складено автором на основі [155, 156, 561-569]

Ціноутворення на товар та сільськогосподарську продукцію при операціях з аграрними розписками*

Показники	Пояснення	Формула
Ціноутворення на товаркредитора		
Загальна вартість товару (ЗВТ)	розрахунки за поставлений товар здійснюються покупцем за формулою	$ZBT = \sum OBT_n$
Остаточна скоригована вартість товару (OBT _c)	остаточна скоригована вартість товарувизначається за наступною формулою	$OBT_c = OBT \times K$
Остаточна вартість товару (OBT)	остаточна вартість товару (OBT) кожної окремої партії товару визначається відповідно до цін і вартості перевезення	$OBT = (Цт \times Km + B\delta) + (Цт \times Km + B\delta) \times KB/360 * B * 1,2,$
Співвідношення валют (К)	значення співвідношення курсів гривні до долара США розраховується за формулою	Ko/Kn
Середній курс гривні до долара США	сформований на міжбанківському ринку, що публікується під заголовком USD/UAH ASK, що передує даті поставки товару	Kn
	сформований на міжбанківському ринку, що публікується під заголовком USD/UAH ASK, на дату оплати	Ko
Ціна товару	ціна однієї одиниці товару з ПДВ, грн	$Цт$
Кількість товару	кількість фактично отриманого товару	Km
Вартість доставки товару	вартість доставки (перевезення) товару до місця поставки з ПДВ, грн	$B\delta$
Кількість днів відтермінування оплати	кількість календарних днів відтермінування оплати, яка визначається як різниця між фактичною датою оплати та датою отримання товару	B
Коефіцієнт відтермінування	річний коефіцієнт відтермінування	KB
Ціноутворення на сільськогосподарську продукцію		
Загальна вартість поставки (ЗВП)	розрахунки за поставлену сільськогосподарську продукцію здійснюються за формулою	$ZBP = K \times PC$
Ринкова ціна	розрахунок ринкової ціни здійснюється за формулою	$PC = ЦП - BT - BB$
Ціна продукції	визначається як середня арифметична значення між цінами в Україні на відповідну продукцію	$ЦП$
Вартість логістики	вартість транспортування продукції від базису поставки до визначеного зернового складу	BT
Вартість відвантаження продукції	вартість послуг наданих зерновим складом під час відвантаження продукції	BB

Складено автором на основі діючих договорів*

Обґрунтування вибору домінант фінансового забезпечення діяльності СГП

Таблиця Ц.4

Матриця Евклідових відстаней між підприємствами з високим рівнем самофінансування 2017 р.

Підприємство	Приватне акціонерне товариство "Драбівське"	Відкрите акціонерне товариство «Петромихайлівське»	Пат "Блок Агросвіт"	Сума відстаней
Приватне акціонерне товариство "Драбівське"	0	5.68	9.27	14.95
Відкрите акціонерне товариство «Петромихайлівське»	5.68	0	6.43	12.11
ПАТ "Блок Агросвіт"	9.27	6.43	0	15.7

Таблиця Ц.5

Матриця Евклідових відстаней між підприємствами із середнім рівнем самофінансування 2017 р.

Підприємство	Приватне акціонерне товариство "Підсереднє"	Приватне акціонерне товариство «Аграрний Дім»	Публічне акціонерне товариство "Ім.Т.Г.Шевченка"	ПАТ "Перемога"	Приватне акціонерне товариство «Єлизаветівське»	ДПДГ "Мелітопольське"	Сума відстаней
Приватне акціонерне товариство "Підсереднє"	0	6.34	2.87	7.46	6.22	5.98	28.87
Приватне акціонерне товариство «Аграрний Дім»	6.34	0	7.98	6.78	8.21	8.92	38.23
Публічне акціонерне товариство "Ім.Т.Г.Шевченка"	2.87	7.98	0	8.32	7.76	9.32	36.25
ПАТ "Перемога"	7.46	6.78	8.32	0	3.77	9.47	35.8
Приватне акціонерне товариство «Єлизаветівське»	6.22	8.21	7.76	3.77	0	4.12	30.08
ДПДГ "Мелітопольське"	5.98	8.92	9.32	9.47	4.12	0	37.81

Матриця Евклідових відстаней між підприємствами з низьким рівнем самофінансування 2017 р.

Підприємство	Приватне підприємство "АСКОН"	ПРАТ Агрофірма Гюнівська	Публічне акціонерне товариство "Велика Бурімка	Приватне акціонерне товариство "МИКОЛАЇВСЬКЕ"	Приватне акціонерне товариство "ПЛЕМЗАВОД СТЕПНОЙ"	Товариство з обмеженою відповідальністю "АГРО-ДАВИДОВКА	Товариство з обмеженою відповідальністю "ОЛЬВІЯ"	ПСП «Синюха»	ТОВ "ІСКРА"	ТОВ АФ "Україна"	Приватне підприємство "Югро"	ПАТ "Агродар"	Сума відстаней
Приватне підприємство "АСКОН"	0	4.69	9.27	8.24	6.58	7.98	9.54	9.21	8.49	7.65	9.4	3.68	84.73
ПРАТ Агрофірма Гюнівська	4.69	0	8.21	9.21	8.34	9.65	7.25	7.91	8.06	8.64	4.84	4.52	81.32
Публічне акціонерне товариство "Велика Бурімка	9.27	8.21	0	5.32	5.98	6.48	7.05	6.54	5.98	8.09	6.17	6.24	75.33
Приватне акціонерне товариство "МИКОЛАЇВСЬКЕ"	8.24	9.21	5.32	0	4.39	6.17	6.87	7.04	7.11	5.91	4.57	5.12	69.95
Приватне акціонерне товариство "ПЛЕМЗАВОД СТЕПНОЙ"	6.58	8.34	5.98	4.39	0	5.98	4.25	6.34	7.04	4.39	6.17	4.98	64.44
Товариство з обмеженою відповідальністю "АГРО-ДАВИДОВКА	7.98	9.65	6.48	6.17	5.98	0	6.24	5.11	5.09	6.31	4.17	6.48	69.66
Товариство з обмеженою відповідальністю "ОЛЬВІЯ"	9.54	7.25	7.05	6.87	4.25	6.24	0	4.98	5.01	5.23	4.14	7.06	67.62
ПСП «Синюха»	9.21	7.91	6.54	7.04	6.34	5.11	4.98	0	3.14	6.74	5.16	4.84	67.01
ТОВ "ІСКРА"	8.49	8.06	5.98	7.11	7.04	5.09	5.01	3.14	0	6.34	4.19	6.18	66.63
ТОВ АФ "Україна"	7.65	8.64	8.09	5.91	4.39	6.31	5.23	6.74	6.34	0	6.37	5.64	71.31
Приватне підприємство "Югро"	9.4	4.84	6.17	4.57	6.17	4.17	4.14	5.16	4.19	6.37	0	7.19	62.37
ПАТ "Агродар"	3.68	4.52	6.24	5.12	4.98	6.48	7.06	4.84	6.18	5.64	7.19	0	61.93

Матриця Евклідових відстаней між підприємствами з критичним рівнем самофінансування 2017 р.

Підприємство	Відкрите акціонерне товариство «Зелений гай»	Публічне акціонерне товариство "ДРУЖБА"	Приватне акціонерне товариство ЧЕРКАСЬКЕ ОБЛАСНЕ ПІДПРИЄМСТВО "АГРОТЕХСЕРВІС"	Товариство з обмеженою відповідальністю «АНДРІЇВСЬКЕ»	Товариство з обмеженою відповідальністю «АСКОН - 2007»	Державне підприємство "ДГ "Відродження" НААН"	ПАТ "Агропрод"	Сума відстаней
Відкрите акціонерне товариство «Зелений гай»	0	9.68	5.96	6.07	3.67	6.11	7.24	38.73
Публічне акціонерне товариство "ДРУЖБА"	9.68	0	5.98	6.48	5.19	4.62	5.88	37.83
Приватне акціонерне товариство ЧЕРКАСЬКЕ ОБЛАСНЕ ПІДПРИЄМСТВО "АГРОТЕХСЕРВІС"	5.96	5.98	0	5.78	6.85	7.24	5.99	37.8
Товариство з обмеженою відповідальністю «АНДРІЇВСЬКЕ»	6.07	6.48	5.78	0	4.59	6.72	7.98	37.62
Товариство з обмеженою відповідальністю «АСКОН - 2007»	3.67	5.19	6.85	4.59	0	8.95	7.44	36.69
Державне підприємство "ДГ "Відродження" НААН"	6.11	4.62	7.24	6.72	8.95	0	5.43	39.07
ПАТ "Агропрод"	7.24	5.88	5.99	7.98	7.44	5.43	0	39.96

Додаток Ш

Когнітивне моделювання обґрунтування доцільних сценаріїв домінант
ФЗДСГП

Таблиця Ш.1

**Когнітивна карта топології та напрямів
взаємозв'язків системи - основні засоби**

X	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10	X11	X12
X1		+	+			-			+			
X2	+		+		+	+			+		+	
X3	+	+		+	+	+			+		-	
X4	+	+							+			
X5	+										+	+
X6	-			-	+			-	-		-	-
X7	+	+	+		-	-		+	+	+	+	+
X8	+	+	+		+				+	+	-	-
X9	+	+	+	+			+			+		
X10	-		-		+							
X11	+	-	+		+				+	+		-
X12	+	+	-		+				+	+	-	

Таблиця Ш.2

**Елементи когнітивної карти впливу зовнішнього і внутрішнього
середовища на основні засоби**

Елементи зовнішнього середовища	Елементи внутрішнього середовища
Банківський кредит	Фінансові ресурси
Державна підтримка	Обсяги виробництва
Іноземні інвестиції	Чистий прибуток
Страховання	Власний капітал
Фінансовий лізинг	Зобов'язання і забезпечення підприємств
Експорт	Оподаткування

Таблиця Ш.3

План сценарного моделювання поведінки системи - основні засоби

Важелі		імпульси	Сценарії											
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
V ₃	Чистий прибуток	Q ₃	+1	-1	+1	+1	+1	+1	+1	+1	-1	-1		
V ₇	Державна підтримка	Q ₇	+1	+1	-1	+1	-1	-1	+1	+1			+1	
V ₈	Іноземні інвестиції	Q ₈					+1	-1	+1	+1	-1	+1	+1	+1
V ₁₁	Фінансовий лізинг	Q ₁₁	+1	+1	+1	-1	+1	+1	-1	+1	+1	+1	+1	+1
Важелі		імпульси	Сценарії											
			12	13	14	15	16	17	18	19	20			
V ₃	Чистий прибуток	Q ₃	+1			+1	+1							
V ₇	Державна підтримка	Q ₇	-1		+1		+1	+1	+1	+1	-1	+1		
V ₈	Іноземні інвестиції	Q ₈	-1		+1				+1	-1	+1	+1	-1	
V ₁₁	Фінансовий лізинг	Q ₁₁	-1		+1	+1				+1	+1	-1	+1	

Продовження додатку Ш

Таблиця Ш.4

Матриця прискорення системи - основні засоби

<i>X</i>	<i>X</i> ₁	<i>X</i> ₂	<i>X</i> ₃	<i>X</i> ₄	<i>X</i> ₅	<i>X</i> ₆	<i>X</i> ₇	<i>X</i> ₈	<i>X</i> ₉	<i>X</i> ₁₀	<i>X</i> ₁₁	<i>X</i> ₁₂	Сума «актив»	Ступінь взаємодії
		1	1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	1	0,1	0,1	0,1	3,8	57,9
<i>X</i> ₂	1		2	0,1	1	2	0,1	0,1	2	1	0,1	0,1	9,5	88,4
<i>X</i> ₃	2	1		2	0,5	2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	8,1	82,6
<i>X</i> ₄	1	1	0,1		0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	2,9	15,1
<i>X</i> ₅	2	0,1	0,1	0,1		0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	1	2	5,8	39,7
<i>X</i> ₆	0,5	0,1	0,5	0,5	2		0,1	0,5	0,5	0,1	0,5	0,5	5,8	30,7
<i>X</i> ₇	2	1	2	1	0,5	0,5		1	1	1	2	2	14	58,0
<i>X</i> ₈	1	1	1	0,1	1	0,1	0,1		2	2	0,5	0,5	9,3	62,3
<i>X</i> ₉	1	2	2	1	0,1	0,1	1	0,1		1	0,1	0,1	8,5	55,7
<i>X</i> ₁₀	0,1	0,1	0,5	0,1	1	0,1	0,1	0,1	0,1		0,1	0,1	2,4	22,8
<i>X</i> ₁₁	1	1	0,5	0,1	2	0,1	0,1	0,1	1	2		0,5	8,4	62,8
<i>X</i> ₁₂	1	1	0,5	0,1	2	0,1	0,1	0,1	1	2	0,5		8,4	41,2
Сума «пасив»	12,6	9,3	10,2	5,2	10,3	5,3	2,0	2,4	8,9	9,5	5,1	6,1	66,2	
Ступінь активності	0,30	0,98	1,19	0,56	0,56	0,89	7,00	3,88	0,96	0,25	1,65	1,08	16,16	0,0

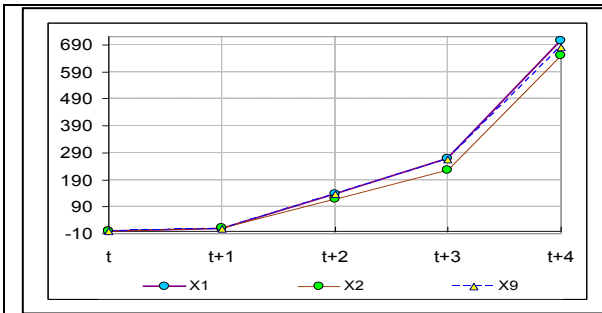
Таблиця Ш.5

Матриця гальмування системи - основні засоби

<i>X</i>	<i>X</i> ₁	<i>X</i> ₂	<i>X</i> ₃	<i>X</i> ₄	<i>X</i> ₅	<i>X</i> ₆	<i>X</i> ₇	<i>X</i> ₈	<i>X</i> ₉	<i>X</i> ₁₀	<i>X</i> ₁₁	<i>X</i> ₁₂	Сума «актив»	Ступінь взаємодії
<i>X</i> ₁		0,5	0,5	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,5	0,1	0,1	0,1	2,3	29,0
<i>X</i> ₂	0,5		0,5	0,1	0,5	0,5	0,1	0,1	0,5	0,5	0,1	0,1	3,5	25,1
<i>X</i> ₃	0,5	0,5		0,5	2	0,5	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	4,6	35,4
<i>X</i> ₄	0,5	0,5	0,1		0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	1,9	6,1
<i>X</i> ₅	0,5	0,1	0,1	0,1		0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,5	0,5	2,3	16,8
<i>X</i> ₆	1	0,1	2	1	0,5		0,1	2	1	0,1	1	1	9,8	17,2
<i>X</i> ₇	0,5	0,5	0,5	0,5	2	2		0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	8,5	32,8
<i>X</i> ₈	0,5	0,5	0,5	0,1	0,5	0,1	0,1		0,5	0,5	1	1	5,3	32,0
<i>X</i> ₉	0,5	0,5	0,5	0,5	0,1	0,1	0,5	0,1		0,5	0,1	0,1	3,5	25,4
<i>X</i> ₁₀	0,1	0,1	1	0,1	0,5	0,1	0,1	0,1	0,1		0,1	0,1	2,4	8,4
<i>X</i> ₁₁	0,5	0,5	1	0,1	0,5	0,1	0,1	0,1	0,5	0,5		2	5,9	33,0
<i>X</i> ₁₂	0,5	0,5	1	0,1	0,5	0,1	0,1	0,1	0,5	0,5	2		5,9	23,0
Сума «пасив»	5,6	4,3	7,7	3,2	7,3	3,8	1,5	3,4	4,4	3,5	5,6	5,6	41,2	
Ступінь активності	0,68	0,95	1,08	0,59	0,32	2,58	5,67	1,56	0,80	0,69	1,05	0,89	13,60	0,0

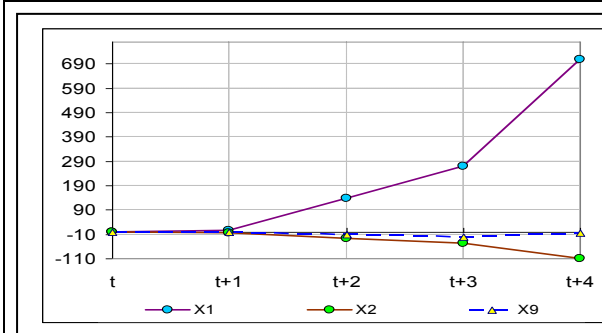
Аналіз впливу факторів на систему основні засоби

Фактор	Стимулювання	Гальмування	Інтерпретація фактору
Фінансові ресурси – X_1	Сильно взаємодіє, пасивний	Сильно взаємодіє, пасивний	Фактор фінансові ресурси є <i>цільовим фактором</i> управління системою. Фактор має високу ступінь взаємодії і потрапляє під вплив інших факторів. У той же час фінансові ресурси є індикатором і запорукою ефективного функціонування системи
Обсяги виробництва – X_2	Сильний рівень взаємодії, пасивний	Середній рівень взаємодії, пасивний	Фактор обсяги виробництва є <i>цільовим фактором</i> управління системою. Фактор має високу ступінь взаємодії і потрапляє під вплив інших факторів. Також є індикатором і запорукою ефективного функціонування системи
Чистий прибуток – X_3	Сильно взаємодіє, активний	Сильно взаємодія, активний	Фактор чистий прибуток не залежить від зміни системи, активно впливає на неї, що робить його <i>важелем управління</i> системою. Активність фактора в матриці гальмування і прискорення є високою
Власний капітал – X_4	Слабко взаємодіє, пасивний	Середній рівень взаємодії, пасивний	Фактор слабко впливає на зміну системи, в даний час він пасивний. Фактор може бути використаний як <i>індикатор</i> . Власний капітал є гарантією фінансової незалежності підприємства і базою для формування його активів. Зміна обсягу власного капіталу є показником ефективності як виробничої, так і фінансової та інвестиційної діяльності
Зобов'язання і забезпечення підприємств – X_5	Слабко взаємодіє, пасивний	Середній рівень взаємодії пасивний	Фактор зобов'язання і забезпечення підприємств слабко впливає на зміну системи, в даний час він пасивний. Фактор може бути використаний як <i>індикатор</i>
Оподаткування – X_6	Слабко взаємодіє пасивний	Слабко взаємодія активний	Фактор оподаткування слабко впливає на зміну системи. Можна відзначити посилення впливу фактора на систему при його мінімізації. Фактор може бути використаний як <i>індикатор</i>
Державна підтримка – X_7	Сильно взаємодіє, активний	Сильно взаємодії, активний	Фактор державна підтримка впливає на систему. Його зростання тягне за собою зростання інших факторів, але й сильно гальмує систему. Фактор може бути використаний як <i>важіль</i> управління станом. Чим сильнішою є державна підтримка, тим вищою є основні засоби
Іноземні інвестиції – X_8	Сильно взаємодіє, активний	Середній рівень взаємодії, активний	Іноземні інвестиції активно впливають на систему. Проте, активність фактора в матриці гальмування значно нижче, ніж у матриці прискорення, що робить його ідеальним <i>важелем</i> управління системою. Від фактора у прямій залежності перебуває результат системи. Іноземні інвестиції в розвитку національної економіки відіграють важливу роль. Залучення коштів іноземних інвесторів сприяє активізації інвестиційного процесу, впровадженню нових технологій, використанню передового зарубіжного досвіду, розвитку малого і середнього бізнесу, зростанню інвестиційного потенціалу територій та ін.
Експорт – X_9	Сильний рівень взаємодії, пасивний	Середній рівень взаємодії, пасивний	Зміна фактора експорт є <i>цільовим фактором</i> управління системою. Фактор має високу ступінь взаємодії і потрапляє під вплив інших факторів. У той же час експорт є індикатором і запорукою ефективного функціонування системи
Страховання – X_{10}	Слабко взаємодіє, пасивний	Сильний рівень взаємодії, пасивний	Фактор слабко діє на зміну системи, зараз він пасивний. Фактор може бути використаний, як <i>індикатор</i> . Фактор страхування дає позитивні результати у системі. Страхування сприяє оптимізації ресурсів, спрямованих на організацію економічної безпеки. Воно дає змогу досягти раціональної структури коштів, що спрямовуються на запобігання втрат від стихії чи впливу інших факторів, які перешкоджають діяльності тієї чи іншої особи
Фінансовий лізинг – X_{11}	Сильно взаємодіє, активний	Сильно взаємодія, активний	Фактор фінансовий лізинг впливає на систему. Його зростання тягне за собою зростання інших факторів, але й сильно гальмує систему. Фактор може бути використаний як <i>важіль</i> управління станом. Чим сильнішою є державна підтримка, тем вищою є основні засоби
Банківський кредит – X_{12}	Слабко взаємодіє, активний	Слабко взаємодіє, пасивний	Фактор банківський кредит слабко діє на зміну системи, зараз він пасивний. Фактор може бути використаний, як <i>індикатор</i> . Фактор банківський кредит дає позитивні результати у системі. Виступаючи як позичка капіталу, банківський кредит сприяє не тільки безперервному кругообігу та обігу капіталу, а й його нагромадженню. З позиції відтворення суспільного капіталу він умовно поділяється на позичку капіталу і позичку грошей

Сценарій 2

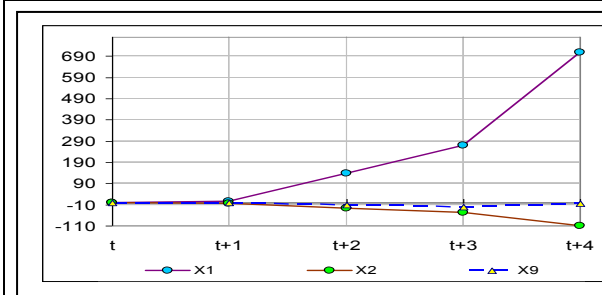
Чистий прибуток зменшується
Державна підтримка збільшується
Покращується Фінансовий лізинг

Висновок: Фінансові ресурси після кожного такту збільшуються в 2-3 рази. Обсяги виробництва збільшується після першого такту, але повільніше ніж фактор. Експорт незначний, майже немає.

Сценарій 3

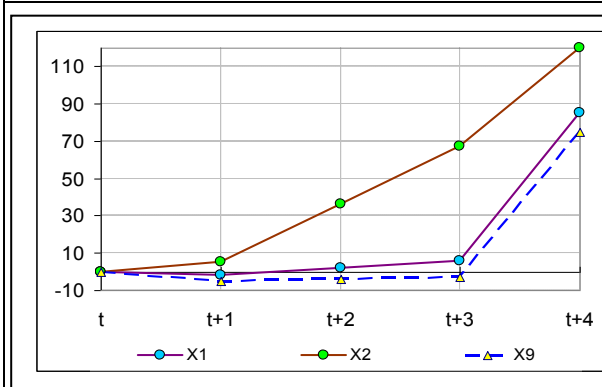
Чистий прибуток збільшується
Державна підтримка зменшується
Покращується Фінансовий лізинг

Висновок: Фінансові ресурси після кожного такту збільшуються в 2-3 рази. Обсяги виробництва зменшуються після першого такту – критичний стан. Експорту немає. Зростання показників в системі за рахунок інших факторів.

Сценарій 4

Чистий прибуток збільшується
Державна підтримка збільшується
Погіршується Фінансовий лізинг

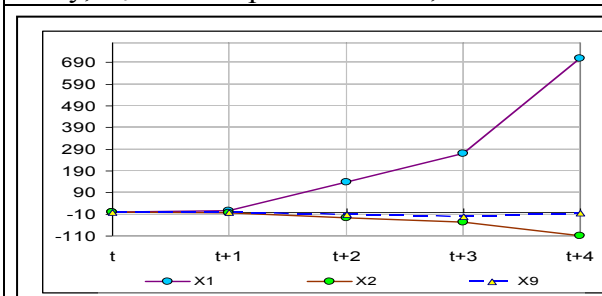
Висновок: Фінансові ресурси після кожного такту збільшуються в 2-3 рази. Обсяги виробництва збільшується після першого такту, але повільніше ніж фактор. Експорт незначний, майже немає.

Сценарій 5

Чистий прибуток збільшується
Державна підтримка зменшується
Іноземні інвестиції збільшуються
Покращується Фінансовий лізинг

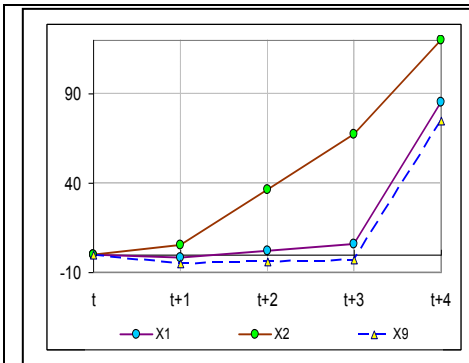
Висновок: Фінансові ресурси після кожного такту збільшуються в 2-3 рази, проте значно менше в порівнянні з попередніми сценаріями. Обсяги виробництва до 3 такту майже не змінюються, збільшується після третього

такту, X_9 – Експорт незначний, майже немає, збільшується після третього такту.

Сценарій 6

Чистий прибуток збільшується
Державна підтримка збільшуються
Іноземні інвестиції зменшується
Фінансовий лізинг погіршується

Висновок: Всі показники за всіма чинниками суттєво зростають з першого такту. На відміну від сценарію №8 показники в 2-3 рази менше.

Сценарій 7

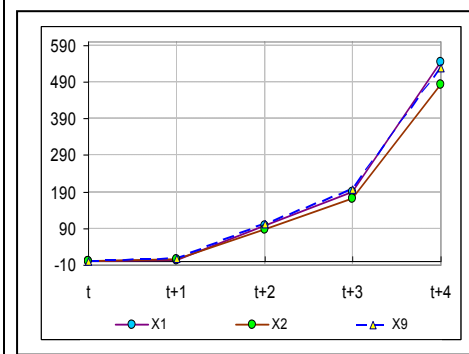
Чистий прибуток збільшується

Державна підтримка зменшується

Іноземні інвестиції збільшуються

Фінансовий лізинг покращується

Висновок: Фінансові ресурси після кожного такту збільшуються в 2-3 рази, проте значно менше в порівнянні з попередніми сценаріями. Обсяги виробництва до 3 такту майже не змінюються, збільшується після третього такту. Експорт незначний, майже немає, збільшується після третього такту

Сценарій 9

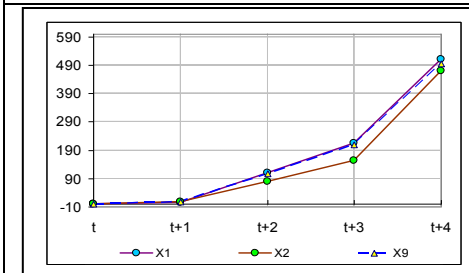
Чистий прибуток зменшується

Державна підтримка збільшується

Іноземні інвестиції збільшуються

Фінансовий лізинг покращується

Висновок: Всі показники за всіма чинниками істотно зростають в 2-3 рази після кожного такту. При комплексній дії на систему зазначених чинників спостерігається збільшення показників по кожному фактору. Можна відзначити, що при поєднанні зазначених факторів добрі прогнози для системи.

Сценарій 10

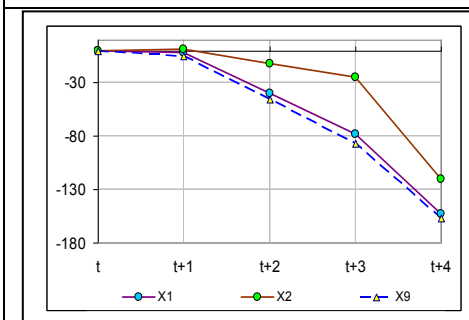
Чистий прибуток збільшується

Державна підтримка збільшується

Іноземні інвестиції зменшуються

Фінансовий лізинг покращується

Висновок: Всі показники за всіма чинниками зростають з першого такту. Можна відзначити, що фактор Державна підтримка впливає на систему досить суттєво

Сценарій 11

Чистий прибуток збільшується

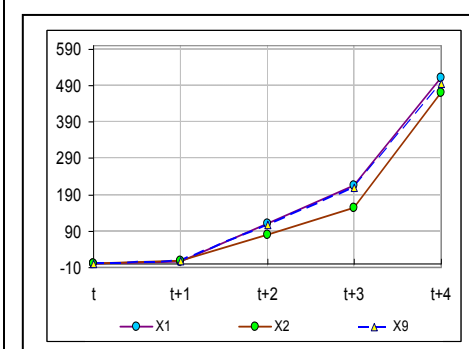
Державна підтримка зменшуються

Іноземні інвестиції збільшуються

Фінансовий лізинг погіршується

Висновок: Всі показники різко зменшуються до критичних відміток, що може привести до краху системи (дефолт). Можна відзначити на прикладі цього сценарію, що погіршення Державна підтримка в поєднанні з погіршенням Фінансовий лізинг

зменшує всі показники в 4-6 разів і призводить систему до кризи

Сценарій 12

Чистий прибуток зменшується

Державна підтримка зменшуються

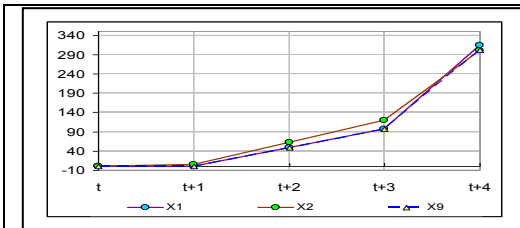
Іноземні інвестиції збільшуються

Фінансовий лізинг погіршується

Висновок: Всі показники за всіма чинниками збільшуватися з 1 такту, але несуттєво (нижче в 2-3 разів) після кожного такту в порівнянні з сценарієм (№1). Сценарій, на наш погляд, не зовсім вдалий, тому що зростання показників системи за рахунок інвестицій, що негативно позначається на економіці

Продовження додатку Ш

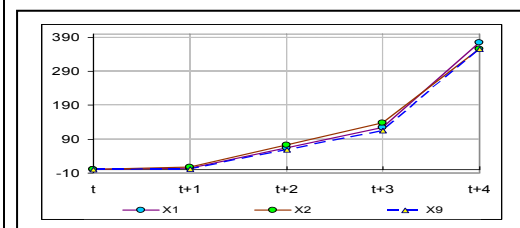
Продовження таблиці Ш.7

Сценарій 14

Іноземні інвестиції збільшуються

Фінансовий лізинг покращується

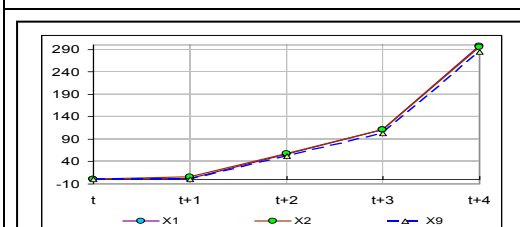
Висновок: Всі показники за всіма чинниками збільшуються з 1 такту (нижче в 2-3 разів з сценарієм №12). Можна відзначити, що Державна підтримка істотно впливає на показники системи.

Сценарій 15

Чистий прибуток збільшується

Іноземні інвестиції збільшуються

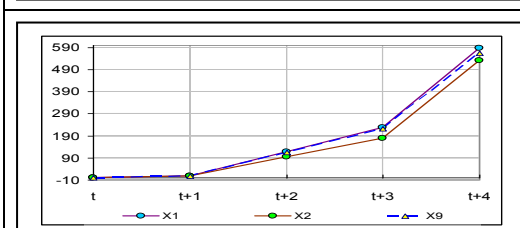
Висновок: Всі показники за всіма чинниками збільшуються з 1 такту (нижче в 2-3 разів з сценарієм №12). Можна відзначити, що Державна підтримка істотно впливає на показники системи

Сценарій 16

Чистий прибуток збільшується

Фінансовий лізинг покращується

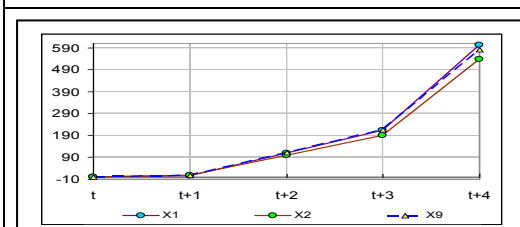
Висновок: Всі показники за всіма чинниками збільшуються з 1 такту (нижче в 2-3 разів з сценарієм №12). Можна відзначити, що Державна підтримка істотно впливає на показники системи

Сценарій 17

Чистий прибуток збільшується

Державна підтримка збільшується

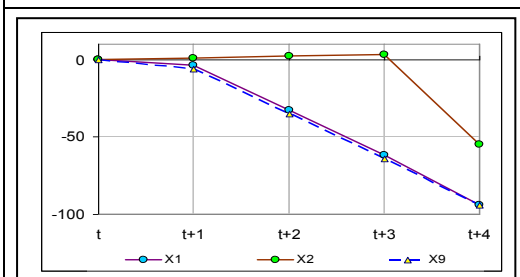
Висновок: Всі показники за всіма чинниками збільшуються з 1 такту. Можна відзначити, що Державна підтримка істотно впливає на показники системи

Сценарій 18

Державна підтримка збільшується

Іноземні інвестиції збільшуються

Висновок: Всі показники за всіма чинниками збільшуються з 1 такту. Можна відзначити, що Державна підтримка істотно впливає на показники системи

Сценарій 19

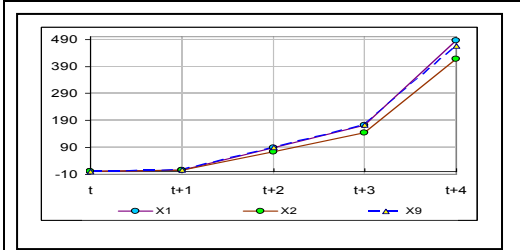
Державна підтримка зменшується

Іноземні інвестиції збільшуються

Фінансовий лізинг покращується

Висновок: Всі показники різко зменшуються до критичних відміток, що може привести до краху системи (дефолт). Можна відзначити на прикладі цього сценарію, що погіршення Державна підтримка зменшує всі показники і призводить

систему до кризи

Сценарій 20

Державна підтримка збільшуються

Іноземні інвестиції збільшуються

Фінансовий лізинг погіршується

Висновок: Всі показники за всіма чинниками збільшуються з 1 такту. Можна відзначити, що Лізинг впливає на показники системи, але не настільки критично як Державна підтримка

Додаток Щ

Розрахунок конкурентоспроможності СГП (агрохолдингів) України

Таблиця Щ.1

Алгоритмічні моделі (порівняння показників і побудова матриць порівняння)

Для показників	Матриця порівнянь	Розрахунок власного вектору	Розрахунок нормованих значень власного вектору (вагових коефіцієнтів)
Першої групи	$\begin{pmatrix} 1 & 3 \\ \frac{1}{3} & 1 \end{pmatrix}$	$K_1 = \begin{pmatrix} 0,98 \\ 0,42 \end{pmatrix}$	$K_{1н} = \begin{pmatrix} 0,7 \\ 0,3 \end{pmatrix}$
Другої групи	$\begin{pmatrix} 1 & 3 & \frac{1}{2} \\ \frac{1}{3} & 1 & \frac{1}{4} \\ 2 & 4 & 1 \end{pmatrix}$	$K_2 = \begin{pmatrix} 0,599 \\ 0,225 \\ 0,674 \end{pmatrix}$	$K_{2н} = \begin{pmatrix} 0,4 \\ 0,15 \\ 0,45 \end{pmatrix}$
Третьої групи	$\begin{pmatrix} 1 & 3 \\ \frac{1}{3} & 1 \end{pmatrix}$	$K_3 = \begin{pmatrix} 1,085 \\ 0,465 \end{pmatrix}$	$K_{3н} = \begin{pmatrix} 0,7 \\ 0,3 \end{pmatrix}$
Четвертої групи	$\begin{pmatrix} 1 & \frac{1}{2} \\ 2 & 1 \end{pmatrix}$	$K_4 = \begin{pmatrix} 0,62 \\ 0,93 \end{pmatrix}$	$K_{4н} = \begin{pmatrix} 0,4 \\ 0,6 \end{pmatrix}$
Між групове порівняння	$C = \begin{pmatrix} 1 & \frac{1}{3} & 3 & 2 \\ 3 & 1 & 5 & 4 \\ \frac{1}{3} & \frac{1}{5} & 1 & \frac{1}{3} \\ \frac{1}{2} & \frac{1}{4} & 3 & 1 \end{pmatrix}$	$K_{заг} = \begin{pmatrix} 0,416 \\ 0,542 \\ 0,3 \\ 1,258 \end{pmatrix}$	$K_{загн} = \begin{pmatrix} 0,23 \\ 0,35 \\ 0,2 \\ 0,22 \end{pmatrix}$

Продовження додатку Щ

Таблиця Щ.2

Вихідні дані для розрахунку показника конкурентоспроможності

СГП (агрохолдинг)	Рік	Рівень левериджу (X11)	Рівень рентабельності (X12)	Рівень чутливості активів (X21)	Рівень амортизації (X22)	Рівень інтенсивності капіталу (X23)	Рівень інфляції (X31)	Рівень ризиків (X32)	Темпи зростання капіталізації (X41)	Темпи зростання земельного банку (X42)
ASTARTA Holding N.V.	2010	34,33%	24,91%	44,01%	3,74%	0,73	0,039628	9,05%	0,030661	0,03
	2011	39,87%	21,00%	38,91%	3,28%	0,70	0,032925	4,60%	0,021331	0,03
	2012	41,69%	9,28%	38,09%	3,78%	0,57	0,025669	-0,29%	0,010843	0,03
	2013	41,75%	4,90%	49,83%	3,70%	0,47	0,020588	0,58%	0,009935	0,03
	2014	52,65%	15,62%	49,84%	4,10%	0,62	0,01938	24,79%	0,007681	0,03
	2015	45,22%	24,26%	48,77%	4,15%	0,68	0,020491	43,39%	0,008817	0,03
	2016	30,42%	24,72%	46,85%	5,01%	0,71	0,028721	12,36%	0,01011	0,03
Industrial Milk Company S.A.	2010	15,36%	17,26%	61,79%	4,03%	0,40	0,022538	9,05%	0	0,02
	2011	16,81%	15,43%	44,41%	3,67%	0,26	0,0392	4,60%	0,010476	0,02
	2012	38,65%	12,57%	37,69%	3,05%	0,39	0,020987	-0,29%	0,010269	0,02
	2013	47,63%	11,59%	35,73%	3,06%	0,38	0,016711	0,58%	0,010248	0,02
	2014	82,37%	17,63%	32,97%	5,62%	0,51	0,027233	24,79%	0,008716	0,02
	2015	65,52%	34,17%	45,86%	3,23%	0,78	0,030733	43,39%	0,011633	0,02
	2016	56,50%	28,93%	40,67%	7,08%	0,75	0,036406	12,36%	0,011099	0,02
Kernel Holding S.A.	2010	36,68%	18,36%	33,70%	2,00%	1,12	0,034129	6,88%	0,027033	0,024
	2011	30,05%	20,56%	31,97%	2,06%	1,41	0,045359	11,83%	0,026799	0,024
	2012	37,24%	13,95%	34,42%	2,91%	1,12	0,034048	-1,13%	0,017012	0,024
	2013	36,06%	7,54%	32,32%	3,67%	1,25	0,031145	-0,10%	0,013035	0,024
	2014	42,54%	4,36%	33,53%	4,91%	1,12	0,028925	11,85%	0,007931	0,024
	2015	34,47%	16,43%	36,52%	4,66%	1,38	0,039958	57,52%	0,007326	0,024
	2016	26,15%	18,93%	35,69%	3,98%	1,34	0,044201	6,84%	0,011199	0,024
MHP S.E.	2010	55,39%	17,36%	45,74%	4,31%	0,70	0,028671	9,05%	0,030247	0,03
	2011	49,56%	17,02%	49,52%	4,13%	0,70	0,029264	4,60%	0,025577	0,03
	2012	49,38%	16,26%	53,84%	3,50%	0,64	0,025158	-0,29%	0,015348	0,03
	2013	52,17%	9,56%	53,62%	4,30%	0,57	0,024051	0,58%	0,01561	0,03
	2014	56,24%	15,69%	64,37%	4,13%	0,54	0,022853	24,79%	0,019441	0,03
	2015	65,53%	14,83%	59,63%	4,28%	0,49	0,021169	43,39%	0,019215	0,03
	2016	64,06%	13,35%	56,44%	4,75%	0,55	0,021361	12,36%	0,013931	0,03
Milkiland N.V.	2010	39,36%	15,33%	46,90%	3,61%	1,13	0,031682	9,05%	0,045002	0,015
	2011	36,50%	6,62%	47,64%	3,00%	0,94	0,024066	4,60%	0,026479	0,025
	2012	35,17%	6,67%	58,29%	4,17%	0,88	0,021146	-0,29%	0,008099	0,025
	2013	37,16%	4,79%	55,86%	4,15%	1,03	0,01961	0,58%	0,005482	0,025
	2014	51,86%	0,97%	56,45%	4,20%	1,00	0,013828	24,79%	0,003109	0,025
	2015	74,94%	-11,7%	63,14%	6,33%	0,90	-0,00301	43,39%	0,001902	0,025
	2016	93,67%	-3,67%	58,63%	6,10%	0,83	-0,0054	12,36%	0,004468	0,025
2017	87,01%	-0,29%	62,14%	6,46%	0,85	-0,00431	13,66%	0,042616	0,025	

Продовження додатку Щ

Продовження таблиці Щ.2

Ovostar Union N.V.	2010	14,87%	19,78%	28,50%	5,04%	0,90	0,029657	9,05%	0	0,03
	2011	4,25%	20,51%	27,56%	1,76%	0,76	0,100047	4,60%	0,036	0,03
	2012	3,93%	12,10%	42,31%	2,91%	0,57	0,10922	-0,29%	0,019435	0,03
	2013	8,86%	16,96%	40,83%	2,41%	0,58	0,072779	0,58%	0,015882	0,03
	2014	10,06%	17,29%	39,61%	3,66%	0,57	0,085436	24,79%	0,012843	0,03
	2015	17,83%	29,63%	31,57%	2,41%	0,75	0,077493	43,39%	0,016616	0,03
	2016	14,73%	19,92%	32,04%	2,27%	0,74	0,07926	12,36%	0,018654	0,03
	2017	11,30%	19,52%	25,14%	2,16%	0,82	0,080067	13,66%	0,017844	0,03
Agro Generation S.A.	2010	9,51%	-6,57%	0,11%	0,00%	0,01	0	9,05%	0	0,024
	2011	10,72%	-3,37%	0,06%	0,00%	0,17	0	4,60%	0	0,024
	2012	7,13%	0,00%	34,09%	5,84%	0,00	0,013763	-0,29%	0	0,024
	2013	61,18%	-15,9%	30,88%	4,33%	0,51	-0,00122	0,58%	0	0,024
	2014	92,63%	0,36%	22,43%	7,38%	0,53	0,00545	24,79%	0,021296	0,024
	2015	43,99%	11,12%	32,16%	5,25%	0,51	0,006642	43,39%	0,047206	0,024
	2016	40,69%	9,31%	28,00%	5,75%	0,47	0,005734	12,36%	0,004939	0,024
	2017	45,70%	2,41%	28,14%	5,26%	0,45	0,00116	13,66%	0,006206	0,024
KSG Agro S.A..	2010	40,59%	33,81%	19,04%	2,28%	0,60	0,022579	9,05%	0	0,02
	2011	21,22%	16,21%	41,55%	1,51%	0,47	0,032685	4,60%	0,019605	0,02
	2012	36,92%	-2,75%	37,54%	3,43%	0,23	0,009649	-0,29%	0,011713	0,02
	2013	58,37%	-19,1%	38,07%	3,72%	0,26	-0,002	0,58%	0,006204	0,02
	2014	104,27%	-12,1%	44,02%	7,80%	0,16	-0,01707	24,79%	0,003633	0,02
	2015	116,92%	11,40%	34,99%	4,48%	0,25	-0,00732	43,39%	0,003853	0,02
	2016	110,29%	12,44%	32,55%	2,30%	0,34	-0,00668	12,36%	0	0,02
	2017	113,00%	5,78%	30,66%	2,53%	0,39	-0,00751	13,66%	0	0,02
Agromino A/S	2010	6,81%	-5,02%	67,99%	4,55%	0,49	0,022227	9,05%	0,006719	0,023
	2011	32,86%	1,01%	42,82%	4,02%	0,28	0,015032	4,60%	0,009951	0,023
	2012	35,08%	-4,39%	68,92%	4,04%	0,36	0,008588	-0,29%	0,007995	0,023
	2013	41,64%	-4,31%	71,66%	4,02%	0,38	0,004805	0,58%	0,004613	0,023
	2014	55,93%	6,76%	69,82%	2,93%	0,31	0,000722	24,79%	0,002481	0,023
	2015	99,02%	7,56%	33,59%	3,24%	0,36	-0,00904	43,39%	0,002419	0,023
	2016	24,89%	13,86%	30,56%	3,33%	0,70	-0,00036	12,36%	0,074812	0,023
	2017	28,04%	5,67%	31,95%	3,48%	0,69	0,006508	13,66%	0,011253	0,023
UkrLand Farming PLC	2010	41,08%	20,56%	37,74%	2,24%	1,25	0,038224	7,71%	0,030	0,027
	2011	33,66%	23,03%	35,81%	2,31%	1,58	0,050802	13,25%	0,030	0,027
	2012	41,71%	15,62%	38,55%	3,26%	1,25	0,038134	-1,27%	0,019	0,027
	2013	40,39%	8,44%	36,20%	4,11%	1,40	0,034882	-0,11%	0,015	0,027
	2014	47,64%	4,88%	37,55%	5,50%	1,25	0,032396	13,27%	0,009	0,027
	2015	38,61%	18,40%	40,90%	5,22%	1,55	0,044753	64,42%	0,008	0,027
	2016	29,29%	21,20%	39,97%	4,46%	1,50	0,049505	7,66%	0,013	0,027
	2017	39,85%	16,80%	31,76%	3,01%	1,38	0,043083	17,46%	0,015	0,027

Додаток Ю

Розрахунок пріоритетності альтернатив залучення фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств

Таблиця Ю.1

Пріоритетність критеріїв для обґрунтування альтернативних джерел залучення фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств

Критерій	Експерти																														Середнє значення	Коеф. варіації оцінок експертів, %		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30				
K1	0.16	0.14	0.16	0.12	0.14	0.16	0.11	0.13	0.14	0.14	0.16	0.16	0.15	0.17	0.15	0.15	0.16	0.15	0.16	0.14	0.13	0.14	0.12	0.14	0.15	0.15	0.16	0.16	0.16	0.16	0.16	0.15	9.91	
K2	0.09	0.08	0.09	0.09	0.10	0.08	0.09	0.08	0.08	0.08	0.06	0.07	0.09	0.09	0.08	0.09	0.09	0.09	0.08	0.09	0.08	0.08	0.07	0.08	0.09	0.08	0.08	0.08	0.09	0.08	0.09	0.08	9.67	
K3	0.08	0.08	0.07	0.07	0.07	0.08	0.08	0.07	0.07	0.07	0.07	0.07	0.08	0.08	0.08	0.08	0.08	0.08	0.09	0.08	0.08	0.08	0.07	0.08	0.08	0.08	0.08	0.08	0.08	0.08	0.08	0.07	0.08	6.95
K4	0.27	0.28	0.25	0.30	0.28	0.25	0.28	0.27	0.28	0.29	0.29	0.29	0.28	0.25	0.26	0.26	0.26	0.33	0.26	0.28	0.28	0.28	0.30	0.27	0.27	0.28	0.28	0.27	0.28	0.28	0.28	0.28	6.03	
K5	0.11	0.12	0.11	0.10	0.11	0.12	0.12	0.13	0.11	0.13	0.13	0.12	0.11	0.12	0.13	0.12	0.11	0.01	0.14	0.11	0.11	0.11	0.11	0.11	0.12	0.12	0.11	0.11	0.11	0.11	0.11	0.11	18.47	
K6	0.21	0.22	0.24	0.24	0.22	0.23	0.24	0.24	0.24	0.21	0.21	0.21	0.21	0.21	0.21	0.21	0.21	0.26	0.18	0.22	0.24	0.23	0.26	0.24	0.21	0.22	0.22	0.21	0.21	0.21	0.22	7.90		
K7	0.05	0.05	0.05	0.05	0.05	0.05	0.06	0.05	0.05	0.05	0.05	0.05	0.05	0.05	0.06	0.06	0.05	0.05	0.06	0.05	0.05	0.05	0.04	0.05	0.05	0.04	0.04	0.05	0.05	0.05	0.05	9.74		
K8	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.02	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.04	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	8.75		
Σ	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	-		

Таблиця Ю.2

Пріоритетність альтернативних джерел залучення фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств за критерієм забезпеченості нормативно-правовою базою

Альтернатива	Експерти																														Середнє значення	Коеф. варіації оцінок експертів, %
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30		
A1	0.38	0.38	0.38	0.38	0.39	0.40	0.41	0.38	0.39	0.39	0.39	0.39	0.39	0.38	0.41	0.38	0.39	0.39	0.38	0.39	0.40	0.38	0.38	0.38	0.38	0.38	0.38	0.38	0.39	0.40	0.39	2.34
A2	0.40	0.40	0.40	0.40	0.39	0.43	0.42	0.40	0.41	0.41	0.40	0.40	0.40	0.40	0.42	0.39	0.44	0.42	0.41	0.41	0.43	0.39	0.43	0.41	0.44	0.42	0.41	0.41	0.41	0.43	0.41	3.46
A3	0.22	0.22	0.22	0.22	0.22	0.17	0.17	0.22	0.20	0.20	0.21	0.21	0.21	0.22	0.17	0.23	0.17	0.19	0.21	0.20	0.17	0.23	0.19	0.21	0.18	0.20	0.21	0.21	0.20	0.17	0.20	9.75
Σ	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	-

A1 - міжнародні аграрні розписки; A2 - міжнародне кредитування; A3 - міжнародне фінансування (гранти)

Таблиця Ю.3

Пріоритетність альтернативних джерел залучення фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств за критерієм наявності програм міжнародної підтримки

Альтернатива	Експерти																														Середнє значення	Коеф. варіації оцінок експертів, %
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30		
A1	0.17	0.16	0.18	0.19	0.20	0.23	0.17	0.18	0.16	0.19	0.21	0.20	0.21	0.22	0.20	0.19	0.19	0.18	0.17	0.19	0.21	0.19	0.22	0.16	0.18	0.19	0.19	0.21	0.22	0.18	0.20	9.97
A2	0.51	0.44	0.49	0.45	0.48	0.46	0.48	0.49	0.51	0.50	0.48	0.47	0.46	0.48	0.49	0.41	0.42	0.55	0.54	0.51	0.50	0.50	0.49	0.49	0.49	0.49	0.50	0.50	0.49	0.49	0.48	6.07
A3	0.32	0.40	0.33	0.36	0.32	0.31	0.35	0.33	0.33	0.31	0.31	0.33	0.33	0.30	0.31	0.40	0.39	0.27	0.29	0.30	0.29	0.31	0.29	0.35	0.33	0.32	0.31	0.29	0.29	0.33	0.32	9.93
Σ	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	-

Таблиця Ю.4

Пріоритетність альтернативних джерел залучення фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств за критерієм інформаційно-консультативної підтримки

Альтернатива	Експерти																														Середнє значення	Коеф. варіації оцінок експертів, %
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30		
A1	0.40	0.42	0.44	0.46	0.45	0.46	0.42	0.44	0.46	0.48	0.45	0.45	0.46	0.43	0.47	0.39	0.42	0.44	0.48	0.49	0.47	0.45	0.46	0.44	0.49	0.49	0.48	0.50	0.47	0.50	0.46	6.18
A2	0.34	0.32	0.31	0.30	0.34	0.31	0.35	0.31	0.31	0.30	0.30	0.30	0.33	0.34	0.30	0.32	0.29	0.34	0.31	0.30	0.29	0.30	0.30	0.34	0.31	0.30	0.30	0.28	0.30	0.27	0.31	6.30
A3	0.26	0.26	0.25	0.24	0.21	0.23	0.23	0.25	0.23	0.22	0.25	0.25	0.21	0.23	0.23	0.29	0.29	0.22	0.21	0.21	0.24	0.25	0.24	0.22	0.20	0.21	0.22	0.22	0.23	0.23	0.23	9.42
Σ	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	-

Таблиця Ю.5

Пріоритетність альтернативних джерел залучення фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств за критерієм потенційних можливостей залучення ресурсів

Альтернатива	Експерти																														Середнє значення	Коеф. варіації оцінок експертів, %
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30		
A1	0.51	0.52	0.55	0.56	0.56	0.49	0.57	0.60	0.55	0.56	0.56	0.54	0.55	0.54	0.52	0.52	0.54	0.56	0.54	0.55	0.55	0.54	0.53	0.54	0.52	0.55	0.52	0.54	0.57	0.54	4.01	
A2	0.36	0.36	0.32	0.31	0.30	0.36	0.29	0.29	0.31	0.30	0.30	0.33	0.31	0.30	0.34	0.33	0.35	0.30	0.30	0.33	0.32	0.30	0.30	0.33	0.34	0.32	0.31	0.36	0.31	0.29	0.32	7.10
A3	0.13	0.12	0.13	0.13	0.14	0.15	0.14	0.11	0.14	0.14	0.14	0.13	0.14	0.16	0.14	0.15	0.13	0.16	0.14	0.13	0.13	0.15	0.16	0.14	0.12	0.16	0.14	0.12	0.15	0.14	0.14	9.23
Σ	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	-

Пріоритетність альтернативних джерел залучення фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств за критерієм вартості фінансових ресурсів

Альтернатива	Експерти																														Середнє значення	Коеф. варіації оцінок експертів, %
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30		
A1	0.29	0.31	0.32	0.35	0.34	0.31	0.38	0.35	0.30	0.34	0.30	0.36	0.32	0.36	0.27	0.26	0.29	0.27	0.30	0.23	0.27	0.30	0.28	0.28	0.31	0.32	0.31	0.34	0.31	0.22	0.31	12.20
A2	0.09	0.08	0.08	0.06	0.08	0.06	0.06	0.08	0.09	0.08	0.06	0.08	0.09	0.08	0.09	0.09	0.08	0.09	0.09	0.09	0.09	0.08	0.09	0.08	0.08	0.08	0.09	0.07	0.08	0.09	0.08	12.28
A3	0.62	0.61	0.60	0.59	0.58	0.63	0.56	0.57	0.61	0.58	0.64	0.56	0.59	0.56	0.64	0.65	0.63	0.64	0.61	0.68	0.64	0.62	0.63	0.64	0.61	0.60	0.60	0.59	0.61	0.69	0.61	5.34
Σ	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	-

Таблиця Ю.7

Пріоритетність альтернативних джерел залучення фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств за критерієм наявності сформованого ринку пропозицій ресурсів

Альтернатива	Експерти																														Середнє значення	Коеф. варіації оцінок експертів, %
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30		
A1	0.39	0.43	0.40	0.43	0.39	0.38	0.37	0.40	0.40	0.38	0.39	0.40	0.38	0.39	0.40	0.40	0.40	0.40	0.40	0.40	0.40	0.40	0.41	0.41	0.41	0.41	0.43	0.44	0.44	0.40	4.27	
A2	0.50	0.44	0.48	0.46	0.47	0.49	0.50	0.48	0.49	0.49	0.49	0.49	0.49	0.49	0.49	0.49	0.49	0.49	0.49	0.49	0.49	0.49	0.46	0.46	0.46	0.46	0.45	0.44	0.44	0.48	3.90	
A3	0.11	0.13	0.12	0.11	0.14	0.13	0.13	0.12	0.11	0.13	0.12	0.11	0.13	0.12	0.11	0.11	0.11	0.11	0.11	0.11	0.11	0.11	0.13	0.13	0.13	0.13	0.12	0.12	0.12	0.12	0.12	7.91
Σ	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	-

Таблиця Ю.8

Пріоритетність альтернативних джерел залучення фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств за критерієм доступності для малого та середнього бізнесу

Альтернатива	Експерти																														Середнє значення	Коеф. варіації оцінок експертів, %	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30			
A1	0.55	0.56	0.60	0.56	0.62	0.59	0.60	0.60	0.55	0.52	0.60	0.55	0.56	0.57	0.59	0.45	0.60	0.60	0.61	0.58	0.59	0.58	0.58	0.57	0.56	0.58	0.58	0.58	0.58	0.58	0.58	0.57	5.54
A2	0.06	0.06	0.06	0.08	0.06	0.05	0.06	0.05	0.06	0.06	0.06	0.06	0.06	0.06	0.06	0.06	0.06	0.06	0.05	0.06	0.06	0.06	0.07	0.08	0.06	0.06	0.06	0.06	0.06	0.06	0.06	10.54	
A3	0.39	0.38	0.34	0.36	0.32	0.36	0.34	0.35	0.39	0.42	0.34	0.39	0.38	0.37	0.35	0.49	0.34	0.34	0.34	0.36	0.35	0.36	0.36	0.36	0.36	0.36	0.36	0.36	0.36	0.36	0.37	8.48	
Σ	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	-	

Таблиця Ю.9

Пріоритетність альтернативних джерел залучення фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств за критерієм наявності валютного ризику

Альтернатива	Експерти																														Середнє значення	Коеф. варіації оцінок експертів, %
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30		
A1	0.22	0.23	0.24	0.23	0.22	0.25	0.21	0.26	0.22	0.23	0.23	0.23	0.23	0.24	0.24	0.23	0.23	0.23	0.23	0.26	0.24	0.24	0.27	0.23	0.23	0.23	0.23	0.23	0.23	0.23	0.24	5.34
A2	0.39	0.37	0.36	0.38	0.39	0.36	0.39	0.34	0.38	0.38	0.39	0.38	0.37	0.36	0.36	0.37	0.36	0.38	0.38	0.37	0.37	0.37	0.36	0.39	0.38	0.36	0.38	0.39	0.40	0.36	0.37	3.62
A3	0.39	0.40	0.40	0.39	0.39	0.39	0.40	0.40	0.40	0.39	0.38	0.39	0.40	0.40	0.40	0.40	0.41	0.39	0.39	0.37	0.39	0.39	0.37	0.38	0.39	0.41	0.39	0.38	0.37	0.41	0.39	2.79
Σ	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	-

Додаток Я

Список публікацій здобувача за темою дисертації

1. Яцух О. О. Фінансове забезпечення сільськогосподарських підприємств: монографія. Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2018. 467 с. (Рецензію д.е.н., проф. Л. І. Катан на монографію О. О. Яцух надруковано: *Економіка АПК*. 2019. № 4 (294). С. 124 – 126).
2. Яцух О. О. Проблеми фінансового забезпечення промислового садівництва та основні чинники її вирішення. *Економіка та організація промислового садівництва України*: монографія / ред. О. М. Шестопаль. Київ: ННЦ ІАЕ, 2010. С. 277–288. *Особистий внесок: визначені основні джерела фінансування промислового садівництва.*
3. Яцух О. О., Синяєва Л.В., Радченко Н.Г. Механізм кредитування суб'єктів господарювання аграрного сектору в Україні: монографія. Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2018. С. 127 – 173. *Особистий внесок: визначені умови залучення додаткових фінансових ресурсів на основі форвардних та лізингових операцій.*
4. Яцух О. О., Аблязова Е. З. Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, як фіскальний інструмент. монографія: Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2018. 204 с. *Особистий внесок: визначена методика оцінки майна для розрахунку податку на нерухоме майно на прикладі селищної ради.*
5. Яцух О.О., Трусова Н. В., Когут І. А. Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій в умовах підвищення самостійності регіонів: монографія / наук. ред. та кер. кол. авт., к.е.н., О. О. Яцух. Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2019. 337 с. *Особистий внесок.: визначено деструктивні фактори якості фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств та сформовано методологічний підхід до оцінки такої якості; обгрунтовано вибір домінант фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств та визначено його альтернативні джерела.*

Продовження додатку Я

6. Яцух О. О. Особливості кредитної політики в аграрному секторі. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. Серія: Економічні науки. 2007. Вип. 55. С. 293–296.
7. Яцух О. О. Особливості державного фінансування галузі садівництва. *Вісник Львівського національного аграрного університету*. Серія: Економіка АПК. 2009. № 16 (1). С. 94–98.
8. Яцух О. О. Основні напрямки розвитку фінансової політики щодо державного фінансування аграрного сектору економіки. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. Серія: Економічні науки. 2009. Вип. 85. С. 390–394.
9. Яцух О. О. Особливості державної політики щодо фінансової підтримки аграрного сектору економіки. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2010. № 3 (11). С. 523–526.
10. Яцух О. О. Фінансова підтримка як механізм державного регулювання аграрного сектору економіки. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2011. № 1 (13). С. 525–533.
11. Яцух О. О., Дмитров М. І. Проблеми та перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення. *Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції*. 2011. № 3. С. 33–36. *Особистий внесок: запропоновані наукові підходи до створення умов існування та розвитку недержавного пенсійного забезпечення, як соціально необхідного продукту.*

12. Яцух О. О. Оцінка діючої системи Державної підтримки сільськогосподарських галузей у Мелітопольському районі Запорізької області. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2011. № 3 (15) С. 297–305.

13. Яцух О. О. Особливості формування фінансових ресурсів в аграрному секторі. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2012. № 1(17). Т. 2. С. 279–285.

14. Яцух О. О. Державна підтримка агрострахування в Україні: проблеми та перспективи. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2013. № 4 (24). С. 255–260.

15. Яцух О. О. Стійкий фінансовий стан підприємств як передумова фінансового забезпечення розвитку аграрного сектору економіки. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2013. № 2 (22). Т. 6. С. 418–435.

16. Яцух О. О. Проблеми та перспективи державної політики щодо напрямів і обсягів бюджетної підтримки розвитку аграрного сектору економіки. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2014. № 4 (28). С. 251–257.

17. Яцух О. О. Шляхи оптимізації податкового навантаження для суб'єктів господарської діяльності в аграрному секторі економіки України. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2015. № 1 (29). С. 187–191.

18. Яцух О. О. Оцінка основних чинників впливу на формування прибутку сільськогосподарських підприємств. *Приазовський економічний вісник*: електрон. наук. фахове вид. 2018. № 5 (10). С. 410–417. URL: http://rev.kpu.zp.ua/journals/2018/5_10.
19. Яцух О. О. Захарова Н. Ю. Фінансовий стан підприємства та методика його оцінки. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Економіка і управління. 2018. № 3. Т. 29 (68). С. 173 – 180. *Особистий внесок: визначено особливості розрахунку показників фінансового стану сільськогосподарських підприємств*.
20. Iatsukh O. State police financial support of development of agricultural sector. *Promising problems of economics and management: Collection of scientific articles*. Publishing house «BREEZE». (Канада), 2015. P. 324–328.
21. Яцух О. О. Теоретичне та нормативно-правове забезпечення лізингових операцій. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Вид–во Мелітопольська типографія «Люкс», 2016. № 3 (32). С. 302–310. (*Index Copernicus*).
22. Iatsukh O. Budget policy of development of Ukraine's agrarian sector: achievements, trends and prospects. *Trends in der Entwicklung der nationalen und internationalen Wissenschaft: Sammelwerk der wissenschaftlichen artikel*. Verlag SWG imex GmbH. (Німеччина). 2016. S. 168–173.
23. Яцух О. О. Ринок агрострахування в Україні: стан та перспективи. *Економіка та суспільство*: електрон. наук. фахове вид. 2016. Вип. 7. С. 866–872. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua>. (*Index Copernicus*).
24. Яцух О. О. Оцінка діючого механізму залучення фінансових ресурсів в аграрний сектор економіки на умовах фінансового лізингу. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: економічні науки. Вид–во Мелітопольська типографія «Люкс», 2017. № 3 (35). С. 347–356. (*Index Copernicus*).

25. Iatsukh O., Demchenko I. The problem of unprofitable activity of enterprises in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4, No. 2. P. 64–69. (*Web of Science*). *Особистий внесок: визначено фінансові результати діяльності сільськогосподарських підприємств та виявлено залежності рівня прибутковості їх операційної діяльності від рівня інфляції в країні.*

26. Яцух О. О. Вплив нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення на податкове навантаження товаровиробників. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2018. № 1 (36). С. 306–316. (*Index Copernicus*).

27. Iatsukh O., Demchenko I., Zakharova N., Tsap V. Agricultural development of Ukraine as the basis for ensure its food security. *Технологичний аудит и резервы производства*. 2018. № 2/5 (40). С. 37–44. (*Index Copernicus*). *Особистий внесок: визначено вплив державної підтримки на формування продовольчої безпеки України. Наведено стратегічні цілі розвитку аграрного сектору економіки України та найбільш суттєві загрози.*

28. Яцух О. О. Оцінка діючого механізму форвардних операцій та його аналітичне забезпечення. *Держава та регіони*. Серія: Економіка та підприємництво. 2018. № 2 (101). С. 104–114. (*Index Copernicus*).

29. Яцух О. О. Механізм запровадження форвардних операцій аграрним фондом на ринку України та оцінка його ефективності. *Ефективна економіка: електрон. наук. фахове вид.* 2018. № 5. URL: <http://www.economynauka.com.ua/?op=1&z=6350>. (*Index Copernicus*).

30. Яцух О. О. Теоретичні засади фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. Серія: Економічні науки. Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2018. № 3 (38). С. 310–316. (*Index Copernicus*).

31. Яцух О. О. Особливості нормативно–правового забезпечення адміністрування плати за землю для товаровиробників сільськогосподарської продукції. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 35. Ч. 2. С. 129–134. (*Index Copernicus*).

32. Яцух О. О. Сутність та зміст фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств. *Всеукраїнський науково-виробничий журнал: «Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики»*. 2018. № 10 (38). С. 133-145. (*Google Scholar*).

33. Яцух О. О. Державна політика щодо фінансового забезпечення розвитку аграрного сектору економіки. *Збірник наукових праць Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана. Вчені записки*. Київ. КНЕУ, 2018. №19. С. 218–232. (*Google Scholar, Reseach Bible*).

34. Яцух О. О. Когнітивне моделювання факторів впливу на процеси формування і відтворення основних засобів сільськогосподарських підприємств. *Управління розвитком*. 2018. Вип. 4. Т.16. С. 73–87. (*JournalTOCs, SciLit, РИНЦ*).

35. Яцух О. О. Оцінка вартості позичених фінансових ресурсів, залучених у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств. *Науково-виробничий журнал. Інноваційна економіка*. 2019. Вип. 1–2. (78). С. 194–205. (*Index Copernicus*).

36. Яцух О. О. Методичний підхід до визначення фінансової конкурентоспроможності великих сільськогосподарських підприємств (аграрних холдингів) на світовому аграрному ринку. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2019. № 4 (267). С. 151 – 174. (*Росія, РИНЦ*).

37. Яцух О. О. Організація кредитування сільськогосподарських підприємств. *Ринкова трансформація соціально-економічних відносин в АПК: тези доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Мелітополь, 13-15 червня 2005 р.)*. Запоріжжя: Видавництво ГУ «ЗІДМУ», 2005. С. 257–258.

38. Яцух О. О. Форвардні операції як ефективний фінансовий інструмент в аграрному секторі економіки. *Розвиток і регулювання ринків сільськогосподарської продукції та продовольства*: матеріали П'ятої міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (м. Київ, 2013 р.). Київ: Національний науковий центр «ІАЕ», 2013. С. 212 – 217.

39. Яцух О. О. Проблеми залучення кредитних ресурсів в аграрний сектор. *Фінансування та кредитування аграрного сектора: проблеми та перспективи*: тези доповідей I Міжнародної науково-практичної конференції (м. Мелітополь 4 – 6 вересня 2006 р.). Мелітополь: Видавництво ГУ «ЗІДМУ», 2006. С. 145–147.

40. Iatsukh O. Economic efficiency of agricultural production and its impact on the financial support of the agricultural sector of Ukraine's economy. *Teoria i praktyka-znaczenie badan naukowych: . zbior raportow naukowych*. (Lublin, 29 – 31 June, 2013.). Lublin: z. o.o. «Diamond trading tour», 2013. P. 69–73.

41. Яцух О. О. Problems of financial support and incentives business activities in agricultural sector. *Фінансово-економічні проблеми розвитку сільських територій*: тези міжнародної науково-практичної конференції (м. Мелітополь 6–7 травня 2014 р.). Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2014. С. 30–33.

42. Яцух О. О. Оцінка деяких змін в державній політиці щодо фінансового забезпечення місцевих бюджетів сільських територій. *Національне виробництво й економіка в умовах реформування: стан і перспективи інноваційного розвитку та міжрегіональної інтеграції*: збірник наукових праць (м. Кам'янець–Подільський 30 жовтня 2015 р.). Тернопіль: Крок, 2015. С. 368–370.

43. Яцух О. О. Основні засади та проблеми формування податкової політики в аграрному секторі економіки. *Фундаментальні та прикладні проблеми підприємницької діяльності в аграрному секторі*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків 24 квітня 2015 р.). Харків: ХНАУ, 2015. С. 162–165.

Продовження додатку Я

44. Яцух О. О. Вплив бюджетно-фіскальної політики на сталий розвиток місцевих бюджетів аграрних регіонів. *Виклики та перспективи розвитку нової економіки на світовому, державному та регіональному рівнях: збірн. мат. X Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя 15–16 жовтня 2015 р.). Запоріжжя: Видавництво ЗНУ, 2015. С. 370–371.

45. Яцух О. О. Механізм запровадження форвардних операцій на аграрному ринку та оцінка його ефективності. *Сучасні технології управління підприємством та можливості використання інформаційних систем: стан, проблеми, перспективи: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції та Актуальні соціально-економічні та правові проблеми розвитку України та її регіонів: матеріали VI Міжнародного круглого столу* (м. Одеса 29–30 квітня 2015 р.). Одеса: ТОВ «Лерадрук», 2015 р. С. 70–73.

46. Яцух О. О. Strategy and tactics of the agrarian sector's state financial policy. *International scientific conference. Formation of modern economic area: benefits, risks, implementation mechanism: conference proceedings.* (Tbilisi, 29 April, 2016.). Tbilisi: SSOTU, 2016. С. 276–280.

47. Яцух О. О. Фіскальна політика як регулятор інвестиційного процесу в аграрному секторі економіки. *Стратегії розвитку: інвестиційний вимір: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Київ, 18 листопада 2016 р.). Київ: НУХТ, 2016. С. 75–78.

48. Яцух О. О. Державна політика щодо використання спеціального режиму оподаткування ПДВ в аграрному секторі економіки. *Актуальні питання та перспективи економічного розвитку держави: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Дніпропетровськ, 5-6 лютого 2016 р.). Дніпропетровськ: НО «Перспектива», 2016. Ч.2. С. 74–77.

Продовження додатку Я

49. Яцух О. О., Кірчева А. В. Фінансова політика держави та інструменти її реалізації в аграрному секторі економіки. *Управління соціально-економічним розвитком держави та регіонів: збірник матеріалів XI Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя 13-14 квітня 2017 р.). Запоріжжя: Видавництво ЗНУ, 2017. С. 300–301. *Особистий внесок: дана оцінка фінансової політики підтримки сільськогосподарських підприємств.*

50. Яцух О. О. Проблеми залучення додаткового капіталу в господарську діяльність суб'єктів господарювання аграрного сектору економіки. *Соціально-економічні проблеми розвитку бізнесу та місцевого самоврядування: тези міжнародної науково-практичної конференції* (м. Мелітополь 14-15 червня 2018 р.). Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2018. С. 367–369.

51. Яцух О. О. Домінанти фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств. *Проблеми та перспективи фінансового забезпечення аграрного сектору: вітчизняний та зарубіжний досвід: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 13-14 вересня 2018 р.). Київ: ЦП «КОМПРИНТ», 2018. С. 189–191.

52. Яцух О. О. Комплексний методологічний підхід щодо оцінки вартості залучення фінансових ресурсів в господарську діяльність сільськогосподарських підприємств. *Виклики та перспективи розвитку нової економіки на світовому, державному та регіональному рівнях: збірник матеріалів XIII Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя 25–26 жовтня 2018 р.). Запоріжжя: Видавництво ЗНУ, 2018. С. 272–273.

53. Яцух О. О. Порівняльні умови залучення додаткових коштів сільськогосподарським підприємствами України. *Глобальні принципи фінансового, облікового та аналітичного забезпечення аграрного сектора економіки: міжнародна науково-практична конференція* (м. Харків, 8–9 листопада 2018 р.). Харків: 2018. С. 204–205.

54. Яцух О. О. Особливості використання нормативної грошової оцінки земельних ділянок сільськогосподарськими товаровиробниками при нарахуванні податкових зобов'язань. *Європейський вектор розвитку бухгалтерського обліку, фінансів та оподаткування в аграрному секторі економіки*: матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ 7 грудня 2018 р.). Київ: ННЦ «ІАЕ», 2018. С. 217–219.

55. Яцух О. О. Інституційно-фінансове забезпечення стратегічних напрямів розширення експортних операцій з сільськогосподарською продукцією. *Актуальні проблеми сучасного бізнесу: обліково-фінансовий та управлінський аспекти*: матеріали I Міжнародної науково-практичної інтернет – конференції (м. Львів 19-21 березня 2019 р.). Львів: ЛНАУ, 2019. Ч. 2. С. 297–299.

Продовження додатку Я

Таблиця Я.1

№ п/п	Тип конференції	Назва конференції	Місце і дата проведення	Тип участі
1	II Міжнародна науково-практична конференція	Ринкова трансформація соціально-економічних відносин в АПК	м. Мелітополь, Україна, 2005 р.	Безпосередня
2	П'ята міжнародна науково-практична конференція молодих вчених	Розвиток і регулювання ринків сільськогосподарської продукції та продовольства	м. Київ Україна, 2013 р.	Безпосередня
3	I Міжнародна науково-практична конференція	Фінансування та кредитування аграрного сектора: проблеми та перспективи	м. Мелітополь, Україна, 2006 р.	Безпосередня
4	Міжнародна науково-практична конференція	Фінансово-економічні проблеми розвитку сільських територій	м. Мелітополь, Україна, 2014 р.	Безпосередня
5	Міжнародна науково-практична конференція	Фундаментальні та прикладні проблеми підприємницької діяльності в аграрному секторі	м. Харків, Україна, 2015 р.	Безпосередня
6	X Міжнародна науково-практична конференція	Виклики та перспективи розвитку нової економіки на світовому, державному та регіональному рівнях	м. Запоріжжя, Україна, 2015	Безпосередня
7	International scientific conference	Formation of modern economic area: benefits, risks, implementation mechanism: conference proceedings	Tbilisi, 2016	Безпосередня

Продовження додатку Я

Продовження таблиці Я.1

8	X Міжнародна науково-практична конференція	Сучасні технології управління підприємством та можливості використання інформаційних систем: стан, проблеми, перспективи	м. Одеса, Україна, 2015 р.	Безпосередня
9	International scientific conference	Teoria i praktyka-znaczenie badań naukowych	Lublin, 2013.	Заочна
10	Міжнародна науково-практична конференція	Національне виробництво й економіка в умовах реформування: стан і перспективи інноваційного розвитку та міжрегіональної інтеграції	м. Кам'янець–Подільський, Україна, 2015 р.	Безпосередня
11	Всеукраїнська науково-практична конференція	Стратегії розвитку: інвестиційний вимір	м. Київ, Україна, 2016 р.	Безпосередня
12	Міжнародна науково-практична конференція	Актуальні питання та перспективи економічного розвитку держави	Дніпропетровськ, Україна, 2016 р.	Безпосередня
13	XI Міжнародна науково-практична конференція	Управління соціально-економічним розвитком держави та регіонів	м. Запоріжжя, Україна, 2017 р.	Безпосередня
14	Міжнародна науково-практична конференція	Соціально-економічні проблеми розвитку бізнесу та місцевого самоврядування	м. Мелітополь, Україна, 2018	Безпосередня
15	II Міжнародна науково-практична конференція	Проблеми та перспективи фінансового забезпечення аграрного сектору: вітчизняний та зарубіжний досвід	м. Київ, Україна, 2018 р	Безпосередня
16	XIII Міжнародна науково-практична конференція	Виклики та перспективи розвитку нової економіки на світовому, державному та регіональному рівнях	м. Запоріжжя, Україна, 2018 р.	Безпосередня
17	Міжнародна науково-практична конференція	Глобальні принципи фінансового, облікового та аналітичного забезпечення аграрного сектора економіки	м. Харків, Україна, 2018 р	Безпосередня
18	XI Міжнародна науково-практична конференція	Європейський вектор розвитку бухгалтерського обліку, фінансів та оподаткування в аграрному секторі економіки	м. Київ, Україна, 2018 р.	Безпосередня
19	I Міжнародної науково-практичної інтернет – конференції	Актуальні проблеми сучасного бізнесу: обліково-фінансовий та управлінський аспекти	м. Львів Україна, 2019 р.	Заочна

**МІНІСТЕРСТВО
АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА
ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ**

Мінагрополітики

вул. Хрещатик, 24, м. Київ, 01001
тел. 226-25-39, факс 278-76-02
web: www.minagro.gov.ua
код ЄДРПОУ 37471967
e-mail: info@minagro.gov.ua

**MINISTRY
OF AGRARIAN POLICY AND
FOOD OF UKRAINE**

Minagropolicy

24, Khreshchatyk str., Kyiv 01001
tel. +380-44/226-25-39
fax +380-44/278-76-02
web: www.minagro.gov.ua
e-mail: info@minagro.gov.ua

05.03.2019 № 37-21-15 / 5986

На № _____ від _____

Спеціалізована вчена рада
по захисту докторських дисертацій

ДОВІДКА

про використання результатів та окремих пропозицій наукових досліджень
к.е.н. доцента Яцух Олени Олексіївни поданих в дисертаційній роботі на
здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
**на тему: «Домінанти фінансового забезпечення діяльності
сільськогосподарських підприємств: теорія, методологія та практика»**

Міністерство аграрної політики та продовольства України засвідчує, що результати проведеного наукового дослідження Яцух Олени Олексіївни мають теоретичне і практичне значення та використовуються в роботі Господарсько-фінансового департаменту. Особливу цінність при обґрунтуванні подальших напрямків вдосконалення державної політики щодо розвитку аграрного сектору економіки України представляють:

визначені та опрацьовані концептуальні засади комплексного підходу щодо функціонування системи фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств із урахуванням виробничого, фінансового та експортного потенціалу аграрного сектору економіки України, міжнародних викликів, пов'язаних з розширенням ринків сільськогосподарської продукції, на основі узгодження державних та ринкових регуляторів;

сформовані автором стратегічні вектори пріоритетів та цілей державної політики фінансової підтримки діяльності сільськогосподарських підприємств, направленої на стимулювання розширення та покращення якості їх виробничих потужностей, що в кінцевому підсумку має привести до підвищення конкурентоспроможності готової вітчизняної продукції, як на внутрішньому так і світовому ринках;

запропоновані соціально-економічні критерії вдосконалення податкової політики оподаткування товаровиробників сільськогосподарської продукції, на основі узгодження їх фінансових інтересів з інтересами держави та

новостворених об'єднаних територіальних громад в сільській місцевості, щодо формування доходів бюджетів всіх рівнів.

Довідка видана для пред'явлення за місцем захисту докторської дисертації Яцух О.О.

Директор Господарсько-фінансового
департаменту

Б.Р. Ахіджанов

ГРОМАДСЬКА СПІЛКА
АГРАРНИЙ СОЮЗ УКРАЇНИ

01001 Україна Київ-1,
а/с В 164

Тел/факс: (044) 278-29-84
E-mail: agrouu@gmail.com

«18» жовтня 2017 р.
№ 247

У спеціалізовану вчену раду
по захисту дисертації

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційної роботи
Яцух Олени Олексіївни

Результати наукових досліджень Яцух Олени Олексіївни, отримані в результаті написання дисертаційної роботи на тему «Домінанти фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств: теорія, методологія і практика» на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук, апробовані Громадською спілкою «Аграрний Союз України» протягом тривалого періоду спільної інформаційно-консультативної роботи. При розробці теоретично-практичних рекомендацій з перспективних напрямів розвитку аграрного сектору економіки України та наданні інформаційно-консультативних послуг сільськогосподарським підприємствам використовувались обґрунтовані автором:

стратегічні вектори розвитку діючої системи фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств на засадах концептуальних підходів, щодо удосконалення системи самофінансування, оптимізації податкових зобов'язань та використання різних джерел фінансових ресурсів, в т.ч. за рахунок коштів державної підтримки;

рекомендації з оптимізації податкового навантаження сільськогосподарських підприємств з огляду на спеціалізацію виробництва та обсяги грошових надходжень від її реалізації, з віднесення до певної групи платників податків, а також використанням діючих методик нормативно-грошової оцінки землі, що знаходиться в обробітку товаровиробників.

В подальшій практиці теоретичного обґрунтування податкової політики щодо аграрних товаровиробників вважаємо за доцільне використання показника запропонованого автором - «соціально-економічне навантаження на один гектар сільськогосподарських угідь» - як показника узагальнюючого розмір податкового навантаження (доданої вартості у вигляді податкових платежів) та соціальних виплат населенню (у вигляді орендної плати) й пов'язаними з ними податковими платежами (ПДФО та військовий збір);

Довідка видана для пред'явлення за місцем захисту докторської дисертації Яцух О.О.

Голова ГС «Аграрний союз України»
кандидат технічних наук

Г. В. Новіков

У спеціалізовану вчену раду
по захисту дисертації

*Бил. № 24
від 18 травня 2018 р.*

ДОВІДКА

**про використання результатів наукових дисертаційних досліджень
Яцух Олени Олексіївни на тему: «Домінанти фінансового забезпечення
діяльності сільськогосподарських підприємств: теорія, методологія та
практика»**

Результати наукових досліджень Яцух Олени Олексіївни, отримані при написанні дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук, використовувались у сумісній практичній діяльності з Громадською організацією «Інститут податкових реформ» при підготовці рекомендаційних листів до державних органів влади, роз'яснювальних документів, щодо вдосконалення фінансових відносин та податкової політики в аграрному секторі економіки України, та пройшли апробування під час проведення науково – практичних семінарів в різних регіонах країни за участю сільськогосподарських товаровиробників.

Надані практичні рекомендації, щодо оптимізації податкового навантаження, оцінки фінансового стану та фінансових результатів господарської діяльності сільськогосподарських підприємств, ефективного обґрунтування джерел залучення фінансових ресурсів в їх господарську діяльність були опубліковані в професійному журналі «АгроPRO» для керівників та працівників фінансово-облікових служб аграрних підприємств.

Голова Громадської організації
«Інститут податкових реформ»

О.А. Хотенко

УКРАЇНА

**ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ**

пр. Соборний, 164, м. Запоріжжя, 69107, тел/факс (061) 224-64-20, тел. 224-60-81
E-mail: dapr@zoda.gov.ua Код ЄДРПОУ 00731270

26.12.2018 № 2060/01-00 На № _____ від _____

**До спеціалізованої вченої ради
по захисту дисертації**

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему:
«Домінанти фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських
підприємств: теорія, методологія та практика» Яцух Олени Олексіївни
к.е.н., доцента Таврійського державного агротехнологічного університету**

Видана Яцух Олені Олексіївни про те, що результати її наукових досліджень отримані при написанні дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук використовуються в практичній діяльності працівниками Департаменту агропромислового розвитку Запорізької обласної державної адміністрації протягом тривалого періоду співробітництва.

Зокрема:

сформований автором концептуально-методологічний підхід, щодо оцінки фінансових результатів, фінансового стану сільськогосподарських підприємств та забезпечення їх власними фінансовими ресурсами, дає можливість проводити достовірний аналіз та застосовувати його результативні показники при прийнятті своєчасних управлінських рішень і обґрунтуванні перспективних напрямків розвитку аграрної галузі в регіоні;

методичні підходи, розроблені автором щодо оптимізації податкового навантаження на сільськогосподарських товаровиробників та проведення інвентаризації земельних ресурсів, задіяних при виробництві сільськогосподарської продукції, дають можливість збільшити доходи до місцевих бюджетів, в т.ч. бюджетів новостворених об'єднаних територіальних громад, розташованих в сільській місцевості та встановити рівноправні конкурентні умови для всіх виробників сільськогосподарської продукції.

Основні результати дисертаційного дослідження Яцух О.О. неодноразово доповідала на науково-практичних семінарах, круглих столах організованих з ініціативи Департаменту агропромислового розвитку сумісно з Таврійським державним агротехнологічним університетом для сільськогосподарських підприємств.

Довідка видана для пред'явлення за місцем захисту докторської дисертації Яцух О.О.

Директор Департаменту

Поляков А.В.

**МЕЛІТОПОЛЬСЬКА РАЙОННА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Управління агропромислового розвитку

вул. Івана Алексєєва 5, м. Мелітополь, 72319, тел./факс (0619) 43-12-85, тел. 43-63-20

e-mail: meluapr@ukr.net Код ЄДРПОУ 00731169

21.12.2018 № 08-29/431

на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження основних результатів
дисертаційного дослідження
Яцух Олени Олексіївни

Наукові розробки Яцух Олени Олексіївни отримані при написанні дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук «Домінанти фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств: теорія, методологія та практика» використовуються в консультативно - роз'яснювальній роботі управління агропромислового розвитку Мелітопольської районної державної адміністрації Запорізької області та плануванні прогнозних показників розвитку аграрної галузі району. Особливу цінність мають запропоновані методичні рекомендації щодо врахування комплексного впливу факторів на ціну фінансових ресурсів залучених на фінансовому ринку в господарську діяльність сільськогосподарських підприємств, зокрема відсоткова вартість ресурсів, розмір трансакційних витрат, інфляційно-девальваційні процеси, фінансово-кредитна спроможність підприємства, забезпеченість позики, ступінь ризику при запозиченні ресурсів.

Начальник управління

М.В. Данченко

ЯКИМІВСЬКА СЕЛИЩНА РАДА
ЯКИМІВСЬКОГО РАЙОНУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

вул. М.Патріотів 10 А, смт. Якимівка, Якимівський р-н, Запорізька обл., 72503 тел./факс (06131) 9-12-51

E-mail: akimovka-ps@ukr.net сайт: yakymivska.gromada.org.ua, код згідно з ЄДРПОУ 20508999

від 15.06.2018р. № 1005/1

На № _____ від _____ 20__ р.

У спеціалізовану вчену раду
по захисту дисертації

ДОВІДКА

**про впровадження основних результатів дисертаційної роботи Яцух Олени
Олексіївни на тему « Домінанти фінансового забезпечення діяльності
сільськогосподарських підприємств: теорія, методологія і практика» на здобуття
наукового ступеня доктора економічних наук**

Результати наукових досліджень Яцух Олени Олексіївни отримані під час написання дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук використовувались при створенні та у подальшому функціонуванні Якимівської селищної ради Якимівського району Запорізької області у прийнятті управлінських рішень про можливе розширення фіскального простору її бюджету. Зокрема особливу цінність мають запропоновані здобувачем рекомендації, щодо збільшення обсягів податкових надходжень до бюджету новоствореної громади шляхом:

проведення інвентаризації та удосконалення обліку наявних земель сільськогосподарського призначення в розрізі їх власників та видів господарської діяльності з метою вирівнювання умов податкових зобов'язань для усіх користувачів сільськогосподарськими угіддями, які знаходяться на території громади, й врахуванням принципу справедливості податкової політики, застосовуючи показник мінімального соціально-економічного навантаження на 1 га, узагальнюючого усі складові податкового навантаження та орендної плати за використання земельних ділянок;

використання методичного підходу до розширення бази майнового оподаткування, який передбачає вдосконалення обліку об'єктів нерухомості, їх майнової оцінки та використання диференційованого підходу при встановленні ставки податку.

Довідка видана для пред'явлення за місцем захисту докторської дисертації Яцух О.О.

Секретар селищної ради

Максим ЗАБАРА

**ДЕРЖАВНЕ ПІДПРИЄМСТВО «ДОСЛІДНЕ ГОСПОДАРСТВО
«ВІДРОДЖЕННЯ» ДОНЕЦЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ
ДОСЛІДНОЇ СТАНЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ»**
72331, вулиця Горького 34, с. Відродження, Мелітопольський р-н, Запорізька область
р/р 26009055724692 ПАТ «Приватбанк»
МФО 313399 код ЄДРПОУ 00724838; ПІН 007248308112
Телефон/факс: (0619) 44-53-36; телефон 44-53-58; 44-53-33;
E-mail: vozr34@ukr.net

№ 08/204
від 08 серпня 2017 р

У спеціалізовану вчену раду
по захисту дисертації

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Яцух Олени Олексіївни

Результати наукових досліджень Яцух Олени Олексіївни, отримані під час написання дисертаційної роботи «Домінанти фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств: теорія, методологія і практика» на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук, апробовані протягом тривалого періоду та впроваджені провідними спеціалістами у практичну діяльність ДП «Дослідне господарство «Відродження» Донецької державної сільськогосподарської дослідної станції НААН України.

Особливу практичну цінність мали запропоновані автором до використання рекомендації з методичного забезпечення аналізу фінансових результатів діяльності та фінансового стану сільськогосподарських підприємств; методологічний підхід до оцінки якості їх фінансового забезпечення та методичний підхід до оцінювання рівня самофінансування. На основі рекомендацій автора проводиться аналіз формування фінансових ресурсів підприємства, ефективності їх використання та комплексна оцінка фінансового стану підприємства. В результаті визначені деструктивні фактори якості фінансового забезпечення та опрацьовані напрями зміцнення платоспроможності й підвищення ліквідності підприємства.

Керівним складом підприємства також використані рекомендації дисертанта, щодо оптимізації податкового навантаження на основі віднесення його до тієї чи іншої групи платників податків, з урахуванням особливостей технології виробництва сільськогосподарської продукції, обсягів грошових надходжень від її реалізації, методики нормативно-грошової оцінки землі.

Довідка видана для пред'явлення за місцем захисту докторської дисертації Яцух О. О.

В.о. директора
ДП ДГ «Відродження»

М.І. Дмитров

Приватне підприємство "Аскон"

Базове господарство інституту фізіології
рослин та генетики

Національної Академії наук України

72500 Запорізька обл., смт Якимівка вул. Леніна, 68

код ЄДРПОУ 22120822 р/р. № 26001010000070

в АКБ "Індустріалбанк" м. Запоріжжя, МФО 313849

код (06131) тел: 9 – 17 – 46, тел/ факс 9 – 16 – 29 e-mail: askon1994@ukr.net

вих. № 132
від « 14 » липня 2017 р.

*У спеціалізовану вчену раду
по захисту дисертації*

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної роботи Яцух Олени Олексіївни на
тему « Домінанти фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських
підприємств: теорія, методологія і практика »**

Результати наукових досліджень Яцух Олени Олексіївни, одержані під час написання дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук, апробовані на протязі тривалого періоду діяльності ПП «АСКОН» та впроваджені у його практичну діяльність, а саме методичні підходи до оцінки фінансових результатів, фінансового стану й рівню самофінансування підприємства, оптимізації його податкового навантаження.

Особливу цінність має запропонований автором методологічний підхід до оцінки вартості позикових фінансових ресурсів, залучених у виробничу діяльність сільськогосподарських підприємств за домінантними формами (кредитні, форвардні, лізингові операції та операції з товарними й фінансовими аграрними розписками), в залежності від цільової спрямованості позики. Зазначений методологічний підхід є основою для прийняття управлінських рішень щодо доцільності та вартості залучення фінансових ресурсів в господарську діяльність підприємства з урахуванням особливостей виробництва та термінів такої потреби. Його використання також дозволяє врахувати комплексний вплив факторів на формування вартості позики: розмір відсоткової ставки, трансакційних витрат, інфляційно-девальваційних процесів, фінансово-кредитну спроможність підприємства, ступінь забезпечення позики, ризиків під час використання ресурсів.

Довідка видана для пред'явлення за місцем захисту докторської дисертації Яцух О.О.

Фінансовий директор ПП «Аскон»
кандидат економічних наук

В. Д. Цап

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРОТЕХНОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

проспект Богдана Хмельницького 18, місто Мелітополь Запорізька область, 72310 тел: (0619) 42-06-18,
факс: (0619) 42-24-11, e-mail: office@tsatu.edu.ua, код ЄДРПОУ 00493698

04.03.2019 № 55/6 - 496

на № _____ від _____

У спеціалізовану вчену раду
по захисту дисертацій

ДОВІДКА

про впровадження у навчальний процес
результатів дисертаційної роботи здобувача
Таврійського державного агротехнологічного університету
кандидата економічних наук, доцента
Яцух Олени Олексіївни
на тему «Домінанти фінансове забезпечення діяльності
сільськогосподарських підприємств: теорія, методологія та практика»

Підтверджуємо, що результати наукових досліджень Яцух Олени Олексіївни, які представлені у дисертаційній роботі, мають теоретичне узагальнення і нове вирішення науково-практичного завдання щодо теоретичного, методологічного та практичного обґрунтування фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств. Основні положення дослідження здобувача використовуються в навчальному процесі ТДАТУ при підготовці фахівців зі спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування», «Облік і оподаткування», «Економіка підприємства» в процесі викладання дисциплін «Фінанси», «Фінанси підприємств», «Податкова система», «Фінансовий менеджмент»

Ректор університету,
доктор технічних наук, професор,
член-кореспондент НААН України

В.М. Кюрчев